

SUAUGUSIŲJŲ
BENDRŲJŲ
KOMPETENCIJŲ
PLĖTRA

GENUTĖ GEDVILIENĖ,
VIRGINIJA BORTKEVIČIENĖ, VIDMANTAS TŪTLYS,
VILHELMINA VAIČIŪNIENĖ, EGIDIJUS STANCIKAS,
DALIA STANIULEVIČIENĖ, VITA KRIVICKIENĖ,
RAIMUNDAS VAITKEVIČIUS, PAULIUS GEDVILAS

SUAUGUSIŲJŲ BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ PLĖTRA

Mokslo monografija

VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS

VERSUS AUREUS

2015

UDK 374.7(474.5)
Su-01

Recenzavo:

prof. habil. dr. Albertas Skurvydas (Lietuvos sporto universitetas)

doc. dr. Vilma Živilė Jonynienė (Mykolo Romerio universitetas)

Apsvarstyta Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakulteto Edukologijos katedros posėdyje 2015-02-17 (protokolo Nr. 3/3), Socialinių mokslų fakulteto tarybos posėdyje 2015-02-19 (protokolo Nr. 32) ir rekomenduota išleisti.

Monografijos leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba
(projekto Nr. VP1-3.1-MM-07-K-03-073).

Lietuvos
mokslo
taryba

ISBN 978-609-467-144-9 (spausdintas)

ISBN 978-9955-34-571-8 (spausdintas)

ISBN 978-609-467-145-6 (internetinis)

ISBN 978-9955-34-572-5 (internetinis)

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2015

© Genutė Gedvilienė, Virginija Bortkevičienė, Vidmantas Tūtlys,
Vilhelmina Vaičiūnienė, Egidijus Stancikas, Dalia Staniulevičienė,
Vita Krivickienė, Raimundas Vaitkevičius, Paulius Gedvilas, 2015

© „Versus aureus“ leidykla, 2015

PADĖKA

Autoriai dėkingi Lietuvos mokslo tarybai už galimybę vystyti tokio plataus masto tyrimą.

Atliekant šį tyrimą ypač svarbus buvo bendradarbiavimas su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, nes ji padėjo užmegzti ir plėtoti ryšius su savivaldybėmis, darbo biržomis ir verslo kompanijomis. Esame dėkingi už itin konstruktyvų bendradarbiavimą.

Dėkojame visoms Lietuvos savivaldybėms, kurios prisidėjo, skatindamos suaugusius dalyvauti apklausoje.

Nuoširdžiai dėkojame recenzentams profesoriui habil. dr. Albertui Skurvydui ir docentei dr. Vilmai Živilei Jonynienei už išsakytas pastabas ir pateiktus pasiūlymus.

Autoriai taip pat dėkingi kolegoms iš Vytauto Didžiojo, Mykolo Romerio universitetų, Kauno technikos kolegijos, Lietuvos nacionalinio dramos teatro už kritines įžvalgas, patarimus ir idėjas.

TURINYS

Apie autorius	11
Pratarmė	15
ĮVADAS	16
I DALIS	
SUAUGUSIŲJŲ BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ TEORINĖS PRIELAIDOS	
1 skyrius	20
TEORINIAI BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ APIBRĖŽTIES IR TYRIMŲ ASPEKTAI	20
Bendrųjų gebėjimų sampratos sąsajos su kompetencijos samprata	30
Bendrųjų kompetencijų vaidmuo švietimo profesionalizavimo ir perimamumo tarp skirtingų švietimo sričių plėtros procesuose	37
Bendrųjų kompetencijų lavinimas ir tarptautinis besimokančiųjų bei dirbančiųjų judumas	
Bendrųjų kompetencijų vaidmuo įmonių žmogiškųjų išteklių valdymo ir vystymo procesuose	38
2 skyrius	42
BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ TIPOLOGIJA IR TIPŲ ĮVAIROVĖ	42
3 skyrius	52
BENDRAVIMO GIMTĄJA KALBA IR BENDRAVIMO	
UŽSIENIO KALBOMIS KOMPETENCIJOS	52
Lingvistinės, komunikacinės ir tarpkultūrinės kompetencijų samprata ir jų sąveika	53
Bendravimo gimtąja kalba ir užsienio kalbomis kompetencijų turinys ir jo įvairovė	59
Bendravimo gimtąja kalba ir užsienio kalbomis kompetencijų lavinimo ypatumai	65
Bendravimo kompetencijų reikšmingumas	67
4 skyrius	76
KULTŪRINIO SĄMONINGUMO KOMPETENCIJOS LAVINIMO TEORINIAI ASPEKTAI	76
Kultūrinio sąmoningumo samprata (kūrybiškumas)	77
Kultūrinio sąmoningumo iškilimo prielaidos ir jų sąrangos kaita	81
Kultūrinio sąmoningumo turinys ir jo įvairovė	85
Suaugusiųjų kultūrinio sąmoningumo lavinimo ypatumai	90
Meno kūrinių interpretavimas ir jų aktualumas	93
Meninės kūrybos elementai profesinėje veikloje ir kasdieniame gyvenime	97
Kultūrinio akiračio plėtojimas ir kryptingas turtinimas	99
Kultūros ir meno klausimai bendraujant su kitais žmonėmis	102
Suaugusiųjų kultūrinio sąmoningumo reikšmingumas	104
Kultūrinio sąmoningumo reikšmingumas įsidarbinimui ir profesinei karjerai	106
Kultūrinio sąmoningumo reikšmė visuomenės gyvenime ir visuomeninėje veikloje	108
Kultūrinio sąmoningumo reikšmingumas asmeniniam tobulėjimui	110

5 skyrius	112
VERSLUMO KOMPETENCIJOS LAVINIMO TEORINIAI ASPEKTAI	112
Verslumo kompetencijos samprata	113
Verslumo kompetencijos iškilimo prielaidos: socialinės, ekonominės, kultūrinės ir jų sąrangos kaita	122
Verslumo kompetencijos turinys ir įvairovė	122
Suaugusiųjų verslumo kompetencijos lavinimo ypatumai	126
Suaugusiųjų verslumo kompetencijos reikšmingumas įsidarbinimui ir profesinei karjerai	128
6 skyrius	136
INFORMACINĖS VISUOMENĖS TECHNOLOGIJŲ KOMPETENCIJOS LAVINIMO TEORINIAI ASPEKTAI	136
Informacinės visuomenės technologijų samprata	137
Informacinės visuomenės technologijų kompetencijos iškilimo prielaidos ir jų sąrangos kaita	142
Informacinės visuomenės technologijų turinys ir įvairovė	149
Suaugusiųjų IVT kompetencijos lavinimo ypatumai	157
7 skyrius	170
MOKYMOŠI MOKYTIS KOMPETENCIJOS LAVINIMO TEORINIAI ASPEKTAI	170
Mokymosi mokytis kompetencijos apibrėžtis ir teorinis pagrindimas	171
Mokymosi mokytis kompetencijos modelis	174
Mokymosi proceso planavimas ir organizavimas	177

II DALIS

SUAUGUSIŲJŲ BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ PLĖTROS LIETUVOJE SITUACIJA IR PERSPEKTYVOS

8 skyrius	196
SUAUGUSIŲJŲ BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ TYRIMŲ METODOLOGIJA	196
Bendras kiekybinio tyrimo respondentų apibūdinimas	197
Gyventojų apklausų reprezentatyvumo problema	199
Bendrųjų kompetencijų ir demografinių duomenų anketa	202
Duomenys apie atsakiusius į kiekybinio statistinio tyrimo anketas	203
Savivaldybių dalyvavimas	205
Atsakymai į klausimus apie kompetencijas	208
Statistinės duomenų analizės metodai	216
9 skyrius	220
BENDRAVIMO GIMTAJA IR UŽSIENIO KALBOMIS KOMPETENCIJŲ TYRIMAS	220
Bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kiekybinio tyrimo organizavimas	221
Bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijų koreliacijos	236
Bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijų svarba pagal veiklos sritis	237
Koreliacinė analizė pagal tikslines tyrimo grupes	242
10 skyrius	254
KULTŪRINIO SĄMONINGUMO KOMPETENCIJŲ TYRIMAS	254
Kultūrinio sąmoningumo kompetencijų kiekybinio tyrimo organizavimas	255

Kultūrinio sąmoningumo kompetencijų koreliacijos	264
Svarbių pomėgių vertinimo blokas	264
Teiginių apie meną ir jo pritaikymą vertinimo blokas	267
Kultūrinio išprusimo lavinimo įvertinimas	270
11 skyrius	284
VERSLUMO KOMPETENCIJOS KIEKYBINIO TYRIMO DUOMENŲ APRAŠYMAS	284
Suaugusiųjų verslumo kompetencijos kiekybinio tyrimo organizavimas	285
Respondentų charakteristika	285
Aprašomoji duomenų analizė	287
Verslumo kompetencijos aktualumo įvertinimas	287
Verslumo kompetencijos svarba	288
Verslumo testo faktorinė analizė	291
Skirtumai tarp dirbančiųjų ir bedarbių	306
Verslumo kompetencijos svarba ieškant darbo, išlaikant darbo vietą, profesinėje karjeroje ar dalyvaujant visuomeninėje veikloje	307
12 skyrius	310
SKAIČIAVIMO IR INFORMACINĖS VISUOMENĖS TECHNOLOGIJŲ KOMPETENCIJOS TYRIMAS	310
Skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencijos kiekybinio tyrimo organizavimas	311
Koreliacijos tarp teiginių, apibūdinančių skaičiavimo ir IVT kompetencijos aktualumą, panaudojimą ir lavinimosi poreikius	328
Koreliacijos tarp ranginių kintamųjų, atskleidžiančių skirtingus skaičiavimo ir IVT kompetencijų lavinimo, taikymo ir aktualumo klausimus	332
13 skyrius	344
SUAUGUSIŲJŲ MOKYMOŠI MOKYTIS KOMPETENCIJOS TYRIMAS	344
Suaugusiųjų mokymosi mokyti kompetencijos kiekybinio tyrimo organizavimas	345
Mokymosi mokyti kompetencijos lavinimosi tyrimas	357
Mokymosi mokyti kompetencija darbo vietos paieškai	371
Mokymosi mokyti kompetencija išlaikant darbo vietą	372
Mokymosi mokyti kompetencija siekiant profesinės karjeros	373
IŠVADOS	379
DEVELOPMENT OF ADULT GENERIC COMPETENCES	386
Summary	387
LITERATŪRA	397
Priedai	416
1 PRIEDAS	416
I. Demografiniai duomenys	417
II. Bendrosios kompetencijos	417
Bendrųjų kompetencijų ir demografinių duomenų anketos priedas	420
2 priedas	423
Anketų skaičiai apskrityse ir jų savivaldybėse	423

APIE AUTORIUS

GENUTĖ GEDVILIENĖ

Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakulteto Edukologijos katedros profesorė, vyriausioji mokslo darbuotoja. Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacijos valdybos, EDEN ir „Liedem“ asociacijos, Kvalifikacijų ir profesinio mokymo plėtros centro koordinavimo tarybos narė. Tyrinėja suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų plėtrą, mokymosi grupėse metodų taikymo problemas, mokymo ir mokymosi paradigmą, mokymosi vertinimą ir įšivertinimą įvairiose institucijose, interaktyvių technologijų plėtotę. Atliko socialinių ir kognityvinių gebėjimų, socialinės kompetencijos, mokytojų kvalifikacijos tobulinimo poreikių tyrimus. Parengė 3 monografijas, 3 mokslo ir tyrimų studijas, iš jų 2 anglų kalba, 2 vadovėlius aukštųjų mokyklų studentams, vienas jų patvirtintas Švietimo ir mokslo ministerijos Aukštųjų mokyklų bendrųjų vadovėlių leidybos komisijos, 124 publikacijas nacionaliniuose ir tarptautiniuose leidiniuose, 16 metodinių ir mokomųjų knygų studentams ir suaugusiesiems. Skaitė apie 60 pranešimų praktinėse ir mokslo konferencijose Lietuvoje ir užsienyje.

VIRGINIJA BORTKEVIČIENĖ

Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakulteto Edukologijos katedros doktorantė ir jaunesnioji mokslo darbuotoja. Mokslinių interesų sritys: suaugusiųjų bendrosios kompetencijos, verslumas švietimo srityje ir verslumo kompetencija, žmogiškieji ištekliai ir jų plėtojimas.

VIDMANTAS TŪTLIS

Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakulteto Edukologijos katedros docentas, Profesinio rengimo studijų centro vadovas, vyresnysis mokslo darbuotojas. Mokslinių tyrimų interesų sritys: profesinio rengimo politika, kvalifikacijų sistemų plėtra, darbo rinkos politika, darbuotojų tęstinio profesinio mokymo plėtra, migracijos poveikis mokymuisi ir profesiniam tobulėjimui. Dalyvauja įvairiuose nacionaliniuose ir Europos Sąjungos profesinio rengimo ir mokymosi visą gyvenimą plėtros projektuose, Europos profesinio rengimo tyrėjų tinklo VETNET veikloje. Dalyvavo rengiant 4 mokslo monografijas lietuvių ir užsienio kalbomis, skelbė per 30 straipsnių nacionaliniuose ir tarptautiniuose leidiniuose, skaitė per 30 pranešimų nacionalinėse ir tarptautinėse mokslo konferencijose Lietuvoje ir užsienio šalyse.

VILHELMINA VAIČIŪNIENĖ

Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto Filosofijos ir humanistikos instituto docentė, vyresnioji mokslo darbuotoja. Vertimo ir redagavimo bakalauro studijų programos vadovė. Mokslinių interesų sritys: inovatyvūs užsienio kalbų mokymo metodai, informacinis raštingumas, suaugusiųjų mokymasis, bendrosios kompetencijos, vertimo teorija ir praktika, pedagogų pliuralingvizmo kompetencijų plėtojimas. Parengė mokslo studiją anglų kalba, vadovėlių aukštųjų mokyklų studentams, mokomąjį teisėtvarkos žodyną, per 50 mokslo publikacijų nacionaliniuose ir tarptautiniuose leidiniuose.

EGIDIJUS STANCIKAS

Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakulteto Edukologijos katedros doktorantas ir jaunesnysis mokslo darbuotojas. Šio universiteto Muzikos akademijos asistentas, Nacionalinio Kauno dramos teatro generalinis direktorius. Mokslinių interesų kryptys: menas, teatras, organizavimas, vadyba, edukacija.

DALIA STANIULEVIČIENĖ

Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakulteto Edukologijos katedros mokslų daktarė, jaunesnioji mokslo darbuotoja. Mokslinių interesų sritys: mokymosi mokyti kompetencija, suaugusiųjų mokymasis, reflektvyioji patirtis.

VITA KRIVICKIENĖ

Kauno technikos kolegijos docentė, vyresnioji mokslo darbuotoja. Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacijos Kauno skyriaus vadovė, Nacionalinės aukštesniųjų liaudies mokyklų asociacijos valdybos pirmininkė. Mokslinių interesų sritys: informacinės ir komunikacinės technologijos, suaugusiųjų mokymasis, bendrosios kompetencijos, neformalusis suaugusiųjų švietimas.

RAIMUNDAS VAITKEVIČIUS

Statistikas ir lektorius Vytauto Didžiojo ir Klaipėdos universitetų Psichologijos katedrose. Dalyvavo daugelyje statistinių tyrimų, ypač socialinių mokslų ir medicinos srityse. Mokslinių interesų sritys: psichometrika, tiriamoji ir patvirtinamoji faktorinė analizė, struktūrinis lygčių modeliavimas.

PAULIUS GEDVILAS

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos specialistas, atsakingas už Europos ekonominės erdvės finansinio mechanizmo programos LT05 „Rizikos grupės vaikai ir jaunimas“ įgyvendinimą Lietuvoje. Ekspertinės sritys: socialinė apsauga ir darbas, investicijų pritraukimas, tarptautiniai santykiai, jaunimo politika.

PRATARMĖ

Ši monografija yra skirta skaitytojams, kurie domisi suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų lavinimo problematika: suaugusiųjų švietimo problemas tyrinėjantiems mokslininkams, suaugusiųjų švietimo ekspertams ir specialistams, suaugusiųjų švietimo politikos kūrėjams, andragogams.

Monografiją sudaro dvi pagrindinės dalys: *suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų teorinės prielaidos* ir *suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų plėtros Lietuvoje situacija ir perspektyvos*. *Atliktas teorinis ir empirinis tyrimas pristatytas trylikoje skyrių.*

Pirmojoje dalyje yra analizuojami teoriniai bendrųjų gebėjimų ir kompetencijų sampratų apibrėžties aspektai, aiškinami bendrųjų gebėjimų ir kompetencijų sampratos conceptualieji prieštaravimai, apibūdinami bendrųjų gebėjimų ir kompetencijų raiškos laukai, išskiriami bendrųjų gebėjimų ir kompetencijų tyrimų metodologiniai ypatumai ir problemos. Taip pat lyginama bendrųjų kompetencijų tipologijos ir tipų įvairovė, taikoma moksliniuose tyrimuose, suaugusiųjų švietimo ir žmonių išteklių vystymo praktikose, siekiant apibrėžti bendrus bendrųjų kompetencijų tipologizavimo principus ir bruožus. 3–7 skyriuose yra analizuojami pasirinktų šešių tipų bendrųjų kompetencijų (*bendravimo gimtąja ir užsienio kalba / kalbomis kompetencijų, kultūrinio sąmoningumo kompetencijos, verslumo kompetencijos, informacinės visuomenės technologijų naudojimo kompetencijos, mokymosi mokytis kompetencijos*) lavinimo teoriniai aspektai. Šiose dalyse yra analizuojami anksčiau išvardintų bendrųjų kompetencijų lavinimo ypatumai bei šių kompetencijų reikšmingumas įsidarbinamumui ir profesinei karjerai, dalyvavimui visuomenės gyvenime ir visuomeninėje veikloje (vietos bendruomenės, šalies pilietiniame gyvenime) bei asmeniniam tobulėjimui.

Monografijos antroje dalyje *Suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų plėtros Lietuvoje situacija ir perspektyvos* ir jos skyriuose, autoriai pristato empirinio tyrimo rezultatus. Viename iš skyrių nuosekliai detalizuojama tyrimo metodologija, pristatoma respondentų charakteristika, demografija ir metodų taikymo pagrindumas. Skyriuose nuosekliai pristatomi kompetencijų tyrimo rezultatai. Visuose rezultatų skyriuose (9–13) yra detalizuojama bendra tyrimo respondentų charakteristika.

Monografijos autoriai tikisi, kad šis darbas prisidės prie mokslinės diskusijos apie bendrųjų kompetencijų lavinimą plėtojimo ir naujų šios srities mokslinių tyrimų inicijavimo.

Autoriai

IVADAS

Vis labiau švietimas skverbiasi į visuomenę, darydamas poveikį vienai ar kitai reikšmingai sričiai. Bendrųjų kompetencijų (BK) įvaldymą, gebėjimą jas panaudoti įvairiose veiklose, jų kaitą lemia daugybė veiksnių, kuriems įtaką daro politiniai, ekonominiai, socialiniai ir kultūriniai visuomenės gyvenimo pokyčiai. Siekdami veiksmingai dalyvauti visuomenės gyvenime, suaugusieji turi įgyti ir plėtoti bendrąsias kompetencijas, kurios yra būtinos mokymuisi visą gyvenimą. Nuolatinė suaugusiųjų mokymuisi visą gyvenimą programa pabrėžia, kad inovatyvumu grindžiamai visuomenei ir ekonomikai būtina geriau ir tikslinčiau panaudoti savo žinias, įgūdžius ir gebėjimus. Svarbiausi mokymosi visą gyvenimą siekiniai, apibrėžti „Delors (1996) pranešime „Mokymasis: vidinis lobis“, – tai mokymasis gyventi kartu, mokymasis žinoti, mokymasis veikti ir mokymasis būti. Bendrose Europos Komisijos rekomendacijose apie bendrąsias kompetencijas akcentuojami gebėjimai, skatinantys socialinę integraciją, aktyvų pilietiškumą, produktyvų užimtumą (*Recommendation of the European Parliament and of the Council 2006*). Todėl yra svarbu, kad kiekvienas asmuo pagal savo poreikius ir išgales tobulėtų kaip asmenybė, išreišdamas pilietinę ir tautinę savimonę, atskleistų bendrąsias kompetencijas. Mokymosi visą gyvenimą esmę trumpai nusakyti galima taip: svarbiausia dėmesį sutelkti į suaugusiojo asmenybės saviugdą, į jo paties aktyvų, sąmoningą dalyvavimą profesinėje veikloje ir pilietinėje visuomenėje ir gebėjimą save realizuoti.

Įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos dotacijos projektą „Suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų lavinimo ir plėtros platforma“ Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-03-073, vykdytas suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų lavinimo ir plėtros mokslinis tyrimas. Suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų lavinimo ir plėtros nacionalinis kiekybinis tyrimas susidėjo iš dviejų pagrindinių etapų: 1) suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų lavinimo proceso bei jo konteksto teorinio tyrimo, grindžiamo mokslinės literatūros ir dokumentų analize ir skirto parengti bendrųjų kompetencijų lavinimo ir plėtros teoriniams modeliams bei koncepcijoms; 2) empirinio tyrimo, susidedančio iš kiekybinės trijų suaugusiųjų grupių (dirbančiųjų, ieškančių darbo asmenų ir senjorų) apklausos Lietuvos savivaldybėse, naudojant struktūruotą klausimyną.

Šio teorinio ir empirinio tyrimo *tikslas* yra apžvelgti kompetencijų lavinimo teorinius aspektus ir pristatyti suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų plėtros situaciją Lietuvoje. Keliami *uždaviniai* šiam tikslui pasiekti:

1. Apibrėžti teorinius bendrųjų gebėjimų ir kompetencijų apibrėžties ir tyrimų aspektus.
2. Palyginti bendrųjų gebėjimų ir bendrųjų kompetencijų tipus bei tipologijas, išskiriant bendruosius jų bruožus.
3. Atskleisti bendravimo gimtąja ir užsienio kalba (-omis) kompetencijų, kultūrinio sąmoningumo kompetencijos, verslumo kompetencijos, informacinės visuomenės technologijų naudojimo kompetencijų, mokymosi mokyti kompetencijos lavinimo prielaidas, veiksnius, kompetencijų lavinimo procesą ir jo raiškos įsidarbinimo, profesinės karjeros, visuomeninio gyvenimo ir asmeninio tobulėjimo srityse ypatumus.

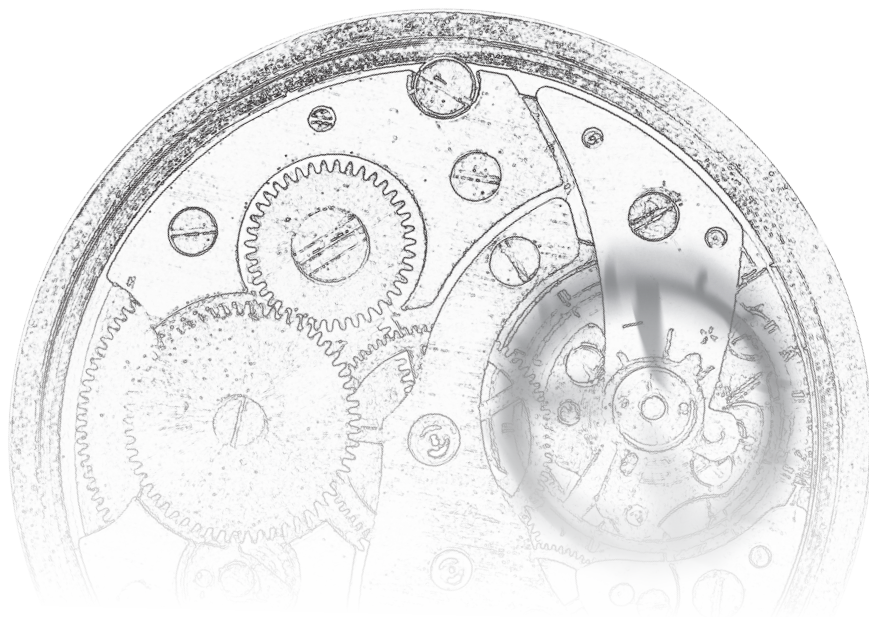
Suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų lavinimo proceso teorinės analizės dalyje, pasitelkiant mokslinės literatūros metodus, atlikta mokslinių šaltinių sisteminė analizė ir sintezė. Taip pat atlikta reikšmingiausių Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos politinių bei strateginių dokumentų, apibrėžiančių bendrųjų kompetencijų lavinimo politines gaires, turinio analizė.

Kad būtų atliktas empirinis tyrimas, buvo parengtos šešios anketos (1 priedas) ir siekta apklausti 8 000 suaugusiųjų iš trijų grupių: dirbančiųjų, ieškančių darbo asmenų ir senjorų (65 metų amžiaus ir vyresnių žmonių). Empirinis tyrimas vyko dviem etapais. Per pirmąjį etapą išplėtotas žvalgomasis tyrimas, kurio tikslas buvo išsiaiškinti anketų validumą ir patikimumą. Šiame pradiniame tyrime dalyvavo 1 104 įvairaus amžiaus suaugusieji. Antrajame etape per visas kompetencijų anketas atsakyta į 7 047 apklausas.

I DALIS

SUAUGUSIŲJŲ BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ TEORINĖS PRIELAIIDOS

1 skyrius

TEORINIAI BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ APIBRÉŽTIES IR TYRIMŲ ASPEKTAI

Bendrosios kompetencijos yra daugelio sričių ir krypčių mokslinių tyrimų ir ekspertinio domėjimosi bei taikymo objektas. Tyrinėjant bendrųjų kompetencijų sampratą ir jų taikymą neišvengiamai susiduriama su edukologijos, psichologijos, ergonomikos, ekonomikos, politinės ekonomikos, sociologijos mokslų teorinėmis išvalgomis ir modeliais, kurie skirtingai traktuoja bendrąsias kompetencijas, jų funkcijas ir reikšmę žmogui bei visuomenei.

Pastaruoju metu tarptautiniame moksliniame diskurse itin sparčiai vystosi ekonomikos ir politinės ekonomijos mokslų teorinės išvalgos, susijusios su bendrosiomis kompetencijomis. Green (2013), analizuodamas kompetencijas sudarančius gebėjimus ir įgūdžius, akcentuoja šias kertines jų charakteristikas:

1. Gebėjimų ir įgūdžių pritaikymą pridėtinę vertę kuriančioje veikloje. Būtent ekonominės vertės kūrimas yra esminis gebėjimų ir įgūdžių prasmės ir reikšmės elementas.
2. Gebėjimų ir įgūdžių įgijimą ir tobulinimą per mokymąsi. Ši savybė taip pat akcentuoja gebėjimų ir įgūdžių dinamiškumą ir jų polinkį kisti. Kartu ši savybė iškelia idėją, kad nėra baigtinių ir nekintančių gebėjimų ir įgūdžių derinių ar vienetų, o gebėjimų įgijimas ir jų pritaikymas reikalauja nuolatinio individų ir visuomenės dėmesio.
3. Socialinį gebėjimų ir įgūdžių determinavimą. Gebėjimų ir įgūdžių prasmingumo ir jų pritaikymo erdvė yra visuomenė, kur taip pat yra apibrėžiamas ir formuojamas pačių gebėjimų turinys. Socialiai prasmingi ir ekonomiškai naudingi gebėjimai ir įgūdžiai gali būti formuojami tik konkrečiuose socialiniuose kontekstuose, nuo visuomenės izoliuotas ir tik asmens pastangomis pagrįstas tokių gebėjimų ir įgūdžių formavimas yra neįmanomas.

Green taip pat pasiūlo gebėjimų ir įgūdžių tipologiją, pagrįstą trimis kriterijais:

1. Pagal taikymo sritis ir jų pobūdį gebėjimus ir įgūdžius galima skirstyti į bendruosius, kurie yra pritaikomi daugelyje veiklos sričių, ir specialiuosius (profesinius), kuriuos galima pritaikyti tik tam tikrose konkrečiose profesinės veiklos srityse.
2. Remiantis veiklos, kurioje taikomi gebėjimai ir įgūdžiai, sudėtingumo kriterijumi, gebėjimai ir įgūdžiai gali būti skirstomi į bazinius gebėjimus,

reikalingus paprastoms ir nuolat besikartojančioms veikloms atlikti, ir aukštuosius gebėjimus, kurie yra reikalingi sudėtingiems, nenumatomi kintantiems veiklos uždaviniams spręsti.

3. Pagal veiklos uždavinių pobūdį gebėjimus ir įgūdžius galima skirstyti į rutininius (taikomus automatiškai, nekintančius) ir nerutininius (taikomus pagal kintančias veiklos uždavinių sąlygas).

Green akcentuoja vieną iš esminių su gebėjimais ir įgūdžiais susijusių prieštaravimų – ar (ir kiek) gebėjimai ir įgūdžiai yra asmens savybės, ar (ir kiek) juos galima traktuoti kaip veiklos charakteristikas? Kokios yra sąsajos tarp veiklos atlikimo keliamų reikalavimų gebėjimams ir įgūdžiams ir jų įgijimo bei raiškos veikloje? (Green 2013) Šis klausimas yra aktualus tyrinėjant ir bendruosius gebėjimus – tyrėjas pagal tai turėtų aiškiai identifikuoti savo požiūrio tašką ir bendrųjų gebėjimų sampratos traktavimą.

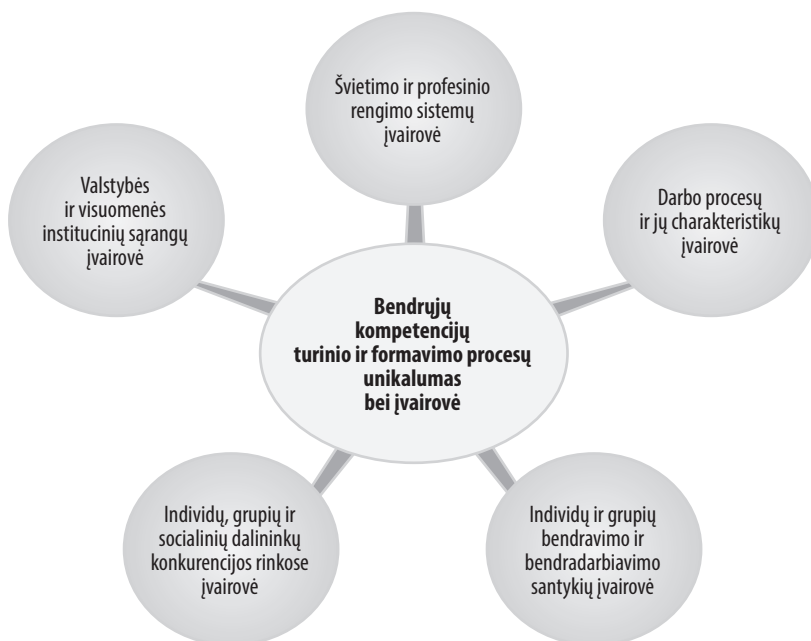

1.1. pav. Bendrųjų kompetencijų raiškos laukai.

Šis prieštaravimas kelia nemažai problemų vykdant gebėjimų ir įgūdžių tyrimus, pagrįstus tiriamųjų vykdoma gebėjimų saviverte. Kiek tokia savivertė yra validi ir ar ji gali suteikti objektyvios informacijos apie pačius gebėjimus ir jų atitikimą veiklos reikalavimams? Ar tokie tyrimai gali būti objektyvūs asmens įgytų ir taikomų gebėjimų ir įgūdžių indikatoriai?

Pernelyg supaprastintas bendrųjų gebėjimų supratimas, kai akcentuojamas tik šių gebėjimų universalumas ir perkeliamumas, gali sukurti iliuziją, kad šių gebėjimų turinys taip pat yra itin universalus, gana vienodas ir izoliuotas nuo išorinio konteksto poveikių. Tačiau ši iliuzija ignoruoja faktą, kad bendrieji gebėjimai formuojasi labai įvairiose ir skirtingai besivystančiose socialinėse sistemose, kur jų turinį ir struktūrą lemia įvairūs socialiniai, ekonominiai, socioprofesiniai veiksniai. Todėl niekuomet to paties tipo bendrųjų gebėjimų, formuojamų skirtinguose kontekstuose, turinys negali būti vienodas.

Todėl į bendrųjų kompetencijų formavimo ir turinio unikalumą itin svarbu atsižvelgti tuose tyrimuose, kuriuose siekiama palyginti skirtingose šalyse, visuomenėse ar jų grupėse įgyjamas bendrąsias kompetencijas.

1.2. pav. Bendrųjų kompetencijų turinio ir formavimo procesų unikalumą ir įvairovę lemiantys veiksniai.

Žmogiškojo kapitalo teorijoje (Becker, Schulz) teigiama, kad bendrųjų gebėjimų poreikius darbo rinkoje lemia tai, kad darbo rinkos pasižymi ne tik savo išskirtinėmis specifinėmis savybėmis, bet ir tam tikrais bendrais bruožais. Todėl darbo procesai reikalauja ne tik specialiųjų, bet ir bendrųjų gebėjimų, kurie padeda sukurti didesnę pridėtinę vertę.

Tačiau vertinant galutinį bendrųjų gebėjimų naudingumą, žmogiškojo kapitalo teorijoje prieinama prie išvados, kad jie yra naudingesni dirbantiems, nes padidina jų konkurencingumą bendrojoje nacionalinėje ir tarptautinėje darbo rinkoje. Todėl pagal šią teoriją atsakomybę už investavimą į bendruosius gebėjimus arba bent didžiąją šios atsakomybės dalį turėtų prisiimti dirbantieji, kurie vėliau gali nevaržomai naudotis visa investavimo į bendruosius gebėjimus grąža. Deja, realiomis sąlygomis yra sudėtinga pasiekti tokio griežto investavimo atsakomybės apribojimo, todėl darbdaviai dažnai moka ir už bendrųjų ir perkeliamųjų gebėjimų įgijimą, kai darbuotojų darbo užmokesčio sąnaudos viršija jų mokymosi metu sukuriamą pridėtinę vertę.

Kai kurie žmogiškojo kapitalo teorijos kritikai (Streeck 2012; Brown, Green, Lauder 2001) pastebi, kad Becker pateiktas bendrųjų ir specialiųjų gebėjimų atskyrimas yra grindžiamas kriterijais, kurie nėra susiję su šių gebėjimų kilme ir turiniu.

Pavyzdžiui, ignoruojamas klausimas apie šių gebėjimų kilmę ir su ja susijusias charakteristikas: ar šie gebėjimai yra akademinio, teorinio, patirtinio pobūdžio, ar ekspllicitiniai (aiškiai kodifikuoti ir standartizuoti, perteikiami mokymo būdu), ar implicitiniai (įgyjami ir įtvirtinami tik per asmeninę patirtį), ar funkciniai (pritaikyti konkrečioms užduotims atlikti), ar ekstrasfunkciniai (orientuoti į plačias veikimo sritis). Šiuo požiūriu žmogiškojo kapitalo teorija bendruosius gebėjimus traktuoja iš siaurai mikroekonominės (verslo įmonės) perspektyvos, nes gebėjimų bendrumą lemia tik gebėjimų pritaikymas ne vienoje, o daugiau įmonių. Remiantis šios teorijos išvalgomis, galima teigti, kad darbo organizavimo kaita ir darbo proceso projektavimas gali reikšmingai prisidėti prie bendrųjų gebėjimų ir tęstinio mokymosi plėtros, t. y. organizacijoms yra svarbūs bendrųjų gebėjimų plėtojimo agentai.

Gebėjimų formavimo politinės ekonomijos teorijos (Busemeyer, Tram-push 2011) gebėjimus traktuoja kaip socialinės ekonominės sistemos ir joje veikiančių institucijų veikimo bei sąveikos procesuose besiformuojančias individų galias, reikalingas ekonominei veiklai. Žvelgiant iš šių teorijų pozicijos, individo galios ir valia savarankiškai nuspręsti, kokius gebėjimus jam lavinti, yra nereikšmingos, nes individo sprendimo galias čia visiškai užgožia rinkos žaidėjų ir socialinių dalininkų interesai bei nusistovėję instituciniai gebėjimų formavimo modeliai ir procesai.

Kapitalizmo įvairovės teorijoje laikomasi nuomonės, kad skirtingoms ekonominėms sistemoms būdingos žmonių išteklių gebėjimų pasiskirstymo ir darbo rinkos konfigūracijos lemia socialinės gerovės paskirstymo ypatumų įvairovę (Hall, Soskice 2009; Hall, Thelen 2009). Viena esminių šios teorijos nuostatų teigia, kad įmonių veiklos ir plėtros strategijos yra kuriamos ir grindžiamos remiantis tam tikromis šalyje veikiančiomis institucinėmis struktūromis, per jas įmonės sprendžia įvairias ekonomines problemas. Iš šių įmonių veiklai reikšmingų institucinių struktūrų kapitalizmo įvairovės teorija išskiria darbo santykius, profesinį rengimą, ūkio ir politinio valdymo modelius, santykius tarp įmonių ir darbuotojų motyvavimo sistemas (Hall, Soskice 2009). Skirtingose šalyse šios institucinės struktūros formavosi skirtingai, todėl jos yra savitos ir kuria savitus bei įvairius mikroekonominių ir makroekonominių problemų sprendimus. Šioje teorijoje gebėjimų skirstymas į tipus yra grindžiamas jų turinio charakteristikomis, labiau akcentuojant šių gebėjimų pritaikymo sritis. Pavyzdžiui, Estevez-Abe, Iversen ir Soskice išskiria tris ekonominėje veikloje

naudojamų gebėjimų tipus: įmonei būdingi gebėjimai, ūkio šakai būdingi gebėjimai ir bendrieji gebėjimai (Estevez-Abe, Iversen, Soskice 2001). Ekonominėje veikloje naudojami visų šių tipų gebėjimai, tačiau dėl šalies ekonominės struktūros ypatumų ir dominuojančių įmonių veiklos strategijų išskirtinis dėmesys yra skiriamas vieno iš šių gebėjimų tipų taikymui ir plėtrai. **Įmonėms būdingi gebėjimai** yra tokie gebėjimai, kurie yra suteikiami, įgyjami ir pritaikomi atskiros įmonės darbo procesuose ir darbo vietose (pavyzdžiui, mokant įmonės darbuotojus arba įgyvendinant pameistrystės schemas įmonėje). Šių gebėjimų šerdį sudaro įvairios specialiosios technologinės, darbo organizavimo žinios ir gebėjimai, reikalingi darbo procesuose, kuriuos apibrėžia darbo organizavimas ir vadyba konkrečioje įmonėje. Analizuojant šių gebėjimų santykį su bendraisiais gebėjimais, galima teigti, kad bendrieji gebėjimai (pavyzdžiui, bendravimo gebėjimai, gebėjimas mokytis ir t. t.) sukuria pagrindą dirbantiems įgyti įmonei būdingus gebėjimus mokantis darbo vietose. Orientavimasis į įmonei būdingų gebėjimų įgijimą, suteikimą ir plėtrą reikalauja iš darbuotojų ir darbdavių labiau pasirūpinti darbuotojų užimtumo ir pagalbos netekus darbo garantijomis (kadangi šių gebėjimų negalima pritaikyti kitose darbo vietose) siekiant išlaikyti šiuos gebėjimus turinčius darbuotojus įmonėje. Tokiomis aplinkybėmis tikėtina, kad ir įmonių, ir darbuotojų ekonominiai interesai plėtoti bendruosius gebėjimus yra labai riboti. Savo ruožtu jaunimas nebus suinteresuotas investuoti į įmonėms būdingus specialiuosius gebėjimus tuomet, jeigu šie gebėjimai teiks menkas įsidarbinimo galimybes (pavyzdžiui, esant dideliame nedarbui ir konkurencijai dėl darbo vietų) ar kels didelę nedarbo riziką. Todėl jaunimo motyvacija investuoti į šių gebėjimų įgijimą iš esmės priklauso tik nuo darbdavių pastangų (bendradarbiaujant su valstybės valdžia ir kitais dalininkais) aiškiai institucionalizuoti esamas ir būsimas užimtumo bei jo kokybės garantijas (darbo užmokestis, socialinės garantijos, karjeros planai) konkrečiose veiklos srityse.

Ūkio šakai būdingi gebėjimai yra pritaikomi darbo procesuose, kurie yra būdingi daugeliui ūkio šakos įmonių. Šių gebėjimų ugdymu rūpinasi ne tik ir ne tiek atskiros įmonės, bet korporatyvinės ūkio šakų dalininkų interesus atstovaujanti organizacijos (ūkio šakos darbdavių, profesinių sąjungų), bendradarbiaudamos su valstybės švietimo sistemos institucijomis. Ūkio šakai būdingi gebėjimai yra itin reikšmingi pirminio profesinio rengimo ir aukštojo mokslo programų rengimui ir diegimui. Pavyzdžiui, tokiu principu veikia dua-

linės pameistrystės modelis Vokietijos ūkio sektoriuose, kur bendradarbiaujant ūkio šakų darbdavių organizacijoms, profesinėms sąjungoms ir valstybinėms profesinio mokymo įstaigoms šios kartu su įmonėmis vykdo profesinį mokymą, o darbuotojų išlaikymą įmonėse ir apsaugą nuo jų perviliojimo į kitas įmones bei sektorius užtikrina profesinio mokymo turinio standartizavimas ir ūkio šakos socialinių partnerių sutarimu nustatyti vieningi tarifiniai darbo užmokesčiai, pagrįsti darbuotojų kvalifikacijomis (Thelell, Bussemeyer 2011). Dar vienas reikšmingas šio pobūdžio gebėjimų bruožas, kuris teikia garantijas ir besimokantiejiems ir darbdaviams, yra įgytų ir suteiktų gebėjimų vertinimas ir oficialus pripažinimas konkrečiuose ūkio sektoriuose (kvalifikacijų pažymėjimais arba diplomais). Kai orientuojamasi į ūkio šakai būdingų gebėjimų įgijimą, plėtrą ir taikymą, sumažėja užimtumo garantijų konkrečioje įmonėje arba darbo vietoje poreikis, nes tokius gebėjimus įgiję darbuotojai gali palyginti nesunkiai surasti naują darbo vietą tame pačiame sektoriuje.

Bendrieji gebėjimai yra taikomi įvairiose, skirtingose veiklos srityse ir kontekstuose. Tai, anot kapitalizmo įvairovės teorijos, lemia santykinai žemą šių gebėjimų lygį ir jų taikymo koncentravimąsi mažą pridėtinę vertę kuriančiose gamybos ir paslaugų teikimo veiklose, kur konkuruoja masinė standartizuota gamyba, paslaugų teikimas ir pigi, žemos kvalifikacijos arba nekvalifikuota darbo jėga. Kai veikloje dominuoja minimalių bendrųjų gebėjimų taikymas, darbdaviai nėra suinteresuoti darbuotojų lojalumu (nes juos galima nesunkiai pakeisti bet kokiais kitais kandidatais), o vieninteliu darbuotojų užimtumą padedančiu išsaugoti veiksnium tampa bendrųjų gebėjimų teikiamas lankstumas ir gebėjimas prisitaikyti kitose panašiose darbo vietose. Bendrųjų gebėjimų plėtotė tampa visiškai priklausoma tik nuo darbuotojų suinteresuotumo ir galimybių. Be abejo, kai investavimas į įmonei būdingus gebėjimus neteikia didesnio darbo užmokesčio, arba didesnių užimtumo garantijų perspektyvos, darbuotojai bus labiau linkę rinktis investuoti į bendruosius gebėjimus. Kartu minimalių bendrųjų gebėjimų taikymas ir jų akcentavimas sukuria palankias sąlygas pigios darbo jėgos eksploatavimui.

Todėl bendrųjų gebėjimų ugdymu labiau rūpinasi ne socialiniai partneriai, bet valstybė per atitinkamas valstybines profesinio rengimo įstaigas, o tie bendrieji gebėjimai, kurie nėra tiesiogiai susiję su darbo procesais, yra ugdomi mokymo įstaigose.

Kiek yra pagrįstas toks bendrųjų gebėjimų susiejimas su žemos kvalifikacijos ir nekvalifikuotos darbo jėgos reikalaujančiu darbu? Ar bendrieji gebėjimai negali padėti sukurti didesnės pridėtinės vertės aukštos kvalifikacijos reikalaujančiuose darbo procesuose ir darbo vietose? Anot kapitalizmo įvairovės ir žmogiškojo kapitalo teorijų, tai labai priklauso nuo specialiųjų ir bendrųjų gebėjimų pasiūlos žmonių išteklių rinkoje situacijos. Tik tada, kai įmonės patenkina savo kvalifikuotos darbo jėgos, turinčios gerai išvystytus specialiuosius gebėjimus, poreikius, jos gali skirti daugiau dėmesio tokių darbuotojų bendrųjų gebėjimų (bendravimo, bendradarbiavimo, gebėjimo mokytis, problemų sprendimo gebėjimų ir t. t.) plėtotei, taip siekdamas padidinti jų konkurencingumą ir darbo našumą.

Iversen ir Soskice (2001) laikosi kitokios nuomonės apie bendrųjų gebėjimų prigimtį ir ypač jų pritaikymą. Jie akcentuoja tai, kad bendrieji gebėjimai yra ne tik plataus turinio ir perkeliami į įvairius veiklos kontekstus, bet ir yra integrali aukštųjų (akademinių) profesinių gebėjimų dalis, o šių gebėjimų pasiūlos gausa sukuria įmonėms, organizacijoms ir šalims reikšmingus konkurencinius pranašumus radikalių gamybos inovacijų (naujų produktų) kūrimo srityje. Priešingai, specialieji gebėjimai yra apibrėžiami kaip neperkeliami į skirtingus veiklos kontekstus, siaurai specializuoti ir reikalaujantys palyginti nedaug akademinio išsilavinimo ir akademinių žinių, t. y. jie traktuojami kaip neakademinio pobūdžio profesiniai gebėjimai.

Kapitalizmo įvairovės teorija taip pat teigia, kad gebėjimų formavimo modeliai, orientuoti į bendrųjų gebėjimų vystymą ir plėtotę, labiau skatina socialinę poliarizaciją ir skurdo augimą, o gebėjimų formavimo modeliai, grindžiami įmonėms ir ūkio šakoms būdingais gebėjimais, padeda išvengti pajamų nelygybės, „skurdo spąstų“ (angl. *poverty trap*) ir skatina labiau egalitarinės visuomenės plėtrą (Hall, Soskice 2009). Šis teiginys yra grindžiamas tuo, kad šalims, kuriose gebėjimų formavimo modeliai grindžiami įmonėms ir ūkio šakoms būdingais gebėjimais, yra būdingos konkurencingos, patrauklios ir visiems prieinamos pirminio profesinio mokymo sistemos, kurios skatina mokytis ne tik akademiškai pažangiausias, bet ir visus besimokančius, o baigusiems šias mokymo įstaigas, suteikiamos kvalifikacijos, kurios leidžia nesunkiai įsidarbinti ir siekti karjeros (pavyzdžiui, Vokietijoje). Darbdaviai aktyviai dalyvauja mokymo įstaigoms organizuojant ir vykdant mokymą bei užtikrinant profesinio rengimo kokybę ir pripažįstant kvalifikacijas. Priešingai, šalyse, kur

gebėjimų formavimo modeliai yra orientuoti į bendrųjų gebėjimų plėtojimą, tokius gebėjimus besimokantieji gali įgyti daugiausiai bendrojo lavinimo sistemoje, kuri dažnai yra atitrūkusi nuo darbo rinkos ir veiklos sistemos poreikių. Todėl čia perėjimas iš švietimo sistemos į darbo rinką yra daug mažiau institucionalizuotas, lankstesnis bei daug labiau priklauso nuo asmeninių pastangų ir pasirinkimų. Tokioje sistemoje jaunimas, neturintis akademinų polinkių, patiria daugiau sunkumų įgydamas kvalifikaciją ir įsidarbindamas, o profesinė kvalifikacija darbdaviui nėra tokia svarbi kaip bendrieji gebėjimai ir darbo našumas. Todėl čia daug didesnę vaidmenį įsidarbinant vaidina aukštojo mokslo diplomas (nors jis ir negarantuoja kvalifikaciją atitinkančios kokybės užimtumo), dažniau susiduriama su nedarbu, pajamų ir profesinio tobulėjimo galimybių poliarizacija (pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje).

1.1. lentelė. **Sąveika tarp užimtumo, darbo užmokesčio apsaugos modelių ir orientavimosi į bendrųjų ir specialiųjų gebėjimų ugdymą** (adaptuota pagal Estevez-Abe, Iversen, Soskice (2001)).

Neišplėtotą		Darbo vietų ir darbo užmokesčio apsauga, vykdoma bendradarbiaujant darbdaviams ir darbuotojams	
		Išplėtotą	
Apsauga nuo nedarbo, vykdoma valstybės ir socialinių dalininkų, darbo ieškančių asmenų gaunamų pajamų apsauga	Išplėtotą	Dominuoja orientavimas į ūkio šakai būdingų ir reikalingų gebėjimų ir įgūdžių įgijimą ir suteikimą. <i>Danija (→), Švedija, Suomija, Italija, Ispanija, Graikija, Lietuva (↓)**</i>	Orientuojamasi į ūkio šakai įmonėms bei darbo vietoms būdingų ir reikalingų gebėjimų įgijimą ir suteikimą. <i>Vokietija, Austrija, Nyderlandai, Šveicarija</i>
	Neišplėtotą	Dominuoja orientavimas į bendrųjų gebėjimų ir įgūdžių įgijimą ir suteikimą. <i>JAV, JK</i>	Dominuoja orientavimas į įmonėms ir darbo vietoms reikalingų siaurai specializuotų įgūdžių įgijimą ir suteikimą. <i>Japonija, Pietų Korėja</i>

* Danijai būdinga užimtumo politika ir ypač gebėjimų formavimo modelis bei jo plėtros tendencijos turi nemažai elementų ir bruožų, būdingų orientavimuisi į ūkio šakai ir įmonėms bei darbo vietoms būdingų ir reikalingų gebėjimų įgijimą ir suteikimą.

** Lietuvos darbo rinkos politikos, socialinės apsaugos, darbo vietų ir užimtumo apsaugos modeliai gravituoja link liberaliojo modelio, būdingo JK ir JAV.

Anot Streeck (2011), kapitalizmo įvairovės teorijoje orientavimąsi į bendrųjų arba specialiųjų gebėjimų vystymą ir plėtojimą lemia darbo jėgos ir kapitalo santykių reguliavimas. Liberalios rinkos ekonomikos šalyse (JK, JAV) darbo jėgos ir kapitalo santykiai yra grindžiami laisvosios rinkos principais, todėl gebėjimų formavimo procesas taip pat yra paliktas rinkos santykiams ir dvišaliams darbdavio ir darbuotojo susitarimams. Tokioje rinkos sistemoje darbuotojas „siūlo“ savo gebėjimus kaip žmogiškąjį kapitalą, ir būtent bendrieji gebėjimai tampa svarbiausiu darbuotojų ir darbdavių darbo santykių garantu, nes vieniems jie užtikrina galimybę rasti kitą darbo vietą, o kitiems – galimybę

greitai ir nebrangiai pakeisti darbuotojus. Koordinuojamos rinkos ekonomikos šalyse (pvz., Vokietijoje) darbo santykiai ir kartu gebėjimų formavimas yra reguliuojami trišalės partnerystės principu, kai profesinės sąjungos, darbdaviai ir valstybė kartu rūpinasi tuo, kad profesinio rengimo sistemoje teikiami gebėjimai atitiktų darbo rinkos poreikius (todėl daugiau dėmesio skiriama specialiesiems gebėjimams, reikalingiems įmonėms ir ūkio šakoms) ir užtikrintų aukštą ir stabilų užimtumą ir palaikomą ekonomikos plėtrą. Tokiu būdu kapitalizmo įvairovės teorija nubrėžia tam tikrą priklausomybę tarp individualaus pasirinkimo (motyvacijos) įgyjant vienokius ar kitokius gebėjimus, darbo rinkos dalininkų taikomų gebėjimų formavimo bei plėtotės strategijų ir šalies švietimo bei profesinio rengimo sistemos orientavimosi į šių gebėjimų suteikimą.

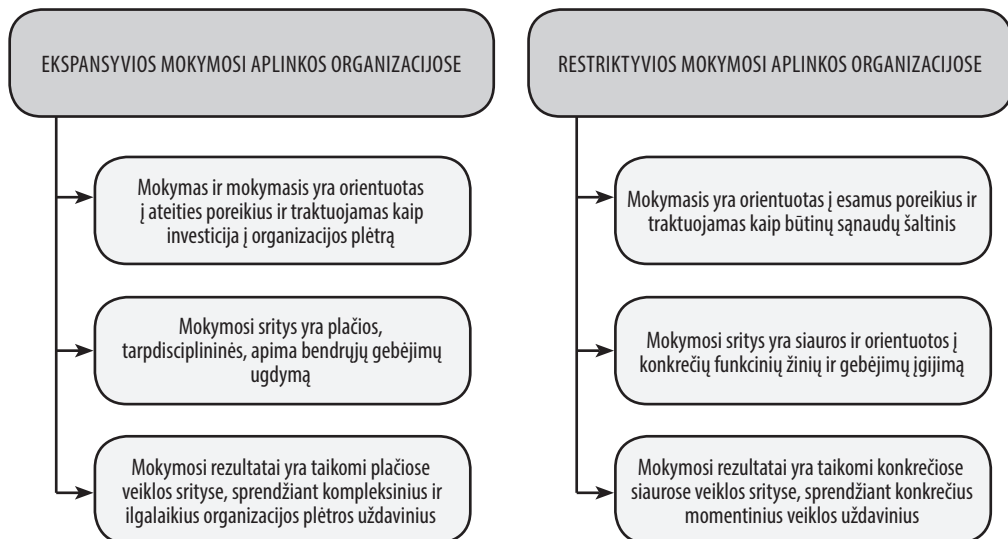
Tačiau Streeck atkreipia dėmesį į tai, kad anksčiau minėtose teorijose taikomas bendrųjų ir specialiųjų gebėjimų atskyrimas ir ypač kriterijai, kuriais remiantis šie gebėjimų tipai yra identifikuojami, pasižymi gausiais ir kai kada esminiais prieštaravimais (1.1. lentelė).

Anot jo, šiuos prieštaravimus kelia tai, jog gebėjimų tipams apibrėžti naudojami kriterijai šiose teorijose dažnai yra traktuojami pernelyg siaurai, neatkreipiamas dėmesys į šių kriterijų kilmę. Pavyzdžiui, ar gebėjimų perkeliamumą ir pritaikomumą skirtingose veiklos srityse bei kontekstuose lemia tik šių gebėjimų savybės ir jų turinys, ar, visų pirma, darbo rinkos ir darbo santykių režimas? Darbo rinkos režimas ir darbo santykių pobūdis gali visiškai neutralizuoti tas gebėjimų perkėlimo galimybes, kurias suteikia jų turinys ir savybės. Lygiai taip pat klystama, kai manoma, kad profesiniai gebėjimai yra siauresni, žemesnio lygmens arba prasčiau perkeliama kituose kontekstuose, negu bendrieji gebėjimai, nes ignoruojamas šiuolaikinio industrinio profesinio darbo organizavimo ir darbo santykių poveikis, kuris leido pereiti nuo siauros specializacijos prie plačių ir lanksčių profesinių veiklų sistemų (Streeck 2012).

Besimokančiųjų organizacijų teorijos požiūriu, dėmesys organizacijos narių bendrųjų gebėjimų ugdymui yra vienas iš tipinių besimokančiųjų organizacijų bruožų. Fuller, Unwin, Felstead ir Jewson (2007) akcentuoja, kad ekspansyvios mokymosi aplinkos organizacijose yra palankesnės bendrųjų gebėjimų ugdymui, o restriktyvios mokymosi aplinkos – specialiųjų gebėjimų ugdymui.

Šios teorinės išvalgos suponuoja, kad dėmesys bendriesiems gebėjimams ir jų ugdymui organizacijose atsiranda tuomet, kai mokymas ir mokymasis organizacijose yra orientuotas į ateities poreikius ir traktuojamas kaip investicija į

organizacijos plėtrą, o darbo organizavimas ir užimamos pareigos skatina taikyti mokymosi rezultatus plačiose veiklos srityse, ypač sprendžiant kompleksinius ir ilgalaikius organizacijos plėtros uždavinius. Tai gali vesti link minties, kad bendrieji gebėjimai ir jų ugdymas organizacijose yra labiau aukštos kvalifikacijos darbuotojų, einančių atsakingas pareigas (t. y. strategiškai reikšmingų žmoniškųjų išteklių) prerogatyva, o žemesnės kvalifikacijos darbuotojams tenka labiau orientuotis į konkrečius funkcinis gebėjimus, reikalingus sprendžiant momentinius veiklos uždavinius. Tačiau nemažai atliktų tyrimų apie bendrųjų gebėjimų ugdymo sklaidą ir jų įtaką įvairaus išsilavinimo ir kvalifikacijų darbuotojų profesiniam ir asmeniniam tobulėjimui šias nuostatas paneigia.

1.3. pav. **Mokymas ir mokymasis ekspansyvios ir restriktyvios mokymosi aplinkos organizacijose** (pagal Fuller, Unwin, Felstead ir Jewson (2007)).

BENDRŲJŲ GEBĖJIMŲ SAMPRATOS SĄSAJOS SU KOMPETENCIJOS SAMPRATA

Kompetencijų samprata daugeliu aspektų yra nauja samprata, jos vartoseną moksliniame ir praktiniame (švietimo, profesinio rengimo ir žmoniškųjų išteklių valdymo) diskursuose dar tik skinasi kelią. Tai lemia nenusistovėjusį šios sampratos apibrėžtumą ir tam tikrą įvairovę ją apibrėžiant. Kompetencijos

samprata socialiniuose moksluose ir švietimo bei žmonių išteklių praktikoje Vakarų šalyse pradeda plačiau naudoti tik nuo XX a. antrosios pusės (maždaug nuo 7–9 deš.) ir į Europą ateina iš JAV (Winterton 2008).

Kompetencijų sampratos atsiradimą daugeliu požiūrių lėmė objektyvūs socialiniai-ekonominiai pokyčiai – darbo organizavimo kaita, technologijų pažanga, reikalaujanti keisti požiūrį į darbo rinkos ir darbo vietų poreikius. Socialiniai-ekonominiai pokyčiai ir technologijų kaita reikalauja didesnio dirbančio žmogaus įgalinimo, atsakomybės ir savarankiškumo padidinimo. Žmonių išteklių valdymas įmonėse ir organizacijose vis labiau yra grindžiamas ne kvalifikacijomis, bet kompetencijomis. Anot Monchatre ir Rolle, tokį „kompetencijų valdymo modelio“ formavimąsi lemia šiuolaikinio žmogaus siekis išsivaduoti nuo biurokratinės korporacinės kultūros, kurioje dominuoja darbo vietos reikalavimai ir juos atitinkančios švietimo sistemoje įgytos kvalifikacijos ir įmonių bei organizacijų siekiai leisti darbuotojams kurti dinamiškesnę veiklos logiką, pagrįstą asmeniniais profesinio tobulėjimo projektais (Monchatre, Rolle 2003). Tuo pat metu siekiama susilpninti industrinei epochai būdingų darbuotojų kolektyvinio poveikio priemonių (pvz., streikų) įtaką ir poveikį, nes universalių (bendrųjų) kompetencijų suteikimas darbuotojams juos padaro labiau pakeičiamus darbo vietose bei nukreipia jų interesus nuo kolektyvinio poveikio priemonių prie individualių derybinių galių, pagrįstų kompetencijomis.

Analizuojant kompetencijų sampratų skirtumus skirtingose šalyse, galima pastebėti, kad bendrųjų gebėjimų vaidmuo geriausiai atsiskleidžia išsamiose ir holistinėse kompetencijos sampratoose, kurios yra būdingos kontinentinės Europos šalims, ypač Vokietijai ir Prancūzijai. Anot Winterton ir Le Deist, šiuo metu dominuoja trys pagrindiniai konceptualūs požiūriai į kompetencijas: biheavioristinis požiūris, kuris yra labiau būdingas amerikietiška kompetencijos sampratai, funkcinis požiūris yra labiau būdingas britiška kompetencijos sampratai ir holistinis požiūris – vokiška kompetencijos sampratai (Le Deist, Winterton 2005).

Biheavioristinis ir funkcinis požiūriai į kompetencijas akcentuoja glaudžias sąsajas tarp tam tikrų veiklai reikalingų žinių, gebėjimų ir įgūdžių įgijimo ir jų pritaikymo sprendžiant veiklos užduotis: biheavioristinis požiūris į kompetencijas akcentuoja žmogaus elgsenos vaidmenį taikant žinias, gebėjimus ir įgūdžius veiklos situacijose, funkcinis požiūris kompetencijas traktuoja kaip tam tikrus žinių ir gebėjimų darinius, išvedamus iš veiklos funkcijų turinio. Biheavioristinė ir funkcinė kompetencijų sampratos neįvertina asmenybinio ir vertybinio

kompetencijos aspekto, todėl šios kompetencijų sampratos „nuvertina“ bendruosius gebėjimus ir jų vaidmenį. Le Deist ir Winterton pastebi tam tikras amerikiečių ir britų mokslininkų pastangas išplėsti šiuos palyginti siaurus ir nelanksčius konceptualius požiūrius į kompetencijas (Le Deist, Winterton 2005). Jie išskiria Cheetham ir Chivers pasiūlytą holistinį profesinio kompetentingumo modelį, kurį sudaro penki tarpusavyje susiję kompetencijų tipai: kognityvinės (pažintinės) kompetencijos, funkcinės kompetencijos, asmeninės kompetencijos, etinės arba vertybinės kompetencijos ir metakompetencijos.

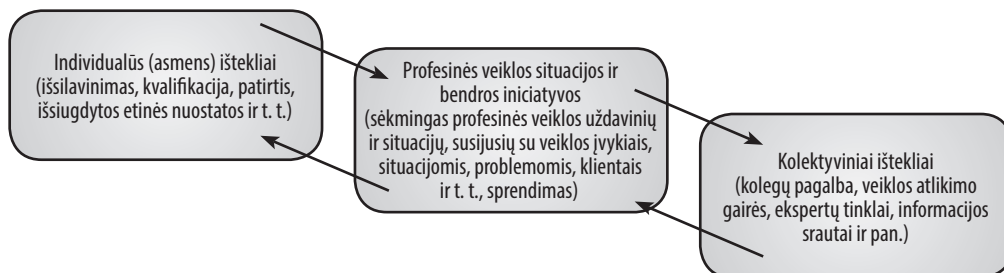
Šiuos kompetencijų tipus apibrėžia keturios dimensijos: konceptuali dimensija, apimanti naujų idėjų kūrimą ir konceptualizavimą, operacinė dimensija, kuri išreiškia veiklą ir įveiklinimą atliekant konkrečius uždavinius ir užduotis, profesinė dimensija, apimanti profesinės veiklos lauką, ir asmeninė dimensija, išreiškianti asmens saviraišką.

	Profesinė dimensija	Asmeninė dimensija
Konceptuali dimensija	Pažintinės kompetencijos	Metakompetencijos
Operacinė dimensija	Funkcinės kompetencijos	Socialinės kompetencijos

1.4. pav. **Holistinė kompetencijų tipologija** (pagal Le Deist ir Winterton (2005)).

Remiantis šia tipologija, bendrieji gebėjimai daugiausiai reiškiasi konceptualios, operacinės ir asmeninės dimensijos sankirtose ir pateiktoje tipologijoje labiausiai atitinka metakompetenciją ir socialines kompetencijas.

Holistinė, daugiadimensė kompetencijos samprata, kuri yra būdinga kontinentinei Vakarų Europai (pvz., Prancūzijai, Vokietijai), ko gero, geriausiai atitinka bendrųjų gebėjimų sampratą ir logiką.

1.5. pav. **Iniciatyvumo modelis** (pagal Zarifian (2004)).

Zarifian išskiria keturias esmines kompetencijos sampratos prielaidas: iniciatyvumą, atsakomybę, dalyvavimą veikloje kaip įvykyje (pranc. *événement*) ir

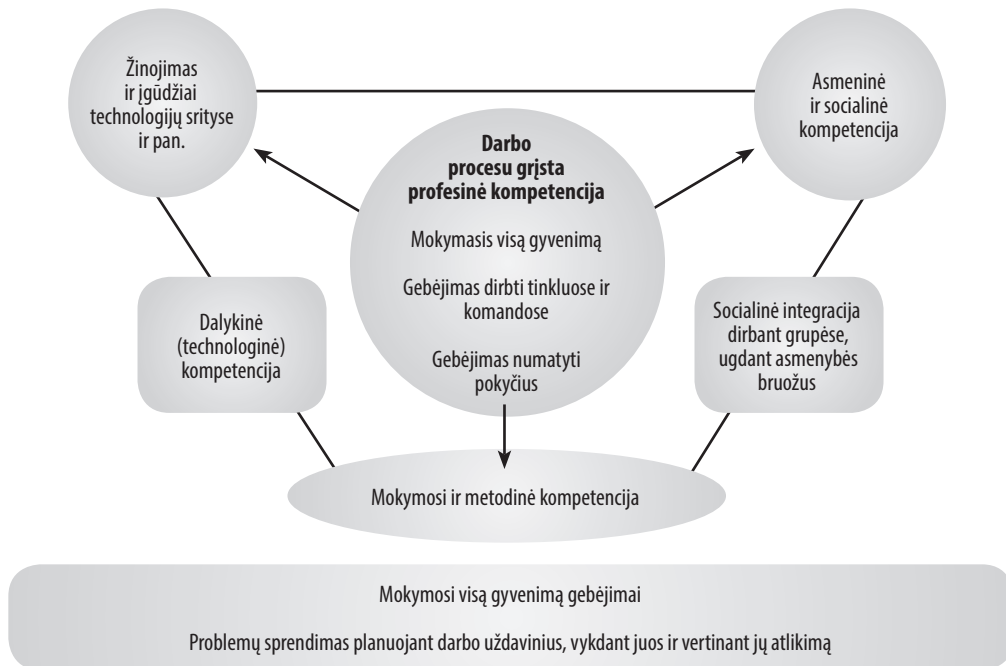
individualumą (Zarifian 2009). Žvelgiant iš bendrųjų gebėjimų perspektyvos, reikšmingiausios kompetencijos prielaidos yra iniciatyvumas ir atsakomybė. Iniciatyvumas apibrėžiama kaip asmens įsipareigojimas ir pasiryžimas pradėti kažką naujo ir naudotis veikimo laisve. Iniciatyvumas apima įvairių individualių ir kolektyvinių išteklių mobilizavimą ir pasitelkimą sprendžiant įvairias veiklos situacijas.

Iniciatyvumas yra labai reikšminga kompetencijų ugdymo ir taikymo prielaida, nes individuali iniciatyva, anot Zarifian, implikuoja reikalavimą ją suderinti su kitų asmenų iniciatyvomis (Zarifian 2009). Kitaip tariant, iniciatyvos savo pobūdžiu turi būti atviros kitų iniciatyvų įtakai, o iniciatyvos įgyvendinimas reikalauja skirtingų asmenų bendravimo ir bendradarbiavimo, kuris yra esminis individualių (asmeninių) ir kolektyvinių išteklių suderinimo elementas. Atsakomybė kompetencijos sampratoje, anot Zarifian, turi dvi reikšmingas socialines dimensijas – atsakomybė dėl įvairių moralinių normų laikymosi (atsakomybė dėl veikimo etinių-moralinių padarinių) ir rūpinimasis kitais žmonėmis, jų gerove (Zarifian 2009).

Vokiškoji holistinė kompetencijos samprata yra itin glaudžiai susijusi su pašaukimu grindžiamos profesijos (*Beruf*) samprata, kuri integruoja veiklos turinį, kontekstą, tradicijas ir vertybes. *Beruf* samprata išplečia ir kompetencijos sampratą – kompetencija apibūdina žmogaus gebėjimus veikti, žinojimą, įgūdžius ir bendruosius gebėjimus. Spöttl ir Ruth analizuoja darbo procesu grindžiamą profesinės kompetencijos modelį (Spöttl, Ruth 2011). Darbo procesu grįsta profesinė kompetencija apima dalykines (technologines) kompetencijas, asmenines ir socialines kompetencijas bei mokymosi ir metodines kompetencijas. Šiame modelyje bendrieji gebėjimai yra integruoti į profesinę kompetenciją ir yra reikšmingi tiek, kiek jie reiškiasi konkrečiuose darbo procesuose.

Šiame modelyje ypač akcentuojamas asmeninės / socialinės ir mokymosi bei metodinės kompetencijos vaidmuo darbo procese. Asmeninė ir socialinė kompetencija leidžia siekti individų socialinės integracijos darbo proceso kontekste, t. y. aktyviai bendradarbiauti su kitais darbuotojais sprendžiant veiklos uždavinius, prisiimant atsakomybę ne tik už asmeninius, bet ir už bendrus veiklos rezultatus. Mokymosi ir metodinė kompetencija leidžia nuolat įgyti ir atnaujinti darbo proceso reikalaujamas žinias ir įgūdžius. Ši kompetencija, užtikrindama nuolatinį su darbo procesu susijusių žinių įgijimą ir atnaujinimą, sudaro palankias sąlygas numatyti veiklos proceso turinio ir aplinkos pokyčius.

Kai kurie autoriai pabrėžia mokymosi rezultatų ir kompetencijų sampratoms būdingus metodologinius prieštaravimus, kurie yra susiję su bendrųjų gebėjimų charakteristikomis. Mokymosi rezultatais ir kompetencijomis siekiama surasti tam tikrą bendrą vardiklį gebėjimų analizei, aprašymui, vertinimui ir valdymui, tačiau šių priemonių taikymas, ypač mokymosi rezultatų ar kompetencijų aprašymas, reikalauja itin detalaus gebėjimų apibūdinimo, kas neišvengiamai sumažina aprašymo skaidrumą ir bendrumą ir kartu veda į tokio aprašymo ir analizės trivializavimą (Allais 2012). Mokymosi rezultatų ir kompetencijų sampratų taikymo ir naudojimo kritikai teigia, kad dėl epistemologinių priežasčių teorinių bei praktinių žinių neįmanoma išvesti iš elgsena pagrįstų mokymosi rezultatų ar kompetencijų, o taip pat ir žinias suvesti į mokymosi rezultatus ar kompetencijas (Allais 2012).

1.6. pav. **Darbo procesu pagrįstos profesinės kompetencijos modelis** (pagal Spöttl ir Ruth (2011)).

Brockmann, Clarke ir Winch (2008) atkreipia dėmesį į pačios gebėjimų sampratos sąsajas su nacionaliniais kontekstais ir šių sampratų įvairovę skirtingose šalyse, kurią lemia įvairūs socioekonominiai ir kultūriniai veiksniai. Vienose šalyse (pvz., JK) gebėjimai yra labiau siejami su jų taikymu konkrečiuose darbo procesuose tam tikrose darbo vietose, kitose šalyse jie suprantami kaip

plačių veiklos sričių atributai (pvz., Vokietijoje). Pagrindiniai veiksniai, kurie apsprendžia skirtingas gebėjimų sampratas, yra susiję su švietimo ir profesinio rengimo sistemų ir įmonių žmonių išteklių valdymo strategijų orientacijomis. Švietimo arba, labiau, profesinio rengimo sistemos gali būti orientuotos į holistinį profesinį ugdymą, integruotą su bendruoju lavinimu, arba į minimalių kompetencijų, reikalingų konkrečioms darbo vietoms, suteikimą. Verslo ir ūkio sektoriuose dominuojančios žmonių išteklių valdymo strategijos gali būti orientuotos į plačios kvalifikacijos bei universalių kompetencijų žmonių išteklius arba į siaurai kvalifikuotus ir minimalius darbo vietų reikalavimus tenkinančių žmonių išteklių eksploatavimą.

1.2. lentelė. **Sąveikos tarp profesinio rengimo sistemų ir veiklos sistemoje dominuojančių žmonių išteklių vystymo strategijų orientacijų bei jų poveikis bendrųjų kompetencijų plėtrai** (parengta, remiantis Brockmann, Clarke ir Winch (2008)).

Sąveikos tarp profesinio rengimo sistemų ir veiklos sistemoje dominuojančių žmonių išteklių vystymo strategijų orientacijų	Veiklos sistemoje dominuoja žmonių išteklių vystymo strategijos, orientuotos į plačios kvalifikacijos bei universalių kompetencijų žmonių išteklius	Veiklos sistemoje dominuoja žmonių išteklių vystymo strategijos, orientuotos į siaurai kvalifikuotus ir minimalius darbo vietų reikalavimus tenkinančius žmonių išteklius
Į holistinį ugdymą orientuota švietimo ir profesinio rengimo sistema, profesinis rengimas yra integruotas su bendruoju lavinimu	Situacija, kuri skatina bendrųjų kompetencijų taikymą ir nuolatinę jų plėtotę švietimo sistemoje ir profesinėje veikloje. Formalusis švietimas ir pirminis profesinis rengimas sudaro optimalias sąlygas bendrųjų kompetencijų įgijimui, o veiklos sistema skatina jų nuolatinį lavinimą. Šis atvejis yra būdingas Šiaurės šalims, kontinentinės Vakarų Europos šalims (Vokietija, Austrija, Šveicarija, Nyderlandai, Belgija ir kt.)	Prieštaringa situacija, kai formalusis švietimas ir pirminis profesinis rengimas skatina įgyti plačių ir universalių žinių ir bendruosius gebėjimus, tačiau veiklos sistemoje jų pritaikymo, ypač tolesnio lavinimo, galimybės yra labai ribotos. Tai gali paskatinti struktūrinį nedarbą, perkvalifikaciją ir aukštos kvalifikacijos specialistų emigraciją. Šis atvejis yra būdingas daugeliui pokomunistinių šalių, kurios paveldėjo ir reformavo mokyklinės profesinio rengimo sistemas
Profesinio rengimo sistema yra orientuota į minimalias kompetencijas, reikalingas darbo vietoms	Praktiškai negalima situacija, kadangi ūkis, kuriame daugelis žmonių ir organizacijų taiko žmonių išteklių valdymo ir vystymo strategijas, orientuotas į plačios kvalifikacijos bei universalių kompetencijų žmonių išteklius, negalėtų efektyviai funkcionuoti, jeigu profesinio rengimo sistema būtų orientuota į minimalias kompetencijas, reikalingas darbo vietoms	Situacija, kuri yra nepalanki bendrųjų kompetencijų lavinimui ir plėtočiai, kadangi šių kompetencijų ugdymo pirminio profesinio rengimo sistemoje spragų nekompensuoja žmonių išteklių vystymo strategijos, orientuotos į minimalius darbo vietų reikalavimus. Šis atvejis yra būdingas liberalios rinkos modelio šalių atskiriems ūkio sektoriams, kur konkuruoja kainos, ir besivystančioms šalims

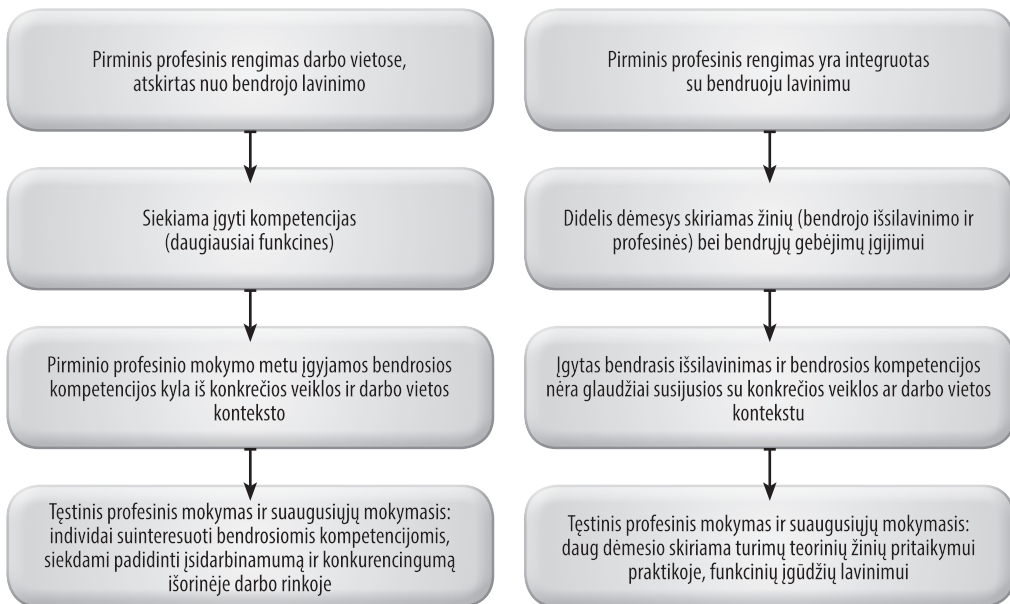
Anot Brockmann, Clarke ir Winch (2008), būtent tose profesinio rengimo sistemose, kur holistinis profesinis ugdymas yra integruotas su bendruoju ugdymu, susidaro prielaidos besimokantiejiems suteikti ir įgyti esminius bendruosius gebėjimus ir ypač gebėjimą mokytis.

Daugelio mokymosi rezultatų ir kompetencijų sampratos kritikų nuomone, būtent žinios yra tas elementas, kuris sukuria tinkamą ir pakankamą pagrindą

bendriesiems gebėjimams ir jų ugdymui. Žinių suteikimas ir įgijimas bei turimų žinių lauko platumas yra viena iš esminių žmonių lankstumo, prisitaikant prie aplinkos ir darbo turinio kaitos, sąlygų.

Anot Hayward ir Fernandez, bendrųjų gebėjimų samprata Jungtinėje Karalystėje buvo pasiūlyta kaip nevykęs pakaitalas spręsti bendrojo lavinimo ir atitinkamai žinių pagrindo suteikimo trūkumus, t. y. bendrieji gebėjimai buvo pasiūlyti kaip žinojimo redukavimas į tam tikrus gebėjimus, kuriais yra grindžiamas darbo užduočių atlikimas (Hayward, Fernandez 2004). Dėl šios priežasties bendrųjų gebėjimų suteikimas moduliniu principu grindžiamose mokymo programose yra labai fragmentiškas ir nesisteminis.

Kompetencijų plėtojimas, grindžiamas visų žmogaus turimų intelektualinių išteklių panaudojimu, sudaro sąlygas naujam žinojimui kurti ir tik per tai sudaro prielaidas formuoti žmogaus savarankiškumui, atsakingumui ir kitiems bruožams, kurie dažnai yra traktuojami kaip įvairių bendrųjų gebėjimų raiškos rezultatai.

1.7. pav. Pirminio profesinio mokymo integracija su bendruoju lavinimu: implikacijos bendrųjų kompetencijų lavinimui (parengta pagal Green (2010)).

Green (2010) akcentuoja, kad tyrėjai ir švietimo politikos kūrėjai priskiria bendriesiems gebėjimams daugybę funkcijų ir kelia daug su jais susijusių lūkesčių: kad bendrieji gebėjimai gali padėti žmonėms mokytis, tobulėti, prisitaikyti prie profesinės veiklos ir jos aplinkos pokyčių, paskatinti pavidurinio švietimo

reformas, išplėsti siaurai specializuotų profesinio rengimo ir aukštojo mokslo programų turinį, sukurti terpę gebėjimų ar net kvalifikacijų perkėlimui tarp skirtingų mokymosi ir veiklos kontekstų, tapti pagrindu perimamumui tarp profesinio mokymo ir akademinų studijų, užtikrinti ir paskatinti besimokančiųjų progresą, sudaryti prielaidas moralinių vertybių ugdymui ir pan. (Green 2010). Green kildina bendrųjų gebėjimų sampratą atsiradimą ir iškilimą JK su tuo, kad istoriškai šioje šalyje profesinis rengimas buvo atskirtas nuo bendrojo lavinimo ir jame dominavo įmonių vykdoma ir valdoma pameistrystė, orientuota į siaurus funkcinius gebėjimus, reikalingus konkrečių užduočių vykdymui (Green 2010).

BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ VAIDMUO ŠVIETIMO PROFESIONALIZAVIMO IR PERIMAMUMO TARP SKIRTINGŲ ŠVIETIMO SRIČIŲ PLĖTROS PROCESUOSE

Anot Spöttl (2013), pastaruoju metu profesinio rengimo plėtros procesuose galima pastebėti vis labiau akcentuojamą siekį didinti absolventų įsidarbinamumą ir šio tikslo siekiama keliais pagrindiniais būdais: per švietimo ir ypač profesinio rengimo *profesionalizacijos* stiprinimą, kuris pasireiškia dualinio profesinio mokymo vystymu, aktyvesniu verslo dalyvavimu curriculum projektavimo, praktinio mokymo (pameistrystės) ir kompetencijų pripažinimo procesuose, karjeros projektavimo ir konsultavimo veiklų švietimo sistemose plėtra ir *perimamumo tarp skirtingų švietimo sistemų grandžių* (pirminio profesinio mokymo, aukštojo mokslo, suaugusiųjų švietimo) didinimu, siekiant paskatinti vertikalią ir horizontalią karjerą.

Perimamumas tarp profesinio mokymo kvalifikacijų ir bakalauro studijų pasižymi įvairiais iššūkiais. Vienas jų yra susijęs su tuo, kad profesinis mokymas suteikia daugiau palyginti siaurai specializuotų profesinių žinių ir gebėjimų, o universitetinės ir net profesinės bakalauro studijos reikalauja plačių tarpdisciplininių žinių ir bendrųjų gebėjimų (Spöttl 2013). Todėl bendrieji gebėjimai yra labai svarbus perimamumo tarp profesinio mokymo ir aukštojo mokslo studijų veiksnys, savotiškas tiltas, palengvinantis profesinio mokymo įstaigų absolventų integravimąsi į bakalauro studijas. Perimamumas tarp profesinio mokymo ir aukštojo mokslo studijų reikalauja iš profesinio mokymo tam tikrų

propedeutinių akademinio žinojimo prielaidų, kurias gali padėti sukurti lavinamos bendrosios kompetencijos, o ypač metakompetencija.

Pati profesinė kompetencija pasižymi ir tam tikromis bendro pobūdžio charakteristikomis, kadangi ji turi sudaryti sąlygas holistiškai suprasti darbo procesą ir darbo aplinką. Profesinio mokymo srityje ir atitinkamose profesinėse veiklose orientuojamasi į psichomotorinių ir specializuotų kognityvinių veiksmų bei operacijų vykdymą, o aukštojo mokslo studijose daugiau kryptama į planavimo, vadovavimo ir kitas, daugiau atsakomybės reikalaujančias veiklas, kuriuose bendrosios kompetencijos, ypač metakompetencija ir gebėjimas spręsti problemas bei priimti sprendimus, yra svarbesnės ir joms aukštojo mokslo studijose skiriamas didesnis dėmesys (Spöttl 2013). Bendrųjų kompetencijų ugdymas profesinio mokymo procesuose labai priklauso nuo profesinio mokymo institucinio modelio ir yra labiausiai išplėtotas dualiniame ir mokykliniame profesinio mokymo modelyje. Todėl skirtingose profesinio rengimo sistemose bendrųjų kompetencijų lavinimo poveikis perimamumui tarp pirminio profesinio mokymo ir aukštojo mokslo studijų gali labai skirtis.

BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ LAVINIMAS IR TARPTAUTINIS BESIMOKANČIŲJŲ BEI DIRBANČIŲJŲ JUDUMAS BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ VAIDMUO ĮMONIŲ ŽMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ VALDYMO IR VYSTYMO PROCESUOSE

Bendrosios kompetencijos šiandien tampa vis reikšmingesniu įmonių ir organizacijų žmogiškųjų išteklių valdymo procesų objektu.

Darbuotojų paieškos, atrankos ir samdymo procesuose įmonės ir organizacijos vis daugiau dėmesio skiria kandidatų užimti darbo vietas bendriesiems gebėjimams ir asmeninėms savybėms. Gebėjimai valdyti ir sisteminti informaciją, spręsti problemas, priimti sprendimus, kurti ir palaikyti bendradarbiavimo ryšius ir tinklus, lyderystė tampa vis reikšmingesniais reikalavimais naujiems darbuotojams. Be to, darbuotojų atrankos ir samdymo procesai ir jų metu naudojamos priemonės bei kontrolės sistemos labiau orientuojasi į potencialių darbuotojų emocijų identifikavimą, formavimą ir valdymą bei vertina galimybes šias emocijas mobilizuoti organizacijos tikslams (Grugulis 2006; Brown, Hesketh 2004). Pastebimas akivaizdus įmonių ir jose dirbančių darbuotojų paieškos specialistų

bei ekspertų požiūrio į specialiųjų ir bendrųjų gebėjimų poreikius pokytis, kai daugelio įmonių atstovai teigia, kad įmonėms reikia ne specialistų, turinčių konkrečias funkcines kompetencijas, bet išskirtinių asmenybių. Brown ir Hesketh (2004) teigimu, šį požiūrio pokytį lemia kintanti žmogiškųjų išteklių paieškos ir samdymo procesų realybė pasaulinėje ekonomikoje. Jie pastebi reikšmingus įmonių taikomų būsimų darbuotojų atrankos kriterijų, susijusių su įsidarbinamumu, pokyčius per pastaruosius du dešimtmečius (Brown, Hesketh 2004).

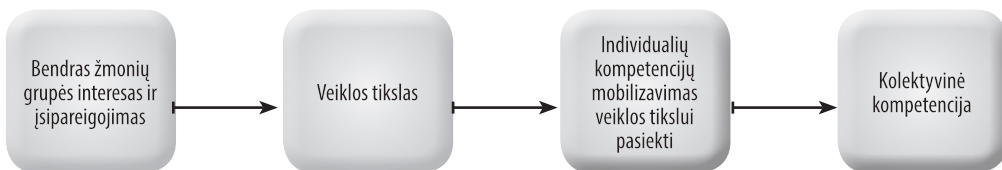
Brown ir Hesketh teigimu, toks didėjantis bendrųjų kompetencijų vaidmuo atrankos procesuose yra susijęs su tuo, kad paieškos ir atrankos procesai tampa labiau orientuoti į kandidatų įsidarbinamumą, o kandidatų į darbo vietas atranka yra grindžiama kompetencijų vertinimu (Brown, Hesketh 2004). Jie pastebi, kad toks kandidatų vertinimas pasižymi savybėmis, lemiančiomis didėjantį atrankos subjektyvumą. Visų pirma, įmonių vadovai ir atranką vykdydantys specialistai vis labiau laikosi nuomonės, kad kandidato tinkamumą, proaktyvumą ir priimtinumą kompanijai galima efektyviai įvertinti išskaidžius potencialą veikti į bihevioristiškai apibrėžtas kompetencijas, kurias galima sistemingai, tiksliai ir objektyviai įvertinti taikant įvairius kiekybinius metodus ir technikas. Antra, atranką vykdydantys vertintojai labai dažnai nesąmoningai ir stereotipiškai priskiria kandidatams tam tikrus gebėjimus arba jų trūkumą ir taip rūšiuoja kandidatus į tam tikras iš anksto nustatytas kategorijas (Brown, Hesketh 2004). Tokiu požiūriu iš esmės ignoruojamas bendrųjų kompetencijų turinio išskirtinumas ir sudėtingumas bei pernelyg „supaprastinamas“ pasaulinės darbo rinkos konteksto sąlygų supratimas, nes tai paaukojama, siekiant apibrėžti ir parodyti tikslų, objektyvų ir kiekybinių duomenimis pagrįstą individo gebėjimų ir jo potencialo dirbti vaizdą. Tačiau tokia „mokslinė“ darbuotojų paieškos ir atrankos paradigma pasižymi daugeliu silpnybių ir iškraipymų, nes psichometrinių priemonių ir elgsenos vertinimo testų taikymas, skirstant kandidatus į grupes ir kategorijas, dažnai stokoja objektyvumo ir leidžia užfiksuoti tik momentinę kompetencijų ir gebėjimų būklę.

Todėl objektyvus kandidatų kompetencijų, ypač bendrųjų kompetencijų, vertinimas reikalauja holistinio požiūrio ir įvairių vertinimo metodų (įskaitant kokybinius) taikymo.

Žmogiškųjų išteklių vystymo srityje bendrųjų kompetencijų reikšmės didėjimą lemia nauji požiūriai į žmogiškųjų išteklių vaidmenį organizacijoje ir žmogiškųjų išteklių valdymo tikslus. Žmogiškųjų išteklių vystymas yra organizacijos žmogiškųjų išteklių plėtotė, vadovaujantis strateginiais

organizacijos plėtros tikslais ir atsakant į organizacijos ekonominės, technologinės, socialinės, kultūrinės aplinkos pokyčius bei keliamus iššūkius.

XX a. pabaigoje kartu su technologiniais ir ekonominiais pokyčiais išsivysčiusiose pasaulio šalyse įvyko reikšmingi poslinkiai žmogiškųjų išteklių valdymo ir vystymo srityje. Pirmiausiai keičiantis darbo organizavimo ir įmonių valdymo modeliams, didėjant jų lankstumui, keičiasi požiūris į darbuotojus ir jų vaidmenis. Įmonėms, siekiančioms konkuruoti rinkoje ne tik kaina, bet visų pirma kokybe ir inovacijomis, iškyla būtinybė mobilizuoti žmogiškuosius išteklius spręsti įvairius strateginius uždavinius, skatinant jų iniciatyvą ir savarankiškumą (Brown, Hesketh 2004; Brown, Lauder, Ashton 2011). Darbo organizavimo srityje sudėtingėja veiklos uždaviniai, tai reikalauja iš veiklos atlikėjo daug įvairesnio kompetencijų „inventoriaus“ ir kartu gebėjimų šiuo „inventoriumi“ naudotis ir jį atnaujinti. Savo ruožtu žmogiškųjų išteklių valdymo ir vystymo srityse didėja dėmesys darbuotojų kompetencijų vystymui, o patys darbuotojai daugiau dėmesio skiria įsidarbinamumo ir profesinio judumo skatinimui bei palaikymui. Šiomis aplinkybėmis kompetencijos žmogiškųjų išteklių valdymo ir vystymo srityse tampa svarbesnės už kvalifikacijas, nes jos, skirtingai negu kvalifikacijos, leidžia lanksčiau vertinti veiklos atlikimą ir darbuotojo potencialą, sukuria palankesnes sąlygas įgalinti darbuotojus veikti, skatinti jų savarankiškumą, iniciatyvumą ir atsakingumą už atliktą veiklą bei jos rezultatus (Lallement 2007). Todėl plėtojasi įvairūs kompetencijomis grindžiami žmogiškųjų išteklių valdymo ir vystymo procesai bei technikos.

1.8. pav. Kolektyvinės kompetencijos formavimasis.

Kompetencijomis grindžiamas žmogiškųjų išteklių valdymas ir vystymas remiasi kolektyvinės ir organizacinės kompetencijų plėtojimu. Kolektyvinė kompetencija yra susijusi su žmonių tarpusavio santykiais darbo situacijose, jų individualių kompetencijų kombinacijomis, implicitiniu žinojimu ir patirtimi, atsirandančiu dirbant grupėse, neformaliais informacijos ir pagalbos mainais tarp darbuotojų ir jų solidarumu, siekiant bendro grupei tikslo ar rezultato (Klarsfeld,

Oiry 2007). Kolektyvinė kompetencija kyla iš bendro žmonių grupės intereso ir įsipareigojimo siekti tam tikro tikslo.

Organizacinės kompetencijos yra organiškai suderinti darbuotojų kompetencijų deriniai, skirti spręsti strategiškai reikšmingus uždavinius ir sukuriantys pagrindinius organizacijos konkurencinius pranašumus prieš konkurentus (Klarsfeld, Oiry 2007). Organizacinės kompetencijos apima organizacijos gebą mobilizuoti jos narių kompetencijas strateginių uždavinių sprendimui bei užtikrinti ir stiprinti konkurencingumą nuolat kintančioje rinkoje. Organizacinę kompetenciją sudaro šie pagrindiniai elementai (Klarsfeld, Oiry 2007):

- visų organizacijos narių, kaip grupės, gebėjimas prisiimti atsakomybę už bendrus organizacijos tikslus ir asmeninę atsakomybę už šių tikslų pasiekimą;
- organizacijos narių savitarpis ir gebėjimai vieni kitiems padėti;
- organizacijos narių gebėjimas suprasti kolegų siekius, interesus ir pažvelgti iš jų perspektyvos;
- pastangos kuriant savo naudingą įnašą siekiant bendro organizacijos tikslo;
- gebėjimas vienodai arba labai panašiai suprasti darbo procesus, įvykius, funkcijas ir darbo vietas (kolektyvinis veiklos turinio ir aplinkos supratimas);
- naudojimasis bendra žinių baze ir jos plėtojimas.

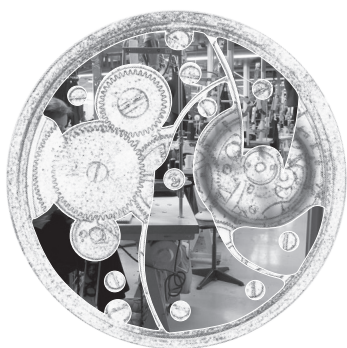
Organizacinių kompetencijų kūrimui ir plėtrai yra reikalingos šios sąlygos:

1. Darbuotojų įgalinimas veikti, įtraukimas į sprendimų priėmimą.
2. Bendro veikimo sinergijos užtikrinimas, taikant kolektyvinio veikimo taisykles ir principus.
3. Organizacinis ir kolektyvinis mokymasis, įtraukiantis visus organizacijos narius.

Analizuojant organizacijos veiklos sritis ir uždavinius, nustatant organizacines kompetencijas ir analizuojant su jomis susijusius individualių kompetencijų poreikius, bendrosios kompetencijos dėl savo universalumo ir taikymo įvairiuose veiklos procesuose dažnai lieka nepastebimos. Organizacinių kompetencijų struktūroje bendrosios kompetencijos praranda dalį savo universalumo, kadangi jos yra identifikuojamos konkrečių veiklos procesų kontekstuose. Pavyzdžiui, bendravimo kompetencija čia gali būti traktuojama, kaip bendravimo su klientais kompetencija, kur greta bendro pobūdžio reikalavimų išskyla daug specialių, veiklos procesui, ūkio sektoriui ar net atskirai organizacijai būdingų bendravimo su klientais ypatumų, kuriuos būtina įvertinti.

2 skyrius

BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ TIPOLOGIJA IR TIPŲ ĮVAIROVĖ

Plačiausiai diskutuojami veiksniai, lėmę įvairių kompetencijų poreikį ir jų iškilimo prielaidas, yra globalizacija, išaugęs žmonių mobilumas, darbo ir studijų mobilumas, migracija. Šie procesai lėmė universalių, pritaikomų įvairiems kontekstams kompetencijų atsiradimą. Kaip labai svarbios, manoma, bendrųjų kompetencijų iškilimo prielaidos taip pat yra:

- asmeninis tobulėjimas;
- socialinė įtrauktis;
- aktyvus pilietiškumas;
- užimtumas.

Australų tyrėjai Young ir Chapman (2010), akcentuodami šių kompetencijų pritaikomumą įvairioms situacijoms ir skirtingai darbo specifikai, į bendrųjų kompetencijų sąrašą įtraukė tokius gebėjimus kaip komunikacija, problemų ir konfliktų sprendimas. Young ir Chapman (2010) savo apžvalgoje bendrąsias kompetencijas nagrinėja darbo rinkos kontekste, pateikdami įvairių šalių ir žemynų mokslininkų pastangas apibrėžti šias kompetencijas ir jų sandaros kaitą.

Globalizacija – vienas svarbiausių bendrųjų kompetencijų iškilimo veiksnių, kuris lėmė poreikį darbuotojams prisitaikyti prie greitai vykstančių pokyčių. Teigiama, kad bendrosios kompetencijos didina darbo rinkos kompetentingumą, efektyvumą ir produktyvumą (Kelly 2001; Young, Chapman 2010). Šį požiūrį patvirtino duomenys, pateikti ataskaitoje, publikuotoje Pasaulio ekonomikos forume (2008; cituota Young, Chapman 2010). Keliamas uždavinys švietimo sistemoms perengti darbuotojus, gebančius greitai prisitaikyti prie globalios rinkos pokyčių.

Bendrųjų kompetencijų sąranga tirta daugelio mokslininkų (Rychen ir Salganik 2000; cituota Young, Chapman 2010; Schaeper 2009). Bendrosios kompetencijos Vakarų šalyse kaip tyrimų objektas buvo siejamas su profesiniu rengimu, vėliau iškilo švietimo ir ugdymo sistemų, kurioms buvo keliamas uždavinys parengti darbuotojus, gebančius greitai prisitaikyti prie globalios rinkos pokyčių, akiratyje.

Australijoje bendrųjų kompetencijų tyrimai prasidėjo 1980 m. viduryje. 1990 m. Australijoje atlikti tyrimai rodo, kad tokie gebėjimai kaip *komunikacija*, *raštingumas* ir *kalbos* greta komandinio darbo, informacijos kaupimo ir sintezės buvo nurodyti kaip pagrindiniai gebėjimai statybų pramonėje (Crowley, Garrick, Hager 2000; cituota Young, Chapman 2010). 2002 m. atliktas tyrimas išryškino tokius gebėjimus kaip *komunikacija*, komandinis darbas, sveikatos, saugumo ir apsaugos procedūrų žinios. Taip pat buvo išskirtos tokios charakteristikos kaip darbo etika ir profesionalus elgesys. Vėlesniuose bendrųjų kompetencijų tyrimuose 2003 m. jau atsiranda vertybiniai aspektai, pavyzdžiui, įvairovės pripažinimas, kultūrų supratimo poreikis. Kalbos ar bendravimas tam tikra kalba šiose bendrųjų kompetencijų skalėse nebuvo išskirtos. Australijos prekybos ir pramonės rūmų ir Australijos verslo tarybos atlikta išsami studija (2002) padėjo sukurti aštuonių darbo gebėjimų struktūrą. Šio tyrimo pagrindu buvo parengta bendrųjų gebėjimų sistema profesinio ugdymo ir rengimo mokymuose Australijoje. Iš aštuonių pagrindinių gebėjimų išskiriama efektyvi komunikacija. O 2001 m. Naujojoje Zelandijoje komunikacija išskiriama kaip viena iš penkių pagrindinių kompetencijų, būtinų darbuotojams, priimamiems į darbą, kuri yra skaidoma į kalbėjimą, rašymą ir skaitymą.

Kitose šalyse, pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje, jau 1970 m. buvo diskutuojama apie mokinių poreikį ir mokyklų nesugebėjimą formuoti abiturientų gebėjimus, kurie vestų į sėkmę darbo rinkoje. 1980 m. buvo imtasi iniciatyvos ir bandyta mokyklose ugdyti verslumo gebėjimus. 1990 m. išryškėjo nacionalinės kompetencijų sąrangos būtinumas. 2000 m. sukurtas Britanijos modelis buvo sudarytas iš trijų bazinių kompetencijų: skaičiavimo, informacinių technologijų ir *komunikacijos*.

Amerikos rengimo ir vystymo sąjunga Jungtinėse Amerikos Valstijose dar 1980 m. nacionaliniu mastu atlikusi tyrimą, identifikavo 6 esminius darbui gebėjimus, būtinus absolventams, siekiantiems sėkmės darbo rinkoje (Overtoom 2000; cituota Young, Chapman 2010):

- bazinės kompetencijos gebėjimai (pvz., rašymas ir aritmetika);
- bendravimo (komunikaciniai) gebėjimai (pvz., kalbėjimas ir pristatymas);
- prisiderinimo gebėjimai (pvz., problemų sprendimas);
- plėtojimo gebėjimai (pvz., tikslų nustatymas);
- grupiniai gebėjimai (pvz., konfliktų sprendimas);
- poveikio gebėjimai (pvz., vadovavimas komandai).

1989 m. JAV vyriausybės švietimo departamentas atliko darbdavių apklausą, siekdamas nustatyti reikalingiausias darbuotojams kompetencijas. Remiantis šio tyrimo rezultatais buvo parengtas vadinamasis SCANS gebėjimų sąrašas. SCANS (angl. *Secretaries Commission on Achieving Necessary Skills*) – JAV vyriausybės sekretoriato komisija būtinų gebėjimų įgijimui. Komisiją sudarė švietimo, darbo, verslo ir valstybinio sektoriaus atstovai, kurių užduotis buvo apibrėžti bendrųjų kompetencijų junginį, kuris implikuotų pasirėngimą darbui naujoje ekonomikoje. SCANS gebėjimai apėmė tris esmines gebėjimų grupes, reikalingas efektyviam darbui:

- bazinius gebėjimus (pvz., skaitymas ir rašymas);
- mąstymo gebėjimus (pvz., sprendimų priėmimas, problemų sprendimas);
- asmenines savybes (pvz., atsakomybė, savivalda, sąžiningumas).

Be šios gebėjimų grupės, išskirti vadinamieji aukšto lygmens atlikimo gebėjimai, reikalingi darbuotojams:

- tarpasmeninio bendravimo gebėjimai;
- sisteminiai gebėjimai;
- išteklių planavimo / valdymo gebėjimai;
- informacijos pritaikymo gebėjimai;
- technologiniai gebėjimai.

Šioje skalėje atsiranda skaitymas ir rašymas, kurie prilyginami baziniams gebėjimams. Šie gebėjimai netiesiogiai, tačiau siejami su gimtąja ar valstybine kalba, t. y. gebėjimu ta kalba skaityti ir rašyti. Akcentuojama kalbos svarba darbo ar verslo pasauliui. SCANS gebėjimų sąranga sparčiai paplito JAV.

Kanadoje bendrųjų kompetencijų poreikis iškilo dar anksčiau – apie 1970-uosius. Tačiau tik 1980–1990 m. subūrus darbo ir švietimo srities specialistus, nustatyti gebėjimai, kurie būtini „idealiai“ darbo ieškančiam kandidatui. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad darbdaviai ieško darbuotojų, kurie vertina mokymąsi visą gyvenimą, moka bendrauti, mąsto aiškiai ir kritiškai, naudojami technologijomis, turi teigiamą įvaizdį apie save, sugeba save valdyti ir moka prisitaikyti ir yra kūrybingi. Buvo sukurtas įsidarbinamumo gebėjimų aprašas (angl. *Employability Skills Profile*), suskirstytas į tris kategorijas:

- akademiniai gebėjimai;
- asmeninio valdymo gebėjimai;
- komandinio darbo gebėjimai.

Netrukus aprašas buvo papildytas ir patobulintas. Jį sudarė keturios kategorijos:

- fundamentiniai gebėjimai (komunikacija, problemų sprendimas, informacijos valdymas);
- asmeninio valdymo gebėjimai (prisitaikymas, įtrauktis į mokymąsi visą gyvenimą);
- komandinio darbo gebėjimai (dalyvavimas projektuose);
- orientavimas į specifines vertybes ir požiūrį (integralumas ir atsakomybė).

Young ir Chapman (2010) savo tyrime aptiko 58 kompetencijas, kurias suskirstė į šešias grupes (angl. *clusters*):

- baziniai gebėjimai;
- konceptualūs gebėjimai;
- asmeniniai gebėjimai;
- žmonių gebėjimai;
- verslo gebėjimai;
- kiti.

Baziniam gebėjimams autoriai priskiria raštingumą, skaičiavimą ir technologijų valdymą. Kultūros ar tarpkultūrinis gebėjimas nėra išskirtas. Kultūra yra siejama su darbo aplinka. Darbo kultūros gebėjimas vienoje iš sąrangų taip pat apima ir įvairovės pripažinimą.

Europos Sąjungos mastu bendrųjų kompetencijų poreikio analizė atlikta tik 2001 m., kai Europos Komisija įsteigė nacionalinių ekspertų darbo grupę, kurios tikslas buvo surinkti informaciją apie bendrųjų kompetencijų apibrėžtį įvairiose šalyse. Atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad visose šalyse, dalyvavusiose tyrime, pritariama bendrųjų kompetencijų ugdymo aktualumui. Skirtingose šalyse buvo išskirtos įvairios bendrosios kompetencijos. Jungtinė Karalystė buvo vienintelė šalis, inkorporavusi bendrąsias kompetencijas į mokymo turinį kaip atskirą bloką, kurį atskyrė nuo dalyko kompetencijų (Eurydice 2002). „Bendrieji visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimai – Europos orientaciniai metmenys“ buvo paskelbti 2006 m. gruodžio 30 d. kaip 2006 m. gruodžio 18 d. Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacijos dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų, paskelbtos Europos Sąjungos oficialiojo leidinio priede. Šis dokumentas apibrėžė bendrąsias kompetencijas ir pateikė jų sampratą visoms ES šalims. Pagrindinis veiksnys, nulėmęs šio dokumento atsiradimą buvo nuolatini socialinio, ekonominio visuomenės gyvenimo kaita ir ES institucijų siekis

įgalinti Europos piliečius prisitaikyti prie nuolat besikeičiančių sąlygų ir prasmingai gyventi bei veikti toje aplinkoje. 2009 m. bendroje Europos Tarybos ir Komisijos ataskaitoje „Bendrosios kompetencijos kintančiame pasaulyje“ (EK komunikatas 2009) pabrėžiama, kad bendrieji gebėjimai buvo įtraukti į mokyklinio ugdymo turinį, tokiu būdu pripažįstant jų svarbą ateities piliečių gyvenime.

Europos Komisijos komunikate „Investavimas į gebėjimus siekiant geresnių socialinių ir ekonominių rezultatų“ (2012) teigiama, kad ES suaugusiųjų mokymosi visą gyvenimą programose vidutiniškai dalyvauja 8,9 proc. piliečių. Šeptyniose valstybėse narėse šis rodiklis mažesnis nei 5 proc. Šie skaičiai rodo labai lėtą „Mokymosi visą gyvenimą“ programos ir strateginių planų įgyvendinimą, deklaruojamą nuo 2000 metų. Europos Komisijos komunikate „Investavimas į gebėjimus siekiant geresnių socialinių ir ekonominių rezultatų“ skatinama siekti aktyvaus pilietiškumo, asmeninio tobulėjimo ir gerovės, ugdant įsidarbinti padedančius gebėjimus. Pasaulio ir Europos ekonomikos sulėtėjimo, demografinio senėjimo, jaunimo nedarbo fone *universalijų ir pagrindinių gebėjimų* plėtojimas yra aktualus uždavinys, kurį turi spręsti visos šalys narės.

Europos orientaciniuose metmenyse (2007) aštuonios bendrosios kompetencijos apibrėžiamos kaip „galutiniai taškai“ (t. y. tai, ką jaunuoliai turėtų įgyti iki jų bazinio švietimo pabaigos), vadinasi, reikia tęsti darbą, kad bendrąsias kompetencijas būtų galima suskaidyti į apčiuopiamesnius lygius, etapus arba mokymosi siekinius, kurie tiktų ir mokytojams, ir mokiniam. Dabartiniai tarptautiniai rodikliai ir priemonės, tokios kaip Europos bendrieji kalbų metmenys ir Europos kvalifikacijų sąranga, jau apibrėžia kai kurių bendrųjų kompetencijų elementų lygius. Europos orientaciniuose metmenyse (2007) išskiriamos aštuonios bendrųjų kompetencijų grupės:

- bendravimas gimtąja kalba;
- bendravimas užsienio kalbomis;
- matematiniai gebėjimai ir pagrindiniai gebėjimai mokslo ir technologijų srityse;
- skaitmeninis raštingumas;
- mokymasis mokytis;
- socialiniai ir pilietiniai gebėjimai;
- iniciatyva ir verslumas;
- kultūrinis sąmoningumas ir raiška.

Europos orientaciniuose metmenyse (2007) nustatyti bendrieji gebėjimai siejami su poreikiu mokytis visą gyvenimą ir Mokymosi visą gyvenimą programa (MVGP). MVGP padeda įgyvendinti Europos švietimo ir mokymo politiką, nustatytą 2009 m. gegužės mėnesį priimtoje Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje strateginėje programoje ET 2020.

„Europos švietimo struktūrų suderinamumas“ TUNING (2010) projektas buvo orientuotas į aukštojo mokslo erdvę, siekiant struktūrizuoti ir generalizuoti studijų pakopų aprašus, studijų turinį, ypač siejant jį su mokymosi pasiekimais (angl. *learning outcomes*), aukštojo mokslo laipsnių įgijimo tvarka. TUNING projekte bendrosios kompetencijos yra skaidomos į tris sritis:

- instrumentines kompetencijas;
- interpersonalines kompetencijas;
- sisteminės kompetencijas.

Šiame dokumente ypatingas dėmesys skiriamas kompetencijų klasifikacijai ir kiekvienos grupės apibūdinimui. Lingvistiniai gebėjimai yra priskiriami pirmajai kompetencijų grupei (t. y. instrumentinėms kompetencijoms), kuri dar apima kognityvinius, metodologinius ir technologinius gebėjimus. Šiai kompetencijų grupei priklauso geri studento komunikaciniai gimtąja kalba raštu ir žodžiu gebėjimai bei antrosios kalbos žinios ir gebėjimai. Tarpasmeninės kompetencijos – tai asmeninės savybės, susijusios su gebėjimu reikšti mintis ir jausmus, socialiniai įgūdžiai; sisteminės kompetencijos – tai gebėjimai, susiję su visomis sistemomis.

Vienas pagrindinių bendrųjų kompetencijų bruožų yra jų perkeliamumas (angl. *transferability*). Kaip sudėtinės kompetencijų dalys įvardijamos žinios, įgūdžiai, nuostatos, vertybės, elgsenos modeliai, kultūrinis ir pilietinis sąmoningumas. Bendrųjų kompetencijų perkeliamumas reiškiasi ne tik kaip jų universalumas, bendrosios kompetencijos įgalina pačius besimokančiuosius „peržengti“ *įvairias ribas – jos sudaro sąlygas bendrauti ir bendradarbiauti įvairių sričių specialistams, padeda nuolat mokytis ir tobulėti, teikia lankstumo profesiniame kelyje, kviečia elgtis pagal etinius įsipareigojimus, padeda besimokantiems tapti sąmoningais ir aktyviais profesinės bendruomenės ir visuomenės nariais ir kurti savo prasmingą gyvenimą. Taigi, bendrosios kompetencijos yra tarsi asmens profesinės veiklos, socialinio gyvenimo ir būties jungiamoji medžiaga, būtent ji atskiras žinias, gebėjimus, nuostatas sujungia į visumą ir sąmoningai nukreipia pasirinkta linkme* (TUNING 2010).

Bendrųjų kompetencijų klasifikacijos yra taikomos ir įvairiose kvalifikacijų sandarose. Štai Europos kvalifikacijų sandaros mokymuisi visą gyvenimą lygmenų aprašuose taikomos šios bendrųjų kompetencijų kategorijos:

- bendrieji pažintiniai gebėjimai (loginio, intuityviojo ir kūrybinio mąstymo naudojimas);
- problemų sprendimo gebėjimai;
- gebėjimai mokytis;
- gebėjimai imtis atsakomybės;
- gebėjimai veikti savarankiškai.

Europos kvalifikacijų sandaroje bendrosios kompetencijos pirmiausiai siejamos su veiklos atlikėjo savarankiškumu ir atsakomybe (atsakingumu).

Europos aukštojo mokslo kvalifikacijų sandaroje (Dublino aprašuose) pastebimos bendrųjų gebėjimų kategorijos, kurios yra glaudžiai susijusios su akademinųjų studijų procesu:

- informacijos surinkimo ir perteikimo gebėjimai;
- problemų sprendimo ir sprendimų priėmimo gebėjimai;
- savarankiško mokymosi gebėjimai.

Lietuvos kvalifikacijų sandaros lygmenų aprašuose galima identifikuoti šias bendrųjų kompetencijų kategorijas:

- problemų sprendimo ir sprendimų priėmimo kompetencijos;
- informacijos priėmimo ir perdavimo kompetencijos;
- prisitaikymo prie aplinkos pokyčių kompetencijos;
- veiklos planavimo ir organizavimo kompetencijos;
- savarankiško mokymo(si) kompetencijos;
- motyvavimo(si) tobulėti kompetencijos;
- kūrybiškumo ir proaktyvumo kompetencijos.

Visose aptartose kvalifikacijų sandarose bendrųjų kompetencijų kategorijos nėra eksplicitiškai išskirtos, tačiau integruotos į lygmenų aprašus ir juose išreikštos skirtingu intensyvumu, pavyzdžiui, vieno lygmens apraše tam tikros bendrųjų kompetencijų kategorijos gali būti aiškiai akcentuojamos, o kitų lygmenų aprašuose apie jas neužsimenama. Šiuo požiūriu išsiskiria bendrųjų kompetencijų kategorijų pateikimas Vokietijos mokymosi visą gyvenimą

kvalifikacijų sandaros apraše (vok. *Deutscher Qualifikationsrahmen für lebenslanges Lernen*), kur šių kompetencijų kategorijos yra aiškiai išskirtos ir yra kvalifikacijų lygmenų aprašo struktūros dalis.

Vokietijos mokymosi visą gyvenimą kvalifikacijų sandaros lygmenų aprašuose bendrosios kompetencijos yra traktuojamos kaip asmeninės kompetencijos (*Personale Kompetenz*) ir toliau skirstomos į dvi bendrųjų kompetencijų grupes: socialinę kompetenciją (*Sozialkompetenz*) ir savarankiškumo kompetenciją (*Selbständigkeit*) (<http://www.dqr.de/content/60.php>). Savo ruožtu socialinė kompetencija apima gebėjimą ir pasirengimą tikslingai bendradarbiauti su kitais asmenimis, išreikšti savo interesus ir socialines situacijas, racionaliai ir atsakingai bendrauti profesinėje ir kasdienio gyvenimo aplinkoje.

Socialinė kompetencija skirstoma į šias kategorijas:

- darbo grupėje ir lyderystės gebėjimus (*Team- / Führungsfähigkeit*);
- dalyvavimo ir bendradarbiavimo gebėjimus (*Mitgestaltung*);
- bendravimo gebėjimus (*Kommunikation*).

Savarankiškumo kompetencija apima gebėjimą ir pasirengimą savarankiškai ir atsakingai veikti, reflektuoti savo ir kitų veiklą ir nuolat tobulinti pasirengimą veiklai. Ji yra skirstoma į šias kategorijas:

- savarankiškumą ir atsakingumą (*Eigenständigkeit / Verantwortung*);
- refleksyvumo gebėjimus (*Reflexivität*);
- mokymosi kompetenciją (*Lernkompetenz*).

Sektorinėse kvalifikacijų sandarose, kurios apibrėžia kvalifikacijų lygmenis, vadovaujantis ūkio sektoriams aktualiomis kategorijomis, taip pat skiriama nemažai dėmesio bendrųjų kompetencijų klasifikavimui ir kategorizavimui. Pavyzdžiui, Europos informacinių technologijų specialistų kompetencijų sandaroje *e-competence framework* galima aptikti šias bendrųjų kompetencijų kategorijas (<http://www.ecompetences.eu/methodology/>):

- atsakingumas, gebėjimas atsiskaityti už atliekamus veiksmus;
- kūrybiškumo ir inovatyvaus mąstymo gebėjimai;
- savarankiškumas;
- lyderystės gebėjimai;
- darbo grupėje ir bendradarbiavimo gebėjimai;
- planavimo gebėjimai;

- problemų sprendimo ir sprendimų priėmimo gebėjimai;
- atvirumas naujovėms ir pasirengimas tobulėti;
- mokymosi gebėjimai.

Lyginant šias kvalifikacijų sandaroms būdingas bendrųjų kompetencijų kategorijas, pastebima, kad jos daugeliu atvejų yra labai panašios ir gali būti sugrupuotos į 4 pagrindines grupes:

- 1) su veikėjo savarankiškumu ir veiklos atsakingumu susijusios bendrosios kompetencijos;
- 2) bendravimo kompetencijos;
- 3) metodinės bendrosios kompetencijos, susijusios su veiklos vykdymo būdais ir metodais;
- 4) su profesiniu bei asmeniniu tobulėjimu susijusios bendrosios kompetencijos.

Būtent savarankiškumo, atsakingumo, bendravimo / bendradarbiavimo, atlikimo metodų ir profesinio bei asmeninio tobulėjimo kategorijos yra plačiausiai naudojami kvalifikacijų lygmenų apibrėžimo kriterijai. Todėl galima teigti, kad būtent bendrosios kompetencijos yra reikšmingas kvalifikacijų ir jų vienetų hierarchinio skirstymo į lygmenis kriterijų šaltinis.

Šiame darbe bendrosios kompetencijos bus tyrinėjamos, remiantis Europos Parlamento ir Tarybos 2006 m. gruodžio 18 d. rekomendacijoje Nr. 2006/962/EC išdėstyta bendrųjų kompetencijų mokymuisi visą gyvenimą tipologija, kurią sudaro šios kompetencijos: bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis, skaičiavimo, gamtos mokslų ir technologijų įvaldymo kompetencija, skaitmeninė kompetencija (naudojimosi IT kompetencija), mokymosi mokytis kompetencija, socialinė ir pilietinė kompetencija, iniciatyvumo ir verslumo kompetencija, kultūrinės saviraiškos (bendros kultūros) kompetencija. Paprastumo dėlei šios bendrųjų kompetencijų kategorijos dar yra sugrupuojamos į penkias pagrindines dalis:

- bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijos;
- informacinių visuomenės technologijų taikymo kompetencijos (apima skaičiavimo, gamtos mokslų ir technologijų įvaldymo kompetenciją, skaitmeninę kompetenciją);
- verslumo kompetencijos;
- sociokultūrinės kompetencijos: socialinė ir pilietinė kompetencija, kultūrinės saviraiškos kompetencija;
- mokymosi kompetencija.

3 skyrius

BENDRAVIMO GIMTAJA KALBA IR BENDRAVIMO UŽSIENIO KALBOMIS KOMPETENCIJOS

LINGVISTINĖS, KOMUNIKACINĖS IR TARPKULTŪRINĖS KOMPETENCIJŲ SAMPRATA IR JŲ SĄVEIKA

„Komunikacinė kompetencija“ kaip mokslinė sąvoka iškilo 1960 m. iš prieštaros sąvokai „lingvistinė kompetencija“, kurią įvedė struktūralistinės lingvistikos atstovas Chomsky (1965). Jo samprata rėmėsi „idealiu“ kalbėtoju-klausytoju, pasižyminčiu puikiomis lingvistinėmis žiniomis. Filosofas Habermas ir sociolingvistas Hymes nesutiko su Chomsky samprata, teigdami, kad ji netiko realaus gyvenimo situacijoms. Daugelis autorių (Strohner, Rickheit 2008; Nazari 2007) seka empiriškai pagrįsta Hymes komunikacinės kompetencijos samprata. Neatsitiktinai Hymes koncepcija siejama su praktiniais poreikiais. Terminas, kurį pasiūlė Hymes (1971), apibūdindamas žinias, t. y. taisykles apie kalbos socialinės ir referentinės reikšmės supratimą ir pateikimą yra *komunikacinė (bendravimo) kompetencija*. Nuo Gumperz ir Hymes (1964) publikacijos „Bendravimo etnografija“ labai daug sociolingvistų bando atrasti ir suprasti kalbėjimo taisykles, kuriomis remiasi kalbinė raiška, ir taikyti jas socialiai prasmingai (Paulston 1992).

Suprasdami komunikacinės kompetencijos sampratos talpumą, Strohner ir Rickheit (2008) savo darbe kelia klausimus: kaip galima būtų sujungti įvairius projektus ir jų metu gautus rezultatus, kurie leistų apibūdinti visuminę komunikacijos struktūrą ir komunikacinę kompetenciją; kaip išplėtotą komunikacinės kompetencijos teorija siejasi su esmine komunikacijos samprata?

Bandydami atsakyti į šiuos klausimus Strohner ir Rickheit (2008) išskiria tokias dimensijas komunikacijos srityje:

- komunikacija kaip keitimasis informacija;
- komunikacija kaip mentalinio būvio skaitymas ir poveikio darymas;
- komunikacija kaip sąveika;
- komunikacija kaip situacijos valdymas.

Komunikacija yra socialinė sąveika ir apibūdinama bei analizuojama kaip kolektyvinis veiksmas ar bendradarbiavimas. Šių autorių teigimu, daugelyje komunikacinių situacijų veikia du ar keli komunikuojantys partneriai su savo vidinėmis žiniomis ir kuriuos sieja penki ryšiai:

- informacijos perdavimas ir grįžtamasis ryšys;
- informacinis mediumas priemonė;
- referentinės žinios;
- partnerio žinios ir minčių skaitymas;
- fizinė ir socialinė situacija.

Komunikacija yra suprantama kaip:

- komunikacinė sąveika;
- kognityviniai procesai.

Komunikacinės kompetencijos svarba iškyla įvairiuose kontekstuose ir bendravimo lygmenyse: asmeniniame, organizaciniame, viešajame, mokymosi procese, tarpkultūriniuose mainuose (Paulston 1992; Holliday, Hyde, Kullman 2004; Strohner ir Rickheit 2008; Nazari 2007). Šios kompetencijos apibrėžties sudėtingumas yra suprantamas dėl kelių priežasčių: socialinių ir kognityvinių gebėjimų įvairovės, didelės situacijų įvairovės ir kaitos, komunikacijos sudėtingumo.

Komunikacinės kompetencijos samprata yra tirama elgsenos požiūriu, atsižvelgiant į komunikacinius gebėjimus, kurie yra skaidomi į kognityvinius ir socialinius. Green ir Burleson (2003; cituota Strohner ir Rickheit 2008) tyrė komunikaciją ir socialinę sąveiką ir išskyrė fundamentinius sąveikos gebėjimus, funkcinis gebėjimus ir specifinius gebėjimus. Fundamentiniams sąveikos gebėjimams priskiriami:

- neverbalinė komunikacija;
- diskurso ir pokalbio gebėjimai;
- žinutės kūrimo ir priėmimo gebėjimai;
- įspūdžio valdymo gebėjimai.

Funkcinius gebėjimus sudaro:

- informavimas;
- aiškinimas;
- argumentacija ir įtikinėjimas.

Specifiniams gebėjimams priskiriami:

- asmeninių santykių gebėjimai;
- gebėjimai socialiniame kontekste;
- gebėjimai profesiniame kontekste.

Komunikacinė kompetencija yra vertinama pagal jos efektyvumą ir tinkamumą. Efektyvumas yra suprantamas kaip sėkmingos komunikacijos matmuo, o jos tinkamumas vertinamas pagal atitiktį socialiniams faktoriams konkrečioje situacijoje.

Komunikacinės (bendravimo) kompetencijos arba jos komponento mokant kalbos klausimas yra dažnai diskutuojamas pastaraisiais dešimtmečiais. Nazari (2007) komunikacinės kompetencijos sampratą ir jos svarbą mokant kalbų grindžia Dubin (1989) idėja, kad komunikacinė kompetencija turi bent dvi reikšmes:

- autonomiškumo;
- ideologinę.

Ideologinė prasmė yra plati apibrėžtis, apimanti socialinius ir kultūrinius kalbos aspektus, kurie iš esmės atskiria Hymes komunikacinės kompetencijos supratimą nuo Chomsky lingvistinės (kalbos) kompetencijos. Daugelio tyrėjų ir kalbų pedagogų nuomone (Paulston 1992; Holliday et al. 2004; Nazari 2007) užsienio kalbų mokymasis negali tinkamai vykti, jei mokantis užsienio kalbos kartu nėra mokomasi sociokultūrinių aspektų, nes vien tik kalbinės kompetencijos įgijimo dabartinėje globalėjančioje ir mobilioje visuomenėje nepakanka. Todėl šiandieninis užsienio kalbos mokymas savo turiniu, keliamais uždaviniais ir kompetencijų ugdymo požiūriu yra sudėtingas, kompleksinis procesas. Nazari (2007) teigimu, socialinis ir kultūrinis aspektai yra integruoti kalboje, todėl kalbos ir jų mokymasis neturi būti atskirti nuo tikslinės kalbos bendruomenės sociokultūrinės praktikos konteksto, priešingu atveju kalbos mokymas(is) gali tapti beverčiu procesu. Taigi, analizuoti autoriai akcentuodami kalbos ir kultūros sąsajas, pripažįsta ir analizuoja kultūros dimensijos svarbą mokant kalbų.

Mokydami kalbų mes visada susiduriame su tarpkultūriniais aspektais, kai besimokantieji taiko savo kalbėjimo (gimtosios kalbos) taisykles kalbai, kurią mokosi, kas gali implikuoti labai skirtingą socialinę reikšmę.

Paulston, analizuodama Hymes pasiūlytą komunikacinės kompetencijos sampratą, teigia, kad kalbos modelis kaip ir kalbos mokymo modelis turi būti

orientuotas į bendravimo elgseną ir socialinį gyvenimą. Ji pasiūlė kalbų mokymo modelį, leidžiantį sukurti sistemą, kuri padėtų identifikuoti ir diskutuoti mokymo proceso strategijas ir metodus, atsižvelgiant į socialinę kalbos reikšmę. Jos sukurtas kalbos mokymo modelis remiasi komunikacine kalbos samprata (žr. 3.1 pav.). Paulston su nuoroda į Chomsky lingvistinę kompetenciją aiškina kaip gimtosios kalbos žinias, internalizuotų taisyklių sistemą, kuri įgalina gimtą kalbą kurti naujus gramatinius sakinius ir suprasti jam sakomus sakinius.

3.1. pav. **Kalbos mokymo modelis** (pagal Paulston (1992)).

Bendravimo įgūdžiai yra priklausomi nuo funkcijų ir situacijų įtakos. Dažnai atsitinka, kad skirtingose situacijose pasireiškia labai skirtingos žmonių įgūdžių savybės, tokios kaip savęs pateikimas, empatija arba konfliktų valdymas (Strohner, Richheit 2008). Kai kurių tyrėjų (Paulston 1992; Sercu, Bandura 2005; Harden 2011; Witte 2011) nuomone, komunikacinė kompetencija yra kalbos mokymo uždavinys, t. y. parengti kompetentingą studentą efektyviai komunicuoti ta kalba, kurią mokosi. Komunikacinė kompetencija yra tarsi kalbėtojo priemonė, kuria jis naudosis vartodamas tikslinę kalbą (angl. *target language*). Paulston teigia, kad lingvistinė kompetencija yra komunikacinės kompetencijos komponentė. Todėl būtina įsisavinti tik pagrindines žinias apie kalbos formas, tačiau pats mokymo(si) procesas vyksta visose kalbinėse srityse: klausymo, kalbėjimo, skaitymo ir rašymo, kuriose plėtojami tai sričiai reikalingi gebėjimai.

Per pastaruosius dešimtmečius komunikacinės kompetencijos svarba ypač akcentuota Europos Sąjungos švietimo dokumentuose (Memorandum on Lifelong Learning (2000)); Key competencies 2002; Barcelona European Council 2002; Kalbų metmenys 2008). Komunikacija apibrėžiama kaip „gebėjimas išreikšti ir interpretuoti mintis, jausmus ir faktus žodžiu ir raštu įvairaus masto visuomeniniuose kontekstuose – darbe, namie ir laisvalaikio metu“ (Concept

document of the Commission expert group on „Key competencies“, 2002). Kalbų metmenyse (2008) *komunikacinė kompetencija* apibrėžiama kaip asmens gebėjimas veikti užsienio kalba tinkamu būdu lingvistiniu, sociolingvistiniu ir pragmatiniu aspektais.

Diskusijos apie tarpkultūrinės kompetencijos sampratą vis dar kelia daugiau klausimų, nei pateikia atsakymų. Ją nagrinėjo daugelis mokslininkų (Byram 1997; Harden 2011; Deardorf 2011; Witte 2011), kurie remiasi Chomsky kompetencijos samprata. Kritikuodami Chomsky sampratą, mokslininkai pateikia savo požiūrį į šį daugiamačią fenomeną. Deardoff (2011) nuomone, tarpkultūrinės kompetencijos įgijimas yra procesas, kuris tęsiasi visą gyvenimą, ir nustatyti ribą, kai jau žmogus gali save vadinti kompetentingu šioje srityje, neįmanoma. Harden (2011) teigia, kad besimokantysis siekia „mediatoriaus“ ar „diplomato“ padėties, o tam pasiekti jis turi įvaldyti daug gebėjimų arba *savoirs* (prancūzų k. – autorės past.), t. y. Byram (1997) išskirtus gebėjimus ir žinias.

Harden pažymi, jog Byram sąraangoje kalba nėra minima, tačiau numanoma, jog tarpkultūrinis aspektu kompetentingas žmogus turi tam tikrą kalbos įgūdimą, kitu atveju būtų labai sudėtinga siekti šių gebėjimų (*savoirs*).

Kalbų mokymo kontekste tarpkultūrinė kompetencija yra siejama su komunikacine (bendravimo) kompetencija užsienio kalba (Sercu, Bandura 2005). Autorės neatskiria lingvistinės kompetencijos nuo komunikacinės. Analizuodamos tarpkultūrinę kompetenciją, ją įvardija kaip „tarpkultūrinę komunikacinę kompetenciją“, kuri remiasi komunikacine kompetencija ir išplečia pastarosios sampratą, inkorporuodamos joje tarpkultūrinę kompetenciją, kuri būtina pedagogams ir užsienio kalbų mokytojams užsienio kalbų mokymo srityje, kaip žinių, įgūdžių ir požiūrių visuma, sudaranti tarpkultūrinę kompetenciją (Sercu, Bandura 2005). Byram (1997) suformulavo konceptualią tarpkultūrinės kompetencijos sandarą, kurią sudaro penki *savoirs* (žr. 3.1 lentelę).

Tarpkultūrinė kompetencija neatsitiktinai tiriama kaip užsienio kalbų mokymo, mokymosi, mokymo programų ar metodologijos dalis. Tačiau JAV mokslininkų, tiriančių šį klausimą, nuomone, vien tik kalba neužtikrina kultūrinės kompetencijos (Deardorf 2011; Witte 2011). Tarpkultūrinė kompetencija gali būti įgyjama įvairioje aplinkoje, tačiau siekiant plėtoti fundamentinę tarpkultūrinę kompetenciją yra neabejotinai svarbu įtraukti kognityvinę, afektyvą ir elgsenos dimensijas. Šias dimensijas Witte (2011) siūlo išskirti į keturis komponentus, jie yra esminiai tarpkultūrinės kompetencijos elementai,

kuriuos sudaro: (1) nuostatos; (2) žinios; (3) interpretavimo ir siejimo gebėjimai (4) atradimo ir sąveikos gebėjimai. Kalbai tenka svarbus vaidmuo tarpkultūrinės kompetencijos ugdymo ir formavimo(si) srityje.

3.1. lentelė. **Tarpkultūrinė komunikacinė kompetencija mokant užsienio kalbų** (pagal Byram (1997); Sercu, Bandura (2005)).

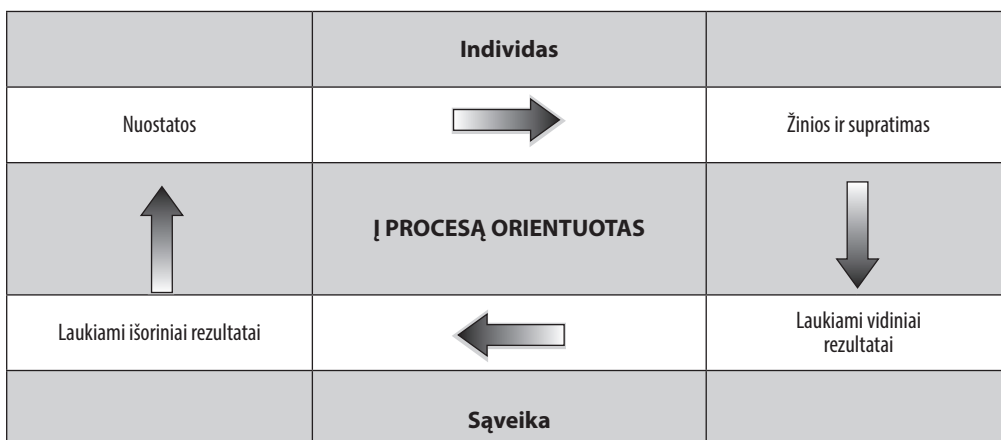
Žinios	Gebėjimai / elgsena	Požiūriai / charakteristikos
Specifinės ir bendros kultūros žinios Žinios apie save ir kitus Žinios apie sąveiką: individo ir visuomenės Įžvalgos apie būdus, kuriais kultūra daro poveikį kalbai ir bendravimui	Gebėjimas interpretuoti ir sieti <i>Savoir-comprendre</i> * (prancūzų k. <i>žinoti, suprasti</i>) Gebėjimas atrasti ir (ar) bendrauti Gebėjimas įgyti naujų žinių ir valdyti žinias, požiūrius ir gebėjimus pagal realaus laiko komunikacijos ir sąveikos apribojimus Metakognityvinės strategijos savivada grįžtam mokymuisi <i>Savoir-apprendre / savoirs-faire</i> * (prancūzų k. <i>gebėjimas mokytis / patirtis</i>)	Požiūris sieti save ir vertinti kitus Teigiama nuostata į mokymąsi, tarpkultūrinę kompetenciją <i>Savoir-e`tre</i> * (prancūzų k. <i>žinios būti</i>) Bendrosios nuostatos, pasižyminčios svairiu įsitraukimu į užsienio ir savo kultūrą <i>Savoir-s`engager</i> * (prancūzų k. <i>žinios apie įsitraukimą</i>)

Deardorff siūloma tarpkultūrinės kompetencijos samprata ir jos sandara gali padėti taikyti labiau integruotą požiūrį į užsienio kalbos mokymą ir jo ribas. Šios mokslininkės įžvalgose, išnagrinėjus pasaulio mokslinę literatūrą apie kultūrinės perspektyvas ir tarpkultūrinę kompetenciją, išryškėjo kelios temos:

- ryšių svarba tarpkultūrinėje kompetencijoje;
- istorinis, socialinis ir ekonominis kontekstai;
- identiteto klausimai;
- kultūrinis savęs pažinimas;
- įvairialypiai požiūriai kartu su pagarba vertinant kitus kitakilmius.

Deardorff (2011) pasiūlė piramidinį tarpkultūrinės kompetencijos modelį, kurį sudaro:

- siekiamas išorinis rezultatas (elgtis ir bendrauti efektyviai ir tinkamai);
- siekiamas vidinis rezultatas (prisitaikymas, lankstumas, etnoreliatyvus požiūris, empatija);
- žinios ir supratimas (kultūrinis savęs pažinimas, gilus kultūros supratimas ir žinios, sociolingvistinis supratimas);
- gebėjimai;
- būtinos nuostatos (pagarba, atvirumas, smalsumas, atradimas).

3.2. pav. **Tarpkultūrinės komunikacijos modelis** (pagal Deardorff (2006, 2009, 2011)).

Deardorff (2011) siūlomas modelis yra procesinis, kai judama nuo asmeninio lygmens (nuostatų) link interpersonalinio lygmens (rezultatų) (žr. 3.2. pav.). Autorė siūlo pradėti nuo individualaus lygmens, t. y. nuostatų, link sąveikos lygmens, t. y. rezultatų. Tačiau autorė pažymi, kad jos pateiktas modelis yra geografiškai apribotas, t. y. jis atspindi tarpkultūrinės kompetencijos perspektyvą JAV.

BENDRAVIMO GIMTAJA KALBA IR UŽSIENIO KALBOMIS KOMPETENCIJŲ TURINYS IR JO ĮVAIROVĖ

Bendravimas kokia nors kalba reiškia, kad žmogus turi gerai išmanyti žodyną, gramatiką ir skirtingas kalbos funkcijas. Be to, žmonės turi gebėti bendrauti įvairiose situacijose, o dėl nuostatų, jie turėtų vertinti estetines kalbų savybes, bendrauti su kitais asmenimis įvairiakultūroje ir įvairiakalbėje aplinkoje. Kalbos yra ypač susijusios su kūrybingumu bei jausmų valdymu ir tokiu būdu su socialine ir asmenine gerove. Kalbiniai įgūdžiai akivaizdžiai būtini tolesniam mokymuisi ir yra ugdomi įgyjant ir taikant kitus bendruosius gebėjimus.¹

„Bendruosiuose Europos kalbų mokymosi, mokymo ir vertinimo metmenyse“ (2008) (toliau – Kalbų metmenys – aut. past.) pateikiamas bendras pagrindas kalbų programoms, programų gairėms, egzaminams, vadovėliams ir kt. rengti

1 Bendrieji Europos kalbų mokymosi, mokymo ir vertinimo metmenys. Versta iš: Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment, Council of Europe, Cambridge University Press, 2002, p. 13. Vilnius, 2008, UAB Firidas.

Europoje.² Šis dokumentas skirtas kalbos vartotojų žinioms ir gebėjimams aprašyti, skalėms sudaryti bei objektyviems kriterijams nustatyti. Metmenys apibrėžia kalbų mokėjimo lygius, tokiu būdu siekiama skaidrumo ir aiškumo kalbų mokymo ir vertinimo srityje. Taip siekiama palengvinti kvalifikacijų pripažinimą Europoje ir skatinti judumą. Kalbų metmenys yra svarbus dokumentas kalbos kompetencijos, kaip bendravimo įrankio, sampratos plėtojimo prasme. Jame išsamiai aprašoma, ką mokiniai turėtų išmokti daryti, kad gebėtų vartoti kalbą bendravimo tikslams, kokių žinių jie turėtų įgyti ir kokius gebėjimus išsiugdyti, kad veiksmingai bendrautų. Šis aprašas apima ir kultūrinį kontekstą, kuriame kalba funkcionuoja. Kalbų metmenyse taip pat apibrėžiami mokėjimo lygiai, ir tai leidžia pamatuoti mokinių pažangą bet kuriame mokymosi etape ir bet kuriuo gyvenimo tarpsniu. Kalbų metmenyse kalbos kompetencija yra nagrinėjama kaip konstruktas, kurį sudaro tam tikri komponentai. Tarp suformuluotų dokumente politinių uždavinių yra bendravimo tarptautiniu mastu ir kultūrinės įvairovės skatinimas: „Padėti tenkinti daugiakalbės ir daugiakultūrės Europos poreikius pastebimai lavinant Europos gyventojų gebėjimus bendrauti vieniems su kitais peržengiant kalbų ir kultūrų ribas.“ (Kalbų metmenys 2008, p. 18)

„Kalbos vartojimas, apimantis ir kalbos mokymąsi, susideda iš veiksmų, atliekamų asmenų, kurie, kaip individai ir socialinės veiklos subjektai, plečia savo kompetencijų – ir bendrųjų, ir ypač komunikacinių kalbinių – diapazoną. Įvairiuose kontekstuose, esant įvairioms sąlygoms ir įvairiems apribojimams, jie pasikliauja savo turimomis kompetencijomis, kad atliktų kalbinę veiklą, apimančią tekstų, susijusių su tam tikrų sričių temomis, produkavimo ir / arba supratimo kalbinius procesus, suaktyvindami tas strategijas, kurios atrodo tinkamiausios užduotims atlikti. Šie veiksmai komunikacijos akto dalyvių yra atidžiai stebimi ir tai leidžia įtvirtinti arba keisti savo kompetencijas.“ (ten pat, p. 25)

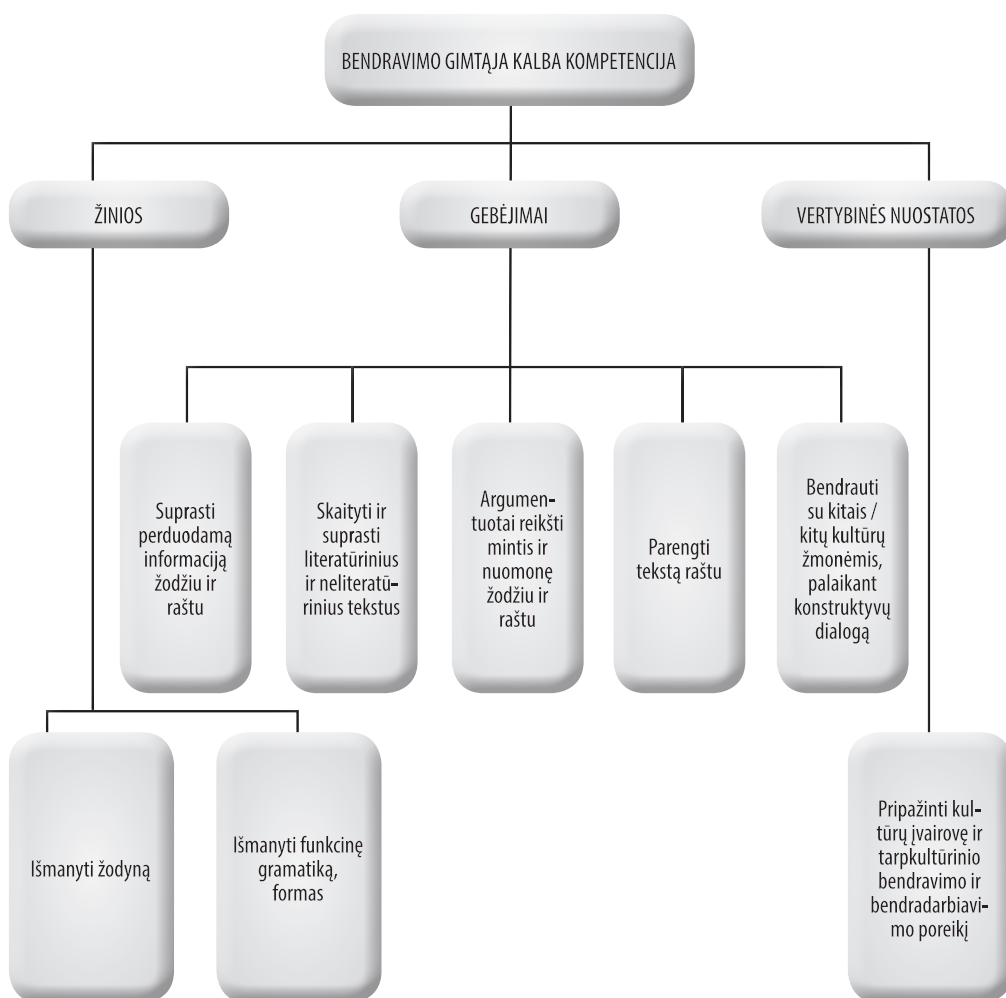
Bendravimo gimtąja kalba kompetencijos turinys

Gimtoji kalba neabejotinai svarbi kaip bendravimo įrankis, tačiau gimtoji kalba yra ne mažiau svarbi asmenybės ugdymuisi, jos pasaulėžiūros ir pasaulėjautos formavimuisi. Kalba – svarbi prasmės modeliavimo ir perdavimo priemonė. Gimtosios kalbos įgūdžiai turi didelį poveikį gebėjimui mokytis. Priimta

2 Bendrieji Europos kalbų mokymosi, mokymo ir vertinimo metmenys. Versta iš: *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*, Council of Europe, Cambridge University Press, 2002, p. 13. Vilnius, 2008, UAB Firidas.

manyti, kad pirmoji išmokta kalba – gimtoji – yra mąstymo proceso pagrindas. Kalba ir prasmė glaudžiai tarpusavyje susiję. Lavinant kalbos įgūdžius, plečiant žodyną, perfrazuojant, perteikiant turinį, atpasakojant, analizuojant, plečiamos dalyko suvokimo ribos.

Europos Komisijos 2006 m. parengtame dokumente rašoma, kad „*bendravimas gimtąja kalba reiškia sugebėjimą žodžiu ir raštu reikšti ir aiškinti sąvokas, mintis, jausmus, faktus ir nuomones (klausymas, kalbėjimas, skaitymas ir rašymas) ir bendrauti kalbine prasme tinkamu būdu bei kūrybiškai įvairioje socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje, kaip antai, švietimas ir mokymas, darbas, namai ir laisvalaikis*“ (p. 4).

3.3. pav. **Bendravimo gimtąja kalba kompetencija** (pagal Europos metmenis (2006)).

Bendravimo gimtąja kalba kompetencijos svarbiausi komponentai yra:

- gimtosios kalbos žinios, jų supratimas;
- gebėjimas taikyti įgytas žinias konkrečiose situacijose;
- patirtimi paremti įgūdžiai;
- vertybinės nuostatos ir požiūriai. (žr. 3.3. pav.).

Bendravimo gimtąja kalba veiklos sritys yra glaudžiai susijusios ir praktikoje dažnai papildo viena kitą. Pavyzdžiui, mokantis konstruktyvios diskusijos ugdomi ne tik kalbėjimo, bet ir klausymosi gebėjimai, skaitant ir nagrinėjant tekstus atpažįstami minčių organizavimo modeliai, kurie gali būti pritaikyti kuriant savo tekstus ir pan. Kalbos sistemos pažinimas integruotas į visas kalbinės veiklos sritis ir suprantamas kaip veiksmingo komunikavimo prielaida. *Bendravimo gimtąja kalba kompetencija* glaudžiai siejasi su tradiciniais mokyklų mokomaisiais dalykais, todėl jos ugdymas mokykloje nėra išskirtinis. Bendravimo gimtąja kalba kompetencija ugdoma per visas keturias kalbinės veiklos sritis.

Bendravimo gebėjimai atsiranda išmokus gimtąją kalbą, kuri glaudžiai susijusi su asmens pažintinių gebėjimų aiškinti pasaulį ir bendrauti su kitais žmonėmis vystymusi. Bendravimas gimtąja kalba reiškia, kad žmogus turi išmanyti žodyną, funkcinę gramatiką ir kalbos funkcijas. Be to, tai ir pagrindinių žodžių sąveikų tipų, daugelio literatūrinių ir neliteratūrinių tekstų, pagrindinių įvairių kalbos taisyklių ir funkcinių stilių, kalbos formų įvairovės bei bendravimo skirtingose situacijose išmanymas. (Europos orientaciniai metmenys 2007).

Bendravimo gimtąja kalba kompetencija suprantama kaip žinių, gebėjimų ir nuostatų visuma, kuri įgalina žmogų adekvačiai suprasti ir veiksmingai perteikti kitiems kalba reiškiamą įvairiopą turinį – informaciją, mintis ir idėjas, emocinį ir estetinį patyrimą; ji taip pat reiškia gebėjimą ir nusiteikimą atsakingai vartoti kalbą, nuolat tobulinti savo kalbinius gebėjimus; ji apima nusiteikimą vertinti gimtąją kalbą kaip bendravimo, savęs, kitų, pasaulio pažinimo ir kūrimo priemonę.

Ypač svarbi kalbinės veiklos rūšių (kalbėjimo, rašymo, skaitymo, klausymo) dermė. Dėl nepakankamo dėmesio kuriai nors vienai kalbinės veiklos rūšiai, nukenčia visos kalbinės veiklos efektyvumas.

Per pastaruosius metus komunikacinės kompetencijos svarba ypač akcentuota Europos Sąjungos švietimo dokumentuose. Juose komunikacija apibrėžiama kaip „gebėjimas išreikšti ir interpretuoti mintis, jausmus ir faktus žodžiu

ir raštu įvairaus masto visuomeniniuose kontekstuose – darbe, namie ir laisvalaikio metu.“ (*Concept Document of the Commission Expert Group on „Key Competencies“ 2002; The Key Competences for Lifelong Learning 2007*)

Bendravimo užsienio kalbomis kompetencijos turinys

Bendravimo užsienio kalbomis kompetencija apima įgūdžius suprasti, reikšti ir aiškinti sąvokas, mintis, jausmus, faktus ir nuomones raštu ir žodžiu mokantis, darbe, namuose, leidžiant laisvalaikį pagal kiekvieno asmens siekius ir norus.

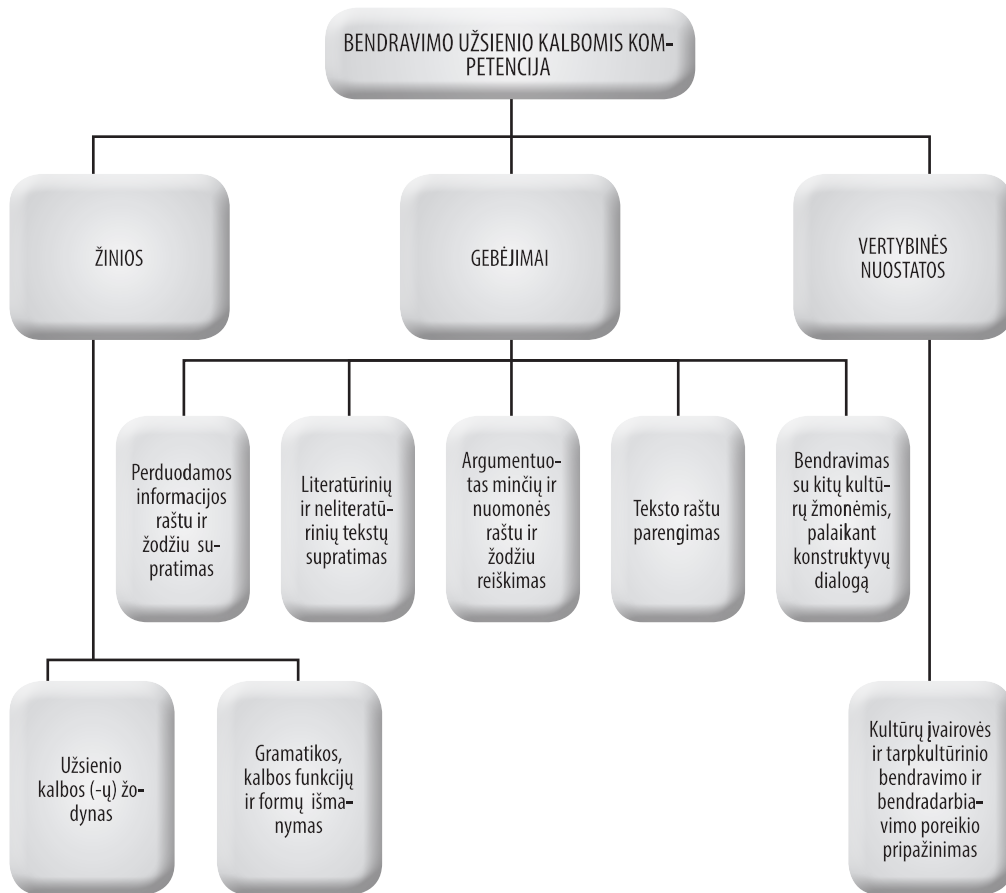
„Bendravimas užsienio kalbomis didžia dalimi apima pagrindinius bendravimo gimtąja kalba įgūdžius: jis yra pagrįstas gebėjimu suprasti, reikšti ir aiškinti sąvokas, mintis, jausmus, faktus ir nuomones žodžiu ir raštu (klausymas, kalbėjimas, skaitymas ir rašymas) atitinkamoje visuomeninėje ir kultūrinėje aplinkoje – mokantis, darbe, namuose, leidžiant laisvalaikį – pagal kiekvieno norus ar poreikius. Bendravimas užsienio kalbomis reikalauja ir tokių įgūdžių, kaip antai tarpininkavimas ir tarpkultūrinis supratimas. Kiekvieno žmogaus mokėjimo lygis priklauso nuo keturių aspektų (klausymo, kalbėjimo, skaitymo ir rašymo) ir skirtingų kalbų, socialinio ir kultūrinio išsilavinimo, aplinkos, poreikių ir (arba) interesų.“ (Bendrieji visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimai. Europos orientaciniai metmenys 2006, p. 5). Užsienio kalbos žinių ir gebėjimų matavimas numatytas keturiuose srityse, kuriose šie gebėjimai taikomi ir gali būti matuojami: skaitymas, klausymas, kalbėjimas, rašymas.

Kalbos vartojimas yra neatsiejamas nuo konteksto ir vartotojo tikslų ar motyvacijos. Kalbų metmenyse (2008) pažymima, kad kalba – tai įrankis, pritaikomas pagal konkrečius tikslus, poreikius ir kontekstą.

Šiuo atžvilgiu kalba nėra neutralus įrankis kaip kad, tarkim, matematika. Poreikis ir troškimas bendrauti kyla konkrečioje situacijoje, o bendravimo forma, kaip ir turinys, yra atsakas būtent į tą situaciją. Todėl kontekstas yra labai svarbus kalbos vartojimo aspektas, kuriam Kalbų metmenyse (2008) yra pašvęstas visas skyrius.

Šiame dokumente išskiriamos keturios kalbos vartojimo sritys:

- asmeninio gyvenimo;
- viešosios veiklos;
- profesinės veiklos;
- mokymo ir mokymosi.

3.4. pav. **Bendravimo užsienio kalbomis kompetencijos sandara** (pagal Europos metmenis (2006)).

Neretai šios sritys yra susipynusios arba „dengia“ viena kitą. Labai svarbu numatyti, kioje srityje besimokantieji vartos užsienio kalbą.

Mokinio ar kalbos vartotojo komunikacinė kalbinė kompetencija yra suaktyvinama atliekant įvairių *kalbinę veiklą*, kuri apima recepciją, produkciją, sąveiką ir tarpininkavimą (ypač vertimą raštu ar žodžiu). Kiekviena ši veiklos rūšis gali būti susijusi su sakytiniais, rašytiniais arba abiejų formų tekstais.

Kalbos mokymasis – tai ir horizontalaus, ir vertikalaus lygmens pažanga, nes mokiniai įvaldo platų komunikacinės veiklos spektrą (Kalbų metmenys 2008, p. 35), lygiai atspindi tik vertikaliąją dimensiją. *Bendrieji Europos kalbų mokymosi, mokymo ir vertinimo metmenys* apibrėžia ir analizuoja kalbos mokėjimo lygių aprašą. Kalbos mokėjimo lygiai reikalingi siekiant nustatyti esamus standartus, taip pat testuoti ir egzaminuoti, kad būtų galima lengviau

sugretinti skirtingas kalbos mokėjimo vertinimo sistemas. Kalbos lygių aprašymas *pagrįstas* kalbos kompetencijos *teorijomis* ir gautų duomenų iš įvairių tyrimų (taikant kokybinio, kiekybinio tyrimo ir intuityvų metodą). Nustatant lygius remtasi ankstesniais projektais (Survey Lang, ALTE *Association of Language Testers in Europe* „Geba“ projektas). Buvo analizuoti kalbos mokėjimo lygių, atitinkančių kalbos mokymosi ir išmokimo viešo pripažinimo reikalavimai, skaičius ir jų pagrindiniai bruožai. Nustatyta šešių plačių gebėjimų lygių sistema, kuri apima svarbiausius dalykus, reikalingus besimokantiems Europos kalbų:

1. „Lūžis“ (angl. *Breakthrough*).
2. „Pusiaukelė“ (angl. *Waystage*).
3. „Slenkstis“ (angl. *Threshold*).
4. „Aukštuma“ (angl. *Vantage*).
5. Veiksmingas kalbos mokėjimas (angl. *Effective Operational Proficiency*).
6. Puikus kalbos mokėjimas (angl. *Comprehensive Mastery*; angl. *Comprehensive Operational Proficiency*).

BENDRAVIMO GIMTĄJA KALBA IR UŽSIENIO KALBOMIS KOMPETENCIJŲ LAVINIMO YPATUMAI

Bendravimo gimtąja kalba kompetencijos ugdymas ir lavinimas

Bendravimo gebėjimai atsiranda išmokus gimtąją kalbą, kuri glaudžiai susijusi su asmens pažintinių gebėjimų aiškinti pasaulį ir bendrauti su kitais žmonėmis vystymusi. Bendravimas gimtąja kalba reiškia, kad žmogus turi išmanyti žodyną, funkcinę gramatiką ir kalbos funkcijas. Be to, tai ir pagrindinių žodžių sąveikų tipų, daugelio literatūrinių ir neliteratūrinių tekstų, pagrindinių įvairių kalbos taisyklių ir funkcinų stilių, kalbos formų įvairovės bei bendravimo skirtingose situacijose išmanymas (Europos orientaciniai metmenys 2006).

Komunikavimo gimtąja kalba raiškos sritys susijusios, pavyzdžiui, mokantis konstruktyvios diskusijos ugdomi ne tik kalbėjimo, bet ir klausymosi gebėjimai, skaitant ir nagrinėjant tekstus atpažįstami minčių organizavimo modeliai, kurie gali būti pritaikyti kuriant savo tekstus ir pan. Kalbos sistemos pažinimas integruotas į visas kalbinės veiklos sritis ir suprantamas kaip veiksmingo komunikavimo prielaida.

Bendravimo gebėjimai atsiranda išmokus gimtąją kalbą, nes ji glaudžiai susijusi su asmens pažintinių gebėjimų aiškinti pasaulį ir bendrauti su kitais žmonėmis vystymusi.

Bendravimo užsienio kalbomis kompetencijos lavinimas

Garrido ir Alvaréz (2006), tyrusios kalbų mokytojų rengimo problemas ir mokymo ir mokymosi fenomeną, teigia, kad kultūrinės dimensijos pripažinimas kalbų studijose yra vienas iš esminių pokyčių. Todėl neatsitiktinai kalbos pastaruoju metu yra siejamos ne tiek su lingvistiniais modeliais, bet su kultūromis, bendruomenėmis ir visuomenėmis, kurios naudoja kalbas komunikaciniais tikslais. Todėl kalbą besimokantys asmenys turi tapti „kompetentingais tarpkultūriniais kalbėtojais“ (Garrido ir Alvaréz 2006, p. 164). Šių autorių nuomone, tarpkultūrinė dimensija užsienio kalbose pabrėžia komunikacinį aspektą, kuris remiasi tam tikrų svarbiausių kompetencijų įgijimu. Šis požiūris iškilio remiantis Michael Byram (1997, p. 34) tarpkultūrinės komunikacinės kompetencijos modeliu, apimančiu penkis faktorius:

- žinias (pranc. *savoirs*);
- požiūrius (pranc. *savoir-être*);
- interpretavimo ir sąsajų gebėjimus (pranc. *savoir comprendre*);
- atradimo ir sąveikos gebėjimus (pranc. *savoir apprendre / faire*);
- politinį ugdymą, apimantį kritinį kultūros sąmoningumą / supratimą.

Tarpkultūrinė kompetencija kaip svarbus kalbų mokymo matmuo nagrinėtas ir kitų autorių, kurie kalboms priskiria socialinio teisingumo ar besimokančiojo praturtinimo funkciją (Garrido, Alvaréz, 2006, p. 165). Vienas svarbiausių kalbų mokymo dokumentų yra Europos kalbų bendrieji metmenys (2001), kurie remiasi jau minėto Byram „*savoir*“ modeliu, pabrėžiančiu tarpkultūrinę kompetenciją, tačiau metmenyse pasigendama deskriptorių šiai kompetencijai.

Kultūrinis kalbų mokymo aspektas yra akcentuojamas ir kituose žemynuose (JAV, Australijoje). Šiuolaikinės visuomenės formuojasi veikiamos įvairių kultūrinių faktorių, kurie neretai kerta sienas. Kultūrinės dimensijos reikšmė mokantis kalbų buvo plačiai pripažinta ir kalbų politikos dokumentuose patvirtinta, tačiau ji nebuvo nuosekliai integruota į švietimo programas. Tyrimai rodo, kad tarpkultūrinė darbotvarkė tebėra nepakankamai išvystyta, todėl kalbų mokytojai nėra tinkamai pasirengę suprasti ir pristatyti šį aspektą. (Garrido, Alvaréz 2006).

Lietuvos aukštojo mokslo užsienio kalbų mokymo(si) politika formuojama remiantis Europos Sąjungos, Europos Komisijos, taip pat nacionaliniais dokumentais ir direktyvomis. Užsienio kalbos aukštojo mokslo srityje dažniausiai yra siejamos su profesine kalba (angl. *foreign language for specific purposes*), tokiu būdu siekiant parengti absolventus nuolat kintančiai darbo rinkai ir darbinei veiklai vidaus ir tarptautinėse organizacijose ir kompanijose.

Kalbos vartojimas yra neatsiejamas nuo konteksto ir vartotojo tikslų ar motyvacijos. Kalbų metmenyse (2008) pažymima, kad kalba – tai įrankis, pritaikomas pagal konkrečius tikslus, poreikius ir kontekstą. Poreikis ir troškimas bendrauti kyla konkrečioje situacijoje, o bendravimo forma, kaip ir turinys, yra atsakas būtent į tą situaciją. Todėl kontekstas yra labai svarbus kalbos vartojimo aspektas, kuriam Kalbų metmenyse 2008 yra pašvęstas visas skyrius.

Šiame dokumente išskiriamos keturios kalbos vartojimo sritys:

- asmeninio gyvenimo sritis;
- viešosios veiklos sritis;
- profesinės veiklos sritis;
- mokymo ir mokymosi sritis.

Neretai šios sritys yra susipynusios arba „dengia“ viena kitą. Siekiant kuo didesnio mokymo efektyvumo, labai svarbu numatyti kokioje srityje besimokantieji vartos užsienio kalbą.

BENDRAVIMO KOMPETENCIJŲ REIŠMINGUMAS

Bendravimo kompetencijų reikšmingumas įsidarbinimui ir profesinei karjerai

Dokumente „Daugiakalbystė – Europos turtas ir bendras rūpestis“³ nagrinėjama Europos politika daugiakalbystės atžvilgiu ir pristatomi tyrimų rezultatai. Komunikatas (2005) „*Nauja daugiakalbystės pagrindų strategija*“ buvo pirmasis žingsnis, skatinantis daugiakalbystę platesniame kontekste⁴. Šiame

3 Europos Komisijos komunikatas „Daugiakalbystė – Europos turtas ir bendras rūpestis“. Bendrijos veiksmų daugiakalbystės srityje aprašas ir internetinės konsultacijos su visuomene rezultatai. Briuselis, 2008.

4 Europos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Švietimo persvarstymas. Investavimas į gebėjimus siekiant geresnių socialinių ir ekonominių rezultatų“. Strasbūras, 2012.

dokumente daugiakalbystės politika yra tiesiogiai siejama su tolesne ES bendrosios rinkos plėtra ir sėkmingu funkcionavimu, nes kalbų mokėjimas garantuoja geresnį įsidarbinamumą, platesnes gyvenimo ir studijų galimybes. Taip pat pažymima, kad menkos kalbų žinios gali būti bendros rinkos funkcionavimo kliūtimi. Kalbų nemokėjimas ar jų menkos žinios yra barjeras, stabdantis verslo plėtrą.

Europos Komisijos rekomendacijose Kompanijos dirba geriau vartodamos kalbas (2008)⁵ teigiama, kad Europos mastu smulkaus ir vidutinio verslo įmonės patiria nuostolius dėl lingvistinio ir tarpkultūrinio bendravimo silpnybių ir pateikia rekomendacijas kaip pasiekti geresnių rodiklių versle, naudojant kalbų potencialą. Viena iš priežasčių – nesilaikoma Barselonos (2002) viršūnių susitikimo strateginių nuostatų – „kiekvienas pilietis turi išmokti dvi kalbas, be savo gimtosios kalbos“⁶. Dažnai nepripažįstami neformalaus ar savaiminio mokymosi rezultatai. Todėl viena iš rekomendacijų yra lingvistinę įvairovę laikyti konkurencingu privalumu. Dokumente numatytos priemonės, kaip to siekti keturiais lygmenimis:

- kompanijos;
- nacionaliniu;
- regioniniu / vietos;
- europiniu.

Kompanijos turėtų siekti išnaudodamos savo kalbinius gebėjimus peržiūrėti įdarbinamumo strategiją ir politiką, investuoti į kalbų mokymą, stiprinti darbuotojų mobilumą.

Dabartiniame tarptautinių mainų pasaulyje užsienio kalbų žinios yra svarbus konkurencingumo veiksnys. Nacionaliniu lygiu vyriausybės turėtų skatinti kalbų mokymąsi taikant praktinius kalbos mokymosi modulius pradedant mokykla ir tęsiant toliau aukštojo mokslo institucijose, taip pat pripažinti kalbų mokėjimą įtraukiant į mokyklos baigimo pažymėjimus, įtraukti kalbų mokymą į nacionalines MVG ir socialinės integracijos programas.

5 European Commission. Languages mean Business Companies work better with Languages. Recommendations from the Business Forum for Multilingualism established by the European Commission, Luxembourg 2008.

6 Europos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Švietimo persvarstymas. Investavimas į gebėjimus siekiant geresnių socialinių ir ekonominių rezultatų“. Strasbūras, 2012, p. 5.

Regioniniu / vietos lygmeniu reikia skatinti vietinių tinklų naudojimą informuoti smulkaus ir vidutinio verslo įmones apie galimybes tobulinti kalbinius gebėjimus, dalytis gerąja patirtimi, skatinti daugiakalbę šalies verslo aplinką organizuojant daugiakultūres mugės ir socialinius renginius verslo parkuose ir industrinėse zonose.

Europiniu lygmeniu Europos institucijos turėtų didinti valstybių narių informuotumą apie kalbų svarbą, konkurencingumą ir remti kalbų verslo ir gerų projektų pavyzdžius vienoje interneto svetainėje, kuri gali veikti kaip vieno langelio parduotuvė teikiant praktines gaires įmonėms, kur ir koku būdu kreiptis dėl finansavimo; sukurti nuolatinę platformą keistis gerąja patirtimi bendrovėms, renkant atitinkamą informaciją iš verslo bendruomenės, profesinių organizacijų, prekybos rūmų, prekybos skatinimo organizacijų, mokyklų ir švietimo institucijų.

Dokumente pažymima, jog kalbų mokėjimo stygius yra dažniausiai minimas barjeras judumui Europos viduje. Todėl iškyla pavojus pralaimėti Azijos ar Pietų Amerikos šalių ekonomikoms. ELAN tyrimo duomenimis, didelė dalis Europos smulkiojo ir vidutinio verslo įmonių (SVV) praranda sutartis kasmet tiesiogiai dėl kalbinių ir tarpkultūrinių trūkumų (ELAN 2007)⁷. Šie rezultatai pagrįsti beveik 2000 mažųjų ir vidutinių įmonių (MVI) iš 27 Europos šalių (ES, EEE ir šalių narių) apklausa. Buvo renkami duomenys apie požiūrį į kalbinių gebėjimų naudojimą, tarpkultūrinę kompetenciją, informuotumą apie kalbų strategijas, neigiamą poveikį verslui dėl kalbų gebėjimų stokos, eksporto planus ir su jais susijusius būsimų kalbų gebėjimų poreikius. 11 proc. SVV įmonių, dalyvavusių atrankoje, paskelbė netekusios sutarčių dėl kalbinių ir tarpkultūrinių trūkumų. Tarp kalbų, kurių prireiks toms įmonėms per artimiausius metus, pirmauja anglų k. (25,84 proc.), toliau rikiuojasi vokiečių (17,84 proc.), prancūzų (13,19 proc.), rusų (11,74 proc.) ir ispanų (6,55 proc.). Kitų kalbų paklausa gerokai mažesnė.

Europos Komisijos dokumente „Kalbų kompetencijos įsidarbinamumui, judumui ir augimui“⁸ aptariama kalbų kompetencijų svarba įsidarbinamumui, mobilumui ir augimui: „Kalbų politika turėtų būti naudinga realiame gyvenime ir ypač

7 ELAN: Effects on the European Economy of Shortages of Foreign language skills in Enterprise. Ataskaita, 2007 [žiūrėta 2013 m. spalio 20 d.]. <http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/doc421_en.pdf>.

8 European Commission. Staff working document. Language competences for employability, mobility and growth. Accompanying the document Communication from the Commission. Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes. Strasbourg, 2012. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/education/news/rethinking/sw372_en.pdf>.

darbo rinkoje atitikti poreikius. Tai taikoma nacionalinių ir Europos darbo rinkose ir ES įmonių darbą veikia tarptautiniu mastu. Prasti kalbiniai įgūdžiai yra rimta kliūtis profesinėms galimybėms užsienyje ir įmonių ar organizacijų veiklai tarptautiniu lygiu.“ (2012, p. 1) Anglų kalba yra globaliai pripažįstama pirmąja užsienio kalba *de facto*, tačiau Europos Sąjungos direktyvose ir nutarimuose kalbų politikos klausimais akcentuojamas dviejų ir daugiau užsienio kalbų mokėjimas. Šis kontraversiškas politikos ir realios situacijos neatitikimas skatina nagrinėti ateities planų įgyvendinimo problemas ir kliūtis. Šiame dokumente akcentuojami kalbų gebėjimai kaip privalomi reikalavimai augimui, konkurencingumui, naujų darbo vietų kūrimui.

Europos Vadovų Taryba (2012)⁹ pabrėžė, kad, siekiant skatinti ekonomikos augimą ir kovoti su nedarbu, ES viduje derėtų palengvinti profesinių kvalifikacijų pripažinimą ir tobulinti kalbos įgūdžius.

2008 m. komunikate dėl daugiakalbystės „Daugiakalbystė – Europos turtas ir bendras rūpestis“¹⁰ nurodytos kalbų mokėjimo ir darbo sąsajos pabrėžiant, kad „kalbų ir kultūrų pažinimas suteikia daugiau galimybių gauti geresnį darbą“ ir todėl visų pirma „studentams, rengiant juos, turėtų būti prieinamas į profesiją orientuotas kalbų mokymas“.

2011 m. keturiolika šalių narių pirmą kartą dalyvavo naujoje apklausoje apie kalbų gebėjimus, kurie bus įtraukti į užsienio kalbų kompetencijos vidurinės mokyklos lygmeniu rodiklius Europos mastu.

Bendravimo kompetencijų reikšmingumas dalyvavimui visuomenės gyvenime ir visuomeninėje veikloje (vietos bendruomenės, šalies pilietinis gyvenimas)

2005 m. buvo paskelbta daugiakalbystės pagrindų strategija, pažymint daugiakalbystės integraciją į švietimą ir kultūrą. Dar vienas santykio su kalbomis lūžis įvyko bendravimą užsienio kalbomis įtraukus į rekomendaciją dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų kaip vieno iš aštuonių svarbiausių gebėjimų, „kurių reikia visiems piliečiams, siekiantiems pasitenkinimo ir

9 Languages for Jobs. Providing Multilingual Communication Skills for the Labour Market Report from the Thematic Working Group „Languages for Jobs“. European Strategic Framework for Education and Training (ET 2020). 2011, [žiūrėta 2013 m. birželio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/languages/pdf/languages-for-jobs-report_en.pdf>.

10 Europos Komisijos komunikatas „Daugiakalbystė – Europos turtas ir bendras rūpestis“. Bendrijos veiksmų daugiakalbystės srityje aprašas ir internetinės konsultacijos su visuomene rezultatai. Briuselis, 2008.

augimo, aktyvaus pilietiškumo, socialinės įtraukties ir užimtumo¹¹. Beveik per dešimtmetį parengiami svarbūs kalbų plėtojimo ir daugiakalbystės įgyvendinimo ES dokumentai (Language competences for employability...¹²; Guide for the development and implementation of curricula for plurilingual and intercultural education¹³; Guide for the Development of Language Education Policies¹⁴; Communication of 2008 on Multilingualism¹⁵).

Europos Tarybos dokumente¹⁶, parengtame 2007 m., nagrinėjamos dvi sąvokos labai artimos viena kitai: daugiakalbystė (multilingualism) ir plurilingvizmas (plurilingualism). Plurilingvizmas yra apibrėžtas kaip:

„<...> gebėjimas naudotis kalbomis komunikacijos tikslais ir dalyvauti kultūrinėje sąveikoje, kurioje asmuo, kaip socialinis agentas, turi tam tikrą įgudimą keliose kalbose ir skirtingų kultūrų patirtį. Tai nėra vertinama kaip superpozicija ar skirtingų kompetencijos sričių sugretinimas, o kaip sudėtinga ar net sudėtinė kompetencija, kuria vartotojas gali naudotis“ (Europos Taryba 2007, p. 168).

Plurilingvistinio žmogaus kalbų „repertuaras“:

- gimtoji kalba raštu ir žodžiu pagal standartines normas, įgytas švietimo sistemoje;
- pirmosios kalbos variantas pagal regiono ir (ar) kartos, kuriai asmuo priklauso normas;
- regioninė arba mažumų kalba (-os), kuria asmuo kalba ir (arba) rašo, prireikus taip pat kaip nacionaline kalba;
- viena ar daugiau užsienio kalbų, kurių supranta, bet nebūtinai kalba;
- kitos (-ų) užsienio kalbos (-ų) įvaldymas aukštesniu lygiu gebant kalbėti ir rašyti.

Šias kalbas toks žmogus moka ir geba naudoti įvairiais lygmenimis, tačiau labai svarbus aspektas yra žinios apie kalbinę įvairovę, tokios įvairovės suvokimas ir jos vertinimas.

11 Ten pat, p. 6.

12 European Commission. Staff working document. Language competences for employability, mobility and growth. Accompanying the document Communication from the Commission. Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes. Strasbourg, 2012 Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/education/news/rethinking/sw372_en.pdf>.

13 Council of Europe. *Guide for the development and implementation of curricula for plurilingual and intercultural education*, 2010.

14 Council of Europe. *Guide for the Development of Language Education Policies in Europe*. Executive version, 2007.

15 Communication of 2008 on Multilingualism: an Asset for Europe and a Shared Commitment, COM (2008) 566. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/com/2008_0566_en.pdf>.

16 Council of Europe. *Guide for the Development of Language Education Policies in Europe*. Executive version, 2007.

Pliurilingvizmas yra plėtojamas per gyvenimą, nes žmogus mokosi vis naujų kalbų. Skatinant pliurilingvizmą yra diskutuojamos dvi esminės sąvokos:

- plurilingvizmo ugdymas;
- plurilingvizmo supratimas.

Nėra aiškios takoskyros tarp daugiakalbystės (angl. *multilingualism*) ir pliurilingvizmo (angl. *plurilingualism*) koncepcijų. Tačiau kai kurie dokumentai leidžia logiškai atskirti šias dvi sąvokas. Minėtame Europos Tarybos dokumente „Kalbų mokymo politikos plėtros Europoje vadovas“ (2007, p. 10) pliurilingvizmas yra suprantamas kaip kalbų įvairovei būtina sąlyga. Plurilingvizmas formuoja bendravimo Europoje pagrindą, bet visų pirma jis yra būtina sąlyga, siekiant išlaikyti kalbinę įvairovę. Daugiakalbystė kaip multilingvizmas yra suvokiama ir labiau siejama su socialine organizacija, o plurilingvizmas vartotinas žmogaus lingvistinės kompetencijos repertuaro sampratoje. Daugiakalbystė yra suprantama kaip fenomenas, pasireiškiantis visuomenės ar socialinės grupės lygmeniu, o plurilingvizmas – individo lygmeniu.

„Dvikalbystės ir daugiakalbystės vadovas“ (Bhatia, Ritchie 2012) aptaria dvikalbystės, daugiakalbystės ir pliurilingvizmo sąvokas. Be to, autoriai diskutuoja skirtumą tarp kolektyvinės ir socialinės dvikalbystės ir individo dvikalbystės. Daugiakalbystė (*multilingualism*) yra nagrinėjama kaip tam tikrų veiksnių:

- migracijos visame pasaulyje;
- politinių judėjimų, profesinių sąjungų;
- pasienio zonos
pasekmė.

Plačiąja prasme dvikalbystė ir daugiakalbystė reiškia sambūvį, kontaktą ir bendravimą skirtingomis kalbomis. Nors daugiakalbystė ir pliurilingvizmas yra skatinami ES dokumentuose, skiriant šiems klausimams didelį dėmesį, tačiau realiaame gyvenime stebimas atvirkštinis procesas, anglų kalbai tampant vyraujančia kalba (*lingua franca*) ir išstumiančia kitas, mažiau vartojamas kalbas.

Bendravimo kompetencijų reikšmingumas asmeniniam tobulėjimui

Pagal 6-ąją pagrindų programą buvo inicijuotas tyrimas „Kalbų įvairovė žiniomis grįstoje Europos visuomenėje“. Šios temos tikslas yra nagrinėti Europos

kultūrų kalbų įvairovės vaidmenį ir reikšmę, siekiant sukurti žiniomis grįstą Europos visuomenę, gerbiančią kultūrinius skirtumus ir tarpkultūrinį supratimą¹⁷.

Viena iš ES priemonių, paskatinusių kalbų mokymąsi ir įteisinusių lingvistinius gebėjimus, buvo Europass (2004). Europass tikslas buvo paskatinti studentų judumą ir mokymąsi visą gyvenimą, taip pat padėti darbdaviams suprasti kandidatų į darbo vietas kvalifikaciją, tokiu būdu prisidedant prie Bendrijos kvalifikacijų ir kompetencijų skaidrumo sistemos. Į Europass taip pat įtrauktas Europos Tarybos sukurtas Europos kalbų aplankas¹⁸ ir Europos mobilumo dokumentas. Vieną iš gyvenimo aprašymo dalių sudaro kalbinių gebėjimų santrauka. Pasas – viena iš Europos kalbų aplanko sudedamųjų dalių – suteikia piliečiams galimybę smulkiai aprašyti savo kalbinius gebėjimus. Kaip standartizuota savęs įvertinimo priemonė abiejuose dokumentuose naudojama Europos Tarybos parengta Europos kalbų mokėjimo orientacinė sistema.

Kalbos ir jų mokėjimas yra asmens ir šalies turtas. Bendrųjų kompetencijų, kurioms priklauso bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencija, ugdymas(is) yra aktualus klausimas modernioje visuomenėje, pasižyminčioje nuolatine kaita visose srityse, piliečių judumu, išaugusia migracija, kintančia demografinė situacija, nedarbo augimu.

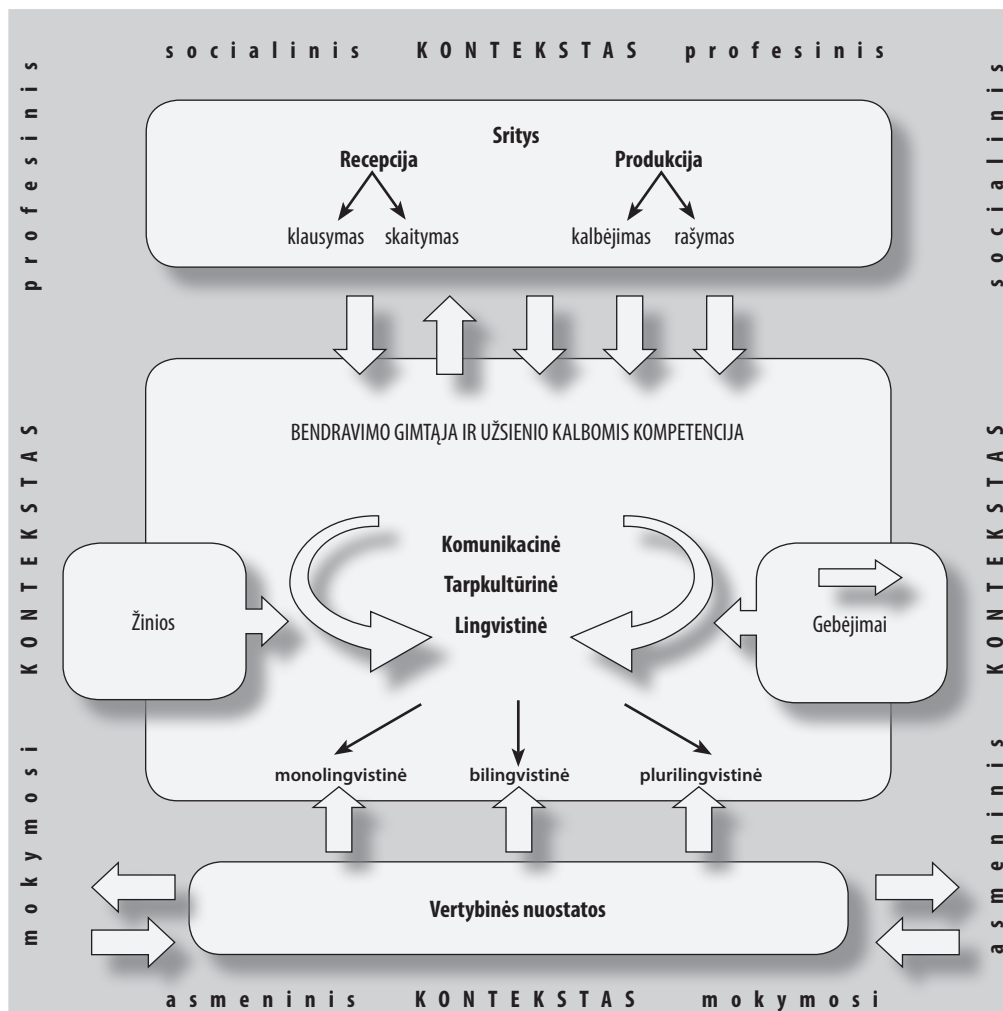
Vienas svarbiausių kompetencijos elementų yra vertybinės nuostatos, požiūriai arba jų sistema, kuri yra tarsi atspirties taškas, gebėjimams ugdyti ir žinioms plėsti. Tarpkultūrinis aspektas yra pamatinis bendravimo užsienio kalbomis kompetencijos komponentas. Todėl kultūrų įvairovės ir tarpkultūrinio bendravimo ir bendradarbiavimo poreikio pripažinimas yra neatskiriama kalbinės veiklos dalis. Kalbos vartotojas turi gebėti bendrauti įvairiose situacijose, vertinti estetines kalbų savybes, bendrauti su kitais asmenimis įvairia kultūroje ir įvairiakalbėje aplinkoje gerbiant kitas kultūras ir tradicijas.

Bendravimo (gimtąja kalba / užsienio kalbomis) kompetencijos yra sudėtingas konstruktas, jungiantis daug elementų (žr. 3.5 pav.). Bendravimo užsienio kalbomis kompetencija apima įgūdžius suprasti, reikšti ir aiškinti sąvokas, mintis, jausmus, faktus ir nuomones raštu ir žodžiu mokantis, darbe, namuose, leidžiant laisvalaikį pagal kiekvieno asmens siekius ir norus. Bendravimo

17 Europos Komisijos komunikatas „Daugiakalbystė – Europos turtas ir bendras rūpestis“ Bendrijos veiksmų daugiakalbystės srityje aprašas ir internetinės konsultacijos su visuomene rezultatai. Briuselis, 2008, p. 16.

18 Council of Europe. European Language Portfolio [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.coe.int/t/dg4/education/elp/>>.

gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijos apima lingvistinės, komunikacinės, tarpkultūrinės kompetencijos elementus, aptartus šiame darbe.

3.5. pav. Bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijų samprata.

Bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencija reiškiasi keturiuose srityse: kalbėjimo, klausymo, skaitymo ir rašymo. Iš jų dvi yra receptyviųjų gebėjimų plėtojimo sritys (klausymas ir skaitymas), dvi – produktyviųjų gebėjimų plėtojimo sritys (kalbėjimas ir rašymas). Bendravimo kompetencija gali reikštis įvairiuose kontekstuose:

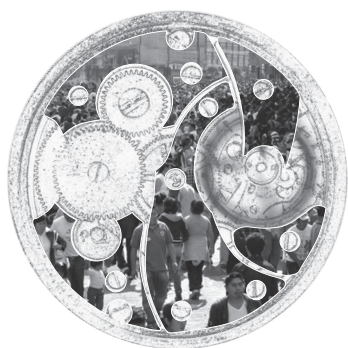
- asmeniname;
- profesiniame;

- socialiniame;
- mokymosi.

Šių dienų daugiakalbystės skatinimo kontekste, pradėta diskutuoti apie monolingvizmą, bilingvizmą ir plurilingvizmą. Lingvistinė kompetencija apima gimtosios kalbos žinias, internalizuotų taisyklių sistemą, kuri įgalina gimtakalbį kurti naujus gramatinius sakinius ir suprasti jam sakomus sakinius. Bilingvistinė kompetencija apima dviejų kalbų žinias ir taisyklių sistemas. Plurilingvizmo sąvoka, pasiūlyta Europos Tarybos (2001), buvo aiškinama kaip gebėjimas naudoti kalbas komunikacijos tikslais ir dalyvauti tarpkultūrinėje sąveikoje, naudojant turimą kalbų potencialą skirtingu žinojimo ir išmokimo lygiu. Tai buvo pavadinta kalbiniu „repertuaru“. Plurilingvistinė kompetencija yra diskutuotina individo lygmeniu, priešpriešinant ją daugiakalbystei (*multilingualism*), kuri suprantama kaip kalbų vartojimas tam tikroje visuomenėje ar socialinėje grupėje. Plurilingvistinė kompetencija, be asmens turimo kalbinio „repertuaro“, apima tarpkultūrinį pripažinimą ir „kitų“ ar „kitaip“ pažinimą ir supratimą.

4 skyrius

KULTŪRINIO SĄMONINGUMO KOMPETENCIJOS LAVINIMO TEORINIAI ASPEKTAI

KULTŪRINIO SĄMONINGUMO SAMPRATA (KŪRYBIŠKUMAS)

Mokslinėje literatūroje galima aptikti įvairių atitikmenų sąmoningumui apibrėžti: sąmonė, sąmonėjimas, įsisąmoninimas, kritinis sąmoningumas, kritinė sąmonė, kritinis reflektavimas, kritinis mąstymas ir kt. Anglų kalba yra *critical thinking*, *consciousness-rising (CR)*, *critical consciousness* atitikmenys, tačiau dažniausiai vartojamos dvi sąvokos: siauresne prasme – supratimas, įsisąmoninimas, informuotumas (*self-awareness*) – labiau atspindi žinias apie aplinką, domėjimąsi kažkuo; platesniu požiūriu sąmoningumas, dažniau išreiškiamas terminu *self-consciousness* (sąmonė, sąmoningumas, supratimas, suvokimas, pajautimas, savimonė), labiau susijęs su kritiniu mąstymu bei savęs ir aplinkos įprasminimu, suvokimu per tai (Kolbergytė, Indrašienė 2012). Dekartas (Descartes) garsėjo posakiais „Mąstau, vadinasi, esu“, „Abejoju, vadinasi, mąstau“, iliustruojančiais žmogaus mąstymą bei kritinį sąmoningumą kaip egzistencijos pagrindą.

Anot analitinės filosofijos mokslininkų Newen ir Savigny (1999), sąmoningumo faktai susiję su žmogaus elgsena: tai – žmogaus pojūčiai, jausmai, nuostatos, požiūriai, pomėgiai, norai, įsitikinimai, prisiminimai, motyvai, ketinimai, sprendimai, mintys, suvokimai, vaizdiniai, svajonės ir t. t.

Kolbergytė ir Indrašienė teigė, kad sąmoningumą galima susieti su visomis žmogaus gyvenimo sritimis, pradedant saviugda, savęs realizavimu profesinė veikla, pereinant prie santykių su šeima, draugais ir galiausiai visuomene. Be to, sąmoningumas susijęs ir su asmenybės efektyvumo skatinimu (kitaip – savikūra) bei savęs valdymu (kitaip – savivalda, savikontrolė), t. y. gebėjimu pritapti visuomenėje, atsakingai elgiantis (siekti savų tikslų, nepažeidžiant kitų žmonių teisių) (Kolbergytė, Indrašienė 2012).

Sąmoningumas glaudžiai susijęs su savęs pažinimu ir asmens gyvenimo prasmių suvokimu. Ozmon ir Craver (1996) pažymi, jog sąmoningumas neiš-

vengiamai susijęs su suvoktų ir kryptingų tikslų siekimu visose gyvenimo srityse bei efektyvia asmens savirealizacija.

Visockienė ir Šiaučiukėnienė (2000) sąmoningumą sieja su kritiniu mąstymu, nes tai yra mąstymas apie mūsų mąstymą, kai mąstoma norint jį pagerinti. Vadinasi tai susiję ne tik su tam tikru suvokimu ir analize, bet ir su mąstymo pokyčiais, požiūrių, nuostatų ir vertinimų koregavimu. Mokslininkai išskiria socialinį sąmoningumą, kuris pasižymi gebėjimais, leidžiančiais pažvelgti į situaciją kitų žmonių akimis ir įsijausti į kitų jausmus; suvokti ir vertinti individualius ir grupinius panašumus bei skirtumus; mokėjimu tinkamai naudotis šeimos, mokyklos, bendruomenės ištekliais (Valantinas 2009). Šis sąmoningumo logis būdingas tik brandžiai asmenybei.

Kultūrinio sąmoningumo svarbą pažymi Maceina (2002). Filosofas teigia, kad kiekvienas žmogus yra atsakingas už kultūros ir net už viso pasaulio vyksmą: dabar žmogus jau nėra aklas kultūrinės pažangos įrankis, bet sąmoningas jos vykdytojas (Maceina 2002).

Kultūrinį sąmoningumą galime apibūdinti kaip įvairių kūrybinių idėjų, patirties ir emocijų išraiškų įvairioje terpėje, įskaitant muziką, scenos meną, literatūrą ir vizualinį meną, svarbos suvokimą (Bendrieji visą gyvenimą truncančio mokymosi gebėjimai. *Europos orientaciniai metmenys* 2007).

Kalbėdami apie kultūrinio sąmoningumo sampratą neišvengiamai galvojame apie žmogaus lavinimąsi kultūra. Eco teigia, jog pedagoginė meno paskirtis yra tai, kad jis paskatina sąmonės veiklą, o ši atveda prie praktinių veiksmų (Eco 2004). Menas leidžia naujai pažvelgti į daiktus ir susieti juos naujais ryšiais, kaip sąlyginį refleksą priimti idėją ir kurti darbinius modelius su daugybe papildomų sprendimų. Eco požiūriu, tokie modeliai leidžia suvokti tikrovę, kurią formuoja kultūra (Eco 2004). Šiuo požiūriu meno procesai gali suteikti vaizdinių nuorodas, leidžiančias judėti šiame pasaulyje. Kultūros suvokimo pokyčiai kelia naujus reikalavimus lavinimuisi.

Asmens kultūrinį kompetentingumą nusako būtent jo gebėjimas reikšti pagarbą, empatiją, lankstumą, kantrumą, susidomėjimą, toleranciją dviprasmybėms, norą suspenduoti asmeninę nuomonę (Chodzkiene 2012, p. 48). Europos Sąjungos Tarybos išvadose „Kultūrinės bei kūrybinės kompetencijos ir jų vaidmuo kuriant Europos intelektinį kapitalą“ teigiama, kad kultūrinės ir kūrybinės kompetencijos apima bendrąją kultūrinio sąmoningumo ir raiškos kompetenciją ir tarpkultūrines kompetencijas. Tose pačiose išvadose

pabrėžiama, kad kultūrinės ir kūrybinės kompetencijos apima gebėjimą lavintis kultūra, ja naudotis ir ją keisti, todėl jos yra gyvybiškai svarbios įvairių Europos kultūrų klestėjimui, jų turtingumo išsaugojimui ir apsaugai. Bendroji kultūrinio sąmoningumo ir raiškos kompetencija turi svarbią mokymosi visą gyvenimą dimensiją, ir atsižvelgiant į tai, kad tai yra svarbi universali kompetencija, ji yra esminė, siekiant įgyti kitas bendrąsias mokymosi visą gyvenimą kompetencijas (Tarybos išvados „Kultūrinės bei kūrybinės kompetencijos ir jų vaidmuo kuriant Europos intelektualinį kapitalą“ 2011).

Kultūrinės kompetencijos pagrindas yra nuostatos, atspindinčios socialinį tapatumą. Deardorff (2010, p. 88) teigia, kad vertybinės nuostatos transformuojasi į vidinius ir išorinius siekinius. Pirmieji apibrėžiami kaip vertybinės nuostatos, kurios žinių ir gebėjimų pagrindu padeda ugdytis asmens savimonei. Išoriniai siekiniai reiškiasi per asmens pasirinktas elgesio normas ir komunikavimo stilių.

Kitas svarbus kultūrinės kompetencijos dėmuo yra žinios ir sąmoningumas. Kultūrinis sąmoningumas – tai verbalinės ir neverbalinės elgsenos įpras-tose kasdienėse situacijose įsisąmoninimas (Byram, Gribkova, Starkey 2002). Gebėjimai ne mažiau svarbūs nei nuostatos ar žinios. Svarbiausiais laikytini gebėjimai atrasti ir bendrauti; lyginti, interpretuoti ir sieti; taikyti įgytas žinias, suformuotas nuostatas ir išsiugdytus gebėjimus realiose (tarp)kultūrinėse situa-cijose (Byram, Gribkova, Starkey 2002; Chodzkiene 2012; Deardorff 2004).

Menas, konstruojantis įvairiausias formas, turi savo būdų kalbėti apie pasaulį ir žmogų. Pirmiausia jis kalba apie pasaulį, išreiškdamas jį per istorines bei asmenines tendencijas, o vėliau atskleidžiamas per numanomą pasaulio vaizdą. Kiekvieną kartą kai menas sukuria naujas formas, jis suteikia naujų vertybių (Eco 2004).

Vykstantys socialiniai pakitimai lemia visuomenės socialinį charakterį. Bendruomenė yra svarbiausia organizacija, kurioje tarsi spektaklyje vaidina visos ugdymo institucijos: šeima, ikimokyklinės įstaigos, mokyklos, kolegijos, universitetai, profesinio tobulinimosi centrai, bibliotekos, įvairūs kursai, muzie-jai, teatrai ir kt.

Šiame darbe plačiau aptarsime teatro ir kultūrinio sąmoningumo kompetencijos ugdymo sąveikas. Kazragytė (1996) teigia, kad tarp teatro kūrybos, žmogaus ugdymo bei asmens gyvenimo įgūdžių randama daug paralelių. Teatrą kuria gyvo žmogaus balsas ir judesys, vaidinti – kaip ir gyventi – reiškia

veikti, atlikti veiksmus gyvai, vientisai, motyvuotai, reaguoti į dirgiklius, prisiminti, įsivaizduoti, mąstyti, jausti natūraliai, nuosekliai ir logiškai (pagal meninę logiką elgtis).

Švietimo bendruomenė ir teatras glaudžiai susieti bendrų tikslų. Ir vienam, ir kitam yra svarbu ugdyti spektaklių žiūrovą ir kūrėją, išsilavinusį, kritiškai, kūrybiškai mąstantį žmogų. Einstein yra pasakęs: „Logika nuves tave nuo taško A prie taško B, vaizduotė – visur.“ Vaizduotę lavinti padeda teatras, jis atlieka didelį vaidmenį ugdydamas meninio pasaulio suvokimą. Teatras moko tolerancijos, tikėjimo, kantrybės, bendravimo, bendruomeniškumo, skatina bendravimą. Jo veiklai valstybė turėtų skirti daug dėmesio, nes čia formuojamas estetinis požiūris į meną, čia atliekamas svarbus edukacinis vaidmuo.

Lavinant asmenybę teatras tampa terpe, kurioje ugdoma socialinė bei pažintinė kompetencijos. Meninis ugdymas ne tik plėtoja bendruosius gebėjimus, bet ir puoselėja humanistinėmis vertybėmis grindžiamą asmens dvasinį pasaulį. Teatrinio ugdymo tikslas – suteikti teatrinės ir estetiškos kompetencijos bei socialinės kultūrinės brandos pagrindus, reikalingus savarankiškai, kūrybingai bei atsakingai dalyvauti socialiniame kultūriniame gyvenime, tenkinti saviraiškos ir pažinimo poreikius.

Kūrybiškumas yra vidinė pažinimo funkcija, atsiskleidžianti per socialinius ir kultūrinius reiškinius. Kūrybiškumą galime suprasti kaip žmogišką savybę, kuriai įtakos turi kompetencija, kūrybinio mąstymo įgūdžiai bei motyvacija. Kompetencija – tai visos asmens turimos tam tikros veiklos žinios; kūrybinio mąstymo įgūdžiai reiškia gebėjimą sujungti žinomas idėjas į naujus ir prasmingus junginius; motyvacija suteikia paskatą veiksmui, siekiant apibrėžto tikslo (Coconete, Mgoguilnaia ir kt. 2003). Kūrybiškumas yra visas gyvenimo sritis persmelkianti, viską apimanti žmogaus veikos ypatybė, nepaprastas sugebėjimas, priskirtinas konkrečioms grupėms, individams ar konkrečios veiklos sritims, ypač meninei.

Remiantis dauguma kūrybiškumo apibrėžimų galima teigti, kad kūrybiškumas yra naujų idėjų sukūrimas, sprendimų radimas arba esminis problemų reformulavimas (Coconete, Mgoguilnaia ir kt. 2003).

Kūrybiškas mąstymas yra horizontalus, nukrypstantis nuo normų, remiasi vaizduote, pateikia daug atsakymų ir kuria naujas idėjas (*Innovation management. Building competitive skills in SME'S*). Kūrybinio mąstymo tikslas yra mąstyti peržengiant egzistuojančias normas, pažadinti smalsumą, išsilaisvinti

nuo racionalumo, įprastų idėjų ir formalizuotų procedūrų, pasikliauti vaizduote, įvairove, atsitiktinumu ir apsvarstyti daugelį sprendimų bei alternatyvų (Seferatzi 2000).

Vadinasi, sąmoningumo fenomenas yra itin plati sąvoka, apimanti žinias apie tikrovę, apibūdinanti žmogaus gebėjimus stebėti, pažinti, suprasti save ir aplinką, atsakingai analizuoti bei suvokti savų įsitikinimų, vertybių ir elgesio prasmes bei pagrįstumą, kritiškai mąstyti, t. y. atsiriboti nuo turimo žinojimo ir suvokimo bei gebėti atskirti faktus ir nuomones, analizuoti bei interpretuoti realybės problemas ir dviprasmybes, taip pat skatinti imtis aktyvių veiksmų, siekiant realybę keičiančių išsilaisvinančių pokyčių.

KULTŪRINIO SĄMONINGUMO IŠKILIMO PRIELAIDOS IR JŲ SĄRANGOS KAITA

Pedagogikos istorija teigia, kad kultūrinis ir meninis ugdymas nuo seno buvo suvokiamas pirmiausia kaip bendruomenės, tautos kultūrinio tapatumo išsaugojimo garantas. Daugelyje visuomenių kultūrinis ir meninis ugdymas suprantamas kaip svarbi sritis, būtina asmeninei kultūrai, kūrybingumui, visavertei asmenybei lavinti. Meno kūrinys aprėpia viską ir atspindi kosmosą, nes jame elementas spurda visų gyvenimu, ir viskas yra paskiro elemento gyvenime. Kiekvienas tikras meno kūrinys išreiškia ir save, ir pasaulį kaip individualią formą, o individualią formą kaip pasaulį. Kiekvienas meno kūrinys atspindi žmogaus likimą, visas jo viltis, iliuzijas, skausmus ir džiaugsmus, žmogaus didybę ir menkumą, visą tikrovės dramą, kuri nuolat auga ir randasi per kančią ir džiaugsmą (Eco 2004).

Menas ir jo supratimas yra istoriški. Kad ir ką sakytų menotyrininkai ir estetikai apie meninės kultūros pasaulio savarankiškumą, menas visada egzistuoja konkrečioje visuomenėje ir yra glaudžiai susijęs su epochos dvasia. Jis išreiškia savo laiką, racionalumo ir emocionalumo atmosferą, kuri viešpatauja aplinkui, būdingus žmonėms idealus ir orientyrus. Menas suteikia galimybę visa tai pateikti savitu pavidalu, kuris nedubliuoja tiesiogiai egzistuojančių socialinių santykių, tačiau laikmečio atspaudas aiškiai matomas ne tik literatūroje, teatro kūrinuose, bet ir muzikoje, dailėje, skulptūroje.

Gyvenimiški faktai parodo, kad menas susijęs su visuomenės vystymosi bendrąja tėkme. Tačiau iš istorijos taip pat žinoma, kad materialinės ir dvasinės kultūrų suklestėjimo epochos dažnai nesutampa. To priežastis – ne tik materialinės ir dvasinės kūrybos specifika, bet ir savotiškas žmogaus energijos „tvermės principas“: jeigu žmogaus aktyvumas materialinėje sferoje kaip nors tapo suvaržytas, apribotas, tada jis nevalingai, natūraliai persikelia į dvasios sferą. Atsiranda nauji mokslai, utopijos, ideologijos ir pan. Menas taip pat suaktyvėja esant situacijai iki krizės, kai išryškėja pagrindiniai epochos prieštaravimai ir suaktyvėja ieškančiųjų dvasios aktyvumas, nujaučiant neišvengiamą šio prieštaravimo išsprendimo tragizmą ir bandant surasti kokią nors priimtina išeitį.

Mokslinėje literatūroje kalbama apie žmogaus pažinimą ir supratimą per istoriją ir kultūrą, kuri aktyvina dvasinius jo poreikius. Na, o kultūros pedagogikos pagrindiniai tikslai yra diegti žmonėms vertybes, mokyti suvokti savus poreikius, pareigas ir viską, kas siejasi su žmonija. Taigi menas, kaip kultūros universumo dalis yra glaudžiai susijęs su kitais kultūros komponentais – mitais, religija, morale, technika, mokslu, filosofija. Bello teigia, kad menas yra istorinis fenomenas, todėl kitimo jis negali išvengti. Anot filosofo, meno raida – tai jo autonomiškumo raida su pakilimais ir nuosmukiais.

Meno pagrindu atsirandanti komunikacija yra gilinimasis į save patį, bendravimas, norint suprasti esmines gyvenimo vertybes. Tad menas iškyla kaip tobuliausia kalba, skirta žmonėms bendrauti.

Teatrinis ugdymas, kaip ir ugdymas teatru, buvo reikšminga visuomenės auklėjimo priemonė nuo Antikos laikų. Dramų fabula ne tik pažindindavo graikus su jų istorija, dievybėmis, bet ir skatindavo moralinę gerovę. Viduramžiais teatras įgavo religinio mokymo spalvą, tačiau liturginės dramos, misterijos, moralite, mirakliai vis tiek atlikdavo visuomenės švietimo vaidmenį. Anot visame pasaulyje žymaus teatro režisieriaus, kritiko ir pedagogo Brooko (1992), spektaklyje pagrindinis ryšys yra tarp aktoriaus, pjesės ir auditorijos. Taigi nacionalinė dramaturgija yra puikus orientyras formuojant vertybes bei nuostatas, kartu ir ugdant pilietiškumą.

Filosofai, pavyzdžiui, Platonas, skatina mokytis per improvizaciją ir šokį. Hrosvitha, X a. vienuolė, rašė pjeses apie moralės klausimus, o *Comedia Dell'arte* aktoriai siekė atspindėti vėlyvųjų viduramžių Italijai aktualius klausimus (George, et al. 1998).

Pagal Rittenberg (2007), vienas iš pirmųjų Šekspyro pjesių tikslų buvo sudominti ir šviesti mases įvairiais moralės ir etikos klausimais, kaip antai, išdavystės ir konkurencijos. Šiandien Aspeno institutas, naudoja Bard pjeses kaip lyderystės raidos būdą, Krenfildo vadybos mokykla naudoja Globe teatro išmininga Šekspyro valdymo praktika (Nissley, Taylor ir Hounden 2004). 1900-ųjų pradžioje, psichologas ir psichodramaturgas Moreno parodė, kad dramatiškas vaidinimas gali sukelti suaugusiems konstruktyvaus elgesio pokyčių.

Daugelyje šalių mokoma pasitelkti ugdymą teatru kaip įrankį, siekiant gilesnio besimokančiojo pažinimo ir realizavimo. Toks mokymas prasidėjo Didžiojoje Britanijoje, kur XX a. 7 deš. viduryje kilo noras pradėti mąstyti naujai bei vystyti dramos mokymą mokyklose. Prasidėjęs kaip mažutis projektas Koventryje, Belgrado teatre, 1965 m., ugdymas teatru pradėjo greitai plisti kaip unikalus metodas, plečiantis teatro bendrovių vaidmenį, siekiant plėtoti ryšius su platesne visuomene. Nuo pat jo įkūrimo ugdymas teatru rėmėsi dviem pagrindiniais pajamų šaltiniais – Meno taryba ir vietos valdžios institucijomis (dažniausiai švietimo). XX a. 8 deš. šis judėjimas tapo vientisesnis, jo sekėjai jungėsi prie regioninio teatro, finansuojamo Meno tarybos ir vietos valdžios institucijų, kas leido atsirasti ir alternatyviems modeliams. Ugdymas teatru apėmė visą mokymo spektrą nuo pradinių mokyklų iki pavidurinio švietimo, nuo jaunimo klubų iki specialaus lavinimo mokyklų, nuo vasaros žaidimo schemų iki darbo rengiantis egzaminams.

Kitas svarbus žingsnis buvo žengtas 1975 metais. Buvo suformuota atstovaujamoji jaunimo teatro konferencija ugdymo teatru ir jaunimo teatro interesams pristatyti, finansavimo šaltiniams ieškoti, diskusijoms skatinti, keistis idėjomis, dalytis patirtimi ir bendrųjų tikslų judėjimu.

Kitų užsienio šalių praktikoje dramatinis ugdymas yra pripažintas ir populiarius mokyklose. Lietuvoje taip pat siekiama visapusiškai įteisinti draminių (teatrinį) ugdymą mokyklų programose (Kazragytė 1997). Kalbant apie teatro edukacijos ištakas, būtina paminėti, kad teatras ir drama nuo seno siejamas su žmogaus elgesiu ir lavinimu. Senovės Graikijos filosofas Aristotelis (384–322 pr. Kr.) teatru siekė katarsio efekto arba sielos „apsivalymo“ atpalaiduojant, „išleidžiant“ emocijas; viduramžių dvasininkai naudojo teatrą kaip priemonę krikščioniškoms vertybėms įtvirtinti masėse, o primityvios bendruomenės naudojo šokį ir pantomimą ritualuose, skirtuose demonams išvaryti. Tačiau kūrybinės dramos pradžia, teigiama, siekia tik XX a. pradžią. 1920 m. prasidėjo

progresyvaus ugdymo (lavinimo) judėjimas, kuris akcentavo veiksmą, o ne skaitymą ir mokymąsi mintinai. Progresyvūs ugdytojai, pedagogai į meną žvelgė kaip į ugdymo priemonę, todėl drama buvo atrasta ir įteisinta kaip ugdymo priemonė.

Lietuvoje kultūrinis ugdymas aptartas Antano Maceinos, Stasio Šalkauskio, Jono Laužiko, Žibarto Jackūno, Meilės Lukšienės ir kitų pedagogų, filosofų darbuose. Per pastarąjį šimtmetį kultūriniam ir meniniam ugdymui Lietuvos švietimo sistemoje buvo skiriama palyginti daug dėmesio.

Aptariant lietuviško teatro ugdymo raidą, reikia paminėti, kad apie teatro ir mokyklos ryšius pedagogų imta mąstyti netrukus po profesionaliojo teatro įkūrimo. Tuomet buvo akcentuojama, kad teatras yra puikiausia visuomeniškumo mokykla, įdomi veikla, auklėjimo ir proto lavinimo pramoga, prabilta apie teatro elementų panaudojimą mokymo procese, apie naujus mokymo būdus, kurie jau buvo paplitę kitų šalių (Anglijos, Šveicarijos ir kt.) mokyklose (Geniušas 1968).

Lietuviškai mokyklai ir teatrui žengiant pirmuosius žingsnius, išryškėjo svarbiausi sąlyčio taškai: mokykla ir profesionalusis teatras, teatrinė mokinių kūryba ir teatro elementų panaudojimas mokymo procese.

Teatrinės improvizacijos metodo naudojamos technikos (improvizacija, rolių žaidimai, istorijų pasakojimas, judėjimas, pantomimos, kvėpavimas, balso vibracijos ir meditacija) suteikia didesnių galimybių išraiškai žmogaus balsu ir kūnu bendraujant su kitais (Rittenberg 1994).

Gyvenant tarpkultūrinėje visuomenėje mūsų laukia nemenkas iššūkis. Kiekvienas iš mūsų priklauso skirtingoms socialinėms sistemoms (šeimoms, organizacijoms, šalims, kultūroms). Kiekvienas savyje turi daugybės skirtingų kultūrų dalių. Visi mes elgiamės pagal savo vaidmenis skirtingose sistemose. Tai, ką darome dabar, gali visiškai skirtis nuo to, ką darysime, būdami kitame vaidmenyje. Kultūriniai skirtumai ir įvairūs gyvenimo stiliai maišosi ir susilieja, nepaisydami šalių sienų. Akivaizdu, kad kultūra yra lyg elgesys. Aš galiu gyventi savo kultūroje ir bet kada galiu ją keisti. Galiu ją praplėsti, nekeisdamas savo šaknų. Galima prisitaikyti geriausių dalykų iš bet kurios kultūros. Kultūrinė įvairovė praturtina ir pajvairina žmonių gyvenimus.

Teatras, kaip viena meno sričių, veda link kiekvieno asmens spontaniškumo ir kūrybiškumo atradimo ir panaudojimo, padeda žmonėms atrasti savo pačių pajėgumą. Teatras, kaip ugdymo metodas, remiasi leidimu veikti, vidiinio pasaulio turiniu. Tai socialinio pasikeitimo metodas, skatinantis aktyvų

besimokančiųjų įsitraukimą per teorines improvizacijas ir dramos proceso veiklas. Įvairių technikų naudojimas leidžia išlaisvinti pasikartojančias emocijas, spręsti problemas ir krizes, ieškoti ir atrasti alternatyvių pagarbų sau ir kitiems priemonių. Aktyvių metodų taikymas veda į asmeninį (savęs pažinimas ir vidinių poreikių bei išorinių reikalavimų derinimas) ir profesinį augimą, siekiant įgyti geresnių kompetencijų profesiniuose ir asmeniniuose santykiuose.

Vadinasi, galima teigti, kad kiekvienas turime savo kultūrą, kuri formuoja pasaulėžiūrą. Per ilgą laiką kinta visuomenės kultūra, bet pamatai išlieka, todėl sąmoningas asmuo ieško kultūrinių šaknų, kad geriau pažintų save, savo asmenybę, tapatybę ir galėtų kūrybingai ją išreikšti. Tikroju kūrinio turiniu tampa jo būdas matyti pasaulį ir jį vertinti, o tai išreiškiama kuriant formas. Kalba apie meno ir pasaulio santykius vyksta būtent šiuo lygiu. Menas pažįsta pasaulį per savo formaliąsias struktūras, šios tampa nebe meno kūrinio forma, o tikroju turiniu.

KULTŪRINIO SĄMONINGUMO TURINYS IR JO ĮVAIROVĖ

Kultūrinis sąmoningumas yra asmens kompetencija, kuri reiškiasi mokėjimu pripažinti, gerbti, saugoti kultūrinę įvairovę ir dalyvauti socialiai vertingoje kultūrinės raiškos veikloje. Anot Dewey, menui būdinga akstinti ir pabrėžti „savybę būti viskuo ir priklausyti didesnei visumai, kuri viską aprėpia ir yra mūsų gyvenamasis pasaulis“ (Eco 2004).

Pažymėtina, kad sąmoningumo formavimas yra proto bei patirties išdava. Descartes teigimu, ne juslės, o pasaulio pažinimas bei sąmonės formavimas yra susijęs su mąstymu (t. y. protu). Tačiau taip pat pastebima, kad pragmatinės pažinimo koncepcijos žmonės traktuoja kaip kūrybingus ir išradingus pasaulio interpretatorius – pasaulio, kurį iš tiesų mes patys kuriame (Hollis 2000). Taigi tik atsižvelgiant į turimą patirtį galime suformuoti tam tikras sąvokos bei gyvenimo prasmes. Vadinasi, mes formuojame tik tokias prasmes, kurias gebame suvokti bei patys išgyvendami įsisąmoninti. Remdamiesi mąstymu ir patyrimu galime visas mūsų sąvokas ir įsitikinimus koreguoti.

Sąmoningumą, anot Kolbergytės ir Indrašienės, reikia stiprinti vertybėmis. Atsakomybė, įsipareigojimas yra vertybės, leidžiančios asmeniui prisiimti atsa-

komybę pačiam svarstyti, vertinti ir analizuot, priimti ir atmesti tam tikrų reiškinų esmę. Galiausiai nuspręsti, kuo vadovaujantis bus formuojamas požiūris bei veiksmai ateityje (Kolbergytė, Indrašienė 2012).

Ugdymo rezultatas yra išmokti kritiškai mąstyti ir kritiškai kvestionuoti prielaidas, kuriomis yra grindžiami besimokančiojo įsitikinimai (Bulajeva 2007). Aiškindamiesi įsitikinimų kilmę ir pasekmes, susidarome galimybes prasminėms transformacijoms vykti. Kitaip tariant, tik keliant klausimus sau ir aplinkai bei savarankiškai atrandant naują pasaulio suvokimą, įvyksta pokyčiai. Anot Bulajevos (2007), save lavinantis žmogus, priimdamas sprendimus, turi būti laisvas nuo savo prasminių perspektyvų iškraipymų, kurių įveikimas labai svarbus asmenybės tobulėjimui, žmogų transformuojančiam mokymuisi ir saviugdai.

Vadinasi, galima teigti, jog kritinės sąmonės formavimas prasideda tuomet, kai esame pasirengę atsiriboti nuo esamo žinojimo, nebesirišame prie anksčiau susikurtų pasaulio suvokimo prasmų, judame link atviro ir laisvo pasikeitimo bei jaučiamės pasirengę asmenybės transformacijai.

Analizuodamas suaugusiųjų mokymą, Mezirow (1981) išskyrė kritinio reflektyvumo kompetencijos svarbą. Jis teigė, kad labai svarbu padėti besimokantiems transformuoti savo mąstymo, savęs ir pasaulio suvokimą. Išskirdami individualų savęs suvokimą per savęs pažinimą, o socialinio vaidmens – per aplinkos suvokimą, sudarome prielaidas sąmoningumo transformacijai. Mezirow nuomone, suaugusiųjų mokymosi tikslas ir yra įvykusios tokios perspektyvos ar asmeninės paradigmos transformacija.

Darome prielaidą, kad kai žmogus nėra patenkintas esama padėtimi bei svarsto įvairias išėities galimybes, siekdamas naujų žinių, atsiranda poreikis skatinti sąmoningumą. Taip yra persvarstomos anksčiau susidarytos nuostatos bei stengiamasi pakeisti požiūrį siekiant teigiamų pokyčių.

Mokslinės literatūros analizė leidžia išskirti keletą pagrindinių sąmoningumo ugdymo veiksnių, kurie įvardinami kaip tinkama aplinka ir situacija, poreikis įgyti ar gausinti žinias, galimybių įvardinti patirtis ir pajautas sudarymas. Remiantis pateiktais ugdymo veiksniais, tampa aišku, kad sąmoningumo formavimosi procesas priklauso nuo žmogaus patirties bei mąstymo procesų, skatinamų paties žmogaus asmeninio domėjimosi įvykiais pasaulyje, motyvacija, visuomenės struktūrų poveikiu bei švietimo sistemos.

Ugdant kultūrinį sąmoningumą, siekiama padėti įgyti kultūrinio sąmoningumo žinių, ugdyti gebėjimus, nuostatas, reikalingas suprasti, priimti, gerbti ir

dalyvauti perduodant įvairių asmenų, grupių, tautų, rasių sukurtas kultūrinės vertybes, plėtoti savo kultūrinės raiškos gabumus.

Kultūrinio sąmoningumo ugdymas (apimant visapusišką savosios kultūros suvokimą ir požiūrį į kitas kultūras) yra vienas iš trijų aspektų, kuris tarpkultūrinę kompetenciją apibrėžia kaip gebėjimą bendrauti su žmonėmis iš kitų kultūrinių sluoksnių. Kiti du aspektai apima kultūrinių žinių suvokimą ir tarpkultūrinio bendravimo įgūdžių ugdymą ir gebėjimą juos efektyviai panaudoti tarpkultūrinėse situacijose.

Galima pastebėti, kad kultūrinis sąmoningumas prilyginamas aukščiausiam tarpkultūrinės kompetencijos lygiui. Mokslinėje literatūroje šis komponentas akcentuojamas kaip vienas pagrindinių (Byram 1997). Kiti autoriai (Risager 1994; iš Mažeikienė, Loher 2008) kultūrinį sąmoningumą taip pat prilygina aukščiausiam tarpkultūrinės kompetencijos lygiui.

Jie teigia, kad tai apima žinias, nuostatas bei elgesį. Pasak Mažeikienės, Loher (2008), tik pasiekus aukštą tarpkultūrinės kompetencijos (žinios, nuostatos, gebėjimai) lygį tikslinga kalbėti apie kultūrinio sąmoningumo iš(si)ugdymą. Kultūrinis sąmoningumas brandinamas mokantis visą gyvenimą. Kaip ir tarpkultūrinė kompetencija jis yra ugdymo(si) rezultatas, besiformuojantis visą gyvenimą.

Meninis lavinimas žmogaus kultūrinei brandai turi labai didelės reikšmės. „Menas, kaip vienas tautos dvasinės kultūros rodiklių, yra ne tik vaizduotės kūrybinių išraiška, bet ir fizinės bei dvasinės tikrovės pažinimo šaltinis“ (Jovaiša 2002, p. 137). Todėl reikia mokyti ir mokytis ne tik tam, kad taptume profesionalūs atlikėjai, kūrėjai, bet svarbiausia – išlaisvintume estetinį skonį, mokėtume vertinti grožį, kad jį galėtume taurinti ir įprasinti savo vidiniame gyvenime, taip pat gebėtume kurti grožį (Jovaiša 2002).

Meninis ugdymas yra individo ugdymas meno kultūros vertybėmis, kitaip tariant, požiūrio ir nuostatų apie meną formavimas, žinių perteikimas. Meninio ugdymo procese yra pabrėžiama kultūros tradicijų svarba, lavinama individo kūrybinė saviraiška, atskleidžiami užslėpti jausmai, pasaulėžiūra, skatinamas supratimas ir pagarba kitokiam žmogui. „Menas, kaip simbolių sistema, atspindi realybę ir žmogaus santykį su ja <...>“ (Vilkeliene 2005).

XXI a. realybės šviesoje kaip alternatyva vis labiau akcentuojamas menas ir menais pagrįstas mokymas (Adler 2006). Literatūroje rašoma, kad menais pagrįstas mokymas yra naudojamas dvejopai vadovavimo išsivystymo

kontekste: (1) menas ir menininkai kaip metaforos organizaciniam gyvenimui ir (2) menas kaip priemonė vystyti pagrindinę estetinę kompetenciją per meno suvokimą (Nissley 2002).

Žymieji filosofai teoretikai Read (1893–1968) ir Lowenfeld (1903–1960), veikiami psichoanalitinės Froido, Jungo teorijos, į meną žvelgia kaip į ypatingos galios priemonę sutaikyti žmogaus instinktus ir sąmonę, protą ir jausmus, individą ir visuomenę. Galima daryti prielaidą, kad menas neturi būti dėstomas vien tik kaip atskiras dalykas, jis turi būti suvokiamas kaip visuma.

Guobys (2001), Melnikova (2007), Tupikienė (1988), Kazragytė (2008) kalbėjo apie ugdymo teatru svarbą asmenybės brandai, gebėjimų ir įgūdžių tobulinimui bei atradimui. „Teatras tarsi žmogaus gyvenimas, kurį pragyvenus lieka prisiminimas, tačiau jo neįmanoma pakartoti“ (Savickaitė 1990). Teatro pamokos, būrelio veikla sudaro galimybes atsiriboti nuo supančios realybės, suprasti save, išgirsti norus ir pasiekti geidžiamus tikslus, nes „teatras sugeba paliesti neaprepiamą daugybę nuomonių, skatina vaizduotės vyksmą, tobulina žmogų, perteikia išmintį, supratimą“ (Melnikova 2007).

Ugdymo veiklos, pagrįstos teatro menu, idėja – ugdyti visapusiškai išsilavinusią, kūrybingą asmenybę tiesioginėje kultūros erdvėje (dramos teatre). Kūrybinis procesas, ugdymas, ugdytinių savijauta reikšmingiau negu rezultatas. Teatro meno priemonėmis siekiama atskleisti supančio pasaulio harmoniją, suvokti aplinką visais jautimais, tapti jautriu, pastabiu, dėmesingu, smalsiu, gaillestingu, harmoningu bei kuriančiu žmogumi.

Ugdymo procese galima taikyti išsistatą teatrinių metodų paletę: psychodramos elementų taikymą jungiant juos su teatro menu, dramaturgijos kūrimą bei lėlių teatrą (Čeredaitė 2006). Moreno sugalvoti psychodramos elementai – keitimasis vaidmenimis, vaidmenų repetavimas, veidrodis, dubliavimas ir kt. – padeda įsigilinti į žmogaus mintis, suvokti esamas problemas ir ieškoti būdų jas spręsti (Zujytė 2005). Vaidmenų metodas apibūdinamas kaip laisvas spontaniškas kūrybinis socialinis mokinių žaidimas pagal pačių pasirinktus siužetus, vaidmenis, savarankiškai plėtojant turinį, veiksmus su daiktais ir žmonėmis.

Europoje, ypač Anglijoje ir Skandinavijos šalyse, plačiai taikomi interaktyvūs dramos metodai populiarėja ir Lietuvoje. Kadangi nėra nusistovėjusi terminologija, šie metodai įvardijami skirtingai: proceso drama, taikomasis teatras, socialinė drama, forumo teatras ir kt. Pasak Česterio (Jungtinė Karalystė) dramos ir teatro studijų katedros dėstytojo Owenso (2006), proceso drama yra

vienas iš teatro žanrų įtraukiant žiūrovus, kur pagrindinis vaidmuo tenka dalyviams. Proceso dramos tikslas yra naudojant asmeninį patyrimą didinti empatiškumą (sugebėjimą suprasti kito jausmus ir požiūrį, elgesio priežastis), keisti savo iracionalius įsitikinimus, nuostatas bei neveiksmingas elgesio strategijas. Šis metodas sėkmingai taikomas socialinių kompetencijų lavinimo, konfliktų sprendimo, komandos darbo gerinimo, probleminių asmenų elgesio korekcijos ir daugelyje kitų socialinės komunikacijos sričių. Dalyvių tikslas – vaidinant atrasti tam tikro reiškinio ir svarbaus jų gyvenimo įvykio ryšį. Proceso dramos metodas skatina mokymosi motyvaciją, stiprina pasitikėjimą savimi, padeda lavinti tarpasmeninius ir socialinius santykius, žadina vaizduotę ir jausmus, suteikia galimybę mokytis įvairių dalykų patrauklia forma.

Instrumentinio požiūrio į vaidybos meną laikosi vadinamoji drama, suprantama kaip dalykų mokymo(si) metodas ir kaip savita vaidybinio ugdymo kryptis. Dramos metodą itin vertino pragmatizmo (progresyvizmo) pagrindėjas Dewey (1859–1952). Drama, suprantama kaip savita vaidybinio ugdymo kryptis, dar vadinama kūrybine drama (McCaslin 1996), ugdomąja drama (Way 1967), neformalia drama (Wagner 1998), proceso drama (O’Neill 1995), taikomąja drama, taikomuoju teatru (Schonmann 2005). Autoritetingiausiai dramos teoretikais laikomi anglų pedagogai Heathcote ir Bolton. Dramą jie aiškina kaip universalų metodą, kurį galima taikyti nagrinėjant bet kokią atskirai paimtą temą ar problemą. Manoma, kad dalyvavimas dramoje gali sukelti ilgam išliekančius pokyčius, o šie savo ruožtu – teigiamus asmenybės ir visuomenės pokyčius (Henry 2000; Roper, Davis 2000; Winston 2002).

Teatro edukologai su nerimu pastebi, jog dramos vyravimas, besitęsiantis jau daugiau kaip trisdešimt metų anglų, skandinavų, austrų, kitų šalių švietimo procese, stabdo teorinės minties ir praktikos plėtrą.

Menais pagrįsto dramos mokymo metodas, pasak Gibb (2004), yra svarbus tuo, kad reikalauja remtis savo patirtimi, asmeniniais išgyvenimais ir pojūčiais. Dalyviai, naudodamiesi raiškos priemonėmis, kurias matė scenoje, suvokia, kad jos jiems bus svetimos, neišplaukiančios iš jų individualybės ir neįtaigios. Tai vadinamieji štampai, stereotipai. Todėl stengiamasi, kad dalyviai suprastų pačias bendriausias teatro raiškos taisykles, o priemones kurtų ir pritaikytų patys.

Steed (2005) interaktyvų teatro pratimą apibūdina panašiai. Aktoriai priėmė tuos pačius požiūrius, žodines manieras, asmeniškumus kaip dalyviai ir pavaizdavo tipiškus darbuotojus, siekiančius patraukti dėmesį ir parodyti, kaip

tam tikras elgesys kenkia komandos ryšiui darbo procese. Pratimo pabaigoje, dalyviai užsiėmė „savęs savistaba“, t. y. aktoriai per dialogą vaizdavo darbuotojus, parodydami tai, kas paaiškėjo per sudraminimą. Stebėjimas „savarankiškai“ veikia ir stebėjimo aptarimą, kuris padeda siekti naujų išvalgų ir sprendimų dėl jų darbo iššūkių.

Žvelgiant iš šiandienos perspektyvos, paaiškėja, kad sąmoningumo ugdymas yra plačiai analizuojamas ir aktualus. Mezirow nuomone, reikia padėti besimokantiems suaugusiems transformuoti savo mąstymą, savęs ir pasaulio suvokimą (Mezirow 1981). Ši perspektyvos transformacija gali būti įgyvendinama ugdant kritinio reflektyvumo kompetenciją, skiriant pagrindinį dėmesį prasmės konstruktui mokymosi procese.

Lietuvos kultūros politikos nuostatuose pabrėžiama, kad šiuolaikinio teatro veikla siejama su švietimo ir ugdymo programų vykdymu. Šios nuostatos spartesnį įgyvendinimą lemia besikeičianti visuomenė, kuri teatrui kelia vis didesnius reikalavimus. Iš teatrų tikimasi šiuolaikiškos kontekstualios mokymosi aplinkos sukūrimo, aktyvios veiklos edukacinių programų bei kitokios komunikacinės politikos įgyvendinimo.

Geras savosios kultūros išmanymas ir tapatumo jausmas gali būti atviro požiūrio į kultūrinės raiškos įvairovę bei pagarbos jai pagrindas. Teigiamas požiūris taip pat reiškia kūrybiškumą ir norą lavinti estetinį gebėjimą, pasitelkiant meninę saviraišką ir dalyvaujant kultūriniame gyvenime (Europos Komisija 2007).

SUAUGUSIŲJŲ KULTŪRINIO SĄMONINGUMO LAVINIMO YPATUMAI

Domėjimasis menu, meno poreikio jautimas

Kiekvienu laikotarpiu vyrauja tam tikra meno rūšis ar žanras, todėl nagrinėjant meninę kryptį reikėtų atsižvelgti į konkrečios epochos kultūrą. Manoma, kad meno kūrinys atspindi papročių ir visuomenės lygį, o meno pakilimas ar sunykimas glaudžiai susijęs su bendra epochos dvasia ir papročiais (Taine 1938). Epochos meninė sąmonė bei vyraujantis epochos tipas yra formuojamas veikiant proporcingų kultūros, aplinkos ir momento sąveikos rezultatų įtakų dėsniai. Vadinasi, Taine koncepcijoje menas pasyviai atspindi jau nusistovėjusius gyvenimo bruožus.

Literatūroje kalbama apie vyraujančią nuomonę, kai meninio ir kultūrinio išprusimo stoka bei prastas žmonių skonis rodo nesugebėjimą išvelgti tikrosios įvairių epochų meninės vertės ir skirtingų kultūrinių plotų meno kūrinuose. Kiekvieną meno raidos fazę mokslininkas vertina kaip unikalų stilistinį reiškinį, kuris kitos epochos ar kultūrinio regiono atstovui dėl daugelio priežasčių nere-tai lieka svetimas.

Lietuvos menas šiandien yra tarptautinio meno konteksto, kuriame meno taikymas bei tikslingumas yra plačios aprėpties, dalis. Juo peržengiamos ilgus amžius puoselėtos žanrų ribos, tradicijos, meno kūrinio vertė ir kt. Kai kurios meno kryptys, nebekeldamos formalių kriterijų, pasineria išskirtinai į filoso-finiams parametrus paklūstančią diskursyvią raišką, menas taip pat tampa priemone kelti politinės, gamtinės, socialinės problematikos klausimus. Menas socialiniame kontekste įgyja vis svarbesnį vaidmenį. Tai – ne vien būdas kalbėti apie esamą problemą, bet ir priemonė šią problemą spręsti, kitaip sakant, kurti asmens ir bendruomenės gerovę.

Ugdymo teatro menu tikslas – plėtoti estetinę, kultūrinę ir bendrąsias (inicia-tyvumo ir kūrybingumo, asmeninę, socialinę ir pilietinę, mokymosi mokytis, pažinimo) kompetencijas, ugdyti sumanų ir aktyvų kultūrinio gyvenimo dalyvį. Ugdant teatro menu taip pat svarbu auginti nuovokų ir tolerantišką teatro žiū-rovą (suvokėją, interpretatorių), gebantį analizuoti ir vertinti spektaklio ar teatrinio reiškinio estetinius ypatumus ir mokantį taikyti šiuos gebėjimus skir-tingoje meninėje ar kasdienio gyvenimo aplinkoje.

Estetinis ir meninis auklėjimas skatina asmens kūrybingumą, grindžiamą bendravimo principais. Tik laisvai ir emociškai bendraujant su žmonėmis formuojasi pasaulėjauta, vertybinė sąmonė ir idealai. Bendraujant perimamas žmonių gyvenimiškas patyrimas ir dalijamasi savuoju patyrimu. Menas yra suvokiamas kaip realaus žmonių bendravimo tąsa, o estetiniu ir meniniu auklė-jimu, lavinimu ir ugdymu siekiama, kad estetinis skonis ir vertinimas virstų harmonizuojančia, sudėtine bet kokios žmogaus veiklos dalimi.

Žmogų padaryti visų meno rūšių mylėtoju nėra estetinio ir meninio auklėjimo tikslas. Auklėjimo ir ugdymo procese daug svarbiau žvelgti plačiau ir leisti pastebėti ir įvertinti įvairių kūrinių savitą grožį, norima, kad pats žmogus gebėtų suprasti ir pamėgti kelias meno rūšis.

Estetinio suvokimo vienintelis tikslas – individualiai pajauti ir išgyventi tai, kas vaizduojama kūrinyje, patirti gyvenimišką suprasto dalyko prasmę.

Estetinis suvokimas leidžia gėrėtis daikto struktūros tobulumu ir tikslingumu, jo formos, spalvų, linijų grožiu, neatsiejamu nuo jo dalykinės reikšmės. Vadinasi, estetinio suvokimo esmė – dvasiškai tobulėti, suprasti tas vertybes ir idealus, kuriuos akcentuoja meno kūrėjas, o ne įgyti žinių, kurios reikalingos gėrintis meno grožiu.

Meno kūrinys ne tik sukelia estetinį išgyvenimą, bet kartu formuoja požiūrį į pasaulį ir pasaulėjautą, padeda auklėti jautrią asmenybę, kasdienėje veikloje bendraujančią su žmonėmis ir siekiančią grožio. Lavindami savo akį, klausą, dėmesį ir pastabumą, daromės imlesni grožiui, o visa tai leidžia patirti stipresnį estetinį išgyvenimą ir būti pasirengusiam suprasti ir mėgautis menu.

Estetiniam suvokimui kaip atspindėjimo procesui būdingi bendrieji suvokimo ypatumai – jutiminis nuoširdumas, vientisumas, prasmingumas, „daikto išgyvenimas“. Šiuos ypatumus lemia meno kūrinys – estetinė tikrovė, taip pat suvokiančio žmogaus nuostata. Pradžioje, kai kūrinys patraukia mūsų dėmesį ir mus sužavi, jau tuomet estetiškas suvokimas yra kūrybos procesas. Estetinis suvokimas reiškiasi individualia forma, kaip nepakartojamas žmogaus santykis su konkrečiu kūriniu, kurio esmė atsiskleidžia tik fiksuojant atitinkamus jo struktūros elementus ir ypatumus, suvokiant jo estetinę funkciją.

Meninė kompetencija literatūroje apibrėžiama kaip gebėjimas įsivaizduoti, pajauti, kurti ir grožėtis. Ši plati sąvoka apima žmogaus atvirumą estetikams įspūdžiams, jų supančios aplinkos bei meno kūrinių grožio jautrumą, poreikį išreikšti save. Meno kalba yra vienas raiškos būdų, kuris atskleidžia turimus gebėjimus, reikalingus tyrinėti įvairias meninės raiškos priemones. Spontaniškumas, išreiškiant savo mintis jausmus ir nuotaiką, atrandant individualų, savitą raiškos stilių, yra dar vienas meno kalbos raiškos būdas, kuris leidžia, esant pasaulio dalimi, gebėti save išreikšti per įvairias veiklas: muziką, šokį, vaidinimą, žaidimus bei vaizduotę.

Iš patirties žinoma, kad estetiškas ir meninis auklėjimas reikalauja sukurti palankias situacijas kūriniui suvokti. Sužadinti meninius poreikius – tai savotiška ugdytojų kūryba, jų pedagoginio takto patikrinimas. Tačiau kaip ir visur, estetinio auklėjimo srityje daug lemia saikas. Gerai, kai iš pradžių pradedama domėtis nesudėtingais kūrinių, o tik vėliau – sudėtingesniais. Estetinis persisotinimas ne tik nepadeda tobulinti meninio skonio, bet jį slopina ir suvienodina.

Įgūdžiai yra susiję su vertinimu ir raiška – tai meno kūrinių ir spektaklių vertinimas bei gėrėjimasis jais, saviraiška, įvairiomis raiškos priemonėmis

panaudojant žmogaus įgimtus gebėjimus. Be to, tai yra gebėjimas susieti savo kūrybišką ir išraiškingą požiūrį su kitų žmonių nuomone ir nustatyti kultūrinės veiklos socialines ir ekonomines galimybes bei jas įgyvendinti.

MENO KŪRINIŲ INTERPRETAVIMAS IR JŲ AKTUALUMAS

Meno kūrinio pagrindinė sąlyga – jis turi būti stebimas. Taigi iškyla meno kūrinio suvokimo problema. Kodėl mes vieną matome vienaip, o kitą – kitaip? Kas lemia būtent tokį suvokimą? Kokią vietą suvokimas užima estetikos teorijoje?

Analizuojant žmogaus pažinimą ir mėginant jį pagrįsti, susiduriama su mokslinio pažinimo ribotumo problema. Kiekvienas iš mūsų turime teisę nuspręsti, ar analizuojamos mokslinės teorijos ir koncepcijos atitinka mūsų asmeninę pasaulėžiūrą, ar jos teisingos, ar klaidingos.

Estetikos teorijoje analizuojant meno kūrinių suvokimą remiamasi: (1) patyrimu, kurį savo moksliniuose darbuose pristatė Bel, Dewey, Cassirer, Ducasse; (2) skoniu – aptariamas I. Kanto, D. Hume darbuose; (3) nuostatomis, kurias aiškina Stolnitz, Bullough, Gadamer, Gasset.

(1) Žmogaus gebėjimas kurti protingumo formas ir jas atpažinti pirmiausia mums leidžia stebint meno kūrinį susidurti su jo jutimine forma. Turėdami meno kūrinių suvokimo patirties, galime rasti antrą sluoksnį, kuris aptinkamas virš jutiminio. Šie du sluoksniai, suvokiant meno kūrinį, nuolat kaitaliojasi, tai veda į trečiąjį pasaulį – nei fizišką, nei psichišką.

Bel (formalistinė estetika) teigia, kad esminė meno ypatybė yra „reikšminga forma“ pasižyminti ypatinga savybė, kuri teikia estetinį pasitenkinimą ir suderina atribotus konkretaus gyvenimiško turinio elementus. Anot estetiko, žmonės, žiūrėdami į meno kūrinį, negali jo įvertinti, nes yra mažai jautrūs arba visai nejautrūs „reikšmingai formai“. Kūriniuose žmogus geba išskaityti tik kasdienės gyvenimo emocijas. Analizuojant bei gėrintis meno kūrinium, nereikėtų jo naudoti kaip priemonės gyvenimo emocijoms išreikšti, nes kiekvienas geras meno kūrinys meno stebėtoją perkelia iš gyvenimo rutinos į ekstazę.

Šių laikų filosofas Dewey kalba apie žmogaus, suvokiančio meno kūrinį, patyrimą, kuris jokių būdu nėra pasyvus. Suvokimas yra procesas, susidedantis iš daugelio reagavimo aktų, kurie kaupia būsimą objektyvų užbaigimą. Norėdami suvokti kūrinį, turime kurti savo patyrimą. Tokia mūsų kūryba reiškiasi per

santykius, kuriuos išgyvena pats kūrėjas. Suvokėjas, kaip ir menininkas, privalo mokėti sutvarkyti visumos elementus. Meno kūrinio suvokimui labai svarbus atkūrimo aktas, nes kurdamas kūrinį, menininkas savo nuožiūra atrenka, suprastina, sutrumpina ir suglaudžia tai, kas pateikiama žiūrovui. Taigi ir meno stebėtojas turi atlikti tuos pačius veiksmus, tik jau vadovaudamasis savo požiūriu ir savo interesais. Abiem atvejais atrenkama tai, kas reikšminga, išskaidytos detalės ir ypatybės yra sujungiamos į patyrimo visumą.

Negalima, gal net ir neįmanoma suvokti meno kūrinio, jei tam tikru laipsniu nekartojame ir nerekonstruojame kūrinio kūrybinio proceso (Cassirer 1962). Pagal šio kūrybinio proceso prigimtį pačios aistros virsta veiksmis. Menas, suteikdamas mums vidinę laisvę, kurios negalėtume pasiekti jokia kitu būdu, visus mūsų skausmus, skriaudas ir žiaurumus paverčia savęs išlaisvinimo priemonėmis.

Anot Ducasse, meno kūrinio suvokėjo interesas yra nukreiptas ne į kūrinį apskritai, o į kūrinį kaip į jausmų išraišką (Decasse 1991). Meno kūrinio forma gali padėti suvokėjui koncentruoti dėmesį į jausmą, kurį menininkas norėjo išreikšti. Estetinis stebėjimas yra atskirtas nuo pažintinių ir praktinių interesų. Tai savitikslis, nesuinteresuotas stebėjimas su estetinė nuostata.

(2) Kant, kalbėdamas apie meno kūrinį, akcentuoja sprendimą pagal patikimo jausmą, kuris yra grynasis ir tikrasis estetinio skonio sprendinys. Kantas jį apibrėžia kaip apriorinį reiškinį (Kant 1996). Sprendimai nereikalauja daikto fizinio buvimo, mes tiesiog stebime daikto formas ir taip patiriame pasitenkinimo jausmą. Skonio sprendinys turi visuotinumą pobūdį, remiasi jausmu ir yra subjektyvus. Čia sąvokos netenka prasmės, o skonio sprendinys pateikiamas kaip pavyzdys, laukiama pritarimo ir visiškai nereikalaujama pagrindimo. Skonio sprendinys remiasi bendru sugebėjimu ir bendru jausmu.

Hume nuomone, žmogui būdingas „vidinis jausmas“, „skonis“, kuris padeda subjektyviai, individualiai suvokti grožį (Hume 1995). Remiantis laisva, išsivadavusia iš prietarų žmogaus prigimtimi, galima išugdyti „gerą skonį“, padedantį adekvačiai suvokti meną ir grožį.

Vyraujant meno srovių įvairovei, sunku kalbėti apie skonio normas. Savaiame suprantama jog mūsų jautrumas formai yra nevienodas, ir jį galima išlavinti. Ankstesniais laikais vyravo nuostata, kad skonis derintųsi prie meno kūrinio ar vyraujančios krypties. Šiuo metu yra kitaip. Meno krypčių įvairovė leidžia

pasirinkti tai, kas atitiktų kiekvieno individualų skonį. Įvairių meno formų būvimas skonį kaip normą diskredituoja. Tai tampa autonomine sritimi.

(3) Stolnitz nurodo estetinę nuostatą, kuri yra nesuinteresuotas, palankus dėmesys ir kontempliacija, įsisąmoninant tam tikrą objektą (Stolnitz 1989). Meno kūrinio suvokimui neturi trukdyti nepalankūs jausmai.

Bullough teigia, kad tam, kad žmogus galėtų meno kūrinį suvokti kaip estetinį objektą, yra svarbus distanciškumas (Bullough 1980). Distancija suteikia galimybę grynai, ne praktiniam stebėjimui. Kiekvienam žmogui reikalinga psichinė distancija priklauso nuo jo meninio išprusimo.

Gadamer išskiria, jo nuomone, du neteisingus požiūrius į meną. Pirmasis požiūris įvardinamas kaip kičas, kai domimasi ir mėgaujamosi tik tuo, kas pažįstama. Antrasis – estetiškas rafinuotumas. Šis požiūris būdingas tiems, kurie meninio kūrinio vaizdą stebi tik dėl jo kūrėjo, visiškai nesidomėdami pačiu kūriniu (Gadamer 1999). Vadinas, pats meno kūrinys abiem atvejais nustumiamas į antrąjį planą, o žiūrovas, meno suvokėjas, negali patirti pačios meno esmės. Gadamer teigia, kad norint patirti meno kūrinį, reikia atsiverti tai kalbai, kuria kalba meno kūrinys ir net tuomet, jei menininkas kalba apie mūsų pasaulėžiūrai svetimus dalykus, būtina siekti suprasti tai, ką mums sako kūrinys.

Kalbant bendrąja prasme, menas gali būti suprantamas, nesuprantamas ir net absurdiškas. Tačiau koks menas bebūtų, jis yra skirtas publikai, jį, kaip ir kalbą, galime vadinti ženklų sistema, kurią reikia įvertinti, suvokti ir iššifruoti. Meno kūrinio prasmė ne visuomet pasiekia adresatą. Šio fakto priežastys gali būti trejopos: žmonių patirties skirtumai, mokėjimo kontemplanuoti meno kūrinį trūkumas, nesuprantamas kalbos ir simbolių naudojimas.

Pirmoji priežastis, pasireiškianti žmonių patirties ir vertybių skirtumais, rodo skirtingą publikos pasiruošimą priimti meno kūrinį. Menas skirstomas į mažumos-daugumos ar kilmingųjų-plebėjų, ar tragedijos-komedijos žanrus. Daugumos (plebėjų, komedijos) meno suvokimas nereikalauja specialaus pasiruošimo, taikomas praktinis santykis, sutinkamas tikrovėje, ir dažniausiai skatina atsiliesti į aistras. Toks meno santykis nesiejamas su estetiniu pasitenkinimu, nes čia nėra nieko, kas skatintų apsisivalyti dvasiškai ir nutolti nuo realybės. Galima teigti, kad meninis objektas yra meninis tiek, kiek jis nerealus, vadinas, norint suvokti tokį objektą, reikia prisiderinti prie jo ir minimaliai įsijausti. Todėl mene pradėjus dominuoti grynai estetiniam elementui, atsiranda pirmoji meno nesuvokimo priežastis (Gasset 1999).

Mokėjimo kontempliuoti meno kūrinį trūkumas yra antroji priežastis, neleidžianti meno kūriniui pasiekti adresato. Menkas gebėjimas atsiduoti menui neleidžia jam reikštis mumyse. Suvokiant meną, būtina kūrinyje išskirti svarbiausią elementą, o tai mums leidžia padaryti diskriminavimas (Stolnitz 1998).

Trečioji priežastis meną paverčia siauros žmonių grupės menu, kuris praranda funkcionalumą visuomenėje dėl nesuprantamos kalbos ir simbolių naudojimo. Susidurdamas su distanciskumo principu, žiūrovas menui tampa abejingas, o pats kūrinys nenatūralus ir nesuprantamas (Bullough 1980).

Galime išskirti ir ketvirtąją priežastį, trukdančią tinkamai suvokti meną, t. y. civilizacijos krizė. Reiškiny susijęs su sąmoningu meno prasmės vengimu, kuris meną daro absurdišku. Tokiu atveju nebelieka meno prasmės, o į pirmąją vietą iškeliamą meno technologija. Menas tampa eksperimentu, žiūrovui pačiam leidžiama kurti ir atrasti savą prasmę kūrinyje. Taigi kūrinys tik provokuoja, nevyksta komunikacija (tarp interpretatoriaus ir menininko), o prasmės ieškojimas paliekamas interpretatoriui.

Meno kūrinių interpretavimo būdas yra fenomenologinė analizė (interpretavimo priklausomybė nuo paties interpretuotojo sąmoningumo, savimonės, pagal jo sąmonėje glūdinčias suvokimo normas). Analizės objektu tampa ne pats meno kūrinys, o jį suvokiančios sąmonės struktūros. Šios interpretacijos atveju analizė vienu ir tuo pačiu metu atskleidžia objekto suvokimą ir tą objektą, į kurį nukreipta sąmonė.

Kita meno kūrinių interpretavimo analizė priklauso nuo tam tikros epochos, kultūrinės aplinkos suvaržytų suvokimo normų ir yra vadinama hermeneutine analize. Analizuojant kūrinį, būtina atsižvelgti į tradicijas ir menininko individualybės sąveiką. Hermeneutinė analizė apibrėžia tobulą meno kūrinį, kuriam būdingas atvirumas naujoms interpretacijoms. Meno kūrinio aktualumas suvokiamas išskirtiniu dėmesiu tradicijai, objektyvių ir subjektyvių veiksnių sąveika, siekimu remtis atskiromis detalėmis bei atkurti kūrinio visumą. Pagrindiniais principais, padedančiais aiškinti meno kūrinio prasmes, tampa visuma ir detalių atkūrimas.

Menas yra kalba, kuri interpretuojama per ženklų sistemą. Šis interpretavimas remiasi semiotine (meno kūrinių interpretavimas kalbos formomis) analize, kurios esmė – verbalinis meno kūrinių interpretavimas, nekalbinių tekstų išreiškimas kalbos formomis.

Literatūroje išskiriama ir dar viena – technologinė – analizė, t. y. skirtingų meno kūrinų interpretavimas naudojant tam vienas kito priemones. Interpretacija vyksta keičiant vieno kūrinio ženklų sistemą kito kūrinio ženklų sistema, vieną stilių perpasakojant kitomis stilistinėmis priemonėmis. Taip interpretuojant meno kūrinį, kuriamas naujas meno kūrinys.

Apibendrinant gebėjimą analizuoti meno kūrinius ir pasitelkiant visus interpretavimui tinkamus analizės būdus bei jų perduodamas žinias galima manyti, kad čia labiausiai tinka kalbėti apie kultūros, kaip ledkalnio, modelį. Modelis aiškiai atpažįstamas vaizduojamuose menuose, literatūroje, teatre, klasikinėje ir populiariojoje muzikoje, liaudies šokiuose, žaidimuose, valgio gaminime ar drabužiuose.

Skirtingi mūsų įsitikinimai, vertybės turi įtakos ir elgesiui, todėl norint tinkamai įvertinti meno kūrinį reikia žvelgti iš kultūrinės kūrejo perspektyvos. Reikia suvokti, kad meno kūrinys yra patirties rezultatas, paremtas asmeniniais išgyvenimais, faktais, vertybėmis ir reikšmėmis. Taip jis tampa visuma ir gali būti analizuojamas kaip tam tikra medžiaga. Meno kūrinio suvokimas, jo išraiškumas priklauso nuo patirčių, atėjusių iš ankstesnių reiškinių ir vertybių, kurios suvokiant susilieja su meno kūrinio savybėmis. Meno kūrinio išraiškumą lemia tai, kad jis tobulai susieja pasyvųjį ir aktyvųjį suvokimą.

MENINĖS KŪRYBOS ELEMENTAI PROFESINĖJE VEIKLOJE IR KASDIENIAME GYVENIME

Meninio ugdymo svarba itin padidėja kuriant intelektualią, kompetentingą ir kūrybingą žinių visuomenę, kurios egzistavimas susijęs su nenutrūkstama ženklų bei informacinių sistemų suvokimo, interpretavimo ir kūrybinių sprendimų priėmimo tėkme. Itin reikalingais tampa savęs ir kitų pažinimo bei savikontrolės įgūdžiai, gebėjimai prisitaikyti ir gerbti kitokį (dažnai skirtingą) mąstymo, darbo ir gyvenimo būdą, platus saviraiškos būdų (taip pat ir meninės bei estetiškos) spektras.

Meninio ugdymo procese veiksmingai ir harmoningai lavinama žmogaus asmenybė – jo intelektinės, kūrybinės, emocinės, fizinės galios, verbalinės ir neverbalinės raiškos gebėjimai, vertybinių nuostatų sistema, todėl galima iš esmės padidinti asmens dalyvavimo įvairioje socialinėje bei kultūrinėje veikloje galimybes.

Vartotojų visuomenėje menas turi paklusti dėsniams, kurie diktuoja sąlygas ir egzistavimo taisykles kitoms žmogaus veiklos sritims. Reklama, gamybos išlaidos ir pelno siekimas turi būti tinkamai įvertintos, norint, kad kuriamas produktas – menas – pasiektų savo vartotoją. Prie tokių reikalavimų nesunkiai prisitaiko masinis menas. Dažniausiai jo paskirtis yra pramoga ar relaksacija ir iš vartotojo nereikalauja didelių suvokimo pastangų. Dauguma lengvai priima tokį meną, gamybos kaštai lengvai padengiami ir atneša didelį pelną. Masinis menas pirminiu savo tikslu nesiskiria nuo bet kurio vartojamo produkto, jis siekia pelno.

Visuomenėje, kurioje masinis menas užima vis didesnę dalį, svarbus dvasinės kultūros ugdymas. Reikia siekti, kad meninis auklėjimas – meninės kultūros ugdymas, žmogaus auklėjimas menu – taptų ir visuomenės lavinimu. Nereikėtų manyti, kad estetinis auklėjimas yra tik visapusiškas žmogaus auklėjimas menu, harmoningos asmenybės kūrimas ar neva menas turi sukurti harmoningą žmogų. Priešingai, reikėtų siekti, kad menas atspindėtų tikrąjį pasaulį su jo dramomis ir konfliktais, parodytų žmonių rūpesčius ir skausmus (nekuria harmonijos Eschilo „Prikaltasis Prometėjas“, Šekspyro „Hamletas“).

Meninis auklėjimas svarbi ir reikalinga priemonė formuojant asmenį būti reiklesnį ir įžvalgesnį menui, neleidžiant jam pasinerti į mases apskritai. Meninis auklėjimas prasideda nuo jau turimų meno suvokimo savybių tobulinimo, t. y. tam jau turi būti padėtas gan tvirtas pamatas. Meninio auklėjimo tikslas – žmogaus ribotumo įveika, galimybė peržengti savo meninio suvokimo ribas. Meninis suvokimas neplečiamas vien teorijomis be nuolatinių kontaktų su menu, o auklėjimo siekiama pasitelkiant meną kuriančius, aiškinančius ir propaguojančius žmones.

Kultūrinė raiška būtina vystant kūrybinius gebėjimus, kurie vėliau gali būti pritaikyti įvairiose profesinėse srityse. Read manymu, visas ugdymas turėtų vykti apie meninį procesą. Vienas svarbiausių ugdymo menu tikslų yra integracija į visuomenę. Ugdymas menu – tai jausmų ir kūrybingumo išlaisvinimas.

Kūrybiškumas labai reikalingas ir kasdieniame gyvenime, darbinėse situacijose. Jei kyla problemų, kurias sunku išspręsti paprastu, tradiciniu būdu, labai patartina paieškoti kažko visiškai naujo. Tas „naujo atradimas“ ir yra kūrybiškumas. Kūrybiškumas glaudžiai susijęs su menais, juk pats meninio darbo procesas yra paprasčiausiai neįmanomas, jei jį atliekantis žmogus yra nekūrybingas.

„Svarbus teatrinio ugdymo rezultatas <...> yra ne tik tai, kad dalyviai sukaupia kultūrinę patirtį <...>, bet ir pasiekia asmenybės tobulėjimo laimėjimų. Dalyviai tiksliau vertina save, išmoksta surasti tikslingus sprendimus, būti komunikabilūs, tolerantiški ir atsakingi žmonės“ (Melnikova 2007). Tim Prentki aiškina, kad teatras visados leidžia sukurti toki gyvenimą, apie kokį kiekvienas svajoja, suteikia dalyviams galimybę išbandyti vaidmenis, su kuriais jie paprastai nesusiduria, arba jie yra uždrausti: pavaldiniui galima tapti vadovu, moteris gali būti vyru (Prentki 1998). Visos nuodėmių formos gali būti tiriamos ir visos tikrovės normos iškreiptos. Jei vystymasis yra suprantamas kaip procesas, kuriame žmonių sąlygos materialios, socialinės, politinės ar kultūrinės visą laiką keičiasi, tada teatras turi didžiulį transformacijos potencialą – tai yra ideali forma, per kurią būtų galima ištirti bendruomenės vystymosi siekius ir galimybes (Prentki 1998).

Sąmoningumo ugdymas yra vienas svarbiausių asmeninio bei socialinio funkcionavimo ir pasiekimų rodiklių, padedančių prognozuoti žmogaus darbo našumą, ilgalaikės darbinės karjeros perspektyvas, kolegiškumą, stabilumą šeimoje, gyvenimo būdo elgseną, gyvenimo kokybę ir trukmę, net valgymo įpročius (Roberts ir kt. 2004; Porto 2009). Sąmoningumas atskleidžiamas per įvairius politinius ir socialinius pokyčius, skatinant piliečius atpažinti bei suprasti ryšius tarp individualios patirties bei dominuojančių socialinių sistemų.

KULTŪRINIO AKIRAČIO PLĖTOJIMAS IR KRYPTINGAS TURTINIMAS

Sąmonės formavimą Bitinas (2004), Bulajeva (2007) laiko pagrindiniu ugdymo uždaviniu. Autorių nuomone, sąmonės formavimosi trūkumus lemia blogo elgesio priežastys. Pažymima, kad sąmoningumas yra efektyvus mokymosi pagrindas (Chot 2001; Dubs 1998; Straka 2005), kuris sukuria prielaidas asmenybės vertybinei sistemai (Lukošienė 2007), kartu padeda išvengti klaidingų požiūrių, įsitikinimų, kitų blogo elgesio priežasčių.

Sąmoningumo esmė, pagal Bulajevą (2007), atsiskleidžia tik įvykus prasminių perspektyvų transformacijai. Autorė teigia, kad mokantis atsiranda poreikis keisti socialinę aplinką bei tobulinti savo praktiką, t. y. norima imtis transformuojančio veiksmo. Kylantis poreikis yra svarbus sąmoningumo ugdymui, nes tai yra viena iš esminių švietimo politikos priemonių bei brandžios visuomenės formavimosi rodiklių.

Dažniausiai sąmoningumas tapatinamas su gebėjimu kritiškai mąstyti. Sąmoningumas pasižymi ir kitais gebėjimais, reikalingais prasmei suvokimo transformacijai, kuri skatina imtis aktyvių veiksmų ir siekti keičiančių bei išlaisvinančių pokyčių. Pirmiausia nevienareikšmė sąmoningumo samprata siejama su žiniomis apie tikrovę, gebėjimais stebėti, pažinti, suprasti, atsakingai analizuoti save ir supančią aplinką, savus įsitikinimus, vertybes bei elgesio prasmes ir pagrįstumą. Vadinasi, kad įvyktų prasminė suvokimo transformacija, reikia gebėti atsiriboti nuo turimo žinojimo ir suvokimo, atskirti, kur yra faktai, o kur tik nuomonė, analizuojant ir interpretuojant realybės problemas – kritiškai išskirti socialinių reiškinių prielaidas.

Sąmoningumas reiškiasi per savirefleksiją, vertybinius pokyčius, aktyvų netenkinančios socialinės aplinkos keitimą. Sąmoningumo reiškinys apima nuolatinį asmenybės dvasinį ir socialinį ugdymą, o tai yra galutinis brandžios asmenybės išsivystymo tikslas. Sąmoningumas galimas visose žmogaus gyvenimo srityse. Jis apima saviugdą, savęs realizavimą profesine veikla, santykius su šeima, draugais ir galiausiai visuomene) ir yra susijęs su asmenybės savikūra bei savivalda. Sąmoningumo ugdymui svarbi asmens saviugda kaip sudedamoji ugdymo proceso dalis.

Nepasitenkinimas esama padėtimi ir pokyčių siekiamybė lemia poreikį lavintis ir skatinti savo, kaip asmens sąmoningumą. Specifinė erdvė, informacijos apie tam tikrą reiškinį poreikis ir galimybė diskutuoti bei reflektuoti yra svarbiausi sąmoningumo ugdymo veiksniai.

Asmens sąmoningumui meno kūriniai atveria savitą ir turtingą prasmų bei vertybių pasaulį. Meną vertindami kaip tam tikrą kalbą ir (ar) komunikacijos priemonę, suvokiame, kad meno pažinimas yra ne mažiau reikšmingas, kaip ir mokslinis, matematinis, religinis ar bet koks kitas. Komunikuojant vartojamos meninės ir estetinės kompetencijos. Taigi asmuo, gebantis stebėti, išgyventi ir suvokti meno kūrinius, didina sąmoningumą, išplečia objektyviojo ir ypač subjektyviojo pasaulio pažinimo ribas. Vadinasi, menas, kaip komunikavimo priemonė, tenkina asmeninio meninio pažinimo interesus.

Halprins teigia, kad teatras – tai vieta, kur natūraliai vyksta žmogaus kūno ir proto harmonijos sklaida. Svarbu suvokti, kad visi žmonės paiso tam tikrų normų, turi pareigų, yra pažiūrų barjerų, kas trukdo skleisti kūrėjams kaip asmenybėms, gyventi visavertį gyvenimą. Teatras – tai terpė, kurioje galima

atsikratyti minėtų apribojimų, pasijusti laisviems, pajusti pasitenkinimą savo gyvenimu (Tean, Deak 1976).

Teatrinį užsiėmimą metu ugdomi meniniai įvairiapusiai gebėjimai, apimantys ne vien intuicijos ir jausmų, bet ir intelekto raišką. Įvairios meno šakos ugdo įvairias intelekto rūšis, kaip antai, muzikinį, erdvinį, kinestezinį, socialinį (bendravimo) ir kitus. Be to, meninė veikla lavina suvokimo (analizės, lyginimo, apibendrinimo, vertinimo), kritinio mąstymo, problemų sprendimo bei kitus protinius gebėjimus, turtina emocinę patirtį, ugdo jausmų raiškos kultūrą, skatina asmenybės individualumą ir savarankiškumą.

Teatro pagrindą sudaro veiksmas, todėl šio proceso svarbi dalis yra ne tik mąstymas, bet ir vaizduotė, jausmai, plastika, emocijos, kūnas, gestai, mimika, balsas, pastarasis yra ypatinga saviraiškos ir savirealizacijos priemonė, kuri sudaro galimybes bendrauti ir pasiekti norimų tikslų (Vaigauskaitė 2005).

Meninis ugdymas turi ir instrumentinę, ir savaiminę vertę. Jis padeda plėtoti bendruosius gebėjimus (asmeninius, socialinius ir kt.), puoselėti humanistinėmis vertybėmis grindžiamą asmens dvasinį pasaulį. Taip pat suteikia bendrąją meninę ir estetinę kompetenciją, reikalingą įvairiose gyvenimo srityse, ugdo meninius ir estetinius gebėjimus, padedančius išreikšti save, kurti, komunkuoti, įprasinti savo gyvenimą kūrybiniu indėliu į bendruomenės, šalies ir pasaulio meno kultūrą, sudaro sąlygas pabusti jausmams.

Ross pastebi, kad siekiant sklandaus kūrybinio proceso, reikėtų daugiausia dėmesio skirti pojūčių lavinimui, saviraiškos būdų pažinimui, meistriškumo žinioms bei praktikai. Susipažįstant su įvairiais impulsų panaudojimo būdais, stengiamasi parodyti, kaip svarbu suteikti galimybę darbuotis kūrybiškai suvokiant to, ką daro, prasmę, nes, anot Geniušo, „dramatizuodamas ir inscenuodamas, žmogus gali viską, kas buvo skaityta, girdėta, iš naujo apmąstyti, pergyventi ir žodžiu, gestu, mimika, poza ir iš viso scenos veiksmu išreikšti“ (Tupikienė 1998).

Vaidinimų stebėjimas, analizavimas ir vertinimas ugdo savitą požiūrį, supratimą, kritiškumą, jautrumą kitų žmonių išgyvenimams, pastabumą, mokėjimą įžvelgti potekstes. Teatro istorija ir socialinis pažinimas ne tik supažindina su kitų šalių ir amžių teatrais, vaidinimo metodais, tačiau kartu skatina domėjimąsi kitų žmonių požiūriais, kitų kraštų kultūra. Teatro užsiėmimų dėka atrandamas savašis aš, surandami sprendimai, atsakymai į dominančius klausimus,

susipažįstama su vertybėmis bei normomis, yra ugdoma meilė savo kraštui, menininkams.

Ugdant meninius gebėjimus, kartu plėtojamos ir estetinio suvokimo galios. Kad estetiškas suvokimas, interpretavimas bei vertinimas būtų gilesni, pagrįstesni, įvairiapusiškesni, būtina turėti meno teorijos, istorijos bei kritikos, estetikos žinių. Meninė ir estetiška bei visos visuomenės kompetencija, sąmoningas požiūris į dabarties meno, tikrovės estetinę raišką turi padėti laiduoti kultūros tęstinumą, esminės žmogiškosios patirties, žinių ir vertybių perdavimą iš kartos į kartą.

KULTŪROS IR MENO KLAUSIMAI BENDRAUJANT SU KITAIŠ ŽMONĖMIS

Svarbiausi tarpasmeninio bendravimo aspektai – tai tarpusavio suvokimas (socialinė percepcija), keitimasis informacija (komunikacija), tarpusavio sąveika (socialinė interakcija) ir santykiai. Žmogus – tai „visuomeniškas gyvūnas“, kuriam būdingas bendravimo gebėjimas.

Žmonės bendrauja, kad sėkmingiau tenkintų daugelį svarbiausių savo poreikių. Bendraujant keičiamasi informacija, gaunama reikalingų žinių ir tiesiog tvarkomi kasdieniai reikalai. Bendravimas suteikia mums galimybę geriau suprasti ir pažinti save pačius. Lygindami save su kitais, darome išvadą, kas mes esame, kokie mūsų gebėjimai, vertybės, temperamentas ir panašiai.

Pagrindiniai bendravimo tikslai yra keistis informacija, gauti galimybę pamatyti save „kitų akimis“ ir tenkinti socialinius poreikius. Turėdami tikslą keistis informacija, labiausiai esame suinteresuoti jos tikslumu. Mums svarbu, kad tą informaciją, kuri mus domina, gautume tiksliai, neiškraipyta. Taip pat dažniausiai siekiame, kad kiti adekvačiai (teisingai, taip, kaip norime) suprastų, ką jiems ar joms ketiname perduoti. Taigi pirmuoju bendravimo sėkmės rodikliu galima laikyti informacijos pateikimo tikslumą ir interpretavimo adekvatumą. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad skleisti tiksliai informaciją ir adekvačiai ją suprasti nėra sudėtinga. Bet kelias nuo vieno asmens ketinimo perteikti kokią nors mintį iki jos „atspindžio“ kito žmogaus sąmonėje yra gana ilgas ir komplikuotas.

Keitimosi informacija tikslumas – komunikacijos proceso ypatybė, bet ji vaidina svarbų vaidmenį ir tarpusavio santykiuose. Neteisingai suprastas žodis, gestas gali lemti jų atšalinimą ar net pabaigą. Tarpusavio santykių lygmeniu

svarbiausias bendravimo sėkmės rodiklis yra sėkmingas socialinių poreikių tenkinimas. Galima sakyti, kad bendraujame sėkmingai, kai jaučiamės vertinami, nevieniši, turime savo vietą visuomenėje, kai gebame paveikti kitų nuomonę, daryti įtaką jų elgesiui ir pan. Kai kurios mūsų nuostatos ir elgesio būdai leidžia tenkinti šiuos poreikius geriau nei kiti. Tai visų pirma teigiamas požiūris į save ir į kitus, konstruktyvumas, racionalumas.

Teigiamas požiūris į save, daugelio psichoterapeutų nuomone, yra gerų santykių su kitais pagrindas. Kas nevertina savęs, nevertina ir kitų, o savimi pasitikintis žmonės ir į kitus dažniau žiūri teigiamai.

Eco kalba apie informacijos teoriją, kuri skaičiuoja į tam tikrą pranešimą sudėtą informacijos kiekį (Eco 2004). Informacijos gausa priklauso nuo turimų žinių patikimumo. Taigi galime teigti, kad informacija yra pridėtinis kiekis, tai, kas prisideda prie to, ką jau žinau ir kas man yra nauja. Palaipsniui informacijos teorija virsta komunikacijos teorija.

Informacijos klausimas tampa komunikacijos klausimu ir dėmesys skiriamas nebe pranešimui kaip objektyviai galimų informacijų sistemai, o pranešimo ir priėmimo komunikaciniam ryšiui, kur priėmimo interpretacija sukuria tikrąją galimos informacijos vertę. Apdorodami informaciją mes suvokiame tik tai, kas turi prasmę mums kaip žmogiškosioms būtybėms. Tai, ką matome, neabejotinai nulemta mūsų ankstesniųjų patirčių.

Teatro edukologijos mokslas asmens ugdymui naudoja teatrą. Jo pradžia yra XX a. pradžios pragmatizmo pedagoginėse idėjose, Stanislavskio, Brecht, Boalo darbuose. Iki šiol teatro edukologija visose šalyse, taip pat ir Lietuvoje, intensyviai formuojasi.

Gyvenimiškos bendravimo situacijos šiandien tampa labai atsakinga kūrybos sritis, apimanti visus visuomenės narius. Socialinė meno praktika (angl. *socially engaged art practice*) – kūrybinės partnerystės pagrindu plėtojama veikla, kurios tikslai yra ugdyti asmens ir bendruomenės kūrybiškumą, kurti ir puoselėti gerovę, kurti socialines inovacijas, reformuoti arba keisti nusistovėjusius socialinius modelius. Socialinėje meno praktikoje svarbi ne tik rezultato estetinė vertė, čia daug dėmesio teikiama procesui, dinamiškiems ir išliekantiems socialiniams santykiams, asmenų įtraukimo ir dalyvavimo idėjoms. Socialinė meno praktika yra įvairialypė, ją sudaro tokios kryptys kaip „dalyvaujamasis menas“, „bendruomenės menas“ ir kitos.

Kintančios tradicijos ir bėgantis laikas brandina žmogaus bendravimo kokybę. Kalbėdamas apie meno reikšmę žmonių bendravimui, Lebeliūnas tvirtina: „Menas žiūrovams neperduoda jokių žinučių. Jis tik užduoda klausimus, į kuriuos atsakymų turi ieškoti patys“ (Lebeliūnas 2013). Režisierius tvirtina, jog menas nenori mokyti žiūrovų, nes dauguma jų atsakymus žino patys. Tačiau ne visuomet naudojasi ta informacija, kurią turi. Lebeliūno įsitikinimu, žmogų susimąstyti priverčia įvairūs ženklai. „Gauni signalą, jį supranti, įvertini ir pradedi gyventi iš naujo, nuo nulio“ (Lebeliūnas 2013). Režisierius yra įsitikinęs, jog be ženklų, verčiančių susimąstyti, nugyventi gyvenimo neįmanoma.

Teatras atspindi šiuolaikines idėjas. Scenos menas kuriamas pasitelkiant naujausias technologijas. Kyla klausimas, ar šiandien reikia laikytis tų senųjų taisyklių, ar menas apskritai turi laikytis kokių nors tradicijų? Jei ne, ar gebėsime suprasti kitokį meną nei tą, kurį matome per televiziją, kine, teatre? Dabar tiek kūrėjui, tiek žiūrovui tenka spręsti daug dilemų, pavyzdžiui, ar įmanoma kuriant šiuolaikinį meną išsaugoti klasikinio meno tradicijas, o gal telieka atskirti: populiarusis menas – visiems, gilusis – tik išrinktiesiems?

Spartus gyvenimo tempas bei neaprepiamas informacijos srautas neleidžia smerkti šiuolaikinių žmonių suvokimo. Žmogus nebegali atsirinkti, kas svarbu. Taigi, siekdamas ne puikiai išmanyti vieną sritį, o turėti bendrą išprusimą, ima po truputį iš visur. Tai nėra teigiami pokyčiai. Reikėtų stabtelėti ir pasistengti būti geriausiu vienoje srityje. Geri dalykai greitai nepadaromi. Kad ką nors suvoktume, mus turi suvirpinti, turim tai išjausti, išgyventi, galbūt, pajusti skausmą, sutelkti valią, pažinti, o ne tik susipažinti.

Pažinimui terapinį poveikį gali turėti vaidinimo žiūrėjimas. Įsijautęs į tai, ką mato scenoje, žmogus mintyse modeliuoja savo gyvenimo situacijas. Renjamiuose teatro terapijos užsiėmimuose sceninės patirties neturintys asmenys mokomi saviraiškos. Vėliau į gyvenimo rūpesčius, profesines problemas jie pradeda žvelgti kūrybiškiau ir lengviau išsprendžia bet kokį uždavinį.

SUAUGUSIŲJŲ KULTŪRINIO SĄMONINGUMO REIŠKINGUMAS

Kūrybinį mąstymą reikėtų traktuoti kaip procesą. Šis procesas nukreiptas į tikslą, kuris arba reikšmingas individui, arba naudingas visuomenei. Kūrybinis mąstymas turi skatinti sukurti ką nors naujo, unikalaus. „Intelektas“ sąvoka daug platesnė, ji apima ir kitas proto savybes bei gebėjimus, ne tik mąstymą.

Kūrybiniai gebėjimai daug priklauso nuo turimų žinių (ne išimintinių, tokių, kuriomis individas gali laisvai operuoti) kiekio ir kokybės.

Didžiausią įtaką kūrybiškumo plėtotei turi žmogų supanti aplinka. Nors įgimtos individo potencijos irgi svarbu, tačiau galima teigti, kad tai, ar jos atsiškleis ar ne, priklausys nuo fizinės ir socialinės aplinkos.

Kuriant naujus modelius, neišvengiamai naudojamos jau turimomis žiniomis, tačiau jos naujai komponuojamos, siejamos: arba ankstesnis patyrimas perkeliamas į naują situaciją, arba į turimą informaciją įtraukiami nauji kintamieji. Bet kuriuo atveju siekiama naujo, originalaus rezultato. Kūrybinė veikla turi būti tikslinga arba nukreipta į tikslą, o ne tuščias, bevaisis fantazavimas.

Kiekvieną meninį reiškinį reikia suvokti kartu su jį pagimdžiusia istorine bei kultūrine situacija. Meninio ugdymo gairės yra skirtos gerinti bendrą visų interesų grupių supratimą apie meninio ugdymo svarbą ir jo esminę įtaką švietimo kokybei. Geroji praktika meninio ugdymo srityje yra praktinis požiūris, kuris galėtų tapti nuolat tobulinamu baziniu dalyku. Čia atsispindėtų konkretūs pokyčiai ir žingsniai, būtini siekiant strategiškai įgyvendinti meninio ugdymo planus švietimo (formalaus ir neformalaus) sistemoje. Būtų galima sukurti tvirtą pagrindą, kuriuo remiantis ateityje būtų priimami sprendimai ir atliekami veiksmai šioje srityje. Meninio ugdymo gairių tikslai: perteikti meninio ugdymo viziją ir siekti visuotino meninio ugdymo svarbos pripažinimo, skatinti bendradarbiavimą diskusijų ir veiklos srityse, sutelkti būtinus finansinius bei žmogiškuosius išteklius, kurie užtikrintų visapusiškesnį meninio ugdymo integravimą į švietimo sistemą ir mokyklą.

Bandant nustatyti galimus meninio ugdymo tikslus, vyksta daug diskusijų. Diskusijų metu iškeliami klausimai, kuriais bandoma atrasti ir išskirti teatrinio ugdymo metodinius bruožus, kurie (1) orientuoti į aktorinį meistriškumą (psichofiziologiniai teatro pratimai, teatriniai etiudai, vaidybiniai žaidimai) arba vaidybinių žaidimų gebėjimų ugdymą; (2) orientuoti į „asmenybės socialinių gebėjimų, dorovinių nuostatų ugdymą, moralinių vertybių ugdymą teatro priemonėmis (Gervai 2006; Basourakos 1999). Ugdymo teatru metodinius bruožus sudaro socialinės dramos metodai: proceso drama, forumo teatras, vaidmenų žaidimai, gyvieji paveikslai, psichodramos, „karštos kėdės“; (3) ir kiti metodai, pasaulyje dažniau vadinami bendru ugdomosios dramos arba dramos metodo pavadinimu. Socialinės dramos metodai, kai žiūrovai į veiksmą yra ne tik įtraukiami, bet tampa pagrindiniais dramos plėtotojais ir veikėjais (Owens 2006), dar vadinami interaktyviaisiais metodais.

KULTŪRINIO SĄMONINGUMO REIKŠMINGUMAS ĮSIDARBINIMUI IR PROFESINEI KARJERAI

Kultūriniam suaugusiųjų sąmoningumui plėtoti labai svarbu, kad ugdant būtų parenkami tinkami metodai, leidžiantys atsipalaiduoti ir realizuoti save. Mokėjimas teisingai numatyti užsiėmimo veiklą, duoti reikiamą impulsą teikia galimybę ugdytis ne tik asmenines kompetencijas, bet išbandyti jau įgytas savo veikloje (Matonis 2000).

Menai sukuria išskirtinę aplinką ir sąlygas praktikai, kai besimokantysis aktyviai įtraukiamas į kūrybinę veiklą ir įgyja patirties, dalyvauja kūrybiniuose ir vystymosi procesuose. Meninis ugdymas skatina intelektualinį, dvasinį, dorovinį, kūrybinį vystymąsi ir atveria platesnes įsidarbinimo bei socialines galimybes. Meninis ugdymas taip pat padeda lavinti daugelį bendravimo įgūdžių, leidžiančių save išreikšti, kritiškai vertinti supantį pasaulį ir gyventi visavertį gyvenimą, įskaitant glaudesnių socialinių sąsajų plėtotę.

Anot Kazragytės (2008), improvizuojant pažadinama intuicija, todėl panaudotos vaidybinės raiškos priemonės pasižymi originalumu, kiekvieno individualiais bruožais. Nuolat kintančios situacijos, įsivaizduojama aplinka padeda susidoroti ir priimti netikėtumus, valdyti stresą, savo emocijas, pasitikėti savimi. Improvizacijos teikiami gebėjimai vėliau gyvenime padeda ramiau reaguoti į netikėtumus, problemas, pasitikėti savimi, valdyti stresą.

Įsitvirtinimo darbo rinkoje galimybių didinimui yra naudojami įvairūs interaktyvūs metodai. Kaip pavyzdį galima pateikti mokymo programą, paremtą Playback teatro metodu. Ji plačiai pasaulyje taikoma kaip socialinio pasikeitimo metodas. Šis metodas skatina aktyvų dalyvių įsitraukimą per teatrinės improvizacijos ir dramos proceso veiklas. Playback teatro metodo esmė – interakcijos grupėse. Metodą galima paaiškinti susiejant netradicinius pasikeitimo ir išmokymo būdus. Taikant Playback teatro metodą, svarbu tinkamai papasakoti ir atspindėti asmenines istorijas bei atskleisti ir priimti turimas patirtis. Šis metodas, kuris skiriasi nuo originalaus, per asmeninės istorijos pakartojimą dalyvius nukreipia į gilesnį žinojimą ir išgyvenimų patyrimą.

Playback teatro metodas taikomas kaip originali improvizacijos teatro forma, kur dalyviai gali papasakoti išgyventas istorijas, jas stebėti ir čia pat suvaidinti. Improvizacijos teatras paremtas tikromis žiūrovų istorijomis ir patirtimi. Taip parodomas kasdienės žmonių istorijos, kurios tampa vertingomis ir prasmingomis. Spektaklio metu žiūrovai kviečiami papasakoti savo gyvenimo

momentus, kurie jiems yra svarbūs, įvykę šiandien ar prieš daugelį metų, linksmi ar liūdni, ir visa tai tampa prasmingais scenos kūriniais.

Gerinant studentų klausymo ir skaitymo suvokimą, tarimą, rašymą, ir žodyną suaugusiųjų ESL klasėse buvo panaudota muzika (Lens 2005). Sullivan (2005) mokytojams atskleidė tyrinėjimo reikšmes kūryboje panaudodamas dviejų metų poezijos specialybės studijų programą K-12. Daktaro disertacijos projekto rekomendacijose psichinės sveikatos konsultantams, *British Columbian* psichinės sveikatos sistemos klientams ir studentams teatro mokymą naudojo stiprinant savęs vertinimą, jausmų raišką, galios ir patikimumo suvokimą (Noble 2005). Menais pagrįsta mokymo programa įkalintoms moterims įgalino iširti emocijas ir aktualias tapatumo problemas per piešimą, kūrybišką rašymą, ir judėjimą. Ši programa padėjo joms įveikti nuogaštavimus, kelti savigarbos jausmą, efektyviau bendrauti su kitomis moterimis ir tobulėti asmeniškai (Mullen 1999). Pagaliau, Wesley (2005) pažiūrėjo į tai, kaip meninė veikla galėtų padėti suaugusiems išmokti suprasti ir vertinti daugiakultūrę įvairovę.

Teatro technikos pagrįstos natūraliu patyrimu, t. y. teatru pagrįsta technika, tokia kaip apšilimas, kvėpavimas ir balso lavinimas, improvizacija ir asmeninę vertę formuojančios istorijos, yra natūralus mokymosi patyrimu kūrinys, pagrįstas socialiniais ir emocionaliais įgūdžiais, reikalingais lyderių organizacijose. Tai tapo svarbia mokymo dalimi rengiant visapusišką asmenybę verslo kompanijoms (Blatner, Wiener 2007; Halpern, Lubar 2004; Koppett 2012; Olivier, Janni 2004; Rittenberg 2010). Pagrįsta patyrimu studijavimo technika drąsina elgesio pakeitimą. Kai žmogus kažką patiria savarankiškai, labiau tikėtina, kad tokią patirtį atsimins ir pasimokys iš jos (Vairininkas, et al 2009).

Anot Dewey, „švietimas nėra pasakojimo sritis <...>, bet aktyvus konstruktyvus procesas, kuriame mokymasis yra nuolatinio veiksmo akompanimentas, turintis socialinį tikslą naudojantis socialines situacijas“ (Dewey 1930). Tokiu būdu jis gina teiginį „mokytiis darant“. Jo teorijos buvo paremtos Freire mintimis (1970), kuris kaip ir Dewey kritikavo išsilavinimo vaidmens stiprinimą *status quo* visuomenėje. Prislėgtųjų pedagogikoje Freire (1970) bendrais bruožais nusakė pedagogų ir studentų bendravimo kritiškai mąstant reikalingumą, kad suprastų egzistavimo pasaulyje prasmę ir mestų iššūkių egzistuojančioms normoms bei sulaužytų jų priespaudos pančius (Freire 2004). Mokymo remiantis savo patirtimi metodas ir visuomenės poveikis yra taikomi Kolb mokymosi teorijoje. Kolb ciklo mokymą sudaro keturi elementai: konkreti patirtis; atspindintis stebėjimas; reziümė konceptualizmas; aktyvus eksperimentavimas (Kolb 1984). Kolb apibūdina mokymą kaip nuolatinę spiralę, kuri gali prasidėti bet kokiame

ciklo taške. Jis teigia, kad šis ciklas paprastai prasideda nuo užduoties atlikimo ir gautų rezultatų laikymosi. Galvodamas ir suprasdamas specifinius veiksmų rezultatus tam tikroje situacijoje kiekvienas gali sugebėti nujausti, kas galėtų įvykti panašiomis aplinkybėmis. Įvykdymas ir elgesio panašiose situacijose stebėjimas leidžia apibendrinti principus ir ekstrapoliuoti juos naujose situacijose (Kolb 1984).

Drama ypač tinka mokymui per patirtį (Vuuren 2012). „Tai yra įrankis, padedantis perkelti vadybos patirtį nuo paskaitos platformos į interaktyvų, kolektyvinių fazių darbą“ (Mockler 2002). Kai šita pagrįsta patyrimu technika tapo populiare tarp vadybos pedagogų, dramos, kaip mokymosi priemonės, naudojimas išaugo (Nissley 2002). Dramos taikomoji vertė darbuotojėje tapo vis labiau ir labiau pripažinta. Susitelkus ties išraiškingos komunikacijos gerinimu ir spontanišku kūrybiškumu, darbas, pagrįstas vadovavimo ir asmeninės, organizacinės ir socialinės transformacijos praktika, pradėjo gilėti (Blatner, Wiener 2007; Boal 2000; Olivier 2001).

Kolb modelis taip pat buvo taikomas mokymui, kur svarbiausia yra kliento subjektyvios patirties, dažnai išreikštos per jo gyvenimo istorijos atpasakojimą, suvokimas. Jos knygoje „Verslo vadyba: išmintis ir praktika“ (2009) Stout-Rostron pažymi, „kaip kryptingi pokalbiai padeda paversti patirtį realiomis žiniomis; mokymas tada tampa pagrįstas patirtimi, kuri pasireiškia nuolatinio mokymo ciklo viduje“ (Stout-Rostron, Rensburg, Sampaio 2009b).

KULTŪRINIO SĄMONINGUMO REIKŠMĖ VISUOMENĖS GYVENIME IR VISUOMENINĖJE VEIKLOJE

Meninis ugdymas yra svarbiausia nuoseklaus švietimo dalis, padedanti išugdyti visapusišką asmenybę. Menai yra ir kultūros raiškos būdas, ir kultūros žinių perdavimo priemonė. Kiekvienoje kultūroje aptinkama unikalių meno raiškos formų ir kultūrinių praktikų. Kultūrų įvairovė ir kūrybinės, meninės vertybės atstovauja esamoms kultūroms, praeities civilizacijoms, prisideda prie žmonijos taurinimo, paveldo, grožio ir dorovės turtinimo. Tačiau kad ir kaip būtų gaila, daugelyje šalių materialieji ir nematerialieji šių kultūrų aspektai prarandami. Taip yra todėl, kad švietimo sistemoje meninis ugdymas ir kultūros raiškos būdai nėra vertinami, o jų perdavimas kitoms kartoms nėra užtikrinamas.

Manoma, kad menų integravimas į švietimo sistemą skatintų menų ir kultūros perdavimą kitoms kartoms. Meninis švietimas ugdytų kultūrinį sąmoningumą ir

skatintų kultūrinę praktiką. Vadinasi, kultūrinio sąmoningumo reikšmingumas švietimui yra akivaizdus. Menų integravimas į ugdymo procesą padėtų sustiprinti asmeninę ir kolektyvinę tapatybę bei vertybes ir prisidėtų prie kultūrų įvairovės apsaugos ir skatinimo.

Šiandienos teatro funkcija keičiasi, jis prabyla visiškai kita kalba, provokuoja naują socialinį, net gi politinį dialogą su publika. Tai natūrali kaita, nes teatras yra svarbi visuomenės dalis. Teatras leidžia neprarasti nuolatinio judėjimo, ieškojimo ir atradimo džiaugsmo.

Teatro ir žiūrovo dialogas įvairus, jis priklauso nuo žmogaus prigimties, nuostatų, kaip jis gyvena, kaip jaučia, kas vyksta aplink. Anot Mamardašvilio, „nieko negali turėti, nieko negali išlaikyti, kiekvieną sekundę turi stengtis atgauti, įtvirtinti ir tapti iš naujo“ (Jankauskienė 2013). Toji „tapimo situacija“ reikalauja sutelkti visas jėgas esant bet kokioms aplinkybėms. Mes negalime nieko išsaugoti ir nieko turėti. Šia prasme teatras leidžia suvokti tą akimirką, kai per teatro su žmogumi dialogą įsižiebia minties, emocijos, supratimo kibirkštis.

Teatre rimti ir atsakingi dalykai (apie mirtį, atsakomybę, vertes, pareigas, meilę) visada gauna atgarsį, nes giliai širdyje kiekvienas žmogus turi tiesos, teisingumo, vertės pojūtį. Kai pradedama jausti, kad šalia yra kitas, kuriam svarbios tos pačios vertybės, spektaklis suvienija, leidžia suprast, kad esi ne vienas, kad reikia vieniems su kitais kalbėtis, atlikti išpažintis.

Teatras yra paslaptingas pasaulis, kuris gali būti suvokiamas kaip tikrovė ar kaip pramanas. Šiame teatro pasaulyje spalvos ryškesnės, žodžiai garsesni, jausmai Gilesni. Galime teigti, kad pirmasis įspūdis visad yra stipriausias, o ir atmintyje išlieka daug ilgiau. Juk visi sutiktumėte, kad vizitą į teatrą dažnas prisimenate. Atmintyje išliko spektaklis, atmosfera, kuri nuteikė ypatingai ar kaip kitaip įsirežė į atmintį. Vaikystės teatre lengva juoktis ir pravirkti, blogį atskirti nuo gėrio, melą nuo teisybės, nes vaikiai į pasaulį žiūri paprasčiau, sąžiningiau ir nuoširdžiau, o teatras tą požiūrį formuoja savita, tikrųjų vertybių linkme.

Gaila, kad šių dienų pasaulyje visuomenėje nelieta vietos šviesai, teigiamoms ir tikroms emocijoms. Formuojasi smurto, abejingumo ir bukos telemanijos reiškiniai. Manoma, kad teatras galėtų padėti auginti sveiką, visapusią, šiuolaikišką ir dvasiškai turtingą žmogų, išlaisvinantį nuo pasaulio. Šią nuomonę paprastai pagrįsti, juk žmogus vystosi ir fiziškai, ir dvasiškai. Viskam reikalinga pusiausvyra. Taigi galima kelti klausimą: kodėl gimus kūdikiui iškart rūpinamės fizine jo gerove, o

dvasinį augimą pamirštame? Juk augimas turi tiesioginę reikšmę meno kalbai ir ją galime pradėti labai anksti.

Teatras yra ta erdvė, kurioje mes ne vien džiaugiamės. Tai ne tik laisvalaikio praleidimo vieta, nes teatro kalba paliečia pačius giliausius slėpinius žmogaus viduje ir paskatina spręsti savo problemas. Teatras – ne tik harmoningos asmenybės ugdymas, bet ir dvasinės sveikatos stiprinimas. Tai rimta pagalba. Savo problemas suvokiantis per teatro kalbą užauga kitoks žmogus.

KULTŪRINIO SĄMONINGUMO REIŠKMINGUMAS ASMENINIAM TOBULĖJIMUI

Kiekvienas turime kūrybinių gebėjimų. Įtraukimas į meninius procesus, pasitelkiant savos kultūros elementus, ugdo kiekvieno žmogaus kūrybingumą ir iniciatyvumą, lakią vaizduotę, emocinę inteligenciją ir dorovinį „kompasą“, minties ir veiksmų laisvę, sugebėjimą kritiškai mąstyti, bendrauti ir skatina savarankiškumą. Visa tai ypatingai svarbu, nes pasaulis vis dažniau susiduria su XXI a. aplinkos, ekonomiais, politiniais, socialiniais ir kultūriniais iššūkiais.

Žinias vertinančioje visuomenėje vis labiau didėja kūrybingų, novatoriškų, mokančių prisitaikyti darbuotojų paklausa. Ieškoma išlavintų bendravimo įgūdžių, visuomeniškų, galinčių dirbti šiuolaikinėse viešosiose tarnybose bei pramonėje, ypač kultūros srityje, žmonių.

Kadangi švietimo sistemoje dažnai trūksta ryžto įgyvendinti nuoseklias meninio ugdymo programas, menų ir kultūros galimybės prisidėti prie socialinės-ekonominės plėtros dažnai lieka neišnaudotos. Manoma, kad būtų vertinga kartu su mokyklų ugdymo programomis vykdyti ir visą gyvenimą trunkančio meninio ugdymo programas. Skatinant kognityvinį ir kūrybinį asmenybės vystymąsi, pritaikant mokymo būdus ir dalykus prie individualių poreikių ir, žinoma, šiuolaikinės visuomenės, meno mokymas ir mokymas pasitelkiant menus būtų puiki priemonė suaugusiam žmogui. Norint išugdyti atsakingus piliečius, užtikrinant darnios visuomenės ateitį ir propaguojant taikos kultūrą, šie veiksniai yra būtini šiame sudėtingame ir neramiame amžiuje.

Suaugusieji dažnai nepasitiki savimi. Tačiau tai tik susikurta iliuzija, blokų visuma, ji apribota įsitikinimų, kurie įkalina žmogų. Galima teigti, kad nepasitikėjimo nėra, tiesiog savo pasitikėjimą taip paslepiame, kad kitiems, o ,svarbiausia, net ir mums

patiems jis atrodo nematomas. Paprastas pavyzdys galėtų būti vaikai: kiekvienas turi iki valios pasitikėjimo. Paklauskite vaikų, kas moka dainuoti, visi pakels rankas. Tą patį klausimą uždavus penktaklasiams, pakils gal pusė rankų, o paklausus abiturientų, gal tik vienas kitas pasigirs, jog turi gerą balsą. Vadinasi, pasitikėjimas savo jėgomis, turimais gebėjimais su metais mažėja. Literatūroje kalbama apie išmokstamą savęs ribojimą ir gerųjų savybių atmetimą. Taigi turėtume išmokti atsakyti to, kas mums visiškai nereikalinga, arba stengtis tai pakeisti kitomis, naudingomis savybėmis, dalykais ar reikšmėmis.

Asmeninis tobulėjimas yra ilgas procesas, o tapti savimi patikintu žmogumi nėra lengva. Pasitikėjimą atspindi kelios žmogaus turimos savybės. Pirmiausia savimi patikintys žmonės leidžia sau klysti. Tai natūralus mokymosi ir tobulėjimo būdas. Tad leiskite sau klysti ir pamatysite, kaip aplinkiniai greitai pamirš jūsų klaidas. Antroji pasitikėjimą atspindinti savybė yra savarankiškumas. Jis žmogų daro patrauklų, kelia norą būti šalia jo, tai tarsi savotiškai saugu. Savo galva mąstantis žmogus priima sprendimus, netrypčioja vietoje ir drąsiai siūlo idėjas. Kadangi esame vieninteliai, mūsų pačių sugalvoti sprendimai ir idėjos visada bus patrauklesnės už visuomenės madas. Tad drąsiai siūlykite savo idėjas.

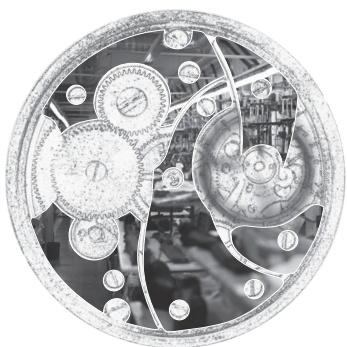
Svarbiausia gebėti atskleisti ir pažinti save. Teatro terapijos grupės pradžia yra lengvas žaidimas, kur žmonės šėlsta ir būna laimingi. Per žaidimą mokomasi atsipalaiduoti. Anot A. Lebeliūno, grupėje tai daryti geriau: „Pažinti save galima per žmogų, kuris yra priešais tave, per būrelį tų, su kuriais esi. Daugelis nemoka bendrauti, užsi-sklendžia nuo aplinkinių. O atvirumas yra svarbus dalykas. Jei sugebi atsiverti, gali įveikti baimes. Tada geriau pažįsti ir save, ir tuos, kurie tave supa.“

Galiausiai teatro terapija padeda laužyti tabu, kuriuos žmonės būna susikūrę, griauti barjerus ir išmokti labiau atsiskleisti. „Reikia paklausti savęs, kas esi ir kuo nori būti“, – kadaise sakė režisierius Tenisonas (Lebeliūnas 2013). Didžiausias laimėjimas, anot režisieriaus, kai susirinkusieji pradeda pasakoti savo istorijas, atvirai šnekėti apie probleminius dalykus, trukdančius žengti į priekį. Teatro terapija gali padėti išsivaduoti iš pesimizmo ir prisiminti laimės jausmą.

Užsiėmimų tikslas – padėti žmogui, kad jis pradėtų savarankiškai veikti. „Jei nori ko nors siekti, turi daryti tam tikrus veiksmus. Per teatro terapiją skiriama dėmesio ir kūno plastikai, neverbalinei kalbai. Lankantieji užsiėmimus mokosi kalbėti be žodžių. Tada stiprėja pojūčiai. Paskui mokoma veikti žodžiu, kitaip sakant, šnekėti įtaigiai, pajusti žodžio poveikį, jėgą (Lebeliūnas 2013).

5 skyrius

VERSLUMO KOMPETENCIJOS LAVINIMO TEORINIAI ASPEKTAI

VERSLUMO KOMPETENCIJOS SAMPRATA

Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacijoje „Dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų“ (2006) verslumas apibrėžiamas kaip žmogaus sugebėjimas idėjas paversti veiksmais, t. y. kūrybiškumas, inovatyvumas ir pasirengimas rizikuoti bei gebėjimas planuoti ir valdyti projektus siekiant išsikeltų tikslų. Verslumo savybė apibūdinama iniciatyvumu, veiksnumu, nepriklausomybe ir novatoriškumu asmeniniame ir socialiniame gyvenime bei darbe. Be to, tai yra susiję su motyvacija ir pasiryžimu siekti tikslų – asmeninių ar bendrų su kitais, įskaitant darbe, bendrų ir darbo (Bendrieji visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimai. *Europos orientaciniai metmenys* 2007).

Verslumas – tai asmens gebėjimas įgyvendinti savo idėjas. Verslumo ugdymo programos ir moduliai yra priemonės, kurios skatina moksleivius mąstyti kūrybingai ir veiksmingai spręsti problemas (Profesinis rengimas ir verslumas 2009).

2003 m. sausio 21 d. Europos Komisijos išleistoje Europos verslumo žaliajoje knygoje „Verslininkystė Europoje“, kurios pagrindinis uždavinys – tęsti Europos Sąjungos verslumo ugdymo ir skatinimo politiką bei raginti į verslumo sąlygų gerinimo darbą įsitraukti visoms ES šalims (Green Paper „Entrepreneurship in Europe“, European Commission 2003), akcentuojamas verslumo įvairiapusiškumas. Verslumo sąvoka gali atsirasti skirtinguose kontekstuose (ekonominiame ar kokiam nors kitame) ir skirtingo pobūdžio organizacijose. Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijoje (2006) verslumo kompetencija yra apibūdinama kaip asmens gebėjimas idėjas realizuoti veikloje, kuri apima kūrybiškumą, atvirumą naujovėms, gebėjimą rizikuoti, taip pat kaip įprastinius verslui būdingus gebėjimus – planuoti ir vadovauti projektams. Šių specifinių žinių bei įgūdžių nuolat reikia įgyvendinant socialinius ir ekonominius, komercinius projektus.

Mokslinėje literatūroje yra pateikta gausybė skirtingų nuomonių ir skirtingų sąvokų „verslininkas“ ir „verslumas“ apibūdinimų. Nepaisant skir-

tingų pastangų interpretuoti šias sąvokas, galima rasti tam tikrų panašumų ir bendrumų.

„Verslumo“ sąvoka siejama su tarptautiniu ekonomikos terminu „*entrepreneurship*“, kuris siejamas su mokėjimu iš naujo atrasti galimybes, galimybe realizuoti save ir kurti ekonominę arba socialinę vertę, taip pat minėta sąvoka siejama su anglišku žodžiu „*entrepreneur*“ (*entrepreneris*), kuris yra kilęs iš prancūziško žodžio „*entreprendre*“ ir galėtų būti verčiamas „ko nors imtis“, „ryžtis“, „kurti“. Aiškinamuosiuose žodynuose nurodoma, kad ši sąvoka reiškia gebėjimą imtis veiklos, dažniausiai rizikuojant savo finansiniais ištekliais (Verslas IN. Verslo edukacijos portalas. Verslumas 2013).

Kaip verslumo sampratą apibrėžia ir analizuoja ekonomikos klasikai

1755 m. Paryžiaus airių kilmės bankininkas Cantillon savo išleistoje knygoje „*Essai sur la nature du commerce en général*“ (angl. *Essay on the Nature of Commerce in General*; liet. „Bendra esė apie komercijos prigimtį“) pirmą kartą pamini sąvoką „*entrepreneur*“ (angl. *entrepreneur*, liet. *antrepreneris*) (*What is Entrepreneurship? A Look at Theory 2011*). Jo aprašomos verslininko funkcijos buvo gana paprastos, „visų pirma, buvo kalbama apie norą pirkti tam tikra kaina ir parduoti tam tikra kaina“ (Hamilton, Harper 1994).

Cantillon pirmasis apibūdino terminą „verslininkas“ ir jam suteikė ekonominę reikšmę. Jis teigė, kad verslininkas – tai žmogus, veikiantis ekonominės rizikos sąlygomis, kuris kapitalo teikimo (nuomos) gamybiniam ir komerciniam naudojimui funkcija atskiriamas nuo verslumo funkcijos (*What is Entrepreneurship? A Look at Theory 2011*).

Jeane-Baptiste Say savo teorijoje pakoregavo Cantillon verslumo sampratą pridurdamas, kad verslininkas atlieka koordinuojantį vaidmenį. Verslininkas suburia žmones drauge tam, kad sukurtų prasmingą ir nešantį naudą produktą. Say pirmasis iš klasikinių ekonomistų akcentuoja verslininko atliekamą vadybinę funkciją.

Austrų ekonominės mokyklos atstovas Schumpeter stipriai paveikė šiuolaikinės verslininkystės sampratos susiformavimą. Savo veikale „*Ekonominio vystymosi teorija*“ (1934) Schumpeter verslumą apibrėžė kaip kūrybos ir naujovių siekimo procesą. Pasak Schumpeter, verslininko varomoji jėga yra ne gaunamo pelno suteikiama galia, bet verslo sėkmė, kurios vienas pagrindinių rezultatų yra pelnas. Schumpeter verslininką mato kaip novatorių ir lyderį (Stripeikis 2008).

Pasak Schumpeter, verslininkas turėtų pasižymėti šiomis savybėmis: novatoriškumu, įžvalgumu, kūrybiškumu. Taigi į Schumpeter verslumo sąvoką įeina: nauji produktai, nauji gamybos metodai, naujos rinkos.

Schumpeter novatoriškumo teorija neigia verslininko rizikos prisiėmimo ir organizacinius įgūdžius ir kaip svarbiausią verslininko savybę iškelia novatoriškumą.

Kitas austrų ekonominės mokyklos atstovas Kirzner savo teorijoje akcentuoja pagrindines verslininko savybes – nuolatinį budrumą bei sugebėjimą mokytis iš klaidų. Atpažindamas galimybę, verslininkas ją gali išnaudoti, vykdydamas tokias veiklas kaip inovacija, kūrimas ir keitimas. Taip pat Kirzner nurodo, kad verslininkiška veikla yra rizikinga.

Knight „rizikos prisiėmimą“ išskiria kaip pagrindinį verslumo bruožą. Jis taip pat atskiria „rizikos“ ir „netikrumo“ sampratas. Knight apibūdinamas verslininkas veikia netikrumo sąlygomis ir priima sprendimus, už kuriuos yra atsakingas. Jis atskiria pamatuojamą ir nepamatuojamą riziką. Ši teorija „netikrumą“ laiko kaip gamybos faktorių. Verslininkas gauna atlygį kaip tam tikrą apdovanojimą už patiriamą riziką.

Drucker verslumą apibūdino kaip reagavimą į pokyčius ir atsiradusių galimybių išnaudojimą. Jis sako, kad verslumo esmė iš tikrųjų yra išnaudoti galimybes, kurios atsiranda su pokyčiais, o ne juos vykdyti. Jis apibrėžia verslininką kaip žmogų, kuris „visada ieško pokyčių, reaguoja į juos ir išnaudoja kaip galimybę“ (*What is Entrepreneurship? A Look at Theory 2011*). Anot Drucker, naujovės, išteklių ir verslus elgesys yra raktas į verslumą. Pasak jo, verslumas apima vertės padidėjimą arba klientų pasitenkinimą, kuriant iš išteklių naujas produktyvias vertes.

Marshall „Ekonomikos principuose“ pasiūlė, paklausą rinkoje bei kapitalą ir darbą firmos viduje mini kaip 4 pagrindinius gamybos proceso faktorius. (Marshall 1890). Verslo vystymas reikalauja prekybos ir techninių žinių, gebėjimo įvertinti galimybes, lyderiavimo gabumų. Verslininkas firmoje vadovauja gamybai, prisiima riziką, koordinuoja veiklą, ieško kaštų mažinimo galimybių. Verslininkiška pasiūla yra sąlygojama verslauti reikalingų gebėjimų. Marshall rinkos ekonomikoje daugiausiai dėmesio skiriama verslininkui. Sėkmingam verslininkui būdinga:

- supratimas apie pramonę;
- geri vadovavimo įgūdžiai;

- išvalgos dėl paklausos ir pasiūlos pokyčių ir noras veikti rizikingose situacijose (*What is Entrepreneurship? A Look at Theory*).

Verslo procesai yra laikomi labai sudėtingais konkurencinėje verslo aplinkoje, kuri nuolat kinta kartu su greita technologijų pažanga. Verslininkas turėtų sąveikauti su šiomis aplinkos jėgomis, kurios reikalauja, kad jis būtų labai kompetentingas įvairiose srityse: intelektinėje, požiūrio, elgesio, techninėje ir vadybos. Dėl to verslininkai susiduria su iššūkiu panaudoti kompetencijų rinkinį, kad galėtų sėkmingai vystyti savo verslą.

Taigi galima išskirti tokius esminius verslumo aspektus:

- galimybių verslui identifikavimas ir jų išnaudojimas;
- inovacijos ir naujovės, ypač produktų ir procesų;
- resursų suradimas ir kompanijos / organizacijos įkūrimas;
- orientacija į pelną, įvertinant pasiteisinančias rizikas ir netikrumus (Vollmann 2007).

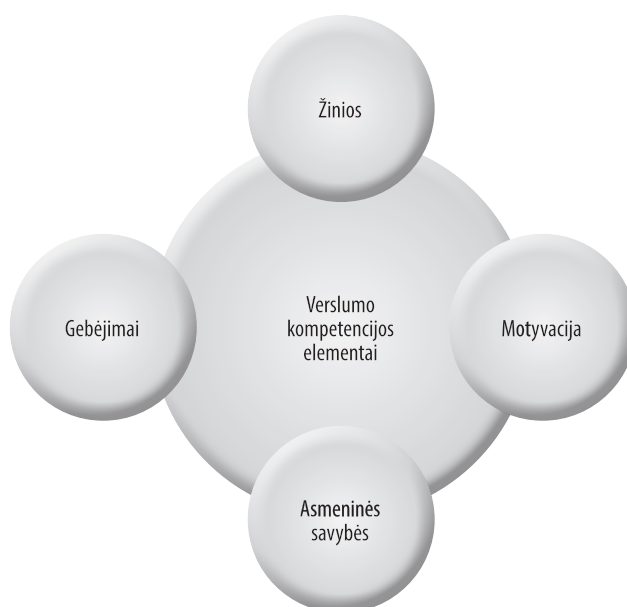
Verslumas neturi būti suprastas kaip asmenybės bruožai, bet labiau kaip tam tikras elgesio būdas (Drucker 2004). Verslininkas atpažįsta naujas (rinkos) galimybes, panaudodamas intuiciją, kūrybiškumą ir analitinius gebėjimus.

5.1. pav. **Verslumo kompetencijos modelis** (sudaryta pagal Dreissen, Zwart 2010).

Dreissen, Zwart (2010) pateikė verslumo kompetencijos modelį, paremtą bazine bendrųjų kompetencijų struktūra (žr. 5.1. pav.). Šiame verslumo kompetencijos modelyje yra išskiriamos elgsenos savybės ir asmeniniai bruožai, kurie yra sudedamoji verslumo kompetencijos dalis.

Dreissen ir Zwart modelyje verslumo kompetencija yra grindžiama sąveika tarp keturių elementų – žinių, vidinės ir išorinės motyvacijos verslui, gebėjimų ir asmeninių savybių. Dreissen ir Zwart verslumo kompetencijos modelis yra holistinis, verslumo kompetencija jame yra traktuojama kaip sąveika tarp įvairių vidinių ir išorinių, subjektyvių ir objektyvių elementų.

5.2. pav. **Verslumo kompetencijos komponentai** (sudaryta pagal Driessen, Zwart (2010)).

Žinios. Žinios priklauso racionaliajai verslumo kompetencijos pusei. Verslumo kompetencijai būdingos žinios apima marketingo principus ir jų išmanymą, debeto ir kredito sąvokų skirtumų suvokimą, administracijos taisyklių, šalies įstatymų išmanymą ir t. t. Itin svarbus verslumo kompetencijos elementas yra vadinamosios nebyliosios žinios (angl. *Tacit knowledge*), įgyjamos per patirtį.

Motyvacija. Motyvacija priklauso nuo ambicijų, asmeninių vertybių ir kitų subjektyvių veiksmų. Jei asmuo ir turi daug žinių apie tam tikrą užduotį ir galimybių tą užduotį atlikti, tačiau nebūtinai jis panaudos savo turimas žinias ir galimybes, jei jis stokos motyvacijos tai daryti.

Asmeninės savybės. Asmeninės savybės taip pat yra reikšmingas verslumo kompetencijos komponentas. Prie asmeninių savybių yra priskiriami ir versle besireiškiantys mąstymo stiliai. Asmenines verslininkų savybes tyrinėjo McClelland (1961), Brokhaus (1982), Begley, Boyd (1987), Lumpkin, Dess (1996), Nandram, Samson (2000). Dažniausiai yra akcentuojamas rezultato siekimas, savikontrolė, polinkis rizikuoti. Nustatyta, kad tokios savybės kaip tikslų siekimas, savarankiškumas, galios siekimas, polinkis rizikuoti ar rizikingas elgesys, ištvėrmė ir veiklumas labiau pasireiškia būtent tarp verslininkų.

Gebėjimai. Tai dar vienas verslumo kompetencijos modelio komponentas, kuris atspindi sugebėjimą kažką daryti. Gebėjimai šiame modelyje pasižymi tuo, kad juos galima išsiugdyti, skirtingai nei asmenines savybes, kurios daugeliu atvejų yra stabilios ir sunkiai pakeičiamos duotybės. Šis skirtumas yra pagrįstas gebėjimu mokytis. Gebėjimus yra lengviau išmokti ir keisti (Nyström 1979). Mokslinėje literatūroje nurodoma keletas gebėjimų, kurie prisideda prie verslo sėkmės. Kadangi gebėjimai daugiau ar mažiau yra susiję su įmonės gyvavimo ciklu ir jos gyvavimo ciklo etapais, jie skirstomi į ankstyvąją (pirminiai) ir brandos (baziniai) fazes. Ankstyvosios fazės gebėjimai (pirminiai) autorių įvardijami ir apibūdinami kaip (Laan, Driessen, Zwart 2010):

- *Orientacija (Orientavimasis rinkoje).* Tai sugebėjimas įvertinti vartotojų paklausą rinkoje. Asmenys, turintys šį gebėjimą, supranta, kas vyksta tam tikroje rinkos dalyje tiek klientų poreikių atžvilgiu, tiek konkurentų pozicijų atžvilgiu.
- *Kūrybiškumas.* Tai gebėjimas atrasti naujas galimybes. Kūrybiški verslininkai mato galimybes ten, kur kiti to neįžvelgia. Kartu jie sugeba atpažinti alternatyvias perspektyvas ir surasti sprendimų būdus daug dažniau nei susidurti su problemomis.
- *Lankstumas.* Tai gebėjimas pritapti. Esant poreikiui keistis ar sutelkti pajėgas į naujas vietas, lankstiems asmenims tai padaryti yra daug paprasčiau.

Be abejonės, egzistuoja ir kiti nurodyti gebėjimai, kurie neįtraukti į modelį. Tačiau, pasak mokslininkų Laan, Driessen, Zwart (2010), šie trys gebėjimų komponentai yra esminiai verslumo kompetencijos ugdymo veiksniai.

(Herrmann 1996) nurodo keturis mąstymo stilius. Šie mąstymo stiliai yra svarbūs, nes taip pat daro įtaką elgesiui ir asmeninėms savybėms. Nėra gero ar blogo mąstymo stiliaus. Kiekvienas mūsų turime savą mąstymo stilių.

Keturi mąstymo stiliai ir jiems priklausančios savybės daro įtaką kiekvieno individo verslumui pagal asmens turimas individualias savybes ar polinkį į tam tikrą mąstymo stilių. Herrmann keturių mąstymo stilių modelį pavadino

„protų dominavimu“. (Herrmann 1996) protų dominavimo modelis paremtas „dichotomine“ ir „trivienne“ protų sąvokomis. Tai modelis, kuris yra sudarytas iš keturių atskirų kvadrantų – A, B, C ir D, kuriems priklauso tam tikros savybės (žr. 5.3. pav.).

5.3. pav. **Keturi mąstymo stiliai** (adaptuota pagal Herrmann 1996, p.21)

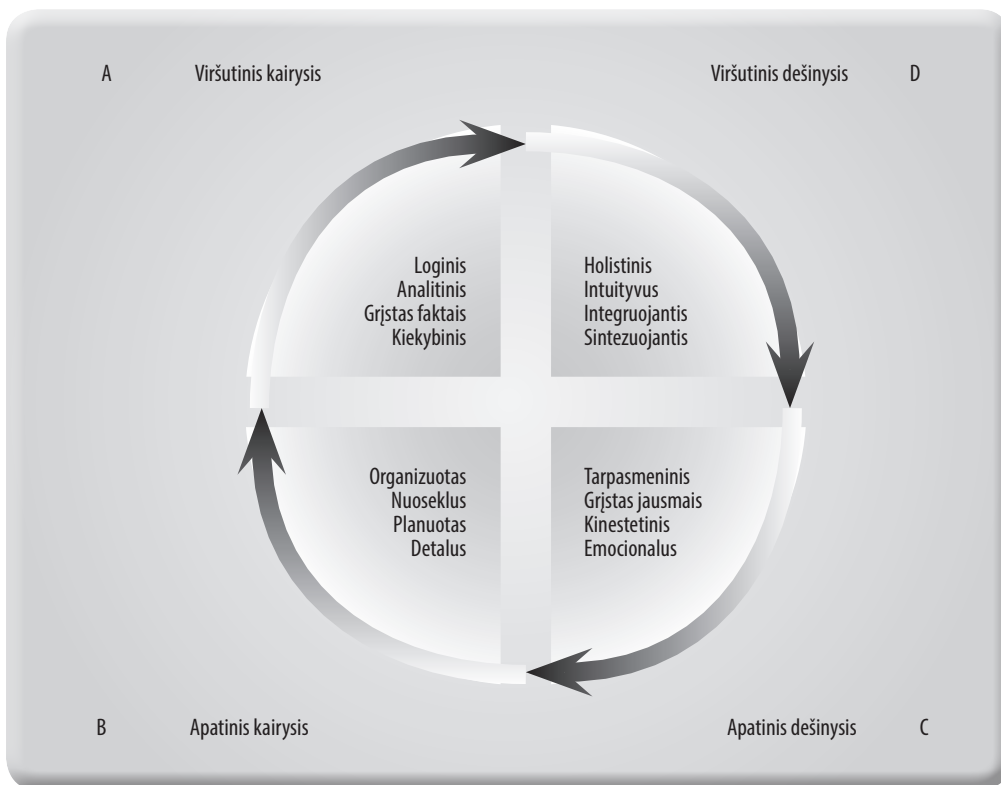
Vienas iš būdų kategorizuojant ir apibūdinant šio modelio dimensijas yra: A – žinok tai, B – daryk tai, C – jausk tai ir D – pabandyk. Šios skirtingos dimensijos lemia skirtingus mokymosi stilius. Kvadrantui A priklausantys asmenys mokosi sužinodami ir išmatuodami faktus, taikydami analizę ir loginį mąstymą, konstruodami atvejus, formuodami teorijas. Kvadrantui B priklausantys asmenys mokosi organizuodami ir struktūruodami konceptus, sudėliodami tam tikrą seką, įvertindami, įgydami įgūdžių per praktiką. Šis kvadrantas yra priešingas

ir gana skirtingas nuo kvadranto C, kuriam priklausantys asmenys klauso ir dalinasi, integruoja ir eksperimentuoja, juda ir jaučia, harmonizuoja, emociškai įsitraukia ir dalyvauja. Kvadrantas D imasi iniciatyvos, analizuoja ir tyrinėja skirtingas galimybes, remiasi ir pasitiki intuicija, domisi savo paties atradimais, konstruoja konceptus ir sintezuoja.

Taigi, kitaip tariant, kvadrantui A (viršutinis kairysis) yra būdingos veiklos, kurios yra logiškos, analitinės ir matematinės. Kvadrantui B (apatinis kairysis) yra būdingos veiklos, kurios yra kontroliuojamos, planuojamos ir nuoseklios. Kvadrantui C (apatinis dešinysis) yra būdingos veiklos, kurios susijusios su emocijomis, dvasinio pobūdžio ir yra orientuotos į žmones. Kvadrantui D (viršutinis dešinysis) yra būdingos veiklos, kurios yra kūrybinės, iniciatyvios, intuityvios, visa apimančios ir reikalauja sintezės. Hermann keturių kvadrantų modelis apibūdina, kaip mes galvojame, t. y. kaip suvokiame ir priimame sprendimus. Kvadrantas D pagal jam priskiriamas savybes labiausiai atskleidžia asmens polinkį į verslumą, identifikuoja asmens verslumo kompetenciją. Kiekvienas asmuo turi galimybę rinktis bet kurią iš šių keturių mąstymo stilių. Mūsų pasirinkimas ir prioritetų suteikimas skirtingam mąstymo stiliui veikia mūsų elgseną, pasirinkimus ir gyvenimo būdą. Tai gali daryti įtaką mūsų darbui bei pomėgiams, kadangi darbas, pomėgiai, problemų sprendimas gali būti suskirstyti į keturis kvadrantus pagal pagrindinius įgūdžius, reikalingus jiems atlikti ar išpildyti. Šie įgūdžiai ir savybės, priklausantys skirtingiems kvadrantams, t. y. skirtingi mąstymo stiliai, taip pat gali lemti ir formuoti kiekvieno individo verslumą.

Mokslinėje literatūroje verslumo kompetencija apibrėžiama kaip individualios, asmeninės savybės (charakteristikos), kurios apima tiek požiūrį, tiek elgesį, tai leidžia verslininkams pasiekti ir išlaikyti verslo sėkmę. Verslumo kompetencija susideda iš verslininko motyvų, savybių, įvaizdžio, požiūrių, elgsenos, gebėjimų, žinių (Boyatzis 1982; Brophy, Kiely 2002). Kiggundu (2002) teigia, kad bendros verslumo kompetencijos yra verslumo požymiai, kurie apima nuostatas, įsitikinimus, žinias, įgūdžius, gebėjimus, asmenybę ir elgesį – visa, kas sudaro sąlygas siekti sėkmės. Pasak Tiimons (1994, p. 7), verslumas yra „gebėjimas kurti ir sukurti kažką beveik iš nieko“. Tai yra verslo įmonės ar organizacijos inicijavimas, kūrimas, siekimas, o ne tik žiūrėjimas, analizavimas ir jos aprašinėjimas. Tai pajautimo galimybė ten, kur kiti mato chaosą, prieštaravimus ir painiavą. Tai žinojimas (angl. *know-how*) ir mokėjimas rasti, surikiuoti

ir suvaldyti išteklius (dažniausiai priklausomus kitiems) ir užtikrintumas, kad jums nereikia išleisti pinigų, kai to reikia labiausiai. Galiausiai, tai noras imtis apskaičiuotos rizikos – tiek asmeninės, tiek finansinės – ir tada daryti viską, kas įmanoma.

5.4. pav. **Visuminis smegenų modelis** (sudaryta pagal Hermann).

Vadinasi, dinamiška ir novatoriška žinių ekonomika reikalauja, kad žmonės būtų labiau linkę rizikuoti ir imtis iniciatyvos. Tai nebūtinai reiškia, kad vis daugiau žmonių turėtų pradėti savo verslą. Daug svarbiau yra paraginti darbuotojus – tiek savarankiškai dirbančius asmenis, tiek dirbančius kitiems – imtis iniciatyvos ir naujų idėjų, būti kūrybiškiems savo darbinėje aplinkoje.

Verslumas šia prasme turi pasyvų ir aktyvų komponentą: polinkį paskatinti pokyčius savyje, bet ir sugebėjimą priimti ir paremti naujoves, atsiradusias dėl išorinių veiksnių, pokyčių, prisiimti atsakomybę už savo veiksmus (teigiamus arba neigiamus) ir baigti tai, kas pradėta, žinoti, kur kryptama, nusistatyti tikslus ir juos prisiimti bei turėti motyvaciją siekti sėkmės.

VERSLUMO KOMPETENCIJOS IŠKILIMO PRIELAIDOS: SOCIALINĖS, EKONOMINĖS, KULTŪRINĖS IR JŲ SĄRANGOS KAITA

Verslumo kompetencija vienas iš reikšmingų mokymosi visą gyvenimą komponentų, jos įgijimas padeda orientuotis žinių visuomenėje. Suaugusiųjų lavinimas bei švietimas, siekiant išugdyti jų verslumo kompetencijas, tampa vis labiau akcentuojami: „Verslumas turėtų tapti dažniau taikoma darbo vietų kūrimo, taip pat ir kovos su socialine atskirtimi, priemone“ (Europos Komisija 2010).

Europos Komisijos nutarime taip pat skelbiama, kad pagrindinis dėmesys turėtų būti sutelktas mokymuisi, užtikrinant, kad švietimo sistemos skatintų naujų verslininkų atsiradimą bei lavintų atitinkamus jaunų žmonių įgūdžius, kuriuos įgijęs jaunimas būtų pasirengęs suaugusiųjų gyvenimui ir kurie būtų pagrindas tolesniam mokymuisi bei darbinės veiklos vystymui. Postmodernėjanti visuomenė pasižymi konkurencija, augančiu dinamiskumu ir sudėtingumu, todėl norintys joje įsitvirtinti piliečiai privalo mąstyti ir veikti versliai.

Europos verslumo žaliwoje knygoje „Verslininkystė Europoje“ akcentuojama verslumo koncepto svarba ir reikalingumas socialiniame ekonominiame kontekste:

- verslumas prisideda prie darbo vietų kūrimo ir ekonomikos augimo;
- verslumas yra labai svarbus konkurencingumui;
- verslumas atveria individo asmenines galimybes;
- verslumo ir visuomeniniai-socialiniai interesai (*The commission's green paper: entrepreneurship in europe session 2002 03 34th Report*).

VERSLUMO KOMPETENCIJOS TURINYS IR ĮVAIROVĖ

Verslumo kompetenciją siūloma matuoti, išskiriant šiuos aspektus (Laguarda 2013): galimybių siekimas, atsparumas, darbinis įsipareigojimas, kokybės ir efektyvumo poreikis, rizikos prisiėmimas, tikslų siekimas, informacijos / žinių siekimas, planavimas ir kontrolė, įtikėjimas, pasitikėjimas. Galimybių siekimas yra suvokiama kaip savybė, privalumas, leidžiantis verslininkui pamatyti ir veikti pagal naujas verslo galimybes net tais atvejais,

kai kiti žmonės mato tik problemas ir beviltiškumą (*ILATE, Learning and Teacher Education, School of Education, Makerere University 2013*).

Kalbant apie išsipareigojimą dirbti, kai verslininkas prisiima tam tikrą užduotį, jis prisiima visą atsakomybę. Jam terminų laikymasis yra labai svarbus, jei jis jaučia atsakomybę atlikdamas savo darbą. Rizikos prisiėmimas reiškia, kad verslininkas mato save kaip asmenį, užsiimančią komercine ar prekybine veikla (kaip verslininką), o ne lošėją. Jis prisiima nuosaikią riziką ar situacijas, kurios, kaip jis galvoja, turi geras sėkmės galimybes. Jis įvertina alternatyvius problemų sprendimo būdus ir alternatyvias priemones, remdamasis rizikos ir naudos santykiu (Laguador 2013). Poreikis kokybei ir efektyvumui reiškia, kad verslininkas stengiasi daryti tai, kas geriau, greičiau arba pigiau. Jis išsikelia aukštus kompetencijos reikalavimus ir mano, kad sunku eiti į kompromisą dėl reikalavimų kompetencijai, nusistatytų sau ir savo darbuotojams. Verslininkas žino, kad dideli pasiekimai neateina greitai ir lengvai. Jis palaiko verslo idėjas ir projektus iki jų sėkmingo įgyvendinimo (Davis 2010). Asmuo, pasižymintis tikslų nusistatymu (angl. *Goal-setting*), išsiskiria iš kitų stipria realistine orientacija. Jis numato ir kruopščiai planuoja savo žingsnius. Jo vizijos skatina vidinį „variklį“ svajones paversti realybe. Jis jaučia ypatingą džiaugsmą laimėdamas.

Informacijos poreikis rodo, kad verslininkas asmeniškai siekia naudingos informacijos iš klientų, tiekėjų ar konkurentų per įvairius kontaktus arba informacijos tinklus. Jis konsultuojasi verslo ir techniniais klausimais su ekspertais. Jis siekia tiesioginio grįžtamojo ryšio apie savo veiklos rezultatus bei nori greitų ir tikslų duomenų apie rezultatus, kuriuos jis gauna (Calvin 2003; šaltinis: Laguador 2013).

Remiantis Boyatzis (1982) tyrimais, verslumo kompetencija apima bendrąsias ir specialiąsias žinias, motyvus, bruožus, socialinius vaidmenis ir įgūdžius, kurie gali arba negali būti žinomi asmeniui. Tai reiškia, kad šie elementai gali būti net individo sąmonės atributai. Kai kurie iš šių elementų yra įgimti, o kiti yra įgyti mokymosi, mokymo ir plėtros proceso metu. Boyatzis (1982) teigia, kad charakteristikas, kurios veda į kompetencijas, sudaro pastarųjų motyvai, bruožai, asmens savęs išsivaizdavimo motyvai ar socialiniai įgūdžiai bei žinių vaidmuo. Taigi verslumo elgsenos požymių

vaidmuo bus nustatomas pagal kompetenciją, o kompetencija veiks kaip požymio ir verslumo elgsenos santykio tarpininkė.

Faltin nusako konkrečias skiriamąsias verslumo įgūdžių ypatybes (Faltin 2005, p. 92), būdingas verslininko asmenybei:

- atsidavimas naujoms idėjoms;
- idėjų įgyvendinimas;
- tolesnis idėjų plėtojimas;
- prisitaikymas prie kintančių sąlygų;
- gebėjimas įkvėpti darbuotojus savo idėjomis;
- rinkos stebėjimas;
- greitas naujų tendencijų atpažinimas ir technologijų plėtojimas;
- strateginių sprendimų parengimas ir priėmimas;
- įtaka priimant svarbiausius sprendimus.

Greene (2006) apibūdindamas verslų žmogų, išskiria septynias būdingiausias savybes.

- **Nepriklausomybė** – noras savarankiškai priimti sprendimus ir mėgautis savo pasirinkta veikla.
- **Pasitikėjimas savimi** – drąsių sprendimų savarankiškas priėmimas; nesėkmės atveju, tikėjimas, kad viską galima ištaisyti.
- **Tikslingumas ir atkaklumas** – verslus žmogus ryžtingai ir ištvėringai eina užsibrėžto tikslo link.
- **Susitelkimas** – verslus žmogus žino, ko nori, sugeba susikoncentruoti ties konkrečia užduotimi.
- **Naujų iššūkių paieška ir dideli reikalavimai sau** – neapsiribojama vienu laimėjimu ir siekiama naujų aukštumų.
- **Kūrybiškumas** – nuolatinis naujų galimybių verslui pagerinti ieškojimas, strategijų kūrimas, įvairių problemos sprendimo galimybių paieškos.
- **Greitų sprendimų priėmimas** – verslus žmogus nevengia greitai apsispręsti, jeigu tai yra būtina, kad aplenktų savo konkurentus.

5.1. lentelė. **Verslumo kompetencijos elementai ir jiems būdingi gebėjimai.**

Eil. Nr.	Verslumo kompetencijos elementai	Gebėjimai
1.	Tikslo siekimas	Gebėjimas orientuotis į tikslo pasiekimą
2.	Inovatyvumas	Gebėjimas orientuotis į įvairių naujovių kūrimą ir diegimą
3.	Iniciatyvumas	Gebėjimas imtis iniciatyvos
4.	Rizikos toleravimas	Gebėjimas prisiimti riziką ir racionaliai elgtis rizikingose situacijose
5.	Planavimas	Gebėjimas planuoti savo ir kitų veiklą trumpalaikiai ir ilgalaikiai perspektyvai
6.	Užsispyrimas, atkaklumas	Gebėjimas atkakliai įgyvendinti veiklos planus ir siekiamus tikslus
7.	Įžvalga	Gebėjimas įvertinti sąnaudas ir esamą (potencialią) sukuriamą pridėtinę vertę
8.	Lankstumas	Gebėjimas prisitaikyti prie kintančių sąlygų
9.	Empatiškumas	Gebėjimas suprasti kitų (vartotojų) poreikius
10.	Įtaiga	Gebėjimas įtikinti ir įkvėpti
11.	Atsakingumas	Gebėjimas būti atsakingu už savo ir kitų (pvz., darbo grupės) veiksmus
12.	Aktyvus veikimas	Gebėjimas greitai priimti sprendimus
13.	Organizuotumas	Gebėjimas veikti organizuotai
14.	Savarankiškumas	Gebėjimas savarankiškai veikti ir priimti sprendimus
15.	Kūrybiškumas	Gebėjimas kūrybiškai mąstyti ir priimti sprendimus
16.	Komunikabilumas	Gebėjimas efektyviai išnaudoti turimus socialinius ryšius
17.	Pasitikėjimas savimi	Gebėjimas pasitikėti savimi, savo priimamais sprendimais ir vykdoma veikla
18.	Motyvacija	Gebėjimas veikti motyvuotai, t. y. kiekvienam atliekamam darbui rasti motyvaciją tai daryti
19.	Stebėjimas	Gebėjimas sekti rinkos pokyčius
20.	Susilaikymas, atsisakymas vardan ateities tikslų	Gebėjimas atsisakyti tenkinti dabartinius poreikius investuojant į ateitį

Išskirti verslumo kompetencijos elementai (žr. 5.1. lentelę), verslumo įgūdžių skiriamosios ypatybės apima įvairias žmogaus gyvenimo sferas: darbinės, asmeninės, visuomeninės, kurias sunku būtų priskirti tik vienai veiklos sričiai. Imlumas naujovėms, ateities numatymas, gebėjimas suburti žmones bendrai veiklai, greitas sprendimų priėmimas, sugebėjimas „parduoti“ save bei pasverta rizika yra labai svarbu kuriant ir plėtojant savo veiklą. Laiko planavimas, bendravimo menas, kritinis požiūris, loginis mąstymas, savirealizacija, aktyvus veikimas, teorinės bei praktinės žinios svarbios kiekvieno žmogaus darbinėje veikloje ir kasdienėje buityje. Pilietiškumas, bendravimo menas, pozityvus mąstymas aktualūs socialiniuose santykiuose. Tačiau būtu klaidinga nustatyti griežtas ribas ir teigti, kad tai, kas svarbu darbinėje veikloje, nėra svarbu buityje. Vadinasi, verslumas vienokiu ar kitokiu būdu pasireiškia kiekvieno žmogaus gyvenime įvairiose srityse.

5.2. lentelė. **Kompetencijų grupės ir pagrindinės kompetencijos** (Man, et al. 2002).

Eil. Nr.	Kompetencijų grupės	Apibrėžimas	Pagrindinės kompetencijos
1.	Galimybių kompetencijos	Kompetencijos, susijusios su pripažinimo ir rinkos galimybių plėtojimu įvairiuose kontekstuose	Bendras supratimas Tarptautinė orientacija Rinkos orientacija
2.	Santykių kompetencijos	Kompetencijos, susijusios su sąveika: Asmens-asmeniui Asmens-grupei	Komunikacija Derejimas Tinklaveika Įtaigumas Komandinis darbas
3.	Konceptualios kompetencijos	Kompetencijos, susijusios su skirtingais konceptualiais gebėjimais	Konceptualus mąstymas Problemų analizė Vizija ir sprendimas
4.	Organizavimo kompetencijos	Kompetencijos, susijusios su įvairių išteklių organizacija: vidaus, išorės, žmogaus, fizinių, finansinių ir technologinių	Žmogiškųjų išteklių valdymas / žmogiškųjų išteklių vystymas Vadovavimas Planavimas ir organizavimas
5.	Strateginės kompetencijos	Kompetencijos, susijusios su įmonės strategijos nustatymu, vertinimu ir įgyvendinimu	Mokymosi orientacija Valdymo kontrolė Orientavimasis į rezultatus Strateginė orientacija
6.	Įsipareigojimo kompetencijos	Kompetencijos, kurios skatina verslininkus judėti į priekį kartu su verslu	Savivalda Vertės išaiškinimas Vizija

Man ir kt. (2002) suskirstė verslumo kompetencijas į šešias pagrindines su kompetencijomis susijusias sritis. Pagrindinės grupės yra galimybių, santykių, konceptualios, organizavimo, strateginės ir įsipareigojimų kompetencijos. Remiantis mokslinėje literatūroje apibrėžiamais verslininkų ir vadybininkų profiliais, keletas kompetencijų, kurios atitinka aprašytus kriterijus ir vieną iš šių šešių grupių, gali būti pripažįstamos (Erkkilä 2000; Hoekstra, Van Sluijs 1999; Vanden Tillaart 1987; Man, et al. 2002; Onstenk 2003; Mulder 2001; McClelland 1987). Šie gebėjimai gali būti laikomi pagrindinėmis kompetencijomis.

SUAUGUSIŲJŲ VERSLUMO KOMPETENCIJOS LAVINIMO YPATUMAI

Valstybinėje švietimo 2013–2022 m. strategijoje teigiama, kad švietimui reikia operatyviau reaguoti į pokyčius darbo rinkoje, padėti žmonėms greičiau susiorientuoti, atpažinti savo privalumus ir jais pasinaudoti ieškant darbo, gebėti savarankiškai valdyti karjerą, rinktis perspektyvesnes karjeros kryptis, savarankiškai kurti verslą ir savo darbo vietą. Švietimas turi atverti ir siūlyti įvai-

rias mokymosi galimybes, padedančias žmogui tobulinti gebėjimus remiantis kvalifikacijomis ir visapusišku savęs tobulinimu, įgyjant pasitikėjimo savo jėgomis, atsakomybės už save, bendruomenę, valstybę ir aplinką. Valstybė privalo suteikti žmogui kitą galimybę savoje šalyje, padėti rasti naują vietą sociume ir išmokti naujų vaidmenų, įgyti naujų kompetencijų. Švietimas turi tapti suaugusiųjų keliu į bendruomeninį, socialinį, pilietinį, kultūrinį, ekonominį gyvenimą (Valstybinė švietimo 2013–2022 m. strategija).

Nacionalinėje pažangos programoje iki 2020 m. siekiama stiprinti verslumo dvasią, tai yra skatinti verslumą tų gyventojų, kurie dar nesukūrė savo verslo. Daug dėmesio numatoma skirti vaikų ir jaunimo verslumo įgūdžių ugdymui, praktikos sistemos stiprinimui ir socialinių partnerių skatinimui dalyvauti ugdymo procese. *„Bendrasis tikslas – skatinti kiekvieną gyventoją realizuoti savo galimybes **mokantis, kuriant, tiriant, tikslinga veikla prisiimant atsakomybę už save, valstybę ir aplinką** <...> Būtina kiekvienam gyventojui (ne tik pavienėms visuomenės grupėms) sudaryti sąlygas realizuoti savo galimybes ir aktyviai veikti per **nuolatinį mokymąsi, žinių kūrimą, kūrybiškumą ir verslumą**“* (2014–2020 m. nacionalinės pažangos programa 2013).

Europos Sąjungos Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje strateginėje programoje („ES 2020“) iškeliamas siekis didinti novatoriškumą ir kūrybingumą, taip pat verslumą visuose švietimo ir mokymo lygmenyse. Europos Komisija komunikate „Veiksmų planas „Verslumas 2020“ akcentuoja išsilavinimą ir mokymą siekiant auginti, lavinti naujas verslininkų kartas ir įtraukia svarbias priemones, kurios skatintų jaunų žmonių, moterų, pagyvenusių žmonių, migrantų ir bedarbių verslumą. Didelis nedarbo lygis palieka nepanaudotus žmogiškuosius išteklius, ypatingai tarp moterų ir jaunų žmonių.

Europos Komisija teigia, kad verslumas turėtų būti laikomas viena *svarbiausių kompetencijų* ir verslumo teorinis bei praktinis mokymas iki 2015 m. turėtų būti įtrauktas į pradinio, pagrindinio, profesinio, aukštojo ir suaugusiųjų mokymo programas (Europos Komisijos komunikatas „Veiksmų planas „Verslumas 2020“).

Kaip teigiama Europos Komisijos plane verslumo įgūdžiams ugdyti, verslumo skatinimo būdai – tai praktiniai projektai, simuliaciniai pratimai ir apsilankymai vietos įmonėse. Vidurinių mokyklų moksleivių vadovaujamos mini bendrovės yra vienas veiksmingiausių jaunimo verslumo dvasios skatinimo būdų.

SUAUGUSIŲJŲ VERSLUMO KOMPETENCIJOS REIŠMINGUMAS ĮSIDARBINIMUI IR PROFESINEI KARJERAI

Verslumo kompetencijos ir įsidarbinamumo sąsajos

Verslumo kompetencijų ir įsidarbinamumo sąsajos priklauso nuo daugelio sąveikų, jų centre yra įmonių, organizacijų ir besimokančiųjų elgsena, reaguojant į rinkos poreikius ir jų kaitą.

5.5. pav. Verslumo kompetencijos raiška darbo rinkoje ir profesinio rengimo sistemoje.

Įsidarbinamumas gali būti traktuojamas kaip gebėjimas savarankiškai susikurti darbo vietą. Vadovaujantis šiuo požiūriu, įsidarbinamumo kompetencija visiškai atitinka esminį verslumo kompetencijos elementą – gebėjimą kurti naują verslą, generuoti ir įgyvendinti naujo verslo idėjas. Gebėjimai, reikalingi sukurti naują verslą (verslo įmonę), čia tampa savarankiško įsidarbinamumo pagrindu ir esmine prielaida, nepriklausomai nuo to, ar naujo verslo kūrimas leidžia sukurti tik vieną darbo vietą jo kūrėjui, ar sukuria daugiau darbo vietų. Šis požiūris nekelia ypatingų ginčų ar prieštaravimų dėl įsidarbinamumo ir verslumo kompetencijų prigimties

ar kilmės, nes ji yra ta pati – naujo verslo kūrimas, arba naujų verslo idėjų įgyvendinimas.

Kai į verslumą ir verslumo gebėjimus žvelgiame iš samdomo darbuotojo ir įmonės perspektyvos, verslumo ir įsidarbinamumo kompetencijų santykis keičiasi iš esmės. Šiuo atveju verslumas tampa vienu iš įsidarbinamumo kompetencijos elementų, kuri būtina pritaikyti prie verslo įmonės poreikių, nulemtų įmonės taikomų konkurencijos strategijų, žmogiškųjų išteklių valdymo strategijų ir kitų elementų (žr. 5.5. pav.).

Įmonių konkuravimo rinkoje strategijos turi įtakos įmonių gebėjimams ir suinteresuotumui išnaudoti darbuotojų verslumo teikiamą potencialą bei įmonių dėmesiui verslumo kompetencijoms žmogiškųjų išteklių paieškos, atrankos, samdymo ir vystymo strategijose. Kai įmonės konkuruoja kaina ir sąnaudų mažinimu, jų taikomos darbo organizavimo formos, darbuotojų darbo užmokesčio ir skatinimo politika neišvengiamai nuvertina darbuotojų verslumo reikšmę įmonės veiklai ir neleidžia išnaudoti įmonių darbuotojų verslumo teikiamo potencialo. Tokių įmonių žmogiškųjų išteklių paieškos strategijose verslumas taip pat nėra reikšmingas, o daugeliu atvejų yra net nepageidautina kompetencija. Todėl tokios įmonės neskiria dėmesio verslių darbuotojų paieškai ir verslumo ugdymui. Tokių įmonių veikla siunčia žinią darbo rinkai, kad verslumo kompetencijos nėra reikšmingos ar reikalingos, norint įsidarbinti ir siekti karjeros. Kai įmonės konkuruoja kokybe, naujovių kūrimu ir diegimu gamybos ir paslaugų teikimo procesuose, arba taiko mišrias konkuravimo strategijas (kokybe ir kaina), jų darbo organizavimas, darbuotojų darbo užmokesčio ir skatinimo politika yra nukreipta į darbuotojų verslumo skatinimą, nes darbuotojų verslumas yra reikšmingas kokybės ir naujovių diegimo procesų elementas. Šiuo atveju darbuotojo verslumas yra traktuojamas kaip „verslus“, „ūkiškas“ darbuotojo požiūris į jo darbo procesą, kuris reiškiasi kaip gebėjimas prisiimti atsakomybę už šio proceso poveikį įmonės veiklai ir konkurencingumui, kartu nebijant taikyti įvairių naujovių. Toks verslumas reiškiasi įvairiais būdais, pavyzdžiui, darbuotojo požiūriu į įmonės klientus ir pirkėjus bei jų poreikius, šiuos pirkėjus ir jų poreikius traktuojant asmeniškai (pvz., mano klientai, mano pirkėjai), taip pat darbuotojo požiūriu į patį darbo procesą ar atliekamas pareigas (kiek darbuotojas jaučiasi savo darbo proceso šeimininku). Laikantis tokio požiūrio į darbuotojų verslumo kompetencijas ir jų reikšmingumą įmonės veiklai, verslumo

kompetencijos tampa reikšmingu kriterijumi ieškant naujų darbuotojų bei vykdant jų atranką, joms taip pat skiriamas didelis dėmesys vykdant tęstinį darbuotojų mokymą. Tokios įmonės siunčia žinią darbo rinkos dalyviams, kad verslumo kompetencijos yra svarbios įsidarbinimui ir karjerai. Švietimo ir profesinio rengimo institucijos atitinkamai reaguoja į įmonių bei organizacijų siunčiamus ženklus apie verslumo kompetencijų reikšmingumą integruojant šias kompetencijas į mokymo turinį ir jas lavinant. Įmonių bei organizacijų siunčiami ženklai apie verslumo kompetencijų reikšmingumą įsidarbinant ir siekiant karjeros, taip pat formuoja besimokančiųjų požiūrį į šias kompetencijas ir jų ugdymąsi.

Verslumas ir verslumo kompetencijos, anot Brown ir Hesketh (2004), tampa šiuolaikinių tarptautinių kompanijų keliamų kvalifikacinių reikalavimų aukštos kvalifikacijos darbuotojams pagrindu. Brown ir Hesketh (2004) išskiria keturias šiuolaikinėms įmonėms (ypač tarptautinėms bendrovėms) reikšmingų kompetencijų grupes, kuriose verslumo kompetencijos tampa pagrindu ir „siejančia“ grandimi kitų kompetencijų lavinimui(si):

1. Specialiųjų profesinių žinių, įgūdžių ir bendrųjų gebėjimų sinergija, kuri užtikrintų darbuotojo pasirengimą spręsti sudėtingus, nuolat kintančius veiklos uždavinius ir jo išipareigojimą siekti organizacijos tikslų. Čia verslumo kompetencija reiškiasi, kaip darbuotojo orientavimasis į konkretaus verslo ir klientų poreikius sutelkiant veiklai reikalingus profesinių žinių, įgūdžių ir bendrųjų gebėjimų derinius.
2. Gebėjimas „parduoti“ kompetentingą savo veiklą, stipri komercinė orientacija, pasireiškianti gebėjimu aiškiai bei tvirtai artikuliuoti ir komerciškai pristatyti turimą žmogiškąjį kapitalą ir darbdaviui, ir klientui. Šioje srityje darbuotojo verslumo kompetencija reiškiasi kaip suvokimas, kad: 1) norint siekti karjeros, svarbu pritaikyti savo turimą žmogiškąjį kapitalą strateginių organizacijos tikslų siekimui ir uždavinių sprendimui; 2) darbuotojo turimas žmogiškasis kapitalas yra reikšmingas organizacijos rinkodaros veiksnys, padedantis pritraukti naujų klientų ir išlaikyti esamus.
3. Proaktyvios nuostatos veikti, iniciatyvumas, gebėjimas skatinti įvairius pokyčius siekiant organizacijos tikslų. Tai nuostatos, kurios yra reikšmingos verslumo kompetencijai.
4. Gebėjimas formuoti savo vertybes, elgseną, nuostatas, kultūrą taip, kad jos atitiktų organizacijos kultūros reikalavimus. Šiuolaikinėse organizacijose darbuotojų verslumo kompetencijos, paremtos šiomis vertybėmis, leidžia grįsti žmogiškųjų išteklių vadybą ne tiesioginiu darbuotojų valdymu ir priežiūra, bet pačių darbuotojų vykdoma savikontrole, kurią skatina

darbuotojo vertybių, elgsenos ir kultūros atitiktis organizacijos socialinėms normoms ir etikai.

Analizuojant verslumo kompetencijos raišką, galima išskirti įvairias jos raiškos sritis. Atsižvelgiant į ekonominės plėtros ir socialinės sanglaudos aktualijas, įdomu ir reikšminga įvertinti šių kompetencijų raišką įmonių bei organizacijų veikloje ir valstybės vykdomoje užimtumo politikoje.

Verslumo kompetencijos supratimas įmonėse

Verslumo kompetencijos supratimas įmonėse ir traktavimas įmonių bei organizacijų žmogiškųjų išteklių valdymo ir vystymo procesuose labai priklauso nuo šių įmonių ir organizacijų taikomų konkuravimo rinkoje strategijų bei įmonių ir organizacijų kultūros. Šiuo atveju galima išskirti skirtingus organizacijų požiūrius į verslumo kompetenciją, kurie formuoja šios kompetencijos supratimą ir kartu lemia konkrečius organizacijos veiksmus plėtojant šią kompetenciją. Pagal verslumo kompetencijos priskyrimą ši kompetencija įmonėse ir organizacijose gali būti traktuojama kaip individuali kompetencija, kurios lavinimu privalėtų rūpintis pats darbuotojas ir kaip įmonės strateginės kompetencijos dalis, kurios lavinimas yra kryptingai planuojamas žmogiškųjų išteklių vystymo strategijoje. Pirmuoju atveju organizacija iš esmės nesirūpina darbuotojų verslumo kompetencijos lavinimu, nes nemato šios kompetencijos pritaikymo organizacijos veikloje galimybių ir šių kompetencijų sukuriamos pridėtinės vertės. Čia verslumo kompetencija yra traktuojama kaip viena iš bendrųjų kompetencijų, kuri gali būti aktuali tik individui ir jos lavinimas yra paliekamas paties darbuotojo iniciatyvai ir atsakomybei. Antruoju atveju verslumo kompetencija organizacijoje yra aiškiai priskiriama organizacijos strateginėms kompetencijoms ir jos lavinimas yra įtrauktas į organizacijos žmogiškųjų išteklių vystymo strategijas ir planus, numatant ir įgyvendinant konkrečias darbuotojų mokymo(si) priemones. Čia pati organizacija imasi iniciatyvos lavinti darbuotojų verslumo kompetencijas, nes aiškiai identifikuoja šios kompetencijos pritaikymo galimybes organizacijos veiklos procesuose, o organizacijos darbuotojai taip pat remia šią organizacijos iniciatyvą ir noriai lavina(si) savo verslumo kompetencijas. Žvelgiant iš verslumo kompetencijos aprėpties perspektyvos, įmonės ir organizacijos gali laikytis nuostatos, kad verslumo kompetencijos yra reikalingos tik daliai strateginės reikšmės darbuotojų (pvz., įmonės vadovui, padalinių vadovams) arba verslumo kom-

petencijos yra reikalingos ir svarbios daugumai įmonės darbuotojų (netgi visiems darbuotojams). Pirmuoju atveju susiduriama su siaurai funkcinu verslumo kompetencijos supratimu, kai ši yra priskiriama konkrečiai organizacijos veiklos funkcijai ir darbo vietai (pvz., organizacijos ar jos padalinių valdymas, rinkodara ir pan.). Antruoju atveju organizacija traktuoja verslumo kompetenciją kaip ektrafunkcinę, kuri reiškiasi įvairiais būdais bei yra reikalinga ir naudinga daugelyje organizacijos veiklos procesų ir darbo vietų. Šie organizacijų požiūriai į verslumo kompetenciją, jos lavinimą ir taikymą organizacijos veiklos procesuose išreiškia tam tikrus idealinius-tipinius atvejus, todėl realiomis verslo sąlygomis reiškiasi įvairūs tarpiniai verslumo kompetencijų traktavimo organizacijose atvejai. Analizuojant šių požiūrių sankirtą, galima identifikuoti įmonių elgsenos darbuotojų verslumo kompetencijos lavinimo srityje tipus. Kai verslumo kompetencija įmonėje yra traktuojama kaip individuali darbuotojo kompetencija, kuri yra būdinga ir reikalinga tik daliai strateginių organizacijos darbuotojų, įmonės iš esmės vengia investuoti į darbuotojų verslumo kompetencijų lavinimą, nebent įvairiomis didelių investicijų nereikalaujančiomis priemonėmis skatina dalį strateginės reikšmės darbuotojų (pvz., vadovus) lavinti savo verslumo kompetencijas. Jeigu verslumo kompetencija organizacijoje yra traktuojama kaip individuali darbuotojo kompetencija, tačiau suprantama jos taikymo svarba daugeliui įmonės veiklos procesų ir darbo vietų, organizacija yra linkusi skatinti verslumo kompetencijos lavinimą daugelyje darbo procesų ir darbo vietų, tačiau vengia tiesiogiai investuoti į šių kompetencijų lavinimą ir esminius sprendimus dėl šių kompetencijų lavinimo palieka pačių darbuotojų iniciatyvai. Kai organizacija verslumo kompetenciją vertina kaip organizacijos strateginės kompetencijos dalį, kuri yra reikalinga tik strateginiams organizacijos darbuotojams (pvz., organizacijos ir padalinių vadovams), įmonė kryptingai ir nuosekliai investuoja į šių darbuotojų verslumo kompetencijos lavinimą. Tuo atveju, kai verslumo kompetencija yra traktuojama kaip strateginė organizacijos kompetencija, kuri yra svarbi ir reikalinga daugumai organizacijos darbuotojų, įmonėje darbo organizavimas ir žmogiškųjų išteklių vystymo praktika skatina daugelį darbuotojų lavinti verslumo kompetenciją, o darbuotojų verslumas yra traktuojamas kaip viena esminių organizacijos vertybių.

5.3. lentelė. **Verslumo kompetencijos sampratos įmonių žmogiškųjų išteklių plėtros strategijose.**

	Individuali kompetencija	Įmonės strateginės kompetencijos dalis
Kompetencija, kuri yra būdinga ir reikalinga tik daliai strateginių darbuotojų	Įmonė pagal galimybes ir aplinkybes investuoja į vadovų verslumo kompetencijos plėtrą. Įmonė skatina dalį darbuotojų investuoti į verslumo kompetencijos plėtrą (karjeros planai, kt.)	Įmonė kryptingai ir nuosekliai investuoja į strateginių darbuotojų verslumo kompetencijų plėtrą
Kompetencija, kuri yra svarbi ir reikalinga daugumai įmonės darbuotojų	Įmonė skatina darbuotojus lavinti verslumo kompetenciją ir sudaro tam palankias sąlygas, tačiau esminius sprendimus šioje srityje palieka pačių darbuotojų iniciatyvai	Darbo organizavimas ir žmogiškųjų išteklių vystymas sudaro palankias sąlygas lavinti verslumo kompetencijas. Verslumas yra vertinamas kaip viena esminių įmonės propaguojamų vertybių

Verslumo kompetencijos reikšmė užimtumo politikoje

Verslumo kompetencijos lavinimas vis labiau įsitvirtina valstybių aktyviosios darbo rinkos politikos dienotvarkėse. Savarankiško verslo ir savęs įsidarbinimo (angl. *Self-employment*) skatinimas daugelyje šalių yra traktuojamas kaip nepakankamai išnaudojama darbo rinkos politikos priemonė, kuri perteklinę darbo jėgą gali padėti transformuoti į darbo vietų kūrimo šaltinį. Socialiniai kritikai verslumo kompetencijų lavinimo intervenciją į aktyviąją darbo rinkos politiką vertina kaip neoliberalizmo darbo rinkos politikoje apraišką, kai, prisidengiant verslumo kompetencijos ir savarankiško verslo bei darbo vietų susikūrimo idėjomis, mėginama pateisinti vis didesnę atsakomybę už užimtumą perkėlimą nuo valstybės valdžios ant piliečių pečių. Pesimistiškai verslumo kompetencijų lavinimo taikymą užimtumo politikos priemonėse vertinantys ekspertai pabrėžia, kad verslumo kompetencijos realizavimas kuriant savarankišką verslą ar įsidarbinant iš esmės priklauso nuo verslo aplinkos šalyje. Todėl esant nepalankiai verslo kūrimui mokestinei, teisinei ir kitai aplinkai, darbo ieškančių žmonių verslumo kompetencijų lavinimas nepasiteisina ir tampa nereikalinga užimtumo politikos priemone ir valstybės biudžeto lėšų švaistymo šaltiniu.

Verslumo kompetencijų lavinimas gali būti integruojamas į įvairias aktyviosios darbo rinkos politikos priemones. Verslumo kompetencijų lavinimas gali būti taikomas ieškančių darbo žmonių tęstinio mokymo ir perkvalifikavimo programose, numatant atitinkamus verslumo ugdymo modulius arba integruojant verslumo kompetencijos lavinimą į profesinių kompetencijų lavinimo modulius. Pastarasis būdas yra itin patrauklus darbo ieškančių žmonių mokymui, nes verslumo kompetencija čia lavinama ją integruojant į visus darbo procesus ir

atsižvelgiant į jų konteksto reikalavimus. Pavyzdžiui, mokant darbo ieškančius žmones pagal duonos kepėjo mokymo programą, verslumo kompetencijos lavinimą galima planuoti numatant atskirą verslumo modulį arba verslumo kompetencijos elementus integruojant su visomis funkcinėmis kompetencijomis, kaip pateikta šiame pavyzdyje.

Veiklos sritis: *duonos gaminių ruošimas*.

Kompetencijos:

1. Sudaryti kvietinės ir ruginės duonos gaminių receptūras, maišyti tešlą, ruošti gaminius. Verslumo kompetencijos elementai:
 - vertinti duonos vartotojų poreikius ir jų kaitą;
 - kurti naujų produktų receptus, siūlant vartotojams naujus produktus, formuojant jų pomėgius;
 - kurti duonos gaminius, kurie padėtų formuoti kepėjo ar kepyklos įvaizdį tarp vietos vartotojų;
 - įvertinti receptūrose numatytų technologinių procesų sąnaudas ir pelningumą.
2. Kepti duonos gaminius, nustatyti jų kokybę. Verslumo kompetencijos elementai:
 - operatyviai atsižvelgti į vartotojų nuomonę ir skundus dėl duonos gaminių kokybės;
 - taikyti duonos gaminių kokybės neatitikčių prevencijos priemones.

Tokios verslumo kompetencijos elementų integracijos funkcinėse kompetencijose esmė yra užtikrinti veiklos atlikėjo ekonominį savarankiškumą vykdant įvairius veiklos procesus.

Kokios mokymo(si) formos ir metodai yra tinkamiausi verslumo kompetencijos lavinimui integruojant verslumo kompetencijos elementus į funkcinę kompetencijų modulių? Verslumo kompetencijos elementų integravimas į funkcinę kompetencijas reikalauja taikyti tokias mokymo formas ir metodus, kurios užtikrina kompetencijų įgijimą darbo procesų kontekste. Šiuo požiūriu viena efektyviausių mokymo formų yra pameistrystė, ypač dualinės pameistrystės forma, kai derinamas teorinis mokymas mokymo įstaigoje ir praktinis mokymas įmonėje darbo vietoje. Kokie yra verslumo kompetencijos lavinimo pameistrystės būdu ypatumai? Visų pirma, ši mokymo forma – puiki galimybė įgyti palankias galimybes vadinamųjų patirtinių arba nebyliųjų (angl. *tacit*) verslumo žinių ir gebėjimų stebint kvalifikuotų profesionalų atliekamą veiklą ir jiems asistuo-

jant. Tokios verslumo žinios ir gebėjimai yra organiškai susieti su konkrečiais veiklos procesais ir uždaviniais. Be to, mokymasis pameistrystės forma leidžia besimokančiajam lanksčiai formuoti ir lavinti savo verslumo kompetencijas, nes verslumo kompetencijos elementai nėra iš anksto numatyti, nepaliekant jokios pasirinkimo laisvės, kaip dažnai yra verslumo kompetencijas lavinant pagal atskirus modulius mokykline mokymo forma. Todėl pameistrystė leidžia įgyti tokius pameistrystės kompetencijos elementus ir tokį jų „kiekį“, kokie yra optimalūs konkrečiam verslui ar amatui jo ekonominėmis, institucinėmis, teisinėmis ir kitomis sąlygomis. Kita vertus, verslumo mokymasis pameistrystės forma faktiškai nepadeda kaupti teorinių verslumo žinių ar konkrečioje veikloje netaikomo verslumo įgūdžių багаžo, kuris gali būti traktuojamas kaip bendrojo įsidarbinamumo elementas.

6 skyrius

INFORMACINĖS VISUOMENĖS TECHNOLOGIJŲ KOMPETENCIJOS LAVINIMO TEORINIAI ASPEKTAI

INFORMACINĖS VISUOMENĖS TECHNOLOGIJŲ SAMPRATA

Šiuolaikiniame žinių ir informacijos pasaulyje visuomenė vystosi labai sparčiai: vis greičiau atnaujinama technika ir technologijos, didėja informacijos kiekis, kinta ir sudėtingėja darbo veikla. Vykstant pokyčiams socialinio gyvenimo, švietimo sferose, sparčiai keičiantis informacinėms komunikacinėms technologijoms, asmenys privalo prisitaikyti prie kintančių darbo sąlygų ir greito gyvenimo tempo.

2008 m. spalio mėnesį Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu patvirtinus atnaujintą Mokymosi visą gyvenimą strategiją, viena iš užsibrėžtų veiklų – didinti suaugusiųjų švietimo prieinamumą įvairioms visuomenės grupėms visoje šalyje ir plėtoti suaugusiųjų bendruosius gebėjimus. Ypač didelę reikšmę įgyja kompetencija, kurią lemia mokymosi metu įgytos žinios, efektyvios veiklos demonstravimas, gebėjimai atlikti pateiktas užduotis realioje ar imituotoje darbo aplinkoje (Laužackas 2005), informuotumas, gebėjimas naudotis informacinių technologijų (IT) teikiamomis galimybėmis (Otas 2004).

Matematinių gebėjimų ir pagrindinių gebėjimų mokslo ir technologijų srityse bei skaitmeninio raštingumo reikšmingumas ypatingai išaugo XX a. antrojoje pusėje, kai spartus informacijos srauto augimas buvo pavadintas informaciniu sprogiu. Jis tapo vienu iš požymių pereinant mūsų civilizacijai į naują savo vystymosi etapą – informacinę erą, kuriame žinios daro vis didesnę įtaką visoms gyvenimo sritims, tampa tikruoju išvystytos ekonomikos kapitalu (Amankavičienė 2005). Visuomenėje nusistovėję procesai tapo orientuoti į informaciją ir jos panaudojimą. Augantis žinių poreikis tampa vis svarbesnis tiek piliečiams, tiek visuomenei ir valstybei, nes žinios, gebėjimai ir nuostatos lemia spartų visuomenės vystymąsi ir gerovę (Žemaitaitytė 2001). Visuomenė kokybiškai keičiasi – vystosi informacinė visuomenė: tai atvira, išsilavinusi ir besimokanti visuomenė, kurios nariai gali ir geba taikyti šiuolaikines informacines technologijas visose savo veiklos srityse, moka naudotis šalies bei pasaulio

informacijos šaltiniais, o valdžios institucijos užtikrina informacijos prieinamumą ir patikimumą.

Informacinės visuomenės samprata buvo suformuluota XX a. 7 deš. pabaigoje. Terminą „informacinė visuomenė“ 1963 m. pirmą kartą pavartojo Umesao (1963) straipsnyje apie visuomenės evoliucijos teoriją ir nurodė informacijos industrijos plėtrą.

ES informacinės / žinių visuomenės sampratai atsirasti labai svarbi buvo Lisabonos strategija (2000), kurioje informacinė / žinių visuomenė minima šalia būtinybės plėtoti žiniomis grįstą ekonomiką ir užtikrinti ES konkurencingumą pasaulinėse rinkose. Yra pabrėžiama, jog būtina užtikrinti visuotinius įgūdžius gyventi ir dirbti informacinėje visuomenėje. Pripažįstama žmogaus ir investicijų į žmogiškuosius išteklius svarba. Informacinė visuomenė taip pat suprantama kaip lavinimosi ir persikvalifikavimo galimybės įvairios padėties žmonėms bei mokymosi visą gyvenimą užtikrinimas.

Informacinės visuomenės samprata išreiškia ypatingą kompleksinį ekonominių-socialinių-technologinių būvį. Visuomenė yra informacinė lygiai tiek, kiek bendrojo nacionalinio produkto sukuriama informacinėje sferoje, kiek žmonių joje dirba ir kiek išvystytos yra informacinės technologijos (Amankavičienė 2005).

Yra išskiriamos informacinės visuomenės sampratos technologiniu, ekonominiu, socialiniu (užimtumo), erdvinio ir kultūriniu požiūriais (Webster 1995).

Informacinės visuomenės samprata technologiniu požiūriu (Dagienė, Žandaris 2003) apima technologines inovacijas ir jų įtaką visuomeniniams reiškiniams ir procesams. Šiuolaikinės IT duoda galimybę veiksmingai surasti, apdoroti, saugoti ir perduoti informaciją. Šios technologijos skverbiasi į visas mokslo, verslo, gamybos ir privataus gyvenimo sferas. Naudojamos trys dar neseniai visiškai savarankiškai plėtotos sritys:

- informacija bei įvairaus pobūdžio laikmenos;
- informacinės technologijos – siekiant efektyviai kaupti, valdyti ir pateikti informaciją;
- telekomunikacijos – sparčiai ir tiksliai perduoti skirtingų pavidalų bei formų informaciją įvairiais atstumais.

Daugelis autorių technologijų kuriamą poveikį visuomenei įvardija kaip pasaulinę revoliuciją – revoliuciją informatikos srityje. Šios revoliucijos pagrindas – informacija kaip žinojimo šaltinis (Dagienė, Žandaris 2003).

Ekonominė samprata akcentuoja daugiau ekonominius aspektus, nukreiptus į informacijos produktų gamybą ir paskirstymą: žinios tampa produktu. Žinios tampa modernios ekonomikos pagrindu, pereinama nuo turto ekonomikos prie žinių ekonomikos. Vis didesnę bendrojo nacionalinio produkto dalį kuria žmonės, kurių veikla susijusi su informacijos technologijų kūrimu, taikymu ir platinimu. Šiuo metu ekonomikoje išivyrėja informacinės paslaugos.

Socialinė samprata pabrėžia, jog informacinėje visuomenėje vyksta darbo jėgos ir darbo vietos pokyčiai. Vyraujančios profesijos informacinėje visuomenėje susietos su informacijos technologijomis. Dominuoja informacinės technologijos, darbo vietų informacijos sferoje pasiūla. Socialiniu požiūriu informacinė visuomenė gali būti suskirstyta į tris pagrindines grupes (Dagienė, Žandaris 2003):

- specialistai, kurių darbas – naujų technologijų kūrimas ir diegimas (4 proc.);
- informacinių technologijų taikymo specialistai, kurie diegia IT įvairiose srityse (16 proc.);
- IT vartotojai – įvairių specialybių bei profesijų – savo veikloje naudojantys informacines technologijas (80 proc.).

Erdvinė samprata remiasi geografiniu erdvės suskaidymu. Kompiuterinis tinklas sujungia atskiras įvairių lygių ir pobūdžio institucijas, regionus, valstybes, tai daro esminę įtaką visos veiklos organizavimui laiko ir erdvės požiūriu. Išplėtojus pasaulinį kompiuterių tinklą, informacija tampa visuotinė. Pasaulinis tinklas – internetas – leidžia prie jo prisijungti bet koku laiku nepaisant nei valstybių sienų, nei geografinė padėties.

Kultūrinė samprata akcentuoja informacinės visuomenės kultūrinį aspektą. Kultūra ir socialiniai santykiai yra perkrauti informacijos ir įvairios simbolikos. Sparčiai plintanti informacija veikia įvairių tautų kultūras, saviti jų elementai greičiau perimami arba atmetami, suvienodėja. Atskirų kultūrų išlikimas bei plėtotė informacinėje visuomenėje tampa problema. Labai svarbu, kad šalių kultūra būtų atspindima internete ir nacionaline, ir kitomis kalbomis. Informacinės visuomenės technologijomis automatizuojami vertimai, informacija tampa vienodai sparčiai pasiekama visame pasaulyje.

Informacinių technologijų (angl. *Information technology*) sampratos apibrėžimas susiformavo XX a. 9 dešimtmetyje. Žodis „technologija“ (Kvietkauskas 1985) reiškia gamybinių procesų atlikimo būdų ir priemonių visumą. Informacinės technologijos gali būti apibrėžiamos kaip priemonių ir būdų visuma

informacijai apdoroti. Ši sąvoka apima įvairius metodus ir priemones (aparatinę ir programinę įrangą), skirtas duomenims apdoroti: rinkti, rikiuoti, laikyti, perduoti arba kitaip tvarkyti kompiuteriu (Enciklopedinis kompiuterijos žodynas (Dagienė ir kt. 2008)). Pagrindinės informacinių technologijų funkcijos: duomenų registravimas, perdavimas, saugojimas, paieška, apdorojimas, pateikimas.

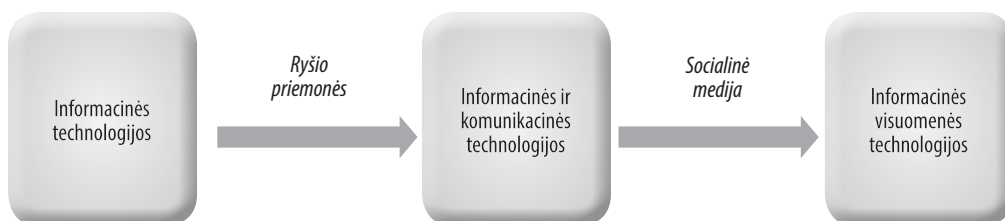
XX a. 10 deš. pradėjus plačiai vartoti internetines technologijas, atsiranda sąvoka „informacinės ir komunikacinės technologijos“. Enciklopediniame kompiuterijos žodyne (Dagienė ir kt. 2008) informacinės ir komunikacinės technologijos (IKT) apibrėžiamos kaip informacinės technologijos papildytos ryšio priemonėmis, kur ypatingas dėmesys skiriamas kompiuterių tinklams, informacijos perdavimo būdams.

Jakštienė (2012), išanalizavusi daugelio mokslininkų informacinių komunikacinių technologijų ir jų kompetencijų apibrėžimus ir juos apibendrinusi, IKT apibrėžė kaip informacijos apdorojimo ir perdavimo sistemą, apimančią techninę ir programinę įrangą, komunikacijos priemones ir tinklus, organizacinius ir žmogiškuosius aspektus, kuri gali būti naudojama, taikoma ar integruojama edukacinėje, mokymosi ar kitose veiklose, komunikavimą traktuojant šių veiklų sudėtine dalimi. IKT yra veiksnys, kuris daro įtaką tarpkultūriniam organizacijų bendradarbiavimui tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu.

IKT yra nuolatinio virsmo būsenos, jos yra nuolat tobulinamos, keičia darbo pobūdį ir natūraliai reikalauja naujų žinių ir gebėjimų. IKT kompetencija – tai asmens žinios, įgūdžiai, gebėjimai, požiūriai, vertybės, lėmusios sėkmingus IKT naudojimo, taikymo ar integravimo konkrečioje (darbinėje, mokymosi ir kt.) veikloje rezultatus.

Informacinės visuomenės technologijos (IVT) apibrėžiamos kaip informacinės technologijos, papildytos ryšio ir socialinės medijos priemonėmis (Kankevičienė 2011).

Socialinė medija – tai internetinis turinys, kurį žmonės sukūrė naudodamiesi lengvai prieinamomis technologijomis, leidžiančiomis paprastai sukurti ir paskleisti informaciją. Socialinės medijos formos: socialiniai tinklalapiai, tinklaraščiai, vikisvetainės, forumai, turinio bendruomenės, mikrotinklaraščiai, tinklalaidės. Socialinių medijų privalumai: išplėstas bendravimas, plati informacijos paieška, galimybės pasiekti didelį žmonių skaičių tuo pat metu, dalijimasis informacija, naujos kūrybiškos formos, informacijos vizualizavimas, ekonomiškumas, resursų tausojimas (Vaičiūnienė, Mažeikienė, Oleškevičienė 2013).

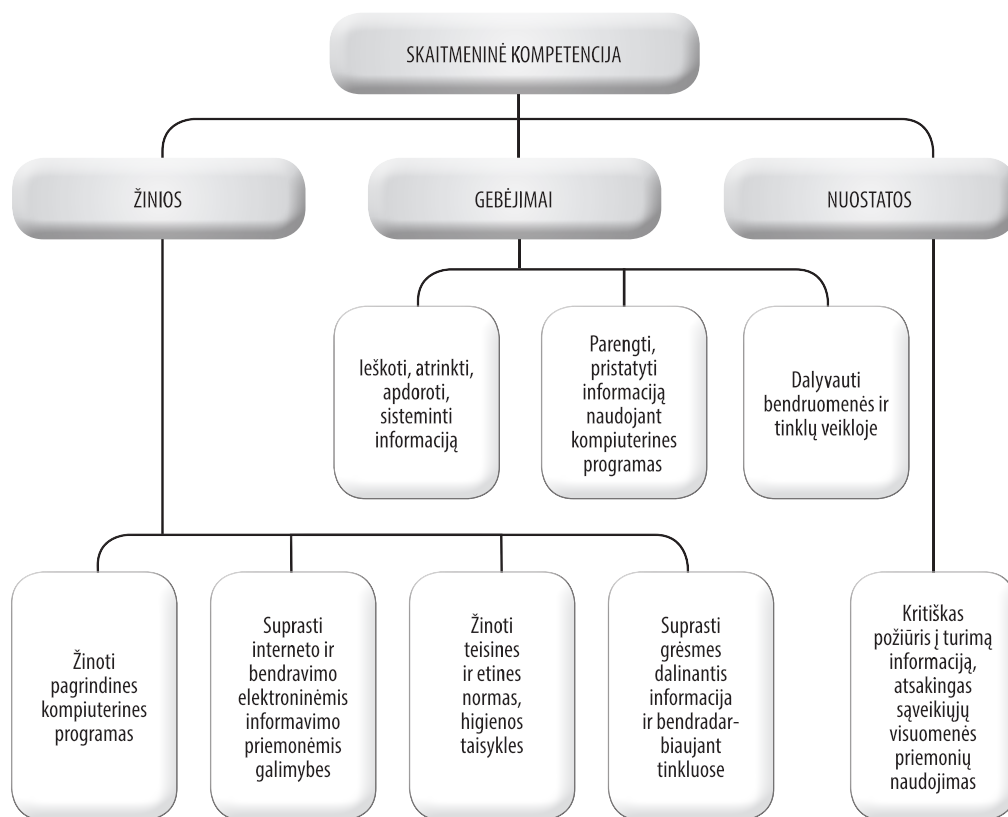

6.1. pav. **Informacinių technologijų vystymasis.**

Informacinės visuomenės technologijų progresas keičia visuomenių gyvenimo būdą visose srityse: darbo, verslo, švietimo, tyrimų, pramogų ir t. t. Ypač didelę reikšmę įgyja su šiomis technologijomis susiję gebėjimai (Europos Komisija 2007).

Matematiniai gebėjimai mokslo ir technologijų srityje – tai sugebėjimai vystyti ir taikyti matematinę mąstymą sprendžiant įvairias kasdienių situacijų problemas. Matematiniai gebėjimai apima sugebėjimą ir norą naudoti minties matematinius metodus ir išraiškas. Gebėjimai mokslo srityje reiškia sugebėjimą ir norą naudotis gamtos pasaulį aiškinančiomis žiniomis ir metodais siekiant iškelti klausimus ir padaryti įrodymais pagrįstas išvadas. Gebėjimai technologijų srityje suvokiami kaip šių žinių ir metodų taikymas atsižvelgiant į suprantamus žmogaus norus ar poreikius. Gebėjimai mokslo ir technologijų srityse apima žmogaus veiklos sukeltų pokyčių suvokimą ir piliečio asmeninę atsakomybę.

Skaitmeninė kompetencija ir skaitmeninis raštingumas dažnai naudojami kaip sinonimai. Pagal Ilomäki ir kt. (2011) skaitmeninė kompetencija – tebesiformuojanti sąvoka, susijusi su technologijų plėtra, taip pat politiniais tikslais ir lūkesčiais pilietybės atžvilgiu žinių visuomenėje. Europos Komisijos parengtame dokumente (2007) skaitmeninė kompetencija (SK) apibrėžiama kaip besisiejanti su patikimu ir kritišku informacinės visuomenės technologijų naudojimu darbe, leidžiant laisvalaikį ir bendraujant. Asmenys, įgiję skaitmeninę kompetenciją, turi suprasti ir žinoti apie informacinės visuomenės technologijų pobūdį, vaidmenį ir galimybes kasdieniniame gyvenime – asmeninėje ir socialinėje aplinkoje bei darbe, gebėti naudotis priemonėmis ieškodami, rinkdami, apdorodami, sistemindami, pristatydami ir suprasdami sudėtingą informaciją ir turėti interneto prieigos, paieškos ir naudojimosi galimybes, gebėti naudotis IVT siekdami sustiprinti kritišką mąstymą, kūrybiškumą ir novatoriškumą, turi išmanyti su turimos informacijos teisėtumu ir patikimumu susijusius klausimus ir teisinius bei etinius informacinės visuomenės technologijų sąveikiojo naudojimo principus.

6.2. pav. Skaitmeninės kompetencijos sandara.

Informacinės visuomenės technologijų kompetencijos ugdymo tikslas – savarankiškos ir savivaldžios, sąmoningos, atsakingos ir nuolat tobulėjančios asmenybės formavimasis (Jakubė, Juozaitis 2012).

INFORMACINĖS VISUOMENĖS TECHNOLOGIJŲ KOMPETENCIJOS IŠKILIMO PRIELAIDOS IR JŲ SĄRANGOS KAITA

Mokymosi visą gyvenimą memorandume (2001) akcentuojama, kad šiuo metu yra svarbiausia, jog kiekvienas asmuo išmoktų mokyti, naudotis informacijos gausybe, kas neišvengiamai skatintų vystyti ir tobulinti informacinės visuomenės technologijų gebėjimus.

Masuda (1983) pareiškė, kad nauja informacinė visuomenė iš esmės skirsis nuo industrinės visuomenės: informacinės visuomenės esmė – informacijos

vertybių produkcija kaip varomoji visuomenės plėtros jėga. Jis numatė, kad edukaciniai procesai informacinėje visuomenėje turės vykti visą gyvenimą ir suformulavo tokius ekonominius ir socialinius pokyčius:

- bus naudojamos visos jau anksčiau žmonijos sukurtos technologijos;
- pasitelkęs IT, žmogus galės atlikti darbus, kurių anksčiau negalėjo padaryti;
- esamos socialinės ir ekonominės struktūros transformuosis į naujas socialines ir ekonomines sistemas.

Perėjimą į informacinės visuomenės formavimosi stadiją parodo kiekybiniai rodikliai – kriterijai (Amankavičienė 2005):

- ekonominiai – apibūdinantieji bendrojo nacionalinio produkto dalį, sukuriamą informacinėje sferoje – svarbiausias kiekybinis rodiklis;
- socialiniai – apibūdinantieji užimtųjų gyventojų dalį gaminant informacinius produktus ir priemones, teikiant informacines paslaugas;
- technologiniai – apibūdinantieji visuomenės informacinio potencialo išvystymo lygį: visuomenės informacinis apsirūpinimas (šalies suminis galingumas, padalintas iš gyventojų skaičiaus).

Šiuolaikinėje visuomenėje atsiranda naujas ekonomikos sektorius – informacinė ekonomika, kurio atsiradimą lemia visuomenės globalinė informacija, staigus informacinių technologijų vystymas, nacionalinių ir globalinių informacinių – telekomunikacinių sistemų formavimas, įvairių informacinių paslaugų paklausos didėjimas. Šiam sektoriui būdinga informacinė gamyba, informaciniai produktai ir paslaugos, informacinės ekonomikos produkcija, pasižyminti aukštu dinamiškumu, sukuriamos priemonės ekonomiškai naudoti kitus visuomenės resursus, didinamas piliečių užimtumas, kuriamos naujos paslaugų rūšys, atsiranda dirbančių informacijos kūrimo, kaupimo, tvarkymo, paskirstymo srityse, atsiranda naujos profesijos ir pareigybės – informacijos patarėjų, konsultantų analitikų. Ekonominiu požiūriu informacinėje visuomenėje pereinama nuo turto prie žinių ekonomikos. Tai reiškia, jog vis daugiau dėmesio skiriama žinioms, jos tampa produktu. Vis didesnę bendrojo nacionalinio produkto dalį kuria žmonės, kurių veikla susijusi su informacinėmis technologijomis – jų tobulinimu, taikymu, platinimu.

Prasidėjęs ekonomikos informatizavimas apėmė ir kitas visuomenės gyvenimo sritis: darbą, laisvalaikį ir buitį. Atsiranda asmeninis kompiuteris, taikomosios programos, plečiasi interneto panaudojimo galimybės, atliekami tyrimai ypač liečiantys socialinius ir kultūrinius informacinių aspektus. Ypač smarkiai

kaitą stimuliuo interneto panaudojimo galimybės ir jo paslaugų prieinamumas didžiajai visuomenės daliai.

Informacinės visuomenės technologijų iškilimo prielaidos dėl milžiniškų informacijos srautų ir būtinybės su jais susidoroti siejasi ir su:

- informacijos saugojimu – kaupimu;
- informacijos apdorojimo poreikiu;
- informacijos perdavimu.

Nemažai daliai informacinės visuomenės narių – nepatyrusiems kompiuterių vartotojams – sunku orientuotis, tuo labiau – efektyviai ir racionaliai panaudoti „informacijos vandenyną“ (Misevičius 2000). Būtinybė susidoroti su šiomis problemomis didina sparčią informacinių technologijų kaitą ir tobulėjimą.

Informacinės visuomenės kūrimas – noras suteikti žmonėms naujų patogesnių galimybių, perkelti į skaitmeninę erdvę dalį žmogiškosios veiklos. Vystantis informacinės visuomenės technologijoms natūraliai keičiasi ir kuriamos naujos visuomenės socialinės struktūros: nuotolinis darbas, nuotolinis, e. mokymasis, e. paslaugos. Keičiasi ir socialinis elgesys bei piliečių bendravimo, bendradarbiavimo santykiai. Informacinių technologijų naudojimas neišvengiamai kelia socialinių pokyčių. Nagrinėjant socialinius aspektus, iškyla problemos (cituota Dagienė, Žandaris 2003):

- visuomenės suskaidymas į dvi grupes: gebantys naudotis informacinėmis technologijomis ir negalintys jomis naudotis;
- išsilavinimo lygio skirtumai tarp miesto ir kaimo, tarp vyrų ir moterų, tarp pasiturinčiųjų ir minimalias pajamas gaunančiųjų;
- nesugebėjimas prisitaikyti prie greitai kintančių darbo ir gyvenimo sąlygų;
- tiesioginių santykių praradimas, susvetimėjimas (internetu įtaka).

Šių problemų išsprendimas skatina informacinės visuomenės technologijų kompetencijų vystymą, nes sudaromos palankios sąlygos, naudojami lankstūs prieinami visiems mokymosi metodai, kas padeda mažinti socialinę atskirtį, didina įsidarbinimo galimybes, skatina pilietiškumą, asmeninį tobulėjimą. IT (techninės ir programinės įrangos) vystymasis – keturios kompiuterinių technologijų vystymosi stadijos, kurios yra susijusios su kompiuterinio raštingumo (KR) vystymosi stadijomis: mini kompiuterių atsiradimu, mikrokompiuterių ar asmeninių kompiuterių, saityno kaip interneto paslaugų, portatyvių ir mobiliųjų kompiuterių naudojimu šiandien.

Kompiuterinis raštingumas apima kompiuterių istoriją, valdymą, taikymą, etišką informacijos naudojimą. Kompiuterinis raštingumas (KR) suprantamas kaip būtinybė žmogui, norinčiam patogiai jaustis, sėkmingai funkcionuoti šiandienos visuomenėje (Burniske 2000). KR apibrėžiamas kaip gebėjimas suvokti mūsų santykį su kompiuterinėmis technologijomis, jų panaudojimu ir galimybėmis (Duffelmeyer 2002), kaip neprofesionalaus masinio vartotojo darbo kompiuteriu žinių, mokėjimų ir įgūdžių visuma, reikalinga tenkinant asmeninius, profesinius ir visuomeninius kultūrinius poreikius (Šaparnienė, Šaparnis 2003; Pečeliūnaitė 2006; Valavičius 2009). Kompiuterinio raštingumo turinio analizė parodė, kad dabartiniu metu kompiuterinio raštingumo turinys visuotinai orientuojamas į taikomąjį kompiuterių panaudojimą ir remiasi ECDL (angl. *European Computer Driving Licence*) programa (Šaparnienė, Šaparnis 2003). ECDL programoje yra numatytas septynių teminių sričių kompiuterinio raštingumo turinys:

- pagrindinės informacijos technologijos sąvokos;
- naudojimasis kompiuteriu ir bylų tvarkymas;
- tekstų tvarkymas (angl. *Wordprocessing*);
- skaičiuoklės (angl. *Spreadsheets*);
- duomenų bazės (angl. *Database*);
- pateikčių rengimas (angl. *Presentations*);
- informacija ir komunikacija.

Augant komunikacijos technologijų svarbai bei jų vaidmeniui gyvenime, mokymesi ir darbe, naudojama naujesnė KR termino interpretacija – informacijos ir komunikacijos technologijos (IKT) – raštingumas, nusakantis piliečio gebėjimus naudotis ne tik kompiuteriu, bet ir moderniomis komunikacijos technologijomis (Dagienė, Markauskaitė 2004). Informacinės komunikacinės technologijos yra pagrindas informacinių mokymosi technologijų, kurių dalis yra mokymuisi skirtos kompiuterinės programos. Jos integruojamos į vartotojo studijas, keičia studijų, darbo pobūdį, žmonių tarpusavio santykius. IKT vartotojas, naudodamas vis tobulesnes informacines technologijas, turi įgyti naujų įgūdžių, gebėjimų. Saityno 2.0 technologijomis grindžiama programinė įranga sukuria prielaidas kokybiškai vartotojų ir IKT profesionalų sąveikai: vartotojai gali reflektuoti ir išsakyti savo poreikius, o IKT profesionalai – sužinoti ir reaguoti. Šiuo atveju galimas vartotojo ir profesionalo bendradarbiavimas, kurio rezultatas yra naujos idėjos ir naujų technologijų kūrimas. Tokiu būdu atsiranda

galimybė kurti naują skaitmeninę kultūrą ir poreikis informacinės komunikacinės technologijas nuolat tobulinti bei kurti naujas (Butrimė 2011).

Asmeninio kompiuterio naudojimas siejasi prie tinklinio, kuris padidina galimybes pasiekti iki šiol nepasiekiamus duomenų šaltinius nuo individualiai naudojamų technologijų link socialinės tinklaveikos (Augustinaitis, Petrauskas 2010). Atsiranda tinklinio raštingumo (TR) sąvoka. Tinklinis raštingumas reiškia ryšį, kuriuo vieni žmonės rašo ir komentuoja vieni kitiems ir supranta, kad tai yra socialinis, bendras procesas, o ne vieno asmens veikimas, kuriame dalyviai yra atsakingi už dalyvavimą ir pasekmes (Kankevičienė 2011). TR svarbi komunikacija, t. y. svarbus technologijų vaidmuo skaitant ir rašant. TR reikalauja gebėjimų kritiškai skaityti saityno turinį ir nustatyti internetinių šaltinių patikimumą.

Nuolat besivystančios informacinės komunikacinės technologijos skatina keisti tradicinius informacijos paieškos ir gavimo įpročius. Vis dažniau naudojama internete esanti informacija, elektroniniai šaltiniai ir paslaugos. Iškyla poreikis gebėti pritaikyti IT informacijos paieškos ir valdymo srityje bei gebėti jas panaudoti įvairiose veiklos srityse ir situacijose (Eisenberg, 2008). Informacinis raštingumas (IR) apibūdina asmens gebėjimus: nepriklausomas saviavada paremtas mokymasis, gebėjimas naudotis informacijos šaltinių ir formų įvairove, turi galias informacijos pasaulio žinias, internalizuoja vertybes, skatinančias etišką ir teisėtą informacijos vartojimą (Vaičiūnienė, Mažeikienė, Oleškevičienė 2013). Boekhorst (2003) išskiria tris informacinio raštingumo koncepcijas: informacinių technologijų, informacijos šaltinių ir informacijos procesų. Informacinių technologijų koncepcija akcentuoja IT naudojimą informacijos gavimui ir sklaidai, informacijos šaltinių – informacijos paieškos ir naudojimo kompetenciją; informacijos procesų koncepcija informacinį raštingumą apibūdina kaip procesą, apimančią informacijos poreikio identifikavimą, informacijos gavimą, vertinimą, naudojimą, sklaidą įgyjant ir tobulinant žinias. Bawden (2001) įžvelgė sąsajas tarp informacinio raštingumo ir mokymosi. IR yra gyvybinis įrankis mokymosi visą gyvenimą procese.

Medijų raštingumas (MR) kaip terminas atsirado vėliau negu informacinis raštingumas. MR apima daugiau tradicinę žiniasklaidą (radijas, televizija) ir internetą. Medijų raštingumą daugelis autorių mato kaip informacinio raštingumo komponentę. Šios abi sąvokos turi aiškius panašumus (Bawden 2001). IR yra svarbus mokymuisi ir asmenybės vystymuisi, MR turi kultūrinių, žmoniškųjų, etinių aspektų, yra susijęs su skaitmenine pilietybe, vaidina svarbų vaidmenį

skaitmeninėje sklaidoje ir ją vertinant. Medijų raštingumas (MR) – gebėjimai pasiekti, analizuoti, įvertinti, komunikuoti ir pateikti informaciją įvairiomis formomis ir būdais – viena svarbiausių visuomenės kompetencijų, kurios būtina siekti žmonėms suteikiant reikiamų kompetencijų (žinių, įgūdžių, požiūrių); suvokti medijų (radijo, televizijos, interneto, spaudos) vaidmenį ir funkcijas demokratinėje visuomenėje, suprasti sąlygas, kuriomis medijos gali atlikti savo funkcijas; kritiškai vertinti medijų turinį; bendradarbiauti su medijomis skleidžiant demokratiją ir išreiškiant save; turėti įgūdžių (ir naudoti IT) turiniui sukurti.

Skaitmeninio raštingumo (SR) sąvoka apibrėžiama kaip gebėjimas kurti ir naudoti hipertekstą ir suprasti įvairialypę terpę (angl. *multimedia*) (Bawden, Robinson 2002), „taikyti skaitmenines technologijas, komunikacinius instrumentus arba tinklus informacijos prieigai, valdymui, sujungimui, vertinimui ir kūrimui“ (Digital Transformation 2007). SR sudaro penki pagrindiniai skaitmeniniai įgūdžiai (Aviram, Eshet-Alkali 2006):

- fotovizualiniai (grafiškai pateiktų nurodymų „skaitymas“);
- atkūrimo (skaitmeninio atkūrimo pasitelkimas kuriant naują medžiagą iš esamos);
- nukreipimo (žinių kaupimas nelinejiniu būdu, naršant hipertekstines nuorodas);
- informaciniai (informacijos kokybės ir pagrįstumo vertinimas);
- socialiniai emociniai (taisyklių, galiojančių kibernetinėje erdvėje, supratimas ir jų laikymasis bendraujant kibernetiniu būdu) Kibernetinė erdvė tapo nauja socialine aplinka, kurioje žmonės flirtuoja, kalbasi apie verslą, dvasinius tyrinėjimus, psichologinę paramą (žr. <http://konsultacijos.vlkk.lt/lit/96008>).

Skaitmeninis raštingumas yra plačiausia sąvoka, apimanti svarbiausius aspektus.

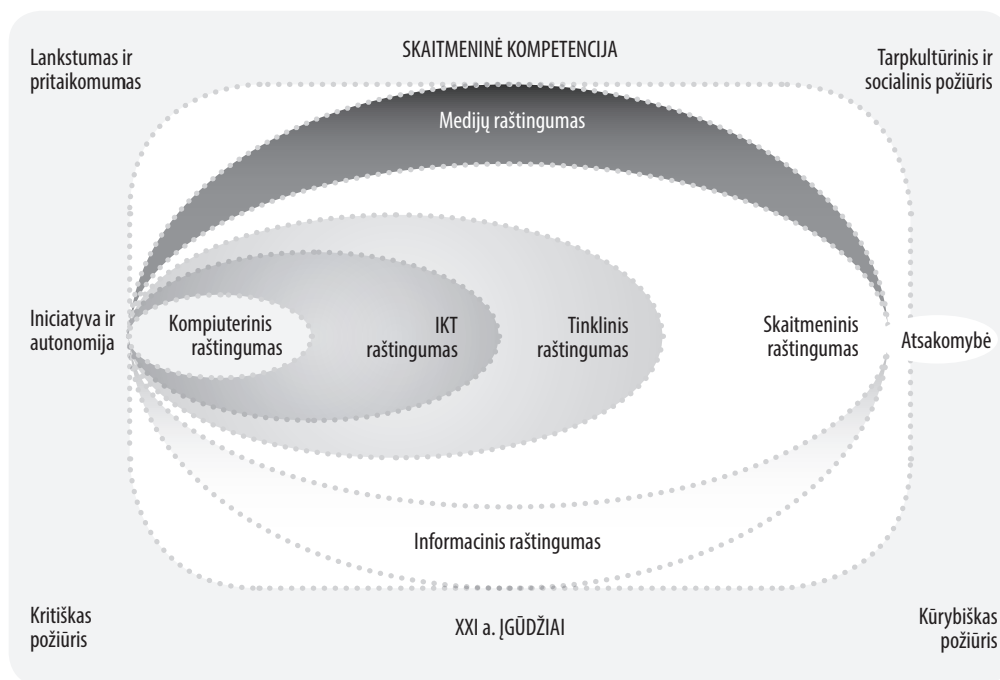
Pastaraisiais metais skaitmeninė kompetencija (SK) tapo pagrindine sąvoka kalbant apie tai, kokius su technologijomis susijusius įgūdžius ir supratimą žmonės turėtų turėti žinių visuomenėje. SK susideda iš įvairių įgūdžių ir gebėjimų, apima kitų raštingumo sąvokų žiniasklaidos priemones ir ryšius, technologijas ir kompiuterių mokslą, raštingumą ir informatiką. Skaitmeninę kompetenciją sudaro (Ilomäki ir kt. 2011):

- techniniai įgūdžiai naudoti skaitmenines technologijas;
- gebėjimai naudoti skaitmenines technologijas prasmingai dirbant, mokantis ir apskritai užsiimant įvairia veikla kasdieniame gyvenime;

- gebėjimai kritiškai įvertinti skaitmenines technologijas;
- motyvacija dalyvauti skaitmeninėje kultūroje.

Europos Komisijos parengtame dokumente (2007) skaitmeninė kompetencija (SK) apibrėžiama kaip besisiejanti su patikimu ir kritišku informacinės visuomenės technologijų naudojimu darbe, leidžiant laisvalaikį ir bendraujant. Asmenys, įgiję skaitmeninę kompetenciją, turi suprasti ir žinoti apie IVT gyvenime – asmeninėje ir socialinėje aplinkoje bei darbe, gebėti naudotis priemonėmis ieškodami, rinkdami, apdorodami, sistemindami, pristatydami ir suprasdami sudėtingą informaciją ir turėti interneto prieigos, paieškos ir naudojimosi galimybes, taip pat naudotis IVT siekdami sustiprinti kritišką mąstymą, kūrybiškumą ir novatoriškumą.

Artima skaitmeninei kompetencijai sąvoka yra XXI a. gebėjimai. Tai gebėjimai, kuriuos turintis asmuo gali dalyvauti naujų bendruomenių, susibūrusių į tinklus susijungusioje visuomenėje, gyvenime. Ši sąvoka yra gana artima skaitmeninei kompetencijai, o jos esmė yra panaši ir, gal būt, šiek tiek platesnė nei skaitmeninės kompetencijos (Ilomäki ir kt. 2011). 6.3. pav. atsispindi šiame tekste pateiktų sąvokų tarpusavio ryšius (Ala-Mutka 2011):

6.3. pav. Skaitmeninė kompetencija ir susijusios sąvokos.

Informacinės visuomenės technologijų progresas keičia visuomenių gyvenimo būdą visose srityse: darbo, verslo, švietimo, tyrimų, pramogų ir t. t. Informacinė visuomenė ne tik keičia visuomenės grupių sąveikos būdus, bet ir verčia tradicines organizacines struktūras prisitaikyti, tapti lankstesnėmis, labiau bendruomeniškomis bei mažiau centralizuotomis. Šiuolaikinėms informacinėms ir telekomunikacinėms technologijoms priskiriamos galimybės:

- skatinti demokratinius pokyčius;
- didinti valdymo efektyvumą;
- įtraukti didžiąją gyventojų ir viešojo administravimo procesus;
- tobulinti viešųjų paslaugų teikimą ir vadybą;
- padėti veiksmingiau spręsti socialines problemas (nedarbo, nusikalstamumo, švietimo ir kt.);
- keisti viešojo administravimo stilių.

Informacinės visuomenės technologijos pradeda veikti visuomenę, priversdamos ją reaguoti į naujoves. Naujos pasikeitusios galimybės mokytis ir komunikuoti yra pagrindinės priežastys informacinės visuomenės technologijų naudojimo augimui (Redecker ir kt. 2010).

INFORMACINĖS VISUOMENĖS TECHNOLOGIJŲ TURINYS IR ĮVAIROVĖ

Informacijos technologijų plėtotė pasaulyje sukėlė didelius ūkio ir visuomenės struktūrų pokyčius. Išsivysčiusiose šalyse vis didesnę nacionalinio produkto dalį sudaro informacija, didėja darbų decentralizacija ir globalizacija. Sparčiai plinta ir tobulėja informacijos technologijų sukurti darbo įrankiai, kuriais naudojasi vis didesnė visuomenės dalis. Keičiasi socialinė ir ekonominė situacija. „Tokiam socialiniame pasaulyje aukščiausios kokybės prekė yra naujausia informacija, žinios ir įgūdžiai“ (Mokymosi visą gyvenimą memorandumas 2001).

Sparčiai plečiantis informacinių sistemų kūrimo galimybėms, keičiasi daugelio žmogaus veiklos sričių darbo aplinka. Technologijų plėtra keičia žmogaus veiklos sričių darbo aplinką, skatina naujų specialybių atsiradimą, turi įtakos programinės įrangos kūrimo procesams, naujų metodų paieškai, skirtai informacijai ir žinioms kaupti, skleisti, valdyti. Skaitmeninės technologijos sudaro sąlygas informacijai paprasčiau priimti, apdoroti, perduoti, sisteminti ir naudoti

kuriant naujus produktus ir paslaugas, naujas specialybes ir profesijas. Todėl vis aktualesnis tampa naujų profesinių žinių įgijimas, geresnis pasirinktos srities išmanymas. Skaitmeninė informacija virsta ekonomine ir socialine vertybe. Tai naujos ekonomikos, sukuriančios naujas ir keičiančios kitas pramonės šakas, pagrindas, kas daro didelį poveikį piliečių gyvenimui (Rutkauskienė 2000).

Žinios ir žinojimas yra sparčiausiai kintanti šiuolaikinio gyvenimo sritis. Tai reiškia, kad nuo žinojimo sampratos ir sandaros šiuolaikiškumo pradeda priklausyti pažangos ir plėtros galimybės. Žinojimas yra tiesiogiai susietas su informacijos ir komunikacijos technologijų plėtra; nuo žinojimo organizavimo ir procesų priklauso inovacijų potencialas ir jų panaudojimo galimybės, žinojimo ypatumai lemia visuomenės valdymą ir jos konkurencingumą. Žinių ekonomika žymi tam tikrą ekonomikos kokybę, jos plėtros tarpsnį. Žinių ekonomikai būdinga tai, kad itin svarbiu gamybos veiksmu tampa žinios: gamybos technologijos pramonėje, pardavimų technologijos prekyboje, taikant klientų aptarnavimo metodus teikiant paslaugas. Svarbi inovacijų – žinių vartimo verslo sprendimais problema, inovacijos suprantant plačiąja, ne tik aukštųjų technologijų, prasme. Pagal Pasaulio banką (cituota Gudauskas 2004), žinių ekonomikos esmę sudaro:

- švietimas ir mokslas – žinioms kurti ir naudoti reikalingi išsilavinę ir gebantys piliečiai;
- informacinė infrastruktūra – efektyviai komunikacijai, informacijos ir žinių sklaidimui bei apdorojimui reikalinga dinamiška informacinė infrastruktūra;
- ekonominė skatinamoji ir institucinė santvarka – reguliacinė ir ekonominė aplinka, leidžianti žinioms laisvai judėti, palaikanti investicijas į informacijos ir komunikacijos technologijas, o svarbiausia – antreprenerystė, skatinanti žinių ekonomiką;
- inovacijų sistemos – būtini tyrimų centrų, universitetų, privačių kompanijų bei bendruomenių grupių tinklai integruojantis į globalias žinias. Jie turi asimiliuoti ir adaptuoti lokalius poreikius, kurti naujas žinias.

Išskiriami šie esminiai žiniomis grįstos ekonomikos komponentai:

- išsilavinusi ir įgudusi visuomenė, gebanti efektyviai kurti, dalintis ir naudoti žinias;
- dinamiška informacijos infrastruktūra, palaikanti efektyvią informacijos komunikaciją, sklaidimą ir apdorojimą;
- veiksminga firmų, tyrimų centrų, universitetų, konsultantų bei kitų organizacijų inovacijų sistema, leidžianti integruotis į globalią žinių išteklių visumą, asimiliuoti ir adaptuoti joje lokalius poreikius bei kurti naujas technologijas;

- ekonominė ir institucinė struktūra, skirta efektyviam esamų ir naujų žinių naudojimui bei antreprenerystės klestėjimui.

Žinios yra tiesiogiai susijusios su informacija, tačiau jos neturėtų būti tapatinamos tarpusavyje. Žinios reiškia gilų dalyko suvokimą ir sugebėjimą panaudoti jau turimus duomenis tam, kad būtų galima įvertinti naują informaciją. Žinios tarsi jaučiamos intuityviai, suteikdamos galimybę žmonėms suvokti situacijas ir greitai priimti tinkamus sprendimus. Todėl galima teigti, kad žinios, kurių pagrindiniai komponentai yra duomenys, informacija ir žinios, – tai informacija, kuri yra suprantama per asmeninius įgūdžius, patirtį ir sugebėjimus (Lydeka, Bareišis 2005). Augustinaitis (2003) pateikia tokią informacijos, žinių bei išmintingų sprendimų tarpusavio sąveikos formulę:

$$\text{Duomenys} + \text{Kontekstas} = \text{Informacija}$$

$$\text{Informacija} + \text{Patirtis} = \text{Žinios}$$

$$\text{Žinios} + \text{Įžvalgumas} + \text{Naujos technologijos} + \text{Aukštos kvalifikacijos žmogaus ištekliai} = \text{Išmintingi sprendimai}$$

Informacija leidžia trumpalaikius veiksmus, o žinios – ilgalaikes, į kompetenciją orientuotas perspektyvas. Duomenys, informacija bei žinios yra integruotos vienos sistemos sudedamosios dalys, negalinčios funkcionuoti viena be kitos. Todėl žinių kaupimas dažnai suprantamas kaip nenutrūkstamas duomenų bei informacijos transformavimo į žinias procesas (Kėdaitienė 1999).

Kad informacija taptų žiniomis, yra nustatomi ryšiai tarp jau egzistuojančių žinių. Ankstesnės žinios yra naudojamos iš gautos informacijos sukurti prasmę. Kartą priimtos jos kuria naują supratimą susijungdamos su ankstesnėmis žiniomis. Naujos žinios yra daug funkcionalesnės nei ankstesnės, nes jos yra sudarytos iš gautų iš išorės žinių. Apskritai, žinios yra tai ką, žmonės žino, o informacija – kaip jie jas perduoda (Wiig 1999).

Tačiau informacijos ir komunikacijos moksluose žinių ir informacijos sąvokos yra atskiriamos.

Kalbant apie informacines technologijas reikia kalbėti ir apie informacinius įgūdžius. Intuityviai kiekvienas suprantame, kas tai yra. Bendriausia prasme informacinius įgūdžius galėtume apibūdinti kaip sugebėjimą apdoroti informaciją, t. y. ieškoti bet koku pavidalu, peržvelgiant tiek popierinius, tiek kompiuterinius katalogus, atrenkant šaltinius, toliau – susisteminti informaciją pagal svarbą, išsirinkti fragmentus, sutvarkyti, rezultatus pateikti tinkamiausia forma.

Be abejoj, didelė dalis informacijos apdorojimo bus atliekama kompiuteriu panaudojant įvairią informacijos technologiją. Taigi mokėti dirbti kompiuteriu reikia, ir kuo geriau, tuo greičiau padarysime darbą. Tačiau akcentuoti reikia ne mokymą dirbti kompiuteriu, o gebėjimą tvarkytis su informacija. Tai – informacinių įgūdžių ugdymas (Dagienė 2007).

„Informacinių įgūdžių“ sąvoka glaudžiai siejasi su „mokymosi“ sąvoka. Herring (1998) nuomone, informaciniai įgūdžiai – tai įgūdžiai, kuriais besimokantieji remiasi norėdami nustatyti informacijos, sąvokų ir idėjų tikslą, o vėliau apmąstyti, kaip efektyviau tuos įgūdžius pritaikyti. Informaciniai įgūdžiai apima ne tik tai, ką besimokantieji atlieka mokymosi įstaigoje, bet ir apskritai gyvenime vartojamus informacijos šaltinius. Informaciniai įgūdžiai turi padėti suvokti studijuojamą medžiagą. Informaciniams įgūdžiams ugdyti galima pasitelkti įvairių įvairiausių šaltinius. Informacijos technologijos šaltinių vartojimas reikalauja ir naujų technologijos vartojimo įgūdžių.

Žinių visuomenė yra neatsiejama nuo e. erdvės tobulinimo, nes e. veiklos ir e. paslaugos tiesiogiai atitinka žinių visuomenės vidinę sandarą ir logiką. Pirmiausiai e. veiklos ir e. paslaugos yra adekvačios žinių visuomenės kompleksiškumui ir dinamikai. Priešingai nei tradicinis sektorinis supratimas, kuris tinka stabilioms ir hierarchizuotoms visuomenėms, e. valdymas sugeba vienu metu ne tik reaguoti į skirtingus pokyčių mastus ir lygius, bet ir jungti skirtingas bei daugialypes veiklos arenas (*multiarenas*) ir veikėjus (*multi-actors*).

Šiuolaikinis mokymasis vyksta virtualioje mokymosi aplinkoje – tai kompiuteriniais tinklais ir kitomis informacinėmis komunikacinėmis technologijomis pagrįsta ugdymo sistema, kurioje organizuojamas mokymo procesas: pateikiamas modulio turinys, rengiamos diskusijos, forumai, pokalbiai, bendraujama e. paštu, dalinamasi mokymosi medžiaga – garsine, vaizdine, elektronine informacija. Elektroninė mokymosi medžiaga – tai teksto dokumentai, tinklalapiai, grafika, garso įrašai, filmai ir kt. (Rutkauskienė ir kt. 2007). Mokymo(si) turinys – pagrindinių mokymo proceso parametrų (tikslų, turinio, organizavimo būdų, mokymo metodų, mokymo priemonių, vertinimo būdų) tarpusavio dermė ir nuolatinis jų tobulinimas. Ši sąvoka apibūdina mokymo visumą, kurioje kiekvienas mokymo elementas yra nukreiptas į tikslą, nulemtas sąveikos su kitais elementais ir turi joje tam tikrą vietą ir prasmę (Laužackas 2005).

Šiandien kuriama vis daugiau informacinėmis ir komunikacinėmis technologijomis grindžiamų bendravimo ir bendradarbiavimo priemonių. Programinės įrangos kūrėjai siūlo iš esmės kitokią programinę įrangą (pvz., socialinius tinklus),

naujus programinės įrangos taikymo būdus, kurie skirti informacijos vizualizacijai ir dalijimuisi. Informacijos saugojimo ir perdavimo priemonės arba kanalai, kuriais ji perduodama, vadinami medijomis. Medijomis laikome klasikines komunikacines technologijas: kalbą, raštą, fotografiją, spaudą, telegrafą, telefoną, radiją, televiziją. Dabar išgyvename skaitmeninio informacijos perkėlimo į naujas laikmenas laiką. Moderniosios technologijos atveria naujas komunikavimo erdves.

Pagrindinė naujoji medija, turinti įtakos tradicinėms masinio komunikavimo priemonėms, yra internetas. Atsižvelgiant į paplitimą, jį galima laikyti atskira medija, naudojama tiek tarpasmeninei, tiek grupinei ir organizacinei, tiek masinei komunikacijai, jame tęsiami tradiciniai masinio komunikavimo priemonėms žurnalistikos žanrai bei principai, kartu kuriamos naujos turinio formos ir ryšiai. Internetas pateikia daugiau įvairios informacijos ir leidžia ieškoti informacijos bei rinktis ją pagal savo poreikius ar pomėgius, suteikia daug daugiau galimybių kurti turinį, ir visa tai pateikiama mažesnėmis sąnaudomis negu buvo įmanoma anksčiau. Be to, internetas prieinamas ir per mobiliąsias technologijas, o tai daro naudojimąsi juo dar paprastesnį. Vienas iš naujųjų interneto bruožų – didelės, su niekuo anksčiau nepalyginamos galimybės auditorijai dalyvauti kuriant ir skleidžiant pranešimus – yra svarbiausia pastarojo meto interneto ir apskritai naujųjų medijų raidos tendencija, įvardijama socialinių medijų terminu (Nevinskaitė 2011).

Socialinė medija – tai internetinis turinys, kurį žmonės sukūrė naudodamiesi lengvai prieinamomis technologijomis, leidžiančiomis paprastai sukurti, patalpinti ir paskleisti informaciją. *Wikipedia* enciklopedija naująsias medijas apibrėžia kaip naujas informacijos sklaidos technologijas, atsiradusias XX a. paskutiniojo dešimtmečio pradžioje vis populiarėjant kompiuteriams, internetui, skaitmeninei fotografijai, videomeniui ir greitai kopijuojamoms informacijos laikmenoms (CD, DVD ir t. t.).

Socialinės medijos formos: socialiniai tinklai, tinklaraščiai, Viki, forumai, turinio bendruomenės, mikrotinklaraščiai, tinklalaidės. Socialinių medijų privalumai: išplėstas bendravimas, plati informacijos paieška, galimybės pasiekti didelį žmonių skaičių tuo pat metu, dalijimasis informacija, naujos kūrybiškos formos, informacijos vizualizavimas, ekonomiškumas, resursų tausojimas (Vaičiūnienė, Mažeikienė, Oleškevičienė 2013). Socialinės medijos moderniam pasaulyje užima vis didesnę interneto dalį, tampa svarbia informacijos sklaidos, saviraiškos ir komunikacijos priemone. Socialinės medijos paplito internete išgalėjus saityno 2.0 galimybėms, kurios leido supaprastinti dvikryptę komunikaciją.

Saityno technologijomis naudojasi daugybė žmonių visame pasaulyje, technologijos tapo šių dienų realybe ir kasdiene veikla. Analizuojant saityno sąvoką akivaizdu, kad dauguma interneto vartotojų internetą ir saityną vertina, kaip sinonimus, tačiau interneto sąvoka apima net tik saityną, bet ir elektroninį paštą, failų persiuntimą (angl. *ftp*) bei kitas paslaugas. Saitynas – svarbiausia sudedamoji interneto dalis – pasauliniu mastu išskirstytas hipertekstinėmis nuorodomis tarpusavyje susietų dokumentų, failų ir paslaugų rinkinys. Tai – milžiniška elektroninė informacijos ir paslaugų biblioteka (laikoma interneto serveriuose, naudojančiuose HTTP hipertekstinių duomenų persiuntimo protokolą), kurioje galima įvairi paieška (Žinių technologijų (ir saityno technologijų) terminų žodynelis 2012).

Išskiriamos trys saityno (žiniatinklio) kartos, išsiskiriančios informacijos gavimo ir pateikimo būdais, galimybe dalyvauti tinkle.

Saitynas 1.0 dažniausiai naudojamas kaip informacijos šaltinis. Internetas buvo paremtas vienpuse komunikacija, kai vartotojai galėjo tik skaityti, matyti ar parsisiųsti puslapį ar bylą. Saityno 1.0 technologijomis grindžiamo e. mokymo(si) esmė yra publikavimas ir skaitymas. Administratoriai publikuoja informaciją virtualiose aplinkose, o vartotojai skaito. Esminės funkcijos yra skaitymas bei žmogaus ir kompiuterio sąveika. Taigi naudojimasis internetu buvo panašesnis į naudojimąsi tradicine žiniasklaida (laikraščiais, televizija, radiju ir t. t.) (Nevinskaitė 2011).

Programinės įrangos, grindžiamos informacinėmis ir komunikacinėmis technologijomis, vadinamos saityno 2.0 technologijomis, vartotojai patys sprendžia, kurie duomenys yra reikšmingi ir kaip jie turi būti naudojami (Gregg 2010). Saityno 2.0 technologijos pakeitė interneto esmę. Darbas žiniatinklyje pasikeitė į tinklinį darbą, kuriame tinklas yra socialinė, bendradarbiavimo ir kolektyvinė erdvė. Pagrindinę vertę sukuria ne internete kaupiamos duomenų bazės, o internete bendraujantys žmonės (Tautkevičienė 2011). Saityno 2.0 technologijos – bendro darbo įrankiai ir paslaugos – socialine programine įranga (angl. *Social software*) suteikia galimybę veikti savarankiškai: vartotojai gali gauti, teikti, papildyti, įkelti, komentuoti, keisti, žymėti, rūšiuoti informaciją, t. y. vartotojas yra ir informacijos naudotojas, ir kūrėjas, nes turi galimybę pats kurti tinklapius, skelbti nuotraukas, muziką, vaizdo įrašus ir kt. (Anderson 2007). Saitynas 2.0 tampa tam tikra interaktyvia saviraiškos terpe ir priemone. Saitynas 2.0 yra socialinis: galima bendrauti su visais, surasti draugus, dalytis laimėjimais, vargais, pomėgiais nepriklausomai nuo laiko ir geografinės padėties (Rutkauskienė ir kt. 2013). Dėl saityno 2.0 technologijų

e. mokymas(is) iš informacijos ir turinio perdavimo virsta į turinio ir žinių kūrimo procesą (Downes 2007).

Trečiosios kartos saityno 3.0 technologijos remiasi semantine paieška (angl. *Semantic search*), ryšiams tarp sampratų aprašyti naudoja ontologijas (angl. *Ontology*), tezaurus (angl. *Thesauri*) ir taksonomijas (angl. *Taxonomy*), hibridinius (angl. *Mash ups*) dokumentus, virtualiąją realybę. Šios technologijos užtikrina efektyvesnę mokslo šaltinių paiešką (Tautkevičienė 2011). Saitynas 3.0 – tai sistema, kuri galės duoti aiškų ir išsamų atsakymą į bet kokį klausimą, pvz., „Ieškau kurorto šiltuosiuose kraštuose, kur galėčiau pailsėti savo atostogų metu: turiu 3 000 litų ir su manim bus mano mažametis vaikas.“ Šiandien tokios informacijos paieškos gali užtrukti ne vieną valandą: reikės ieškoti tinkamų kurortų, lėktuvų skrydžių, viešbučių, įmonių, nuomojančių automobilius. Saitynas 3.0 vartotojui akimirksniu turėtų duoti išsamų pasiūlymų sąrašą, tokį pat, kaip dabar suformuotų turistinio biuro agentas (Rutkauskienė ir kt. 2013).

Atsiradusios saityno technologijos sukūrė naujas informacijos turinio kūrimo ir perėmimo galimybes, prieinamas visiems vartotojams. Tinklaraščiai, mikrotinklaraščiai, viki svetainės, bendradarbiavimo priemonės yra turinio kūrimo priemonės, priklausančios socialinei mokymosi aplinkai (Rutkauskienė ir kt. 2007).

Tinklaraštis – interneto svetainėje publikuojamų straipsnių (įspūdžių, naujienų, įvykių, pamąstymų ir kt.) rinkinys. Straipsniai paprastai publikuojami atgaline chronologine tvarka. Gali būti įvairiai apipavidalinami: pavyzdžiui, kaip saity sąrašas, straipsnių santraukų su saitais į visą straipsnio tekstą sąrašas, straipsnių ir jų skaitytojų komentarų sąrašas. Tinklaraščiai gali būti tvarkomi rankiniu būdu, tačiau pastaruoju metu atsiranda priemonių, padedančių automatizuoti jų tvarkymą (Enciklopedinis kompiuterijos žodynas 2009).

Viki – interneto svetainių rūšis, kur lankytojai gali papildyti ir taisyti svetainės turinį. Vikiio programinė įranga – grupinės įrangos rūšis – programų rinkinys, skirtas vikiui realizuoti. Paprastai šį rinkinį sudaro serverio programinė įranga, diegiama į vieną ar kelis saityno serverių, sąryšinių duomenų bazių sistema turiniui laikyti ir vikiio mašina, skirta turiniui modifikuoti, atnaujinti, modifikacijoms sekti, modifikacijų žurnalui kurti, vikiio ženklavimo kalbai konvertuoti į kitas kalbas (pvz., HTML) ir kt. (Dagienė, Grigas, Jevsikova 2008).

Vikipedija – didžiausia žiniatinklinė enciklopedija, prie kurios kūrimo prisideda milijonai žmonių iš viso pasaulio: jos turinys publikuojamas atvira GNU licencija. Vikipedijos išskirtinumas pasireiškia tuo, kad įvesti taisymai matomi iš

karto ir saugomi atskirai. Taigi mokymosi turinys nesugadinamas. Vikipedijos turinį galima išsaugoti ir atsispausdinti (Rutkauskienė ir kt. 2013).

Skaidos technologijos (angl. *Really Simple Syndication, RSS*) skirtos informacijai rinkti ir sisteminti iš įvairių interneto šaltinių, jų neaplančius. Speciali programinė įranga – naujienų agregatoriai palaiko ryšį su visais vartotoją dominančiais tinklaraščiais, tikrina jų RSS medžiagą ir pateikia naujienas, atnaujina interneto svetainės turinį (pvz., naujienų, tinklaraščio įrašų, pranešimų apie programinės įrangos atnaujinimą ir t. t.), skleidžia, publikuoja standartiniu XML formatu. RSS turinys gali būti peržiūrimas naudojantis šiuolaikinėmis naršyklėmis ar specialiomis RSS programomis (Žinių technologijų (ir saityno technologijų) terminų žodynėlis 2012).

Socialinis tinklas – interaktyvi interneto struktūra (internetu svetainė), vienijanti tam tikrą bendrų interesų turinčią narių grupę, kuri ir kuria konkrečios svetainės turinį, ir virtualiai bendrauja tarpusavyje automatizuotomis konkrečios svetainės priemonėmis. Socialiniai tinklai – pastaruoju metu aktyviai besivystanti interneto dalis, kuriai galima priskirti tiek paprastus diskusijų forumus, tiek sudėtingus visuomeninius ir (ar) komercinius interneto projektus (Rutkauskienė ir kt. 2012). Socialiniai tinklai skirstomi į draugų tinklus: bendravimo su bendraminčiais, naujų pažinčių (*Facebook, myspace, Orkut*), specializuotus tinklus, orientuotus į specifinius vartotojų poreikius; projektų socialinius tinklus. Naudojant socialinius tinklus galima diskutuoti, imti interviu, kurti grupes, įkelti nuotraukas, vaizdo filmus ar nuorodas, rašyti komentarus, dalykiškai bendrauti, dalytis resursais, spręsti problemas. Dalyvavimas bendruomenės socialiniuose tinkluose suteikia galimybę dalytis veikla, pavyzdžiais, idėjomis ir patirtimi su visa bendruomene. Jie taip pat gali tapti bendruomenės naujokais, kad rastų naujų idėjų bei pasisemtų įkvėpimo galimiams projektams ir kartu praturtintų savo kasdienę veiklą naujovėmis.

Didžiausi Lietuvos veikiančios socialiniai tinklai: *One.lt* – leidžiantis rašyti asmenines žinutes ir stebėti draugų veiksmus; *Frype.lt* – be socialinių bendravimo funkcijų, turi ir *MySpace* iškėlusią funkciją – muzikos grotuvą, per kurį galima klausyti įvairiausių atlikėjų internetu; *Klase.lt* – klasės ir studijų draugams suburti skirtas socialinis tinklas; *Pros.lt* – profesinis socialinis tinklas, vienijantis įvairių sričių profesionalus.

Atviri švietimo išteklių (AŠI) (angl. *Open Educational Resources*) – tai laisvai prieinama viešajam naudojimui mokomoji medžiaga. Įprastai tai skaitmeninio pavidalo nemokama mokomoji medžiaga pedagogams, studentams bei

savarankiškai besimokantiems asmenims, kurią galima pakartotinai naudoti bei pritaikyti pagal savo poreikius mokymui, mokymuisi bei tyrimams ir mokslinei veiklai. AŠI gali apimti visą kursą / programą, kursų medžiagą, modulius, studentų vadovus, mokymo užrašus, vadovėlius, mokslinius straipsnius, vaizdo įrašus, vertinimo priemones, testus, programinę įrangą ir visus kitus įrankius, medžiagas ar technikas, naudojamas žinių ir informacijos srauto pasiekiamumui palaikyti. AŠI tikslas yra pagerinti prieigą prie mokymosi galimybių, dalijant žinias ir mokymosi resursus. AŠI judėjimas siekia skatinti ir prisidėti prie mokymosi resursų skaičiaus didėjimo internete, griaunant prieigos barjerus ir mažinant panaudojimo apribojimus, tobulinant švietimą kaip socialinę gerovę. (Rutkauskienė ir kt. 2013).

Lietuvoje atvirų švietimo išteklių judėjimo populiarumas dar nesulaukė tokių aukštumų kaip anglakalbiam pasaulyje. Nepaisant to, atsiranda vis daugiau tiek pavienių asmenų, tiek švietimo institucijų, pritariančių atvirų švietimo resursų idėjai.

SUAUGUSIŲJŲ IVT KOMPETENCIJOS LAVINIMO YPATUMAI

Mokymosi visą gyvenimą kompetencijos tampa esminėmis dėl dviejų neišvengiamybių: poreikio pasiekti reikiamą informaciją ir būtino gebėjimo spręsti apie gautą informaciją kokybę. Pastaraisiais dešimtmečiais daug dėmesio skiriama naujoms technologijoms perimti, ugdyti iniciatyvumą, kompiuterinį raštingumą, bendravimą. Žmonių poreikius atitinkantis kvalifikacijos tobulinimas, įsisavinant naujas technologijas, suteikia galimybes prisitaikyti prie kintančios aplinkos ir užtikrina sėkmingą ilgalaikę veiklą (Motekaitytė 2008).

ES strategijoje pabrėžiama, kad siekiant skatinti augimą ir darbo vietų kūrimą, teisingumą ir socialinę įtrauktį, svarbu sukurti gerai veikiantį „žinių trikampį, kurį sudaro švietimas, moksliniai tyrimai ir inovacijos, bei padėti visiems piliečiams tobulinti ar įgyti naujus gebėjimus“ (ES 2010–2020).

Informacinės visuomenės technologijos yra persmelkusios visas žmogaus gyvenimo sritis. Jos apima informacijos kūrimo, diegimo, sklaidos ir valdymo funkcijas, veikia viešojo administravimo sektorių bei visus politinius, teisinius, ekonominius, socialinius ir kultūrinius procesus. Todėl IVT kompetencijos lavinimas yra svarbus veiksnys mūsų gyvenime.

IVT gebėjimai, kurie pasireiškia švietimo procesuose ir kuriuos suaugusysis naudoja asmeninėje, visuomeninėje ir profesinėje veiklose:

- Gebėjimas mintinai atlikti elementarius skaičiavimus (pirkinių kaina ir grąža parduotuvėje, buto mokesčiai, savo pajamos ir išlaidos ir pan.) ir skaičiuoti naudojantis elektroniniais prietaisais (skaičiuotuvu, mobiliuoju telefonu ir pan.).
- Gebėjimas naudotis šiuolaikinėmis priemonėmis įvairiose situacijose: mobiliuoju telefonu bendravimo ir kitais tikslais; bankomatu; skaitmeninėmis GPS navigacijos priemonėmis (pėstiesiems, dviratininkams, automobiliams ir kt.).
- Gebėjimas naudoti informacinių technologijų priemones bendravimui: elektroninis paštas, pokalbių programos („Skype“ ir kt.), socialinės svetainės („Facebook“ ir kt.).
- Gebėjimas pasitelkti informacinių technologijų paslaugas asmeniniams ir (ar) darbo tikslams (informacijos paieška internetu, e. bankininkystė, internetinė prekyba, žiniasklaida, elektroniniai valdžios vartai: turto, pajamų deklaravimas ir kt.).
- Gebėjimas tikslingai naudotis biuro programomis: 1) rašyti ir skaityti naudojant tekstų rengyklę (*Microsoft Word*, *Open Office* ir kt.); 2) skaičiuoti ir braižyti diagramas naudojant skaičiuoklę (*Microsoft Excel*, *Open Office* ir kt.); 3) naudoti duomenų bazių sistemą (*Microsoft Access* ir kt.); 4) paruošti pateiktis (prezentacijas) naudojantis *Microsoft Power Point* ir pan.
- Teisinių ir etinių normų, susijusių su informacinėmis technologijomis, žinojimas ir gebėjimas jų laikytis (programų, muzikos, vaizdo įrašų ir kitų kūrinių teisėtas įsigijimas ir naudojimas, informacijos privatumas ir jo laikymasis, e. pašto ir interneto svetainių naudojimo etika ir pan.).
- Higienos taisyklių žinojimas ir gebėjimas jų laikytis (pertraukos dirbant su kompiuteriu, taisyklinga laikysena, reikalavimai darbo vietai ir t. t.).

Suaugusieji gali pasirinkti, kur ir kokiais būdais ugdyti informacinės visuomenės technologijų gebėjimus. Pasirinkimas priklauso nuo asmeninių gebėjimų lygio, gyvenamosios vietos, užimtumo, laiko, finansavimo.

Šiandien daugiausia mokosi jaunesnio amžiaus, aukštesnio išsilavinimo, dirbantys, einantys aukštesnes pareigas, gaunantys didesnes pajamas, didmiesčiuose gyvenantys suaugusieji. Suaugusiųjų grupės, labiausiai stokojančios švietimo, yra: migrantai, prašantieji prieglobsčio, romai, mokyklos nebaigę asmenys, nesimokantys, bedarbiai, neįgalieji, vyresnio amžiaus suaugusieji, gaunantys mažas pajamas, socialiai remtini asmenys ir žemos kvalifikacijos darbuotojai. Iššūkiu lieka šių grupių įtraukimas į mokymąsi. Todėl mokymąsi būtina organizuoti taip, kad jis būtų patrauklesnis, lankstesnis, prieinamesnis, teikiantis alternatyvas, užtikrinantis mokytojo ir besimokančiojo prasmingą bei kokybišką bendravimą (Gedvilienė 2010).

Tai kelia spręstinas problemas: mokymo personalo rengimą, mokymo technologijos rengimą, mokymo metodų parinkimą ir rengimą, finansavimo poreikius.

Informacinių technologijų taikymas mokymo procesuose išstumia įprastines metodikas, tradicinius mokymo metodus ir tampa svarbia mokymosi visą gyvenimą, naujovių diegimo ir į besimokantįjį orientuoto mokymosi formų priemone. „Informacinės technologijos padeda kurti naują informacijos šaltinių ir bendravimo priemonių įvairovę turinčią mokymosi aplinką, kurioje lengviau ugdyti kritinio mąstymo įgūdžius, integruoti įvairių sričių temas, taikyti aktyvius mokymo metodus, mokyti dirbti savarankiškai“ (Aramavičiūtė, Martišauskienė 2006). Reikalingos tokios programinės priemonės ir tokie metodai, kad būtų pasiekti laukiami rezultatai.

Kai yra aktualu įsisavinti teorinių žinių ir įgyti praktinių įgūdžių, reikalingi pasyvieji ir aktyvieji mokymo(si) metodai, atsižvelgiant į tai, ar mokymų dalyvis yra aktyvus ar pasyvus. Pasyvieji metodai: paskaita, kompiuterinis mokymasis, individualus mokymasis, klausymasis ir stebėjimas. Dalyviai įgyja žinių, dalyvauja kaip informacijos gavėjai. Aktyviaisiais metodais vadinami projektų, grupinio darbo, modeliavimo ir kiti būdai – siekiama įtvirtinti dalyvių gautas žinias, suformuoti gebėjimus (Lukošūnienė ir kt. 2009). Vienas iš aktyviųjų mokymosi metodų pavyzdžių yra realizuojamas grupiniu darbu, kai mokymasis iš pasyvaus tampa aktyviu: dokumentų sisteminimas, jų pristatymas, naujos informacijos paieška, tvarkymas, modeliavimo užduočių skyrimas – gebėti atlikti veiksmus su tam tikromis kompiuterinėmis priemonėmis ir taikyti tuos gebėjimus modeliuojant realias situacijas (Sturienė 2007). Prie aktyviųjų metodų priskiriamas ir plačiai taikomas probleminis mokymas arba probleminio ugdymo metodas (angl. *Problem-based learning*), kurio esmę sudaro tai, kad studentai grupėse savarankiškai, moderatoriaus padedami, gvildena realias problemas, ieško jų sprendimo būdų (Fosmire, Macklin 2002), patys prisiima atsakomybę už savo ir grupės darbą ir rezultatus (Šveikauskas 2005). Bendravimas vyksta ir netiesiogiai – elektroniniu paštu, per e. konferencijas, naudojamos virtualios mokymosi aplinkos (*Wikipedija, WebCT* ir kt.).

Remiantis technologiniu kriterijumi pagal Jansens (2002), skiriami tokie svarbiausieji inovatyvaus mokymo metodai: imitacinis mokymas; e. mokymas; nuotolinis mokymas. Visi trys metodai, grindžiami informacinėmis ir komunikacinėmis technologijomis, yra glaudžiai susiję: imitacinį metodą galima taikyti mokant(is) ir elektroniniu, ir nuotoliniu būdais. Svarbiausios inovatyviojo mokymo formos –

savarankiškas bei komandinis mokymasis, besimokanti organizacija ir besimokanti visuomenė.

Savarankiškas mokymasis – kai besimokantysis sprendžia, ką ir kaip studijuoti, kontroliuoja mokymosi procesą. Naujas savarankiško mokymosi galimybes sukuria inovatyviųjų metodų, panaudojant informacines technologijas, taikymas, įgyjant ir gilinant žinias besimokančiojo nustatytu ritmu, naudojantis įvairiais edukaciniais ir informaciniais šaltiniais. Kolektyvinis mokymas – mokymas, vykstant diskusijoms, aptariant realias ir imitacines situacijas kuriamas bendras „mąstymas“. Privalumai: vaidmenų ir užduočių pasiskirstymas grupėje; bendri sprendimai, kiekvieno grupės nario gebėjimų panaudojimas; sinergetinis efektas; kolektyvinio darbo gebėjimų lavinimas (Baležentis 2011). Imitacinis mokymas vyksta panaudojant imitacines programas, informacines technologijas, imituojant situaciją ir veiksmus, reikalaujančius mokymosi proceso metu priimti sprendimus (Baležentis 2011).

Nuotolinis (distancinis) mokymas – tai mokymo būdas, kai yra fizinis atstumas tarp besimokančiojo ir mokytojo, tad jų tarpusavio bendravimas vyksta įvairiomis technologijomis grįstomis komunikavimo priemonėmis (Rutkauskienė, Pociūtė, Targamadžė, Strička 2006). Nuotolinės studijos – tai studijų forma ir metodas, kurį galima naudoti teikiant įvairių laipsnių išsilavinimą (Rutkauskienė, Lenkevičius ir kt. 2007). Bendravimas ir komunikavimas yra užtikrinamas informacinės visuomenės technologijomis, kurios lemia besimokančiojo darbo dominavimą. Nuotolinis mokymas turi daugiau privalumų nei tradicinės akademinės studijos. Suteikiama galimybė studijuoti patogiu laiku, pasirinkti darbo vietą, mokymosi tempą, įgyti išsilavinimą ar patobulinti gebėjimus nepriklausomai nuo gyvenamosios vietos, sveikatos būklės, socialinės padėties. Svarbu tai, kad mokant(is) nuotoliniu būdu naudojamos informacinės technologijos suteikia puikias informacijos paieškos, perdirbimo, saugojimo ir sklaidos galimybes, dalyvaujama pokalbių ir diskusijų forumuose, vaizdo konferencijose, suteikiama galimybė bendrauti ir bendradarbiauti analizuoti pateiktą medžiagą (Gedviliene, Karasevičiūtė 2012). Nuotoliniam mokymui būtinos specialiosios kurso pateikimo ir dėstymo metodikos, specialus bendravimas bei administracinis ir organizacinis pasirengimas. Susidomėjimas nuotoliniu mokymusi didėja ir yra palankiai vertinamas. Viena svarbiausių nuotolinio mokymosi problemų – nuotolinio mokymosi turinys ir jo organizavimas (Janilionis 2005).

VIPS – vaizdo paskaitų sistema, kurią sukūrė ir palaiko Kauno technologijų universiteto E. mokymosi technologijų centras. Pagrindinė sistemos paskirtis – tai vaizdo paskaitų bei kitų renginių transliavimas internetu bei transliacijų įrašų saugojimas. Sistemoje galima rasti įvairių Lietuvos universitetų dėstytojų skaitomų paskaitų vaizdo įrašus kartu su sinchronizuotomis prezentacijomis, taip pat įvairių konferencijų, seminarų bei kitų mokslinių įrenginių filmuotą medžiagą. Portalo adresas: <https://vips.liedm.lt/> (Rutkauskienė ir kt. 2012).

Viena pagrindinių priemonių, skatinusių nuotolinio mokymo(si) vystymą – Vyriausybės investicijų projektas LieDM (Lietuvos nuotolinio mokymosi tinklas) 1998–2005, aprėpiantis visą Lietuvą. LieDM teikia paslaugas akademišioms, neformaliojo švietimo institucijoms, bedarbių mokymui, neįgalių žmonių ir kitų socialinių grupių ugdymui. LieDM tinklas gerina mokymosi visą gyvenimą sąlygas suteikia Lietuvos piliečiams galimybes kelti kvalifikaciją, tobulinti įgūdžius nepriklausomai nuo gyvenamosios vietos, socialinės padėties, tautybės (Teresevičienė ir kt. 2008).

Lietuvos nuotolinio mokymosi tinklas yra vienas pirmųjų, kuris pradėjo gvildinti atvirų švietimo resursų – laisvai prieinama arba apsaugota tam tikra licencija viešajam naudojimui mokomoji medžiaga – kryptį. LieDM portale yra sukurta atskira skiltis, skirta būtent atviriems švietimo resursams. Portale galima rasti bendrą informaciją apie tai, kas yra AŠI, nuorodas į angliškų bei lietuviškų straipsnius, AŠI kaupyklų sąrašą, elektroninius kursus bei elektronines knygas tiek lietuvių, tiek anglų kalbomis bei kitas naudingas nuorodas, įrankius ir informaciją.

Šiuolaikinis nuotolinis mokymasis artimas virtualiajam mokymuisi. Virtualus mokymasis – kai visas mokymosi procesas perkeliamas į virtualią erdvę – informacinės visuomenės technologijų priemonėmis suformuotą ir dažniausiai su internetu tapatinamą terpę (Baziukė 2011).

Nuotolinės studijos klasifikuojamos į (Rutkauskienė ir kt. 2007):

- sinchronines, kurių privalumai: motyvacija (besimokantysis neatsilieka nuo kitų, nuosekliai tęsia mokymąsi); teledalyvavimas (realiu laiku perteikiamos nuomonės, formuojamas solidarumo jausmas); grįžtamasis ryšys (reakcija į kitų nuomonę, bendri sprendimai); tempas (mokymosi nuoseklumas);
- asinchronines, kurių privalumai: lankstumas (mokymosi medžiaga prieinama bet kuriuo metu); refleksija (reakcija į kolegų ar dėstytojo nuomonę nebūtina išsakyti iš karto, o po pamąstymo jam priimtinu tempu); palankios sąlygos mokymosi patirtį pritaikyti savo veikloje (mokymasis darbe ar namuose, idėjų integravimas į darbo aplinką).

E. mokymasis – tai naujų įvairialypės terpės technologijų bei interneto naudojimas siekiant pagerinti mokymosi kokybę palengvinus informacijos ir paslaugų prieinamumą, taip pat siekti pagerinti nuotolinį komunikavimą ir bendradarbiavimą (Europos Komisija, iš E. mokymosi iniciatyvos). Elektroninis mokymas, kaip inovatyvus mokymo metodas – mokymo ir informacijos rinkinys, prieinamas bet kurioje vietoje, bet kokiu laiku ir besimokantiems pateikiamas elektroniniu būdu (Baležentis 2008). E. mokymasis yra interaktyvus mokymosi procesas. Šio mokymosi privalumas tai, kad jis praplečia besimokančiojo mokymosi galimybes, skatina paties besimokančiojo aktyvumą, pasirinkimą vietos, laiko atžvilgiu. E. mokymasis atveria plačias galimybes naujoms mokymo ir mokymosi patirtims, sukuria visišką dialogą tarp besimokančiojo ir teikiančio mokymo paslaugas, padidina mokymosi kokybę (Rutkauskienė, Butkevičienė, Vaidelytė 2011). Saityno 2.0 technologijomis grindžiamas e. mokymas(is) yra inovatyvus e. mokymasis, kuris kuria naujas žinias; orientuotas į besimokantįjį; naudojama socialinių tinklų programinė įranga, kuri leidžia sukurti personalinę mokymo(si) aplinką; besimokantieji kuria turinį ir dalinasi juo; besimokantieji bendrauja ir mokosi kartu, su kuo tik nori, o ne tik su savo kolegomis, dėstytojais, bet ir su bendraminčiais savo interesų srityje (Aceto, Dondi 2008).

Nuotolinį, elektroninį, virtualųjį mokymąsi apima technologijomis grindžiamas mokymasis – mokymosi forma, pritaikyta mokyti arba organizuoti mokymąsi nuotoliniu, elektroniniu ir kitais būdais, pasitelkiant technologijas, vykdyti bet kokio pobūdžio sąveiką ir atlikti kitus su mokymu susijusius veiksmus internetinėje erdvėje (Volungevičienė, Teresevičienė 2011).

Socialinė programinė įranga veda prie naujos e. mokymosi koncepcijos – kompiuterinio mokymosi bendradarbiaujant (angl. *Computer supported collaborative learning, CSCL*) – mokymasis vieniems iš kitų, bendradarbiavimas, atvira prieiga prie resursų yra naujos informacinės visuomenės technologijų galimybės švietimo srityje. Besimokančiajam sudaromos mokymosi sąlygos, suteikiama parama, kuri reikalinga mokymosi veiklai užtikrinti. Šiame mokyme(si) dėstytojai yra pagalbininkai ir mokymosi aplinkų kūrėjai (Jucevičienė 2005).

Daugėja ugdymo ir lavinimo institucijų, taikančių e. mokymąsi. Atsiranda poreikis kurti bei plėtoti naujas metodikas, taikyti mišraus mokymosi (angl. *Blended learning*) metodikas ir priemones. Mišrusis mokymasis – tai įvairių skirtingų mokymo aspektų (technologijų, veiklų, įvykių) derinys, sukuriantis optimalią mokymo(si) programą specifinei auditorijai (Bersin 2004). Tai viena iš naujai atsirandančių aukštojo mokslo tendencijų. Mišrusis mokymosi būdas sujungia

geriausius tradicinio ir nuotolinio mokymo bruožus. Esminė jo idėja – nuotolinis mokymas traktuojamas ne kaip organizacinė forma, o kaip metodas, integruotas į tradicines organizacines formas (Daukilas, Kačnienė, Vaišnorienė ir kt. 2008).

Tradicinės pedagoginės priemonės turi būti iš naujo įvertintos ir parengtos bei pritaikytos taip, kad būtų sukurta lanksti ir funkcionali e. mokymosi medžiaga, papildyta multimedijos priemonėmis ir pasiekama internetu. Ypač svarbų vaidmenį šiame procese vaidina saityno 2.0 priemonės. Dauguma interneto vartotojų internetą ir saityną vertina kaip sinonimus, tačiau interneto sąvoka apima net tik saityną, bet ir elektroninį paštą, failų persiuntimą (angl. *Ftp*) bei kitas paslaugas (Rutkauskienė ir kt. 2012).

Nacken (2007; cituota Rutkauskienė ir kt., 2012) išskiria šiuos mišriojo mokymo(si) privalumus:

- informacinės ir komunikacinės technologijos savaimė suprantamos ir yra pasiekiamos bet kuriuo metu ir bet kurioje vietoje;
- besimokantieji gali pakartoti visą išdėstytą turinį arba dalimis tokiu greičiu, koks jiems patogus, ir tiek kartų, kiek jiems reikia;
- yra galimybė atsižvelgti į besimokančiojo individualius mokymosi poreikius (mokosi stebėdami vaizdus ar klausydami aiškinimo);
- automatizuoti testai suteikia galimybę besimokančiajam greitai pačiam sužinoti, ką jis jau žino, ką dar reikia pakartoti;
- besimokantiems užtikrinama pagalba ir grįžtamasis ryšys;
- sistema užtikrina greitą, paprastą ir priimtina žinių perdavimą.

Informacinės visuomenės technologijų naudojimo efektyvumas švietimo procese pasiekiamas tada, kai informacinės technologijos harmoningai integruojasi į švietimo procesą, praturtindamos pedagogines technologijas, palengvindamos valdymo uždavinius, o patirtis, žinios, tradicijos, sukauptos švietimo sistemoje, papildo mokymosi aplinką (Markauskaitė, Dagienė 2001). Atsiranda galimybė kokybiškai pakeisti mokymosi procesą. Buvo identifikuoti penki pagrindiniai IVT taikymo mokyme(si) etapai (cituota Kankevičienė 2011):

- mokymas programuoti: plačioji visuomenė dar neturi prieigos prie kompiuterių, jais daugiausia naudojasi tik apdorojantys duomenis darbuotojai bei programuotojai – kompiuterinės srities žinovai;
- kompiuterinis mokymas su multimedija: atsiradę mikrokompiuteriai ir asmeniniai kompiuteriai tampa prieinami visuomenei, atsiranda galimybė kurti mokymo medžiagą tekstiniais redaktorais, pateikčių rengimo priemonėmis ir demonstruoti skaitmeninėmis technologijomis;

- internetinis mokymas: atsiradus saitynui, kuriami internetiniai kursai, lengviau pasiekiamos paslaugos ir ištekliai, atsiranda galimybė dirbti per atstumą;
- e. mokymas(is): informacinės visuomenės technologijų vystymasis praplečia mokymosi galimybes, skverbiasi socialinė programinė įranga, leidžianti bendradarbiauti mokymosi procese;
- e. mokymasis bendradarbiaujant: ši koncepcija grindžiama atviru turiniu, rodančiu, kad ateina atvirų mokymosi technologijų era.

Naujosios mokymosi sistemos reikalauja ne tik išmokyti dėstytojus, kaip naudoti e. mokymosi priemones bei įrankius, bet taip pat kaip kurti, tobulinti ir naudoti e. mokymosi mokomąją medžiagą, kuri būtų lanksti.

Šiandienos dėstytojas turi būti ne tik savo dalyko ir lanksčių mokymo(si) metodų žinovas, bet ir suprasti, kad geras dalyko išmanymas neįmanomas be informacinių ir komunikacinių technologijų gebėjimų (Barkauskaitė 2005). Dėstytojas turi ne pasivyti technologiškai išprususius besimokančiuosius, o būti jiems tinkamas vedlys, patarėjas atsirenkant informaciją (Duoblienė 2010). Įgyvendindamas mišraus mokymo modelį ugdymo procese, dėstytojas turi nuolat domėtis naujomis, tinkamomis ugdymo procesui informacinėmis komunikacinėmis technologijomis, įgyti kompetenciją mišraus mokymo srityje, gebėjimą naudoti modernias informacijos komunikacijos technologijas, reikalingas kuriant ir teikiant mokymosi objektus. Taip pat gebėti atnaujinti mokomųjų dalykų mokymo turinį, įtraukiant interaktyvius mokymosi objektus, kurie būtų teikiami virtualioje mokymosi aplinkoje savarankiškam mokymuisi, sukurti mokomųjų dalykų virtualias mokymosi aplinkas ir suteikti besimokantiesiems žinių ir įgūdžių mokytis savarankiškai.

„Didžiausia problema, su kuria šiandien susiduria švietimas, yra ta, kad mūsų mokytojai ir dėstytojai, kurie yra skaitmeninio pasaulio imigrantai ir kalba pasenusia (iki skaitmeninio amžiaus) kalba, stengiasi mokyti žmones, kalbančius visiškai kitokia kalba“ (Prensky 2001).

Su šia problema susiduria vyresnio amžiaus dėstytojai formaliojo mokymosi srityje. Tai patvirtina kokybinio tyrimo rezultatai Klaipėdos universitete (Baziukė 2011). Tyrimo metu buvo nustatyta vyresnio amžiaus pedagogų informacinių ir komunikacinių technologijų kompetencijos problema ir įgudimo naudoti mokomosiomis programomis stoka.

Informacinių ir komunikacinių technologijų įtakos Europos mokykloms tyrimo ataskaitoje (Balanskat, Blamire, Kefala 2006) teigiama, kad daugumai pedagogų

trūksta pasitikėjimo naudoti informacinėmis ir komunikacinėmis technologijomis paremtus metodus praktiškai. Tai patvirtina VDU atlikto diagnostinio tyrimo „Informacinių ir komunikacinių technologijų įtaka technologijomis grindžiamo mokymosi turinio efektyvumui“ rezultatai: dėstytojai norėtų daugiau naudoti informacines ir komunikacines technologijas, bet trūksta įgūdžių, laiko ir išteklių (Volungevičienė 2011).

Pastarųjų metų situacija skatina daugiau dėmesio skirti svarbiai suaugusiųjų švietimo sričiai – neformaliajam švietimui. Neformaliojo suaugusiųjų švietimo srityje vis plačiau diegiamas e. mokymasis. Vykdamas EU Grundtvig daugiašalį projektą „Tech-Connected Teacher“, atliktas tyrimas (apklausti 78 respondentai, susiję su suaugusiųjų švietimu 5 skirtingose šalyse), kuriuo siekta įvertinti suaugusiųjų švietėjų poreikius ir suaugusiųjų mokytojų / dėstytojų žinių lygį bei įgūdžius. Tyrimo rezultatai parodė, kad dėstytojai yra geriausia įvaldę e. pašto programas, interneto naršyklę ir teksto redaktorius, tačiau jiems būtina tobulinti kitus informacinių ir komunikacinių technologijų įgūdžius ir žinias (Motekaitytė 2012).

Tarptautinė 12 ekspertų grupė atliko ES Grundtvig mobilumo projektų rezultatų tyrimą (Rutkienė, 2011) „Analysis and exploitation of the results of two Grundtvig measures“. Kaip vienas iš rezultatų – suaugusiųjų švietėjų kvalifikacijos tobulinimo kursų dalyvių tematikos pasirinkimas (1 053 respondentai): populiariausi buvo kursai, susiję su mokymo metodika (18,9 proc.), suaugusiųjų mokymu (14,7 proc.), tarpkultūriniu švietimu (12,2 proc.), kalbų mokymu, informacinių ir komunikacinių technologijų bei nuotoliniu mokymu (11,53 proc.).

Dauguma dėstytojų dirba suaugusiųjų mokymo centruose, neformaliojo suaugusiųjų mokymo institucijose, veda seminarus. Naujoms neformaliojo švietimo mokymosi formoms yra būtini nauji santykių tipai ir žymiai lankstesnis mokymosi paskirstymas tarp besimokančiojo ir dėstytojo. Dėstytojas turi dirbti moderatoriumi, mentoriumi, kuratoriumi, gali teikti karjeros orientavimo konsultacijas ir patarti renkantis galimus mokymosi būdus, kas didins besimokančiųjų motyvaciją mokytis – lavinti IVT gebėjimus.

Mentoriaujant yra svarbus tiesioginių susitikimų skaičius, kas šiandienos gyvenime ne visada įmanoma. Todėl pastaruoju metu palaipsniui populiarėja e. mentoriavimas, kaip efektyvus mokymosi proceso dalis vis dažniau naudojamas projektinėje veikloje. E. mentorystės projektuose siekiama praplėsti tiek aukštųjų mokyklų, profesinio mokymo institucijų, tiek suaugusiųjų mokymo ir kitų institucijų, susijusių su suaugusiųjų švietimu, besimokančiųjų galimybes įsilieti į darbo

rinką, surenkant gerąsias praktikas ir perkeltiant tinkamiausius sprendimus į „e. mentorystės modelį“. E. mentorystės modelis apibrėžia informacinių technologijų panaudojimo būdus mentorystės procese, kurį taikant atsiranda daugiau mokymosi galimybių, įgyjama daugiau gebėjimų ir kompetencijų. E. mokymosi kursas, publikuojamas viešai panaudojant Web 2.0 įrankius, kad dalyviai turėtų supratimą apie e. mentorystės proceso galimybes ir prieinamumą.

Suaugusiųjų IVT kompetencijos reikšmingumas įsidarbinimui ir profesinei karjerai, dalyvavimui visuomenės gyvenime ir visuomeninėje veikloje (vietos bendruomenės, šalies pilietiniam gyvenimui)

Informacinės visuomenės technologijų progresas keičia visuomenių gyvenimo būdą visose srityse: darbo, verslo, švietimo, tyrimų, pramogų ir t. t. Informacinė visuomenė ne tik keičia visuomenės grupių sąveikos būdus, bet ir verčia tradicines organizacines struktūras prisitaikyti, tapti lankstesnėmis, labiau bendruomeniškomis bei mažiau centralizuotomis.

Atviruose internetinio mokymo šaltiniuose ir socialinės programinės įrangos įrankiuose slypi milžiniškas potencialas, galintis paskatinti žmones susidomėti neformaliuoju mokymu. Darbuotojų dalyvavimas jų įmonių diegiamų naujovių procese užtikrina sėkmingesnę naujovių diegimą.

Europos Sąjungos užimtumo politikos gairėse ypač pabrėžiama darbinės karjeros pratęsimo reikšmė: kuo ilgiau žmogus bus darbo rinkoje, tuo bus geriau ir jam, ir visai visuomenei. Spartūs bendri gyventojų užimtumo pokyčiai ypač veikia vyresnio amžiaus žmonių padėtį darbo rinkoje. Vyresnio amžiaus žmonių dalyvavimą darbo rinkoje daugiausia lemia pakitusios užimtumo sąlygos. Pagrindiniai vyresnio amžiaus žmonių darbą ribojantys veiksniai – kompetencijos neatitikimas šiuolaikinės darbo rinkos reikalavimams: reikalavimai dirbančiųjų kompetencijai didėja, nuolat kinta ir reikalauja prisitaikyti prie šios kaitos. Informacinės visuomenės technologijų kompetencija glaudžiai siejasi su dalykinėmis kompetencijomis. Todėl informacinės visuomenės technologijų kompetencija yra reikšminga ir jos lavinimas yra svarbus veiksnys, kuris suteikia galimybių įsitvirtinti darbo rinkoje, būti aktyviu piliečiu.

Rengiant Lietuvos informacinės visuomenės plėtros strategiją, yra atlikta Lietuvos informacinės visuomenės plėtros būklės analizė bei pateikta SSSG analizė.

Svarbu, jog yra pripažįstama, kad žinios ir kompetencija įgyja išskirtinę reikšmę visuomenėje. IVT yra priemonė šiai kompetencijai didinti. Informacinė visuomenė siejama su viešojo administravimo sistemos modernizavimu, viešųjų paslaugų perkėlimu į elektroninę erdvę. Iškelti strategijos tikslai palaipsniui realizuojami. Lietuvos gyventojai vis daugiau naudoja informacinės visuomenės technologijas. 2011 m. duomenimis (Liaugminas 2011), 63,7 proc. Lietuvos gyventojų naudojami internetu. Kitomis informacinės visuomenės technologijų teikiama paslaugomis:

- elektroninių laiškų siuntimas / gavimas (57,3 proc.);
- skambinimas, dalyvavimas vaizdo konferencijose (51,7 proc.);
- naudojimas apgyvendinimo ir kelionių paslaugomis (54,7 proc.);
- darbo paieška (56,7 proc.);
- naudojasi internetine bankininkyste (41 proc.).

Interneto tinklalapį 2011 m. pradžioje turėjo 68 proc. gamybos ir paslaugų įmonių; beveik visos šalies įmonės aktyviai naudojosi viešosiomis ir administracinėmis paslaugomis (98 proc.), tačiau gyventojų aktyvumas naudojant e. paslaugas buvo gerokai mažesnis (28 proc.); 11 proc. šalies gyventojų pirko ir užsisakė prekes internetu (Liaugminas 2011). Statistikos departamento duomenimis (2011), Lietuvoje elementarius veiksmus kompiuteriu atlieka 42 proc. asmenų nuo 45 iki 54 m. amžiaus ir 27 proc. asmenų – nuo 55 iki 64 m. amžiaus. Atlikti tyrimai (Butkevičienė 2006) rodo, kad Lietuvoje interneto panaudojimas daro poveikį kaimo žmonėms šiose gyvenimo srityse: informacijos paieška ir gavimas (86 proc.), mokymasis (62 proc.), darbas (62 proc.).

Darbo biržos specialistai teigia, kad žmonės, įgiję kompiuterinio raštingumo žinių, lengviau susiranda darbą. Neoficialiai pripažįstama, kad maždaug 20 proc. bedarbių, lankusių tokius kursus, gauna darbą. Lietuvos darbo birža, bendradarbiaudama su asociacija „Langas į ateitį“ ir kartu vykdydama projektus, pastebėjo, kad įgiję kompiuterinio raštingumo žinių, bedarbiai tampa aktyvesni ir ieškodami darbo. Ne vienas tokių projektų dalyvis teigė, kad darbo negalėdavo rasti būtent dėl nemokėjimo dirbti kompiuteriu. Tačiau Lietuvos darbo biržos specialistė Liugienė negalėjo atsakyti į klausimą (nėra tyrimų), kuriai daliai ilgalaikių (iki dvejų metų) bedarbių nuo 45 m. amžiaus nepavyksta susirasti darbo, nors jie ir geba dirbti kompiuteriu. Lietuvos smulkiųjų verslininkų ir prekybininkų asociacijos pirmininkė Sorokienė įsitikinusi, kad net daržovėmis ar suvenyrais turguje prekiaujantiems

žmonėms praverstų kompiuterinio raštingumo įgūdžiai, o verslininkui, net turinčiam individualios veiklos pažymėjimą, tai yra būtina. „Gyvenimas verčia. Daugybę veiklų galima atlikti kompiuteriu. Galų gale visa informacija, teisinė bazė, įvairūs dokumentai pasiekiami skaitmeninėmis technologijomis („Lietuvos žinios“ 2011).

Lietuvoje vykdomi ES ir nacionaliniai projektai, kurių tikslas suteikti žinių apie šiuolaikines informacines technologijas, išmokyti dirbti asmeniniu kompiuteriu ir taip padidinti konkurencingumą darbo rinkoje. Projektai ypač buvo inicijuojami kaimo vietovėse su tikslu mažinti socialinę atskirtį. 2007–2013 m. laikotarpiu pagal kompiuterinio raštingumo priemonę bus apmokyta apie 60 tūkst. žmonių. 95 proc. 16–74 m. gyventojų nuolat naudojami internetu (per paskutinius 3 mėn. naudojami internetu ne rečiau kaip kartą per savaitę). Visos viešojo sektoriaus svetainės atitinka prieinamumo neįgaliesiems techninius standartus. Lietuva patenka į ES šalių pirmąją penketuką pagal gyventojų dalį, kuri turi aukščiausią naudojimosi internetu gebėjimų lygį (Eurostat skaičiuojamas rodiklis). 100 proc. 16–74 m. gyventojų moka pasirašyti e. parašu.

Remiantis pagrindinių elektroninių viešųjų ir administracinių paslaugų ir jų naudojimo kokybės tyrimų ataskaita (2012), 2011–2012 m. bendrasis gyventojų lankymasis viešųjų institucijų interneto svetainėse išaugo. Vis daugiau besilankančiųjų viešųjų institucijų interneto svetainėse kaip pagrindinę to priežastį nurodo siekį pasinaudoti elektroninėmis paslaugomis. 2014 m. kompiuteriu jau naudojosi 72 proc. 16–74 m. amžiaus gyventojų: 97 proc. 16–24 m. amžiaus, 94 proc. 25–34 m. amžiaus ir 22 proc. 65–74 m. amžiaus. Dauguma (79 proc.) asmenų, kurie 2014 m. naudojami kompiuteriu, naudojami juo kasdien. Internetu 2014 m. naudojosi 72 proc. visų 16–74 m. amžiaus gyventojų: 97 proc. 16–24 m. amžiaus, 21 proc. 65–74 m. amžiaus gyventojų. Iš dirbančių asmenų internetu naudojosi 86 proc. 78 proc. internetu besinaudojančių asmenų naudojami juo kasdien, 17 proc. – bent kartą per savaitę (Informacinės technologijos Lietuvoje 2014).

Pasaulio informacinių technologijų ataskaitos (*Global Information Technology Report 2012*) rengėjai išanalizavo šalis pagal 53 kriterijus. Pagal juos vertinta jų politinė bei verslo aplinka, pasirengimas naudotis IT technologijomis, naudojimosi jomis paplitimo lygis bei IT technologijų įtaka šalies ekonominiam bei visuomeniniam gyvenimui. Pagal IT technologijų naudojimo apimtį Lietuva užima 35-ąją vietą pasaulyje. Pagal šį kriterijų grupėje Lietuva labiausiai išsiskiria šalyje internetu besinaudojančių žmonių skaičiumi (7 vieta) bei naudojimosi mobiliaisiais telefonais lygiu (12 vieta). IT technologijų galimybes Lietuvoje aktyviausiai

išnaudoja šalies gyventojai (32 vieta) ir verslo įmonės (38 vieta). Tačiau pagal tai, kiek Lietuvos valdžios institucijos skiria dėmesio informacijos ir komunikacijos technologijoms, šalis užima 70 vietą iš 142.

Pasaulio informacinių technologijų ataskaitoje teigiama, kad informacijos ir komunikacijos technologijų įtaka ekonominiam ir visuomeniniam valstybių gyvenimui per pastarąjį dešimtmetį gerokai sustiprėjo ir ateityje ji tik dar labiau didės.

Siekiant nustatyti informacinės visuomenės plėtros prioritetus, tikslus ir uždavinius, kad būtų kuo geriau išnaudotos informacinių ir komunikacinių technologijų teikiamos socialinės ir ekonominės galimybės, Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino Lietuvos informacinės visuomenės plėtros 2011–2019 m. programą, kurios strateginis tikslas – pagerinti Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybę ir įmonių veiklos aplinką pasinaudojant IKT teikiamomis galimybėmis. Informacinė visuomenė turi būti plėtojama vadovaujantis šiais prioritetais:

- Lietuvos gyventojų informacinės visuomenės technologijų gebėjimų didinimas;
- elektroninio turinio paslaugų plėtra ir jų panaudojimo skatinimas;
- IKT infrastruktūros plėtra.

Viešosios politikos ir vadybos instituto „Lietuvos informacinės visuomenės plėtros tendencijų ir prioritetų 2014–2020 metais vertinimo“ pasiūlymuose dėl svarbiausių 2014–2020 m. laikotarpio ES paramos kryptių informacinės visuomenės srityje numatyta (Barcevičius 2012) spręsti skaitmeninės atskirties problemą:

- sudaryti sąlygas vietos bendruomenėms prisidėti sprendžiant skaitmeninės atskirties problemas;
- pasiekti, kad viešieji prieigos prie interneto taškai viešosiose bibliotekose taptų interneto kompetencijos centrais;
- siekti, kad konkrečios skaitmeninės atskirties rizikos grupės taptų nuolatinais ir sumaniais interneto naudotojais;
- skatinti gyventojus tapti sumaniais IKT vartotojais;
- parengti informacinę kampaniją apie interneto ir IKT galimybes Lietuvoje;
- pasinaudoti IVT galimybėmis kuriant pažangią mokymosi visą gyvenimą sistemą.

7 skyrius

MOKYMOŠI MOKYTIS KOMPETENCIJOS LAVINIMO TEORINIAI ASPEKTAI

MOKYMOŠI MOKYTIS KOMPETENCIJOS APIBRĖŽTIS IR TEORINIS PAGRINDIMAS

Diskutuojant apie mokymosi mokyti kompetenciją, akcentuojamas vertybėmis grįstas mokymasis (Hoskins, Crick 2010). Pabrėžiama, kad šiame procese svarbūs yra tiek pilietiniai, tiek mokymosi mokyti gebėjimai, turintys bendrumo, būtini ir individualiai ir visuomenės sėkmei, teikiantys didelę reikšmę švietimo sistemai ir mokymosi visą gyvenimą galimybių pasaulyje plėtrai. Galima teigti, kad pilietiniai gebėjimai ir mokymosi mokyti kompetencija yra būtini tiek atliekant realias užduotis pagal keliamus reikalavimus išmokti mokyti žinių visuomenėje, tiek piliečių girdėjimui, jų balsams Europoje, esant šiuolaikinės demokratijos kontekste balsų deficitui.

Klausimas, kaip mes mokomės, kelia mokslines diskusijas. Vis labiau dėmesys krypta nuo Beckett ir Hagar (2002) minimo „klasės“ modelio švietimo srityje, pabrėžiančio formalų akademinį mokymąsi, link dalyvaujančio ir praktinio mokymosi proceso traktavimo. Hodge ir kt. (2011) diskutuoja atliktą tyrimą besimokantiejiems dalyvaujant praktika grįstame mokymesi, kurio metu išryškėja daugialypis mokymosi procesas. Autoriai kelia vieną iš uždavinių, sužinoti daugiau apie tai, kaip mokomasi, dalyvaujant praktika grįsto mokymosi mainuose. Tyrime akcentuojama patirtis kaip vertybė, kaip pagrindinis mokymosi šaltinis. Atsakydami į klausimą, kaip mes mokomės, Hodge ir kt. (2011) akcentuoja konstruktyvistinę mokymosi proceso struktūrą.

Mokymosi procesas yra kompleksinis, ne tik psichologinės dimensijos terminais, bet taip pat žvelgiant iš socialinės perspektyvos. Konteksto elementai išskiria kritinį veiksnių, kad būtų galima geriau suprasti žmogaus mokymąsi. Mokymosi patirtis taip pat yra socialinis procesas – pagal Bandura (2001) (socialinio kognityvizmo kryptis) ir pagal Lave ir Wenger (1991) (socialinio konstruktyvizmo kryptis). Anot Dewey (2008; 2013), mokymasis yra gebėjimų vystymasis asmens visuomenėje, siekiant intelektu (klausiant (teiraujantis) ir galvojant) atsakyti į

išorinius iššūkius ar sudėtingas sąlygas. Mokymosi teorijos pateikia informacines geresnio mokymosi procesų supratimo schemas, nustatydamos kelius ir sąlygas suaugusiesiems vystyti savo sugebėjimą veikti ir išreikšti (veiksmui ir išraiškai). Tačiau žvelgiant iš sociologinės perspektyvos, reikia suprasti, kad taip pat svarbios įvairios formos ir dalyvavimo lygmenys suaugusiųjų mokymosi veiklose ir faktoriai, numatantys skirtingas, stebimo visuomenėse dalyvavimo gaires (Belanger 2011).

Mokymasis yra konstruktyvus procesas. Dėl konstruktyvaus požiūrio diskutuoja ir daro panašias išvadas švietimo psichologai (Simons, Van Der Linden, Duffy 2000). Besimokantieji ne tik gauna informacijos, tačiau ir patys, aktyviai įgaudami įgūdžių, reorganizuoja, pertvarko jau įgytas žinias. Konstruktyvizmas akcentuoja besimokančiojo sąveikos su aplinka procesus.

Žinių įgijimas ir mobilizacija yra aktyvaus konstravimo ir galvojimo proceso rezultatas. Socialinio konstruktyvizmo požiūriu žinios yra kaupiamos (konstruojamos, statomos), kai žmonės socialiai įsitraukia į pokalbį ar veiksmą, susijusį su išgyvenamais projektais ar problemomis. Šiuo požiūriu mokymasis negali būti atskirtas nuo kultūriniu keliu perduodamo supratimo ir kalbėjimo apie pasaulį ir realybę (Merriam, Caffarella 1999, p. 262). Vienas iš Vygotskio svarbių indėlių į mokymosi teoriją yra „proksimalinės vystymosi (raidos) zonos“ (angl. *Proximal development zone*) idėja (sąvoka, konceptas). Idėja yra įvertinti besimokančiojo pasiekimų, žinių lygį ir sukurti besimokančiojo lygmens mokymosi situaciją, nesukeliant besimokančiajam situacijos, skatinančios žlugimą. Šiuo atveju situacija išlieka besimokančiojo „proksimalinėje vystymosi (raidos) zonoje“ esamu momentu. Besimokantysis susiduria su mokymosi situacija ar problema, kuri sudėtinga ir kompleksinė, bet ne per daug sunki, kad besimokantysis su iššūkiais nesusitvarkytų, kitaip tariant tai trukdytų mokymosi procesui. Tikslas – rasti vystymosi zoną, kurioje besimokantieji gautų paramą ir pasiektų tai, ko negalėtų pasiekti patys. Siekiama, kad besimokantieji būtų tame kontekste, kuriame galėtų mobilizuoti savo ankstesnes žinias, priešpriešindami jas realybei ir kritiniam suvokimui, kad įveiktų pusiausvyros nebuvimą, kurį šis kontekstas sukuria.

Literatūroje pateikiama *mokymosi orientacijos kompetencija, apibrėžiama kaip* strategiškai ir lanksčiai panaudojamas mokymasis, atitinkantis tikslus, pagrįstas atpažinimu kaip (suaugusieji) mokosi ir paties mokymosi įsisavinimu (siejant naują informaciją su ankstesne mintyse esančia schema ir panaudojant naujai schemai sukurti) (Competence-Based Learning 2008).

Vadinasi, galima teigti, kad mokymasis yra sudėtingas procesas, vykstantis tam tikroje kintančioje (socialinėje, kultūrinėje) aplinkoje, savitas kiekvienam besimokančiajam, tačiau turintis struktūrą, padedančią palaikyti teorijos ir praktikos pusiausvyrą. Yra pastebimas dinaminis ryšys tarp mokymosi sistemų, suaugusiųjų vaidmenų tapatybių ir mokymosi mokyti kompetencijos. Suaugusiųjų mokymasis niekada nėra statiškas, objektyvus; veikiamas (įveikiamas ir vėl persvarstomas) gyvenimo būdo ir veiksmo tarp mokymosi sistemų ir praktikos bendruomenių (Kasworm 2010).

Mokymosi sistemos yra ne tik struktūros ir procesai; jos taip pat daro specialią įtaką apibrėžiant pagrindines kompetencijas, taip pat kuriant mokymosi aplinką, kuri remia šių esminių žinių ir įgūdžių vystymąsi. Mokymosi sistemos šiame kontekste yra suprantamos kaip bendruomenių praktika, sukurianti konkrečius mokymosi kontekstus, veikiančius suaugusiųjų besimokančiųjų dalyvavimą veiksmingame mokymesi ir tolesnių žinių, kaip rezultato, demonstravimą (Wenger 1998).

Forsey, Broomhall, Davis (2012), aptardami trijų Austrijos universitetų patirtį, darydami išvadas, teigia, kad praktika pagrįstas mokymasis, mokymosi mainai suteikia svarbią ir itin vertinamą mokymosi patirtį besimokantiejiems. Mokymosi scenarijai (angl. *Educative Scenarios* – aut. past.) leidžia formuoti savo supratimą apie tai, kaip mokomasi keletu tarpusavyje susijusių būdų.

Studentai mokosi vietoje (praktika) ir per vietą (praktiką). Tam tikrų praktinių situacijų metu (probleminio mokymosi) besimokantieji reflektuoja (-avo) savo poziciją (požiūrį) ir identitetą. Šis procesas geriausiai pastebimas tarpkultūriniame kontekste, bet taip pat besimokantiejiems dalyvaujant įvairiapusėse institucinėse, socialinėse-ekonominėse aplinkose.

Pastebėtos praktinio mokymosi savybės atsiskleidžia per besimokančiųjų, mokslininkų ir praktikos vietose dirbančiųjų patirtis. Pabrėžiama „istorijų pasakojimo“ ir „tiesioginio įsitraukimo“ į konkrečią patirtį, akcentuojamų Lave ir Wenger (1991), Kolb (1984), svarba. Į klausimą apie tai, kaip mokomasi, autoriai akcentuoja mokymosi scenarijus tiek universitete, tiek praktikos vietoje. „Mokymasis – tiek sklindantis iš universiteto, tiek iš darbo vietos – sukelia nesuskaitomą daugybę charakteristikų, procesų ir funkcijų, nepaisančių klasifikavimo“ (Hodge ir kt. 2011).

Tyrimai atskleidžia, kad per didelę priklausomybę nuo universiteto arba nuo praktikos vietos vienu atveju veda prie teorinio iškreiptumo, o kitu – prie

nepageidaujamų praktikų (Sfards 1998; Hodge ir kt. 2011). Kasworm (2010) požiūriu, siekiant kūrybiško ir inovatyvaus mokymosi, yra svarbus suderinamumas: sukurti tvirtą mokymosi aplinką, remiančią besimokantįjį, nepamirštant besimokančiojo vaidmens, tokiu būdu mokymosi sistemas išlaikyti gyvybingomis, darančiomis poveikį mokymuisi mokytis (ugdant mokymosi mokytis kompetenciją) (Kasworm 2010).

Siekdama tikslo atskleisti studentų mokymosi mokytis kompetencijos būklę siejant su kalbos mokymusi, Pukevičiūtė (2009) nustato mokymosi mokytis kompetencijos sudedamąsias dalis. Pasak autorės, mokymosi mokytis kompetencijos sudedamosios dalys yra: mokymosi mokytis svarbos suvokimas; mokymosi tikslų kėlimas; strategijų mokymosi tikslams įgyvendinti numatymas; mokymosi technologijų pasirinkimas (mokymosi organizavimas); mokymosi vertinimas, sudarantis sąlygas atsiskleisti teigiamoms (neigiamoms) mokymosi emocijoms; mokymosi metaanalizė. Autorė analizuoja mokymosi mokytis komponentų tarpusavio ryšius, o kaip viena iš tyrimo išvadų, teigiama, kad „atskleistos statistiškai reikšmingos, beveik vienodai stiprios respondentų požiūriu į kompetencijas planuoti, vertinti ir analizuoti mokymąsi koreliacijos“ (Pukevičiūtė 2009, p. 45).

Mokymasis mokytis yra tikslus indikatorius, numatant besimokančiųjų savęs vertinimą. Besimokantysis, geriau dalyvaujantis mokymosi mokytis procese, labiau įsitraukia į šį procesą ir pasiekia geresnių akademinų rezultatų, formuoja geresnį savęs vertinimą. Tačiau mokymosi mokytis dedamosios (komponentai) ir akademiniai pasiekimai yra tarpusavyje susiję ir veikia vienas kitą. Besimokančiųjų, kurių mokymosi rezultatai geresni, mokymosi mokytis komponentai labai pasikeičia: sustiprėja pasitikėjimas savimi, akademinė ir socialinė savivertė (Sadzaglishvili et al. 2008).

MOKYMO SI MOKYTIS KOMPETENCIJOS MODELIS

Mokymosi mokytis kompetencija suprantama kaip sudėtingas derinys, susidedantis iš žinių, įgūdžių, vertybių, požiūrių ir polinkių, padedančių mokymosi visą gyvenimą, tiek mokantis formaliai, tiek ir neformaliai.

Europos Komisijos rekomendacijoje yra įterpiama tokia mokymosi mokytis koncepcijos apibrėžtis: mokymasis mokytis reiškia gebėjimą atkakliai mokytis,

organizuoti savo mokymąsi, įskaitant mokymąsi veiksmingai valdant laiką ir informaciją, asmeniškai ir grupėse (Bendrieji visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimai. Europos orientaciniai metmenys 2007).

Analizuojant mokslininkų darbus, atskleidžiančius mokymosi mokytis kompetenciją, aktualu pabrėžti, kad ši holistinė sąvoka apima vertybes, požiūrį, polinkius ir žinias, įgūdžius ir išmanymą, savęs suvokimo sampratą bei asmenines besimokančiojo savybes. Kalbėdami apie mokymąsi mokytis, autoriai akcentuoja santykius šiame kontekste, besimokančiojo istoriją, motyvaciją. Mokymasis mokytis svarbus, nes jis veda į „tikslingą mokymąsi“ (Black ir kt. 2006). Aptariant mokymąsi mokytis negalima pamiršti paties besimokančiojo asmens, savimonės ir atsakomybės.

Tad šie mokymosi mokytis kompetencijos apibrėžimai atskleidžia esminius su šia kompetencija susijusius gebėjimus.

Mokymasis mokytis yra procesas, kurio metu mokymosi situacijos analizuojamos reflektiviai, stengiantis atpažinti save. Todėl per mokymąsi mokytis asmuo gali atpažinti savo stipriąsias ir silpnąsias puses ir tokiu būdu naudoti tinkamas jam mokymosi strategijas. Tam svarbi yra besimokančiojo mokymosi motyvacija, pasitikėjimas ir tikėjimas tuo ką daro, susiejant su jau turima patirtimi. Mokymasis mokytis įpareigoja besimokančiuosius remtis turima mokymosi ir gyvenimo patirtimi, naudoti ir pritaikyti žinias ir įgūdžius įvairiose situacijose – namuose, darbe, šviečiantis ir lavinantis (Bendrieji visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimai. Europos orientaciniai metmenys 2007).

7.1. pav. Mokymosi mokytis kompetenciją sudarantys gebėjimai.

Mokantis mokyti svarbus supratimas apie mokymosi procesą, poreikius, išskirti gebėjimus įveikti kliūtis, sprendžiant mokymosi problemas.

Šis gebėjimas reiškia, kad įgyjamos, apdorojamos ir įsisavinamos naujos žinios ir įgūdžiai, siekiama gauti pagalbą ir ją pasinaudoti, išsprendžiant su mokymusi susijusias problemas.

Mokymasis mokyti svarbus, nes ji veda į „tikslingą mokymąsi“ (Black ir kt. 2006). Aptariant mokymąsi mokyti negalima pamiršti paties besimokančiojo, asmens savimonės ir atsakomybės.

Visais atvejais mokydamasis mokyti žmogus turi žinoti ir suprasti savo pasirinktas mokymosi strategijas, savo įgūdžių ir kvalifikacijos stipriąsias ir silpnąsias puses bei turi sugebėti ieškoti švietimo ir mokymo galimybių bei patarimų ir (arba) paramos, kurią jis gali gauti.

7.1. lentelė. **Mokymosi mokyti kompetencijos esminiai gebėjimai.**

Kompetencija	Gebėjimai
Mokymasis mokyti	<ul style="list-style-type: none"> Gebėjimas organizuoti savo mokymosi procesą Gebėjimas mokyti ir veikti savarankiškai Gebėjimas mokyti ir veikti grupėje Gebėjimas spręsti problemas Gebėjimas aptarti (reflektuoti) savo mokymąsi ir veiklą

Aptariant mokymąsi mokyti, neįmanoma atskirti gebėjimo mokyti nuo paties mokymosi proceso, daugiausia dėmesio skiriant terminui „mokymosi praktika“, įtraukčiais ir tarpasmeninio bendravimo procesams. Bereiter ir Scardamalia (1989) teigia, kad sąmoningas mokymasis, įgyjant mokymosi įgūdžių, taip pat pasirinkti tinkamas strategijas siekti mokymosi tikslų reikalauja praktikos besimokantiejiems prisiimti atsakomybę už savo pačių mokymąsi asmeniškai ir grupėje. Tai reikalauja, kad studentai būtų motyvuoti mokyti, turėtų žinių apie save ir kitus, kaip besimokančiuosius, ir reguliuoti savo mokymąsi. Tad gebėjimas mokyti ir veikti grupėje išskiriamas kaip svarbus gebėjimas aptariant mokymosi mokyti kompetenciją.

Hautamäki ir kt. (2002) taip pat akcentuoja besimokančiųjų asmenybės svarbą ir savireguliacijos procesus. Mokslinėse diskusijose apie mokymosi mokyti kompetenciją išskiriami šie mokymosi mokyti kompetencijai būdingi

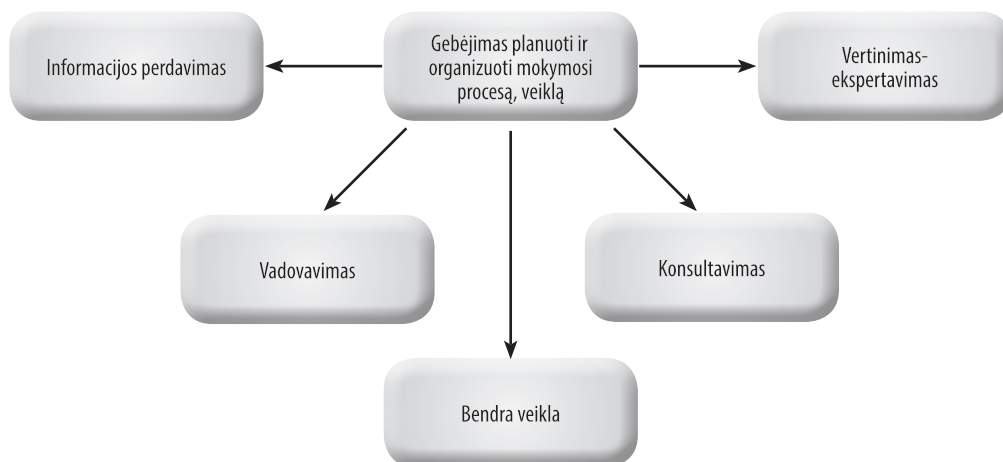
esminiai gebėjimai: gebėjimas organizuoti savo mokymosi procesą; gebėjimas mokytis ir veikti savarankiškai; gebėjimas mokytis ir veikti grupėje; gebėjimas spręsti problemas; gebėjimas aptarti (reflektuoti) savo mokymąsi ir veiklą.

MOKYMOŠI PROCESO PLANAVIMAS IR ORGANIZAVIMAS

Žmonės, siekiantys aktyvios ir prasmingos veiklos, mokosi visą gyvenimą. Studijų procese, kai gyvenime viskas sparčiai kinta, svarbus besimokančiojo gebėjimas planuoti ir organizuoti savo mokymosi procesą, veiklą. Besimokančiajam šiame etape svarbu išskirti prioritetus, susiplanuoti darbo laiką, palankią darbo aplinką. Išskiriamas besimokančiojo gebėjimas numatyti savo mokymosi poreikius, tikslus, išteklius, pasirinkti tinkamą strategiją (Lipinskienė 2002). Besimokantysis pats sau yra ekspertas, žinantis, kaip, koku būdu geriausiai sekasi mokytis.

Besimokantysis kuria tam tikras situacijas, kurių metu planuoja, organizuoja savo mokymosi procesą. Susitikdami su kitais mokymosi proceso dalyviais ir kartu kurdami, prisitaiko prie tam tikros aplinkos, susiklosčiusių aplinkybių. Aptariant besimokančiojo ir mokytojo (dėstytojo, vadovo) veiklos organizavimą, išskiriamos pedagoginės situacijos: informacijos perdavimo, vadovavimo, bendros veiklos, konsultavimo, ekspertavimo (Bižys, Linkaitytė, Valiuškevičiūtė 1996).

Diskutuojant su autoriais būtų galima teigti, kad kiekviena pedagoginė situacija – informacijos perdavimo, vadovavimo, bendros veiklos, konsultavimo ar ekspertavimo – skiriasi tai situacijai būdingais veiklos scenarijais. Perduodant informaciją besimokančiajam – aktyvus yra mokytojas. Šioje situacijoje tarp besimokančiojo ir mokytojo užsimezga informacinis ryšys. Tad besimokantysis negali aktyviai taikyti mokymosi būdų, o tik gavęs pakankamai informacijos, gali rinktis kitą (vadovavimo) scenarijų. Šioje situacijoje besimokantysis su mokytoju palaiko grupinį ryšį. Čia scenarijus padeda pasirengti aktyviam mokymuisi, įvaldant mokymosi būdus. Trečioji situacija (bendros veiklos) išskiria kooperaciniu ryšiu tarp besimokančiojo ir mokytojo. Šioje situacijoje scenarijus nuo ankstesniųjų skiriasi tuo, kad besimokantysis kelia sau tikslus ir formuluoja uždavinius. Šios pedagoginės situacijos scenarijui būdinga tai, kad besimokantysis ir mokytojas bendroje veikloje yra greta.

7.2. pav. Gebėjimo planuoti ir organizuoti mokymosi procesą, veiklą dimensijos.

Ketvirtoji situacija, kurią aprašo autorės, yra konsultavimas. Šiai situacijai būdingas konsultacinis ryšys. Besimokantieji organizuojasi individualų ar grupinį darbą, turėdami mokymosi tikslus (Bižys, Linkaitytė, Valiuškevičiūtė 1996). Šiame etape scenarijus skiriasi tuo, kad besimokantysis yra aktyvus, su naujomis idėjomis, aktyviai siekiantis jas įgyvendinti.

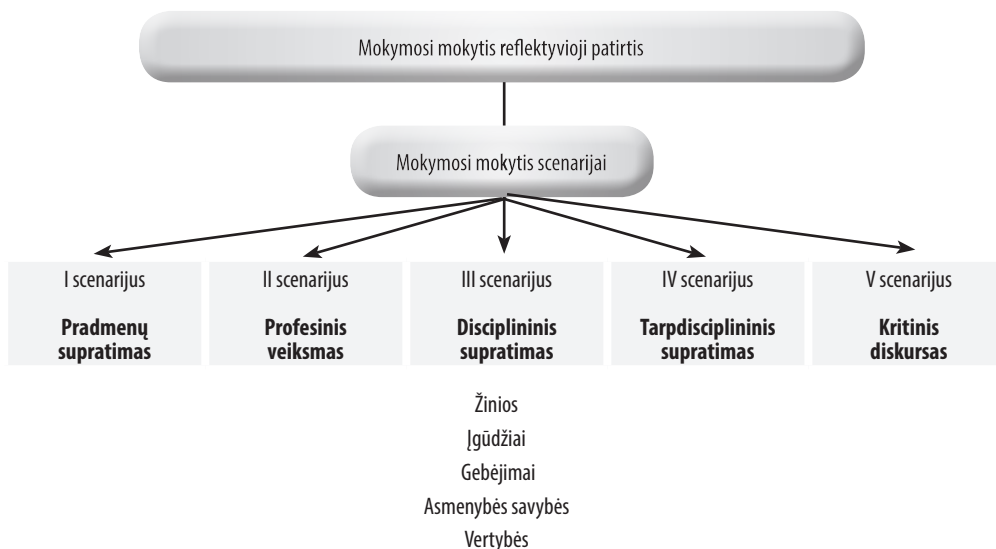
Penktoji situacija – ekspertavimas, kai besimokantysis pažįsta save veikdamas laisvai mokymosi srityje. Ryšys tarp besimokančiojo ir mokytojo yra ekspertinis, kas reikštų, kad mokytojas yra proceso stebėtojas, o besimokančiajam pageidaujant, būtų atliekama besimokančiojo veiklos ekspertizė.

Tyrimas patvirtino, kad edukacinės (pedagoginės) situacijos tarp socialinio darbo mentoriaus ir besimokančiojo yra šios: **informacijos perdavimo, vadovavimo, bendros veiklos, konsultavimo, vertinimo-ekspertavimo**. Tyrimo duomenų analizė atskleidė skirtingas pedagogines situacijas, susidariusias tarp mentoriaus ir besimokančiojo, atspindinčias mokymo-mokymosi procesą praktikos metu. Mokymo-mokymosi proceso praktikoje mentoriaus ir besimokančiojo santykiai keičiasi iš tiesioginių į netiesioginius (Staniulevičienė 2008).

Problemų sprendimas

Diskutuojant apie probleminio mokymosi sampratą, svarbu suprasti, kokio lygio yra besimokantieji ir kokius mokymosi metodus naudoja mokydamiesi aukštojoje mokykloje. Svarbu suprasti, kaip studentai mokosi, kaip auga ir tobulėja kaip būsimi profesionalai. Atsakant į šiuos klausimus, svarbu atsižvelgti

tiek į asmeninius studentų lūkesčius, tiek į mokymosi turinio keliamus reikalavimus, su kuriais besimokantieji susiduria probleminio mokymosi metu.

7.3. pav. **Probleminio mokymosi modelis** (modifikuota ir adaptuota, pgl. Savin-Baden (2000)).

Straipsnyje „Probleminis mokymasis studentų reflektvyiosios praktikos metu: patirtis Vytauto Didžiojo universitete“ autorės (Gedvilienė, Staniulevičienė 2012, p. 52–62) aptaria mokymosi scenarijus, būdingus besimokantiems probleminio mokymosi atveju. Pateikiama straipsnio medžiaga vertinga toliau gilinantis ir plėtojant tyrimus, siekiant atskleisti mokymosi mokyti kompetenciją. Pateikiamos autorių išvalgos, atliktos analizuojant mokslinius šaltinius bei praktinę besimokančiųjų patirtį, išryškinant esminius mokymosi, veiklos scenarijus.

Mokymosi / veiklos scenarijai

Aptariant *pirmąją veiklos scenarijų*, išryškėja, kad viena svarbiausių probleminio mokymosi sąlygų yra aktyvus besimokančiojo dalyvavimas, kuris pasireiškia tuomet, kai besimokantieji aktyviai mąstydami, kūrybiškai sprenddami pažintines ir praktines problemas, stengiasi žinias suvokti ir visa tai praktiškai įvaldyti. Iš besimokančiųjų tikimasi, kad sprenddami problemas, jie naudos šias įgytas žinias. „Probleminis mokymasis naudojamas padedant besimokantiems suprasti turinį. Probleminės situacijos matomos kaip idėjos, kurios padeda besimokantiems mokyti, suprasti, valdyti ir sisteminti“ (Gedvilienė, Staniulevičienė 2012, p. 23).

Mokantis skirtingų dalykų, reikalingi praktiniai įgūdžiai, įgyjami pagal skirtingas disciplinas. Praktikoje taikomi probleminio mokymosi metodai padeda besimokantiejiems išryškinti tai, ką jie turėtų išmanyti. Šis modelis turi daug probleminiam mokymuisi būdingų sudėtinių dalių. Savita I modelyje yra tai, kad probleminis mokymasis naudojamas įgalinti besimokančiuosius vystyti probleminio mokymosi įgūdžius, kad gebėtų taikyti žinias spręsdami problemas, o profesinės praktikos metu patikrinti, ką jiems pavyko išmokti.

Tačiau gali iškilti neaiškumų probleminio mokymosi programoje. Gali kilti problemų, nes vieni tutoriai tikisi, kad besimokantieji įsisavins programą žingsnis po žingsnio, kursą išeis giliai ir nuodugniai, o kiti tutoriai į šį procesą žvelgia labiau kūrybiškai, leidžia besimokantiejiems patiems atrasti atsakymus. Mokantis šiuo atveju pats mokymasis bus procesas, kurio metu svarbu derinti žinias, padedančias išspręsti problemas, ir tutoriaus iš anksto numatytą darbotvarkę. Žinoma, tai taip pat priklausys nuo besimokančiojo asmeninės patirties, nuo kurso metu išgirstos naudingos informacijos, perskaitytos literatūros. Besimokančiojo patirtis svarbi ir kitiems grupės nariams kaip antrinė po vadovėlių, straipsnių, parašytų ekspertų, bei dėstytojo perspektyvos.

Besimokantieji šio mokymosi proceso metu siekia rasti atsakymus, naudodamiesi pasiūlančiomis žiniomis, tokiu būdu ieškodami iškilusių klausimų, problemų sprendimo. Turinys perteikiamas nepriklausomai nuo pačių besimokančiųjų. Besimokantieji save apibūdina žinių gavėjais, apmąstančiais gautą informaciją. Besimokantieji apmąsto iš ekspertų gautas žinias ir, naudodami probleminį mokymąsi, tobulina savo supratimą, sieja teorines žinias ir praktinį jų pritaikymą. Jie šio proceso metu matomi kaip žinių gavėjai.

Grupėse patiriamus sunkumus tutoriai daugeliu atvejų ignoruos, siekdami, kad besimokantieji probleminius klausimus keltų patys. Šio modelio atveju tutoriai yra palengvintojai, vedantys studentą link priemonių, teisingų atsakymų, padeda rasti būdus, kaip valdyti situaciją.

Šio modelio atveju būdinga informacijos atgaminimo, reproduktivinio pedagogika, iliustruojama studentų iš dėstytojų gaunamos informacijos įsisavinimu ir atgaminimu, ir strateginės pedagogikos, kurią simbolizuoja akademinė darbotvarkė ir prisitaikymas prie to, ko tikimasi pagal akademinį planą, visuma.

Besimokantieji, siekiantys įsisavinti pasiūlančias, pateikiančias žinias, padės grupės nariams, tokiu būdu perkeldami žinias, paversdami jas žinojimu. Jie,

dirbdami poromis, kartu vertins ir panaudos ankstesnę patirtį, ugdys pasitikėjimą ir atnaujins žinias. Taip jie mokysis ir žengs pirmyn (Savin-Baden 2000, Teresevičienė ir kt. 2004).

Antrasis veiklos scenarijus. Antrasis probleminio mokymosi modelis charakterizuojamas koncepcija, supratimu „žinoti kaip“. Veiksmas yra svarbus, charakterizuojantis programą. Šio probleminio mokymosi proceso metu besimokantieji mokosi spręsti problemas, kaip išmokti tai taikyti skirtingiems probleminiams scenarijams ir situacijoms. Taigi besimokantieji mokosi kritiškai mąstyti. Tad, naudodamiesi siūlančiomis žiniomis, mokosi panaudoti jas darbo vietoje, panaudoti įgūdžius bet kurioje situacijoje.

Šios rūšies modelis kilęs iš studijų kurso, susijusio su vieša ir privačia pramone, kur įtaką daro darbo pasaulis. Pavyzdžiui, verslo studijos, socialinio darbo ar užimtumo terapija. Bakalauro studijų kursai, tokie kaip teisė, mažiau veikiami šio susitelkiančio mokymosi, skirto išmokti atlikti profesinį veiksmą.

Iš besimokančiųjų tikimasi perėjimo nuo įgytų teorinių žinių prie jų praktinių įgūdžių taikymo veiklos procese, padedant tutoriams. Mokomasi veikti tam tikrose situacijose. Grupinis darbas, bendravimas, pristatymas, problemų sprendimas – visa tai padeda įgyti naujų įgūdžių. Taigi tokio pobūdžio probleminiame mokymesi svarbu ne žinių visuma, bet ką perduoti, kokius įgūdžius perkelti ir kaip tą įgūdžių perkėlimą atlikti, t. y. pritaikyti tam tikrose praktinėse situacijose. Tai bus svarbu šios rūšies mokymo programoms užtikrinti, kad įgūdžiais pagrįstas mokymasis nevirstų elgesio mokymu, kur praktinis mokymasis gali būti priešpriešinamas patikrinimo testams. Kaip pavyzdys galėtų būti supaprastintas mokymosi metodas, naudojamas klinikinėse laboratorijose, kur įgūdžiai lavinami atskirai, ne toje aplinkoje, kur gebėjimai turėtų būti panaudojami. Tokiose programose daugiau dėmesio skiriama panaudojimo vertei, bet mažai dėmesio skiriama dalyko gilumui, profesiniams sprendimams ar asmeniinei nuomonei. Pavojus, kylantis mokantis pagal antrąjį modelį, yra tai, kad probleminis mokymasis yra naudojamas kaip mechanizmas vystyti siaurą įgūdžių „komplektą“. Taip pat besimokantieji gali jausti, kad tai, ką jie mokosi, nesusisieja su kitomis žinių formomis. Pavyzdžiui, per didelės reikšmės teikimas bendravimo įgūdžiams ar grupiniam darbui, besimokančiųjų įsitraukimo ir refleksijos, siejant tai su teorija ir tyrimais, neskatinimas – visa tai gali atvesti prie besąlygiško besimokančiųjų prisitaikymo ir sutikimo su tutoriaus nuomone ir vadovavimu. Toks mokymasis nepadės suvokti, kad gali būti reikalingi ir kiti

komandinio darbo įgūdžiai darbo vietoje, palyginti su tuo, ko jie buvo mokomi mokymo įstaigoje. Įgūdžiai ir žinojimas „kaip atlikti“ yra svarbūs, tačiau šiuo probleminio mokymosi atveju yra svarbu tiek bendras supratimas apie įgūdžius ir žinojimas, kaip tai daryti, tvirtai susiję kartu su pažintiniu turiniu ir profesinių sprendimų priėmimu (Savin-Baden 2000; Teresevičienė ir kt. 2004).

Trečiasis veiklos scenarijus. Šiame probleminio mokymosi modelyje yra skirtumas tarp „žinoti kaip“ ir pasiūlančio žinojimo. Probleminis mokymasis tampa priemone, susiejanti „žinojimą kaip“ ir „žinojimą, kad“, bei ryšio priemone tarp dalyko žinių ir programos. Praktikoje personalas stengiasi besimokantiejiems padėti suprasti „tarpdiscipliniškai“, padėdami suvokti pasiūlančias žinias ir naudodami metaįgūdžius darbo pasaulio ir akademinio mokymosi kontekste.

Barnett (1994) argumentavo, kad tarpdalykinis mokymasis neįmanomas, nes naudojant yra pakenktos, pakeistos aksiomos. Bet šis argumentas yra sudėtingesnis, negu vien nuspręsti, kad tarpdalykiškumas neveiksmingas. Disciplinos plečia savo ribas, tvirtėja, taip darbo rinkoje stengiamasi išlaikyti personalą. Kartais programos yra sudėtingos, plačiai apimančios, nes mokymo įstaigų sprendimu besimokantieji ruošiami tapti plataus profilio specialistais.

Šiame modelyje dėmesio centre yra kitos disciplinos ir jų pasiūlančios žinios, todėl besimokantiejiems pateikiama daug žinių apie tai, tačiau tik teoriškai, „izoliuotai“ nuo tikrovės. Besimokantieji, kurie patys išsiaiškina tai, kas neaišku, nesinaudoja probleminio mokymosi scenarijais, geriau įsimena ir susieja žinias.

Šio modelio atveju besimokantysis dirba, mokosi dalyko ir kitų disciplinų. Mokydamiesi atskirų dalykų, supranta, kad šie dalykai susipina, sutampa, ir svarbu tuos ryšius atrasti, sau pačiam atsirinkti. Disciplinos siejasi, todėl svarbu suprasti tą ryšį. Mokymasis šio modelio atveju yra matomas kaip žinojimas ir supratimas disciplininių žinių ir ryšio tarp jų suvokimas, o tai naudinga asmeniškai ir pedagogiškai. Šis probleminis mokymasis sujungia disciplinas su visapusiškais įgūdžiais, ir besimokantysis gali matyti save kaip profesionalą, siejantį pasiūlančias disciplinų žinias ir besimokančiojo asmeninę poziciją. Studentai įgalinami ne tik formuoti epistemologinį požiūrį, bet ir sieja teoriją su praktika, kas sujungia „žinojimą, kad“ ir „žinojimą kaip“ (Savin-Baden 2000).

Ketvirtasis veiklos scenarijus. Šio probleminio mokymosi atveju besimokantieji atpažįsta ribas tarp disciplinų, bet šios ribos yra sukurtos, įsivaizduojamos. Jie gali peržengti šias ribas, tačiau sunku suprasti, kur yra ta riba, kur telpa disciplinos žinios. Pasak Popper (1965), visas mąstymas (manoma, kad veiksmas ir patir-

tis) vyksta pagal numatytą sistemą. Žinoma, ne visuomet apsiribojama ta sistema. Argumentuojama, kad taisyklės, tinkančios vienai disciplinai, negali būti pritaikytos kitai. Skiriasi struktūrų prigimtis, pažeidus vieną jų, kita taip pat keičiasi. Visi ryšiai, siejantys šias sistemas, kinta, virsta probleminiais. Šiame modelyje ribos tarp disciplinų nepažeidžiamos. Žinios ir įgūdžiai yra riboti dalyko, o su kitomis disciplinomis besimokantieji tik susipažįsta, jų ribų neperžengia.

Čia daugiau mokomasi savarankiškai, jaučiama pedagoginė autonomija. Besimokantieji patys nepriklausomai priima sprendimus, kaip jie mokosi. Mokomasi decentralizuotai, nesistengiama peržengti disciplinos ribų. Čia svarbu atvirumas kitų atžvilgiu, refleksija, paties savęs įvertinimas. Taip pat sujungiama tai, ką besimokantysis žino, su tuo, ką siūlo teorija, taip pat teorijos ir praktikos susiejimas pagal discipliną.

Šiame probleminio mokymosi modelyje besimokantieji yra padrašinami pasirinkti kritinį požiūrį į žinias, save pačius, savo grupę, naudotis probleminio mokymosi grupe, taip patikrinti ir testuoti asmenines ir pedagogines ribas. Mokydamiesi pagal šį modelį besimokantieji tobulės autonomiškai grupėje ir kaip grupė. Grupėje besimokantieji sprendžia dilemas, atranda prasmę. Padėjėjas šio modelio atveju yra galimybių „orkestrantas“.

Pavojus, mokantis pagal šį modelį, kai besimokantieji paliekami vieni, nes pagalbininkai mano, kad gali nebesikišti į grupės darbą. Tuo metu grupė gali judėti link kritiškumo, o tai neigiamai veikia pačius besimokančiuosius ir grupėje vykstančius procesus, kenčia darbo kokybė, visa grupė negauna kokybiško grįžtamojo ryšio.

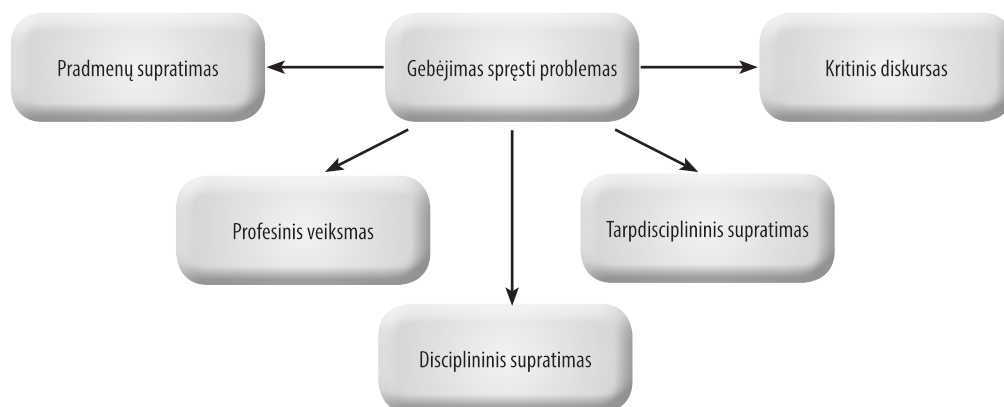
Šio modelio atveju besimokantieji pradeda kritiškai mąstyti, autonomiškai mokytis, naudodamiesi daugialybiais metodais, padedančiais sujungti žinias. Jie patys kritiškai žvelgia į pažinimo ribas pagal discipliną. Ribų sutapimas nereiškia dalykų susijungimo į visumą. Besimokantieji gebės atskirti tai, kas jiems padeda probleminio mokymosi procese (Savin-Baden 2000; Teresevičienė ir kt. 2004).

Penktasis veiklos scenarijus. Probleminis mokymasis taikomas daugelyje sričių, todėl išaugo poreikis padėti besimokantiems valdyti ir vystyti kritinę mintį, ką jie galėtų naudoti susidūrę su multidimensinėmis problemomis. Šios rūšies mąstymas yra priklausomas ne tik nuo sujungimo „žinoti, kad“ su „žinoti kaip“, bet taip pat nuo situacijos konteksto, kurioje kilo problema. Probleminis mokymasis šio modelio atveju yra tokia mokymosi forma, kuria siekiama perteikti tokios rūšies aukštojo mokslo žinias per studijų programas, siūlančias

daugialypius veiklos modelius, žinias, priežastingumą, daugialypę (kartotinę) refleksiją kartu su besimokančiųjų galimybėmis priimti iššūkius, vertinti ir apklausti. Besimokantieji tyrinėja struktūras ir sistemas, tiek disciplinų aprėp-tyje, tiek profesinėje srityje (Savin-Baden 2000; Teresevičienė ir kt. 2004).

Vadinasi, būtų galima teigti, kad pagal 1-ąjį veiklos scenarijų probleminis mokymasis naudojamas įgalinti besimokančiuosius vystyti probleminio moky-mosi įgūdžius, kad jie gebėtų taikyti žinias, sprenddami problemas, o praktinė veikla skirta patikrinti, ką pavyko išmokti.

Pagal 2-ąjį veiklos scenarijų besimokantieji mokosi, kaip spręsti problemas, kaip išmokti jas taikyti skirtingiems probleminiams scenarijams ir situacijoms. Pagal 3-įjį veiklos scenarijų probleminis mokymasis sujungia disciplinas su visapusiškais įgūdžiais, besimokantysis gali matyti save kaip profesionalą, sie-jantį pasiūlančias disciplinų žinias ir besimokančiojo asmeninę poziciją.

7.4. pav. **Gebėjimo spręsti problemas dimensijos.**

Pagal 4-ąjį veiklos scenarijų mokomasi decentralizuotai, nesistengiama per-žengti disciplinos ribų. Čia svarbu atvirumas kitų atžvilgiu, refleksija, paties savęs įvertinimas. Taip pat sujungiama tai, ką besimokantysis žino, su tuo, ką siūlo teorija (Gedvilienė, Staniulevičienė 2012, p. 52–62).

Probleminis mokymasis 5-ojo veiklos scenarijaus atveju yra tokia mokymosi forma, kuria siekiama besimokantiesiems perteikti žinias per programas, siū-lančias daugialypius veiklos modelius, žinias, priežastingumą, daugialypę (kar-totinę) refleksiją kartu su besimokančiųjų galimybėmis priimti iššūkius, vertinti ir apklausti. Besimokantieji tyrinėja struktūras ir sistemas tiek disciplinų aprėp-tyje, tiek savo profesinėje srityje (Savin-Baden 2000; Teresevičienė ir kt. 2004).

Atlikus literatūros analizę, išryškėjo šie pagrindiniai mokymosi mokyti kompetencijos gebėjimai: organizuoti mokymosi procesą; mokyti ir veikti savarankiškai; mokyti ir veikti grupėje; spręsti problemas; reflektuoti mokymąsi ir veiklą.

Pateiktame probleminio mokymosi modelyje identifikuoti penki veiklos scenarijai, padedantys pamatyti mokymosi transformaciją į veiklą, bei svarbūs aiškinantis mokymosi mokyti kompetencijos sampratą.

Mokymosi / veiklos reflektavimas

Mokymosi procese besimokantieji, susidurdami su iššūkiais, užduotimis, problemomis, naudoja tam tikros rūšies mąstymą. Priimdami sprendimą, besimokantieji suteikia prioritetus (svarbumą) skirtingiems dalykams, darydami išvadas tam tikru būdu ar naudodami tam tikro stiliaus mąstymą. Transformuojantis mokymasis naudingas, vertingas, palengvinantis, taikomas tam tikrose situacijose, lengvinantis mokymosi procesą. Transformuojantis mokymasis vyksta tuomet, kai žmogus klausia, ieško supratimo kelio. „Todėl transformuojantis mokymasis vyksta trimis etapais: kritinė savo supratimo bei jo kūrimosi prielaidų refleksija; naujų įžvalgų tikrinimas diskurse; veikla“ (Zuzevičiūtė, Tersevičienė 2008).

Diskutuojant apie mokymąsi mokyti, svarbios idėjos apie transformaciją, kai besimokantysis įveikia ne vieną etapą, o tai reiškia besimokančiojo sąmoningumą. Sąmoningėjimas yra procesas, kurio metu žmonės aiškiau ir giliau suvokia savo tikrovę (ypač socialinę) ir suvokia gali joje veikti ir ją keisti (Zuzevičiūtė, Tersevičienė 2008).

Svarbu akcentuoti refleksijos svarbą vykstančiuose procesuose: „žmonėms susiformuoti reikia ne tylos, bet žodžio, darbo, veiklos ir *refleksijos*“ (Freire 2000; Zuzevičiūtė, Tersevičienė 2008).

Žinoma, šiame procese svarbus besimokančiojo individualumas ir išskylančios situacijos. Apie sėkmingą besimokančiojo reflektavimą galima diskutuoti, akcentuojant glaudžiai susijusias besimokančiojo individualias ypatybes ir mokymosi situacijas.

Mokslininkai, tyrinėję studentų mokymo ir mokymosi reiškinį aukštojoje mokykloje, pabrėžia savarankiško studentų mokymosi svarbą, taip pat išryškinamas reflektyvusis mokymasis (Baranauskienė 2002; Bjercknes ir kt. 2002; Jovaiša 1998; Jucevičienė 1997). Pabrėžiama refleksijos svarba mokymosi procese. Pasak Laužacko (2005), refleksija yra procesas, per jį profesinė patirtis

verčiama į mokymąsi, mokymasis verčiamas į profesinį ir asmeninį vystymąsi, tas vystymasis verčiamas į veiklos kokybiškesnį atlikimą. Refleksijos rezultatas – naujos žinios, nauji įgūdžiai (Gedvilienė, Staniulevičienė 2011).

Analizuodamas skirtingų autorių idėjas skirtinguose šaltiniuose žodžio „**refleksija**“ (lot. *reflexio*) aiškinamą reikšmę kaip „atgręžimas“, „perstatymas“ pateikia Bubnys (2012).

Aktyvus pažinimo procesas apima tarpusavyje susijusių idėjų sekas, atkreipiant dėmesį į įsitikinimo ir žinių svarbą (Shon 1987). Protinė veikla, per kurią įsisąmoniname savo santykį su nagrinėjamu reiškiniu, įvykiu, įvertiname, ką mums reiškia tai, ką sužinojome, pamatėme, patyrėme <...> aktyvus informacijos kūrimas, tikslinimas ir naujų teorijų kūrimas (Loughran 1996; Jarvis 1999).

Refleksija mums atveria sąmoningo apsisprendimo galimybes pripažinti kito asmens minčių kironiškumą, įsiklausyti į jį, suvokti, o kartu leisti ir sau originaliai atskleisti tyrinėjamų reiškinių esmę ir prasmes (Kraujutaitytė 2002).

Fundamentalus individo gebėjimas sąmoningai kontroliuoti veiklą, priimti sprendimus, planuoti, valdyti kognityvinius procesus – atmintį, mąstymą (Kepalaitė 2005).

Reflektavimas – tai ne tik intelektinė praktika, mąstymo dalykas, bet ir procesas, kurio metu svarbios emocijos. Mokantis akcentuojamas ne tik mechaninis įgūdžių formavimas, bet ir **vertybės bei žinios**, sumažinant atotrūkį tarp teorijos ir praktikos (Baranauskienė 2000). **Reflektvyvioji praktika** yra vis labiau svarbus besitęsiančio profesinio vystymosi įrodymo aspektas su dabartiniu stipriu vertinimo ir validavimo procesu. Iš esmės reflektvyvioji praktika apima problemos ar situacijos vidinį ištyrimą ir analizę, įvertinant, kas buvo išmokta iš patirties ir kaip tai paveiks ateities patirtis ir praktiką.

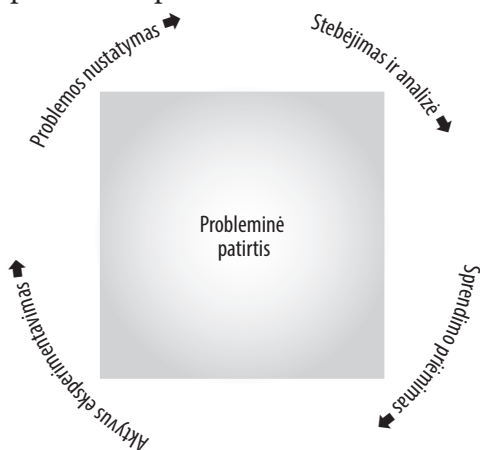
Probleminis mokymasis

Probleminis mokymasis yra orientuotas į besimokantįjį ir į mokymosi procesą, kurio metu užtikrinama aktyvi sąveika tarp mokančiojo ir besimokančiojo (Suaugusiųjų mokymasis 2004).

Praktikoje kiekvieną dieną iškyla įvairių problemų. Problemos praktikos vietoje, kylantys asmeniniai klausimai skatina mokymosi procesą ir įtraukia į jį besimokantįjį. Nėra lengva tiksliai nustatyti problemą. Diskusija tarp besimokančiojo ir praktikos vadovo padeda identifikuoti problemas, iškilusias praktikos vietoje. Diskusija padeda atrasti problemos sprendimo būdus: kas atrode

nejveikiama, tampa suprantama, kontroliuojama ir išsprendžiama (Gedvilienė, Staniulevičienė 2011).

Problemos praktikos vietoje kyla ir dėl besimokančiojo nepatyrimo. Praktikos vadovo pagalba laiku yra svarbi besimokančiajam. Kartais problemas sukelia ir patys besimokantieji, nes nenoriai įsitraukia į mokymosi procesą. 7.5. pav. iliustruoja ciklinio proceso etapus.

7.5. pav. **Reflekyvioji praktika: patirtinio mokymosi ratas** (Osterman, Kottkamp 2004).

Reflekyviosios praktikos metu vykstančiame cikliniame procese yra svarbus *stebėjimo ir analizavimo etapas*. Per šį etapą renkama ir kritiškai vertinama informacija apie praktikos proceso dalyvių (praktikos vadovo, kliento ir kt.) patirtį. Ši informacija padeda pamatyti išsamų susidariusios situacijos vaizdą. Svarbu, kad besimokantysis surinktų kuo daugiau informacijos, padedančios atskleisti praktikos vietos situaciją. Metaforiškai kalbant, besimokantysis tampa teatro kritiku, stebinčiu ir analizuojančiu savo paties veiksmus scenoje; besimokantysis tampa ir subjektu, ir objektu.

Atsitraukiama ir stengiamasi naujai pažvelgti į veiksmus ir įvykius. Reflektuojantis praktikas turi lavinti stebėjimo įgūdžius. Atidus stebėjimas yra pagrindas vėlesniems reflekyviosios praktikos etapams: analizavimo, sprendimų priėmimo ir eksperimentavimo. Stebėjimas svarbus, nes stebint aiškėja situacija praktikos vietoje. Situacijos interpretavimas diktuoja veiksmus praktikos vietoje, o priimdamas kiekvieną sprendimą, besimokantysis turi žengti kelis žingsnius. Kiekvienas besimokantysis pradeda mokytis praktikoje, turėdamas savo supratimą. Praktikos vietoje nuolat vyksta pokyčiai, kuriuos

besimokantysis stebi, interpretuoja tai, ką mato, daro išvadas apie tai, kas vyko ir kodėl taip vyko. Šios išvados formuoja besimokančiojo sprendimus ir naujus veiksmus. Mokydamasis praktikos vietoje besimokantysis tarsi kopina aukštyn: stebi, suteikia stebėjimui prasmę bei priima sprendimus. Laikui bėgant, atsiradus patirčiai, besimokantysis veikia („lipa mokslinėmis kopėčiomis“) žymiai greičiau. Kartais situacijos kartoja, tuomet besimokantysis pasikliauna anksčiau patirtimi ir daro išvadas, priima sprendimus žymiai greičiau.

Sprendimo priėmimas

Per šį etapą besimokantysis ieško naujos informacijos, naujų idėjų, kaip išspręsti problemą. Reflektavimas per šį etapą padeda rasti sprendimo būdus, naujas veiklos kryptis, padedančias išspręsti problemą. Asmeninė besimokančiojo refleksija nurodo naujas veiklos kryptis. Todėl labai svarbus ryšys tarp besimokančiojo ir praktikos vadovo. Reflektyvusis klausymasis – tai pagalba besimokančiajam. Gavęs grįžtamąjį ryšį iš praktikos vadovo apie savo veiklą, besimokantysis gali patikrinti, ar viską darė gerai, ar priimtas sprendimas buvo pats tinkamiausias. Profesionalų nuomonė padeda besimokančiajam mokymosi procese, tačiau svarbios ir teorinės žinios, kurias besimokantysis gauna teorinių kursų metu.

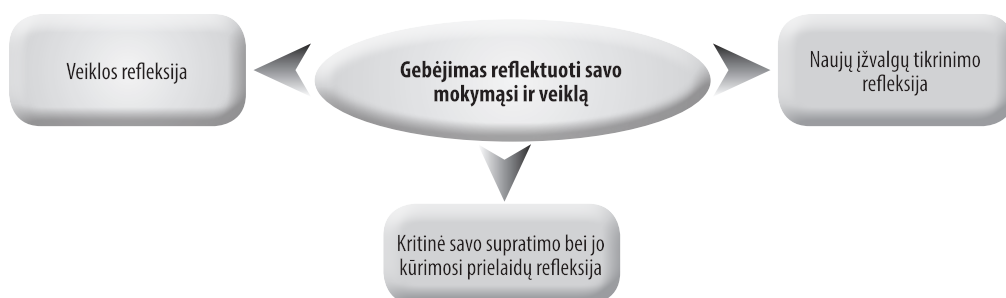
Aktyvus eksperimentavimas

Naujas etapas, kurio metu besimokantysis jau atskiria savo dvigubą vaidmenį. Besimokantysis, ankstesniuose etapuose įgijęs patirties, renka informaciją, žinodamas į ką atkreipti dėmesį, daug labiau pasitikėdamas savimi. Įvykių seka analizuojama, patvirtinama ar atmetama nauja hipotezė. Taip mokymosi procesas tęsiasi, kyla naujų klausimų.

Tuomet besimokantysis vėl išeina visus mokymosi etapus, ieškodamas atsakymo į naują probleminį klausimą. Šie keturi etapai yra tarsi kelrodis refleksyvosios praktikos procese. Patyrę profesionalai dažnai veikia automatiškai, nesilaikydami etapų nuoseklumo. Tik pradėjusiam mokytis praktikoje, šie etapai svarbūs, ieškant tinkamiausių ir efektyviausių sau veiklos metodų.

Kaip teigia Shelton (1999), refleksijos panaudojimas yra vienas iš efektyvių refleksyvosios praktikos tobulėjimo būdų. Jis pabrėžia, kad refleksija yra procesas, per kurį profesinė patirtis yra verčiama (konvertuojama) į mokymąsi, mokymasis yra verčiamas į profesinį ir asmeninį vystymąsi, pagaliau šis vystymasis verčiamas į profesinės veiklos kokybiškesnį (geresnį) atlikimą. Taigi,

refleksijos rezultatas gali būti nauji įgūdžiai, naujos žinios, naujas supratimas, nauja prasmė, naujas suvokimas. Šio naujo išmokimo pritaikymas jau egzistuojančiam supratimui, įgūdžiams, savybėms bei požiūriams padeda išmokimą versti į aukštesnės kokybės profesinę veiklą. *Reflektyvus mokymasis* pasireiškia besimokančiojo gyvenime, kai apmąstant savo patirtį numatomos naujos galimybės, nauji veikimo būdai, nauji rezultatai. Naudojamas problemų sprendimas, stebėjimas, vertinimas. Tačiau refleksijos gebėjimai labai svarbūs universitetinėse studijose, nes, gausėjant pasirinkimo galimybėms (vartotojiškos visuomenės, reklamos požiūriu), reikia priimti sprendimus juos apmąstant, peržiūrėti, patikrinti ir keisti savo įsitikinimus, nuostatas; esant įvairiai pasiūlai sąmoningiau rinktis, patiems prisiimti atsakomybę už savo profesinę karjerą. Taigi bet kokio amžiaus žmogui jungiant mokymąsi su gyvenimu ir atvirkščiai – gyvenimą su mokymusi, patirtinio reflektivaus mokymosi svarba yra akivaizdi (Gedvilienė, Staniulevičienė 2011).

7.6. pav. **Gebėjimo reflektuoti savo mokymąsi ir veiklą dimensijos.**

Vadinasi, būtų galima teigti, kad mokymuisi mokytis svarbus besimokančiojo sąmoningas savo veiklos kontroliavimas, sprendimų priėmimas, planavimas, eksperimentavimas, kognityvinių procesų valdymas (atminties, mąstymo), tad gebėjimas reflektuoti savo mokymąsi ir veiklą yra būtinas.

Savarankiškas mokymasis ir veikimas

Savarankiškas mokymasis apibrėžiamas kaip procesas, kuriame besimokantieji imasi iniciatyvos planuodami, įgyvendindami ir įvertindami savo pačių mokymosi poreikius ir rezultatus kitų padedami arba nepadedami (Knowles 1975). Viena pagrindinių savarankiško mokymosi ypatybių yra tai, kad besimokantieji privalo prisiimti dalį atsakomybės už savo pačių mokymąsi daugiau negu vadovaudamiesi instrukcijomis, nurodymais (Boud 1981). Savarankiškas mokymasis,

kaip tradicinio mokymosi metodų papildymas, suteikia besimokantiejiems daugiau galimybių pasiekti savo pačių potencialą (Boyer, Edmondson, Artis 2011). Taigi pridėdami savarankišką mokymąsi prie tradicinio mokymosi (pavyzdžiui, paskaitos) ugdytojai labiau sudomins besimokančiuosius.

Atlikti moksliniai tyrimai leidžia teigti, kad yra ryšys tarp savarankiško mokymosi ir penkių „konstruktų“ mokymosi srityje. Šie „konstruktai“ yra: akademinė veikla, ateities aspiracijos (siekimai, troškimai), kūrybingumas, žinių troškimas, pasitenkinimas gyvenimu (Edmondson, Boyer, Artis 2012). Atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad savarankiškas mokymasis yra neabejotinai reikšmingai susijęs su kiekvienu iš šių penkių konstruktų. Autoriai pateikia išvadas, kad savarankiško mokymosi projektai yra naudingi ne tik akademinėje veikloje, bet ir besimokančiųjų ateičiai, jų pasitenkinimui gyvenimu (Boyer, Edmondson, Artis 2011).

7.7. pav. Gėbėjimo mokytis ir veikti savarankiškai dimensijos.

Kūrybiškumas yra originalaus mąstymo matmuo. Unikalus mąstymas, sprendžiant problemą, leidžia besimokantiejiems nevaržomai pasinerti į savo įprastinę mokymąsi ir mąstymo įpročius, taip besimokantiejiems suteikiama galių nepriklausomai patiems galvoti. Kūrybinės patirtys ir pasiekimai siejami su besimokančiųjų pasiruošimu savarankiškai mokytis (Torrance, Mourad 1978). Kūrybingumas padeda besimokantiejiems lavinti intuíciją sprendžiant problemas, o tai yra būtinas aspektas besimokančiojo gėbėjimui įsitraukti į savarankišką mokymąsi (Kreberm 1998). Kūrybiškesni besimokantieji efektyviau naudoja savarankišką mokymąsi. Tad mokslininkų teiginiai pagrindžia, kad gėbėjimas savarankiškai mokytis ir veikti yra neabejotinai reikšmingai susijęs su kūrybingumu.

Noras sužinoti yra informacijos ir žinių troškimas (Berlyne 1960). Smalsumas, noras sužinoti skatina besimokančiojo tiriamąjį darbą (Reio 2004). Kai besimokančiajam trūksta žinių, jis ieško informacijos aplinkoje, siekdamas užpildyti informacijos spragas. Viena iš strategijų yra besimokančiųjų savarankiškas mokymasis, padedantis atsakyti į klausimus, kylančius mokymosi procese bei formuojantis mokymuisi mokytis.

Pasitenkinimas gyvenimu apibrėžiamas kaip visuotinis asmens gyvenimo kokybės pagal paties pasirinktus kriterijus įvertinimas. Ankstesnis mokslininkų pagrindimas rodo, kad psichosocialinė gerovė gali būti susijusi su besitęsiančiu mokymusi, apimančiu savarankiško mokymosi veiklas. Tyrimai taip pat atskleidė reikšmingą pasitenkinimo gyvenimu ir savarankiško mokymosi teigiamą ryšį (Edmonson, Boyer, Artis 2012). Todėl tikėtina, kad labai patenkinti savo gyvenimu žmonės taip pat giliau savarankiškai mokysis.

Ateities siekiniai, aspiracijos akivaizdžiai pasireiškia pagrįsto individo elgesio modeliu, parodančiu laipsnį, iki kurio pasiekimų lygis ir akademinė besimokančiųjų veikla atitinka jų mokslinių gabumų ar praeities ir dabarties pasiekimų galimybių supratimą. Besimokantieji, patiriantys aukštesnio lygio stresą ir neramumą, patiria sunkumų kruopščiai formuodami ateities aspiracijas ir užsibrėžia arba truputį per aukštai ar kiek per žemai. Aplinkos netiksliai keliamos aspiracijos neleis besimokantiems pasiekti tikslo, ruošiantis ateičiai ir pasiekiant tam tikro lygio pasitenkinimą. Ateities siekimai (aspiracijos) taip pat siejasi su karjeros lauko žinojimu, planuojamu besimokančiųjų. Besimokančiojo supratimas, kurį kelią pasirinkti, padeda nukreipti savo pačių mokymąsi, išlikti motyvuotam ir įgyti daugiau mokymosi patirties, ypač siejant su karjeros lauko pasirinkimu. Todėl tie besimokantieji, kurie turi aiškias ateities aspiracijas, bus labiau motyvuoti nukreipti savo mokymąsi, tad savarankiškas gebėjimas mokymasis yra pozityviai ir reikšmingai susijęs su siekimu (aspiracija).

Mokymasis vienu su kitais

Autoriai, aptardami mokymąsi vienu su kitais, mokymąsi grupėse, išskiria šiuos pagrindinius aspektus, pabrėždami, kad mokantis vienam su kitu žinojimas įgyjamas triskart: 1) besimokantieji yra aktyvūs kūrėjai; 2) mokymasis yra paremtas bendradarbiavimu; 3) dalijamasi atsakomybe vienas už kitą.

7.8. pav. Gebėjimo mokytis vienu su kitais dimensijos.

Mokymosi vienas su kitu procese svarbūs penki aspektai: socialinis, bendravimo, organizacinis, asmeninis, ekonominis (Roffey-Barensten, Malthouse 2013).

Socialinis aspektas apima profesinės praktikos vietą, savitarpio ryšius su žmonėmis iš organizacijos vidaus ir išorės. Bendravimo aspektas įtraukia gebėjimą kalbėtis su kitais, rašyti skirtingais stiliais pagal užduotis, perteikti (išreikšti) mintis, idėjas ir emocijas, kalbėtis su skirtingomis grupėmis, keisti idėjomis, kalbėtis atitinkamu lygiu, susirašinėti elektroniniais laiškais, rašyti ataskaitas, pateikti medžiagą individams ir grupei, svarbiausia, klausytis. Organizacinis aspektas pabrėžia besimokančiojo galvojimo sąryšį su organizacijos struktūra ir charakteristikomis, turinio pristatymu, konsultacijomis. Taip pat galima apgalvoti organizacijos filosofiją. Asmeninis aspektas – tai svarstymas, kaip besimokantysis dera bendrame vertybių, įsitikinimų, jausmų ir elgesio kontekste. Tai gali būti galvojimas apie darbo-gyvenimo pusiausvyrą. Taip pat akcentuojama laiko planavimo svarba: kelintą valandą planuojama būti darbo vietoje, kiek užtrunka nuvykti ir pan. Ekonominis aspektas patikrina piniginių efektą profesinei praktikai, įtraukiant mokėjimus, išlaidas, priemokas, pensijos indėlius. Ekonominė sritis svarbi mokymosi mokytis procesui. Besimokantysis, priklausomai nuo ekonominės situacijos, skirtingai dalyvauja mokymosi procese. Naudojamos priemonės veikia mokymosi mokytis procesą.

Skyriaus apibendrinimas

Būtų galima teigti, kad, analizuojant suaugusiųjų mokymosi mokytis kompetenciją, yra svarbūs šie gebėjimai: gebėjimas planuoti ir organizuoti mokymosi procesą, veiklą; gebėjimas spręsti problemas; gebėjimas reflektuoti savo mokymąsi ir veiklą; gebėjimas mokytis ir veikti savarankiškai; gebėjimas mokytis vienu su kitais. Atskirai analizuojant kiekvieną iš šių gebėjimų, išskiriamos dimensijos, atskleidžiančios gebėjimą kaip sudėtingą derinį.

Aptariant gebėjimą planuoti ir organizuoti mokymosi procesą, veiklą, atsišleidė informacijos perdavimo, vadovavimo, bendros veiklos, konsultavimo vertinimas – ekspertavimo dimensijų svarba. Gebėjimo spręsti problemas konstruktyvų sudaro besimokančiojo pradmenų supratimas, profesinis veiksmas; disciplininis supratimas; tarpdisciplininis supratimas ir kritinis diskursas. Svarbu paminėti, kad gebėjimo reflektuoti savo mokymąsi ir veiklą pagrindinės dimensijos yra kritinė savo supratimo bei jo kūrimosi prielaidų refleksija; veiklos refleksija; naujų įžvalgų tikrinimo refleksija.

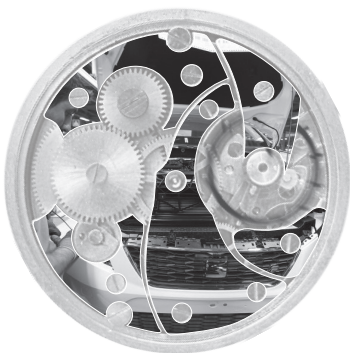
II DALIS

SUAUGUSIŲJŲ BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ PLĖTROS LIETUVOJE SITUACIJA IR PERSPEKTYVOS

8 skyrius

SUAUGUSIŲJŲ BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ TYRIMŲ METODOLOGIJA

BENDRAS KIEKYBINIO TYRIMO RESPONDENTŲ APIBŪDINIMAS

Atliekant kiekybinį tyrimą planuota apklausti 8 000 respondentų – Lietuvos suaugusių gyventojų. Tai labai didelis nacionalinės gyventojų apklausos skaičius. Pasaulyje ir Lietuvoje tokiose apklausose dažniau naudojami imčių dydžiai yra maždaug nuo 1 000 iki 3 000.

Aprašomas tyrimas šiuo požiūriu yra ypatingas. Labai didelis imties dydis susijęs pirmiausia su ypatingu tyrimo sudėtingumu: naudojami net 6 klausimynai, kiekvieno jų apimtis – bent keli puslapiai; pagrindinė klausimų tema yra įvairios kompetencijos ir jų įvertinimai, o „kompetencijos“ sąvoka eiliniam, ne kokios nors mokslo srities respondentui yra gana sunkiai suprantama. Tyrėjai neturėjo iliuzijų, kad dauguma iš tiriamųjų sutiks ir pajėgs atsakyti į tokią daugybę gana sunkių klausimų. Buvo pasirinktas kitas kelias: siekiama, kad kiekvienas, dalyvaujantis tyrime, atsakytų į nors dvi anketas: pirmąją, vadinamąją bendrąja kompetencijų anketa (joje taip pat buvo klausimai apie respondento lytį, amžių, gyvenamąją vietą, išsilavinimą, užimtumą ir pan.); ir į kurią nors vieną kitą anketą, skirtą specifiškesnėms kompetencijoms, pavyzdžiui, bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis, verslumo ir kt. Todėl šio tyrimo (imties) statistiniu vienetu teisingiau laikyti ne respondentą žmogų, bet vieną apklausą, t. y. užpildytą anketą. Tokia strategija leido surinkti tyrimo tikslams pakankamą įvairių anketų skaičių, nors, aišku, duomenų surinkimas, tvarkymas ir apdorojimas šitokiai „nestandartinei“ apklausai tapo gerokai sudėtingesniu.

Taigi, per *pirmąjį etapą* buvo planuotas ir atliktas žvalgomasis tyrimas, kurio paskirtis buvo išsiaiškinti anketų validumą ir patikimumą. Žvalgomojo tyrimo anketos pateiktos elektronine versija, sukurta laisva prieiga kiekvienam suaugusiajam. Tyrimui atlikti parengtos penkios priemonės. Žvalgomajame tyrime dalyvavo 1 104 įvairaus amžiaus suaugusieji: 210 – bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis; 214 – verslumo kompetencijos; 223 – mokymosi mokytis; 246 – informacinių komunikacinių technologijų; 211 – kultūrinio sąmoningumo ir

raštingumo respondentų. Tyrimo metu nusitaikyta į keturias tikslines grupes: ieškantieji darbo, dirbantieji, turintieji savo verslą ir senjorai. Aktyviausi buvo dirbantys jauni žmonės. Tai galima paaiškinti, kad jiems bene labiausiai prieinama ir priimtina tokia apklausos forma. Mažiausiai aktyvi buvo vyriausia respondentų grupė nuo 70-ies ir vyresni, jie sudarė 6 proc. apklaustųjų. Tai galima paaiškinti tuo, kad daugelis šios grupės respondentų neturi darbo su kompiuteriais įgūdžių ir yra daug silpniau motyvuoti dalyvauti tyrime. Žvalgomas tyrimas vykdytas 2013 09–10 20.

Antrajame etape kiekybinio tyrimo duomenys buvo renkami 2014 m. balandžio 29–lapkričio 6 d. Iš viso buvo gautos 7 047 anketos. Dauguma jų (apie 90 proc.) gautos iš apklausos per internetą, kitos yra užpildžiusių popieriuje atspausdintos analogiškos kiekybinio tyrimo anketos. Tyrimo duomenyse po jų įvedimo, patikrinimo ir sutvarkymo liko 6 992 anketos. Dažniausios anketų atmetimo priežastys buvo: a) neatsakyti visi klausimai; b) anketos dubliuoja viena kitą.

8.1. lentelėje pateiktas tyrimo anketų sąrašas ir kiekvienos anketos gautų ir tyrime panaudotų apklausų skaičiai.

8.1. lentelė. **Kiekybinio tyrimo anketos ir jų skaičiai.**

Anketos tema	Klausimų skaičius	Atsakiusių skaičius
Bendriausios kompetencijos ir duomenys apie respondentą	64	3 302
Bendravimas gimtąja ir užsienio kalbomis	130	709
Verslumo kompetencija	167	857
Mokymasis mokytis	94	667
Informacinės komunikacinės technologijos	112	864
Kultūrinis sąmoningumas ir raštingumas	131	593
Iš viso:	698	6 992

Duomenys apie tyrime dalyvavusiuosius gauti pagal bendrą anketą, kurią turėjo užpildyti visi dalyvaujantieji, o iš tikrųjų užpildė 80 proc. Tokių anketų tyrimo duomenyse po jų įvedimo, patikrinimo ir sutvarkymo liko 3 302. Iš jų matyti, kad didesnė dalis respondentų yra moterys (63,4 proc.), o vyrų yra 36,6 proc. Respondentų amžius yra nuo 18 iki 92 m., vidutiniškai 38,4 m., standartinis nuokrypis 14,6. „Senjorų“ (tyrime tai moterys nuo 61 ir vyrai nuo 63 m. amžiaus) yra 8,3 proc. Dauguma respondentų (44,9 proc.) yra vedę arba ištekėjusios, 10,4 proc. gyvena partnerystėje, viengungių arba netekėjusių yra 25,2 proc., 10,3 proc. išsiskyrusių. Našlių yra 4,0 proc., gyvenančių atskirai 3,6 proc. Dauguma respondentų gyvena miestuose (33,8 proc. didmiestyje, 29,7 proc. kitokiame

mieste, 18,5 proc. miestelyje), kaime – tik 17,7 proc. Respondentai yra iš visų 60 Lietuvos savivaldybių. Daugiausia yra iš Kauno miesto savivaldybės (14,2 proc.), toliau – Vilniaus miesto savivaldybė (8,7 proc.), Kauno rajono (5,5 proc.), Vilkaviškio rajono (4,5 proc.), Klaipėdos miesto (4,4 proc.), Šiaulių miesto (3,8 proc.) savivaldybės. Iš visų kitų savivaldybių respondentų yra mažiau kaip po 3 proc. Didžiausia dalis respondentų yra baigusią aukštąjį mokslą: 48,7 proc. (aukštasis neuniversitetinis 13,3 proc., bakalauro laipsnis 18,8 proc., magistro arba jam prilygstantis 15,4 proc., mokslų daktaro 1,2 proc., bendrą anketą užpildė 39 mokslų daktarai). Aukštesnį išsilavinimą turi 11,0 proc., profesinį – 15,4 proc. Tik vidurinį išsilavinimą turi 17,7 proc. Žemesnio išsilavinimo yra nedaug: 2,3 proc. nebaigtas vidurinis, 4,6 proc. pagrindinis, vos 5 žmonės (0,2 proc.) pradinis. Pagal užimtumą dauguma yra ieškantieji darbo: taip save apibūdino 53,6 proc. respondentų. Atmetus nedarbingus senjorus, taip pat tuos ieškančiuosius darbo, kurie kartu pažymėjo turintys kokį užsiėmimą, lieka 51,2 proc. respondentų, kurie priskirtini prie „visišku“ bedarbių, remiantis turimais duomenimis. Kad jis yra tarnautojas, atsakė 11,2 proc. respondentų, kad samdomas darbuotojas – 12,9 proc., turinčių savo verslą yra 10,4 proc., nereguliariai dirbančių – 6,5 proc., dirbančiųjų senjorų – 3,6 proc., nedarbingųjų senjorų – 4,0 proc. Atsakiusiųjų pasiskirstymas pagal užimtumą savivaldybėse yra gana nevienodas. Tai parodo 2 priedo 1 lentelė „Atsakiusiųjų užimtumas pagal savivaldybes procentais“. Pavyzdžiui, Šalčininkų rajono savivaldybėje iš 37 atsakiusių nėra nė vieno tarnautojo ir nė vieno senjoro, o bedarbių yra 89,1 proc. Elektrėnų savivaldybėje, atvirkščiai, iš 44 atsakiusių tik 13,6 proc. bedarbių, o senjorų net 54,5 proc. Tokius skirtumus nelabai galima paaiškinti realiu gyventojų užimtumo skirtumu. Labiau tikėtina, kad tokie skirtumai atspindi skirtingus savivaldybių interesus dalyvaujant tyrime ir skirtingus respondentų kvietimo į tyrimą būdus.

GYVENTOJŲ APKLAUSŲ REPREZENTATYVUMO PROBLEMA

Įvairiausios gyventojų apklausos šiuo metu labai populiarios ir svarbios Europoje ir visame pasaulyje. Nuo jų rezultatų dažnai priklauso svarbūs politiniai, ekonominiai, socialiniai ir kitokie sprendimai. Aišku, tokiose apklausose siekiama kuo tikslesnių ir šalies gyventojus arba jų grupes reprezentuojančių rezultatų. Deja, ne visada pavyksta tai pasiekti, net ir turint daug laiko, kvalifikuotus

specialistus ir gerą finansavimą, net ir surinkus labai dideles imtis. Yra nemažai problemų, apsunkinančių tinkamą tokių apklausų atlikimą, jų rezultatų apdorojimą ir interpretavimą. Ypač opi tokių apklausų problema yra dažnai nepakankamas reprezentatyvumas.

Pati reprezentatyvumo sąvoka yra ne visai aiški ir gana skirtingai suprantama įvairių tyrėjų. Bethlehem, Cobben ir Schouten (2009) rašo: „Reprezentatyvumo sąvoka dažnai vartojama apklausų tyrimuose, bet paprastai neaišku, ką ji reiškia. Kruskall ir Mosteller (1979a, 1979b, 1979c) išsamiai apžvelgia, ką gali reikšti „reprezentatyvus“ nemokslinėje literatūroje, mokslinėje nestatistinėje literatūroje ir statistinėje literatūroje. Jie aptiko tokias reprezentatyvios atrankos reikšmes: (1) bendras pritarimas duomenims (angl. *General acclaim for data*); (2) selektyvių jėgų nebuvimas (angl. *Absence of selective forces*); (3) populiacijos miniatiūra (angl. *Miniature of the population*); (4) tipinis arba idealus atvejis (-ai); (5) populiacijos aprėptis per atranką (angl. *Coverage of the population*); (6) neaiškus, patikslinimo reikalaujantis terminas; (7) reprezentatyvi atranka kaip specifinis atrankos metodas; (8) kaip leidžiantis pakankamai tiksliai įvertinti arba (9) pakankamai tinkamas konkrečiam tikslui. Šie autoriai rekomendavo ne vartoti žodį „reprezentatyvus“, o apibrėžti, ką tai reiškia (cituojuama pagal Bučaitė-Vilkė ir kt. 2012, p. 106).

Šiame skirsnyje kalbėsime daugiausia apie reprezentatyvumą matematinėje statistikoje priimta prasme. Trumpai, tai reiškia, kad atranka yra visiškai atsitiktinė ir kiekvienas tiriamos populiacijos (generalinės aibės) elementas, taip pat ir bet kuris jų poaibis turi vienodą tikimybę patekti į atranką.

Jau iš šio apibrėžimo matyti, kad labai didelių gyventojų grupių apklausose praktiškai neįmanoma garantuoti iš tikrųjų vienodos dalyvavimo tikimybės visiems galimiems respondentams. Kad respondentas dalyvautų apklausoje, turi būti galimybė jį pasiekti, pakviesti į tyrimą. Kur geriausios ir labiausiai vienodos sąlygos pasiekti žmones? Turbūt ten, kur jie dažniausiai būna, t. y. namuose. Iš tikrųjų gyventojų apklausa pagal gyvenamąją vietą šiuo metu yra bene patikimiausias būdas, naudojamas nacionalinio lygio apklausose, bent jau tokiose šalyse kaip Lietuva. Šį būdą nacionalinėse apklausose bene dažniausiai naudoja profesionalios apklausų agentūros. Deja, šis būdas irgi negarantuoja reprezentatyvumo. Dalis gyventojų apklausos metu gali būti išvykę, kai kurie galbūt susirgę, ligoninėse, gali pasitaikyti blogai suprantančių apklausos kalbą, ir t. t. Visa tai gali pabloginti reprezentatyvumą.

Dar labiau gali pabloginti reprezentatyvumą dalies gyventojų nenoras, atsakydamas dalyvauti apklausoje. Tai ypač būdinga apklausoms Europos Sąjungos ir panašiose šalyse. Pavyzdžiui, European Social Survey 2010 m. duomenimis, atsako santykis (angl. *Response rate*) beveik visose Europos Sąjungos šalyse, pateikusiose duomenis, buvo mažiau nei 70 proc. (Stoop ir kt. 2010), kai kuriais atvejais mažiau 50 proc. Groves (2006) apžvelgia 30 straipsnių, kuriuose pateikti duomenys apie 235 gyventojų apklausas JAV. Vidutinis neatsako (angl. *non-response*) santykis buvo 35 proc. (mediana 30 proc.); labai mažai buvo atvejų, kai neatsako santykis buvo mažesnis už 15 proc.

Aprašomame tyrime beveik visi respondentai buvo apklausti naudojant internetą ir tam specialiai sukurtas elektronines anketų formas. Elektroninių apklausų pranašumai prieš tradicines popierines yra gerai žinomi, tačiau tokių apklausų reprezentatyvumas dažniausiai būna blogesnis, nenaudojant papildomų reprezentatyvumo pagerinimo būdų arba korekcijų. Monro, Adams (2012) rašo apie interneto apklausas: „vienas iš pagrindinių rūpesčių yra „online“ apklausų paprastai žemas atsako santykis <...> Vidutiniškai „online“ apklausų atsako santykis yra 11 proc. Blogesnis nei apklausų paštu ir telefonu“; literatūroje pranešama apie atsakų santykius vos 2 proc.

Nepaisant tikėtinai neigiamos įtakos reprezentatyvumui, monografijoje aprašomame tyrime pasirinkta apklausa per internetą dėl jos pigumo ir kitų privalumų (galima pasiekti visą Lietuvos teritoriją, nereikia įvesti ir tikrinti duomenų, didesnis patogumas didelei respondentų daliai). Kiek reprezentatyvi ši atranka, labai sudėtinga pasakyti be papildomų tyrimų. Neaišku, kiek respondentų buvo pakviesta dalyvauti tyrime. Ne visai aišku, kokie gyventojai ir kaip buvo kviečiami. Taip yra todėl, kad gyventojai daugiausia buvo kviečiami per savivaldybes, jų Lietuvoje yra 60, ir buvo neįmanoma visai sukontroliuoti, kokius metodus kiekviena savivaldybė naudojo pasirinkdama į tyrimą kviečiamus respondentus. Pagal anketas surenkančioje svetainėje pateikiamą informaciją anketas užpildė maždaug pusė tų, kurie jas pažiūrėjo, tačiau neaišku, kiek buvo tokių, kurie anketų net nepažiūrėjo, nors buvo pakviesti ir nuorodas į jas gavo. Iš surinktų duomenų (žr. poskyrį „Duomenys apie atsakiusius į kiekybinio statistinio tyrimo anketas“) matyti, kokie nuokrypiai nuo Lietuvos suaugusių gyventojų populiacijos charakteristikų, žinomų iš valstybinės statistikos:

- moterų procentas gerokai didesnis nei populiacijoje, vyrų mažesnis;
- dauguma respondentų yra palyginti jauni. Moda yra 26 m., po to atsakiusių skaičiai gana nuosekliai mažėja didėjant amžiui; pensininkų yra tik 7,6 proc.;
- net pusė apklaustųjų yra bedarbiai. Tai galima paaiškinti tuo, kad didelė dalis atsakiusių į tyrimą pateko per darbo biržas. Be to, bedarbiai buvo viena iš tų grupių, kurios ypač domino šio tyrimo tyrėjus;
- apklaustųjų skaičiai savivaldybėse ne visai atitinka jų gyventojų proporcijas populiacijoje (pavyzdžiui, daugiausia apklaustųjų yra iš Kauno savivaldybės).

BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ IR DEMOGRAFINIŲ DUOMENŲ ANKETA

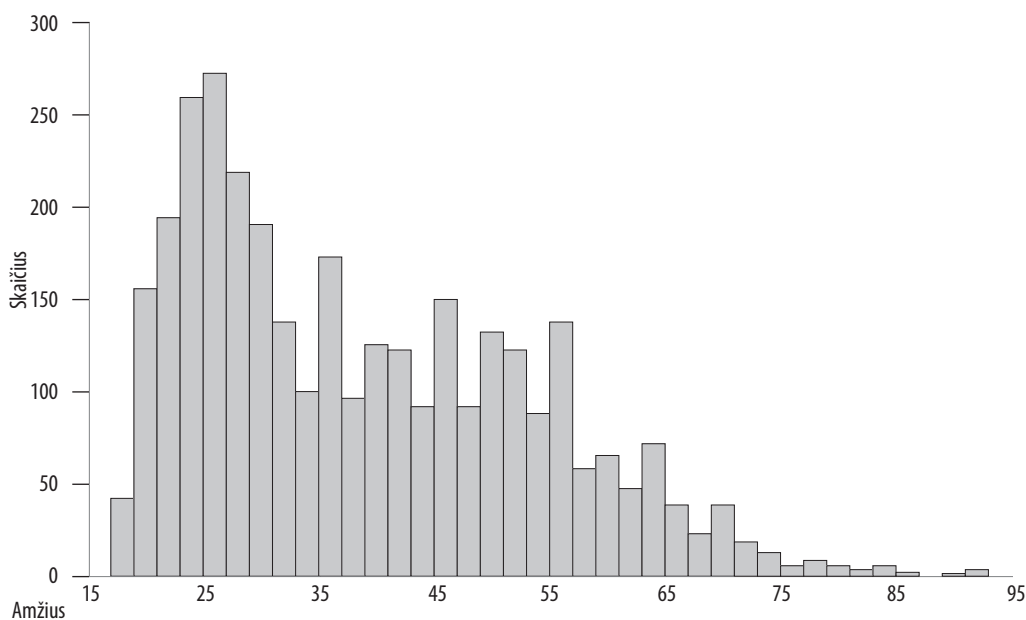
Šiame skyriuje pateikiami pagrindiniai duomenys apie atsakiusius į kiekybinio tyrimo anketas ir rezultatai atsakymų apie tas atrinktas kompetencijas, kurios pagal tyrimo planą buvo priskirtos pačioms bendriausioms ir reikalingiausiomis. Ši anketa buvo palyginti mažesnė, siekiant, kad į ją atsakytų kuo daugiau dalyvaujančių. Pagal tyrimo planą, į šią anketą turėjo atsakyti visi dalyvaujantys tyrime. Realiai atsakė 79,7 proc. Tai kiek apsunkina duomenų analizę ir rezultatų interpretavimą, tačiau tokie trūkumai didelių gyventojų grupių apklausose yra praktiškai neišvengiami. Ši anketa, be demografinių klausimų, susideda iš penkių klausimų apie kompetencijas blokų, pateikiamų 8.2. lentelėje:

8.2. lentelė. **Bendrosios anketos klausimų apie kompetencijas blokai.**

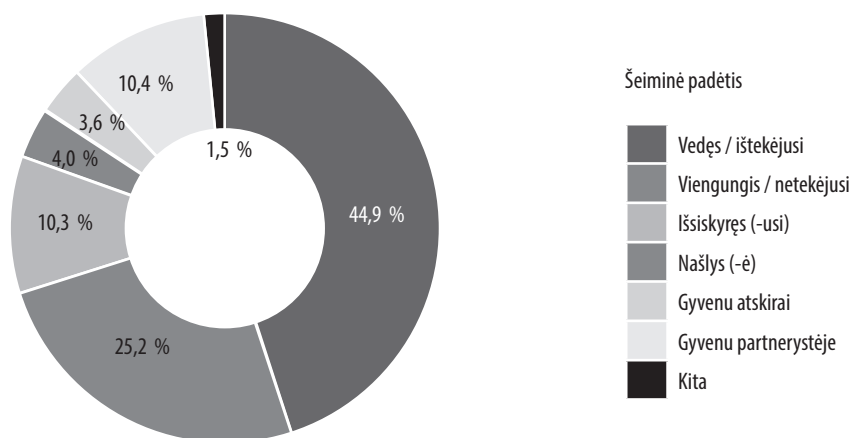
Blokas	Klausimų skaičius
Bendrujų kompetencijų taikymo svarba srityse: profesinė veikla, darbo uždavinių sprendimas, karjeros siekimas, visuomeninių pareigų vykdymas, asmeninis tobulėjimas	4
Bendrujų kompetencijų svarba apskritai	8
Bendrujų kompetencijų lavinimo būdų naudojimas (kaip dažnai)	10
Bendrujų kompetencijų lavinimą skatinantys veiksniai (kaip jums svarbu)	12
Bendrujų kompetencijų lavinimo kliūtys (kaip dažnai trukdo)	12

DUOMENYS APIE ATSAKIUŠIUS Į KIEKYBINIO STATISTINIO TYRIMO ANKETAS

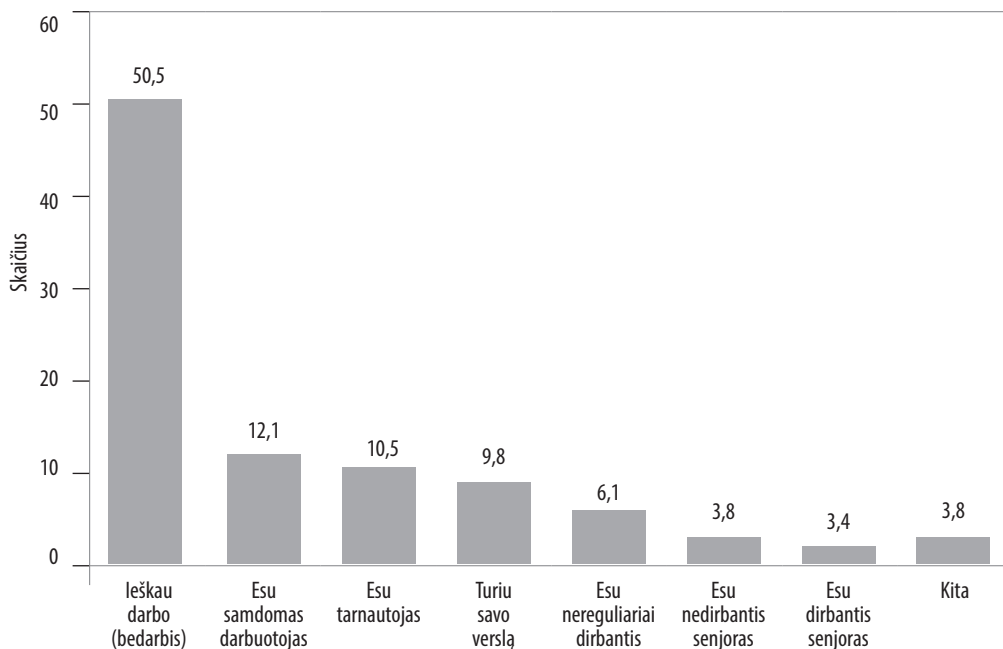
8.1. pav. pateikiama atsakiusių amžiaus histograma. Ji rodo asimetrišką skirstinį: dauguma atsakiusių yra gana jauni, 24–30 m., o vyresnio amžiaus atsakiusių kuo toliau, tuo labiau mažėja. 8.2. pav. pateiktas respondentų šeiminių padėties skirstinys. 8.3. pav. parodyta, kaip respondentai atsakė į klausimą apie užimtumą.

8.1. pav. Amžiaus histograma.

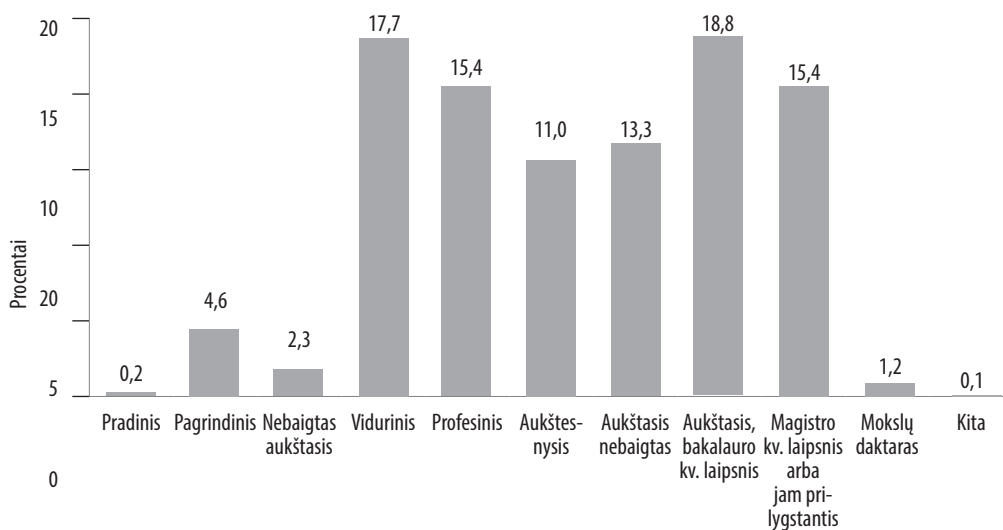
8.2. pav. Respondentų šeiminių padėtis.

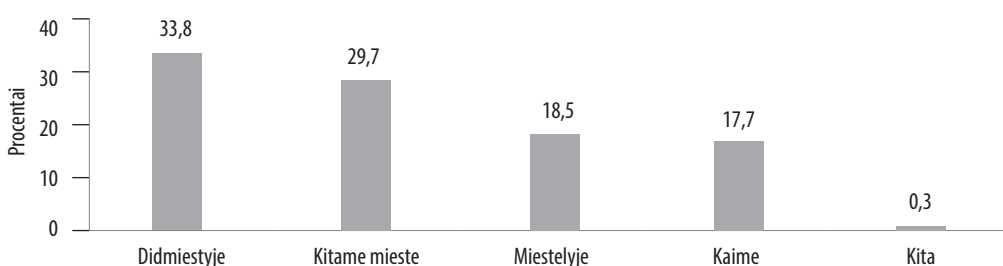
8.3. pav. Atsakiusių užimtumas.

Didžiausia atsakiusių grupė kiekybiniame tyrime yra bedarbiai. Tai galima paaiškinti tuo, kad: a) bedarbiai yra viena pagrindinių grupių tyrime pagal jo planą, juos buvo ypač stengiamasi įtraukti; b) bedarbiai patys buvo, matyt, labiau suinteresuoti dalyvauti tyrime (ir galbūt tam turėjo daugiau laiko); c) bedarbiai yra palyginti labiau organizuoti (darbo biržos) ir todėl lengviau pasiekiami. Reguliariai dirbančiųjų ir smulkiųjų verslininkų grupė taip pat yra didelė, tai daugiau nei 30 proc. atsakiusių. Palyginti nedaug yra senjorų: jie buvo sunkiau pasiekiami tyrime ir sunkiau įtraukiami. Didžiausia dalis atsakiusių turi aukštąjį išsilavinimą (žr. 8.4. pav.). Tai paaiškinti galima tuo, kad dabar Lietuvoje aukštasis išsilavinimas iš tikrųjų populiariesnis ir dažnas jį yra įgijęs, nei buvo anksčiau, o tyrime dalyvavo daugiau jauni žmonės, kuriems būdingas aukštesnis išsilavinimas, įprotis naudotis kompiuteriu ir internetu. Žemesnio išsilavinimo žmonėms iš viso sunkiau dalyvauti įvairiose apklausose, ir ypač tada, kai tai reikalauja „technologijų“: kompiuterio, interneto.

Pagal gyvenamąją vietą, kaip ir reikėjo tikėtis, dauguma atsakiusių yra iš miestų (žr. 8.5. pav.).

8.4. pav. Atsakiusių išsilavinimas.

8.5. pav. Atsakiusių gyvenamoji vieta.

SAVIVALDYBIŲ DALYVAVIMAS

Savivaldybės kiekybiniame tyrime dalyvavo gana nevienodai ir jų dalyvavimo proporcijos ne visai atitinka jų gyventojų skaičių (žr. 2 priedą ir 8.3. lentelę).

Matyti, kad tiriamos užimtumo grupės taip pat pasiskirsto savivaldybėse gana įvairiai. Pavyzdžiui, Jurbarko rajono ir Rietavo savivaldybėse apklausti beveik vien tik dirbantieji. Bedarbių procentas kai kur labai didelis (Telšių rajono 90,0 proc., Šalčininkų 89,2 proc.), daugumoje kitų savivaldybių bent 50 proc., tačiau yra ir kelios savivaldybės su mažu šiuo procentu: Elektrėnų savivaldybėje 14,0 proc., Palangos miesto 6,5 proc., dar mažiau Jurbarko rajono ir Rietavo savivaldybėse. Senjorų procentas didžiausias Elektrėnų savivaldybėje (58,1 proc.), taip pat

palyginti daug yra Širvintų rajono, Vilkaviškio rajono, Palangos miesto ir Birštono savivaldybėse. Visur kitur šis procentas dažniausiai nesiekia 5 proc.

8.3. lentelė. **Savivaldybių dalyvavimas ir atsakiusiųjų grupės pagal užimtumą.**

Savivaldybė	Dirbantieji, dirbančiosios (proc.)	Bedarbiai (proc.)	Senjorai (63+ vyrams, 61+ moterims) (proc.)	Procentas imtyje
Kauno miesto	60,6	27,0	12,4	14,0
Vilniaus miesto	52,7	42,2	5,1	8,6
Kauno rajono	52,8	33,3	13,9	5,6
Vilkaviškio rajono	31,9	30,6	37,5	4,5
Klaipėdos miesto	22,5	75,4	2,1	4,4
Šiaulių miesto	48,8	49,6	1,6	3,9
Marijampolės	36,5	49,0	14,6	3,0
Telšių rajono	8,9	90,0	1,1	2,8
Vilniaus rajono	39,7	54,0	6,3	2,0
Panevėžio miesto	20,0	75,0	5,0	1,9
Jonavos rajono	28,8	67,8	3,4	1,8
Kėdainių rajono	22,8	77,2	0,0	1,8
Širvintų rajono	20,0	40,0	40,0	1,7
Alytaus miesto	52,2	47,8	0,0	1,4
Radviliškio rajono	23,9	76,1	0,0	1,4
Trakų rajono	13,0	80,4	6,5	1,4
Birštono	32,6	32,6	34,8	1,4
Utenos rajono	22,2	75,6	2,2	1,4
Kelmės rajono	43,2	45,5	11,4	1,4
Tauragės rajono	13,6	84,1	2,3	1,4
Elektrėnų	27,9	14,0	58,1	1,3
Klaipėdos rajono	37,2	60,5	2,3	1,3
Šilutės rajono	21,4	78,6	0,0	1,3
Pasvalio rajono	28,9	68,4	2,6	1,2
Plungės rajono	42,1	57,9	0,0	1,2
Raseinių rajono	26,3	73,7	0,0	1,2
Šakių rajono	50,0	47,4	2,6	1,2
Panevėžio rajono	40,5	54,1	5,4	1,1
Šalčininkų rajono	10,8	89,2	0,0	1,1
Mažeikių rajono	37,1	62,9	0,0	1,1

8.3. lentelės tęsinys

Savivaldybė	Dirbantieji, dirbančiosios (proc.)	Bedarbiai (proc.)	Senjorai (63+ vyrams, 61+ moterims) (proc.)	Procentas imtyje
Šiaulių rajono	54,3	45,7	0,0	1,1
Alytaus rajono	46,9	50,0	3,1	1,0
Lazdijų rajono	18,8	81,3	0,0	1,0
Rokiškio rajono	21,9	75,0	3,1	1,0
Kaišiadorių rajono	22,6	77,4	0,0	1,0
Palangos miesto	58,1	6,5	35,5	1,0
Akmenės rajono	40,0	60,0	0,0	0,9
Kretingos rajono	13,8	86,2	0,0	0,9
Zarasų rajono	48,3	44,8	6,9	0,9
Kazlų Rūdos	17,2	75,9	6,9	0,9
Biržų rajono	36,0	64,0	0,0	0,8
Kupiškio rajono	25,0	70,8	4,2	0,7
Ukmergės rajono	45,8	54,2	0,0	0,7
Pagėgių	58,3	37,5	4,2	0,7
Molėtų rajono	34,8	65,2	0,0	0,7
Joniškio rajono	31,8	68,2	0,0	0,7
Prienų rajono	36,4	63,6	0,0	0,7
Skuodo rajono	18,2	81,8	0,0	0,7
Visagino	27,3	63,6	9,1	0,7
Švenčionių rajono	9,5	85,7	4,8	0,7
Anykščių rajono	45,0	55,0	0,0	0,6
Jurbarko rajono	95,0	5,0	0,0	0,6
Rietavo	95,0	5,0	0,0	0,6
Ignalinos rajono	36,8	63,2	0,0	0,6
Pakruojo rajono	22,2	77,8	0,0	0,6
Varėnos rajono	38,9	61,1	0,0	0,6
Neringos	55,6	44,4	0,0	0,6
Druskininkų	41,2	58,8	0,0	0,5
Kalvarijos	6,3	87,5	6,3	0,5
Šilalės rajono	15,4	84,6	0,0	0,4
Iš viso	39,0	52,3	8,7	

Pastaba. Savivaldybės lentelėje pateiktos jų procentų nuo visų atsakiusių mažėjimo tvarka.

ATSAKYMAI Į KLAUSIMUS APIE KOMPETENCIJAS

Šiame poskyryje pateikiama atsakymų į klausimus apie bendrą kompetencijų situaciją dažnių lentelės. Lentelės pateikiamos klausimų blokams.

Bendrujų kompetencijų svarba

Pirmiausia buvo klausama apie kompetencijų svarbą, išskiriant tyrime svarbias sritis (žr. 8.4. lentelę):

8.4. lentelė. **Apibendrinti dažniai atsakymų į klausimus apie bendrųjų kompetencijų svarbą profesinėje veikloje, ieškant darbo, asmeniniame tobulėjimo srityje, visuomeninėje veikloje.**

Atsakymas	Skaičius	Atsakymų procentas	Procentas nuo atsakiusiųjų
Labai svarbu	5615	44,1	171,9
Svarbu	5191	40,8	158,9
Nelabai svarbu	1375	10,8	42,1
Nesvarbu	553	4,3	16,9
Iš viso		100,0	389,8

Procentas nuo anketų skaičiuojamas padalinant tam tikro atsakymo bendrą skaičių per visas sritis iš atsakiusiųjų skaičiaus; toks atsakymas vienoje anketoje gali būti paminėtas du ir daugiau kartų. Dauguma atsakiusiųjų, maždaug 85 proc., pripažįsta bendrųjų kompetencijų svarbą išvardintose keturiose srityse. 8.5. lentelė parodo, kad visas atskiras kompetencijų taikymo sritis atsakiusieji taip pat dažniausiai laiko svarbiomis.

8.5. lentelė. **Bendrujų kompetencijų taikymo svarba veiklos srityse.**

Taikymo sritis	Labai svarbu (proc.)	Svarbu (proc.)	Nelabai svarbu (proc.)	Nesvarbu (proc.)	Atsakymų skaičius
Profesinė veikla, darbo uždavinių sprendimas	47,4	42,5	6,8	3,3	3 217
Karjeros siekimas	40,7	39,2	13,8	6,3	3 169
Visuomeninių pareigų vykdymas	28,3	47,1	18,5	6,1	3 159
Asmeninis tobulėjimas	59,8	34,2	4,3	1,7	3 189

Svarbiausia bendrųjų kompetencijų taikymo sritimi laikomas asmeninis tobulėjimas: net 94 proc. atsakiusiųjų pasakė, kad tai yra labai svarbu arba svarbu. Palyginti mažiau svarbi sritis yra visuomeninių pareigų vykdymas, tačiau ir šią sritį net 75 proc. atsakiusiųjų pripažino svarbia taikant bendrąsias

kompetencijas. Klausiant apie aštuonias, tyrėjų nuomone, bendriausias kompetencijas, atsakymai pasiskirstė taip, kaip tai parodyta 8.6. lentelėje.

8.6. lentelė. **Bendriausių kompetencijų svarba.**

	Labai svarbu (proc.)	Svarbu (proc.)	Nelabai svarbu (proc.)	Nesvarbu (proc.)	Atsakymų skaičius
Bendravimas gimtąja kalba	63,9	30,7	4,3	1,0	3 246
Bendravimas užsienio kalbomis	24,7	46,0	22,8	6,5	3 212
Elementarus matematiniai gebėjimai	23,2	54,0	19,4	3,4	3 202
Kompiuterinis ir skaitmeninis raštingumas	47,4	41,2	8,3	3,1	3 215
Mokymasis mokyti	35,0	46,7	13,9	4,5	3 188
Socialiniai ir pilietiniai gebėjimai	26,7	53,5	16,9	2,9	3 198
Iniciatyva ir verslumas	31,1	45,8	18,1	5,0	3 178
Kultūrinis sąmoningumas ir raiška	30,4	48,0	17,3	4,3	3 170

Vertinant pagal procentą atsakiusiųjų „Labai svarbu“ ir „Svarbu“, pirmauja bendravimas gimtąja kalba (94,6 proc.), toliau – kompiuterinis ir skaitmeninis raštingumas (88,6 proc.) ir mokymasis mokyti (81,7 proc.) bei socialiniai ir pilietiniai gebėjimai (80,2 proc.). Palyginti mažiau svarbia atsakiusieji laiko bendravimą užsienio kalba, tačiau ir šios kompetencijos svarbą pripažįsta net 70,7 proc. atsakiusiųjų.

Bendrujų kompetencijų lavinimo būdai, veiksniai ir kliūtys

Toliau anketoje buvo klausama, kaip dažnai respondentai naudoja įvairius šių kompetencijų lavinimo būdus (žr. 8.7. lentelę), kas skatina lavinti šias kompetencijas (žr. 8.8 lentelę), kokios yra kliūtys (žr. 8.9. lentelę).

Matyti, kad dažniausiu lavinimo būdu atsakiusieji laiko lavinimąsi per kasdieninę veiklą, toliau yra mokymasis naudojantis kompiuterinėmis programomis ir internetu ir savarankiškas mokymasis. Iš tikrųjų, dauguma žmonių tam gali skirti daugiausia laiko ir tai nereikalauja papildomų išlaidų. Seminarai, paskaitos, mokymasis nuotoliniu būdu yra mažiau prieinami būdai, palyginti nedaug kas sako, kad šiuos būdus naudoja dažnai, tačiau kartais naudojančių yra gana daug.

Kas skatina žmones lavinti bendrąsias kompetencijas, kodėl jie tai daro, parodo 8.8. lentelės duomenys.

8.7. lentelė. **Bendrųjų kompetencijų lavinimo būdai: kaip dažnai naudojami.**

Lavinimo būdas	Dažnai (proc.)	Kartais (proc.)	Labai retai (proc.)	Niekada (proc.)	Atsakymų skaičius
Dalyvauju seminaruose, grupiniuose užsiėmimuose	17,9	41,5	25,0	15,6	3 221
Lankau paskaitas	14,3	33,8	28,2	23,8	3 192
Mokausi savarankiškai	33,4	40,1	16,9	9,6	3 204
Mokausi ar studijuojau nuotoliniu (distanciniu) būdu	8,1	18,1	22,7	51,1	3 160
Mokausi naudodamasis kompiuterinėmis programomis ir internetu	34,4	36,8	16,9	11,9	3 193
Mokausi naudodamasis televizija ir radiju	16,7	31,6	29,3	22,5	3 180
Studijuojau literatūrą	23,7	35,5	22,0	18,7	3 179
Lavinuosi per kasdieninę veiklą	47,4	34,9	12,9	4,9	3 170
Kita	21,1	28,6	10,2	40,1	332

8.8. lentelė. **Kompetencijų lavinimą skatinančių veiksnių svarba.**

Skatinantis veiksnys	Labai svarbu (proc.)	Svarbu (proc.)	Nelabai svarbu (proc.)	Nesvarbu (proc.)	Atsakymų skaičius
Kasdienio darbo poreikiai	40,4	51,0	6,1	2,5	3 181
Naujo darbo paieška	32,1	42,1	14,8	11,0	3 140
Karjeros siekimas	37,3	37,9	16,4	8,4	3 156
Noras tobulėti	50,5	41,3	6,0	2,1	3 200
Siekis realizuoti save	48,1	42,1	7,6	2,1	3 183
Visuomenės ir draugų parama	30,3	50,7	16,0	3,1	3 164
Noras būti naudingam šeimai	48,4	43,2	6,5	1,9	3 177
Noras būti naudingam kitiems	31,5	51,5	14,0	3,0	3 168
Šeimos narių parama	50,8	39,4	7,8	2,0	3 162
Laisvalaikio užsiėmimai	27,1	51,1	18,4	3,4	3 123
Kita	29,4	44,2	19,8	6,6	197

Svarbiausi veiksniai, atsakiusiųjų nuomone, yra kasdienio darbo poreikiai, noras tobulėti, siekis realizuoti save, noras būti naudingam šeimai, šeimos narių parama. Šiuos veiksnius svarbiais laiko bent 90 proc. atsakiusiųjų. Visi kiti veiksniai irgi daugumos laikomi svarbiais. Kiek mažiau svarbūs tyrimo imtyje yra naujo darbo paieška (74,2 proc. sako, kad tai svarbu ar labai svarbu) ir karjeros siekimas (75,2 proc. atsakymų, kad tai svarbu ar labai svarbu).

Lavinant kompetencijas, kaip ir bet kokioje žmogaus veikloje, galimos ir kliūtys. Apie jas žr. 8.9. lentelę.

8.9. lentelė. **Kas trukdo lavinti bendrąsias kompetencijas?**

Lavinimo kliūtis	Dažnai (proc.)	Kartais (proc.)	Labai retai (proc.)	Niekada (proc.)	Atsakymų skaičius
Lėšų trūkumas	53,0	36,7	7,4	2,9	3 246
Laiko trūkumas	36,2	47,7	12,6	3,5	3 231
Per brangios mokymosi paslaugos	56,5	30,5	8,9	4,1	3 213
Trūksta darbovietės paramos	29,9	34,2	17,6	18,3	3 160
Trūksta šeimos paramos	9,9	31,7	28,6	29,8	3 184
Nėra kur mokytis	11,1	26,9	30,2	31,7	3 151
Nežinau, kaip ir kur mokytis	11,9	25,0	27,7	35,5	3 131
Nėra noro mokytis	12,8	29,9	27,0	30,3	3 143
Nematau mokymosi prasmės	11,4	24,7	22,8	41,1	3 128
Asmeninės savybės (tingėjimas, neorganizuotumas)	10,0	31,5	28,4	30,2	3 120
Kitos priežastys	22,4	20,1	15,0	42,5	254

Iš kliūčių išsiskiria lėšų trūkumas ir per brangios mokymosi paslaugos. Kad jos dažnai trukdo, teigia daugiau nei pusė atsakiusiųjų. Laiko ir darbovietės paramos trūkumas taip pat daugeliui yra esminės kliūtys. Kitos kliūtys yra retesnės, kad dažnai pasitaiko, sako tik 10–13 proc. atsakiusiųjų.

Bendrųjų kompetencijų faktorinė analizė

Visiems BK (BK – bendrosios kompetencijos) klausimų blokams buvo atliktos faktorinės analizės. Tikslai buvo: a) sumažinti kintamųjų skaičių; b) pamatyti aukštesnio lygio respondentų savybes, polinkius, galbūt kitas kompetencijas, nulemiančius tyrime stebimas klausimų tarpusavio koreliacijas, vertinamas Pearson koreliacijos koeficientu¹⁹. Faktoriams išskirti panaudotas pagrindinių faktorių metodas, faktorių skaičius buvo nustatomas remiantis kriterijumi „faktorius tikrinė reikšmė > 1“. Visais atvejais faktorių skaičius buvo vienas arba du, be to, antrasis faktorius beveik visais atvejais buvo pakankamai „tvirtas“, jo tikrinė reikšmė gerokai per 1. Jei faktorių buvo daugiau kaip vienas, jų interpretavimui palengvinti panaudotas įstrižas pasukimas „Direct Oblimin“. Pateikiama bendra šių faktorinių analizių pagrindinių rezultatų lentelė:

19 Pearson koreliacijos koeficientas yra nutylėtas koreliacijos koeficientas SPSS programos faktorinėje analizėje.

8.10. lentelė. **Bendrosios anketos klausimų blokų faktorinės analizės.**

Klausimų blokas	Kintamųjų skaičius	KMO ^a	Faktorių skaičius	Paaiškinamos dispersijos procentas	Faktorių prasmė	Faktorių tikrinės reikšmės po pasukimo
BK svarba veiklos srityse	4	0,79	1	48,4	BK svarbos veiklos srityse apibendrinimas ^c	1,94 ^b
Konkrečių kompetencijų svarba	8	0,89	1	42,3	Kompetencijų svarbos apibendrinimas ^c	3,38
Lavinimo būdų dažnumas	8	0,83	2	45,4	Individualūs būdai ^f . Kolektyviniai būdai ^f	2,74 2,34
Lavinimo veiksmų svarba	10	0,85	2	49,9	Dėl kitų žmonių ^c . Dėl savęs ^c	3,46 4,16
Lavinimo kliūtys ^d	8	0,76	2	49,9	Asmeninės ir šeimos priežastys ^e . Finansinės priežastys ^e	2,81 1,38

a KMO yra Kaiser–Meyer–Olkin Measure of Sampling Adequacy, naudojamas koreliacinės matricos tinkamumui faktorinei analizei įvertinti. Reikšmės 0,7–0,9 rodo priimtina arba gerą tinkamumą;

b jei faktorius yra tik vienas, pasukimas neatliekamas; tikrinė reikšmė yra po ištraukimo;

c mažesnės šio faktoriaus reikšmės reiškia didesnę svarbą;

d atmetus laiko trūkumą, nes silpnai koreliavo su kitais klausimais; atmetus darbuviets paramą, nes daugelis neturi darbuviets;

e didėjimas reiškia šių būdų dažnumo mažėjimą;

f didėjimas reiškia šių būdų dažnumo didėjimą.

1 priedo 1–5 lentelėse pateikiamos kiekvienos faktorinės analizės lentelės, parodančios faktorių sudėtį.

Suradus ir interpretavus faktorius, svarbu patikrinti jų validumą. Visų pirma tai parodo faktorių tarpusavio koreliacijos. Jos pateiktos 8.11. lentelėje.

Faktorių panaudojimas

Jei faktoriai pripažįstami validžiais, juos galima apskaičiuoti ir panaudoti kaip kintamuosius tolesnėje analizėje. Interpretuojant jų panaudojimo rezultatus, reikia atsižvelgti, kad faktorinė analizė „nutylėtu“ būdu faktorius apskaičiuoja standartizuota forma, t. y. jų vidurkiai toje pačioje imtyje, iš kurios jie yra apskaičiuoti, lygūs 0, o standartiniai nuokrypiai yra 1. Teigiama faktoriaus reikšmė reiškia, kad ši tiriamojo savybė yra išreikšta daugiau negu vidutiniškai, neigiama reikšmė reiškia, kad išreikšta mažiau nei vidutiniškai. Ką iš tikrųjų rodo tas „daugiau“ ar „mažiau“, priklauso nuo faktoriaus krypties, kurią reikia nustatyti interpretavimo metu. Aišku, faktorius visada galima transformuoti, pakeičiant jų kryptį priešinga

ir (arba) pervedant jų reikšmes į bet koki norimą intervalą. Tai nekeičia išvadų, bet gali palengvinti rezultatų interpretavimą ir pateikimą. Tokios transformacijos dažnai naudojamos, bet jos nėra būtinos, neretai naudojamos ir vadinamos „žalios“ faktorių reikšmės. Toliau pateikiamos regresinės analizės, rodančios, kaip faktoriai yra susiję su demografiniais kintamaisiais: amžiumi, lytimi, išsilavinimu, gyvenamosios vietos tipu pagal gyventojų skaičių. 8.12. lentelėje pateikiami apibendrinti tiesinių regresinių analizių rezultatai kiekvienam iš faktorių. Visos šios regresijos yra statistiškai reikšmingos, $p < 0,001$.

8.11. lentelė. **Faktorių tarpusavio koreliacijos Spearman koeficientu.**

Faktorius	Svarba veikloje	Kompetencijų svarba	Individualūs lavinimo būdai	Kolektyviniai lavinimo būdai	Visuomeninių veiksmų svarba	Asmeninių veiksmų svarba.	Trūkdo asmeninės priežastys	Trūkdo finansai
Svarba veikloje	–							
Kompetencijų svarba	0,61	–						
Individualūs lavinimo būdai – kaip dažnai naudoja	0,39	0,51	–					
Kolektyviniai lavinimo būdai – kaip dažnai naudoja	–0,34	–0,40	–0,70	–				
Visuomeninių (socialinių) veiksmų svarba	0,43	0,47	0,29	–0,22	–			
Asmeninių veiksmų svarba	0,62	0,56	0,38	–0,29	0,66	–		
Trūkdo asmeninės priežastys – kaip dažnai	–0,29	–0,30	–0,27	0,22	–0,21	–0,28	–	
Trūkdo finansai – kaip dažnai	0,00	–0,04	–0,09	0,17	0,08	0,07	0,25	–

Pastaba. Faktorių kryptys yra: visiems, kurie reiškia svarbą, didėjimas rodo svarbos mažėjimą; visiems, kurie reiškia dažnumą, didėjimas rodo dažnumo mažėjimą, išskyrus kolektyvinio lavinimo būdus, kur didėjimas reiškia dažnumo didėjimą.

Stipriausios koreliacijos tada, kai yra du faktoriai iš to paties bloko. Kompetencijų lavinimo būdai atitinka: dažnesnis individualių naudojimas reiškia ir dažnesnį kolektyvinių naudojimą. Didėjant visuomeninių veiksmų svarbai, didėja ir asmeninių veiksmų svarba. Taip pat gana stipriai koreliuoja atskirų kompetencijų svarba su jų bendra svarba veiklos srityse. Svarba veikloje

teigiamai koreliuoja su veiksmų svarba, tačiau kiek stipresnis ryšys su asmeniniais veiksniais, o ne su socialiniais. Asmeninių kliūčių koreliacijos su kitais faktoriais rodo, kad svarbai didėjant, kliūtys mažėja (arba vertinamos kaip mažesnės). Dažnėjant lavinimo būdų naudojimui, kliūtys trukdo rečiau. Visos šios koreliacijos silpnos. Silpniausiai su kitais faktoriais koreliuoja lėšų trūkumas, kaip kliūtis lavinant.

8.12. lentelė. **Faktorių priklausomybė nuo demografinių kintamųjų.**

Faktorių	Faktoriaus didėjimas reiškia	R ²	Regresijos koeficientai				Didžiausio pusiau dalinio koreliacijos koeficiento kvadratas
			Amžius	Lytis	Gyvenamoji vieta	Išsilavinimas	
Svarba veikloje	Svarbos mažėjimą	0,20	0,022	-0,23	0,05	-0,12	0,12, amžius
Kompetencijų svarba	Svarbos mažėjimą	0,16	0,014	-0,26	0,05	-0,15	0,09, išsilavinimas
Individualūs lavinimo būdai – kaip dažnai naudoja	Dažnumo mažėjimą	0,18	0,007	-0,12	0,11	-0,16	0,11, išsilavinimas
Kolektyviniai lavinimo būdai – kaip dažnai naudoja	Dažnumo didėjimą	0,10	-0,006	0,10	-0,14	0,10	0,04, išsilavinimas
Visuomeninių veiksmų svarba	Svarbos mažėjimą	0,04	0,007	-0,31	–	-0,03	0,02, lytis
Asmeninių veiksmų svarba	Svarbos mažėjimą	0,18	0,026	-0,22	0,03	-0,09	0,15, amžius
Trukdo asmeninės priežastys – kaip dažnai	Dažnumo mažėjimą	0,09	-0,007	0,37	-0,04	0,09	0,03, lytis ir išsilavinimas
Trukdo finansai – kaip dažnai	Dažnumo mažėjimą	0,04	0,004	-0,24	-0,05	0,05	0,02, lytis

1 pastaba. Pateikiami tik statistiškai reikšmingi regresijos koeficientai.

2 pastaba. Lyties kintamojo kryptis yra tokia, kad teigiamas regresijos koeficientas reiškia didesnę faktoriaus reikšmę vyrams, o neigiamas – didesnę reikšmę moterims.

3 pastaba. Gyvenamosios vietos tipo kintamojo kryptis yra tokia, kad jo didėjimas reiškia gyvenamosios vietos dydžio mažėjimą.

Rezultatai rodo, kad, palyginti svarbiau su demografiniais kintamaisiais yra susiję bendrųjų kompetencijų svarba, individualūs lavinimo būdai ir asmeniniai veiksniai. Labai silpnai (nors statistiškai reikšmingai) yra susiję visuomeniniai kompetencijų lavinimą skatinantys veiksniai ir nepakankamos lėšos, kaip trukdantis veiksnys. Iš demografinių kintamųjų svarbiausias atrodo amžius, ypač kompetencijų svarbai veikloje (didėjant amžiui, kompetencijų svarba veiklai mažėja) ir asmeninių veiksmų svarbai lavinant kompetencijas (ši svarba irgi mažėja,

didėjant amžiui). Toliau yra išsilavinimas, ypač atskirų kompetencijų svarbai ir individualiems lavinimo būdams. Išsilavinimui didėjant, kompetencijų svarba didėja, taip pat dažniau naudojami individualūs ir kolektyviniai lavinimo būdai. Lyties įtaka faktoriams palyginti menka, nors ir statistiškai reikšminga, tačiau visur „pirmauja“ moterys: joms kompetencijos ir veiksniai atrodo svarbesni, lavinimo būdus naudoja dažniau, įvairios priežastys trukdo rečiau. Visai menkai faktoriai atrodo susiję su gyvenamąja vieta, tačiau ir šis ryšys visose regresijose, išskyrus vieną, yra statistiškai reikšmingas. „Keliaujant“ nuo didmiesčių į kaimus, kompetencijų ir lavinimą skatinančių veiksnių svarba mažėja, lavinimo būdai naudojami rečiau, kliūtimis skundžiamasi šiek tiek dažniau. Aišku, visi šie ryšiai yra labai silpni ir tikriausiai lengvai nugalimi, esant pakankamai motyvacijai.

Klasterinė analizė

8.13. lentelė. Klasterių aprašomoji statistika (profiliai).

Kompetencijų faktorius ir jo kryptis	Vidurkis			
	1 klasteris	2 klasteris	Išskirtys (-1)	Kartu
Svarba veikloje. Mažiau – svarbiau	-0,63	0,32	2,70	-0,09
Kompetencijų svarba. Mažiau – svarbiau	-0,63	0,34	2,41	-0,08
Individualūs lavinimo būdai. Mažiau – dažniau	-0,48	0,26	1,81	-0,06
Kolektyviniai lavinimo būdai. Mažiau – rečiau	0,38	-0,23	-1,35	0,03
Socialinių veiksnių svarba. Mažiau – svarbiau	-0,63	0,47	2,11	-0,01
Asmeninių veiksnių svarba. Mažiau – svarbiau	-0,72	0,49	2,94	-0,03
Trukdo asmeninės priežastys. Mažiau – dažniau	0,43	-0,29	-1,25	0,03
Trukdo finansai. Mažiau – dažniau	-0,05	-0,01	0,09	-0,02

Klasterinė analizė buvo atlikta remiantis faktoriais, rasta ir aprašytais skirsnyje „Bendrųjų kompetencijų faktorinė analizė“. Ši analizė atlikta nesiremiant jokiais kompetencijų teorijomis, tiesiog buvo norima pažiūrėti, ką galėtų duoti klasterinė analizė iš turimų duomenų. Naudojama SPSS dviejų žingsnių klasterinė. Ji naudoja Bėjaus informacinį kriterijų (angl. *Bayesian information criterion*), padedantį nustatyti klasterių skaičių, todėl dažnai naudojama kaip pirmoji klasterinė neaiškioje situacijoje, kai nieko nežinoma apie galimus

klasterius ir jų skaičių. Klasterinė analizė buvo atlikta naudojant 8 bendros anketos klausimų blokų faktorius, jų papildomai nestandartizavus. Išskirta 2 klasteriai ir trečias – išskirčių klasteris. Į išskirčių klasterį patenka 21 anketa, likusios pasiskirsto taip: 1 klasteris – 45,1 proc., 2 klasteris – 54,0 proc. Klasterių prasmę parodo jų profiliai, pateikiami 8.13. lentelėje.

Lentelė rodo, kad pirmasis klasteris pasižymi tuo, kad kompetencijos jame yra svarbesnės, lavinimo būdai naudojami dažniau, veiksniai svarbesni, asmeninės priežastys trukdo rečiau. Galima šiuos klasterius sąlyginai pavadinti: 1) rimtesnio požiūrio į kompetencijas ir jų lavinimą respondentai; 2) mažiau rimto požiūrio. Kintamųjų svarbos lentelė (žr. 1 priedo 6 lentelę) rodo, kad atskiriant klasterius svarbiausias yra lavinimą skatinančių asmeninių veiksnių svarbos faktorius. Kiti mažiau svarbūs, o visai nesvarbus yra finansinių kliūčių faktorius.

Apibendrinimas

Galima teigti, kad bendrosios kompetencijos daugumai žmonių yra svarbios, ir jie tai supranta. Iš tirtų kompetencijų nėra nė vienos, kurią dauguma apibūdintų kaip mažai svarbią ar nesvarbią. Lavinimo būdai yra dažniau individualūs nei grupiniai. Kompetencijų lavinimą daugiausia skatina asmeniniai poreikiai (darbas, noras tobulėti, siekis realizuoti save) ir šeima. Dažniausiai minimos kliūtys lavinti yra lėšų trūkumas, per brangios mokymo paslaugos.

Faktorinė analizė rodo, kad klausimai viduje blokų gana glaudžiai susiję tarpusavyje. Blokuose išsiskiria vienas, daugiausia du faktoriai, kurie yra lengvai interpretuojami. Faktoriai logiškai neprieštaringi pagal jų tarpusavio koreliacijas. Jie susiję su demografiniais kintamaisiais, daugiausia su amžiumi ir išsilavinimu. Didėjant amžiui, kompetencijų ir jų lavinimo svarba šiek tiek mažėja. Aukštesnis išsilavinimas susijęs su didesne kompetencijų ir jų lavinimo svarba.

STATISTINĖS DUOMENŲ ANALIZĖS METODAI

Tyrimo duomenų ir kintamųjų ypatybės

Statistinių metodų pasirinkimą lėmė tyrimo ir analizės tikslai ir tyrimo kintamųjų pobūdis. Dauguma tyrimo kintamųjų yra ranginiai, tai, pavyzdžiui, atsakymai į tokius klausimus kaip „Kiek Jums svarbu bendravimas užsienio kalbomis?“ (atsakymai gali būti: 1 – labai svarbu, 2 – svarbu, 3 – nelabai svarbu,

4 – nesvarbu). Taip pat daug tyrime yra tokių klausimų, į kuriuos galimi tik du atsakymai, pavyzdžiui, „Ar Jums svarbu profesinės karjeros siekimas?“ (atsakymai gali būti: 1 – taip, 2 – ne). Tik dvi reikšmes turintys kintamieji paprastai priskiriami prie nominalinių, bet kartais jiems taikomi ir ranginių arba intervalinių kintamųjų metodai. Yra tyrime ir nominalinių kintamųjų, turinčių daugiau reikšmių, tai respondento šeiminei padėčiai, savivaldybė, gimtoji kalba ir pan.

Anketose ir analizėje daugelis kintamųjų jungiami į blokus: tai grupė kintamųjų apie skirtingus to paties reiškinio aspektus. Pavyzdžiui, yra grupė kintamųjų apie bendrųjų kompetencijų lavinimą skatinančius veiksnius, į kurią įeina 10 klausimų, pradedant kasdieninio darbo poreikiais ir baigiant laisvalaikio užsiėmimais. Kiekybinių ir nors apytikriai tolydinių kintamųjų tyrimo duomenyse iš pradžių buvo tik vienas – tai respondento amžius. Tačiau daug kiekybinių kintamųjų buvo sukurta naudojant faktorinę analizę – tai faktoriai, kurie apibendrina tam tikros susijusių kintamųjų grupės tarpusavio koreliacijas, sugrupuoja kintamuosius į tarpusavyje susietas grupes ir kiekybiškai įvertina tai, ką bendro reiškia šie klausimai. Pavyzdžiui, iš 8 klausimų apie bendrųjų kompetencijų lavinimo būdus išsiskyrė du faktoriai: individualus lavinimas ir kolektyvinis. Faktorinės analizės išskirti faktoriai tolesnėje analizėje paprastai naudojami kaip kiekybiniai kintamieji. Daug kur klausimai arba jų blokai buvo papildomi atviro pobūdžio klausimais, leidžiančiais respondentams pasakyti tai, kas nėra iš anksto tyrėjų numatyta klausimo ar klausimų atsakymuose.

Statistinės analizės metodai

Statistinė analizė pradedama nuo aprašomosios statistikos, todėl visoms anketoms buvo naudoti aprašomosios statistikos metodai: dažnių lentelės su dažniais ir procentais, kintamųjų vidurkiai, standartiniai nuokrypiai, mažiausios ir didžiausios reikšmės. Grupėms palyginti buvo naudotos kryžminės (dviejų kintamųjų) dažnių lentelės ir chi kvadrato kriterijus. Tais atvejais, kai lyginamos grupės buvo sutvarkytos tam tikro požymio didėjimo tvarka (t. y. grupės kintamasis buvo ranginis), o grupėse lyginamas kintamasis irgi buvo ranginis, buvo naudojamas Kendall tau koreliacijos koeficientas arba Somerio d koeficientas – tai Kendall tau variantas, skirtas asimetriškiems ryšiams, kai yra žinoma, kuris kintamasis nuo kurio priklauso. Klausimų ranginėms koreliacijoms tirti

buvo naudojami Kendall tau-c ir tau-b koeficientai, dviejų nominalinių kintamųjų ryšiui įvertinti buvo naudojamas chi kvadrato kriterijus ir Kramerio V arba phi koeficientai. Kiekybinių kintamųjų tarpusavio koreliacijos buvo tiriamos naudojant Spearman, Pearson arba Kendall tau koreliacijos koeficientus. Dažniausiai buvo naudojamas Kendall tau, nes dauguma analizuojamų ryšių yra tarp ranginių kintamųjų, turinčių nedidelę kategorijų skaičių, nuo 3 iki 5. Kendall tau pranašesnis už labiau žinomą Spearman koeficientą tuo, kad: a) jo skirstinys greičiau artėja prie normaliojo, didėjant imties tūriui; b) empirinis Spearman koeficientas yra paslinktasis tikrosios populiacijos reikšmės įvertis, o empirinis Kendall tau koeficientas yra nepaslinktasis įvertis; c) Kendall tau koeficientas turi aiškią matematinę statistinę interpretaciją: jis yra dviejų tikimybių skirtumas – tikimybė, kad dviejų atsitiktinai pasirinktų tyrimo vienetų pirmojo kintamojo reikšmės išsidėstys ta pačia tvarka kaip ir antrojo kintamojo reikšmės, atėmus tikimybę, kad dviejų atsitiktinai pasirinktų tyrimo vienetų pirmojo kintamojo reikšmės išsidėstys priešinga tvarka nei antrojo kintamojo reikšmės. (Cituojiama pagal Bučaitė-Vilkė ir kt. 2012, p. 113–114; ten pateikiami išsamesni paaiškinimai ir literatūros nuorodos). Interpretuojant Kendall tau ir į jį panašų Somerio d koeficientą, reikia atsižvelgti į tai, kad Kendall tau koeficiento reikšmės tam pačiam ryšiui paprastai būna absoliučiu dydžiu mažesnės nei Spearman arba Pearson koreliacijos koeficientų reikšmės. Kai kurių anketų susijusių klausimų grupėms analizuoti buvo panaudota faktorinė analizė, siekiant sumažinti kintamųjų skaičių. Faktoriams išskirti dažniausiai naudojamas pagrindinių faktorių metodas, faktorių skaičius buvo dažniausiai nustatomas remiantis kriterijumi „faktorius tikrinė reikšmė > 1 “. Faktorių interpretavimui palengvinti paprastai buvo naudojamas įstrižas pasukimas – *Direct Oblimin* arba *Promax*.

Siekiant išsiaiškinti, kaip vienas kintamasis priklauso nuo kelių ar daugelio kitų, buvo naudojama regresinė analizė – dvejetainė, ranginė arba tiesinė. Logistinė regresinė analizė kai kada buvo naudojama ir tada, kai reikėjo ištirti dviejų grupių skirtumus pagal daugelį kintamųjų. Klasterinė analizė buvo naudojama norint surasti „natūralias“ respondentų grupes (klasterius) pagal anksčiau surastus kintamųjų bloko ar kitokios kintamųjų grupės faktorius arba pagal pačius kintamuosius. Klasterinės analizės panaudojimas šiame tyrime buvo eksperimentinio, tiriamojo pobūdžio. Naudotas klasterinės analizės metodas buvo dviejų žingsnių klasterinė analizė (SPSS „two step cluster analysis“).

Paruošiant ir tikrinant duomenis, kai kuriems kiekybiniais kintamiesiems buvo analizuojami jų skirstiniai, tikrinamos išskirtys, skaičiuojami asimetrijos ir eksceso koeficientai ir jų standartinės paklaidos, taip pat naudojamos įvairios diagramos: histogramos, medžio diagramos („stem-and-leaf plot“), stačiakampės diagramos („box-and-whisker plot“). Ne visų šių statistinių metodų rezultatai pateikiami pagrindiniame monografijos tekste. Kai kurie rezultatai yra prieduose arba buvo panaudoti atliekant tarpines analizes. Pagrindinė statistinė programa tvarkant ir analizuojant duomenis buvo *IBM SPSS Statistics* 16 ir 22 versijos. Kai kurie pagalbiniai veiksmai ir skaičiavimai atlikti naudojant *Microsoft Excel* 2013 ir 2007 versijas. Atskirais atvejais buvo naudota *Mplus* programos 7.3 versija.

9 skyrius

BENDRAVIMO GIMTAJA IR UŽSIENIO KALBOMIS KOMPETENCIJŲ TYRIMAS

BENDRAVIMO GIMTĄJA IR UŽSIENIO KALBOMIS KIEKYBINIO TYRIMO ORGANIZAVIMAS

Bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis tyrimas atliktas dviem etapais: 1) žvalgomasis tyrimas; 2) kiekybinis tyrimas. Žvalgomojo tyrimo tikslas – nustatyti su bendravimu gimtąja ir užsienio kalbomis susijusių bendrųjų kompetencijų aktualumą, reikalingumą, taikymo sritis. Žvalgomojo tyrimo metu apklaustas 201 respondentas. Tyrimo metodologijos, kaip teorinių ir empirinių procedūrų visumos, pagrindiniai principai šiame tyrime yra socialiniuose tyrimuose reikalaujamų patikimumo procedūrų užtikrinimas: duomenų surinkimo, aprašomosios ir daugiamatės statistikos panaudojimo, išryškinant analizuojamų reiškinių tendencijas bei jų statistinį reikšmingumą.

Tyrimo imtis – trys tikslinės grupės: ieškantieji darbo, dirbantieji ir senjorai. Aktyviausi buvo dirbantys jauni žmonės. Tai galima paaiškinti, kad jiems bene labiausiai prieinama ir priimtina elektroninė apklausos forma. Mažiausiai aktyvi buvo vyriausia respondentų grupė nuo 70-ies ir vyresni, jie sudarė 6 proc. apklaustųjų. Tai galima pagrįsti respondentų kompiuterinių įgūdžių stoka ir jų menkesne motyvacija.

Tyrimo priemonė – anketinė apklausa, kuri buvo vykdoma internetu 2013 m. rugsėjo 8–spalio 20 d. Anketa sudaryta iš 8 dalių: 1) bendrųjų kompetencijų vertinimas; 2) demografiniai duomenys; 3) bendravimo gimtąja kalba ir bendravimo užsienio kalbomis kompetencijų aktualumo įvertinimas; 4) bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijų įgijimo būdai; 5) bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijų įgijimo ir lavinimo kliūtys; 6) veiksniai, skatinantys lavinti bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijas; 7) bendravimo gimtąja kalba ir užsienio kalbomis kompetencijų poveikis asmenų profesiniam gyvenimui; 8) bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijų poveikis asmenų dalyvavimui visuomeninėje pilietinėje veikloje. Anketos skalių vidinis patikimumas nustatytas, remiantis Cronbach alfa – 0,867.

Tyrimo duomenų kiekybinė analizė remiasi įvairiais statistinės analizės metodais. Analizuojant pirminius empirinius duomenis aprašomosios statistikos metodais, buvo naudojami duomenų padėties, dažnuminio pasiskirstymo bei jų tarpusavio sąryšio apibūdinimai. Pirminiai empiriniai duomenys buvo koduojami ir statistiškai apdorojami naudojant *SPSS 17 for Windows (Statistical Product and Service Solutions)* programą.

Žvalgomojo tyrimo duomenų apdorojimas ir sisteminimas atskleidė anketos priemonės trūkumus. Atlikus žvalgomąjį tyrimą, – pakoreguoti kai kurie anketos klausimai. Bendroji anketos dalis buvo iškelta į atskirą anketą (bendrųjų kompetencijų vertinimas), anketa pakoreguota, ją sutrumpinant iki 7 dalių, patikslintos formuluotės. Kiekybinis „Bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijų“ tyrimas atliktas 2014 m. rugsėjo–gruodžio mėn., jo metu apklausti suaugę Lietuvos gyventojai. Tyrimo imtis – 709 respondentai iš 60-ies Lietuvos savivaldybių. Buvo išskirtos trys tikslinės grupės: dirbantys asmenys, nedirbantieji ir senjorai. Patikslintas senjorų amžius: vyrai – 63+, moterys – 61+.²⁰

Duomenų rinkimo ir apdorojimo metodai. Tyrimo priemonė – struktūruota anketinė apklausa, kuri buvo atliekama elektroniniu ir popieriniu būdais. Atsakymams taikytos ranginės ir nominalinės skalės. Taikyti aprašomosios statistikos metodai: skaičiuoti dažniai, procentai, vidurkiai. Grupėms palyginti buvo naudotos kryžminės (dviejų kintamųjų) dažnių lentelės ir chi kvadrato kriterijus. Kendall tau koreliacijos koeficientas skirtas asimetriškiems ryšiams nustatyti, o klausimų ranginėms koreliacijoms tirti buvo naudojamas Kendall tau-b koeficientas, kiekybinių kintamųjų tarpusavio koreliacijos buvo tiriamos naudojant Pearson arba Kendall tau koreliacijos koeficientus.

Respondentų apibūdinimas. „Bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijų“ tyrime dalyvavo 709 respondentai. Tyrimo dalyvių klausta apie: 1) šeiminę padėtį; 2) lytį; 3) išsilavinimą; 4) užimtumą; 5) gyvenamąją vietą. Imties demografiniai duomenys apibendrintai pateikiami lentelėse. Dalyvių pasiskirstymas pagal lytį: 63,1 proc. moterų ir 36,9 proc. vyrų. Respondentų amžiaus vidurkis – 38 metai. Vyriausiasis dalyvis – 84 metų, jauniausias – 18 metų. Respondentų gyvenamoji vieta pateikta 9.1. lentelėje.

20 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. liepos 13 d. nutarimas Nr. 836. Senatvės pensijos amžiaus lentelė. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.

9.1. lentelė. Respondentų gyvenamoji vieta.

Gyvenamoji vieta	Dažniai	Procentai
Didmiestyje	189	26,7
Kitame mieste	176	24,8
Miestelyje	93	13,1
Kaime	86	12,1
Kita	1	0,1
Neatsakė	164	23,2
Iš viso	709	100

Daugiausia respondentų gyvena didmiestyje arba kituose šalies miestuose (15,8 proc.). Gana didelė respondentų dalis (34,7 proc.) į klausimą apie gyvenamąją vietą neatsakė. Daugiau kaip pusė visų apklaustųjų (53,1 proc.) – turintys aukštąjį išsilavinimą. Respondentai, kurie turi tik pradinį, pagrindinį, nebaigtą vidurinį ar vidurinį, sudarė 25,8 proc. visos tyrimo imties (žr. 9.2. lentelę).

9.2. lentelė. Respondentų išsilavinimas.

Išsilavinimas	Dažniai	Procentai
Pradinis	3	0,4
Pagrindinis	26	3,7
Nebaigtas vidurinis	12	1,7
Vidurinis	101	14,3
Profesinis	59	8,3
Aukštesnysis	56	7,9
Aukštasis neuniversitetinis	73	10,3
Aukštasis, bakalauro kv. laipsnis	111	15,7
Magistro kv. laipsnis arba jam prilygstantis	102	14,4
Mokslų daktaras	6	0,8
Neatsakė	160	22,5
Iš viso	709	100,0

Didžiausią tyrimo imties dalį sudarė nedirbantys žmonės. Dirbančiųjų buvo per 23 proc., iš jų tarnautojai sudarė 7,6 proc., samdomi darbuotojai – 8 proc., turintieji savo verslą – 2,2 proc., nereguliariai dirbantieji – 5,2 proc. Senjorų tikslinę grupę sudarė 6,9 proc. visos imties, iš kurių 5 proc. – nedirbantieji ir 1,6 proc. – dirbantieji (žr. 9.3. lentelę).

9.3. lentelė. Respondentų užimtumas.

Respondentų užimtumas	Dažniai	Procentai
Dirbantieji	166	23,4
Nedirbantieji	317	44,7
Senjorai	49	6,9
Neatsakė	177	25,0
Iš viso	709	100,0

9.4. lentelė. Respondentų šeiminei padėtis.

Šeiminei padėtis	Dažnis	Procentai
Vedęs / ištekėjusi	235	33,1
Viengungis / netekėjusi	158	22,3
Išsiskyres (-usi)	46	6,5
Našlys (-ė)	30	4,2
Gyvenu atskirai	12	1,7
Gyvenu partnerystėje	53	7,5
Kita	15	2,1
Neatsakė	160	22,6
Iš viso	709	100

Tyrimo dalyvių šeiminei padėtis rodo, kad imtyje dominuoja vedę / ištekėjusios (33,3 proc.), tačiau beveik penktadalį sudaro viengungiai / netekėjusios (22,3 proc.). Kitų grupių dalyvių yra kur kas mažiau (žr. 9.4. lentelę).

Aprašomoji duomenų analizė. Bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijų anketą sudarė 7 dalys: 1) bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijų vertinimas; 2) bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijų svarba pagal veiklos sritis; 3) darbo paieškos įvertinimas; 4) darbo vietos išlaikymas; 5) profesinės karjeros siekimas; 6) dalyvavimas visuomeninėje / pilietinėje veikloje; 7) bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijų tobulinimas. Respondentai buvo apklausti dėl jų gimtosios kalbos ir bendravimo gimtąja kalba kompetencijos lygmens. Didžioji respondentų dauguma (92,2 proc.) nurodė lietuvių kalbą kaip gimtąją. Kitos kalbos, kurias tyrimo dalyviai pažymėjo kaip gimtąsias, buvo rusų (5,2 proc.) ir lenkų (2,0 proc.) (žr. 9.5. lentelę).

9.5. lentelė. Respondentų gimtoji kalba.

Gimtoji kalba	Dažniai (N)	Procentai
Lietuvių	650	91,7
Lenkų	14	2,0
Rusų	37	5,2
Baltarusių	1	0,1
Ukrainiečių	1	0,1
Kita	2	0,3
Neatsakė	4	0,6
Iš viso	709	100

Gimtosios ir užsienio kalbų mokėjimo vertinimas

Gimtosios kalbos mokėjimas buvo vertinamas šiais aspektais (klausias 1.2.):

- gimtosios kalbos žodynas;
- gramatikos, kalbos funkcijų ir formų išmanymas;
- tekstų (literatūrinių ir neliteratūrinių) skaitymas ir supratimas;
- bendravimas žodžiu įvairiose situacijose;
- bendravimas raštu įvairiose situacijose.

Vertinta ranginėje skalėje: *labai gerai, gerai, vidutiniškai, silpnai, negaliu įvertinti*. Gimtosios kalbos žinias ir gebėjimus respondentai vertina gerai: daugiausia savo žinias ir gebėjimus respondentai įvertino kaip labai gerus arba gerus, tik nežymi dalis pažymėjo atsakymą, kad vidutiniškai ir keli respondentai – silpnai. Didžiausias respondentų skaičius labai gerai vertino savo gimtosios kalbos žodyną (N = 407), bei tekstų skaitymo ir supratimo gebėjimą (N = 390). Mažiau nei pusė respondentų labai gerai įvertino bendravimo raštu įvairiose situacijose gebėjimą (N = 262) bei gebėjimą gramatiškai taisyklingai kalbėti ir rašyti (N = 291). Gebėjimą gramatiškai taisyklingai kalbėti ir rašyti labai gerai ir gerai įvaldė 87 proc. respondentų, o bendravimo raštu įvairiose situacijose gebėjimą – 83,7 proc. tyrime dalyvavusių asmenų. Aptikta neatsakiusiųjų į šį klausimą. Teigiame, kad respondentai labai gerai arba gerai įvaldė bendravimo gimtąja kalba žinias ir gebėjimus (žr. 9.6. lentelę).

9.6. lentelė. **Bendravimo gimtąja kalba kompetencijos vertinimas.**

Gebėjimai / Žinios	Labai gerai		Gerai		Vidutiniškai		Silpnai		Negaliu įvertinti		Suma	
	N	proc.	N	proc.	N	proc.	N	proc.	N	proc.	N	proc.
Žodynas	407	58,5	259	37,2	24	3,5	1	0,1	5	0,7	696	100
Gebėjimas gramatiškai taisyklingai kalbėti ir rašyti	291	42,2	305	44,3	81	11,7	8	1,2	4	0,6	689	100
Tekstų skaitymas ir supratimas	390	57,0	245	35,8	45	6,6	2	0,3	2	0,3	684	100
Bendravimas žodžiu įvairiose situacijose	317	46,1	292	42,5	71	10,4	5	0,7	2	0,3	687	100
Bendravimas raštu įvairiose situacijose	262	38,3	306	44,7	94	13,8	16	2,4	6	0,8	684	100

Visai neatsakiusių į šiuos klausimus yra nuo 1,8 proc. (žodynas) iki 3,5 proc. (tekstų skaitymas ir supratimas bei bendravimas raštu). Procentai lentelėje pateikiami nuo „tikrų“ atsakymų skaičiaus, t. y. nuo skaičiaus atsakymų nuo „labai gerai“ iki „silpnai“. Žvalgomojo tyrimo rezultatai atskleidė, kad vertindami bendravimo užsienio kalbomis kompetenciją respondentai buvo atsargūs ir išryškėjo, jog skalėje *labai gerai* respondentai išskirtinai teigiamai vertino tik buitinio lygmens teksto supratimą (59 proc.). Kitus gebėjimus labai gerai vertino nuo 12 proc. iki 35 proc. respondentų: sudėtingo (literatūrinio, mokslinio ar profesinio) teksto supratimas (12 proc.); gramatikos, kalbos funkcijų ir formų išmanymas (17 proc.); teksto raštu parengimas (18 proc.); argumentuotas nuomonės raštu ir žodžiu rengimas (20 proc.); platus užsienio kalbos / kalbų žodynas (22 proc.); bendravimas su kitų kultūrų žmonėmis palaikant konstruktyvų dialogą (30 proc.); perduodamos informacijos raštu ir žodžiu supratimas (32 proc.); kultūrų įvairovės ir tarpkultūrinio bendravimo ir bendradarbiavimo poreikio pripažinimas (35 proc.).

Lyginant žvalgomojo ir pagrindinio tyrimo rezultatus pagal klausimą (1.3.) „Kokiomis užsienio ar kitomis kalbomis gebate bendrauti?“ nustatytas rusų ir anglų kalbų dominavimas: žvalgomojo tyrimo respondentai moka rusų (37 proc.) ir anglų (36 proc.) kalbas, o pagrindinio tyrimo dar daugiau respondentų geba bendrauti: rusų (77,5 proc.) ir anglų (63,0 proc.) kalbomis. Kur kas mažiau respondentų yra įvaldę vokiečių (15,2 proc.; žvalgomasis tyrimas – 8 proc.) ir lenkų kalbą (14,1 proc.; žvalgomasis tyrimas – 9 proc.).

2009–2012 m. Britų tarybos vykdyto projekto, kuriame dalyvavo 47 šalys, ataskaitoje teigiama, kad anglų kalba yra dažniausiai vartojama verslo kalba, tačiau gana dažnai reklamoje ir rinkodaroje pasitelkiamos rusų ir vokiečių kalbos (Europos kalbų lobynas... 2012). Vokiečių kalba yra antroji verslo kalba Europoje. Šio tyrimo respondentų plurilingvistinis repertuaras nėra turtin-gas. Nedaug respondentų nurodė, kad moka kitas kalbas, tokias kaip prancūzų (5,6 proc.), italų (1,3 proc.), ispanų (3,1 proc.). Greta anglų ir vokiečių kalbų prancūzų kalba yra darbinė Europos Sąjungos institucijų kalba, todėl jos svarba taip pat yra didelė. Skandinavų kalbos nėra paplitusios tarp Lietuvos gyventojų ir jų mokėjimas yra labai menkas: norvegų kalbą moka tik 1,1 proc. respon-dentų, danų – 0,4 proc., švedų – 0,4 proc. Labiausiai paplitusių tarp apklaustųjų kalbų kompetencija respondentų vertinta taip: daugiau nei trečdalis įvertino anglų kalbos mokėjimą kaip labai gerą (12,6 proc.) ar gerą (26,8 proc.), o pusė jų vertino kaip vidutinišką (29,4 proc.) ir silpną (21,2 proc.). Rusų kalbos mokė-jimą labai gerai (17,0 proc.) ir gerai (39,7 proc.) įvertino šiek tiek daugiau nei pusė patvirtinusių tos kalbos mokėjimą. Lenkų kalbos gebėjimai yra kur kas sil-pnesni, trečdalis respondentų (12,1 proc.) šią kalbą moka vidutiniškai ir šiek tiek daugiau (18,5 proc.) silpnai. Vokiečių kalbos įvaldymas dar žemesnio lygmens: šia kalba vidutiniškai kalba 12,1 proc. respondentų, silpnai – 18,5 proc. respon-dentų. Pagal tyrimo „Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis: miestai ir miesteli-iai“ (2008–2012) duomenis, apie pusė (51,97 proc.) apklaustų gyventojų moka anglų kalbą, apie penktadalis – vokiečių (21,67 proc.) ir maža dalis – prancūzų (5,26 proc.). Tyrimo rezultatų pagrindu daroma išvada, kad „prancūzų kalbos mokėjimo teritorinis pasiskirstymas glaudžiai susijęs su tuo, ar ši kalba mokoma bendrojo lavinimo mokyklose“ (Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis: miestai ir miesteliai 2008–2012). Šio tyrimo analizė rodo, kad daugiausia respondentai pažymėjo moką vieną (N = 235) arba dvi užsienio / kitas kalbas (N = 292). Mokantys tris kalbas patvirtino 128 apklaustųjų. Šių dviejų tyrimų metu gautų rezultatų palyginimas suponuoja išvadą, kad per kelis metus mokančių anglų kalbą gyventojų skaičius išaugo beveik 10 proc., vokiečių kalbą įvaldžiusių skai-čius sumažėjo 6 proc., o prancūzų kalbą mokančiųjų skaičius beveik nepakito.

Atliekant tyrimą buvo siekiama nustatyti gimtosios (klausimas 2.1.) ir užsie-nio kalbų mokėjimo (klausimas 2.2.) svarbą keturiuose dimensijose:

1. Profesinės veiklos bei darbo uždavinių sprendimo.
2. Profesinės karjeros siekimo.

3. Dalyvavimo visuomeninėje, kultūrinėje veikloje bei piliečio pareigų vykdymo.

4. Asmeninio tobulėjimo.

Šiuo tyrimu taip pat siekta nustatyti, **kaip (ar) bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda darbo, asmeninės bei visuomeninės veiklos srityse**: 1) ieškant darbo vietas; 2) išlaikant darbo vietą; 3) siekiant profesinės karjeros; 4) dalyvaujant visuomeninėje ir pilietinėje veikloje. Respondentų teigimu, gimtosios kalbos gebėjimai svarbiausią vaidmenį atlieka, ieškant darbo vietas (66,5 proc.), panašus respondentų skaičius (61,1 proc.) mato šių gebėjimų svarbą, siekiant karjeros ir dalyvaujant visuomeninėje ir pilietinėje veikloje (61,9 proc.). Lyginant užsienio kalbų gebėjimų svarbą šiose keturiose srityse pastebėta, kad atsakymai pasiskirstė kiek kitaip: 46,8 proc. respondentų tvirtina, kad šie gebėjimai labai padeda ieškant darbo, daugiau nei trečdalis respondentų (39,1 proc.) nuomone, jie labai padeda išlaikant darbo vietą, ir dalyvaujant visuomeninėje ir pilietinėje veikloje (37,6 proc.) ir, 45,0 proc. respondentų nuomone, jie yra svarbūs, siekiant profesinės karjeros. Taigi, lyginant gimtosios kalbos gebėjimų ir užsienio kalbų gebėjimų reikšmę, pastebėta, kad gebėjimus bendrauti užsienio kalbomis respondentai vertina kaip mažiau reikšmingus darbo rinkoje.

Trečiasis anketos klausimų blokas „**Darbo vietos įvertinimas**“ siejamas su bendravimo gebėjimų reikšmingumu darbo paieškai. Šiuos respondentų atsakymus derėtų vertinti pagal atsakymus į klausimus „Ar svarbi jums darbo paieška?“ (klausimas 3.1.) ir „Kur ieškote darbo?“ (klausimas 3.2.). 77,2 proc. apklaustųjų darbo paieška yra aktuali. Didžioji imties dalis (70,0 proc.) darbo ieško Lietuvoje. Ketvirtadalis respondentų (24,5 proc.) nurodė, jog darbo ieško Lietuvoje ir užsienyje. 2,4 proc. respondentų darbo ieško užsienyje ir 3,1 proc. – tarptautinėje įmonėje, esančioje Lietuvoje. Susumavus šiuos duomenis, akivaizdu, kad beveik trečdalis respondentų norėtų dirbti aplinkoje, kurioje vienos ar kitos užsienio kalbos mokėjimas yra būtinas. Darbo vietos paieška ir bendravimo gebėjimų svarbos tyrimas atskleidė, kad didžioji respondentų dauguma teigia, kad šie gebėjimai yra reikšmingi. Dviem trečdaliams respondentų (66,5 proc.) bendravimo gimtąja kalba gebėjimai labai padeda ir 27,6 proc. dalyvių daugiau padeda nei nepadeda ieškant darbo. Bendravimo gebėjimai užsienio kalbomis labai padeda mažesniai respondentų skaičiui (46,8 proc.) ir daugiau padeda nei nepadeda – 41,5 proc. atsakiusiųjų. Šie rezultatai liudija, kad respondentai labiau linkę vertinti

gimtosios kalbos gebėjimus. Tačiau buvo nemažai respondentų, kurie nežinojo ar negebėjo įvertinti šių gebėjimų svarbos. 4,7 proc. respondentų nežino, ar bendravimo gimtąja kalba gebėjimai yra svarbūs, ir šiek tiek daugiau respondentų (7,5 proc.) negalėjo atsakyti dėl bendravimo užsienio kalbomis gebėjimų svarbos darbo paieškos rezultatams. Atsakymą „Aš to nedarau, man to nereikia“ pažymėjo 10,0 proc. dalyvių, atsakydami į klausimą apie bendravimo gebėjimus gimtąja kalba, ir 16,8 proc. – bendravimo gebėjimus užsienio kalbomis. Darytina prielaida, kad tie respondentai nėra susidūrę su tokia situacija, kurioje jų klausama apie kalbų mokėjimą ir jų svarbą. Vienas iš „Europos kalbų lobyno“ tyrimo (2012) rezultatų rodo, kad tik nedidelė šalyje veikiančių įmonių dalis kalbos strategijas pripažįsta kaip lygiavertį įmonės plėtros elementą. Nors 17 įmonių iš 24 dalyvavusių apklausoje, atsakydamos apie bendrą įmonės kalbų strategiją, pažymėjo kalbų gebėjimų svarbą įdarbinant darbuotojus. Taigi, darbdaviai vertina kalbų mokėjimą priimant į darbą, tačiau nesinaudoja arba menkai naudojasi turimomis savo dirbančiųjų kalbinėmis žiniomis kasdienėje įmonės veikloje.

Kitais klausimais buvo bandoma nustatyti, kaip ir kokiais atvejais bendravimo gimtąja kalba (klausimas 3.3.) ir bendravimo užsienio kalbomis gebėjimai (klausimas 3.4.) padeda: 1) ieškoti informacijos apie darbo vietas; 2) parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus; 3) bendrauti su darbdaviais ieškant darbo; 4) prisistatyti atrankos metu; 5) ieškoti informacijos apie darbo vietas; 6) parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus; 7) bendrauti su darbdaviais ieškant darbo; 8) prisistatyti atrankos metu. Labiausiai gimtosios kalbos gebėjimai padeda: ieškoti informacijos apie darbo vietas (64,3 proc.); parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus (64,4 proc.); bendrauti su darbdaviais ieškant darbo (65,3 proc.); prisistatyti darbo atrankos metu (67,5 proc.). Nustatyta, kad užsienio kalbų gebėjimai yra vertinami kur kas menkiau tose pačiose kategorijose. Tačiau tai proporcingai siejasi su rezultatais, gautais apie darbo paieškos geografiją (dauguma darbo ieško Lietuvoje). Labai padeda ar padeda: 1) ieškoti informacijos apie darbo vietas (37,6 proc. ir 39,6 proc.); 2) parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus (34,2 proc. ir 39,1 proc.); 3) bendrauti su darbdaviais ieškant darbo (37,0 proc. ir 40,7 proc.); 4) prisistatyti atrankos metu (36,9 proc. ir 39,8 proc.). Daroma prielaida, kad respondentai ieško nekvalifikuoto ar mažai kvalifikuoto darbo,

kurį atliekant nebūtinai užsienio kalbos mokėjimas arba užsienio kalbos (-ų) mokėjimas nėra vertinamas kaip privalumas.

9.7. lentelė. **Bendravimo gimtąją ir užsienio kalbomis gebėjimų svarba, išlaikant darbo vietą** (proc.).

	Pasiekti geresnių rezultatų	Sutaupyti laiko ir jėgų	Bendrauti ir bendradarbiauti su kolegomis	Bendrauti su klientais	Laikytis kokybės reikalavimų	Kurti naujus sprendimus ir idėjas	Tobulėti	Kelti kvalifikaciją	Ginti savo teises
Bendravimo gimtąja kalba gebėjimai	70,7	43,4	59,3	53,4	38,9	40,9	43,7	42,7	46,4
Bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimai	47,9	27,8	32,5	44,7	21,8	21,9	51,3	35,2	17,6

Ketvirtasis klausimų blokas „Darbo vietos išlaikymas“ skirtas atlikti darbo vietos išlaikymo ir bendravimo gebėjimų santykio tyrimą. Į klausimą (4.1.) „Ar Jums svarbu darbo vietos išlaikymas?“ teigiamai atsakė 84,1 proc. (N = 594) respondentų, neigiamai – 15,9 proc. (N = 112). Atsakymų analizė rodo, kad tiek bendravimo gimtąja kalba gebėjimai, tiek ir bendravimo užsienio kalbomis gebėjimai yra svarbi parama, išlaikant darbo vietą: gimtosios kalbos gebėjimai labai padeda (58,4 proc.) arba daugiau padeda nei nepadeda (34,6 proc.); užsienio kalbos gebėjimai labai padeda (39,1 proc.), daugiau padeda nei nepadeda (46,0 proc.) išlaikyti darbo vietą. Šių respondentų buvo klausama, kaip (ar) bendravimo gimtąja kalba gebėjimai ir bendravimo užsienio / kitomis kalbomis gebėjimai (klausimas 4.2.) padeda: 1) sutaupyti laiko ir jėgų; 2) bendrauti ir bendradarbiauti su kolegomis; 3) bendrauti su klientais; 4) laikytis kokybės reikalavimų; 5) kurti naujus sprendimus ir idėjas; 6) tobulėti; 7) kelti kvalifikaciją; 8) ginti savo teises. Akivaizdu, kad gimtosios kalbos gebėjimai yra pripažįstami kaip padedantys siekti geresnių rezultatų. Taip galvoja tyrimo imties dauguma (70,7 proc.). Bendraujant ir bendradarbiaujant su kolegomis šie gebėjimai taip pat yra svarbūs (59,3 proc.), kitose

sirtyse jų svarba apylygė. Užsienio kalbų gebėjimai, respondentų teigimu, mažiau padeda išlaikyti darbo vietą. Pastebėta, kad jie yra reikšmingi tobulėjant (51,3 proc.) ir siekiant geresnių rezultatų (47,9 proc.), tačiau reikšmingi kur kas mažesniai apklaustųjų skaičiui, kuriant naujus sprendimus ir idėjas (21,9 proc.) ar laikantis kokybės (21,8 proc.), ir visai nedaug respondentų sutinka, kad užsienio kalbų gebėjimai padeda ginti savo teises (17,6 proc.) (žr. 9.7. lentelę). Remiantis gautais duomenimis, galima teigti, kad gimtosios kalbos gebėjimai taip pat yra svarbesni, siekiant išlaikyti esamą darbo vietą, o tai rodo, kad tyrimo dalyviai dirba Lietuvoje arba sieja darbinę veiklą su Lietuva. Penktasis klausimų blokas „**Profesinės karjeros siekimas**“ buvo sutelktas į bendravimo gebėjimų svarbą siekiant profesinės karjeros. Į klausimą (5.1.) „Ar Jums svarbu profesinės karjeros siekimas?“ gauti atsakymai rodo, jog karjera yra svarbi tyrimo dalyviams – 73,4 proc. apklaustųjų atsakė teigiamai. Kitu klausimu (5.2.) buvo siekta nustatyti, ar (kaip) bendravimo gimtąja kalba gebėjimai ir bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimai yra aktualūs septyniose kategorijose: 1) padeda savarankiškai planuoti karjerą; 2) padeda ieškoti informacijos apie karjeros galimybes; 3) padeda bendrauti su žmogiškųjų išteklių specialistais karjeros klausimais; 4) padeda vertinti pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas; 5) padeda pateikti darbdaviams savo privalumus; 6) padeda kurti ir plėtoti savarankišką verslą; 7) padeda tobulėti profesinėje srityje. Bendravimo gimtąja kalba gebėjimai labiausiai padeda: 1) savarankiškai planuoti karjerą (63,7 proc.); 2) ieškoti informacijos apie karjeros galimybes (65,5 proc.); 3) tobulėti profesinėje srityje (58,7 proc.); 4) pateikti darbdaviams savo privalumus (56,4 proc.). Kitose kategorijose šie gebėjimai vaidina menkesnį vaidmenį. Užsienio kalbų gebėjimai labiausiai padeda: 1) tobulėti profesinėje srityje (51,6 proc.); 2) ieškoti informacijos apie karjeros galimybes (48,8 proc.). Kitose kategorijose, tokiose kaip bendrauti su žmonių išteklių specialistais karjeros klausimais, vertinti pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas, pateikti darbdaviams savo privalumus, kurti ir plėtoti savarankišką verslą, respondentų nuomone, šie gebėjimai nėra tokie reikšmingi. Apibendrinti duomenys pateikti 9.8. lentelėje. Lyginant bendravimo gimtąja kalba ir bendravimo užsienio kalbomis gebėjimų vaidmenį, išryškėjo didesnė gimtosios kalbos gebėjimų svarba, siekiant karjeros. Todėl galima išvada, kad karjerą respondentai dažniausiai planuoja ir jos siekia Lietuvoje.

9.8. lentelė. **Bendravimo gimtąją ir užsienio kalbomis gebėjimų svarba siekiant karjeros** (proc.).

	Padeda savanoriškai planuoti karjerą	Padeda ieškoti informacijos apie karjeros galimybes	Padeda bendrauti su žmogiškųjų išteklių specialistais karjeros klausimais	Padeda vertinti pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas	Padeda pateikti darbdaviams savo privallumus	Padeda kurti ir plėtoti savarakišką verslą	Padeda tobulėti profesinėje srityje
Bendravimo gimtąją kalba gebėjimai	63,7	65,5	47,8	46,3	56,4	30,5	58,7
Bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimai	33,8	48,8	27,4	30,3	30,3	20,2	51,6

Šeštasis klausimų blokas skirtas atlikti bendravimo gebėjimų svarbos visuomeninei ir pilietinei veiklai tyrimą. Žvalgomojo tyrimo metu nustatyta gimtosios ir užsienio kalbų gebėjimų reikšmė atliekant visuomenines, kultūrinės ir piliečio pareigas menkesnė, palyginti su profesine sritimi, tačiau bendravimo gebėjimai laikomi svarbiais.

Kiekybinio tyrimo 6.1. anketos klausimas buvo sutelktas į respondentų pilietinio aktyvumo nustatymą. Buvo išskirtos šešios kategorijos: 1) padeda dalyvauti savivaldybių renginiuose; 2) padeda savanoriškai teikti pagalbą savivaldybėms; 3) padeda dalyvauti vietos bendruomenės veikloje; 4) padeda prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenės plėtrą; 5) padeda rasti veiklą sau vietos bendruomenėje (-se); 6) padeda skatinti naują vietos bendruomenės veiklą. Atsakymai „Taip“ ir „Ne“ pasiskirstė beveik po lygiai. Teigiamai atsakė 337 tyrime dalyvavusių asmenų (47,7 proc.), neigiamai – 370 respondentų (52,3 proc.). Kito klausimo (6.2.) „Kaip bendravimo gebėjimai padeda dalyvauti visuomeninėje veikloje?“ atsakymai pasiskirstė įvairiai. Tie, kurie atsakė teigiamai, labiausiai bendravimo gimtąją kalba gebėjimus vertina dalyvaujant savivaldybių organizuojamuose renginiuose ir iniciatyvose (54,6 proc.) ir palaikant ryšius su vietos bendruomenėmis (61,1 proc.) bei randant sau veiklą vietos bendruomenėse (52,8 proc.). Šiame tyrime pasitvirtino žvalgomojo tyrimo rezultatai – bendravimo užsienio kalbomis gebėjimai yra ne tiek svarbūs visuomeninės ir pilietinės veiklos raiškai. Trečdalis respondentų pažymėjo, kad jie padeda palaikyti ryšius su vietos bendruomenėmis (33,3 proc.) bei rasti sau veiklą vietos bendruomenėse (28,3 proc.). Kitose kategorijose šie gebėjimai nebuvo vertinami kaip svarbūs.

Septintasis klausimų blokas buvo skirtas bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijų tobulinimo poreikiui ir galimybėms išsiaiškinti. Respondentų buvo prašoma atsakyti, naudojant ranginę skalę: *sutinku, daugiau sutinku nei nesutinku, nežinau, daugiau nesutinku nei sutinku, nesutinku*. Gana nemaža respondentų dalis pasisakė norintys tobulinti gimtąją kalbą. Tai rodo, kad jai skiriamas nepakankamas dėmesys. Labiausiai pageidautų lavinti gebėjimus gramatiškai taisyklingai kalbėti ir rašyti (46,2 proc.). Bendravimo žodžiu įvairiose situacijose ir raštu įgūdžius norėtų tobulinti atitinkamai 43,7 proc. ir 44,2 proc. visų respondentų. Kiti gebėjimai: teksto supratimas (33,0 proc.) ir žodyno plėtojimas (39,0 proc.).

Duomenų rinkimo ir apdorojimo metodai. Tyrimo duomenys rinkti elektroniniu ir popieriniu būdais. Iš viso anketas užpildė 709 respondentai. Šiuo tyrimu buvo svarbu nustatyti ryšį tarp „Bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijų“ anketos klausimų blokų viduje arba tarp blokų. Statistiškai nustatant ryšius ar jų nebuvimą, galima projektuoti ar tobulinti aplinkos struktūrą ir reiškinių funkcionavimą. Todėl buvo svarbu nustatyti, kaip vienu kalbų mokėjimas veikia kitų kalbų įvaldymo lygmenį, kokių poveikį gali turėti vienos kalbos mokėjimas kitai kalbai / kalboms. Duomenų analizės metu tikrinta tarp kurių atsakymų ir atsakymų blokų yra statistiškai reikšmingi ryšiai. Koreliacijų nustatymui tarp ranginių kintamųjų taikytas Kendall τ -b koreliacijos koeficientas. „Kendall koeficientas, kaip ir Spearman, naudojamas ranginių kintamųjų ryšio stiprumui įvertinti“ (Čekanavičius ir Murauskas, II t. 2002, p. 37). Koreliacijos stiprumas vertinamas skalėje nuo 0 iki 1 arba nuo 0 iki -1. Teigiamas koeficientas žymi tiesioginę kintamųjų priklausomybę, neigiamas – atvirkštinę. Gautų duomenų analizė atlikta naudojant duomenų apdorojimo ir analizės programos SPSS 16.0 ir 22.0 versijas.

Žvalgomojo tyrimo metu buvo siekiama nustatyti kalbinių kompetencijų reikšmę asmens tobulėjimo procese ir išsiaiškinti, kokios kliūtys labiausiai trukdo lavinti kalbines kompetencijas, kokie motyvai skatina jas lavinti. Laiko ir motyvacijos trūkumas yra pagrindinės priežastys, trukdančios tobulinti gimtąją (30 proc. ir 32 proc.) ir mokytis užsienio kalbų (27 proc. ir 21 proc.). Trečia priežastis, kliudanti mokytis užsienio kalbų, – brangios mokymosi paslaugos (20 proc.). Nustatant trukdančius lavinti gimtosios ir užsienio kalbų kompetencijas veiksnius, buvo patikrintas ryšys tarp respondentų amžiaus, išsilavinimo ir užimtumo bei veiksnių, trukdančių ugdyti gimtosios ir

užsienio kalbų kompetencijas. Buvo aptiktas reikšmingas ryšys tarp laiko trūkumo ($p = 0,001$) ir respondentų amžiaus ($p = 0,001$) mokantis kalbų, kur laiko trūkumą, kaip pagrindinę kalbų mokymosi kliūtį, pažymėjo 30–40 m. amžiaus respondentai, ir respondentų užimtumo. Motyvacijos trūkumas priklauso nuo respondentų amžiaus mokantis gimtosios kalbos ir išsilavinimo, kuomet vyresni respondentai, tuo mažesnis noras mokytis tiek gimtosios ($p = 0,036$), tiek užsienio ($0,027$) kalbų.

Svarbiausi veiksniai, skatinantys žvalgomojo tyrimo respondentus mokytis ir tobulinti kalbas yra: reikia darbui, padeda susirasti darbą, karjeros galimybės. Buvo aptiktas patikimas statistinis ryšys tarp respondentų amžiaus ir kalbines kompetencijas tobulinti skatinančių veiksnių: reikia darbui ($p = 0,001$), atitinkamai gimtosios ir užsienio k.; padeda susirasti darbą ($p = 0,000$); dėl karjeros galimybių ($p = 0,001$) ir siekio save realizuoti. Šis ryšys pastebėtas tiek gimtosios, tiek užsienio kalbų kategorijose, o ryšys tarp apklaustųjų išsilavinimo ir veiksnių, skatinančių lavinti kalbines kompetencijas, atsiskleidė tik tarp užsienio kalbos ir noro tobulėti. Taigi, galima teigti, jog respondentų išsilavinimas didelės reikšmės neturi jų motyvams tobulinti gimtosios ir užsienio kalbų kompetencijas. Tarp respondentų užimtumo ir kompetencijas lavinti skatinančių veiksnių abiems (gimtosios ir užsienio kalbų) kategorijoms buvo pastebėtas statistiškai reikšmingas ryšys su šiais veiksniais: reikia darbui ($p = 0,001$), atitinkamai gimtosios ir užsienio kalbų); padeda susirasti darbą (gimtosios kalbos $p = 0,003$, užsienio kalbų $p = 0,001$); dėl karjeros galimybių ($0,030$ ir $0,000$). Užimtumo kategorijoje pastebėtas patikimas ryšys tarp užsienio kalbų lavinimo ir noro tobulėti ($p = 0,002$).

Kitu kiekybinio tyrimo anketos klausimu (7.2.) siekta nustatyti, kokių kalbų, be gimtosios, respondentai norėtų mokytis. Šio tyrimo anketoje patikslinta gimtosios kalbos samprata – kai kuriems respondentams lietuvių kalba nėra gimtoji. Buvo išskirta vienuolika kitų / užsienio kalbų: lietuvių (ne gimtoji), anglų, rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų, italų, ispanų, norvegų, danų, švedų. Pati populiariausia išlieka anglų kalba, kurią norėtų mokytis beveik pusė apklaustųjų (48,2 proc.). Toliau mažėjančia tvarka: vokiečių – 24,7 proc., prancūzų – 23,4 proc., ispanų – 19,5 proc., rusų – 16,9 proc. Iš skandinavų grupės kalbų populiariausia norvegų kalba, jos pageidautų mokytis 16,8 proc. respondentų. Kitos kalbos nebuvo tokios populiarios (žr. 9.9. lentelę).

9.9. lentelė. **Kalbos, kurių respondentai norėtų mokytis.**

Kalbos	Dažniai (N)	Procentai
Lietuvių	23	3,2
Anglų	342	48,2
Rusų	120	16,9
Lenkų	40	5,6
Vokiečių	175	24,7
Prancūzų	166	23,4
Italų	109	15,4
Ispanų	138	19,5
Norvegų	119	16,8
Danų	29	4,1
Švedų	44	6,2
Kita	36	5,1
Iš viso	1 341	100

Kitas anketos klausimas (7.3.) susijęs su ankstesniu, nes juo buvo siekiama išsiaiškinti, kokius gebėjimus pageidautų tobulinti tyrimo dalyviai: žodyną, gebėjimą gramatiškai taisyklingai kalbėti ir rašyti, skaityti ir suprasti tekstus, bendrauti žodžiu įvairiose situacijose, bendrauti raštu įvairiose situacijose, bendrauti su kitų kultūrų žmonėmis, suprasti ir pažinti kitas kultūras ir žmones. Atsakymai pateikti ranginėje skalėje: *noriu, daugiau noriu nei nenoriu, daugiau nenoriu nei noriu, nenoriu*. Dauguma dalyvių norėtų tobulinti savo žodyną (77,7 proc.); gramatiškai taisyklingai kalbėti ir rašyti – 69,8 proc.; skaityti ir suprasti tekstus norėtų 70,2 proc. respondentų; bendrauti žodžiu įvairiose situacijose – 77,9 proc.; bendrauti raštu įvairiose situacijose – 63,4 proc.; bendrauti su kitų kultūrų / tautų žmonėmis – 72,5 proc.; suprasti / pažinti kitas kultūras norėtų 68,7 proc. visų apklaustųjų.

Kitas anketos klausimas (7.4.) buvo skirtas sužinoti apie respondentų pageidavimus lavinti bendravimo užsienio kalbomis gebėjimus. Tyrimo metu nustatyta, kad gimtosios ir užsienio kalbų gebėjimai daugiausia lavinami per kasdienio darbo patirtį; šį būdą nurodė kiek daugiau nei 50 proc. visų apklaustųjų. Esminis skirtumas tarp gimtosios ir užsienio kalbų kompetencijos tobulinimo yra tas, jog gimtoji kalba, palyginti su užsienio kalbomis, beveik nėra arba labai menkai tobulinama kalbų kursuose – nesiekia 5 proc., ir tik šiek tiek daugiau mokosi nuotoliniu būdu – nuo 9 iki 14 proc. visose amžiaus grupėse, o užsienio kalbų

respondentai mokosi savarankiškai – nuo 50 iki 82 proc.; studijuodami mokomąją literatūrą 27–61 proc.; lankydami kalbų kursus 23–43 proc.; mokydamiės nuotoliniu būdu 18–39 proc.; taip pat lanko seminarus, paskaitas 22–80,5 proc. Pastarasis mokymosi būdas yra populiariausias jauniausioje amžiaus grupėje – net 80,5 proc. apklaustųjų nuo 18 iki 29 m. užsienio kalbas tobulina šiuo būdu, nes turi galimybę darbą suderinti su studijų procesu.

Kiekybinio tyrimo anketoje buvo pasiūlyti keli mokymosi būdai: 1) mokytis individualiai; 2) mokytis grupėje (darbo vietoje, mokslo įstaigoje, bendruomenėje); 3) kalbų kursuose; 4) mokytis savarankiškai, naudojantis internetiniais šaltiniais; 5) kiti būdai. Respondentų buvo prašoma atsakyti ranginėje skalėje: *sutinku, daugiau sutinku nei nesutinku, nežinau, daugiau nesutinku nei sutinku, nesutinku*. Mokytis kalbų kursuose yra priimtinausias mokymosi būdas didžiausiam respondentų skaičiui (58,4 proc.). Šiek tiek mažiau (56,3 proc.) norėtų mokytis grupėje (darbo vietoje, mokslo įstaigoje, bendruomenėje). Trečiasis lavinimo būdas pagal populiarumą – mokytis individualiai (42,4 proc.). 30,4 proc. respondentų pageidautų mokytis savarankiškai naudodamiės internetu, o taikydami kitus mokymosi būdus kalbų gebėjimus norėtų tobulinti ketvirtadalis visų respondentų (25,4 proc.).

BENDRAVIMO GIMTĄJA IR UŽSIENIO KALBOMIS KOMPETENCIJŲ KORELIACIJOS

Pastebėta, jog bendravimo gimtąja kalba gebėjimai ir žinios teigiamai koreliuoja tarpusavyje. Koreliacijos statistiškai reikšmingos. Teigiama koreliacija aptikta tarp prancūzų ir lietuvių (ne gimtosios) kalbų mokėjimo, implikuojanti, kad respondentai, kurie yra įvaldę lietuvių kalbą, moka ir prancūzų. Abi šios kalbos yra sudėtingos tiek leksikos, tiek gramatinių struktūrų prasme. Tai leidžia daryti prielaidą, kad respondentai, įvaldę vieną sunkią kalbą, mokosi ir kitos. Pastebėtas neigiamas ryšys tarp rusų ir anglų kalbų rodo, kad tie respondentai, kurie moka rusų kalbą, mažiau moka anglų kalbą ir atvirkščiai. Statistiniai ryšiai tarp kitų kalbų mokėjimo – gerokai silpnesni. Vidutinio stiprumo ryšys nustatytas tarp vokiečių ir kitų kalbų mokėjimo (Kendall tau = 0,43) bei stiprus ryšys tarp prancūzų ir kitų kalbų mokėjimo (Kendall tau = 0,73). Stiprus ryšys tarp prancūzų ir italų kalbų mokėjimo yra akivaizdžiai dėl šių kalbų priklausymo

tai pačiai romanų kalbų grupei (Kendall tau = 0,73). Skandinavų kalbos teigiamai koreliuoja su kitomis kalbomis, tačiau statistinis ryšys – silpnas. Panašaus stiprumo ryšiai aptikti tarp skandinavų grupės kalbų mokėjimo ir italų kalbos: su norvegų kalba (Kendall tau = 0,47), danų kalba (Kendall tau = 0,45), švedų kalba (Kendall tau = 0,47). Stipriai koreliuoja italų kalba su kitų kalbų mokėjimu (Kendall tau = 0,70). Taip pat rastas teigiamas ryšys tarp kitų kalbų mokėjimo ir bendravimo prancūzų kalba (Kendall tau = 0,73). Norvegų (Kendall tau = 0,49), danų (Kendall tau = 0,70) ir švedų (Kendall tau = 0,70) kalbų gebėjimai statistiškai susieti su kitų kalbų mokėjimu. Apibendrinant galima teigti, kad beveik visais atvejais pastebėta teigiama koreliacija tarp gebėjimų bendrauti įvairiomis kalbomis. Vadinasi, vienos užsienio kalbos mokėjimas gali paskatinti mokytis kitos kalbos. Antros ar trečios kalbos mokymasis gali būti lengvesnis procesas, kadangi asmuo jau turi supratimą apie tam tikras kalbines kategorijas, kalbines struktūras. Ši bendrą kalbos fenomeno supratimą galima pritaikyti mokantis naujos kalbos. Ir tam procesui svarbu panaudoti jau turimas anksčiau išmoktos kalbos žinias ir gebėjimus.

BENDRAVIMO GIMTAJA IR UŽSIENIO KALBOMIS KOMPETENCIJŲ SVARBA PAGAL VEIKLOS SRITIS

Siekta nustatyti, kaip koreliuoja gimtosios kalbos gebėjimai su: 1) darbo vietos paieška; 2) darbo vietos išlaikymu; 3) profesinės karjeros siekimu; 4) dalyvavimu visuomeninėje ir pilietinėje veikloje. Gauti tyrimo duomenys rodo, kad gimtosios kalbos gebėjimai yra svarbūs visoms keturioms sritims: stiprus ryšys pastebėtas tarp gimtosios kalbos ir darbo vietos išlaikymo (Kendall tau = 0,80); profesinės karjeros siekimo (Kendall tau = 0,74). Vidutinio stiprumo koreliacija, priartėjusi prie stiprios, aptikta tarp gimtosios kalbos gebėjimų ir dalyvavimo visuomeninėje ir pilietinėje veikloje (Kendall tau = 0,67). Silpniausias ryšys nustatytas tarp gimtosios kalbos gebėjimų ir darbo vietos paieškos (Kendall tau = 0,27). Taip pat tirtas užsienio kalbų gebėjimų paramos ryšys su: 1) darbo vietos paieška; 2) darbo vietos išlaikymu; 3) profesinės karjeros siekimu; 4) dalyvavimu visuomeninėje ir pilietinėje veikloje. Nustatyti užsienio kalbų gebėjimų ryšiai su keturiomis išvardintomis sritimis, tačiau visi šie ryšiai – silpni, todėl galima daryti išvadą, kad gimtosios kalbos gebėjimai, respondentų nuomone, yra gerokai svarbesni nei užsienio kalbų

mokėjimas. Tikėtina, kad didžioji respondentų dauguma savo darbo paieškas, profesinę karjerą ir pilietinio aktyvumo savirealizaciją sieja su Lietuva.

Taip pat ieškota statistiškai reikšmingų ryšių šio bloko klausimų viduje. Stiprūs koreliaciniai ryšiai aptikti tarp gimtosios kalbos gebėjimų, darbo vietos paieškos ir darbo vietos išlaikymo (Kendall tau = 0,80), taip pat tarp gimtosios kalbos gebėjimų, darbo vietos paieškos ir profesinės karjeros siekimo (Kendall tau = 0,80); šiek tiek silpnesnis ryšys nustatytas tarp gimtosios kalbos gebėjimų, darbo vietos paieškos ir dalyvavimo pilietinėje veikloje (Kendall tau = 0,67). Stipri koreliacija aptikta tarp gimtosios kalbos gebėjimų paramos, dalyvavimo pilietinėje veikloje ir karjeros siekimo (Kendall tau = 0,72). Galima daryti prielaidą, kad karjeros siekimas skatina dalyvavimą pilietinėje veikloje, tiesiogiai koreliuoja su dalyvavimu pilietinėje ar visuomeninėje veikloje. Tačiau užsienio kalbų parama toms pačioms sritims yra kur kas menkesnė. Aptikti teigiami ryšiai tarp bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimų: siekiant profesinės karjeros ir bendravimo gimtąja kalba gebėjimų, siekiant profesinės karjeros (Kendall tau = 0,33). Nustatytas stiprus koreliacinis ryšys tarp gebėjimo bendrauti kitomis / užsienio kalbomis, ieškant darbo vietos ir išlaikant darbo vietą (Kendall tau = 0,77), bei užsienio kalbų mokėjimo siekiant išlaikyti darbo vietą ir siekiant karjeros (Kendall tau = 0,74). Šie stiprūs ryšiai implikuoja, kad užsienio kalbos yra svarbios visoms su profesija ar darbu susijusioms sritims. Silpniau koreliuoja užsienio kalbos su darbo vietos išlaikymu ir dalyvavimu pilietinėje ir visuomeninėje veikloje (Kendall tau = 0,58). Labai stiprūs ryšiai nustatyti tarp užsienio kalbų gebėjimų, darbo vietos išlaikymo ir darbo vietos paieškos (Kendall tau = 0,77); užsienio kalbų gebėjimų, darbo vietos išlaikymo ir profesinės karjeros siekimo (Kendall tau = 0,81) bei užsienio kalbų gebėjimų ir dalyvavimo visuomeninėje ir pilietinėje veikloje (Kendall tau = 0,73).

Bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimų pagalba dalyvaujant visuomeninėje ir pilietinėje veikloje teigiamai koreliuoja su bendravimo užsienio kalbomis gebėjimų svarba išlaikant darbo vietą (Kendall tau = 0,73) bei siekiant karjeros (Kendall tau = 0,73).

Svarbu buvo iširti, kaip bendravimo gebėjimai gimtąja kalba koreliuoja su tam tikromis veiklomis, ieškant darbo vietos. Aptiktas koreliacinis ryšys rodo, kad gimtosios kalbos vaidmuo yra didelis, ieškant informacijos ir rengiant dokumentus (Kendall tau = 0,78) ir bendraujant su darbdaviais ieškant darbo bei parengiant įsidarbinimui reikalingus dokumentus (Kendall tau = 0,82). Stipri koreliacija aptikta tarp gimtosios kalbos gebėjimų pagalbos, prisistatant atrankos

metu ir parengiant įsidarbinimui reikalingus dokumentus (Kendall tau = 0,87). Bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda prisistatyti atrankos metu ir bendrauti su darbdaviais ieškant darbo (Kendall tau = 0,85).

Tačiau pastebėta, jog bendravimo užsienio kalbomis gebėjimai yra menkiau respondentų vertinami ieškant darbo. Lyginant su gimtosios kalbos gebėjimais pastebėta, kad bendravimo užsienio kalbomis gebėjimų ir tam tikrų veiklų, atliekamų ieškant darbo, koreliacija yra panaši. Stipri koreliacija aptikta tarp bendravimo užsienio kalbomis gebėjimų su darbdaviais, ieškant darbo ir ieškant informacijos apie darbo vietas (Kendall tau = 0,81), prisistatant atrankos metu bei parengiant dokumentus (Kendall tau = 0,83). Labai stipri koreliacija nustatyta tarp bendravimo užsienio kalbomis gebėjimų svarbos, parengiant įsidarbinimui reikalingus dokumentus ir prisistatant atrankos metu (Kendall tau = 0,91). Koreliacinė analizė patvirtina aprašomosios statistikos rezultatus, kur taip pat nustatyta, kad ieškant darbo, respondentų nuomone, gimtosios kalbos gebėjimai yra svarbesni, kas vėlgi rodo, kad respondentai savo darbo paiešką sieja su Lietuva ar nekvalifikuotu darbu, kur užsienio kalbų mokėjimas nėra vertinamas kaip privalumas. Nustatytas statistinis ryšys tarp bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimai padeda: 1) ieškoti informacijos apie darbo vietas; 2) bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimai padeda parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus (Kendall tau = 0,82) rodo, jog užsienio kalbų mokėjimas padeda respondentams ieškoti informacijos apie siūlomus darbus. Todėl ši koreliacija skatina toliau nagrinėti ir analizuoti atsakymus.

Darbo vietos paieškoje koreliaciniai ryšiai tarp gimtosios kalbos gebėjimų ir užsienio kalbų gebėjimų yra gana silpni. Tačiau gimtosios kalbos gebėjimų reikšmė ieškant informacijos apie darbo vietas stipriai koreliuoja tarpusavyje su tokiomis veiklomis kaip: 1) įsidarbinimo dokumentų parengimas (Kendall tau = 0,78); 2) bendravimas su darbdaviais (Kendall tau = 0,77); 3) prisistatymas atrankos metu (Kendall tau = 0,72). Taip pat stiprus koreliacinis ryšys pastebėtas tarp teiginių „gimtoji kalba padeda parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus“ ir „padeda ieškoti informacijos apie darbo vietas“ (Kendall tau = 0,78), „padeda bendrauti su darbdaviais“ (Kendall tau = 0,82) bei „padeda prisistatyti atrankos metu“ (Kendall tau = 0,83). Šie koreliaciniai ryšiai rodo minėtų veiklų glaudžias sąsajas ir gimtosios kalbos gebėjimų vaidmeniu.

Stipri koreliacija nustatyta tarp „užsienio kalbų gebėjimai padeda prisistatyti atrankos metu“ ir: 1) bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda ieškoti informacijos apie darbo vietas (Kendall tau = 0,77); 2) bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus (Kendall tau = 0,82) 3); bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda prisistatyti atrankos metu (Kendall tau = 0,85). Ir atitinkamai stipri koreliacija nustatyta tarp bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda prisistatyti atrankos metu.

Stiprus koreliacinis ryšys nustatytas tarp bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimų svarbos tam tikroms veikloms ieškant darbo 1) bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimai padeda parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus (Kendall tau = 0,82); 2) bendrauti su darbdaviais ieškant darbo (Kendall tau = 0,81); 3) bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimai padeda prisistatyti atrankos metu (Kendall tau = 0,83). Labai stiprus ryšys buvo nustatytas tarp „užsienio kalbų gebėjimai padeda bendrauti su darbdaviais ieškant darbo“ ir „kitomis / užsienio kalbomis kalba gebėjimai padeda prisistatyti atrankos metu“ (Kendall tau = 0,91).

Teigiamos koreliacijos rastos tarp **darbo vietos išlaikymo** bloko klausimų (žr. 3 priedo 2 lentelę). Stiprus ir vidutinio stiprumo ryšys nustatytas tarp tokių teiginių kaip „bendravimo gebėjimai padeda laikytis kokybės reikalavimų“ ir 1) „kurti naujus sprendimus ir idėjas“ (Kendall tau = 0,69); 2) „padeda tobulėti“ (Kendall tau = 0,63) ir 3) „padeda tobulėti ir kurti naujus sprendimus ir idėjas“ (Kendall tau = 0,70). Taip pat pastebėta statistiškai reikšminga koreliacija tarp „padeda kelti kvalifikaciją ir kurti naujus sprendimus ir idėjas“ (Kendall tau = 0,71) bei „padeda tobulėti“ (Kendall tau = 0,74). Todėl galima teigti, kad sąsajos tarp šių veiklų yra labai glaudžios ir joms gimtosios kalbos kompetencija yra aktuali. Gimtosios kalbos gebėjimai yra svarbūs ginant savo teises ir tai teigiamai koreliuoja su naujų sprendimų ir idėjų kūrimu (Kendall tau = 0,63) bei tobulėjimu (Kendall tau = 0,64).

Respondentų požiūriu, užsienio kalbos nėra tiek reikšmingos, todėl aptikti statistiniai ryšiai tarp veiklų, kai šie gebėjimai yra naudojami, yra silpnesni nei bendravimo gebėjimai gimtąja kalba. Stipriausia koreliacija rasta tarp teiginių „gimtosios kalbos gebėjimai padeda bendrauti su klientais“ ir „užsienio kalbos gebėjimai padeda bendrauti su klientais“ (Kendall tau = 0,53). Bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimai padeda laikytis kokybės reikalavimų teigiamai koreliuoja su bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda laikytis kokybės reika-

lavimų (Kendall tau = 0,45). Taip pat aptiktas statistinis ryšys tarp „bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda bendrauti ir bendradarbiauti su kolegomis“ ir „bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimai padeda bendrauti su klientais“ (Kendall tau = 0,49). „Bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimai padeda kelti kvalifikaciją“ koreliuoja su „gimtosios kalbos gebėjimai padeda bendrauti ir bendradarbiauti su kolegomis“ (Kendall tau = 0,45); „bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda laikytis kokybės reikalavimų“ ir „bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimai padeda kelti kvalifikaciją“ (Kendall tau = 0,44).

Profesinės karjeros siekimo srityje ryškiausios koreliacijos nustatytos tarp „bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda bendrauti su žmonių išteklių specialistais“ ir „minėti gebėjimai padeda vertinti pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas“ (Kendall tau = 0,65) bei „bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda vertinti pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas“ ir „gebėjimai padeda bendrauti su žmonių išteklių specialistais“ (Kendall tau = 0,65). Koreliacijos užsienio kalbų gebėjimų paramos įvairiose veiklose, siekiant profesinės karjeros, yra gerokai silpnesnės. Stipriausia pastebėta tarp „bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimai padeda kurti ir plėtoti savarankišką verslą“ ir „bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda kurti ir plėtoti savarankišką verslą“ (Kendall tau = 0,62), rodanti kad tiek gimtoji, tiek užsienio kalbos yra svarbios versle ir verslui.

Dalyvavimo visuomeninėje veikloje bloke ryškiausios koreliacijos pastebėtos tarp „bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenių plėtrą“ ir „bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda rinkti ir skleisti informaciją apie vietos bendruomenes“ (Kendall tau = 0,63). Respondentų nuomone, „bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda rinkti ir skleisti informaciją apie vietos bendruomenes“ ir šis teiginys koreliuoja su „bendravimo gimtąja kalba gebėjimų paramą prisiimant atsakomybę už vietos bendruomenių plėtrą“ (Kendall tau = 0,63) bei „bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda skatinti naują vietos bendruomenių veiklą“ (Kendall tau = 0,69). Stiprus ryšys aptiktas tarp teiginių „bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda skatinti naują vietos bendruomenių veiklą“ ir „bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda rinkti ir skleisti informaciją apie vietos bendruomenes“ (Kendall tau = 0,69). Statistinis ryšys rastas tarp bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimų ir gimtosios kalbos gebėjimų, savanoriškai teikiant pagalbą savivaldybėms (Kendall tau = 0,45). Bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimai ir bendravimo gimtąja kalba gebėjimai teigiamai koreliuoja prisiimant atsakomybę už

vietos bendruomenių plėtrą (Kendall tau = 0,44). Palyginus kalbų gebėjimų svarbą ir paramą profesinės veiklos kategorijose su jų vaidmeniu visuomeninėje ir pilietinėje veikloje galima teigti, kad ryšių stiprumas statistiškai nėra toks reikšmingas.

Paskutiniojo bloko **Bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijų tobulinimas** statistinių ryšių analizė rodo teigiamą koreliaciją tarp visų kalbų gebėjimų ir žinių, kurias norėtų tobulinti respondentai. Stipriausias ryšys bendravimo gimtąja kalba kompetencijos viduje aptiktas tarp noro lavinti bendravimo raštu ir bendravimo žodžiu gebėjimus įvairiose situacijose (Kendall tau = 0,78). Pastebėti kai kurie statistiškai reikšmingi ryšiai: pavyzdžiui, tie, kurie nori mokytis anglų kalbos, rečiau nori mokytis vokiečių, prancūzų, ispanų ir dar kai kurių kalbų; kurie nori mokytis lenkų, dažniau nori mokytis ispanų ir norvegų kalbų. Tiriant ryšius tarp užsienio kalbų gebėjimų, kuriuos respondentai pageidautų tobulinti, rasta, kad visos koreliacijos yra teigiamos. Stipriausias koreliacinis ryšys nustatytas tarp noro lavinti bendravimo žodžiu užsienio kalbomis gebėjimus ir lavinti žodyną (Kendall tau = 0,68) bei pageidavimo lavinti rašymo užsienio kalba įgūdžius ir žodyno plėtojimo (Kendall tau = 0,67). Derėtų pastebėti, kad aptiktas stiprus ryšys tarp noro bendrauti su kitų kultūrų / tautų žmonėmis ir žodyno plėtojimo (Kendall tau = 0,61). Koreliacinė analizė pagrindžia teigiamą respondentų požiūrį tiek į gimtąją tiek į užsienio kalbas, jų reikšmę ir siekį tobulinti jau žinomas kalbas ir mokytis naujų.

Tarp pasiūlytų kalbų mokymosi būdų rastas stiprus ryšys tarp mokymosi savarankiškai naudojantis internetu ir mokymosi individualiai (Kendall tau = 0,52). Kiti būdai ir mokymasis individualiai taip pat stipriai koreliuoja (Kendall tau = 0,62). Taip pat priimtini tokie bendravimo gimtąja kalba ir užsienio kalbomis gebėjimų lavinimo būdai kaip mokymasis kalbų kursuose, kuris teigiamai koreliuoja su pageidavimu mokytis grupėje (darbo vietoje, aukštojoje mokykloje ir t. t.) (Kendall tau = 0,52).

KORELIACINĖ ANALIZĖ PAGAL TIKSLINES TYRIMO GRUPES

Pagal užimtumą

Buvo atliktas lyginamasis bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijų tyrimas pagal respondentų užimtumą. Buvo išskirtos trys tikslinės grupės: 1) dirbantys asmenys, 2) nedirbantieji, 3) senjorai (vyrai – 63+, moterys – 61+). Šio tyrimo tikslas – nustatyti tikslinių grupių požiūrių ir nuostatų į bendravimo kompetencijų svarbą ir jų taikymo patirties bendrumus ir

skirtumus. Kiekybinių kintamųjų tarpusavio koreliacijos buvo tiriamos naudojant Pearson koreliacijos koeficientą (r).

Gimtosios kalbos kompetencijos vertinimas. Pagal šį faktorių statistinio skirtumo tarp grupių nebuvo aptikta, išskyrus žodyną, kurią daugiau dirbančiųjų įvertino labai gerai, menčiau įvertino senjorai ($r = 0,049$). Kitų gebėjimų kategorijose didelių skirtumų nerasta. Tačiau rasti skirtumai, vertinant bendravimo kai kuriomis užsienio kalbomis gebėjimus. Iš visų pažymėjusių gebančių bendrauti šia kalba ($N = 434$) nustatyti gerokai blogesnės senjorų bendravimo anglų kalba žinios ir gebėjimai palyginti su dirbančiųjų ir bedarbių gebėjimais, kuriuos patvirtina gautas statiškai reikšmingas rezultatas ($r = 0,001$). Panašus skirtumas aptiktas, tiriant tikslines grupes ($N = 273$) pagal gebėjimus bendrauti lenkų kalba ($r = 0,001$), rodantis, kad šia kalba daugiau ir geriau moka bendrauti senjorai nei kitų dviejų grupių atstovai. Reikšmingas skirtumas aptiktas vokiečių kalbos kompetencijos vertinime ($r = 0,046$), patvirtinantis skirtumus tarp grupių: daug daugiau senjorų įsivertino savo gebėjimus kaip vidutiniškus, šią kalbą silpniausiai įvaldę nedirbantys respondentai. Prancūzų kalbos gebėjimus geriausiai vertino dirbantieji respondentai, nors labai gerai ir gerai mokančių šią kalbą buvo vos keli respondentai, o dauguma savo gebėjimus vertino kaip silpnus ($r = 0,031$). Kitose kalbose (italų, ispanų, norvegų, danų, švedų) pasiskirstymas buvo panašus, todėl reikšmingo skirtumo nerasta. Nors pastebėta, kad daugiau nedirbančių respondentų nemoka norvegų kalbos.

9.10. lentelė. **Bendravimo gimtąja kalba kompetencijos svarba pagal tikslines grupes (dirbantieji, nedirbantieji, senjorai).**

Kaip padeda bendravimo gimtąja kalba gebėjimai	Tikslinė grupė	Labai Padeda (proc.)	Daugiau padeda nei nepadeda (proc.)	Daugiau nepadeda nei padeda (proc.)	Visiškai nepadeda (proc.)	Pearson koeficientas (r)
Ieškant darbo vietos ($N = 450$)	Dirbantieji	68,1	24,8	4,3	2,8	0,003*
	Nedirbantys	66,3	28,7	2,0	3,0	
	Senjorai	50,0	25,0	25,0	0,0	
Išlaikant darbo vietą ($N = 422$)	Dirbantieji	63,0	29,5	4,8	2,7	0,019*
	Nedirbantys	59,5	34,7	2,7	3,1	
	Senjorai	35,7	35,7	21,5	7,1	
Siekiant profesinės karjeros ($N = 436$)	Dirbantieji	61,4	32,0	3,3	3,3	0,003*
	Nedirbantys	62,0	31,7	2,2	4,1	
	Senjorai	41,7	33,3	25,0	0,0	
Dalyvaujant visuomeninėje ir pilietinėje veikloje ($N = 451$)	Dirbantieji	62,2	31,1	4,7	2,0	0,580
	Nedirbantys	61,2	32,8	3,0	3,0	
	Senjorai	56,2	34,4	9,4	0,0	

* $p < 0,05$

Buvo tirta, kaip bendravimo gimtąja kalba kompetencija padeda darbo paieškos procese. Beveik visi dirbantys tyrimo dalyviai mano, jog ši kompetencija labai padeda (68,1 proc.) arba padeda (24,8 proc.) ieškant darbo, tam pritaria didžioji dauguma nedirbančių respondentų, o ketvirtadalis senjorų (25,0 proc.) mano, kad daugiau nepadeda nei padeda ieškant darbo. Manytina, kad dabartinėje darbo rinkoje lietuvių kalbos mokėjimas darbdavių yra vertinamas kur kas labiau, nei tai buvo anksčiau ($r = 0,003$). Rastas reikšmingas skirtumas implikuoja skirtingą tikslinių grupių darbo patirtį ir ankstesnę socioekonominę situaciją. (žr. 9.10. lentelę). Darbo vietos išlaikymo kategorijoje gauti rezultatai apie gimtosios kalbos kompetencijos svarbą liudija, kad senjorų požiūris yra kitoks – trečdalis jų galvoja, kad gimtosios kalbos vaidmuo nėra toks svarbus, siekiant išlaikyti darbo vietą. Dirbančiųjų ir bedarbių supratimu, gimtoji kalba labai padeda arba daugiau padeda nei nepadeda išlaikyti darbo vietą. Požiūrių skirtumus patvirtina gautas statistinis skirtumas ($r = 0,019$). Profesinės karjeros siekimo srityje tikslinių grupių požiūris taip pat išsiskyrė ($r = 0,003$). Požiūris į gimtosios kalbos kompetencijos svarbą dalyvaujant pilietinėje ir visuomeninėje veikloje tarp tikslinių grupių labai nesiskiria, todėl šioje kategorijoje statistinio reikšmingumo nebuvo aptikta ($r = 0,580$). Šis rezultatas rodo panašų visų respondentų požiūrį, vertinant gimtosios kalbos kompetenciją visuomeninėse ir pilietinėse veiklose, tokiose kaip parama savivaldybėms ir bendruomenės, renginių ir projektų organizavimas, aktyvus dalyvavimas.

Tiriant respondentų požiūrį į užsienio kalbų svarbą ieškant darbo, išlaikant darbo vietą, siekiant profesinės karjeros ir visuomeninėje bei pilietinėje veikloje, lyginant tarp grupių statistiškai reikšmingų skirtumų neaptikta. Visų trijų tikslinių grupių požiūris yra gana panašus. Respondentų dauguma teigia, kad užsienio kalbos / kalbų kompetencija labai padeda arba padeda ieškant darbo. Didesnė senjorų dalis pasisakė, kad ši kompetencija nėra tiek svarbi ieškant darbo. Siekiant nustatyti, ar svarbi bendravimo užsienio kalbomis kompetencija išlaikant darbo vietą, lygintos grupės taip pat turėjo panašią nuomonę. Didžiausi skirtumai pastebėti profesinės karjeros siekimo kategorijoje, tačiau skirtumas nebuvo statistiškai reikšmingas ($r = 0,074$). Darytina išvada, kad senjorų darbinės karjeros metu užsienio kalbų gebėjimų poreikis buvo nedidelis. Dėl kitokios geopolitinės situacijos vyresnieji respondentai dirbo uždaroje visuomenėje, kurioje bendravimas ir bendradarbiavimas su užsienio partneriais buvo neįmanomas arba tai buvo susiję su Rytų bloku, kuriame pakako

bendravimo rusų kalba. Dabartinės globalios ekonomikos sąlygomis, kai veikia daugybė transnacionalinių ir globalių kompanijų šalyje ir užsienyje, gebėti bendrauti bent viena užsienio kalba yra būtina. Šis poreikis atsispindi gautuose tyrimo rezultatuose, išreikštas jaunesnių dirbančių ir ieškančių darbo respondentų atsakymuose. Didžiausias procentas teigiamai vertinančių bendravimo užsienio kalbomis gebėjimų svarbą buvo nedirbančių respondentų grupėje (labai padeda – 45,3 proc., daugiau padeda nei nepadeda – 41,1 proc.). Tačiau tiek dirbančiųjų, tiek bedarbių grupėse buvo pasisakiusių, jog ši kompetencija visiškai nepadeda siekiant profesinės karjeros (5,9 proc.). Visuomeninės ir pilietinės veiklos srityse respondentų nuomonės buvo panašios, todėl statistinio skirtumo nepastebėta ($r = 0,427$). Tačiau šioje kategorijoje išryškėjo pozityvesnis senjorų požiūris, kurių nei vienas nepažymėjo atsakymo, jog užsienio kalbos visiškai nepadeda dalyvauti visuomeninėje ar pilietinėje veikloje.

Buvo lygintas tikslinių grupių požiūris, vertinant bendravimo kompetencijų svarbą konkrečioms veikloms darbo paieškos procese: 1) ieškoti informacijos apie darbo vietas; 2) parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus; 3) bendrauti su darbdaviais ieškant darbo; 4) prisistatyti atrankos metu. Lyginamajai analizei taikytas Pearson chi.

Bendravimo gimtąja kalba gebėjimų paramos ieškant informacijos apie darbo vietas vertinimas tikslinėse grupėse statistiškai reikšmingai nesiskyrė pagal chi kvadrato kriterijų ($p = 0,33$), tačiau, lyginant atsakymo variantų procentus, yra skirtumas: senjorų grupėje žymiai didesnis procentas atsakymų „padeda“, užtat dirbančiųjų ir bedarbių grupėse atitinkamai didesni procentai atsakymų „labai padeda“. Tačiau tikslinių grupių požiūris išsiskyrė kategorijoje „parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus“. Gautas reikšmingas skirtumas ($p = 0,033$). Pastebėta, kad penktadalis senjorų teigia, kad mokėjimas gerai bendrauti gimtąja kalba nepadeda (20,0 proc.), kai taip manančių dirbančiųjų buvo tik 2,0 proc., o nedirbančių respondentų kiek daugiau – 4,9 proc. Klausimuose, ar „bendrauti su darbdaviais ieškant darbo“ ($p = 0,152$) ir prisistatyti atrankos metu“ ($p = 0,177$) taip pat nerasta statistinio skirtumo tarp tikslinių grupių nuomonių. Taigi, bendravimo gimtąja kalba kompetencija visų trijų grupių respondentų vertinama kaip svarbi bendroji kompetencija darbo atrankoje. Nors pastebėta, kad daugumos dirbančiųjų (72,3 proc.) ir bedarbių (66,4 proc.) nuomonės buvo panašios, jog ši kompetencija labai padeda, o senjorų buvo perpus mažiau (33,3 proc.). Tačiau senjorai sutinka su teiginiu, kad ši kompetencija

padeda prisistatyti atrankos metu (83,3 proc.), pritariančių šiam teiginiui dirbančiųjų – 98,0 proc., nedirbančiųjų – 93,2 proc. Skirtumas nebuvo statistiškai reikšmingas.

Buvo analizuota ir lyginta respondentų nuomonė apie bendravimo užsienio kalbomis kompetencijos svarbą tiems patiems kintamiesiems tarp tikslinių grupių. Statistiškai reikšmingi skirtumai nebuvo užfiksuoti – tai leidžia daryti išvadą, kad visų trijų grupių respondentų požiūris į šią kompetenciją ir jos svarbą darbo paieškos procese yra panašus: 1) ieškoti informacijos apie darbo vietas ($p = 0,449$); 2) parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus ($p = 0,782$); 3) bendrauti su darbdaviais ieškant darbo ($p = 0,652$); 4) prisistatyti atrankos metu ($p = 0,565$). Visų trijų grupių požiūris į šią kompetenciją yra teigiamas, suprantant, kad užsienio kalbų mokėjimas yra svarbus faktorius, galintis garantuoti sėkmę darbo paieškoje.

Analizuotas tikslinių grupių požiūris į bendravimo kompetencijų svarbą darbo išlaikymo srityje. Šiame bloke yra devyni klausimai. Bendravimo gimtąja kalba / užsienio kalbomis gebėjimai padeda: 1) pasiekti geresnių rezultatų; 2) sutaupyti laiko ir jėgų; 3) bendrauti ir bendradarbiauti su kolegomis; 4) bendrauti su klientais; 5) laikytis kokybės reikalavimų; 6) kurti naujus sprendimus ir idėjas; 7) tobulėti; 8) kelti kvalifikaciją; 9) ginti savo teises.

9.11. lentelė. Tikslinių grupių bendravimo gimtąja kalba kompetencijos vertinimas darbo išlaikymo veiklose.

Bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda	Dirbantieji (proc.)		Nedirbantieji (proc.)		Senjorai (proc.)		Pearson koeficientas (r)
	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	
Pasiekti geresnių rezultatų	70,9		69,5		58,8		0,593
Sutaupyti laiko ir jėgų	45,7	54,3	40,4	59,6	11,8	88,2	0,024*
Bendrauti ir bendradarbiauti su kolegomis	64,9	35,1	59,3	40,7	70,6	70,6	0,017*
Bendrauti su klientais	57,0	43,0	55,1	44,9	11,8	88,2	0,002*
Laikytis kokybės reikalavimų	40,4	59,6	36,8	63,2	5,9	94,1	0,020*
Kurti naujus sprendimus ir idėjas	45,7	54,3	38,2	61,8	0,0	100,0	0,001*
Tobulėti	49,7	50,3	42,5	57,5	5,9	94,1	0,002*
Kelti kvalifikaciją	45,7	54,3	41,8	58,2	11,8	88,2	0,027*
Ginti savo teises	46,4	53,6	46,0	54,0	23,5	76,5	0,185

* $p < 0,05$

Bendravimo gimtąja kalba kompetencija tikslinių grupių požiūriu vertinta skirtingai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pastebėti tokiose kategorijose kaip sutaupyti laiko ir jėgų ($p = 0,024$); bendrauti ir bendradarbiauti su kolegomis ($p = 0,017$); bendrauti su klientais ($p = 0,002$); laikytis kokybės reikalavimų ($p = 0,020$); kurti naujus sprendimus ir idėjas ($p = 0,001$); kelti kvalifikaciją ($p = 0,027$). Šiose kategorijose išsiskyrė senjorų, kurie skeptiškiau vertino bendravimo gimtąja kalba kompetencijos poveikį ir paramą tam tikroms veikloms, požiūris. Dirbančių ir nedirbančių respondentų nuomonės buvo gana panašios. Pusė arba beveik pusė kiekvienos šių grupių respondentų išvelgia šios kompetencijos naudą savo darbinei veiklai. Apibendrintai rezultatai pateikti 9.11. lentelėje.

Tokia pati lyginamoji analizė atlikta siekiant iširti, kaip tikslinės grupės vertina bendravimo užsienio kalbomis kompetenciją atliekant darbinę veiklą. Nustatyta, kad tik teiginyje „bendravimo užsienio kalbomis gebėjimai padeda tobulėti“ ($p = 0,007$) tikslinių grupių nuomonių skirtumas buvo statistiškai reikšmingas. Kitose kategorijose požiūriai statistiškai reikšmingai nesiskyrė. Taip pat didelis, nors statistiškai nereikšmingas, nuomonių skirtumas pastebėtas teiginyje „padeda kelti kvalifikaciją“ ($r = 0,052$), kur taip pat dauguma senjorų pasisakė neigiamai apie užsienio kalbų svarbą (žr. 9.12. lentelę).

9.12. lentelė. Tikslinių grupių bendravimo užsienio kalbomis kompetencijos vertinimas darbo išlaikymo veiklose.

Bendravimo užsienio kalbomis gebėjimai padeda	Dirbantieji (proc.)		Nedirbantieji (proc.)		Senjorai (proc.)		Pearson koeficientas (r)
	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	
Pasiekti geresnių rezultatų	46,4	53,6	46,7	53,3	23,5	45,7	0,174
Sutaupyti laiko ir jėgų	25,2	74,8	25,2	73,3	5,9	94,1	0,160
Bendrauti ir bendradarbiauti su kolegomis	29,1	70,9	29,5	70,5	11,8	88,2	0,289
Bendrauti su klientais	43,7	56,3	47,0	53,0	17,6	82,4	0,058
Laikytis kokybės reikalavimų	22,5	77,5	17,2	82,8	5,9	94,1	0,155
Kurti naujus sprendimus ir idėjas	20,5	79,5	20,0	80,0	0,0	100,0	0,118
Tobulėti	56,3	43,7	47,7	52,3	17,6	82,4	0,007*
Kelti kvalifikaciją	34,4	65,6	34,0	66,0	94,1	5,9	0,052
Ginti savo teises	15,2	84,8	82,5	17,5	0,0	100,0	0,151

* $p < 0,05$

Karjeros siekimo dalyje buvo išskirti septyni teiginiai: 1) planuoti karjerą; 2) ieškoti informacijos apie karjeros galimybes; 3) bendrauti su žmonių išteklių specialistais; 4) vertinti pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas; 5) pateikti darbdaviams savo privalumus; 6) kurti ir plėtoti savarankišką verslą; 7) tobulėti profesinėje srityje. Analizė atlikta, siekiant nustatyti, kaip padeda bendravimo gimtąja kalba ir užsienio kalbomis kompetencijos siekiant profesinės karjeros.

Nustatyta, jog siekiant profesinės karjeros tikslinių grupių nuomonės buvo gana panašios, todėl statistiškai reikšmingo skirtumo nerasta. Derėtų pastebėti, kad dirbančiųjų ir nedirbančių respondentų nuomonės yra labai panašios, skiriasi tik senjorų požiūris. Bendravimo gimtąja kalba kompetencija padeda kurti ir plėtoti verslą, padeda tobulėti profesinėje srityje. Didžiausi skirtumai aptikti kategorijose „ieškoti informacijos apie karjeros galimybes“ ($r = 0,084$) ir „kurti ir plėtoti savarankišką verslą“ ($r = 0,057$). Pastaroje kategorijoje visi senjorai pasisakė neigiamai apie šios kompetencijos paramą verslo plėtojimo srityje. Apibendrinti duomenys pateikti 9.13. lentelėje.

9.13. lentelė. **Tikslinių grupių bendravimo gimtąja kalba kompetencijos vertinimas profesinės karjeros siekimo procese.**

Bendravimo gimtąja kalba gebėjimai padeda:	Dirbantieji (proc.)		nedirbantieji (proc.)		Senjorai (proc.)		Pearson koeficientas (r)
	<i>Taip</i>	<i>Ne</i>	<i>Taip</i>	<i>Ne</i>	<i>Taip</i>	<i>Ne</i>	
Planuoti karjerą	69,8	30,2	62,4	37,6	55,6	44,4	0,307
Ieškoti informacijos apie karjeros galimybes	60,5	39,5	66,4	33,6	33,3	66,7	0,084
Bendrauti su žmonių išteklių specialistais karjeros klausimais	47,3	52,7	49,2	50,8	22,2	77,8	0,277
Vertinti pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas	41,9	58,1	48,8	51,2	77,8	22,2	0,155
Pateikti darbdaviams savo privalumus	53,5	46,5	56,8	43,2	33,3	66,7	0,341
Kurti ir plėtoti savarankišką verslą	25,6	74,4	32,4	67,6	0,0	100,0	0,057
Tobulėti profesinėje srityje	62,8	37,2	56,0	44,0	44,4	55,6	0,316

* $p < 0,05$

Bendravimo užsienio kalbomis kompetencija yra svarbi siekiant karjeros visų trijų tikslinių grupių atstovams, todėl reikšmingo skirtumo neaptikta. Derėtų išskirti kategoriją „bendravimo kitomis / užsienio kalbomis“ gebėji-

mai padeda vertinti pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas. Beveik trečdalis dirbančių ir nedirbančių respondentų pasisakė teigiamai, kai visi senjorai su šiuo teiginiu nesutiko ($r = 0,150$).

Paskutinė klausimų dalis buvo skirta bendravimo kompetencijų svarbai visuomeninėje ir pilietinėje veikloje. Taigi, bandyta išsiaiškinti, kiek ir kaip verbalinio bendravimo kompetencijos yra reikšmingos pilietiškumo apraiškose – ar jos padeda dalyvauti visuomeninėje ir savivaldybių veikloje. Šiame bloke aptikti reikšmingi tikslinių grupių požiūrių skirtumai. Buvo išskirtos šešios kategorijos: 1) padeda dalyvauti savivaldybių renginiuose; 2) savanoriškai teikti pagalbą savivaldybėms; 3) dalyvauti vietos bendruomenės veikloje; 4) prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenės (-ių) plėtrą; 5) rasti sau veiklą vietos bendruomenėje (-se); 6) skatinti naują vietos bendruomenės veiklą. Gauti rezultatai implikuoja kompetencijų vaidmenį šioje srityje. Statistiškai reikšmingi skirtumai, rodantys tikslinių grupių požiūrio skirtumus į bendravimo gimtąją kalbą kompetencijos svarbą, aptikti šiose kategorijose: „savanoriškai teikti pagalbą“ ($r = 0,039$); „prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenių plėtrą“ ($r = 0,021$); „rinkti ir skleisti informaciją apie vietos bendruomenės“ ($r = 0,002$); „skatinti naują vietos bendruomenių veiklą“ ($r = 0,041$). Mažiausiai senjorų (16,2 proc.) galvoja, jog bendravimo gimtąją kalbą kompetencija padeda prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenių plėtrą. Palyginti su senjorais (13,5 proc.) gerokai daugiau bedarbių (45,0 proc.) ir šiek tiek mažiau dirbančiųjų (37,6 proc.) pritaria teiginiui, kad „bendravimo gimtąją kalbą gebėjimai padeda rinkti ir skleisti informaciją apie vietos bendruomenės“. Net trečdalis bedarbių (31,8 proc.) ir šiek tiek mažiau dirbančiųjų (27,1 proc.) galvoja, kad ši kompetencija padeda skatinti naują vietos bendruomenių veiklą, kai senjorų, pritariančių šiam teiginiui, buvo kur kas mažiau (10,8 proc.).

Analizuojant bendravimo užsienio kalbomis kompetencijos vaidmenį visuomeninių ir savivaldybės organizacijų veiklose akivaizdu, kad tikslinių grupių požiūriai taip ryškiai neišsiskyrė, todėl statistiškai reikšmingas skirtumas rastas tik vienoje kategorijoje „padeda prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenių plėtrą“ ($r = 0,036$). Šioje kategorijoje daugiau bedarbių (17,1 proc.) nei senjorų (5,4 proc.) ir dirbančiųjų (7,1 proc.) teigiamai vertina bendravimo užsienio kalbomis gebėjimų svarbą. Pastebėta, kad skirtumai taip pat išryškėjo kategorijose „padeda savanoriškai teikti pagalbą savivaldybėms“ ($r = 0,071$) ir

„padeda skatinti naują vietos bendruomenių veiklą“ ($r = 0,076$). Daugiausia nedirbančiųjų pasisakė teigiamai šių kintamųjų požiūriu (17,8 proc. ir atitinkamai 20,9 proc.). Mažiausiai teigiamai vertinančių bendravimo užsienio kalbomis svarbą minėtoms veikloms atlikti buvo senjorų grupėje (2,7 proc. ir 5,4 proc.).

Pagal išsilavinimą

Buvo atlikta lyginamoji duomenų analizė pagal respondentų išsilavinimą, kuriai taikytas neparаметrinės koreliacijos koeficientas. Kiekybinių kintamųjų tarpusavio koreliacijoms tirti taikytas Kendall tau-b koreliacijos koeficientas (τ) siekiant nustatyti, kaip bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijos padeda tam tikrose veiklose bei kalbų lavinimo poreikį.

9.14. lentelė. **Koreliacijos pagal respondentų išsilavinimą.**

Išsilavinimas	
Faktorius	Kendall tau koeficientas (τ)
Gimtosios kalbos kompetencijos faktorius	-0,241**
Gimtosios kalbos paramos veiklose faktorius	-0,056
Užsienio kalbos paramos veiklose faktorius	-0,049
Gimtosios kalbos paramos ieškant darbo faktorius	-0,079
Užsienio kalbos paramos ieškant darbo faktorius	-0,034
Gimtosios kalbos paramos išlaikant darbą faktorius	0,094**
Užsienio kalbos paramos išlaikant darbą faktorius	0,147**
Gimtosios kalbos paramos siekiant karjeros faktorius	0,081*
Užsienio kalbos paramos siekiant karjeros faktorius	0,048
Gimtosios kalbos paramos visuomeninėje veikloje faktorius	0,047
Užsienio kalbos paramos visuomeninėje veikloje faktorius	0,009
Gimtosios kalbos noro lavinti faktorius	-0,003
Užsienio kalbos noro lavinti faktorius	-0,163**
Kalbų lavinimo būdų priimtumas	-0,046
Kalbos padeda darbe ir karjere – antros eilės faktorius	0,094*
Noro lavinti kalbas antros eilės faktorius	0,039

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

Siekta įvertinti ryšius tarp bendravimo gimtąja kalba ir bendravimo užsienio kalbomis kompetencijų, jų svarbos tam tikrai veiklos sričiai ir respondentų išsilavinimo. Aptiktas stiprus koreliacinis ryšys tarp gimtosios kalbos kompetencijos ir apklaustųjų išsilavinimo. Nustatyta atvirkštinė priklausomybė – didėjant išsilavinimui, gimtosios kalbos kompetencija buvo geriau vertinama ($-0,24$, $p < 0,01$). Nebuvo aptikta ryšio tarp gimtosios kalbos faktoriaus ir darbo paieškos lyginant respondentų atsakymus pagal išsilavinimą. Nustatyta, jog gimtoji kalba yra svarbus faktorius, siekiant išlaikyti darbo vietą, rodantis, kad kylant išsilavinimo lygiui, gimtoji kalba labiau vertinama ($0,09$, $p < 0,01$). Panaši tendencija stebima, siekiant karjeros ($0,08$, $p < 0,05$). Tačiau ryšiai tarp gimtosios kalbos paramos visuomeninėje veikloje faktoriaus ir išsilavinimo bei noro lavinti gimtąją kalbą nebuvo statistiškai reikšmingi.

Užsienio kalbų kompetencija geriau vertinama, kylant respondentų išsilavinimo lygiui. Palyginus respondentus pagal išsilavinimą matyti, kad užsienio kalbos paramos veiklose faktorius nėra statistiškai reikšmingas. Rastas statistiškai reikšmingas koreliacinis ryšys tarp užsienio kalbos kompetencijos svarbos išlaikant darbą faktoriaus ir respondentų išsilavinimo ($0,15$, $p < 0,01$). Tačiau tarp užsienio kalbų svarbos ir karjeros siekimo koreliacijos nėra. Taigi, darytina prielaida, jog respondentų, turinčių skirtingą išsilavinimą, požiūris į užsienio kalbos kompetenciją ir karjerą statistiškai nesiskiria. Aptikta koreliacija tarp išsilavinimo ir noro mokytis kalbų faktoriaus, išsilavinę respondentai labiau to pageidauja ($-0,16$, $p < 0,01$). Faktorius „kalbos padeda darbe ir karjeroje“ koreliuoja su išsilavinimu ($0,09$, $p < 0,05$) (žr. 9.14. lentelę). Daroma išvada, jog labiau išsilavinę respondentai palankiau vertina bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijas ir įžvelgia jų poreikį asmeninam ir profesiniam tobulėjimui.

Buvo tirta, kokių kalbų respondentai nori mokytis atsižvelgiant į jų išsilavinimą (pagal tris kategorijas: žemesnis nei vidurinis, vidurinis, profesinis, aukštesnysis ir aukštasis). Skaičiuoti dažniai, procentiniai dažniai ir Pearson χ^2 koeficientas. Lietuvių kalbos (negimtosios) labiau nori mokytis žemesnio išsilavinimo respondentai ($r = 0,004$). Nėra aptikta skirtumo tarp išsilavinimo ir noro mokytis anglų ar rusų kalbų. Vokiečių kalbos labiau nori mokytis išsilavinę žmonės ($r = 0,003$), taip pat ir prancūzų ($r = 0,008$). Italų kalbos pageidauja mokytis daugiau išsilavinusių respondentų ($r = 0,028$). Nerasta koreliacijos tarp noro mokytis tokių kalbų kaip norvegų, švedų ar danų ir respondentų išsilavinimo.

Pagal gyvenamąją vietą

Lyginamoji koreliacinė analizė taip pat atlikta pagal respondentų gyvenamąją vietą, taikant Kendall tau-b koreliacijos koeficientą. Kintamųjų tarpusavio koreliacinio ryšio reikšmingumas nustatytas $p < 0,05$ ir $p < 0,01$ lygmenyse. Lyginamajai analizei išskirtos trys kategorijos: 1) didmiestis; 2) miestas / miestelis; 3) kaimas. Šiame tyrime svarbu – faktoriaus kryptis ir koeficiento ženklas (+ ar –). Faktoriaus didėjimo kryptis ir teigiamas τ rodo, kad kaimo vietovių respondentams tam tikras faktorius yra svarbesnis nei miestų / didmiesčių respondentams, jei koeficientas yra neigiamas – kaimų gyventojai blogiau vertina už miestus. Jei faktoriaus kryptis yra mažėjanti, teigiamas τ rodo, kad mažesnių vietovių respondentai blogiau vertina nei didesnių vietovių, jei koeficientas τ neigiamas, mažesnių vietovių respondentai vertino geriau. Nustatyta, kad didmiesčių respondentai gimtosios kalbos kompetenciją vertina geriau nei miestelių ir kaimų gyventojai (0,13, $p < 0,01$). Užsienio kalbų paramos faktorius įvairioms veikloms atlikti taip pat yra svarbesnis didmiesčių gyventojams nei kaimų ir miestelių respondentams (0,10, $p < 0,05$). Užsienio kalbų faktorius, išlaikant darbo vietą yra reikšmingesnis didmiesčio gyventojams, kurių nuomone, jos padeda išlaikyti darbo vietą (–0,14, $p < 0,01$). Panaši tendencija pastebėta karjeros srityje. Siekiant karjeros – kuo didesnėje gyvenamojoje vietovėje gyvena respondentai, tuo labiau linkę manyti, kad užsienio kalba jiems padeda (–0,14, $p < 0,01$).

Nebuvo rasta koreliacinio ryšio tarp gimtosios ar užsienio kalbų kompetencijų svarbos faktorių visuomeninėje ar pilietinėje veikloje pagal gyvenamąsias vietas.

Gebėjimų bendrauti užsienio kalbomis svarbą įvairioms veikloms atlikti labiau vertina didmiestyje gyvenantys respondentai. Nustatytas koreliacinis ryšys tarp kalbų kompetencijų kaip antros eilės faktoriaus ir darbo bei karjeros siekimo (–0,11, $p < 0,01$). Didesnėje vietovėje gyvenantys respondentai mano, kad kalbos labiau padeda darbe bei siekiant karjeros.

Taigi, darytina išvada, kad didmiesčių gyventojai geriau vertina užsienio kalbų svarbą darbo rinkos ir asmeninio tobulėjimo procesuose. Gautas rezultatas patvirtina didmiesčių gyventojų nuomonę, kad kalbų mokėjimas padeda darbe ir karjeroje (–0,11, $p < 0,01$). Noras lavinti užsienio kalbas taip pat labiau

būdingas didmiesčių gyventojams (0,16, $p < 0,01$). Įvairūs kalbų lavinimo būdai (individualus mokymasis, mokymais darbovietėje, ar mokslo įstaigoje, kalbų kursuose, ar savarankiškai, naudojantis internetiniais ištekliais) labiau priimtini didmiesčių gyventojams. Tai patvirtina gautas rezultatas (0,20, $p < 0,05$).

10 skyrius

KULTŪRINIO SĄMONINGUMO KOMPETENCIJŲ TYRIMAS

KULTŪRINIO SĄMONINGUMO KOMPETENCIJŲ KIEKYBINIO TYRIMO ORGANIZAVIMAS

Kultūrinio sąmoningumo kompetencijų anketą sudarė 5 blokai: 1) svarbių pomėgių vertinimo; 2) teiginių apie meną ir jo pritaikymą vertinimo; 3) kultūrinio išprusimo lavinimo įvertinimas; 4) kultūrinio išprusimo lavinimo trukdžių įvertinimas; 5) asmeninių gebėjimų vertinimas.

Duomenų rinkimo ir apdorojimo metodai. Tyrimo duomenys rinkti elektroniniu ir popieriniu būdu. Iš viso anketas užpildė 593 respondentai.

Atliekant tyrimą buvo svarbu nustatyti, kaip kultūrinis išprusimas veikia mūsų pomėgių pasirinkimą, meno kūrinių suvokimą bei gebėjimą kūrybiškai mąstyti ir kokį poveikį gali turėti profesiniame, visuomeniniame bei kultūriname gyvenime. Duomenų analizės metu tikrinta tarp kurių atsakymų ir atsakymų blokų yra statistiškai reikšmingi ryšiai. Koreliacijoms nustatyti tarp ranginių kintamųjų taikytas Kendall τ -b koreliacijos koeficientas. „Kendall koeficientas, kaip ir Spirmeno, naudojamas ranginių kintamųjų ryšio stiprumui įvertinti“ (Čekanavičius ir Murauskas, II t. 2002, p. 37). Koreliacijos stiprumas vertinamas skalėje nuo 0 iki 1 arba nuo 0 iki –1. Teigiamas koeficientas žymi tiesioginę kintamųjų priklausomybę, neigiamas – atvirkštinę. Gautų duomenų analizė atlikta naudojant duomenų apdorojimo ir analizės programos SPSS 16.0 versiją.

Respondentų buvo klausama, kiek jiems svarbūs pomėgiai: laisvalaikiu skaityti knygas; skaityti laikraščius ir žurnalus; lankyti meno parodas; lankyti muziejus; lankyti klasikinės muzikos koncertus ar kitaip jos klausytis; lankyti populiariosios muzikos koncertus ar kitaip jos klausytis; lankyti liaudies muzikos koncertus ar kitaip jos klausytis; žiūrėti spektaklius teatre; žiūrėti spektaklius kultūros namuose; žiūrėti spektaklius per televiziją; žiūrėti kino filmus kino salėje; žiūrėti kino filmus per televiziją (1 klausimas).

Dauguma respondentų (39,1 proc.) atsakydami į šį pirmąjį klausimą, išvardintus pomėgius įvardino kaip svarbius, panašus respondentų skaičius mano, kad šie pomėgiai yra nelabai svarbūs (33,2 proc.). Labai svarbiais išvardintus pomėgius laiko 17,5 proc., o 3,7 proc. respondentų nė vienas šių pomėgių nėra svarbus, visiems kitiems bent vienas pomėgis yra svarbus.

Vertinama ranginėje skalėje: *labai svarbu, svarbu, nelabai svarbu, visiškai nesvarbu, nežinau*. Respondentų nuomone, didžioji dalis vertinamų pomėgių (7) jiems yra svarbūs, kaip nelabai svarbūs vertinami penki. Respondentams svarbu arba labai svarbu laisvalaikiu skaityti knygas (76,3 proc., N = 441), laikraščius ir žurnalus (67,5 proc., N = 390); lankytis populiariosios muzikos koncertuose ar kitaip jos klausytis (55,5 proc., N = 314); žiūrėti spektaklius teatre (70,0 proc., N = 397); kultūros namuose (58,5 proc., N = 325); žiūrėti kino filmus per televiziją (66,8 proc., N = 379) (žr. 10.1 lentelę).

Iš šių rezultatų matyti, kad, respondentų nuomone, pomėgiai yra svarbūs ir nelabai svarbūs. Galime teigti, kad pomėgiai, paremti meniniu ugdymu, turtina asmens dvasinį pasaulį, leidžia plėtoti estetinę, kultūrinę ir bendrąsias kompetencijas, ugdo sumanų ir aktyvų kultūrinio gyvenimo dalyvį.

10.1. lentelė. **Pomėgių vertinimas.**

Pomėgiai	Labai svarbu		Svarbu		Nelabai svarbu		Visiškai nesvarbu	
	N	proc.	N	proc.	N	proc.	N	proc.
Laisvalaikiu skaityti knygas	204	35,3	237	41,0	109	18,9	28	4,8
Laisvalaikiu skaityti laikraščius ir žurnalus	146	25,3	244	42,2	151	26,1	37	6,4
Lankyti meno parodas	81	14,4	201	35,8	209	37,3	70	12,3
Lankyti muziejus	81	14,4	205	36,3	217	38,5	61	10,8
Lankyti klasikinės muzikos koncertus ar kitaip jos klausytis	64	11,7	179	32,7	222	40,5	83	15,1
Lankyti populiariosios muzikos koncertus ar kitaip jos klausytis	74	13,1	240	42,4	198	35,0	54	9,5
Lankyti liaudies muzikos koncertus ar kitaip jos klausytis	55	10,0	156	28,5	236	43,1	101	18,4
Žiūrėti spektaklius teatre	123	21,7	274	48,3	133	23,5	37	6,5
Žiūrėti spektaklius kultūros namuose	86	15,5	239	43,0	175	31,5	56	10,1
Žiūrėti spektaklius per televiziją	53	9,7	156	28,7	252	46,3	83	15,3
Žiūrėti kino filmus kino salėje	96	17,1	237	42,3	184	32,9	43	7,7
Žiūrėti kino filmus per televiziją	110	19,4	269	47,4	156	27,5	32	5,6

Antro klausimo „Įvertinkite, kiek Jums tinka šie teiginiai“ atsakymai rodo, kad labai tinkantys teiginiai: gerbiu kitaip mąstančius žmones (32,0 proc.); toleruoju kitaip save išreiškiančius žmones, tautas, pažiūras (32,9 proc.).

Teorinėje dalyje buvo kalbama apie domėjimosi menu ir estetikos poreikį, jo įtaką formuojant žmogaus požiūrį į pasaulį. Gauti duomenys rodo, kad pats žmogus pasirenka, kaip jam suvokti, pastebėti ir įvertinti įvairių kūrinių grožį. Respondentų nuomone, didžioji dalis teiginių jiems yra tinkami: aš domiuosi menu (49,9 proc.); jaučiu meno poreikį (31,0 proc.); suvokiu meno poreikį (32,2 proc.); pritaikau patirtą meno kūrinio poveikį asmeniniame gyvenime (30,6 proc.); nuosekliai lavinu savo kultūrinį išprusimą (37,0 proc.); gebu bendrauti su žmonėmis kultūros ir meno klausimais (32,0 proc.); gerbiu kitaip mąstančius žmones (48,1 proc.); toleruoju kitaip save išreiškiančius žmones, tautas, pažiūras (46,5 proc.).

Nelabai tinkantys ir visai netinkantys teiginiai buvo šie: pritaikau meno kūrinio poveikį profesinėje veikloje (atitinkamai 22,9 proc. ir 17,0 proc.); dalyvauju profesionalaus meno kūrybinėje veikloje (26,0 proc. ir 29,7 proc.); dalyvauju meno mėgėjų kūrybinėje veikloje (24,4 proc. ir 32,0 proc.). Galima teigti, kad turėdami meninį pasirengimą, patiria stipresnę estetinį išgyvenimą, darosi imlesni grožiui, o tai ugdo ir puoselėja meninę kultūrą, sudaro galimybes atskleisti kūrybiškumui, lavina gebėjimą pastebėti bei vertinti grožį ir poreikį jį kurti. Menas padeda auklėti jautrią asmenybę, kuri, bendraudama su žmonėmis, siekia grožio ir savo kasdieninio gyvenimo veikloje.

Respondentų buvo klausama „Kur ir kaip jie lavina savo kultūrinį išprusimą?“ (3 klausimas). Neigiamai į šį klausimą atsakė 57,9 proc. tyrime dalyvavusių apklaustųjų, o 42,0 proc. teigė lavinantys savo kultūrinį išprusimą. Išskiriami dažniausi lavinimo būdai buvo pasirenkami: skaitau knygas (73,7 proc.); skaitau laikraščius ir žurnalus (75,5 proc.); stebiu spektaklius (52,4 proc.); lankau kultūros renginius (50,9 proc.). Mažiausiai populiarūs lavinimo būdai: lankau kūrybinius vakarus (24,3 proc.); skaitau matytų spektaklių pjeses (8,6 proc.); skaitau teoretikų, kritikų straipsnius (18,4 proc.); atlieku savarankiškas kūrybines užduotis ar darbus (24,1 proc.). Kultūrinio išprusimo lavinimas padeda formuoti intelektualų, kompetentingą ir kūrybingą žmogų. Turėdami savo suvokimą jie siekia gilesnio pažinimo, o kultūrinio išprusimo kompetencijos lavinimas yra vienas iš būdų ugdyti visą žmogaus asmenybę, puoselėti jos vidinę ir išorinę darną, jautrumą, kūrybiškumą bei raiškos individualumą.

Respondentai turėjo atsakyti „Kas jiems trukdo lavinti kultūrinį išprusimą?“ (4 klausimas). Analizuojant gautus atsakymo variantus matyti, jog dauguma respondentų (82,5 proc.) teigia negalintys įvardinti priežasčių, trukdančių lavinti kultūrinį išprusimą. Apklaustųjų nuomone, lavinti kultūrinio išprusimo niekas netrukdo (55,6 proc.), trukdo (44,4 proc.). Respondentams užtenka kultūrinių renginių (88,5 proc.), meno kolektyvų, būrelių, trupinių (93,1 proc.). Asmeninės priežastys taip pat nėra kultūrinio išprusimo lavinimo trukdis: ryžto trūkumas (79,4 proc.), tingiu, neprisiverčiu (88,9 proc.), nėra laiko (75,9 proc.). Didelė dalis respondentų mato lavinimosi prasmę (95,3 proc.) ir tik 4,7 proc. nemato lavinimosi prasmės.

10.2. lentelė. Kultūrinio sąmoningumo gebėjimų vertinimas vertinimas.

Gebėjimas	Gera		Daugiau gerai nei blogai		Vidutiniškai		Daugiau blogai nei gerai		Blogai		Suma	
	N	proc.	N	proc.	N	proc.	N	proc.	N	proc.	N	proc.
Suformuluoti sau savo tikslus, idėjas	241	43,1	165	29,5	136	24,3	16	2,9	1	0,2	559	100
Spręsti asmenines vidines problemas	213	37,6	178	31,4	146	25,8	22	3,9	7	1,2	566	100
Įtikinti kitus, kad galiu būti toks koks esu	188	34,7	181	33,4	147	27,1	19	3,5	7	1,3	542	100
Priimti iššūkius ir naujas saviraiškos galimybes	176	31,7	181	32,6	167	30,1	27	4,9	4	0,7	555	100
Prisiimti atsakomybę už savo veiksmus	320	56,8	150	26,6	83	14,7	9	1,6	1	0,2	563	100
Pasinaudoti atsiradusiomis galimybėmis išreikšti save	190	34,5	198	36,0	143	26,0	14	2,5	5	0,9	550	100
Išsakyti savo nuomonę tarp tos srities kokios srities specialistų	163	30,6	191	35,8	147	27,6	24	4,5	8	1,5	533	100
Organizuoti savo veiklą pagal savo pomėgius	196	36,1	183	33,7	138	25,4	24	4,4	2	0,4	543	100
Įgyvendinti savo tikslus, idėjas	180	33,0	193	35,4	138	25,3	30	5,5	4	0,7	545	100
Planuoti savo laiką, atsižvelgiant į kultūrinius įvykius	143	27,4	172	33,0	172	33,0	29	5,6	6	1,1	522	100
Planuoti ir atlikti savo darbus kūrybingai	175	33,1	177	33,5	146	27,7	24	4,5	6	1,1	528	100
Veikti savarankiškai	239	43,3	194	35,1	103	18,7	9	1,6	7	1,3	552	100
Bendrauti ir bendradarbiauti su kitų kultūrų žmonėmis	182	35,0	161	31,0	139	26,7	33	6,3	5	1,0	520	100
Originaliai mąstyti	184	35,9	163	31,8	142	27,7	22	4,3	2	0,4	513	100

Tyrimė dalyvavusių respondentų buvo prašoma įvertinti savo turimus gebėjimus (5 klausimas). Respondentai savo turimus gebėjimus vertina gerai (36,8 proc.) ir daugiau gerai nei blogai (32,8 proc.). Vidutiniškai savo gebėjimus vertina (25,6 proc.), daugiau blogai nei gerai (4,0 proc.) ir blogai (0,9 proc.). Geriausiai vertinami gebėjimai: prisiimti atsakomybę už savo veiksmus (56,8 proc.); veikti savarankiškai (43,3 proc.); suformuluoti sau savo tikslus (43,1 proc.) (žr. 10.2. lentelę).

Buvo siekiama nustatyti kultūrinio išprusimo svarbą keturiuose dimensijose:

- 1) profesinės veiklos bei darbo uždavinių sprendimo;
- 2) profesinės karjeros siekimo;
- 3) dalyvavimo visuomeninėje, kultūrinėje veikloje bei piliečio pareigų vykdymo;
- 4) asmeninio tobulėjimo.

Šiuo tyrimu taip pat siekta nustatyti, kaip (ar) kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda darbo, asmeninės bei visuomeninės veiklos srityse: 1) ieškant darbo vietos; 2) išlaikant darbo vietą; 3) siekiant profesinės karjeros; 4) dalyvaujant visuomeninėje ir pilietinėje veikloje. Respondentų teigimu, kultūrinio išprusimo gebėjimai svarbiausią vaidmenį atlieka, ieškant darbo vietos (58,7 proc.). Šių gebėjimų svarbą panašiai mato respondentai: išlaikant darbo vietą (45,2 proc.), siekiant karjeros (47,0 proc.) ir dalyvaujant visuomeninėje ir pilietinėje veikloje (42,4 proc.).

Tolesniais klausimais buvo bandoma nustatyti, kaip ir kokiais atvejais kultūrinio išprusimo gebėjimai (7 klausimas) padeda: 1) ieškoti informacijos apie darbo vietas; 2) parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus; 3) bendrauti su darbdaviais ieškant darbo; 4) prisistatyti atrankos metu. Labiausiai kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda: ieškoti informacijos apie darbo vietas (66,1 proc.); parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus (55,4 proc.); bendrauti su darbdaviais ieškant darbo (59,0 proc.); prisistatyti darbo atrankos metu (54,1 proc.). Galima sakyti, kad menas laikomas tam tikra kalba ir komunikacijos priemone, kurią suprasdami, naudojame savo menines ir estetiškas kompetencijas. Kultūrinio išprusimo gebėjimo turėjimas leidžia stebėti, išgyventi ir suvokti socialinę aplinką, jos keitimąsi. Poreikis ugdyti meno pajautimo poreikį apima nuolatinį asmenybės dvasinį ir socialinį ugdymą, kurio galutinis tikslas – brandus asmenybės išsivystymas. Daroma prielaida, kad respondentams turimi įvairiapusiai meniniai gebėjimai, kurie ugdomi jausmų raiškos kultūra, paskatinti asmenybės individualumo ir saviraiškos atsiskleidimo, padeda išreikšti save, kurti, komu-

nikuoti, įprasminti save kasdienėje veikloje, padeda pasiekti norimų tikslų įvairiose gyvenimo srityse.

Ketvirtasis klausimų blokas „**Darbo vietos išlaikymas**“ skirtas darbo vietos išlaikymo ir kultūrinio išprusimo santykio tyrimui. Į klausimą „Ar Jums svarbu darbo vietos išlaikymas?“ (8) teigiamai atsakė 81,3 proc. (N = 482) respondentai, neigiamai – 18,7 proc. (N = 111). Atsakymų analizė rodo, kad kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda išlaikyti darbo vietą.

Šių respondentų buvo klausama, kaip (ar) kultūrinio išprusimo gebėjimai (9 klausimas) padeda: 1) pasiekti didesnių rezultatų per darbo dieną; 2) sutaupyti laiko ir jėgų; 3) bendrauti ir bendradarbiauti su kolegomis; 4) spręsti su darbu susijusius klausimus ir problemas; 5) laikytis kokybės reikalavimų; 6) kurti naujus sprendimus ir idėjas; 7) ginti savo teises. Akivaizdu, kad kultūrinis išprusimas yra vertinamas kaip padedantis siekti geresnių rezultatų, taip galvoja tyrimo imties pusė (50,6 proc.). Bendraujant ir bendradarbiaujant su kolegomis šie gebėjimai taip pat yra svarbūs (69,1 proc.), kitose srityse šie gebėjimai nėra svarbūs. Pastebėta, kad kur kas mažesniai apklaustųjų skaičiui svarbūs gebėjimai, padedantys: sutaupyti laiko ir jėgų (31,3 proc.); spręsti su darbu susijusius klausimus ir problemas (47,9 proc.) ar laikantis kokybės (35,3 proc.); kurti naujus sprendimus ir idėjas (49,8 proc.), ir visai nedaug respondentų sutinka, kad kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda ginti savo teises (32,2 proc.) (žr. 10.3 lentelę). Remiantis gautais duomenimis, galima teigti, kad kultūrinio išprusimo gebėjimai taip pat yra svarbūs, siekiant išlaikyti esamą darbo vietą. Gebėjimai suteikia galimybę geriau suprasti ir pažinti save pačius. Gauti reikalingų žinių ir tiesiog tvarkyti kasdienes reikalus.

10.3. lentelė. **Kultūrinio išprusimo gebėjimų svarba, išlaikant darbo vietą** (atsakymų „taip“ procentas).

	Pasiekti geresnių rezultatų	Sutaupyti laiko ir jėgų	Bendrauti ir bendradarbiauti su kolegomis	Spręsti su darbu susijusius klausimus ir problemas	Laikytis kokybės reikalavimų	Kurti naujus sprendimus ir idėjas	Ginti savo teises
Kultūrinio išprusimo gebėjimai	50,6	31,3	69,1	47,9	35,3	49,8	32,2

Penktasis klausimų blokas „**Profesinės karjeros siekimas**“ buvo sutelktas į kultūrinio išprusimo gebėjimų svarbą profesinei karjerai. Į klausimą „Ar Jums

svarbu profesinės karjeros siekimas?“ (10) gauti atsakymai rodo, jog karjera yra svarbi tyrimo dalyviams – 75,0 proc. apklaustųjų atsakė teigiamai.

Kitu klausimu (11) buvo siekta nustatyti, ar (kaip) kultūrinio išprusimo gebėjimai yra aktualūs šešiose kategorijose: 1) padeda savarankiškai planuoti karjerą; 2) padeda ieškoti informacijos apie karjeros galimybes; 3) padeda bendrauti su žmonių išteklių specialistais karjeros klausimais; 4) padeda vertinti pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas; 5) padeda pateikti darbdaviams savo privalumus; 6) padeda kurti ir plėtoti savarankišką verslą. Kultūrinio išprusimo gebėjimai labiausiai padeda: savarankiškai planuoti karjerą (53,7 proc.); ieškoti informacijos apie karjeros galimybes (51,5 proc.); bendrauti su žmonių išteklių specialistais karjeros klausimais (52,6 proc.); pateikti darbdaviams savo privalumus (53,7 proc.). Kitose kategorijose šie gebėjimai vaidina menkesnį vaidmenį ir, respondentų nuomone, nėra tokie reikšmingi: kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda: vertinti pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas (37,8 proc.); kurti ir plėtoti savarankišką verslą (33,0 proc.). Apibendrinti duomenys pateikti lentelėje. Kultūrinio išprusimo gebėjimų vaidmuo svarbus intelektualaus, emocinio ir dvasinio gyvenimo elementas siekiant karjeros. Todėl galima išvada, kad karjerą respondentai planuoja ir siekia jos kultūrinio tobulėjimo ir įvairių kompetencijų įgijimo keliu. (žr. 10.4. lentelę).

10.4. lentelė. **Kultūrinio išprusimo gebėjimų svarba siekiant karjeros** (atsakymų „taip“ procentas).

	Padeda savarankiškai planuoti karjerą	Padeda ieškoti informacijos apie karjeros galimybes	Padeda bendrauti su žmonių išteklių specialistais karjeros klausimais	Padeda vertinti pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas	Padeda pateikti darbdaviams savo privalumus	Padeda kurti ir plėtoti savarankišką verslą
Kultūrinio išprusimo gebėjimai	53,7	51,5	52,6	37,8	53,7	33,0

Kitas klausimų blokas skirtas kultūrinio išprusimo gebėjimų svarbos visuomeninės ir pilietinės veiklos tyrimui. 12 anketos klausimas buvo sutelktas į respondentų pilietinį aktyvumo nustatymą. Buvo išskirtos septynios kategorijos: 1) padeda dalyvauti savivaldybių renginiuose; 2) padeda savanoriškai teikti pagalbą savivaldybėms; 3) padeda dalyvauti vietos bendruomenės veikloje; 4) padeda prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenės plėtrą; 5) padeda rinkti ir skleisti informaciją bendruomenėje; 6) padeda rasti veiklą sau vietos ben-

druomenėje (-se); 7) padeda skatinti naują vietos bendruomenės veiklą. Atsakymai „*Taip*“ ir „*Ne*“ pasiskirstė beveik po lygiai. Teigiamai atsakė 321 tyrime dalyvavusiųjų (54,1 proc.), neigiamai – 272 respondentai (45,9 proc.).

Kito klausimo „Kaip bendravimo gebėjimai padeda dalyvauti visuomeninėje veikloje?“ (13) atsakymai pasiskirstė įvairiai. Tie, kurie atsakė teigiamai, nurodė, kad labiausiai kultūrinio išprusimo gebėjimus vertina, dalyvaudami savivaldybių organizuojamuose renginiuose ir iniciatyvose (52,3 proc.), palaikydami ryšius su vietos bendruomenėmis (62,3 proc.) bei rasdami sau veiklos vietos bendruomenėse (53,0 proc.). Trečdalis respondentų pažymėjo, kad jie padeda savanoriškai teikti pagalbą savivaldybėms (29,9 proc.); padeda priimti atsakomybę už vietos bendruomenės plėtrą (32,4 proc.); padeda rinkti ir skleisti informaciją bendruomenėje (36,1 proc.), padeda skatinti naują vietos bendruomenės veiklą (30,8 proc.).

Paskutinis klausimų blokas buvo skirtas siekiant išsiaiškinti kultūrinio išprusimo kompetencijų lavinimąsi, stebint dramos teatro spektaklius. Respondentų buvo prašoma atsakyti „Kaip dažnai jie lankosi teatro spektakliuose?“. Gana nemaža respondentų dalis atsakė, jog tai daro kartą ar kelis per metus (49,6 proc.). Rečiau lanko spektaklius 16,2 proc. apklaustųjų. Kartą per savaitę arba dažniau lanko 7 tyrime dalyvavę asmenys (1,2 proc.), o kartą ar kelis kartus per mėnesį – 78 respondentai (13,5 proc.). Kiti teigė teatre niekada nesilankantys (10,7 proc.), anksčiau lankėsi, o dabar nesilanko (8,8 proc.).

10. 5. lentelė. **Priežastys, dėl kurių lankomasi dramos teatro spektakliuose.**

Priežastys	Dažniai (N)	Procentai
Mėgstu teatro meną	233	39,3
Tai mano laisvalaikio praleidimo forma	164	27,7
Aš suvokiu teatro meną	90	15,2
Spektaklis skatina mano mintis ir jausmus mane supančios aplinkos pažinimui	199	33,6
Spektaklis skatina mane kūrybinei saviraiškai	116	19,6
Spektaklis man – tai galimybė pažinti savo trūkumus ir privalumus	95	16,0
Spektaklis man – bendravimas	136	22,9
Negaliu atsakyti žmonėms, kurie mane kviečia apsilankyti spektaklyje	78	13,2

Kitu anketos klausimu siekta išsiaiškinti, kodėl lankosi dramos teatro spektakliuose?. Buvo išskirtos devynios galimos lankymosi dramos teatre priežastys:

mėgstu teatro meną, tai mano laisvalaikio praleidimo forma, aš suvokiu teatro meną, spektaklis skatina mano mintis ir jausmus mane supančios aplinkos pažinimui, spektaklis skatina mane kūrybinei saviraiškai, spektaklis man – tai galimybė pažinti savo trūkumus ir privalumus, spektaklis man – bendravimas, negaliu atsakyti žmonėms, kurie mane kviečia apsilankyti spektaklyje. Pati populiariausia priežastis – mėgstu teatro meną (39,3 proc.). Lentelėje pateikiamos ir kitos lankymosi dramos teatro spektaklyje priežastys (žr. 10.5. lentelę).

Kitas anketos klausimas susijęs su ankstesniuoju, nes juo buvo siekiama išsiaiškinti, kodėl nesilankoma dramos teatro spektakliuose? Išskirta dešimt galimų dramos teatro nelankymo priežasčių: netoli nėra teatro; neatvyksta dramos teatrai su teatrais ten, kur gyvenu; retai gastroliuoja dramos teatrai; manęs iš viso nedomina dramos teatro spektakliai; per brangūs bilietai; netinka lygis (per žemas); netinka lygis (per aukštas); netinka rodomų spektaklių žanrai (komedija, tragedija, drama); fiziškai sunku, trukdo amžius, negalia. Pati populiariausia priežastis – per brangūs bilietai (13,3 proc.). Lentelėje mažėjimo tvarka pateikiamos ir kitos galimos nesilankymo dramos teatro spektakliuose priežastys (žr. 10.6. lentelę).

10.6. lentelė. Priežastys, dėl kurių nesilankoma dramos teatro spektakliuose.

Priežastys	Dažniai (N)	Procentai
Per brangūs bilietai	79	13,3
Netoli nėra teatro	57	9,6
Manęs iš viso nedomina dramos teatro spektakliai	36	6,1
Neatvyksta dramos teatrai su teatrais ten, kur gyvenu	29	4,9
Retai gastroliuoja dramos teatrai	22	3,7
Netinka rodomų spektaklių žanrai (komedija, tragedija, drama)	17	2,9
Fiziškai sunku, trukdo amžius, negalia	16	2,7
Netinka lygis (per žemas)	10	1,7
Netinka lygis (per aukštas)	2	0,3

Interpretuojant gautus duomenis matyti, kad respondentai dramos teatro nelanko dėl labai aiškių priežasčių, kurias lemia jų gyvenamoji vieta (netoli nėra teatro, neatvyksta dramos teatrai su teatrais ten, kur gyvenu). Kiti teigia, kad teatro spektakliai jų visiškai nedomina (N = 36). Panašus skaičius respondentų teigia teatro nelankantys, nes teatrai retai gastroliuoja (N = 22), netinka rodomų

spektaklių žanras (N = 17), fiziškai sunku, trukdo amžius, negalia (N = 16). Labai nedaug respondentų yra nepatenkinti teatro spektaklių lygiu (N = 12).

KULTŪRINIO SĄMONGUMO KOMPETENCIJŲ KORELIACIJOS

Suaugusiųjų kompetencijų plėtojimas grindžiamas visų žmogaus turimų intelektualinių išteklių panaudojimu, kurie dažnai yra traktuojami kaip įvairių bendrųjų gebėjimų raiškos rezultatai. Kultūrinis sąmomingumas ir raiška yra viena iš aštuonių bendrųjų kompetencijų grupės, kurią gauti tyrimo rezultatai leidžia analizuoti. Toliau pateikiamos kultūrinio sąmomingumo kompetencijų koreliacijos anketos klausimų blokų viduje arba tarp blokų.

SVARBIŲ POMĖGIŲ VERTINIMO BLOKAS

Pastebėta, jog pomėgiai skaityti, lankytis meno renginiuose ar žiūrėti filmus teigiamai koreliuoja tarpusavyje, nepriklausomai nuo to, koks jis yra. Koreliacijos statistiškai reikšmingos. Stipri ir labai stipri teigiama koreliacija aptikta tarp lankymosi meno renginiuose, rodanti, kad tie, kurie lankosi meno parodose, lankosi ir muziejuose (Kendall tau-b = 0,82**, p = 0,001). Teigiama koreliacija pastebėta tarp „žiūrėti spektaklius teatre“ ir „žiūrėti spektaklius kultūros namuose“ (Kendall tau-b = 0,65**), tarp „lankyti meno parodas ir lankyti klasikinės muzikos koncertus ar kitaip jos klausytis“ (Kendall tau-b = 0,55**).

Statistiniai ryšiai tarp kitų pomėgių nėra tokie stiprūs. Vidutinis ryšys nustatytas tarp „lankyti klasikinės muzikos koncertus ar kitaip jos klausytis“ ir „lankyti populiarios muzikos koncertus ar kitaip jos klausytis“ (Kendall tau-b = 0,36**) bei „laisvalaikiu skaityti knygas“ ir „laisvalaikiu skaityti laikraščius ir žurnalus“ (Kendall tau-b = 0,34**).

Vidutinio stiprumo ryšys gautas tarp „lankyti klasikinės muzikos koncertus ar kitaip jos klausytis“ ir „lankyti liaudies muzikos koncertus ar kitaip jos klausytis“ (Kendall tau-b = 0,55**); tarp „lankyti muziejus“ ir „lankyti klasikinės muzikos koncertus ar kitaip jų klausytis“ (Kendall tau-b = 0,57**); tarp „lankyti meno parodas“ ir „žiūrėti spektaklius teatre“ (Kendall tau-b = 0,50**). Taip pat vidutiniškai stiprūs ryšiai aptikti tarp „žiūrėti kino filmus kino salėje“ ir

„žiūrėti kino filmus per televiziją“ (Kendall tau-b = 0,47**); tarp „lankyti liaudies muzikos koncertus ar kitaip jos klausytis“ ir „žiūrėti spektaklius per televiziją“ (Kendall tau-b = 0,43**); tarp „žiūrėti spektaklius kultūros namuose“ ir „žiūrėti spektaklius per televiziją“ (Kendall tau-b = 0,41**); tarp „laisvalaikio skaityti knygas“ ir „žiūrėti spektaklius teatre“ (Kendall tau-b = 0,40**).

Gauti duomenys buvo analizuojami remiantis ir faktorine duomenų analize, siekiant dar labiau suprasti, kaip respondentai vertina kultūrinio sąmoningumo kompetencijos aktualumą ir jos ryšį su savo asmeniniais pomėgiais. Atsakymus galima suskirstyti į dvi labai aiškias sritis: mėgstančius klasikinį meną (laisvalaikio skaityti knygas, lankyti meno parodas, lankyti muziejus, lankyti liaudies muzikos koncertus ar kitaip jos klausytis, žiūrėti spektaklius teatre, žiūrėti spektaklius kultūros namuose) ir populiariųjų (lankyti populiariosios muzikos koncertus ar kitaip jos klausytis, žiūrėti spektaklius per televiziją, žiūrėti kino filmus kino salėje, žiūrėti kino filmus per televiziją) (žr. 10.7. lentelę).

10.7. lentelė. **Pomėgiai: klasikinis ir populiariusis meno faktoriai.**

Pomėgiai	Meno faktorius	
	1. Klasikinis	2. Populiariusis
Kiek Jums yra svarbūs šie pomėgiai: lankyti meno parodas	0,914	-0,143
Kiek Jums yra svarbūs šie pomėgiai: lankyti muziejus	0,908	-0,100
Kiek Jums yra svarbūs šie pomėgiai: lankyti klasikinės muzikos koncertus ar kitaip jos klausytis	0,762	
Kiek Jums yra svarbūs šie pomėgiai: žiūrėti spektaklius teatre	0,674	0,172
Kiek Jums yra svarbūs šie pomėgiai: žiūrėti spektaklius kultūros namuose	0,597	0,229
Kiek Jums yra svarbūs šie pomėgiai: lankyti liaudies muzikos koncertus ar kitaip jos klausytis	0,580	0,164
Kiek Jums yra svarbūs šie pomėgiai: laisvalaikio skaityti knygas	0,559	
Kiek Jums yra svarbūs šie pomėgiai: laisvalaikio skaityti laikraščius ir žurnalus	0,341	0,246
Kiek Jums yra svarbūs šie pomėgiai: žiūrėti kino filmus per televiziją	-0,202	0,928
Kiek Jums yra svarbūs šie pomėgiai: žiūrėti kino filmus kino salėje		0,597
Kiek Jums yra svarbūs šie pomėgiai: lankyti populiariosios muzikos koncertus ar kitaip jos klausytis	0,294	0,481
Kiek Jums yra svarbūs šie pomėgiai: žiūrėti spektaklius per televiziją	0,291	0,454

Statistiškai reikšmingas ir gana stiprus ryšys kino filmų žiūrėjimo per televiziją: su muziejų lankymu (Kendall tau-b = 0,75**), bet labai silpni su liaudies muzikos koncertų lankymu ir jos klausymu (Kendall tau-b = 0,16**), spektaklių žiūrėjimu kultūros namuose (Kendall tau-b = 0,17**), spektaklių žiūrėjimu teatre (Kendall tau-b = 0,18**). Taip pat labai stiprus ryšys kino filmų žiūrėjimo kino salėje: su laisvalaikio skaitomomis knygomis (Kendall tau-b = 0,97**) ir labai silpnas su laisvalaikio skaitomais laikraščiais ir žurnalais (Kendall tau-b = 0,15**), meno parodų lankymu (Kendall tau-b = 0,20**), klasikinės muzikos koncertų lankymu ir muzikos klausymu (Kendall tau-b = 0,20**). Galima teigti, kad visais atvejais pastebėta teigiama koreliacija tarp vertinamų pomėgių. Vadinasi, pomėgis skaityti knygas gali paskatinti laisvalaikio skaityti laikraščius ir žurnalus. Mėgstantys lankyti meno parodas dažniau lankysis muziejuose, klasikinės muzikos koncertuose, taip pat rinksis žiūrėti spektaklius teatre. Pomėgis lankytis klasikinės muzikos koncertuose ar kitaip jos klausytis susijęs su pomėgiu domėtis populiariąja ir liaudies muzika. Na, o mėgstantys kino filmus žiūrėti kino salėje, žiūrės juos ir per televiziją.

Gauti du faktoriai buvo palyginti vyrų ir moterų grupėje. Rezultatai rodo, kad moterų pomėgiai abiejuose grupėse yra stipriau išreikšti, tačiau ir vyrai domisi tiek klasikiniu, tiek ir populiariuoju menu. Analizuojant klasikinius ir populiariusius pomėgius amžiaus grupėse, matyti, kad kuo vyresnis, tuo didėja susidomėjimas meno parodomis, muziejais, klasikinės ir liaudies muzikos koncertais ir jų lankymu bei spektaklių teatre ar kultūros namuose žiūrėjimu, o populiariojo meno pomėgis labiau vertinamas jaunesnių respondentų. Labiau išsilavinę respondentai taip pat labiau domisi klasikiniiais pomėgiais nei žemesnio išsilavinimo. Gyvenamoji vieta pasirenkant pomėgius reikšmės neturi (žr. 10.7. lentelę).

Vertinti pomėgiai parodo, kad respondentams yra svarbu savo laisvalaikį ar kasdienę veiklą praleisti prasmingai, užsiimti mėgstama veikla ir taip realizuoti save. Pomėgių svarba ir teikiami prioritetai paaiškina jų gyvenimo būdą. Nėra nereikšmingų ar mažiau svarbių pomėgių. Respondentas pasirenka tą veiklą, kuri jam teikia malonumą ir leidžia tobulėti. Analizuodami klasikinio ar populiariojo meno pasirinkimą matome, kad meno parodos, muziejai, muzika, spektakliai, knygos, kino filmai respondentams leidžia gilinti ir plėsti kultūrinio išprusimo gebėjimus, pritaikant mene įgytas žinias, jie gali kūrybingiau priimti sprendimus ir spręsti iškilusias problemas. Pomėgis, paremtas menu ar veikla susijusia su kultūra, leidžia save vertinti kaip asmenį, pasižymintį

unikaliomis savybėmis bei padeda priimti pokyčius kaip neišvengiamą gyvenimo dalį. Kultūrinio išprusimo gebėjimo turėjimas ir jo ryšys su pasirinktais pomėgiais nusako respondento santykį su savimi bei jį supančia aplinka.

TEIGINIŲ APIE MENĄ IR JO PRITAIKYMĄ VERTINIMO BLOKAS

Respondentų gebėjimas suvokti meno kūrinius ir juos pritaikyti savo gyvenime teigiamai koreliuoja tarpusavyje. Šiame bloke visos koreliacijos statistiškai reikšmingos. Stipriausias ryšys aptiktas tarp teiginių „dalyvauju profesionalaus meno kūrybinėje veikloje“ ir „dalyvauju meno mėgėjų kūrybinėje veikloje“ (Kendall tau-b = 0,79**); „jaučiu meno poreikį“ ir „domiuosi menu“ (Kendall tau-b = 0,79**). Stipri teigiama koreliacija aptikta tarp teiginių „gerbiu kitaip mąstančius žmones“ ir „toleruoju kitaip save išreiškiančius žmones, tautas, pažiūras“ (Kendall tau-b = 0,73**); tarp „jaučiu meno poreikį“ ir „suvokiu meno kūrinius“ (Kendall tau-b = 0,72**); tarp „domiuosi menu“ ir „suvokiu meno kūrinius“ (Kendall tau-b = 0,70**). Matome, kad respondentai, besidomintys ir jaučiantys meno poreikį, aktyviai dalyvauja meno kūrybinėje veikloje, lengviau suvokia meno kūrinius, o tai padeda kūrybiškiau, laisviau ir tolerantiškiau žiūrėti į kitaip mąstančius, ir kitaip save išreiškiančius žmones.

Teigiamas gana stiprus ryšys nustatytas tarp teiginių „pritaikau patirtą meno kūrinio poveikį profesinėje veikloje“ ir „pritaikau patirtą meno kūrinio poveikį asmeniniame gyvenime“ (Kendall tau-b = 0,69**); tarp „pritaikau patirtą meno kūrinio poveikį asmeniniame gyvenime“ ir „nuosekliai lavinu savo kultūrinį išprusimą“ (Kendall tau-b = 0,60**). Vidutiniškai stiprus, bet statistiškai reikšmingas ryšys nustatytas teiginiuose „suvokiu meno kūrinius“ ir „gebu bendrauti su žmonėmis kultūros ir meno klausimais“ (Kendall tau-b = 0,58**). Kultūrinio išprusimo turimi gebėjimai ir meno kūrinių poveikis, respondentų nuomone, pritaikomas asmeniniame gyvenime ir profesinėje veikloje. Noras lavinti kultūrinį išprusimą skatina domėtis menu, jį suvokti, o tai praplečia bendravimo galimybes su įvairiais žmonėmis ir skirtingomis kultūromis.

Silpniausiai koreliacija aptikta tarp teiginio „gerbiu kitaip mąstančius“ su „dalyvauju profesionalaus meno kūrybinėje veikloje“ (Kendall tau-b = 0,13**) ir „dalyvauju meno mėgėjų kūrybinėje veikloje“ (Kendall tau-b = 0,16**); taip pat teiginio „toleruoju kitaip save išreiškiančius žmones, tautas pažiūras“ su „dalyvauju profesionalaus meno kūrybinėje veikloje“ (Kendall tau-b = 0,16**), „dalyvauju meno

mėgėjų kūrybinėje veikloje“ (Kendall tau-b = 0,19**). Respondentų nuomone, kultūrinio sąmoningumo turimos kompetencijos pagrįstos pagarba kitaip mąstančiam žmogui, tai leidžia nebijant išreikšti ir save, būti aktyviam visuomenės piliečiui, dalyvaujančiam kūrybinėje, meninėje veikloje.

Galima teigti, kad besidomintieji menu stipriau jaučia meno poreikį ir suvokia meno kūrinius, o jaučiantieji meno poreikį geriau suvokia meno kūrinius. Meno kūrinių suvokimas padeda bendrauti su žmonėmis įvairiais kultūros ir meno klausimais. Domėjimasis menu leidžia kultūrinio sąmoningumo kompetenciją pritaikyti profesinėje veikloje ir gyvenime. Nuoseklus kultūrinio išprusimo lavinimas padeda patirtą meno kūrinių poveikį pritaikyti asmeniniame gyvenime. Domėjimas menu, jo poveikio jautimas skatina dalyvauti profesionalaus meno ir mėgėjų kūrybinėje veikloje. Asmeninis kultūrinio sąmoningumo tobulinimas skatina toleranciją kitaip save išreiškiantiems žmonėms ir jų pažiūroms. Tai taip pat svarbu bendraujant su įvairiais žmonėmis kultūros ir meno klausimais.

Analizuojant gautus duomenis ir vertinant koreliacijas pamėginta ieškoti ryšių ir tarp skirtingų klausimų grupių. Buvo analizuojami galimi tarpusavio ryšiai tarp pomėgių ir domėjimosi menu blokų. Gauti duomenys rodo, kad jie koreliuoja tarpusavyje bet ryšys yra gana vidutiniškas. Tarpusavyje koreliuoja teiginys „nuosekliai lavinu savo kultūrinį išprusimą“ su pomėgiais: laisvalaikiu skaityti knygas (Kendall tau-b = 0,27**), laikraščius ir žurnalus (Kendall tau-b = 0,25**), lankyti klasikinės muzikos koncertus ir kitaip jos klausytis (Kendall tau-b = 0,41**), lankyti populiariosios muzikos koncertus ir kitaip jos klausytis (Kendall tau-b = 0,25**), lankyti liaudies muzikos koncertus ir kitaip jos klausytis (Kendall tau-b = 0,34**), žiūrėti spektaklius: teatre (Kendall tau-b = 0,40**), kultūros namuose (Kendall tau-b = 0,35**), per televiziją (Kendall tau-b = 0,22**), žiūrėti kino filmus kino salėje (Kendall tau-b = 0,17**). Koreliacinis ryšys aptinkamas tarp pomėgio: žiūrėti kino filmus kino salėje ir teiginio „pritaikau patirtą meno kūrinių poveikį profesinėje veikloje“ (Kendall tau-b = 0,18**), silpnesnė koreliacija matoma tarp pomėgio: žiūrėti kino filmus per televiziją ir teiginio „pritaikau patirtą meno kūrinių poveikį asmeniniame gyvenime“ (Kendall tau-b = 0,12**). Gana stiprūs koreliaciniai ryšiai juntami tarp teiginio „aš domiuosi menu“ ir pomėgių: lankyti meno parodas (Kendall tau-b = 0,56**), lankyti muziejus (Kendall tau-b = 0,49**). Matome, kad respondentai lavina savo kultūrinį išprusimą pasirinkdami pomėgį, atliepiantį jo poreikius. Pomėgiai ir meno pajautimas leidžia save realizuoti bei

padeda profesinėje veikloje būti lankstesniems, gebantiems priimti iššūkius ir juos suvaldyti.

Duomenys buvo analizuojami taikant faktorinę analizę. Šios analizės būdu išskirtos dvi teiginių grupės, kurios sudaro du faktorinės analizės faktorius, kurie rodo kaip respondentai vertina ir suvokia tam tikrus teiginius, susijusius su menu, jo reikalingumu ir pritaikomumu įvairiose veiklose (žr. 10.8. lentelę)

10.8. lentelė. **Vertinamų teiginių išskyrimas į faktorius.**

Teiginiai	Faktorius	
	1	2
Kaip Jums tinka šie teiginiai: jaučiu meno poreikį	0,835	
Kaip Jums tinka šie teiginiai: suvokiu meno kūrinius	0,834	
Kaip Jums tinka šie teiginiai: pritaikau patirtą meno kūrinio poveikį profesinėje veikloje	0,831	
Kaip Jums tinka šie teiginiai: aš domiuosi menu	0,807	
Kaip Jums tinka šie teiginiai: dalyvauju profesionalaus meno kūrybinėje veikloje	0,788	-0,129
Kaip Jums tinka šie teiginiai: pritaikau patirtą meno kūrinio poveikį asmeniniame gyvenime	0,787	
Kaip Jums tinka šie teiginiai: dalyvauju meno mėgėjų kūrybinėje veikloje	0,767	
Kaip Jums tinka šie teiginiai: nuosekliai lavinu savo kultūrinį išprusimą	0,763	0,107
Kaip Jums tinka šie teiginiai: gebu bendrauti su žmonėmis kultūros ir meno klausimais	0,716	0,130
Kaip Jums tinka šie teiginiai: gerbiu kitaip mąstančius žmones		0,926
Kaip Jums tinka šie teiginiai: toleruoju kitaip save išreiškiančius žmones, tautas, pažiūras		0,837

Pateiktoje lentelėje matyti, kad pirmasis faktorius apima teiginius, kurie galėtų būtų įvardinti kaip menas, jo pajautimas, meninis lavinimasis ir dalyvavimas meninėje veikloje, o antrasis faktorius apima respondento asmenines savybes, rodančias pagarbą ir toleranciją kitiems. Palyginus šių faktorių pasiskirstymą tarp grupių vėlgi matyti, kad moterys labiau vertina ir joms tinkamesni abu šie išskirti faktoriai nei vyrams (N moterų = 320, N vyrų = 105). Pirmojo faktoriaus išskyrimas nėra reikšmingas jį lyginant su turimu respondentų išsilavinimu. Tačiau jis aktualus antrojo faktoriaus išskyrimui, kuris apima pagarbą ir toleranciją kitaip mąstantiems ar kitaip save išreiškiantiems žmonėms. Šis faktorius rodo, kad jį vertina labiau išsilavinę respondentai (Kendall tau-b = 0,15**). Gyvenamoji vieta, priešingai, tolerancijos ir pagarbos faktoriui reikšmės neturi. O koreliacija tarp gyvenamosios vietos su pirmuoju faktoriumi yra reikšminga (Kendall tau-b = -0,17**), tai rodo, kad šie pirmojo faktoriaus teiginiai yra labiau svarbūs ir reikšmingi respondentams gyvenantiems miestuose ir miesteliuose nei mažų rajonų gyventojams.

KULTŪRINIO IŠPRUSIMO LAVINIMO ĮVERTINIMAS

Ieškota statistiškai reikšmingų ryšių kultūrinio išprusimo lavinimo bloko viduje. Gana stiprus koreliacinis ryšys aptiktas tarp teiginių „lankau muziejus ir lankau parodas“ (Kendall tau-b = 0,54**), „lankau kūrybinius vakarus ir skaitau matytų spektaklių pjeses“ (Kendall tau-b = 0,38**). Vidutiniai koreliaciniai ryšiai aptikti teiginiuose „stebiu spektaklius ir lankau kultūros renginius“ (Kendall tau-b = 0,36**); „lankausi bibliotekose ir lankausi knygynuose“ (Kendall tau-b = 0,35**); „skaitau knygas ir lankausi knygynuose“ (Kendall tau-b = 0,34**); „skaitau matytų spektaklių pjesę ir skaitau teoretikų, kritikų straipsnius“ (Kendall tau-b = 0,32**); „skaitau knygas ir lankausi bibliotekose“ (Kendall tau-b = 0,31**); „lankau kūrybinius vakarus skaitau teoretikų, kritikų straipsnius“ (Kendall tau-b = 0,31**). Mažiau statistiškai reikšmingi teigiami ryšiai tarp teiginio „atlieku savarankiškas kūrybines užduotis ar darbus“ su teiginiais „lankausi bibliotekose“ (Kendall tau-b = 0,08**); „lankausi knygynuose“ (Kendall tau-b = 0,09**); „stebiu spektaklius“ (Kendall tau-b = 0,09**). Teiginys „skaitau laikraščius ir žurnalus“ silpnai koreliuoja su „skaitau knygas“ (Kendall tau-b = 0,097**).

Galima teigti, kad kultūrinį išprusimą lavina lankymasis kūrybiniuose vakaruose, matytų spektaklių pjesių ir teoretikų, kritikų straipsnių skaitymas. Skaitantieji knygas dažniau savo asmeninį kultūrinį išprusimą lavina lankydami bibliotekose ir knygynuose. Kultūros renginių, muziejų, parodų lankymas, spektaklių stebėjimas padeda atlikti savarankiškas kūrybines užduotis ar darbus.

Kultūrinio išprusimo lavinimo būdai susiskirsto į tris faktorius. (žr. 10.9. lentelę).

Pirmajam faktoriui galime priskirti tuos lavinimo būdus, kurie ugdomi lankantis įvairiuose meno renginiuose. Antrasis faktorius apima tai, kas susiję su knygomis, jų skaitymu bei knygynų, bibliotekų lankymu. Trečiasis faktorius skirtas profesionalams, tiems, kuriems toks lavinimosi būdas galėtų būti reikalingas darbinei veiklai, o gal tiesiog Gilesniam meno pajautimui ir įsigiliniui. Galima daryti prielaidą, kad, nepriklausomai nuo pasirinkto lavinimosi būdo, kultūrinio išprusimo gebėjimo, lavinimas pasitelkiant meną respondentams leidžia išreikšti save. Kultūra ir menas, kaip socialiniai reiškiniai, yra vienas kito dalis, o ši jungtis formuoja intelektualią asmenybę.

10.9. lentelė. **Kultūrinio išprusimo lavinimo faktoriai.**

Teiginiai	Faktoriai		
	1	2	3
Kur ir kaip lavinate savo kultūrinį išprusimą: lankau parodas	0,729		
Kur ir kaip lavinate savo kultūrinį išprusimą: lankau muziejus	0,687	0,137	
Kur ir kaip lavinate savo kultūrinį išprusimą: stebiu spektaklius	0,386	0,212	
Kur ir kaip lavinate savo kultūrinį išprusimą: lankau kultūros renginius	0,358	0,131	0,167
Kur ir kaip lavinate savo kultūrinį išprusimą: lankausi knygynuose		0,590	0,131
Kur ir kaip lavinate savo kultūrinį išprusimą: lankausi bibliotekose		0,521	
Kur ir kaip lavinate savo kultūrinį išprusimą: skaitau knygas	0,145	0,496	
Kur ir kaip lavinate savo kultūrinį išprusimą: skaitau laikraščius ir žurnalus		0,242	
Kur ir kaip lavinate savo kultūrinį išprusimą: skaitau matytų spektaklių pjeses			0,644
Kur ir kaip lavinate savo kultūrinį išprusimą: lankau kūrybinius vakarus			0,575
Kur ir kaip lavinate savo kultūrinį išprusimą: skaitau teoretikų, kritikų straipsnius			0,444
Kur ir kaip lavinate savo kultūrinį išprusimą: atlieku savarankiškas kūrybines užduotis ar darbus	0,169		0,202

Kultūrinio išprusimo lavinimo trukdžių įvertinimas

Statistiškai reikšminga vidutinio stiprumo teigiama koreliacija aptinkama analizuojant kultūrinio išprusimo lavinimo trukdžių vertinimą bloko viduje. Matoma, kad labiausiai tarpusavyje koreliuojantys trukdžiai yra tarp „trūksta ryžto su tingiu, neprisiverčiu“ (Kendall tau-b = 0,38**) ir „trūksta kultūrinių renginių su trūksta meno kolektyvų, būrelių, trupių“ (Kendall tau-b = 0,24**). Galima daryti prielaidą, kad neryžtingiems respondentams daug sunkiau prisiversti lavinti savo kultūrinį išprusimą. Lavinimuisi trukdo ir nepakankamas renginių kiekis, kurį riboja meno kolektyvų nebuvimas. Dar kelios statistiškai reikšmingos, bet silpnos koreliacijos tarp „nėra laiko ir trūksta ryžto“ (Kendall tau-b = 0,13**), „nematau lavinimosi prasmės ir tingiu neprisiverčiu“ (Kendall tau-b = 0,20**). Vadinasi nerandant laiko lavintis trūksta ir ryžto tobulėti, ieškoti lavinimosi galimybių, o nematant prasmės sunku ir prisiversti kažką siekiant asmeninio tobulėjimo.

Asmeninių gebėjimų vertinimas

Siekta nustatyti, kaip tarpusavyje koreliuoja respondentų vertinami gebėjimai. Gauti tyrimo duomenys rodo, kad gebėjimų vertinimo visos koreliacijos yra statistiškai reikšmingos ir turi teigiamus tarpusavio ryšius. Stipriausiai tarpusavyje koreliuoja gebėjimas organizuoti savo veiklą pagal savo pomėgius ir gebėjimas įgyvendinti savo tikslus, idėjas (Kendall tau-b = 0,65**); gebėjimas planuoti savo laiką, atsižvelgiant į kultūrinius įvykius ir gebėjimas planuoti ir atlikti savo darbus kūrybingai (Kendall tau-b = 0,64**); gebėjimas įgyvendinti savo tikslus, idėjas ir gebėjimas planuoti savo laiką, atsižvelgiant į kultūrinius įvykius (Kendall tau-b = 0,60**). Galima teigti, kad respondentai, gebantys organizuoti savo kasdienę veiklą, paremtą pomėgiais, lengviau pasiekia išsikeltus tikslus, o laiko planavimas leidžia darbus atlikti kūrybingai.

Gana stiprūs tarpusavio ryšiai aptinkami tarp gebėjimų: planuoti ir atlikti savo darbus kūrybingai ir originaliai mąstyti (Kendall tau-b = 0,59**); tarp suformuluoti sau savo tikslus, idėjas ir spręsti asmenines vidines problemas (Kendall tau-b = 0,58**); tarp spręsti asmenines vidines problemas ir įtikinti kitus, kad galiu būti toks, koks esu (Kendall tau-b = 0,57**); tarp planuoti ir atlikti savo darbus kūrybingai ir veikti savarankiškai (Kendall tau-b = 0,56**); tarp įtikinti kitus, kad galiu būti toks, koks esu, ir priimti iššūkius ir naujas saviraiškos galimybes (Kendall tau-b = 0,56**); tarp pasinaudoti atsiradusiomis galimybėmis išreikšti save ir išsakyti savo nuomonę tarp tos srities specialistų (Kendall tau-b = 0,55**); tarp veikti savarankiškai ir bendrauti ir bendradarbiauti su kitų kultūrų žmonėmis (Kendall tau-b = 0,53**); tarp bendrauti ir bendradarbiauti su kitų kultūrų žmonėmis ir originaliai mąstyti (Kendall tau-b = 0,52**); tarp spręsti asmenines vidines problemas ir priimti iššūkius ir naujas saviraiškos galimybes (Kendall tau-b = 0,50**). Tinkamai suformuluoti tikslai ir idėjos, originalus mąstymas bei darbinės veiklos planavimas pasitelkiant kūrybiškumą respondentams leidžia sklandžiau spręsti asmenines vidines problemas bei priimti iššūkius pasinaudojant naujomis saviraiškos galimybėmis. Veikdami savarankiškai, respondentai geba pasinaudoti atsiradusiomis galimybėmis, drąsiai išsako savo nuomonę, pasitikėdami savimi lengviau bendrauja ir su kitų kultūrų žmonėmis.

Gana vidutinis ryšys nustatytas tarp gebėjimo suformuluoti sau savo tikslus, idėjas ir gebėjimo bendrauti ir bendradarbiauti su kitų kultūrų žmonėmis (Kendall tau-b = 0,31**). Galima teigti, kad visais atvejais pastebėta teigiama koreliacija vertinant gebėjimus tarpusavyje. Vadinasi, vienas turimas gebėjimas

padeda tobulinti kito gebėjimo lavinimą ir (ar) naudojimą. Gebėjimas spręsti asmenines, vidines problemas padeda save pateikti, priimti naujus iššūkius ir galimus kitokius saviraiškos būdus, o gebėjimas pasinaudoti atsiradusiomis galimybėmis leidžia drąsiau išsakyti savo nuomonę, užsiimti veikla atliepančia asmeninius poreikius, įgyvendinti sau išsikeltus tikslus. Gebėjimas planuoti laiką padeda veikiant savarankiškai įgyvendinti turimas idėjas, o užsibrėžtų tikslų įgyvendinimas pasiekiamas bendraujant ir bendradarbiaujant su įvairiais žmonėmis.

Analizuojant gautus duomenis ir vertinant koreliacijas tarp domėjimosi menu ir gebėjimų blokų matyti, kad jie koreliuoja tarpusavyje, bet ryšys yra silpnas. Tarpusavyje koreliuoja teiginys „nuosekliai lavinu savo kultūrinį išprusimą“ su gebėjimais: suformuluoti sau savo tikslus, idėjas (Kendall tau-b = 0,22**); spręsti asmenines vidines problemas (Kendall tau-b = 0,22**); priimti iššūkius ir naujas saviraiškos galimybes (Kendall tau-b = 0,25**); pasinaudoti atsiradusiomis galimybėmis išreikšti save (Kendall tau-b = 0,23**); išsakyti savo nuomonę tarp tos pačios srities specialistų, (Kendall tau-b = 0,20**); organizuoti savo veiklą pagal savo pomėgius (Kendall tau-b = 0,16**); įgyvendinti savo tikslus, idėjas (Kendall tau-b = 0,21**). Nuoseklus kultūrinio išprusimo lavinimas padeda atsiskleisti respondentų turimiems gebėjimams, kurie svarbūs žmogaus gyvenime.

Koreliacinis ryšys aptinkamas tarp teiginio „pritaikau patirtą meno kūrinio poveikį asmeniniame gyvenime“ su gebėjimais: įtikinti kitus, kad galiu būti toks, koks esu (Kendall tau-b = 0,19**), bei planuoti ir atlikti savo darbus kūrybingai (Kendall tau-b = 0,23**). Teiginys „gebu bendrauti su žmonėmis kultūros ir meno klausimais“ koreliuoja su gebėjimu planuoti savo laiką atsižvelgiant į kultūrinius įvykius (Kendall tau-b = 0,20**), gebėjimu originaliai mąstyti (Kendall tau-b = 0,24**). Silpna koreliacija aptinkama tarp teiginio „toleruoju kitaip save išreiškiančius žmones, tautas, pažiūras“ su gebėjimais: priimti atsakomybę už savo veiksmus (Kendall tau-b = 0,26**); veikti savarankiškai (Kendall tau-b = 0,19**); bendrauti ir bendradarbiauti su kitų kultūrų žmonėmis (Kendall tau-b = 0,23**). Meno kūrinų pajautimas leidžia asmeniniame gyvenime darbus atlikti planuotai ir kūrybingai, o save pristatyti taip, kad kiti matytų koks tai žmogus (vertybės, tikslai, patirtis, gyvenimo filosofija).

Respondentų anketoje pateiktų gebėjimų vertinimas analizuojant juos faktorinės analizės būdu rodo, kad gauti du faktoriai teiginius suskirsto į kategorijas, kurių gebėjimai pasiskirsto tarp orientuotų į save ir į išorę. Gebėjimai: planuoti ir

atlikti savo darbus kūrybingai (Kendall tau-b = 0,89**); planuoti savo laiką atsižvelgiant į kultūrinius įvykius (Kendall tau-b = 0,80**); bendrauti ir bendradarbiauti su kitų kultūrų žmonėmis (Kendall tau-b = 0,80**); veikti savarankiškai (Kendall tau-b = 0,75**); originaliai mąstyti (Kendall tau-b = 0,71**); išsakyti savo nuomonę tarp tos rūšies specialistų (Kendall tau-b = 0,68**); pasinaudoti atsiradusiomis galimybėmis išreikšti save (Kendall tau-b = 0,65**); įgyvendinti savo tikslus, idėjas (Kendall tau-b = 0,60**); organizuoti savo veiklą pagal savo pomėgius (Kendall tau-b = 0,60**); priiimti atsakomybę už savo veiksmus (Kendall tau-b = 0,43**) faktorinės analizės būdu priskiriami orientuotiems į išorę. Gebėjimams, orientuotiems į save, priskiriami šie vertinami gebėjimai: spręsti asmenines vidines problemas (Kendall tau-b = 0,88**); suformuluoti sau savo tikslus, idėjas (Kendall tau-b = 0,77**); įtikinti kitus, kad galiu būti toks, koks esu (Kendall tau-b = 0,60**); priiimti iššūkius ir naujas saviraiškos galimybes (Kendall tau-b = 0,52**).

Galima teigti, kad pirmojo faktoriaus išskirti gebėjimai, paremti turimais bendravimo įgūdžiais, analitiniais sugebėjimais, lankstumu, gebėjimu nustatyti prioritetus, gebėjimu planuoti ir organizuoti, yra svarbūs kasdienėje veikloje. Šiuos įgūdžius galime susieti su socialine kompetencija, kuri respondentui leidžia tiksliau įvardinti poreikius, kokybiškai įvertinti esamą situaciją, pasirinkti tinkamą taktiką veiklos atlikimui. Antrasis faktorius labiau susijęs su pačia asmenybe, uždavinių kėlimu, problemų sprendimu, priežastinių ryšių radimu, prisitaikymu pasitelkiant kūrybiškumą realioje situacijoje.

Kultūrinio sąmoningumo kompetencijų svarba pagal veiklos sritis

Siekta nustatyti, kaip koreliuoja kultūrinio sąmoningumo kompetencija su: 1) darbo vietos paieška; 2) darbo vietos išlaikymu; 3) profesinės karjeros siekimu; 4) dalyvavimu visuomeninėje ir pilietinėje veikloje. Gauti tyrimo duomenys rodo, kad kultūrinio išprusimo kompetencija yra svarbi visoms keturioms sritims. Stiprus ryšys pastebėtas tarp darbo vietos paieškos ir darbo vietos išlaikymo (Kendall tau-b = 0,45**); darbo vietos išlaikymo ir karjeros siekimo (Kendall tau-b = 0,42**); profesinės karjeros siekimo (Kendall tau-b = 0,42**). Vidutinio stiprumo koreliacija aptikta tarp dalyvavimo visuomeninėje ir pilietinėje veikloje ir profesinės karjeros siekimo (Kendall tau-b = 0,22**).

Svarbu buvo ištirti, kaip kultūrinio išprusimo gebėjimai koreliuoja su tam tikromis veiklomis, **ieškant darbo vietos**. Aptiktas koreliacinis ryšys rodo,

kad kultūrinio išprusimo vaidmuo yra didelis ieškant informacijos ir rengiant dokumentus (Kendall tau-b = 0,30**), taip pat bendraujant su darbdaviais ieškant darbo bei pagalbos prisistatant darbdaviams atrankos metu (Kendall tau-b = 0,43**). Gana stipri koreliacija aptikta tarp kultūrinio išprusimo gebėjimų pagalbos prisistatant atrankos metu ir parengiant įsidarbinimui reikalingus dokumentus (Kendall tau-b = 0,41**). Kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda prisistatyti atrankos metu ir bendrauti su darbdaviais ieškant darbo (Kendall tau-b = 0,43**). Gauti Kendall tau-b koeficientai rodo gana stiprų ryšį tarp analizuotų kintamųjų, įrodantį kultūrinio išprusimo gebėjimų svarbą, dalyvaujant darbo rinkos procesuose.

Palyginus kultūrinio išprusimo gebėjimus ir tam tikrų veiklų, atliekamų ieškant darbo matyti, kad koreliacija yra vidutiniška. Tarpusavyje koreliuoja informacijos apie darbo vietas paieška ir pagalba prisistatant darbdaviams atrankos metu (Kendall tau-b = 0,12**). Vidutinė koreliacija rasta tarp kultūrinio išprusimo gebėjimų svarbos, parengiant įsidarbinimui reikalingus dokumentus ir bendradarbiaujant su darbdaviais ar jų atstovais ieškant darbo (Kendall tau-b = 0,38**).

Kultūrinio išprusimo gebėjimų reikšmė tokioms veikloms kaip informacijos apie darbo vietas paieška, įsidarbinimo dokumentų parengimas, bendravimas su darbdaviais bei prisistatymas atrankos metu yra labai svarbi, o koreliaciniai ryšiai rodo šių veiklų glaudžias sąsajas ir kultūrinio sąmoningumo gebėjimų vaidmenį.

Analizuodami turimų gebėjimų koreliacijas su darbo paieška matome, kad bendradarbiauti su darbdaviais ar jų atstovais ieškant darbo vietos respondents labiausiai padeda gebėjimai, kurie leidžia spręsti asmenines vidines problemas (Kendall tau-b = -0,15**), įtikinti kitus, kad galiu būti toks, koks esu (Kendall tau-b = -0,15**), priimti iššūkius ir naujas saviraiškos galimybes (Kendall tau-b = -0,20**). Kita statistiškai reikšminga koreliacija matoma tarp prisistatymo darbdaviams atrankos metu ir turimų gebėjimų: priimti iššūkius ir naujas saviraiškos galimybes (Kendall tau-b = -0,19**), įtikinti kitus, kad galiu būti toks, koks esu (Kendall tau-b = -0,17**) ir suformuluoti sau savo tikslus, idėjas (Kendall tau-b = -0,15**). Analizuojant gautus duomenis matome dar vieną statistiškai reikšmingą ryšį, kai gebėjimas įgyvendinti savo tikslus ir idėjas padeda parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus (Kendall tau-b = -0,13**) ir prisistatyti darbdaviams atrankos metu (Kendall tau-b = -0,15**).

Teigiamos koreliacijos rastos tarp **darbo vietos išlaikymo** bloko klausimų (žr. 4 priedo 2 lentelę). Vidutinio stiprumo ryšys nustatytas tarp tokių teiginių kaip „kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda“: 1) laikytis kokybės reikalavimų ir siekti didesnių rezultatų per darbo dieną (Kendall tau-b = 0,39*); 2) padeda sutaupyti laiko ir jėgų (Kendall tau-b = 0,45**); 3) padeda ginti savo teises (Kendall tau-b = 0,49**). Taip pat pastebėta statistiškai reikšminga koreliacija tarp teiginio „kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda“: pagerinti bendravimą ir bendradarbiavimą su kolegomis ir kurti naujus sprendimus ir idėjas (Kendall tau-b = 0,33**). Turimi „kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda“: spręsti su darbu susijusius klausimus ir problemas ir laikytis nustatytų kokybės reikalavimų (Kendall tau-b = 0,40**) bei kurti naujus sprendimus ir idėjas darbo vietoje (Kendall tau-b = 0,36**). Todėl galima teigti, kad sąsajos tarp šių veiklų yra labai glaudžios ir joms kultūrinio išprusimo kompetencija yra aktuali.

Koreliacija, nustatyta tarp teiginių „kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda“: pasiekti didesnių rezultatų per darbo dieną ir sutaupyti laiko bei jėgų (Kendall tau-b = 0,35**); spręsti su darbu susijusius klausimus ir problemas (Kendall tau-b = 0,27**); kurti naujus sprendimus ir idėjas darbo vietoje (Kendall tau-b = 0,24**); ginti savo teises (Kendall tau-b = 0,26**). „Kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda“: sutaupyti laiko ir jėgų teigiamai koreliuoja su gebėjimu, kuris padeda spręsti su darbu susijusius klausimus ir problemas (Kendall tau-b = 0,33**); kurti naujus sprendimus ir idėjas darbo vietoje (Kendall tau-b = 0,24**) bei ginti savo teises (Kendall tau-b = 0,38**). Taip pat aptiktas statistinis ryšys tarp „kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda“: bendrauti ir bendradarbiauti su kolegomis ir spręsti su darbu susijusius klausimus ir problemas (Kendall tau-b = 0,26**); laikytis nustatytų reikalavimų kokybei (Kendall tau-b = 0,18**) ir ginti savo teises (Kendall tau-b = 0,20**). Matome, kad respondentų nuomone, turimi kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda sprendžiant problemas bei siekiant geresnių darbo rezultatų, o tai nereikalauja daug laiko ir papildomų jėgų.

Kultūrinio išprusimo gebėjimai koreliuoja su gebėjimais, kurie padeda pagerinti bendravimą ir bendradarbiavimą su kolegomis ir padeda spręsti su darbu susijusius klausimus ir problemas (Kendall tau-b = 0,26**); padeda laikytis nustatytų reikalavimų kokybei (Kendall tau-b = 0,18**); padeda ginti savo teises (Kendall tau-b = 0,20**). Kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda: 1) spręsti su darbu susijusius klausimus ir problemas; 2) kurti naujus sprendimus ir idėjas darbo vietoje (Kendall tau-b = 0,36**); 3) padeda ginti savo teises (Kendall tau-b = 0,39**).

Gautų duomenų analizė rodo, kad kultūrinis išprusimas padeda išlaikant darbo vietą ir koreliuoja su turimais gebėjimais, kurie buvo įvardinti anketoje. Respondentų nuomone, kultūrinis išprusimas labiausiai padeda: 1) kurti naujus sprendimus ir idėjas darbo vietoje; 2) spręsti su darbu susijusius klausimus ir problemas; 3) pasiekti didesnių rezultatų per darbo dieną. Per kultūrinį išprusimą darbo vietos išlaikymas labiausiai susijęs su šiais respondentų vertintais gebėjimais: įtikinti kitus, kad galiu būti toks, koks esu (1) (Kendall tau-b = 0,16**) / 2) (Kendall tau-b = -0,14**) / 3) (Kendall tau-b = -0,17**); priimti iššūkius ir naujas saviraiškos galimybes (1) (Kendall tau-b = -0,25**) / 2) (Kendall tau-b = -0,18**) / 3) (Kendall tau-b = -0,21**); įgyvendinti savo tikslus ir idėjas (1) (Kendall tau-b = -0,19**) / 2) (Kendall tau-b = -0,13) / 3) (Kendall tau-b = -0,13**); planuoti ir atlikti savo darbus kūrybingai (1) (Kendall tau-b = -0,20**) / 2) (Kendall tau-b = -0,12**) / 3) (Kendall tau-b = -0,15**); bendrauti ir bendradarbiauti su kitų kultūrų žmonėmis (1) (Kendall tau-b = -0,20**) / 2) (Kendall tau-b = -0,15**) / 3) (Kendall tau-b = -0,13**); originaliai mąstyti (1) (Kendall tau-b = -0,22) / 2) (Kendall tau-b = -0,20**) / 3) (Kendall tau-b = -0,13**). Respondentų vertintas gebėjimas suformuluoti sau savo tikslus, idėjas svarbus išlaikant darbo vietą ir padeda laikytis reikalavimų kokybei (Kendall tau-b = -0,13**) bei kurti naujus sprendimus ir idėjas darbo vietoje (Kendall tau-b = -0,14**). Gebėjimas prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, respondentų nuomone, padeda pagerinti bendravimą ir bendradarbiavimą su kolegomis (Kendall tau-b = -0,18**), kurti naujus sprendimus ir idėjas darbo vietoje (Kendall tau-b = -0,16**), spręsti su darbu susijusius klausimus ir problemas (Kendall tau-b = -0,14**).

Profesinės karjeros siekimo srityje ryškiausios koreliacijos nustatytos tarp turimo kultūrinio išprusimo gebėjimo ir veiklų, pateiktų anketoje, kurias šis gebėjimas padeda atlikti: bendrauti su žmonių išteklių specialistais ir vertinti pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas (Kendall tau-b = 0,43**) bei kurti ir plėtoti savarankišką veiklą ir vertinti pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas (Kendall tau-b = 0,43**). Koreliacijos kultūrinio išprusimo gebėjimų paramos įvairiose veiklose siekiant profesinės karjeros yra gerokai silpnesnės. Gana stipri koreliacija pastebėta tarp teiginių, kad turimi kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda respondentams „pateikti darbdaviams savo privalomus ir vertinti pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas“ (Kendall tau-b = 0,43**). Silpnesnės koreliacijos aptiktos tarp „savarankiškai planuoti karjerą ir kurti ir plėtoti savarankišką verslą“ (Kendall tau-b = 0,35**), taip pat turimi kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda ieš-

koti informacijos apie karjeros galimybes ir vertinti pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas (Kendall tau-b = 0,34**).

Respondentų nuomone, turimas kultūrinis išprusimas padeda siekti profesinės karjeros ir dažniausiai pagalba juntama, vertinant pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas, pateikiant darbdaviams savo privalumus bei kuriant ir plėtojant savo verslą, o gebėjimai įtikinti kitus, kad gali būti kitoks, pasinaudoti atsiradusiomis galimybėmis išreikšti save, planuoti savo laiką, atsižvelgiant į kultūrinius įvykius, bendrauti ir bendradarbiauti su kitų kultūrų žmonėmis bei originaliai mąstyti, apklausoje dalyvavusių žmonių nuomone yra labiausiai susiję tarpusavyje (žr. 10.10. lentelę).

10.10. lentelė. **Gebėjimų ir veiklų profesinės karjeros siekime koreliacija.**

Kendall tau-b	Vertinti pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas	Pateikti darbdaviams savo privalumus	Kurti ir plėtojant savo verslą
Gebėjimas: įtikinti kitus, kad galiu būti kitoks	-0,19*** 0,000 415	-0,13** 0,005 415	-0,14** 0,003 415
Gebėjimas: pasinaudoti atsiradusiomis galimybėmis išreikšti save	-0,21*** 0,000 429	-0,16** 0,001 429	-0,21*** 0,000 429
Gebėjimas: planuoti savo laiką, atsižvelgiant į kultūrinius įvykius	-0,16** 0,001 410	-0,13** 0,004 410	-0,23*** 0,000 410
Gebėjimas: bendrauti ir bendradarbiauti su kitų kultūrų žmonėmis	-0,18*** 0,000 407	-0,17*** 0,000 407	-0,17*** 0,000 407
Gebėjimas: originaliai mąstyti	-0,20*** 0,000 401	-0,15** 0,002 401	-0,18*** 0,000 401

Dalyvavimo visuomeninėje veikloje bloke ryškiausia koreliacija pastebėta tarp „kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenių plėtrą ir kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda rinkti ir skleisti informaciją apie vietos bendruomenes“ (Kendall tau-b = 0,55**). Respondentų nuomone, kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda rinkti ir skleisti informaciją apie vietos bendruomenes ir šis teiginys koreliuoja su kultūrinio išprusimo gebėjimų parama rasti sau veiklą vietos bendruomenėse (Kendall tau-b = 0,40**) bei kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda skatinti naują vietos bendruomenių veiklą (Kendall tau-b = 0,52**). Stiprus ryšys aptiktas tarp teiginių „kultūrinio išprusimo gebėjimai padeda visuomeniniais pagrindais teikti pagalbą savivaldybėms įvairiais klausimais“ ir „kultūrinio

išprusimo gebėjimai padeda rasti sau veiklą vietos bendruomenėse“ (Kendall tau-b = 0,51**). Statistinis ryšys rastas tarp gebėjimų, kurie padeda užmegzti ir palaikyti ryšius su vietos bendruomene ir padeda prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenės plėtrą (Kendall tau-b = 0,40**). Kultūrinio išprusimo gebėjimai teigiamai koreliuoja ir yra statistinis ryšys tarp „padeda dalyvauti savivaldybių organizuojamose renginiuose ir iniciatyvose“ ir „padeda visuomeniniais pagrindais teikti pagalbą savivaldybėms įvairiais klausimais“ (Kendall tau-b = 0,37**).

Analizuojant vertinamų gebėjimų ir turimo kultūrinio išprusimo pagalbą dalyvaujant visuomeninėje veikloje, matyti, jog tarpusavyje labiausiai siejasi gebėjimas įgyvendinti savo tikslus, idėjas su dalyvavimu savivaldybių organizuojamose renginiuose ir iniciatyvose (Kendall tau-b = -0,16**); visuomeniniais pagrindais teikiama pagalba savivaldybėms įvairiais klausimais (Kendall tau-b = -0,17**); užmezgant ir palaikant ryšius su vietos bendruomenių plėtra (Kendall tau-b = -0,20**) bei informacijos apie vietos bendruomenės ir jų veiklas rinkimu ir skleidimu (Kendall tau-b = -0,16**). Gebėjimas prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, respondentų nuomone, yra svarbi pagalba renkant ir skleidžiant informaciją apie vietos bendruomenę ir jos veiklas (Kendall tau-b = -0,17**) ir randant sau veiklos vietą pačioje bendruomenėje (Kendall tau-b = -0,16**). Turimas kultūrinis išprusimas, anot respondentų, padeda dalyvauti savivaldybių organizuojamose renginiuose ir iniciatyvose ir yra susijęs su gebėjimais: priimti iššūkius ir naujas saviraiškos galimybes (Kendall tau-b = -0,15**); pasinaudoti atsiradusiomis galimybėmis išreikšti save (Kendall tau-b = -0,16**); bendrauti ir bendradarbiauti su kitų kultūrų žmonėmis (Kendall tau-b = -0,20**).

Analizės rezultatai parodė, kad bendrosios kultūrinio sąmoningumo ir raiškos kompetencijos svarbos darbe, siekiant karjeros, visuomeninėje ir asmeninėje veikloje vertinimas susijęs su teatro lankymo dažniu. Tai rodo Kendall $\tau = 0,18$; $p < 0,001$. Kuo svarbesnė ši kompetencija respondentams, tuo dažniau jie lankosi teatro spektakliuose. 86,5 proc. atsakiusiųjų vertina šią kompetenciją kaip svarbią ir labai svarbią, o iš jų teatre bent kartą per metus lankosi 69 proc. Tačiau ir nesilankantieji teatre (18,9 proc.) dažniausiai pripažįsta kultūrinio sąmoningumo kompetencijos svarbą: tokių yra net 72 proc.

Toliau buvo tirti ryšiai tarp bendrosios kultūrinio sąmoningumo kompetencijos svarbos ir kiekvienos teatro lankymo priežasties. Statistiškai reikšmingi ryšiai pateikti 10.11. lentelėje.

10.11. lentelė. **Statistiškai reikšmingi KS svarbos ryšiai su teatro lankymo priežastimis.**

Priežastis	Kendall tau-c	p
Mėgstu teatro meną	-0,20	< 0,001
Skatina kūrybinei saviraiškai	-0,19	< 0,001
Skatina mano mintis, jausmus supančios aplinkos pažinimui	-0,17	< 0,001
Tai mano laisvalaikio praleidimo forma	-0,12	0,005
Negaliu atsakyti mane kviečiantiems žmonėms	0,09	0,004
Suvokiu teatro meną	-0,09	0,011
Galimybė pažinti savo trūkumus ir privalumus	-0,08	0,022

Pastabos. Priežastys lentelėje išrikiuotos nuo stipriausio ryšio su kultūrinio sąmoningumo svarbos vertinimu iki silpniausio. Neigiamas koreliacijos koeficientas reiškia, kad didėjant svarbai ši priežastis dažniau minima, o teigiamas reiškia, kad rečiau minima.

Analogiškai įvertinti ir kultūrinio sąmoningumo svarbos ryšiai su teatro nelankymo priežastimis. Čia statistiškai reikšmingų ryšių yra tik trys ir jie gero- kai silpnesni. Reikšmingiausia yra tai, kad respondentai, kuriems kultūrinis sąmoningumas atrodo mažiau svarbus, šiek tiek dažniau sako, kad jų iš viso nedomina teatro spektakliai (Kendall tau-c = 0,07, p = 0,008). Kiti du ryšiai yra dar silpnesni ir rodo, kad mažėjant kultūrinio sąmoningumo svarbos vertinimui truputį dažniau minimos nelankymo priežastys „per žemas spektaklių lygis“ ir „fiziškai sunku, trukdo amžius, sveikata“.

Toliau analizuoti lyties, išsilavinimo ir gyvenamosios vietos ryšiai su teatro lankymo dažniu, lankymosi ir nesilankymo priežastimis. Gauti rezultatai parodo, kad vyrai ir moterys statistiškai reikšmingai nesiskiria teatro spektaklių lankymo dažniu, tačiau yra lyčių skirtumai pateikiant spektaklių lankymo ir nelankymo priežastis (žr. 10.12. lentelę).

10.12. lentelė. **Statistiškai reikšmingi lyčių skirtumai nusakant teatro spektaklių lankymo ir nelankymo priežastis.**

Teatro spektaklio lankymo / nelankymo priežastis	Somerio D koeficientas	p
Spektaklis skatina mano mintis ir jausmus mane supančios aplinkos pažinimui	0,097	0,048
Bendravimas	0,096	0,018
Laisvalaikio praleidimo forma	0,093	0,035
Galimybė pažinti savo trūkumus ir privalumus	0,077	0,022
Iš viso nedomina teatro spektakliai	-0,063	0,044

Pastabos. Priežastys lentelėje išrikiuotos nuo didžiausio lyčių skirtumo iki mažiausio. Teigiama koeficiento reikšmė reiškia, kad šią priežastį dažniau mini moterys, o neigiama reiškia, kad dažniau mini vyrai.

Išsilavinimas gerokai stipriau susijęs su teatro spektaklių lankymu bei teatro menu nei lytis. Matome, kad labiau išsilavinę respondentai dažniau lankosi dramos teatre ($\tau_b = -0,23$, $p < 0,001$), dažniau sako, kad lankosi todėl, kad mėgsta teatro meną ($\tau_b = 0,24$, $p < 0,001$), jiems tai dažniau laisvalaikio praleidimo forma ($\tau_b = 0,19$, $p < 0,001$), dažniau geba jį suvokti ($\tau_b = 0,14$, $p = 0,001$) ir dažniau jį įvardija kaip bendravimo formą ($\tau_b = 0,19$, $p < 0,001$). Taip pat aukštesnio išsilavinimo respondentai dažniau sako, kad spektaklis skatina jų mintis ir jausmus supančios aplinkos pažinimui ($\tau_b = 0,15$, $p < 0,001$) bei kad spektaklis skatina juos kūrybinei saviraiškai ($\tau_b = 0,09$, $p = 0,028$). Žemesnio išsilavinimo tyrimo dalyviai dažniau mini, kad nesilanko teatre, nes į jų gyvenamąją vietą neatvyksta teatrai ($\tau_b = -0,09$, $p = 0,035$), bilietai per brangūs ($\tau_b = -0,08$, $p = 0,041$), trukdo amžius ar sveikatos problemos ($\tau_b = -0,10$, $p = 0,049$), taip pat jie dažniau sako, kad teatro spektakliai jų iš viso nedomina ($\tau_b = -0,10$, $p = 0,005$).

Teatro spektaklių lankymo dažnis nėra statistiškai reikšmingai susijęs su respondentų gyvenamąja vieta (didmiesčiai, miestai, miesteliai, kaimai), tačiau skirtumai pastebimi įvardijant lankymo ir nesilankymo priežastis. Gyvenantys daugiau gyventojų turinčiose vietose dažniau teatro lankymą laiko savo laisvalaikio forma ($\tau_b = -0,11$, $p = 0,008$), dažniau sako, kad suvokia teatro meną ($\tau_b = -0,11$, $p = 0,006$), o mažesnių vietovių gyventojai dažniau mini kliūtis, kurios neleidžia lankyti spektakliuose: netoli nėra teatro ($\tau_b = 0,20$, $p < 0,001$) ar ten jie neatvyksta ($\tau_b = 0,11$, $p = 0,009$), o jei atvyksta – tai per retai ($\tau_b = 0,09$, $p = 0,039$).

Koreliacijos su demografiniais rodikliais

Analizuojant duomenis buvo žiūrima, kaip koreliuoja respondentų kultūrinio išprusimo vertinimas su lytimi, amžiumi, gyvenamąja vieta, išsilavinimu. Analizės rezultatai rodo: koreliacija tarp amžiaus ir respondentų kultūrinio išprusimo yra statistiškai reikšminga ir turinti ryšį renkantis pomėgius, lavinimosi būdus bei įvardijant priežastis, trukdančias lavinti kultūrinį išprusimą. Gauti rezultatai parodė, kad kuo vyresnis, tuo labiau mažėja pomėgių svarba.

Amžius stipriausiai koreliuoja su kūrybinių vakarų lankymu (Kendall tau-b = 0,22**), knygų skaitymu (Kendall tau-b = 0,19**), spektaklių stebėjimu (Kendall tau-b = 0,17**). Matoma ir tai, jog vyresnio amžiaus žmonės

savo kultūrinio išprusimo lavinimą šiek tiek mažiau sieja su savarankišku kūrybinių darbų ar užduočių atlikimu (Kendall tau-b = -0,11**).

Atliktos duomenų analizės duomenys rodo, kad laisvalaikiu skaityti laikraščius ir žurnalus labiausiai mėgsta senjorai (40,9 proc.), dirbantieji tam skiria (26,6 proc.), o bedarbiai (19,1 proc.) savo laiko. Klasikinės muzikos pomėgis visiškai nesvarbus yra 23 proc. bedarbių, o liaudies muzikos klausymas visiškai nesvarbus 15,9 proc. dirbančiųjų tyrime dalyvavusių respondentų. Analizuojant pomėgį žiūrėti spektaklius teatre, lyčių skirtumai parodo, kad moterims tai yra svarbiau (25,9 proc.) nei vyrams (16,5 proc.), o skirtumai tikslinėje grupėje pasiskirsto tarp nesenų dirbančiųjų, kuriems šis pomėgis labai svarbus (32,3 proc.), ir nesenų bedarbių, kuriems tai visiškai nesvarbu (10,4 proc.).

Vertinamų teiginių apie meną analizė rodo, kad patirto meno poveikis profesinėje veikloje tikslinėje grupėje yra reikšmingas. Su tuo sutinka ir teigiamai vertina 17,0 proc. nesenų dirbančiųjų, o senjorams (7 proc.), neseniems bedarbiams (5,5 proc.) šis teiginys yra tinkamas. Kultūrinio išprusimo lavinimo būdų: „lankau kūrybinius vakarus, stebiu spektaklius“, „atlieku savarankiškas kūrybines užduotis ar darbus“ pasirinkimui lytis yra statistiškai reikšminga, nors skirtumų tarp dirbančiųjų, bedarbių ir senjorų nėra.

Tarp išsilavinimo ir kultūrinio išprusimo gebėjimų, reikalingų pasirenkant lavinimosi būdus, yra statistiškai reikšmingas ryšys su: spektaklių stebėjimu (Kendall tau-b = 0,22**), knygynų (Kendall tau-b = 0,21**) ir kultūrinių renginių (Kendall tau-b = 0,21**) muziejų (Kendall tau-b = 0,20**) lankymu. Taip pat ryšys yra tarp išsilavinimo ir pasirinkimo skaityti knygas (Kendall tau-b = 0,20**).

Analizuojant gyvenamosios vietos (respondentas gyvena didmiestyje, mieste, miestelyje, kaime; didesnis skaičius duomenyse koduojant vietą reiškia mažesnę gyvenvietę) ir kultūrinio išprusimo santykį, gaunami rezultatai, kurie rodo, kad šie ryšiai yra statistiškai reikšmingi kad respondentai, gyvenantys kaimo vietovėse ar mažesniuose miesteliuose, labiau jaučia kultūrinių renginių trūkumą (Kendall tau-b = 0,15**), jiems taip pat labiau trūksta meno kolektyvų, būrelių ir trupinių (Kendall tau-b = 0,13**). Gyvenamoji vieta koreliuoja su gebėjimu įtikinti kitus, kad „galiu būti toks, koks esu“ (Kendall tau-b = 0,15**), ir „priimti iššūkius ir naujas saviraiškos galimybes“ (Kendall tau-b = 0,15**). Gyvenamosios vietovės tipas taip pat

teigiamai koreliuoja su domėjimusi menu (Kendall tau-b = 0,12**) ir gebėjimu bendrauti su žmonėmis kultūros ir meno klausimais (Kendall tau-b = 0,12**).

Iš gautų duomenų matyti, kad vyresni respondentai mažiau dėmesio skiria savo pomėgiams, o išsilavinę, jauni vyrai ir moterys, savo pomėgius įvardija kaip svarbius ir reikšmingus jų gyvenime. Jauni dirbantys respondentai teigė, kad meno pajautimas, suvokimas jiems padeda profesinėje veikloje. Gyvenamosios vietovės ir kultūrinio išprusimo ryšys paaiškina ir parodo pomėgių ir tikslinės grupės gyvenimo būdą.

11 skyrius

VERSLUMO KOMPETENCIJOS KIEKYBINIO TYRIMO DUOMENŲ APRAŠYMAS

SUAUGUSIŲJŲ VERSLUMO KOMPETENCIJOS KIEKYBINIO TYRIMO ORGANIZAVIMAS

Tyrimo organizavimas. 2014 m. buvo atliekamas nacionalinis kiekybinis verslumo kompetencijos tyrimas, kurio tikslas buvo atskleisti *verslumo kompetencijos* būklę ir gautus tyrimo rezultatus panaudoti kuriant praktines priemones suaugusiųjų bendrosioms kompetencijoms lavinti.

Tyrimo imtis – 857 respondentai iš 60-ies Lietuvos savivaldybių. Tyrimo metu buvo išskirtos trys respondentų tikslinės grupės: dirbantieji, bedarbiai ir senjorai.

Duomenų rinkimo ir apdorojimo metodai. Kiekybinio tyrimo metodas – struktūruota anketinė apklausa.

Statistinės analizės metodai. Iš pradžių naudoti aprašomosios statistikos metodai: dažnių lentelės su dažniais ir procentais, kintamųjų vidurkiai, standartiniai nuokrypiai, mažiausios ir didžiausios reikšmės. Skaičiuojant koreliacijas buvo naudojami Kendall tau, Spearman rho ir Pearson r koreliacijos koeficientai. Nominalinių kintamųjų ryšiui įvertinti buvo naudojamas chi kvadrato kriterijus ir Kramerio V arba phi koeficientai. Išsamiau statistiniai metodai aprašyti skirsnyje „Statistinės duomenų analizės metodai“.

RESPONDENTŲ CHARAKTERISTIKA

Verslumo kompetencijos tyrime dalyvavo 857 respondentai. Respondentų amžiaus vidurkis – 38 m. Vyriausiasis dalyvis – 74 m., jauniausias – 18 m. Dalyvių pasiskirstymas pagal lytį: 54,30 proc. moterų ir 45,70 proc. vyrų. Tyrimo dalyvių taip pat buvo teirautasi apie jų išsilavinimą, šeiminių padėčių, užimtumą bei gyvenamąją vietą (žr. 11.1. lentelę).

11.1. lentelė. Respondentų demografinis apibūdinimas.

Išsilavinimas	Dažnis	Procentai
Pagrindinis	24	3,6
Nebaigtas vidurinis	12	1,8
Vidurinis	89	13,5
Profesinis	88	13,4
Aukštesnysis	77	11,7
Aukštasis neuniversitetinis	119	18,0
Aukštasis bakalauro kvalifikacija	141	21,4
Magistro laipsnis	104	15,8
Daktaro laipsnis	5	0,8
Suma	659	100
Šeiminė padėtis	Dažnis	Procentai
Vedęs / ištekęjusi	343	52,5
Viengungis / netekėjusi	155	23,7
Išsiskyręs (-usi)	59	9,0
Našlys	11	1,7
Gyvenu atskirai	20	3
Gyvenu partnerystėje	66	10,1
Suma	654	100
Užimtumas	Dažnis	Procentai
Tarnautojas	48	6,9
Samdomas darbuotojas	87	12,6
Turintis savo verslą	147	21,2
Esu nereguliariai dirbantis	38	5,5
Ieškantis darbo / bedarbis	349	50,5
Dirbantis senjoras	16	2,3
Nedirbantis senjoras	7	1,0
Suma	692	100
Gyvenamoji vieta	Dažnis	Procentai
Didmiestyje (Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys)	179	27,3
Kitame mieste	269	41,10
Miestelyje	108	16,5
Kaime	99	15,1
Suma	655	100

Pagal savivaldybes tyrimo dalyviai buvo pasiskirstę gana įvairiai. Didžiausia dalis šio tyrimo dalyvių atstovavo Kauno miesto (9,0 proc.), Vilniaus miesto (7,8 proc.), Klaipėdos miesto (6,4 proc.), Marijampolės (3,3 proc.), Vilkaiviškio

(3,3 proc.), Klaipėdos rajono (3,0 proc.), Telšių rajono (3,0 proc.) savivaldybėms. Mažiausiai tyrime dalyvavo respondentų iš Vilniaus (0,4 proc.), Akmenės (0,4 proc.), Jonavos (0,3 proc.), Šakių (0,3 proc.), Šiaulių (0,4 proc.), Šilalės rajonų (0,3 proc.), Kalvarijos (0,4 proc.) savivaldybių.

APRAŠOMOJI DUOMENŲ ANALIZĖ

Klausimyno apibūdinimas. Verslumo kompetencijos anketa buvo sudaryta iš 5 blokų, juos sudarė 13 klausimų (žr. 11.2. lentelę) ir 168 kintamieji: 1) verslumo kompetencijos aktualumo įvertinimas (94 kintamieji); 2) verslumo kompetencija paieškant darbo ir išlaikant darbo vietą (17 kintamųjų); 3) verslumo kompetencija ir profesinė karjera (9 kintamieji); 4) verslumo kompetencija ir dalyvavimas visuomeninėje veikloje (10 kintamųjų); 5) verslumo kompetencijos lavinimo įvertinimas (38 kintamieji). Klausimais buvo prašoma įvertinti asmeninės verslumo kompetencijos turėjimą, verslumo kompetencijos aktualumą ir pasisėkimą skirtingose veiklose; poreikius ugdyti skirtingus verslumo kompetenciją sudarančius gebėjimus.

11.2 lentelė. **Teiginių blokai ir jų klausimai** (sudaryta autorės).

Priemonės blokas	Klausimų kiekis	Kintamųjų kiekis
Verslumo kompetencijos aktualumo įvertinimas	2	94
Verslumo kompetencija paieškant darbo ir išlaikant darbo vietą	4	17
Verslumo kompetencija ir profesinė karjera	2	9
Verslumo kompetencija ir dalyvavimas visuomeninėje veikloje	2	10
Verslumo kompetencijos lavinimo įvertinimas	3	38

Pastaba. Visą anketą galima peržiūrėti internetinėje svetainėje: <http://sbk.vdu.lt/anketos/>

VERSLUMO KOMPETENCIJOS AKTUALUMO ĮVERTINIMAS

Verslumo kompetencijos tyrime respondentų buvo prašoma įvertinti, kaip jiems sekasi nurodytose veiklos srityse, kurios susijusios su verslumu ar verslumo kompetencijos vystymu.

Didžioji dalis tyrimo dalyvių teigiamai ir gerai įvertino savo gebėjimus nurodytose veiklos srityse. Respondentai gerai įvertino šiuos gebėjimus: atsakomybės už vykdomą veiklą prisiėmimą (36,4 proc.); informacijos ieškojimą (43,8 proc.); savo nuomonės išsakymą (34,8 proc.); planavimą ir savo darbų atlikimą (31,1 proc.); savarankišką veikimą (35,1 proc.); bendravimą ir bendradarbiavimą (36,4 proc.); kokybės siekimą (35,8 proc.); savo teisių gynimą (30,7 proc.). Kiek mažiau tyrimo dalyvių kaip sėkmingas sritis įvardino: kitų įtikinėjimą (18,4 proc.); rizikingų veiklų atlikimą (15,1 proc.); savo verslo kūrimą ir organizavimą (20,3 proc.); vadovavimą kitiems (21,1 proc.).

Respondentų taip pat buvo teirautasi, ar jie esant galimybei norėtų lavinti tam tikrus nurodytus verslumo gebėjimus.

Didžioji dalis tyrime dalyvavusių respondentų visiškai sutiko, kad labai svarbu yra lavinti ir esant galimybei jie norėtų lavinti: tikslo siekimo gebėjimą (44,1 proc.); organizuotumą (41,2 proc.); išvalgumą (42,3 proc.); finansinių ir veiklos galimybių matymą (45,1 proc.); verslo idėjų generavimą (43,6 proc.); lyderystę (41,1 proc.); pozityvų mąstymą (40,5 proc.); ryžtingumą (40,2 proc.); pasitikėjimą savimi (44,6 proc.); savo stipriųjų pusių pažinimą ir realizavimą (43,0 proc.); iniciatyvumą (40,3 proc.); kūrybiškumą (40,1 proc.); sprendimų priėmimą (43,60 proc.); atsakomybę (40,7 proc.). Dalis respondentų nesutiko, net ir esant galimybei, lavinti šiuos gebėjimus: atkaklumą, užsispyrimą (5,8 proc.); komunikabilumą (5,8 proc.); kokybės ir efektyvumo poreikį (6,4 proc.); savarankiškumą (6,6 proc.); aktyvumą (5,6 proc.); bendradarbiavimo tinklų kūrimą (5,7 proc.). Tokią respondentų nuomonę greičiausiai lėmė tai, kad šias savo savybes ir gebėjimus jie vertina kaip pakankamai gerai išvystytus ir jiems jau ir taip būdingas.

VERSLUMO KOMPETENCIJOS SVARBA

Šiuo tyrimu buvo siekiama nustatyti verslumo kompetencijos svarbą keturiuose suaugusiojo gyvenimo srityse:

1. Darbo paieška.
2. Darbo vietos išlaikymas.
3. Profesinės karjeros siekimas.
4. Dalyvavimas visuomeninėje veikloje (savivaldybių).

Tyrimo rezultatai rodo, kad dažniausiai tyrimo imties dalyviai įvertino verslumo kompetenciją kaip labai svarbią (35,5 proc.) ar svarbią (43,6 proc.) minėtose gyvenimo srityse. Tik labai maža dalis dalyvavusiųjų tyrime teigė, kad verslumo kompetencija yra nelabai svarbi (17,4 proc.) ar nesvarbi (3,5 proc.) darbe, siekiant karjeros, visuomeninėje ir asmeninėje veiklose.

Šiuo tyrimu taip pat buvo siekiama nustatyti, ar verslumo kompetencija, jos turėjimas gali padėti ir kaip padeda: a) ieškant darbo; b) išlaikant darbo vietą; c) profesinėje karjeroje; d) dalyvaujant visuomeninėje veikloje.

75,8 proc. tyrimo dalyvių teigia, kad šiuo metu jiems yra aktuali darbo paieška. Didesnė dalis tyrimo dalyvių mano, kad verslumo kompetencija galėtų būti naudinga darbo paieškos procese tiek ieškant informacijos apie darbo vietas (67,4 proc.), tiek rengiant įsidarbinimui reikalingus dokumentus (53,4 proc.), tiek bendradarbiaujant su darbdaviais ar jų atstovais ieškant darbo (56,2 proc.), tiek padedant prisistatyti darbdaviams atrankos metu (50,3 proc.).

Taip pat tyrimo dalyvių buvo teirautasi, ar jiems aktuali darbo vietos paieška ir kaip verslumo kompetencija gali padėti išlaikant darbo vietą.

Tyrimo dalyvavusieji teigia, kad jiems yra svarbu darbo vietos išlaikymas (87,3 proc.). Tik nedidelė dalis respondentų (12,7 proc.) atsakė neigiamai. Labiausiai tyrimo dalyviai akcentavo, kad išlaikant darbo vietą verslumo kompetencija jiems padeda pasiekti geresnių rezultatų per darbo dieną (59,7 proc.) ar spręsti su darbu susijusius klausimus ir problemas (56,5 proc.). Kaip mažiausiai svarbi išlaikant darbo vietą verslumo kompetencija tyrimo dalyviams pasirodė ginant savo teises (32,9 proc.). Verslumo kompetencija nei svarbi, nei nesvarbi tyrimo dalyviams pasirodė kaip padedanti sutaupyti laiko ir jėgų (51,1 proc.); padedanti pagerinti bendravimą ir bendradarbiavimą su kolegomis (50,9 proc.); padedanti laikytis kokybės reikalavimų (42,30 proc.); padedanti kurti naujus sprendimus ar idėjas darbo vietoje (49,90 proc.).

Tyrimo dalyvių buvo teirautasi, ar jiems yra svarbi profesinė karjera. Vėlgi tik labai nedidelė dalis respondentų sakė, kad jiems tai nėra svarbu (19,0 proc.), likusieji akcentavo profesinės karjeros svarbą (81 proc.). Paklausti, kaip verslumo kompetencija galėtų prisidėti prie jų profesinės karjeros išlaikymo, dalyviai labiausiai akcentavo šios kompetencijos svarbą savarankiškai planuojant karjerą (62,4 proc.) ar ieškant informacijos apie karjeros galimybes (58,0 proc.). Kituose klausimuose respondentų nuomonės skyrėsi gana nežymiai, todėl galima būtų daryti prielaidą, kad tose srityse tyrimo dalyviams verslumo

kompetencija nėra nei svarbi, nei nesvarbi. Pavyzdžiui, kad verslumo kompetencija siekiant profesinės karjeros yra svarbi ir padeda bendrauti su žmoniškųjų išteklių specialistais karjeros klausimais, teigiamai atsakė 43,3 proc. dalyvių; kad ji padeda vertinti pasiūlymus eiti aukštesnes pareigas, – 43,9 proc.; kad ji padeda pateikti darbdaviams savo privalumus, – 51,9 proc. Kad verslumo kompetencija siekiant profesinės karjeros padeda kurti ir plėtoti savarankišką verslą, teigiamai atsakė 44,6 proc. tyrimo dalyvių, neigiamai – 55,4 proc. Galimai toks respondentų atsakymų pasiskirstymas buvo lemtas situacijos, kad daugelis tyrime dalyvavusių respondentų savo verslumo kompetenciją ar verslumo turėjimą vertina labai vidutiniškai ir išreiškia poreikį tobulinti įvairius verslumo kompetenciją sudarančius gebėjimus.

Tyrimo dalyvavusiųjų buvo klausiama, ar jie dalyvauja arba planuoja dalyvauti visuomeninėje veikloje. Maždaug pusė respondentų atsakė, kad jie nedalyvauja ir neplanuoja dalyvauti visuomeninėje veikloje (51,9 proc.), kiti teigė, kad dalyvauja (48,1 proc.). Tyrimo dalyviai taip pat išsakė savo nuomonę, kuriose konkrečiose veiklose verslumo kompetencija jiems naudinga dalyvaujant visuomeninėje veikloje. Dažniausiai respondentai minėjo, kad verslumo kompetencija jiems padeda: užmegzti ryšius su vietos bendruomene ar bendruomenėmis (57,7 proc.); dalyvauti savivaldybių organizuojamuose renginiuose ir iniciatyvose ar rasti sau veiklos vietas bendruomenėje (52,6 proc.). Kiek mažiau dalyvavusiųjų verslumo kompetencijos tyrime mano, kad verslumo kompetencija jiems padeda: visuomeniniais pagrindais (savanoriškai) teikti pagalbą savivaldybėms įvairiais klausimais (40,6 proc.); prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenės (-ių) plėtrą (39,6 proc.); rinkti ir skleisti informaciją apie vietos bendruomenę (-es) ir jų veiklą (43,3 proc.).

Vadinasi, galima teigti, kad šie klausimai buvo nukreipti į verslumo kompetenciją, siekiant išsiaiškinti, ar ji yra svarbi ir kaip ji yra svarbi numatytose keturiose srityse: ieškant darbo; išlaikant darbą; siekiant profesinės karjeros ir vykdant ar planuojant vykdyti visuomenines veiklas.

Tyrimo rezultatai rodo, kad labiausiai akcentuojama verslumo kompetencijos svarba yra išlaikant darbo vietą (87,3 proc.), o mažiausiai svarbi verslumo kompetencija yra dalyvaujant ar planuojant dalyvauti visuomeninėje veikloje (48,1 proc.).

Šiuo tyrimu labai svarbu buvo išsiaiškinti, kaip tyrimo dalyviai vertina savo verslumą. Jų buvo klausiama: „Kaip Jūs manote, kiek Jūs esate verslus?“

Didžioji dalis tyrimo dalyvių save įvertino kaip vidutiniškai verslius (43,9 proc.). Kaip verslius asmenis save mato 20,2 proc. dalyvių. Kaip labai verslius (6,0 proc.) arba kaip visiškai neverslus (7,5 proc.) save įvertino labai panašus procentas tyrimo dalyvių.

VERSLUMO TESTO FAKTORINĖ ANALIZĖ

Tyrimo metu buvo apklausiami įvairioms socialinėms grupėms priklausantys besimokantieji – dirbantieji, ieškantys darbo žmonės, senjorai, tačiau verslumo kompetencijos tyrimo duomenų analizė daugiau apsiriboja dirbančiųjų ir bedarbių tikslinėmis grupėmis.

Siekiant, kad tyrimo dalyviai įvertintų asmeninę savo verslumo kompetenciją, buvo ieškota priemonių – skalių, pagal kurias būtų galima įvertinti apibrėžtos projekto tyrimo tikslinės grupės dalyvių asmeninę verslumo kompetenciją.

Buvo pasirinktas Asmeninių verslumo kompetencijų testas (angl. *Test for personal entrepreneurial competence*) (<http://www.scribd.com/doc/39034324/Test-for-Personal-Entrepreneurial-Competencies>), kurį sudarė 70 teiginių vertinančių asmens verslumo kompetenciją pagal tam tikrus požymius.

Literatūroje egzistuoja ir daugiau verslumo ar verslumo kompetencijos vertinimo skalių, pavyzdžiui, verslumo testas (<http://www.businesslead.com/quiz.htm>), asmeninių verslumo kompetencijų savarankiško įsivertinimo klausimynas (<http://www.scribd.com/doc/44533806/PEC-Questionnaire-and-Score-Sheet-1>) ir kiti. Šis testas buvo sukurtas 1986 metais „UP Institute of Small-Scale industries UP-ISSI“, jos autorius McBer ir jo kompanija.

Pradinė šio testo idėja – identifikuoti asmenines verslumo charakteristikas, kurių vystymas ir tobulinimas galėtų prisidėti prie verslumo ar verslo sėkmės. Atliekant šį tyrimą lygiai taip pat svarbu buvo identifikuoti asmenines verslumo savybes, kad būtų galima numatyti, kurios iš verslumo charakteristikų yra sėkmingos mūsų šaliai ir asmenims, siekiantiems vystyti ir tobulinti savo verslumą. Sukurtas instrumentas buvo panaudotas Ekvadore, Indijoje ir Malaizijoje. Vėliau Asmeninių verslumo kompetencijų testas buvo panaudotas ir kitų užsienio šalių tyrėjų kaip gana sėkminga priemonė asmeninėms verslumo charakteristikoms matuoti.

Priemonę sudaro 70 teiginių. Remiantis šia priemone yra nusakomos ir identifikuojamos asmeninės verslumo ypatybės, t. y. tiriamieji turėjo įvertinti, kaip jiems tinka įvardyti teiginiai. Teiginius, pavyzdžiui, „aš pats ieškau, ką galiu padaryti“; „man patinka iššūkiai ir naujos galimybės“ ir kt., tiriamieji galėjo įvertinti pagal 5 balų Likerto (nuostatų) skalę, kur 5 reiškė „labai tinka“, 1 – „visiškai netinka“.

Verslumo testo klausimų faktorinė analizė

Verslumo testo klausimų faktorinė analizė atlikta siekiant dviejų pagrindinių tikslų: 1) patikrinti, kaip gerai testo autorių sudarytos verslumo testo skalės patvirtinamos surinktais aprašomo tyrimo duomenimis; 2) tuo atveju, jei duomenys ne visai gerai patvirtintų originalias testo skales (o tai visai tikėtinas ir netgi dažnas atvejis tokios rūšies testams arba klausimynams), pabandyti sudaryti naujas skales, remiantis turimais duomenimis.

Duomenų paruošimas faktorinei analizei

Pradedant faktorinę analizę, buvo apsiribota, kad šiame tyrime tikslinė tyrimo grupė bus dirbantieji ir bedarbiai, nes autoriai testą sukūrė, galvodami visų pirma apie ekonomiškai aktyvius, dirbančius arba norinčius dirbti žmones, kuriems verslumas yra labai svarbu. Iš viso verslumo kompetencijos tyrime dalyvavo 857 anketos.

Prieš atliekant faktorinę analizę, duomenys buvo įvairiais būdais tikrinami, ar jie apskritai yra tinkami naudoti faktorinei analizei. Visų pirma iš testo 70 kintamųjų buvo atmesti du teiginiai: 28 ir 59. Jie ne visai gerai koreliavo su kitais teiginiais, matyt, todėl, kad jų lietuviškos formuluotės atitiko reikiamus verslumo aspektus kitaip, nei buvo iš pradžių tikėtasi.

Visos faktorinės analizės buvo atliekamos iš 68 teiginių. Praleistoms teiginių reikšmėms apdoroti buvo naudojamas metodas $MISSING = PAIRWISE$, tai yra, visi koreliacijos koeficientai apskaičiuojami iš tų atvejų, kuriais abu teiginiai turi prasmines (ne trūkstamas) reikšmes, nereikalaujant, kad visi atvejai (respondentai) turėtų visus atsakytus teiginius.

KMO²¹ koeficientas gautas labai geras: 0,95.

21 KMO yra *Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy*. Tai tiriamojoje faktorinėje analizėje dažnai naudojamas koeficientas, įvertinantis koreliacinės matricos tinkamumą faktorinei analizei (Tabachnik, Fidell 2007, p. 614). Šio koeficiento reikšmės gali būti iki 1, gerą duomenų tinkamumą faktorinei rodo reikšmės 0,8 ir daugiau.

Faktorių skaičiui nustatyti naudotas SPSS standartinis kriterijus: faktoriaus tikrinė reikšmė > 1 .

Gaunama 13 faktorių, kaip ir originaliame teste, tik be korekcijos skalės. Faktorių tikrinės reikšmės ir paaiškinamos dispersijos procentai parodyti 11.3. lentelėje.

11.3. lentelė. **Faktoriai ir jų tikrinės reikšmės.**

Faktoriai	Pradinės tikrinės reikšmės			Po faktorių išskyrimo			Po pasukimo
	Iš viso	Dispersijos (proc.)	Kaupiamasis (proc.)	Iš viso	Dispersijos (proc.)	Kaupiamasis (proc.)	Iš viso
1	19,1	28,0	28,0	18,6	27,3	27,3	10,2
2	5,3	7,8	35,8	4,8	7,0	34,4	2,6
3	2,5	3,7	39,4	2,0	2,9	37,3	4,9
4	2,0	2,9	42,4	1,5	2,2	39,5	3,8
5	1,6	2,4	44,7	1,1	1,7	41,2	7,2
6	1,5	2,3	47,0	1,1	1,6	42,7	8,7
7	1,5	2,1	49,1	0,9	1,4	44,1	1,5
8	1,4	2,0	51,1	0,8	1,2	45,3	6,5
9	1,3	1,8	53,0	0,7	1,1	46,4	7,5
10	1,2	1,7	54,7	0,7	1,0	47,3	2,4
11	1,2	1,7	56,4	0,6	0,9	48,3	6,6
12	1,1	1,6	58,0	0,6	0,9	49,2	10,0
13	1,0	1,5	59,5	0,5	0,8	49,9	8,2

Matyti, kad kelių faktorių tikrinės reikšmės yra mažos, vos didesnės už 1.

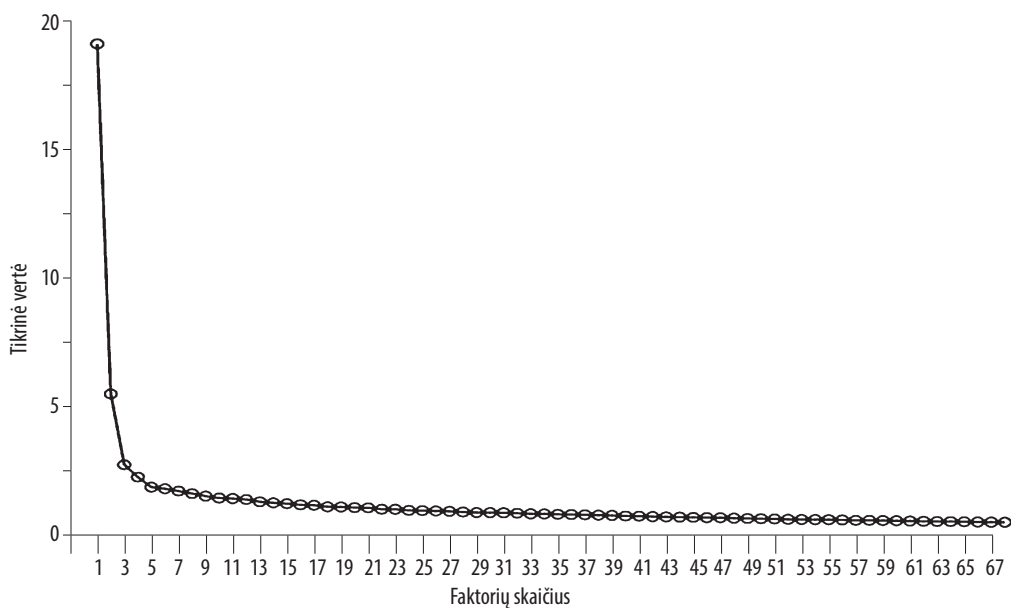
Toliau pateikiama Ketelo diagrama (žr. 11.1. pav), dažnai naudojama apytikriam faktorių skaičiui nustatyti.

Tikrinių reikšmių mažėjimo kreivės lenkimosi taškas maždaug ties 4–5 faktoriais. Vadinasi, tokio „tikrų“ faktorių skaičiaus reiktų tikėtis. Faktoriai buvo interpretuojami pagal kintamuosius, kurie į juos patenka, t. y. jie gana stipriai (koeficientų absoliutiniai dydžiai bent 0,35–0,40) susiję su faktoriumi. Kintamųjų koeficientai („svoriai“) faktoriuose pateikti 5 priede.

Iš lentelės matyti, kad daugelis faktorių yra sunkiai interpretuojami, nes į juos įeina vos du ar vienas teiginys. Ši faktorinė parodo, kad tyrimo duomenys apskritai nepatvirtina autorių siūlomų testo skalių mūsų tiriamoje populiacijoje.

Siekiant objektyviau įvertinti gautą faktorinį sprendinį, buvo panaudotas struktūrinis lygčių modeliavimas su *Mplus* programa. Šia programa galima

apskaičiuoti patvirtinančiai faktorinei analizei būdingus (faktorinio) modelio tinkamumo indeksus. Svarbiausi iš šių indeksų yra RMSEA, TLI (dažnai naudojamas ir jo šiek tiek skirtingas analogas CFI) ir SRMR (Kline 2011, p. 204–208, Brown 2006, p. 85–86). Buvo naudojamas tas pats 13 faktorių sprendinys, gautas naudojant OBLIMIN pasukimą, o parametrų įverčių nustatymo būdas buvo MLR (Maximum Likelihood Robust, žr. Brown 2006, p. 76), kiek skirtingas nuo SPSS programos naudojamo metodo PAF (*Principal Axis Factoring*).

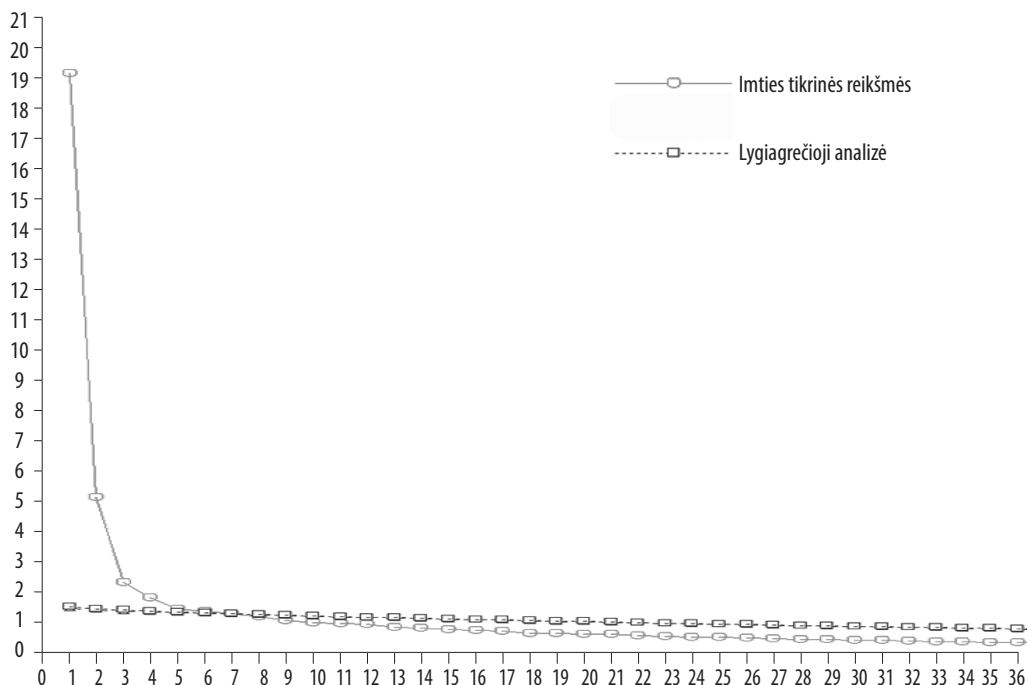

11.1 pav. Ketelo diagrama, rodanti faktorių skaičių.

Pagal *chi* kvadrato kriterijų, šis faktorinis modelis yra atmetamas: $\chi^2(1472) = 2903,8$, $p < 0,001$. Kiti modelio tinkamumo indeksai yra: RMSEA = 0,035, jo 90 proc. pasikliautinis intervalas yra nuo 0,033 iki 0,037. TLI = 0,886 (CFI = 0,927), o SRMR = 0,021. RMSEA ir SRMR rodo, kad šis modelis pakankamai gerai aprašo teiginių tarpusavio koreliacijas, tačiau CFI ir ypač TLI reikšmės yra blogesnės nei dažniausiai mokslinėje literatūroje sutinkama riba 0,95 (Brown 2006, p. 87). Tai patvirtina ankstesnės tiriamosios faktorinės analizės išvadą, kad 13 faktorių modelis nepakankamai gerai atitinka turimus duomenis. Todėl buvo nuspręsta pabandyti sudaryti naujas (bent iš dalies) skales, remiantis turimais duomenimis.

Naujų verslumo skalių sudarymas

Sudarant naujas skales (jos turėtų atitikti faktorinės analizės faktorius), esminė problema yra faktorių skaičiaus nustatymas. Faktorių skaičiui nustatyti buvo panaudota lygiagrečioji analizė (Tabachnik, Fidell 2007, p. 645), šiuo metu tai turbūt pažangiausias statistinis metodas, naudojamas faktorių skaičiui nustatyti tiriamosios faktorinės analizės kontekste. 11.2. pav. yra parodyti lygiagrečiosios analizės *Mplus* programa rezultatai.

11.2. pav. Lygiagrečioji analizė.

Šešto faktoriaus tikrinė reikšmė maždaug susilygina su atsitiktinai sugeneruotų tos pačios apimties duomenų matricos tos pačios tikrinės reikšmės 95 procentiliu. Todėl buvo nuspręsta iš pradžių patikrinti 6 faktorių sprendimą.

Programos *Mplus* pateikiami rezultatai yra šie: $\chi^2(1885) = 4515,8$, $p < 0,001$. RMSEA = 0,042, jo 90 proc. pasikliautinis intervalas yra nuo 0,041 iki 0,044. TLI = 0,837 (CFI = 0,865), o SRMR = 0,032. Šį modelį chi kvadrato kriterijus taip pat atmets, o kiti tinkamumo indeksai yra šiek tiek blogesni nei 13 faktorių sprendimo. Tai natūralu, nes 6 faktoriai turi mažiau galimybių paaiškinti 68 teiginių tarpusavio ryšius nei 13. Tačiau šioje analizėje tikslas yra ne sudaryti kuo

geriau duomenis paaiškinantį modelį, o surasti tarpusavyje glaudžiau susijusių teiginių grupes, kurios turėtų prasmę matuojant verslumą, t. y. išreikštų tam tikrus gana suprantamus ir teoriškai priimtinus verslumo aspektus. 5 priede pateikta lentelė rodo, kad šiame sprendinyje faktoriai yra daug lengviau interpretuojami, nes su kiekvienu faktoriumi statistiškai reikšmingai ir gana stipriai (koeficientas bent 0,35–0,40) susiję bent keli kintamieji.

Pirmame faktoriuje svarbiausi teiginiai: „man patinka iššūkiai ir naujos galimybės“, „aš pats ieškau, ką galiu padaryti“, „susidūręs su rimta problema, skiriu daug laiko, stengdamasis rasti jos sprendimą“, „randu, kaip pagreitinti darbą“. Šį faktorių pavadiname „Naujų galimybių matymas“.

Antrajame faktoriuje svarbiausi teiginiai: „kiti žmonės pritaria mano rekomendacijoms“, „kuriu naujas strategijas, kuriomis darau įtaką kitiems žmonėms“, „moku įtikinti kitus savo idėjomis“. Šį faktorių pavadiname gebėjimu įtikinti – „Įtikinamumas“.

Trečiame faktoriuje svarbiausi teiginiai: „man svarbu darbus atlikti kokybiškai“, „dirbdamas kam nors kitam, ypač stengiuosi, kad tas žmogus liktų patenkintas mano darbu“, „stengiuosi gauti patarimų iš tokių žmonių, kurie daug išmano apie problemas ar darbus, su kuriais aš susiduriu“, „jei mano atliktas darbas yra patenkinamas, skiriu papildomo laiko, kad jį patobulinčiau“. Šį faktorių pavadiname „Kokybės siekimas“. Jis geriausiai iš visų rastų faktorių atitinka originalias testo verslumo skales, tačiau ne vieną, o sujungdamas dvi: „*Concern of high quality work*“ ir „*Commitment to work contract*“ („Rūpestis darbo kokybe“ ir „Įsipareigojimas darbo sutarčiai“).

Ketvirtame faktoriuje svarbiausi: „man sunku nurodinėti kitiems žmonėms“, „susidūręs su dideliais sunkumais, greitai pereinu prie kitų darbų“, „pradedu veikti, prieš tai neieškodamas informacijos“, „prieš pradėdamas veikti, laikiu nurodymų iš kitų žmonių“. Šis faktorius rodo pasyvumą veikloje, atkaklumo, užsispyrimo stoką. Tolesnėje analizėje šio faktoriaus kryptis buvo pakeista priešinga, kad jis rodytų teigiamą verslumo aspektą, pavadinant šį pakeistą faktorių „Iniciatyva ir veiklumas“.

Penkto faktoriaus beveik visi teiginiai susiję su bendradarbiavimu, bendravimu, tai tokie santykiai su žmonėmis, kurie padeda siekti savo veiklos tikslų. Svarbiausi teiginiai: „yra pasitaikę atvejų, kai pasinaudojau kitu žmogumi“, „jei nesutinku su kitais asmenimis, pasakau tai į akis“, „man pavyksta padėti kitiems suprasti, kaip man pavyks pasiekti užsibrėžtą tikslą“, „susipažįstu su žmonėmis, kurie man gali padėti pasiekti savo tikslus“, „man pavyksta pritraukti svarbius

asmenis, kurie man padėtų siekti savo tikslų“. Jį sunku apibrėžti vienu žodžiu, o tolesnėje analizėje jis pavadintas žodžiu „Santykių“.

Šeštas faktorius gana aiškiai išreiškia gebėjimą planuoti ir organizuoti. Svarbiausi teiginiai: „į bet kokius veiksmus žvelgiu logiškai ir sistemiškai“, „jei nepasiteisina koks nors problemos sprendimo būdas, sugalvoju kitą būdą“, „projektui ar darbui įgyvendinti skirtus pinigus išnaudoju kaip galima naudingiau“, „neleidžiu, kad darbas trukdytų mano šeimos ar asmeniniam gyvenimui“. Toliau šis faktorius vadinamas „Planavimas ir organizavimas“.

Vadinasi, galima teigti, kad naujai sudarytuose šešiuose faktoriuose pastebėta, jog dalis verslumo testo kintamųjų išlaikė pirminės skalės prasmes. Remiantis pirminiais faktoriais, buvo sudarytos šešios naujos verslumo skalės, laikantis principo, kad į kiekvieną skalę įeina tie teiginiai, kurių koeficientai faktoriuje yra statistiškai reikšmingi, tegu ir nevienodo dydžio.

Naujų skalių patikrinimas

Identifikavus tikrąsias skales, kurios galiausiai buvo gautos 6, buvo atlikta skalių patikimumo analizė. Visų skalių Cronbach alfos koeficientai yra geri (žr. 11.4. lentelę). Tokių rezultatų galima buvo ir tikėtis, nes pačios skalės yra gautos iš duomenų, atliekant faktorinę analizę.

Šie rezultatai rodo, kad vidutinė klausimų tarpusavio koreliacija yra visur teigiama ir gerokai didesnė už nulį. Minimalios koreliacijos taip pat visur yra teigiamos ir didesnės už nulį. Tik skalės „Iniciatyva ir veiklumas“ mažiausia koreliacija yra gana žema ir siekia vos 0,011. Šios skalės Cronbach alfa taip pat yra kiek žemesnė – 0,760. Tai rodo kiek mažesnę skalės patikimumą, bet vis tiek pakankamą statistinei analizei.

11.4. lentelė. Naujų verslumo skalių patikimumo analizės rezultatai

Skalė	Cronbach alfos koeficientas	Mažiausia koreliacija	Vidutinė koreliacija	Didžiausia koreliacija
F1 „Naujų galimybių matymas ir efektyvumas“	0,89	0,23	0,43	0,64
F2 „Įtikinamumas“	0,83	0,18	0,39	0,55
F3 „Kokybės siekimas“	0,90	0,24	0,40	0,65
F4 „Iniciatyva ir veiklumas“	0,76	0,01	0,22	0,47
F5 „Santykių“	0,89	0,15	0,34	0,56
F6 „Planavimas ir organizavimas“	0,85	0,20	0,38	0,69

Pastaba: Koreliacijos yra skalės klausimų tarpusavio korelacijų Pearson koeficientai.

Sumų skaičiavimas

Tolesniame analizės etape buvo atliktas visų šešių skalių sumų skaičiavimas. Gautos skalių sumos buvo suapvalintos iki sveikųjų skaičių. Sumų skaičiavimo algoritmas pateiktas SPSS sintaksės komandų kalba ir paaiškintas 5 priede.

11.5. lentelė. Skalių aprašomoji statistika.

	N	Min.	Max.	Vidurkis	Standartinis nuokrypis	Asimetrijos koeficientas		Eksceso koeficientas	
						Statistika	Stand. paklaida	Statistika	Stand. paklaida
Naujų galimybių matymas	811	0	100	68,6	16,1	-0,765	0,086	10,000	0,171
Įtikinamumas	813	0	100	61,6	15,9	-0,532	0,086	0,871	0,171
Kokybės siekimas	810	6	100	73,0	13,9	-0,982	0,086	10,980	0,172
Iniciatyva ir veiklumas	813	5	90	45,9	13,7	-0,323	0,086	-0,104	0,171
Santykių	811	10	100	59,6	14,5	-0,148	0,086	0,076	0,171
Planavimas ir organizavimas	812	0	100	67,7	14,9	-0,805	0,086	10,729	0,171

Skalių sumų aprašomoji statistika (žr. 11.5. lentelę) rodo žymius nuokrypius nuo normaliojo skirstinio „Naujų galimybių matyme“, „Kokybės siekime“ ir „Planavime ir organizavime“ dėl neigiamos asimetrijos ir gana didelių eksceso koeficientų. „Įtikinamumas“ nukrypęs mažiau, o visai nedaug šie koeficientai skiriasi nuo nulio skalėms „Iniciatyva ir veiklumas“ ir „Santykių“. Gilesnė analizė parodė, kad šie nuokrypiai atsiranda daugiausia dėl išskirčių (išskirtis: reikšmė, nutolusi nuo pirmo arba trečio kvartilio daugiau kaip per 3 kvartilinius skirtumus (atstumas tarp trečio ir pirmo kvartilio)“. Iš viso buvo rasta 7 išskirtys: faktoriuje „Naujų galimybių matymas – 1 išskirtis; faktoriuje „Įtikinamumas“ išskirčių nerasta; faktoriuje „Kokybės siekimas“ – 2 išskirtys; „Santykių“ faktoriuje išskirčių nerasta; faktoriuje „Iniciatyva ir veiklumas“ išskirčių nerasta; faktoriuje „Planavimas ir organizavimas“ – 4 išskirtys. Respondentai su išskirtimis verslumo skalėse buvo duomenyse pažymėti ir vėliau nenaudoti tose analizėse, kurių rezultatus išskirtys gali iškreipti.

Kitas žingsnis duomenų analizėje buvo daugiamatį išskirčių patikrinimas. Daugiamatės išskirtys buvo patikrintos, naudojant Mahalanobio atstumą (Tabachnik, Fidell 2007, p. 74) ir tokių išskirčių nustatymui įprastą kriterijų, kuris nurodo, kad Mahalanobio atstumo reikšmė yra išskirtis, jei jos tikimybė yra mažesnė už 0,001

pagal chi kvadrato skirstinį su tiek laisvės laipsnių, kiek kintamųjų naudojama skaičiuojant Mahalanobio atstumą (pavyzdžiui, šešioms kintamiesiems tai yra 22,46).

11.6. lentelė. **Skalių aprašomoji statistika, atmetus išskirtis.**

	N	Mažiausia vertė	Didžiausia vertė	Vidurkis	Standar- tinis nuokrypis	Asimetrijos		Ekscesas	
	Statistika	Statistika	Statistika	Statistika	Statistika	Statistika	Stan- dartinė paklaida	Statistika	Stan- dartinė paklaida
F1 „Naujų galimybių matymas ir efektyvu- mas“	790	11	100	68,97	15,555	-0,649	0,087	0,683	0,174
F2 „Itikina- mumas“	790	0	100	62,02	15,273	-0,330	0,087	0,274	0,174
F3 „Kokybės siekimas“	790	25	100	73,33	13,334	-0,757	0,087	10,090	0,174
F4 „Iniciatyva, veiklumas“	790	10	95	54,25	13,632	0,341	0,087	-0,071	0,174
F5 „Santykių“	790	10	100	59,82	14,124	-0,059	0,087	-0,035	0,174
F6 „Planavi- mas, orga- nizavimas“	790	15	100	68,14	14,002	-0,484	0,087	0,590	0,174

Skaičiuojant šį atstumą pagal visas šešias skales, didžiausia gauta reikšmė buvo 37,4, o iš viso tokių išskirčių buvo rasta devynios. Šie respondentai taip pat buvo pažymėti ir vėliau nenaudoti analizėse, kurios galėjo būti jautrios tokioms išskirtims. Atmetus daugiamates išskirtis, kintamųjų skirstiniai gerokai priartėjo prie normaliųjų (žr. 11.6. lentelę).

Gal kiek labiau nutolęs nuo normaliojo skirstinio yra „Kokybės siekimo“ faktorius. Visais kitais atvejais asimetrijos ir eksceso koeficientai skiriasi nuo nulio ne daugiau kaip per 0,7. Tokie saikingi nuokrypiai nuo normalumo paprastai yra leistini taikant regresinę analizę ir panašius metodus, ypač didelėse ir labai didelėse imtyse, kokia yra aprašomame tyrime.

Faktorių tarpusavio koreliacijos

Faktorių (skalių) tarpusavio koreliacijos naudingos tuo, kad jos parodo, ar yra ryšių tarp skalių, ar jie atitinka skalių prasmę. Kadangi visos skalės vienaip ar kitaip išreiškia verslumą, tai reikia tikėtis teigiamų jų tarpusavio koreliacijų. Tą ir parodo skalių tarpusavio koreliacijos koeficientai, pateikti 11.7. lentelėje.

Beveik visi koreliacijos koeficientai yra teigiami ir statistiškai reikšmingi. Didėjant vienam verslumo aspektui, paprastai didėja ir kiti.

11.7. lentelė. **Verslumo skalių tarpusavio koreliacijos.**

Spearman rho	Faktorius „Naujų galimybių matymas“	Faktorius „Ištikinamumas“	Faktorius „Kokybės siekimas“	Faktorius „Iniciatyva ir veiklumas“	Faktorius „Santykių“	Faktorius „Planavimas ir organizavimas“
F1 „Naujų galimybių matymas“	–	–	–	–	–	–
F2 „Ištikinamumas“	0,67	–	–	–	–	–
F3 „Kokybės siekimas“	0,65	0,48	–	–	–	–
F4 „Iniciatyva ir veiklumas“	0,14	0,33	0,05	–	–	–
F5 „Santykių“	0,61	0,70	0,47	0,41	–	–
F6 „Planavimas ir organizavimas“	0,63	0,55	0,61	0,23	0,63	–

Pastaba: Visos koreliacijos statistiškai reikšmingos $p < 0,001$, išskyrus koreliaciją tarp kokybės siekimo ir iniciatyvos ir veiklumo.

Analizuojant, koks yra ryšys tarp tyrimo dalyvių savo verslumo įvertinimo (klausias „Kaip atrodo, kiek esate verslus?“) ir skalėse gautų verslumo įvertinimų, pastebėtas gana glaudus ryšys. Tų respondentų, kurie vertina save kaip verslius ar labai verslius ir skalėse gauti rezultatai patvirtina, kad šių respondentų verslumas yra palyginti aukštas. Ši tendencija pastebėta visose šešiose gautose skalėse, gal tik skiriasi ryšio stiprumas. Stipriausios koreliacijos su savo verslumo įvertinimu buvo pastebėtos su „Naujų galimybių matymas“, „Santykių“ ir „Planavimo ir organizavimo“ faktoriais (žr. 11.8. lentelę). Silpniausia koreliacija išryškėjo su F4 faktoriumi „Iniciatyva ir veiklumas“. Tokie rezultatai galėjo atsirasti galbūt dėl to, kad šio faktoriaus cronbach alfa yra menkiausias, todėl mažėja savybės įvertinimo tikslumas bei sumažėja koreliacijos su ja.

11.8. lentelė. **Faktorių koreliacijos su verslumo įvertinimu.**

Spearman rho	F1 „Naujų galimybių matymas“	F2 „Ištikinamumas“	F3 „Kokybės siekimas“	F4 „Iniciatyva ir veiklumas“	F5 „Santykių“	F6 „Planavimas ir organizavimas“
Kaip atrodo, kiek esate verslus?	–0,411**	–0,399**	–0,246**	–0,102**	–0,444**	–0,355**
N	663	665	663	666	663	664

Pastaba: Visos koreliacijos statistiškai reikšmingos $p < 0,001$.

Skalių ryšiai su demografiniais rodikliais

Analizuojant visų šešių skalių ryšius ir priklausomybes su demografiniais rodikliais buvo atlikta tiesinė regresinė analizė kiekvienam faktoriui atskirai. Skalė buvo priklausomas kintamasis, o demografiniai rodikliai – nepriklausomi kintamieji (t. y. amžius, lytis, išsilavinimas, gyvenamoji vieta).

11.9. lentelė. **Regresinių faktorių reikšmės.**

Skalė	R ²	koreguotasis R ²
F1 „Naujų galimybių matymas ir efektyvumas“	0,064	0,058
F2 „Įtikinamumas“	0,052	0,045
F3 „Kokybės siekimas“	0,061	0,054
F4 „Iniciatyva ir veiklumas“	0,051	0,045
F5 „Santykių“	0,072	0,066
F6 „Planavimas ir organizavimas“	0,053	0,046

Pastaba: $p < 0,001$; koreguotasis R² yra „pataisytas“ R² variantas, kuris įvertina, kokia R² reikšmė yra tikėtina visoje toje populiacijoje, kuriai atstovauja tyrimo imtis (Tabachnik, Fidell 2007, p. 153).

Atlikta analizė parodė, kad regresinė analizė visur buvo statistiškai reikšminga (žr. 11.9. lentelę). Tyrimo rezultatai rodo, kad visais atvejais R² buvo mažiau už vieną dešimtąją, tai reiškia, kad demografiniai kintamieji silpnai nulemia verslumą, nors ir statistiškai reikšmingai.

Faktorių ir demografinių rodiklių tarpusavio ryšių analizė

Pereinant prie detalesnės analizės, buvo siekiama pasižiūrėti, kaip kiekvienas faktorius atskirai koreliuoja su demografiniais rodikliais.

Analizuojant pirmąjį faktorių „Naujų galimybių matymas“, gautas statistiškai reikšmingas ryšys su išsilavinimu (žr. 11.10. lentelę). Tai reiškia, kad tyrimo dalyviai, kurių išsilavinimas aukštesnis, yra labiau linkę pastebėti naujas galimybes. Tyrimo rezultatai rodo, kad tie, kurių išsilavinimas aukštesnis, yra linkę ne tik matyti naujas galimybes, bet ir patys ieškoti naujų veiklų, apsvarstyti neįprastus problemų sprendimus, efektyviai ir atsakingai atlikti jiems patikėtus darbus ir atsakomybę.

11.10. lentelė. Verslumo skalės „Naujų galimybių matymas“ sąsajos su demografiniais kintamaisiais. Tiesinė regresinė analizė.

Kintamasis	Regresijos koeficientai		p – reikšmė	B 95,0 proc. pasikliautinis intervalas	
	Nestandardizuotas (B)	Standartizuotas (beta)		Žemutinė riba	Viršutinė riba
Amžius	-0,055	-0,039	0,342	-0,169	0,059
Lytis	2,14	0,069	0,092	-0,348	4,62
Gyvenamosios vietos tipas	-0,88	-0,057	0,171	-2,13	0,379
Išsilavinimas	1,79	0,221	0,000	1,11	2,46

Pastaba: Lytis koduojama taip: 1 – vyras, 2 – moteris. Gyvenamosios vietos tipas yra nuo: 1 – didmiestis, iki 4 – kaimas, t. y. didesnis skaičius reiškia mažesnę gyvenvietę. Išsilavinimas yra ranginis kintamasis, didesnė reikšmė reiškia aukštesnį išsilavinimą; statistiškai reikšmingi kintamieji lentelėje paryškinti.

Regresinėje analizėje buvo pastebėtos 6 išskirtys, jos buvo pašalintos. Regresinė analizė buvo perskaičiuota atsisakant pastebėtų išskirčių, tačiau jokių esminių pasikeitimų atsisakius išskirčių nebuvo pastebėta ir pateikta išvada nekito.

Antrojo faktoriaus „**Įtikinamumas**“ analizėje buvo pastebėti du statistiškai reikšmingi ryšiai: su išsilavinimu ir gyvenamąja vieta (žr. 11.11. lentelę).

Analizės rezultatai rodo, kad respondentai, kurie turi aukštesnį išsilavinimą, geba labiau įtikinti kitus. Šie tyrimo dalyviai geba pateikti rekomendacijas, strategijas, kurioms pritaria ir kiti, ar neretai sugeba priversti kitus daryti ir elgtis taip, kaip jie nori. Jie geba kontroliuoti ir suvaldyti situaciją, panaudodami savo įtikinimo sugebėjimus.

11.11. lentelė. Verslumo skalės „Įtikinamumas“ sąsajos su demografiniais kintamaisiais. Tiesinė regresinė analizė.

Kintamasis	Regresijos koeficientai		p – reikšmė	B 95,0 proc. pasikliautinis intervalas	
	Nestandardizuotas (B)	Standartizuotas (beta)		Žemutinė riba	Viršutinė riba
Amžius	-0,075	-0,054	0,186	-0,187	0,036
Lytis	-0,837	-0,028	0,502	-3,29	1,61
Gyvenamosios vietos tipas	-1,37	-0,091	0,030	-2,60	0,130
Išsilavinimas	1,50	0,189	0,000	0,833	2,16

Pastaba: Kintamųjų kodavimas aprašytas po lentelės „Verslumo skalės „Naujų galimybių matymas“ sąsajos su demografiniais kintamaisiais. Tiesinė regresinė analizė“; statistiškai reikšmingi kintamieji lentelėje paryškinti.

Gyvenamosios vietos atžvilgiu šis faktorius taip pat turi statistiškai reikšmingą ryšį, kuris rodo, kad tie tyrimo dalyviai, kurie gyvena toliau nuo didžiųjų miestų pasižymi menkiausiai išlavintu įtikinimo gebėjimu. Gyvenantys pagrindiniuose ir

didžiuosiuose miestuose tyrimo dalyviai drąsiau siūlo savo idėjas ir jomis sudomina kitus. Jie kuria naujas strategijas, teikia savo rekomendacijas, kuriomis linkę vadovautis ir kiti šalia esantys. Respondentai, gyvenantys didžiuosiuose miestuose, geriau vertina savo gebėjimus įtikinėti kitus.

11.12. lentelė. Verslumo skalės „Kokybės siekimas“ sąsajos su demografiniais kintamaisiais. Tiesinė regresinė analizė.

Kintamasis	Regresijos koeficientai		p – reikšmė	B 95,0 proc. pasikliautinasis intervalas	
	Nestandardizuotas (B)	Standartizuotas (beta)		Žemutinė riba	Viršutinė riba
Amžius	-0,003	-0,002	0,952	-0,097	0,091
Lytis	2,71	0,105	0,010	0,641	4,78
Gyvenamosios vietos tipas	0,085	0,007	0,872	-0,957	1,13
Išsilavinimas	1,43	0,212	0,000	0,864	1,99

Pastaba: Kintamųjų kodavimas aprašytas po lentele „Verslumo skalės „Naujų galimybių matymas“ sąsajos su demografiniais kintamaisiais. Tiesinė regresinė analizė“; statistiškai reikšmingi kintamieji lentelėje paryškinti.

Šioje analizėje taip pat buvo rastos trys išskirtys, kurias atmetus, analizės išvada kiek pakito: gyvenamoji vieta tapo statistiškai nereikšminga antrojo faktoriaus atžvilgiu.

Trečiasis faktorius „Kokybės siekimas“ taip pat turi statistiškai reikšmingus ryšius su išsilavinimu ir lytimi (žr. 11.12. lentelę). Tyrimo dalyviai, turintys aukštesnį išsilavinimą, labiau siekia kokybės. Šiai tyrimo dalyvių grupei labai svarbu yra darbus atlikti kokybiškai ir laiku. Palyginti su vyrais, moterys labiau rūpinasi kokybe ir jos siekia.

Šioje regresinėje analizėje buvo rastos keturios išskirtys, tačiau, jas pašalinus, jokių esminių pokyčių išvadose neatsirado.

11.13. lentelė. Verslumo skalės „Iniciatyva ir veiklumas“ sąsajos su demografiniais kintamaisiais. Tiesinė regresinė analizė.

Kintamasis	Regresijos koeficientai		p – reikšmė	B 95,0 proc. pasikliautinasis intervalas	
	Nestandardizuotas (B)	Standartizuotas (beta)		Žemutinė riba	Viršutinė riba
Amžius	-0,097	-0,075	0,070	-0,201	0,008
Lytis	-4,55	-0,162	0,000	-6,83	-2,27
Gyvenamosios vietos tipas	-1,72	-0,123	0,004	-2,87	-0,564
Išsilavinimas	0,108	0,015	0,729	-0,506	0,723

Pastaba: Kintamųjų kodavimas aprašytas po lentele „Verslumo skalės „Naujų galimybių matymas“ sąsajos su demografiniais kintamaisiais. Tiesinė regresinė analizė“; statistiškai reikšmingi kintamieji lentelėje paryškinti.

Ketvirtasis faktorius „**Iniciatyva ir veiklumas**“ turi statistiškai reikšmingus ryšius su lytimi ir gyvenamąja vieta (žr. 11.13. lentelę).

Kuo labiau gyvenamoji vieta yra nutolusi nuo didžiųjų miestų, tuo labiau mažėja tų respondentų iniciatyva ir noras veikti. Vyriškosios lyties tyrimo dalyviai šiek tiek iniciatyvesni ir veiklesni nei moteriškosios lyties.

Penktasis faktorius „**Santykių**“ turi statistiškai reikšmingus ryšius su išsilavinimu, lytimi, amžiumi ir gyvenamąja vieta (žr. 11.14. lentelę).

11.14. lentelė. Verslumo skalės „Santykių“ sąsajos su demografiniais kintamaisiais. Tiesinė regresinė analizė.

Kintamasis	Regresijos koeficientai		p – reikšmė	B 95,0 proc. pasikliautinasis intervalas	
	Nestandardizuotas (B)	Standartizuotas (beta)		Žemutinė riba	Viršutinė riba
Amžius	-0,212	-0,160	0,000	-0,318	-0,106
Lytis	-2,68	-0,092	0,024	-5,00	-0,361
Gyvenamosios vietos tipas	-2,02	-0,140	0,001	-3,19	-0,842
Išsilavinimas	1,02	0,136	0,001	0,398	1,65

Pastaba: Kintamųjų kodavimas aprašytas po lentele „Verslumo skalės „Naujų galimybių matymas“ sąsajos su demografiniais kintamaisiais. Tiesinė regresinė analizė“; statistiškai reikšmingi kintamieji lentelėje paryškinti.

Mažiau apgyvendintų vietovių respondentai pasižymi prastesniais gebėjimais palaikyti ir valdyti su verslumu susijusius santykius. Gyvenantieji didžiuosiuose miestuose labiau linkę bendrauti ir bendradarbiauti.

Lyties atžvilgiu vidutiniškai geresnė šios skalės reikšmė yra vyrų, kurie, kaip rodo tyrimo rezultatai, labiau yra linkę per turimus ryšius, santykius siekti savo tikslų.

Statistiškai reikšmingas šios skalės ryšys su amžiumi rodo, kad jaunesniems tyrimo dalyviams yra lengviau ir paprasčiau užmegzti naujus ryšius. Jie daugiau linkę bendrauti, ieškoti pažinčių, reikalingų veiklai. Vyresnioji karta sunkiau leidžiasi į naujų bendradarbiavimo galimybių paieškas ir užmezga naujus bendradarbiavimo ryšius.

Šeštasis faktorius „**Planavimas ir organizavimas**“ turi statistiškai reikšmingus ryšius su išsilavinimu bei amžiumi (žr. 11.15. lentelę).

Rezultatai rodo, kad turintys aukštesnį išsilavinimą tyrimo dalyviai turi geresnius planavimo ir organizavimo gabumus. Ši tyrimo dalyvių grupė planuoja visus savo veiksmus logiškiau ir sistemiškiau.

11.15. lentelė. Verslumo skalės „Planavimas ir organizavimas“ sąsajos su demografiniais kintamaisiais. Tiesinė regresinė analizė.

Kintamasis	Regresijos koeficientai			B 95,0 proc. pasikliautinasis intervalas	
	Nestandardizuotas (B)	Standartizuotas (beta)	p – reikšmė	Žemutinė riba	Viršutinė riba
Amžius	-0,151	-0,119	0,004	-0,254	-0,048
Lytis	0,976	0,035	0,394	-1,27	3,22
Gyvenamosios vietos tipas	-1,13	-0,082	0,051	-2,26	0,006
Išsilavinimas	1,28	0,178	0,000	0,678	1,89

Pastaba: Kintamųjų kodavimas aprašytas po lentele „Verslumo skalės „Naujų galimybių matymas“ sąsajos su demografiniais kintamaisiais. Tiesinė regresinė analizė“; statistiškai reikšmingi kintamieji lentelėje paryškinti.

Statistiškai reikšmingas ir neigiamas ryšys su amžiumi rodo prastesnius vyresnio amžiaus dalyvių planavimo ir organizavimo gebėjimus.

Šioje regresinėje analizėje buvo rastos šešios išskirtys, jas pašalinus, atsiranda dar vienas statistiškai reikšmingas ryšys su gyvenamąja vieta. Šis ryšys rodo, kad tie dalyviai, kurie įsikūrę toliau nuo miestų ir miestų centrų, turi prastesnius planavimo ir organizavimo gebėjimus.

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyviai, turintys aukštesnę išsilavinimą bei gyvenantys didžiuosiuose miestuose, dažniausiai turi geresnius verslumo faktorių įvertinimus. Jie labiau pasitikintys savimi, drąsiau reiškia savo mintis ir idėjas bei pastebi naujas galimybes. Neretai jiems yra lengviau bendrauti ir užmegzti ryšius, susijusius ne tik su darbine veikla. Ši tyrimo dalyvių grupė pasižymi iniciatyva ir veiklumu bei geresniais planavimo ir organizavimo gebėjimais. Tokie tyrimo rezultatai rodo, kad yra tikslinga labiau verslumo gebėjimus ugdyti atkreipiant dėmesį į tuos, kurie gyvena labiau nutolusiose vietovėse nuo didžiųjų miestų ir turi įgiję žemesnę išsilavinimą.

Lyties požiūriu moterys išryškėjo kaip daugiau dėmesio skiriančios kokybei, atsakingiau vertinančios galutinį rezultatą ir darbo procesą. Tokie rezultatai rodo, kad, greičiausiai, kruopštumo, išbaigtumo labiau stinga vyriškosios lyties respondentų grupei. Tačiau vyrai pasižymėjo didesne iniciatyva ir veiklumu, drąsa rizikuoti ir priimti tam tikrus sprendimus.

Amžiaus požiūriu jaunoji karta yra aktyvesnė, greičiau užmezganti naujus ryšius ir pasižyminti geresniais planavimo ir organizavimo gebėjimais.

SKIRTUMAI TARP DIRBANČIŲJŲ IR BEDARBIŲ

Analizuojant išskirtus faktorius ir jų statistiškai reikšmingus skirtumus tarp dirbančiųjų ir bedarbių, buvo atlikta logistinė regresinė analizė, kur bedarbiai ir dirbantieji buvo pasirinkti kaip priklausomi kintamieji. Nepriklausomiems kintamiesiems buvo priskirti du blokai: pirmasis blokas – demografiniai kintamieji; antrasis blokas – 6 verslumo faktoriai. Tokiu būdu buvo atliekama hierarchinė analizė, visų pirma į analizę įtraukiant demografinius kintamuosius, o vėliau pridėdant 6 verslumo skales. Atliekant hierarchinę regresinę analizę pirmuoju žingsniu įtraukiant demografinius kintamuosius yra gaunamas statistiškai reikšmingas ryšys ($p < 0,001$, Nagelkerkės $R^2 = 0,31$). Toliau analizė tęsiama, pridėdant verslumo skales, ir jos, kaip rodo analizės rezultatai, statistiškai reikšmingai pagerina regresijos prognozę: $p = 0,004$, Nagelkerkės R^2 padidėja iki 0,34.

11.16. lentelė. Dirbančiųjų ir bedarbių verslumo skalių palyginimas, įvertinant jų demografinių kintamųjų skirtumus. Logistinė regresinė analizė.

Kintamasis	Regresijos koeficientas (B)	p – reikšmė	Šansų santykis	Koeficiento B 95 proc. pasikliautinis intervalas	
				Žemutinė riba	Viršutinė riba
Amžius	-0,030	0,002	0,970	0,952	0,989
Lytis	1,090	0,000	2,97	1,97	4,49
Gyvenamosios vietos tipas	0,325	0,002	1,39	1,13	1,71
Išsilavinimas	-0,476	0,000	0,621	0,551	0,700
F1 „Naujų galimybių matymas“	-0,004	0,726	0,996	0,975	1,018
F2 „Įtikinamumas“	0,004	0,701	1,004	0,983	1,026
F3 „Kokybės siekimas“	-0,002	0,889	0,998	0,975	1,022
F4 „Iniciatyva ir veiklumas“	-0,025	0,005	0,976	0,959	0,993
F5 „Santykių“	-0,019	0,119	0,981	0,958	1,005
F6 „Planavimas ir organizavimas“	0,018	0,132	1,018	0,995	1,041

Pastaba: Lytis koduojama taip: 1 – vyras, 2 – moteris. Gyvenamosios vietos tipas yra nuo: 1 – didmiestis, iki 4 – kaimas, t. y. didesnis skaičius reiškia mažesnę gyvenvietę. Išsilavinimas yra ranginis kintamasis, didesnė reikšmė reiškia aukštesnį išsilavinimą; šioje analizėje prognozuojama kategorija („1“) yra bedarbiai; statistiškai reikšmingi kintamieji lentelėje paryškinti.

Tyrimo rezultatai rodo, kad iš demografinių kintamųjų statistiškai reikšmingas ryšys yra su amžiumi: kuo tyrimo dalyvių amžius vyresnis, tuo bedarbystės tikimybė mažėja. Tokie tyrimo rezultatai rodo, kad iš tyrimo dalyvių bedarbiai daugiau yra jauni žmonės. Analizuojant matomą statistiškai reikšmingą ryšį su lytimi matyti, kad didesnė bedarbystės tikimybė yra moterims. Taip pat tyrimo rezultatai rodo statistiškai reikšmingą ryšį ir su gyvenamąja vieta, kas rodo, kad toliau nuo didžiųjų miestų gyvenantys respondentai patiria didesnę bedarbystę, t. y. bedarbystė labiau paplitusi kaimuose, mažose gyvenvietėse ar miesteliuose.

Su išsilavinimu gautas statistiškai reikšmingas ryšys rodo, kad kuo respondentai turi didesnę išsilavinimą, tuo bedarbystės tikimybė jiems yra mažesnė.

Analizuojant bedarbių ir dirbančiųjų ryšius su šešiomis verslumo skalėmis / faktoriais, pastebėtas tik vienas statistiškai reikšmingas ryšys, t. y. su ketvirtuoju faktoriumi „**Iniciatyva ir veiklumas**“. Šie rezultatai rodo, kad tiems tyrimo dalyviams, kurie turi geresnius iniciatyvos ir veiklumo gebėjimus, bedarbystės tikimybė yra mažesnė.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad atlikto tyrimo rezultatai rodo, jog labai svarbu yra vystyti verslumo kompetencijos gebėjimus ir ypač atkreipti dėmesį į jaunus žmones. Tyrimo rezultatai rodo, kad svarbu yra aprėpti toliau nuo didžiųjų miestų esančius ir žemesnį išsilavinimą turinčius asmenis. Taip pat svarbu ir aktualu yra skatinti moterų verslumą, nes didesnis bedarbystės skaičius yra užfiksuotas būtent moterų, o verslumas neretai yra laikomas vienas iš veiksmų, susijusių su bedarbyste ar bedarbystės problema šalyje.

VERSLUMO KOMPETENCIJOS SVARBA IEŠKANT DARBO, IŠLAIKANT DARBO VIETĄ, PROFESINĖJE KARJEROJE AR DALYVAUJANT VISUOMENINĖJE VEIKLOJE

Šiuo tyrimu taip pat buvo siekiama nustatyti, ar verslumo kompetencija, jos turėjimas turi įtakos: a) ieškant darbo; b) išlaikant darbo vietą; c) profesinei karjerai; d) dalyvaujant visuomeninėje veikloje. Šiose analizėse taip pat dalyvavo demografiniai kintamieji, kaip kontroliniai: amžius, lytis, išsilavinimas, gyvenamoji vieta, dirba ar yra bedarbis.

Darbo paieška. Analizuojant verslumo skalių ir darbo paieškos ryšį, statistiškai reikšmingų ryšių su verslumo skalėmis negauta.

Darbo vietos išlaikymas. Analizuojant verslumo faktorių ir darbo vietos išlaikymo sąsajas, statistiškai reikšmingas ryšys gautas tik su penktuoju faktoriu „Santykių“. Tačiau yra labai daug regresijos išskirčių, ir jų atmetimas gerokai pakeičia rezultatus (žr. 11.17. lentelę).

Kokybės siekio didėjimas mažina tikimybę, kad darbo išlaikymas nesvarbu, t. y. didina tikimybę, kad darbo vietos išlaikymas svarbu. Analogiškai darbo vietos išlaikymo svarbos tikimybę didina iniciatyva ir veiklumas, taip pat planavimas ir organizavimas. O galimybių matymas ir santykiai su šia tikimybe susiję priešingai: geresnis galimybių matymas ir didesnis santykių išreikštumas mažina tikimybę, kad (dabartinės) darbo vietos išlaikymas yra svarbus.

11.17. lentelė. **Darbo vietos išlaikymas.**

Kintamasis	Regresijos koeficientas (B)	p – reikšmė	Šansų santykis	Koeficiento B 95 proc. pasikliautinis intervalas	
				Žemutinė riba	Viršutinė riba
F1 „Naujų galimybių matymas“	0,063	0,001	1,07	1,026	1,106
F2 „Įtikinamumas“	-0,036	0,065	0,964	0,928	1,002
F3 „Kokybės siekimas“	-0,062	0,002	0,940	0,904	0,977
F4 „Iniciatyva ir veiklumas“	-0,095	0,000	0,909	0,879	0,941
F5 „Santykių“	0,106	0,000	1,11	1,063	1,163
F6 „Planavimas ir organizavimas“	-0,078	0,000	0,925	0,888	0,963

Pastaba: Šioje analizėje logistinės regresijos lygties prognozuojam kategorija yra „Ne“ (darbo vietos išlaikymas yra nesvarbu); demografiniai kintamieji šioje analizėje nebuvo statistiškai reikšmingi, todėl pateikiami rezultatai analizės be demografinių kintamųjų.

11.18. lentelė. **Profesinės karjeros siekimas.**

Kintamasis	Regresijos koeficientas (B)	p – reikšmė	Šansų santykis	Koeficiento B 95 proc. pasikliautinis intervalas	
				Žemutinė riba	Viršutinė riba
Amžius	0,027	0,013	1,028	1,006	1,050
Lytis	-0,072	0,780	0,930	0,561	1,544
Gyvenamosios vietos tipas	0,058	0,638	1,060	0,832	1,352
Išsilavinimas	-0,197	0,007	0,821	0,712	0,946
F1 „Naujų galimybių matymas“	-0,021	0,939	0,979	0,562	1,704
F2 „Įtikinamumas“	-0,005	0,697	0,995	0,971	1,020
F3 „Kokybės siekimas“	-0,020	0,120	0,980	0,956	1,005
F4 „Iniciatyva ir veiklumas“	0,000	0,980	1,000	0,974	1,028
F5 „Santykių“	-0,008	0,512	0,992	0,970	1,015
F6 „Planavimas ir organizavimas“	-0,002	0,915	0,998	0,971	1,027

Profesinės karjeros siekimas. Analizuojant profesinės karjeros siekimo svarbą ir verslumo skalių tarpusavio ryšius, rasti statistiškai reikšmingi ryšiai su amžiumi, išsilavinimu ir planavimo ir organizavimo skale (žr. 11.18. lentelę).

11.19. lentelė. **Dalyvavimas visuomeninėje veikloje.**

Kintamasis	Regresijos koeficientas (B)	p – reikšmė	Šansų santykis	Koefficiento B 95 proc. pasikliautinis intervalas	
				Žemutinė riba	Viršutinė riba
Amžius	-0,011	0,189	0,989	0,972	1,006
Lytis	-0,280	0,151	0,756	0,515	1,108
Gyvenamosios vietos tipas	-0,097	0,313	0,907	0,751	1,096
Išsilavinimas	-0,075	0,175	0,928	0,833	1,034
Bedarbiai. Dirbantieji	0,421	0,044	1,524	1,011	2,297
F1 „Naujų galimybių matymas“	-0,015	0,141	0,985	0,966	1,005
F2 „Ištikinamumas“	-0,019	0,052	0,981	0,962	1,000
F3 „Kokybės siekimas“	0,018	0,103	1,019	0,996	1,041
F4 „Iniciatyva ir veiklumas“	-0,004	0,656	0,996	0,981	1,012
F5 „Santykių“	-0,030	0,008	0,971	0,950	0,992
F6 „Planavimas ir organizavimas“	-0,002	0,815	0,998	0,977	1,018

Su amžiumi tikimybė, kad profesinė karjera bus svarbi, mažėja. Priešingai, kylant išsilavinimo lygiui, plečiantis planavimo bei organizavimo gebėjimams, tikimybė, kad profesinė karjera bus svarbi, didėja.

Dalyvavimas visuomeninėje veikloje. Šioje analizėje rasti statistiškai reikšmingi ryšiai su bedarbyste ir santykių skale (žr. 11.19. lentelę).

Bedarbiai šiek tiek mažiau dalyvauja visuomeninėje veikloje.

Su verslumu ir veikla yra susijęs santykių gerėjimas reiškia tikimybės didėjimą, kad žmogus dalyvauja visuomeninėje veikloje. Remiantis statistiškai reikšmingų verslumo skalių skaičiumi, galima numanyti, kad verslumas labiausiai susijęs su darbo vietos išlaikymu (žr. 11.17. lentelę).

12 skyrius

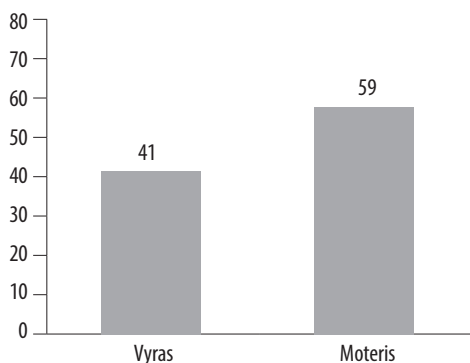
SKAIČIAVIMO IR INFORMACINĖS VISUOMENĖS TECHNOLOGIJŲ KOMPETENCIJOS TYRIMAS

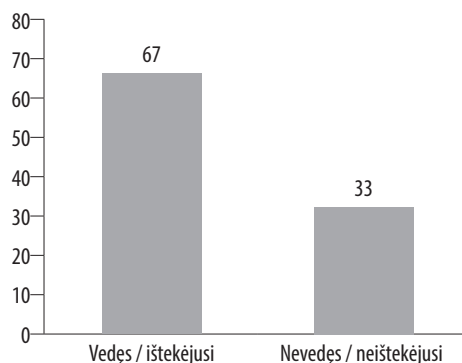
SKAIČIAVIMO IR INFORMACINĖS VISUOMENĖS TECHNOLOGIJŲ KOMPETENCIJOS KIEKYBINIO TYRIMO ORGANIZAVIMAS

Šiuo tyrimu siekiama nustatyti skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencijos IVT aktualumą, reikalingumą, taikymo sritis. Siekiant gauti kokybiškus rezultatus, 2013 m. rudenį pirmiausia buvo atliktas žvalgomasis tyrimas naudojant anketinę apklausą internetu ir įvairių kursų metu. Tyrimo metu buvo siekiama apklausti įvairioms socialinėms grupėms priklausančius besimokančiuosius – dirbančiuosius, ieškančius darbo žmones, senjorus.

Tyrimo dalyvavo 200 respondentų. Dauguma tyrimo dalyvavusių buvo moterys (59 proc., 12.1* pav.). Šeimą turinčių respondentų buvo 67 proc. (12.2* pav.).

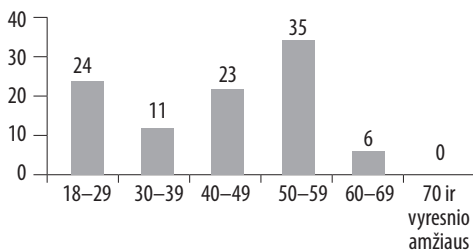

12.1* pav. Pasiskirstymas pagal lytį (proc.).

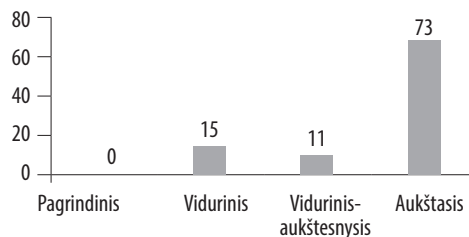

12.2* pav. Pasiskirstymas pagal šeiminių padėtį (proc.).

Tyrimo dalyvavę respondentai buvo įvairaus amžiaus. Didžiausią dalį sudarė 50–59 m. asmenys (35 proc.), taip pat beveik po ketvirtadalį buvo 18–29 m. amžiaus (24 proc.) ir 40–49 m. amžiaus (23 proc.) respondentų (12.3* pav.). 70 ar vyresnių asmenų tyrimo nedalyvavo. Tokio amžiaus respondentai paprastai internetu nesinaudoja, todėl ir atsakiusiųjų į klausimus nebuvo. Dauguma respondentų buvo įgiję aukštąjį išsilavinimą (73 proc., 12.4* pav.).

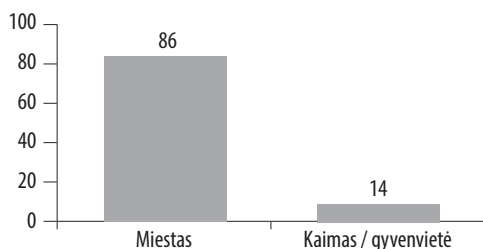

12.3* pav. Pasiskirstymas pagal amžių (proc.).

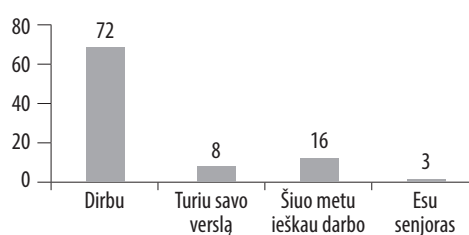

12.4* pav. Pasiskirstymas pagal išsilavinimą (proc.).

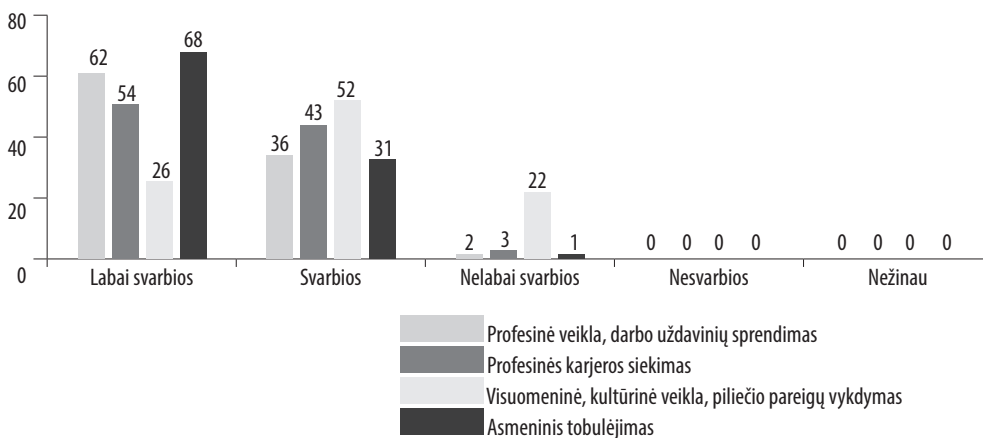
Didžioji dauguma respondentų yra iš miesto (86 proc., 12.5* pav.), ir tik nedidelė – iš kaimo (14 proc.). Dauguma respondentų yra dirbantys (72 proc., 12.6* pav.), 16 proc. apklausos metu ieškojosi darbo, 8 proc. dirbo savo versle.

12.5* pav. Pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą (proc.).

12.6* pav. Pasiskirstymas pagal užimtumą (proc.).

12.7* pav. Bendrųjų kompetencijų svarba (proc.).

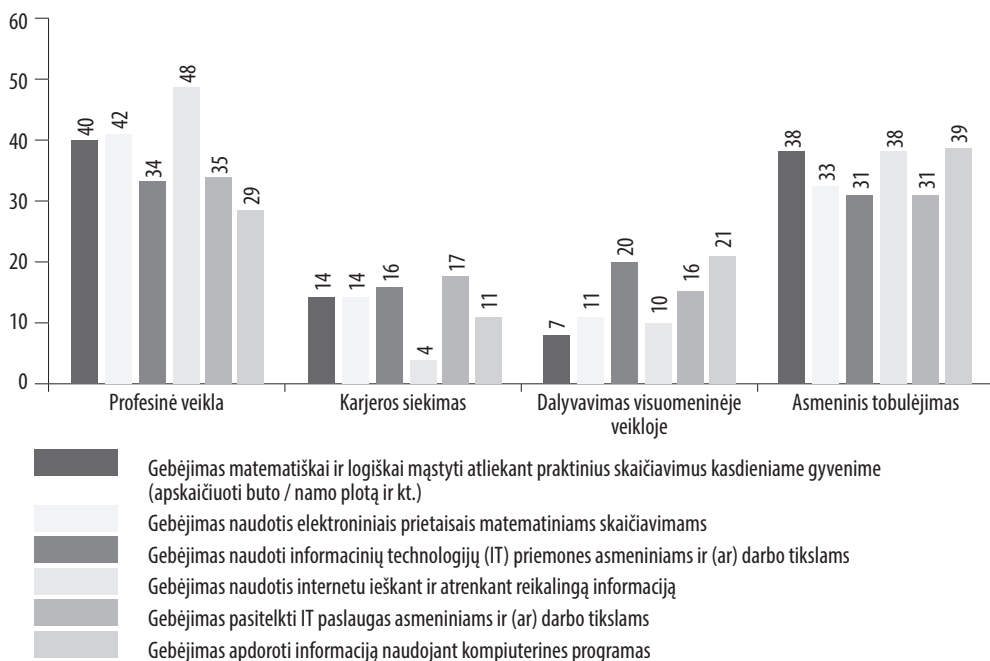
Į klausimą „Kiek bendrosios kompetencijos svarbios profesinėje veikloje?“ 62 proc. atsakė, kad yra labai svarbios, dar 36 proc. teigia, kad yra svarbios. Kiek mažiau kaip labai svarbias bendrąsias kompetencijas respondentai laikė profesinės karjeros siekimui (kad bendrosios kompetencijos labai svarbios nurodė 54 proc., kad svarbios – 43 proc.). Mažiausiai svarbios bendrosios kompetencijos

respondentams pasirodė visuomeninėje, kultūrinėje veikloje, atliekant piliečio pareigas – net 22 proc. teigia, kad bendrosios kompetencijos yra nelabai svarbios. Pusė respondentų teigia, kad jos yra svarbios (52 proc.), ketvirtadalis (26 proc.) – kad labai svarbios. Visgi, respondentų teigimu, bendrosios kompetencijos labiausiai turi reikšmės asmeniniam tobulėjimui: kad bendrosios kompetencijos labai svarbios, teigė net 68 proc. respondentų, kad svarbios – 31 proc., bendrai paėmus net 99 proc. (12.7* pav.).

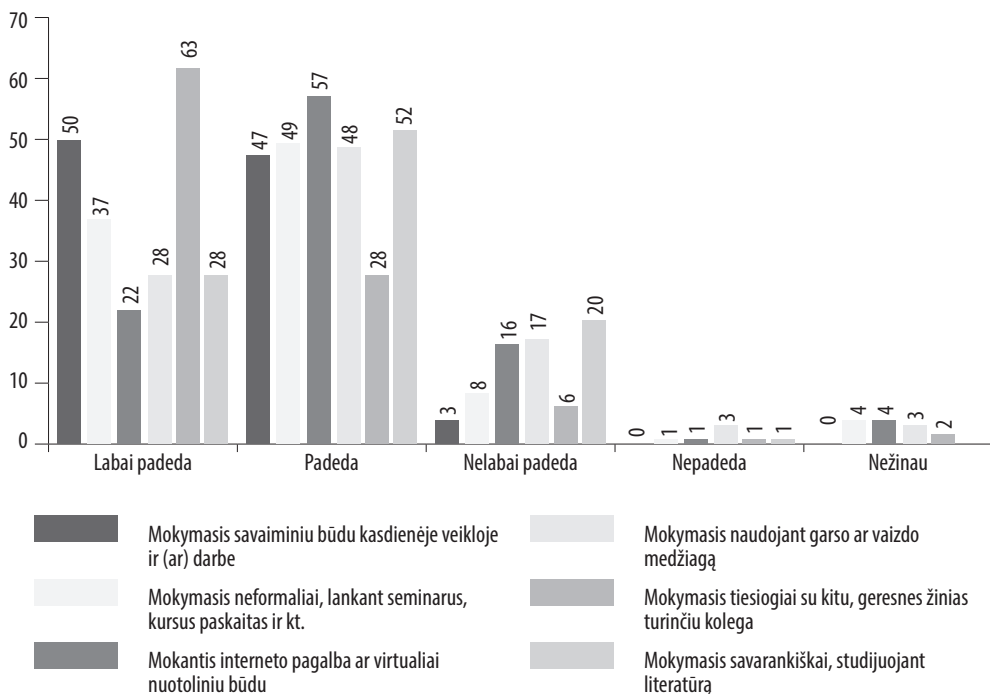
Analizuojant atsakymus į klausimą „Kuris skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimas Jums reikšmingiausias?“, daugiausiai reikšmingų gebėjimų buvo nurodyta profesinės veiklos lauke. Dažniausiai pažymėtas buvo gebėjimas naudotis internetu ieškant ir atrenkant naudingą informaciją (48 proc.), 42 proc. pasirinko atsakymą, kad profesinėje veikloje naudojasi el. prietaisais matematiniam skaičiavimams, 40 proc. respondentų pažymėjo atsakymą, kad profesinėje veikloje svarbūs ir gebėjimai matematiškai ir logiškai mąstyti, atliekant praktinius skaičiavimus.

Įvairūs skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimai svarbūs asmeniniam tobulėjimui (38–39 proc. nurodė, kad tai yra gebėjimai matematiškai ir logiškai mąstyti, atliekant praktinius skaičiavimus, gebėjimas naudotis internetu ieškant ir atrenkant naudingą informaciją bei gebėjimas apdoroti informaciją, naudojant kompiuterines programas). Vertindami šių ir kitų gebėjimų svarbą dalyvaujant visuomeninėje veikloje, kaip svarbius nurodė 21 proc. respondentų, o siekiant karjeros – 17 proc. respondentų. Kaip mažiausiai svarbus (4 proc.) buvo nurodytas gebėjimas naudotis internetu ieškant ir atrenkant naudingą informaciją siekiant karjeros ir gebėjimas pasitelkti IT paslaugas asmeniniams ir (ar) darbo tikslams, dalyvaujant visuomeninėje veikloje. Rezultatai pateikti 12.8* pav.

Tobulinti skaičiavimo ir informacinės visuomenės gebėjimus labiausiai padeda mokymasis tiesiogiai su kitu, geresnes žinias turinčiu kolega (labai padeda – 63 proc., padeda – 28 proc.; 12.9* pav.). Susumavus atsakymus „labai padeda“ ir „padeda“ iš viso 97 proc. respondentų teigė, kad tobulinti skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimus padeda mokymasis savaiminiu būdu kasdienėje veikloje ir (ar) darbe; 79 proc. – mokymasis, pasitelkiant internetą; 79 proc. – mokymasis savarankiškai; 86 proc. – mokymasis neformaliai kursuose. Tai patvirtina, kad mokymasis iš patirties ir tiesiogiai duoda daugiausiai naudos.

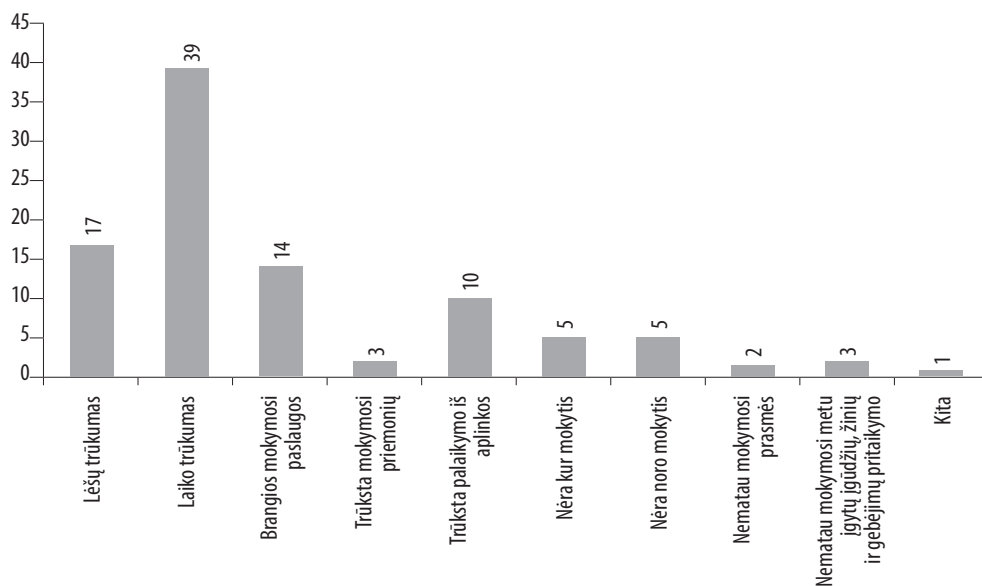

12.8* pav. Skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimų kompetencijos svarba (proc.).

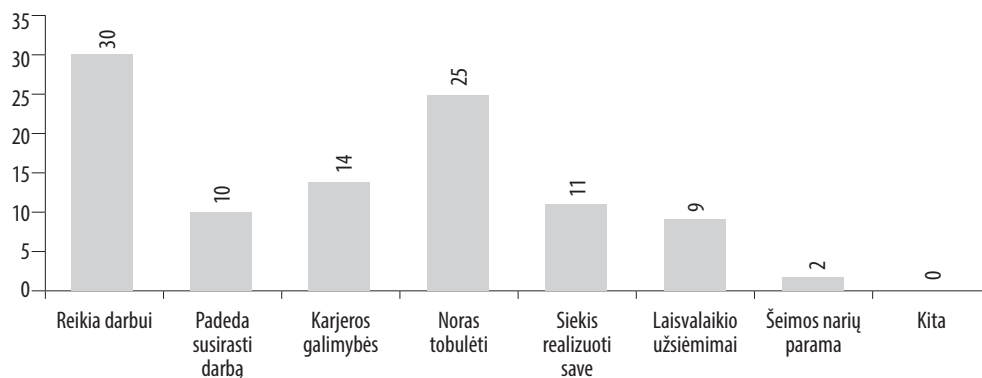

12.9* pav. Skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimų tobulinimo būdai (proc.).

Dažniausiai lavinant skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimus susiduriama su laiko trūkumu (taip nurodė 39 proc. respondentų; 12.10* pav.). Taip pat tyrimo dalyviai nurodė, kad tobulėti trukdo lėšų stygius (17 proc.), su tuo tiesiogiai galima sieti ir tai, kad 14 proc. nurodė, jog mokymosi paslaugos yra brangios. Tik labai maža respondentų dalis (2–3 proc.) teigė, kad nemato mokymosi prasmės, trūksta mokymosi priemonių ar nemato, kur galėtų pritaikyti įgytas žinias.

12.10* pav. Skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimų lavinimo kliūtys (proc.).

12.11* pav. Skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimų lavinimo priežastys (proc.).

Labiausiai skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimus lavinti skatina tai, kad šių gebėjimų reikia tiesioginiam darbui (30 proc.; 12.11*. pav.). Ketvirtadalį lavinti gebėjimus skatina noras tobulėti. Kai kuriems tai – karjeros galimybės (14 proc.), savirealizacijos galimybės (11 proc.) ar darbo paieška (10 proc.). Šeimos narių parama daro nežymią įtaką.

Atsižvelgus į žvalgomojo tyrimo ir į refleksijos rezultatus, kitas kiekybinio tyrimo etapas buvo vykdomas naudojant pakoreguotą ir papildytą anketą:

- gebėjimai naudotis kompiuterinėmis programomis buvo išskirstyti į gebėjimus naudotis tam tikromis kompiuterinėmis programomis. Tai padėtų konkretizuoti lavintinus gebėjimus;
- darbo su kompiuteriu gebėjimai papildyti gebėjimais (išvengti „piratavimo“, sveikatos problemų): suprasti ir taikyti darbo su kompiuteriu higienos taisykles ir etines normas, susijusias su informacinių technologijų panaudojimu;
- įtraukti papildomi klausimai (aktualu kursų pasiūlai) apie kompiuterių naudojimosi kompiuteriu dažnumą, skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimų trūkumą ir poreikį juos lavinti;
- dėl išaugusio naudojimosi mobiliuoju telefonu įtraukti klausimai apie naudojimosi mobiliuoju telefonu tikslus;
- išskirti atskiri atvejai skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencijos reikšmingumo ieškant darbo, išlaikant darbo vietą, siekiant profesinės karjeros ir dalyvaujant visuomeninėje veikloje.

Tyrimo dalyvavo Lietuvos gyventojai iš 60-ies savivaldybių. Tyrimo imtis – 864 respondentai. Tyrimo priemonė – struktūruota anketinė apklausa. Skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencijos anketą sudarė 18 klausimų. Vieniems respondentams buvo išdalintos popierinės anketos, kiti užpildė anketas elektroniniu būdu. Kiekybinė duomenų analizė atlikta, naudojant duomenų apdorojimo ir analizės programos SPSS 16.0 ir 20 versijas. Analizei taikyti aprašomosios statistikos metodai, skaičiuotos Kendall tau koreliacijos, chi kvadrato kriterijai, Mann-Whitney ir Kruskal-Wallis testai.

Tyrimo dalyvavo 864 respondentai: kurių dauguma buvo moterys – 60,3 proc., vyrai – 39,7 proc.

Dauguma respondentų (44,9 proc.) yra vedę arba ištekėjusios, 10,1 proc. gyvena partnerystėje, viengungių arba netekėjusių yra 27,9 proc., 8,9 proc. išsiskyrusių. Našlių yra 3,5 proc., gyvenančių atskirai – 2,8 proc. (žr. 12.12. pav.).

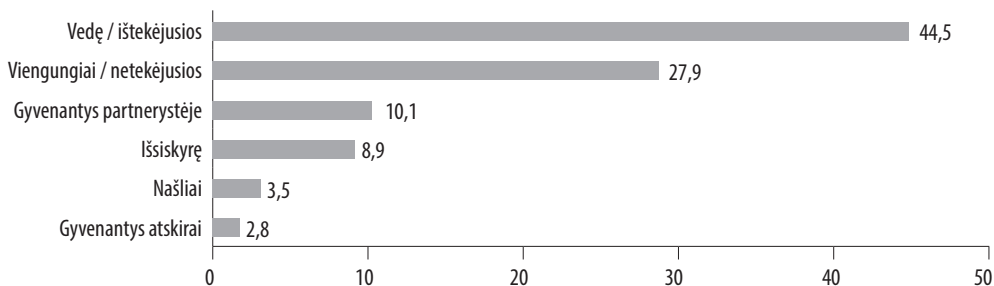
Pagal gyvenamąją vietą respondentai pasiskirstė taip: didmiesčiuose – 33,3 proc., kitokuose miestuose – 26,7 proc., miesteliuose – 22,6 proc., kaimuose tik 17,2 proc., kitur – 0,2 proc. (žr. 12.13 pav.).

Didžiausia dalis respondentų (žr. 12.14 pav.) yra įgiję aukštąjį išsilavinimą – 51,1 proc. (aukštasis neuniversitetinis – 12,1 proc., bakalauro laipsnis – 19,8 proc., magistro arba jam prilygstantis – 17,5 proc., mokslų daktaro – 1,7 proc.), aukštesnįjį išsilavinimą – 10,6 proc., profesinį – 13,8 proc., vidurinį – 18,3 proc. Žemesnis respondentų išsilavinimas: 1,7 proc. – nebaigtas vidurinis, 4,5 proc. – pagrindinis.

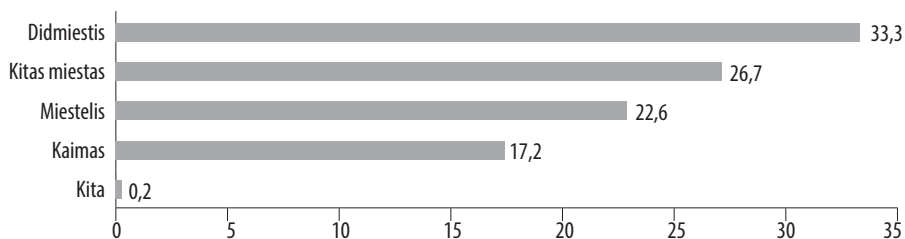
Pagal užimtumą (žr. 12.1. lentelę) dauguma yra ieškantys darbo – 44,7 proc. respondentų. Dirbančiųjų – 33 proc. respondentų, iš kurių, kad yra tarnautojas atsakė 12,6 proc. respondentų, kad yra samdomas darbuotojas – 15,0 proc., turinčių savo verslą yra 5,4 proc., senjorų – 22,3 proc.

12.1. lentelė. Respondentų užimtumas.

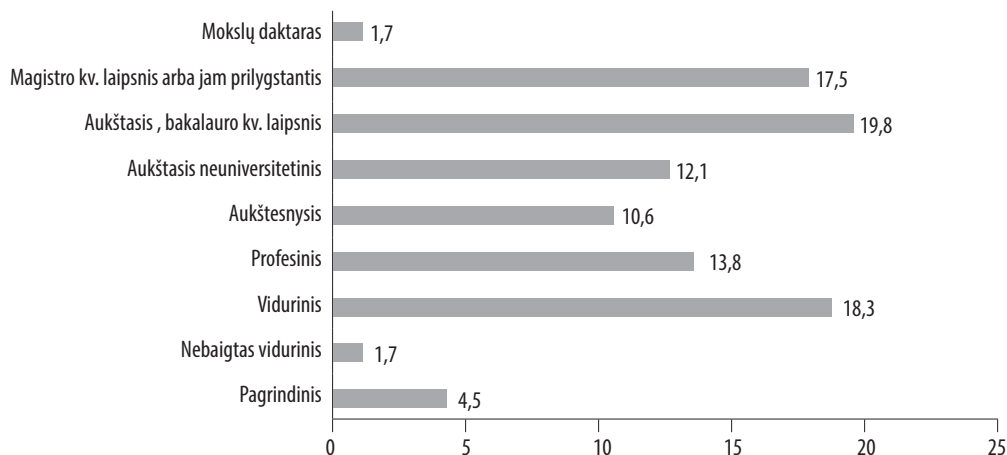
	Dažniai	Procentai
Dirbantys	175	33,0
Nedirbantys	237	44,7
Senjorai	118	22,3
Iš viso	530	100,0

12.12. pav. Respondentų pasiskirstymas pagal šeimyninę padėtį (proc.).

12.13. pav. Respondentų pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą (proc.).

12.14. pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą (proc.).

Aprašomoji statistinė analizė

Respondentų skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencijos tyrimo anketą sudaro 12 bloků. Anketoje respondentų buvo prašoma arba klausiama:

- 1) įvertinti savo skaičiavimo ir mokslo technologijų gebėjimus;
- 2) įvertinti savo gebėjimą naudotis kompiuteriu;
- 3) kur išmoko naudotis kompiuteriu;
- 4) kokių skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimų jų nuomone jiems trūksta;
- 5) kuriuos iš nurodytų skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimų labiausiai norėtų lavinti, jei būtų galima;
- 6) kur ir kaip dažnai jie naudojami kompiuteriais, įskaitant nešiojamus ir planšetinius;
- 7) kokiais tikslais jie naudojami kompiuteriais;
- 8) ar turi išmanųjį telefoną (angl. *smartphone*), kaip dažnai tam tikrais tikslais jie naudojami išmaniuoju telefonu;
- 9) ar jiems svarbi darbo paieška, kuriais iš nurodytų atvejų, skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija padeda ieškant darbo;
- 10) ar jiems svarbu darbo vietos išlaikymas, kuriais iš nurodytų atvejų skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija jiems padeda išlaikant darbo vietą;
- 11) ar jiems svarbu profesinės karjeros siekimas, kuriais iš nurodytų atvejų skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija jiems padeda siekiant profesinės karjeros;

12) ar jie dalyvauja arba planuoja dalyvauti visuomeninėje veikloje, kuriais iš nurodytų atvejų skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija jiems padeda dalyvauti visuomeninėje veikloje.

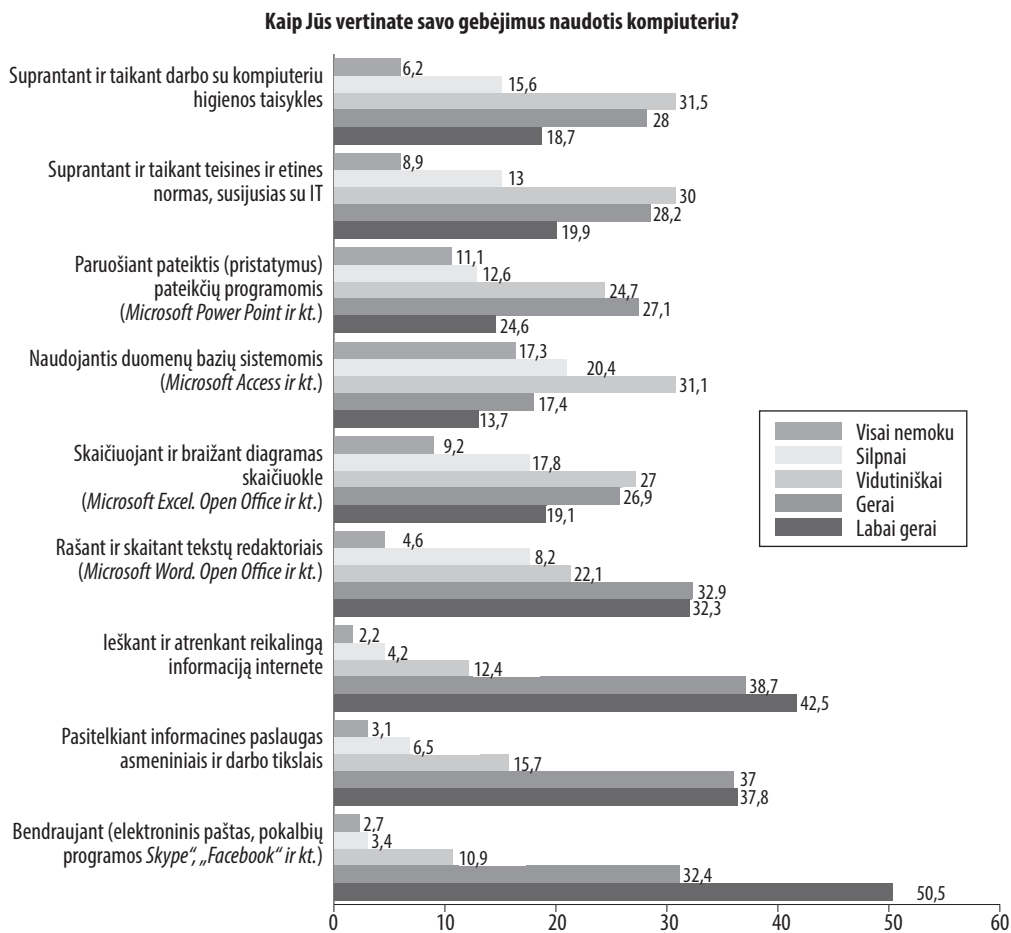
Tyrimo dalyviai gana gerai vertino savo skaičiavimo ir mokslo technologijų gebėjimus. Labai gerai įvardinti gebėjimai, susiję su kasdieniu gyvenimu bei buitimi: gebėjimas naudotis bankomatu – 63,6 proc.; gebėjimai naudotis mobiliuoju telefonu bendravimo ir kitais tikslais – 60,2 proc.; gebėjimai skaičiuoti naudojantis elektroniniais prietaisais (skaičiuotuvu, mobiliuoju telefonu ir pan.) – 56,7 proc.; gebėjimas naudotis kompiuteriu – 44,6 proc.; gebėjimas atlikti skaičiavimus kasdiniame gyvenime (pirkinių kaina, grąža) – 37,7 proc.; gebėjimai naudotis skaitmeninėmis GPS navigacijos priemonėmis pėstiesiems, automobiliams – 33,5 proc. Tik keletas procentų respondentų šiuos gebėjimus įvertino silpnai.

Respondentų buvo prašoma įvertinti tam tikrus naudojimosi kompiuteriu gebėjimus (žr. 12.15. pav.).

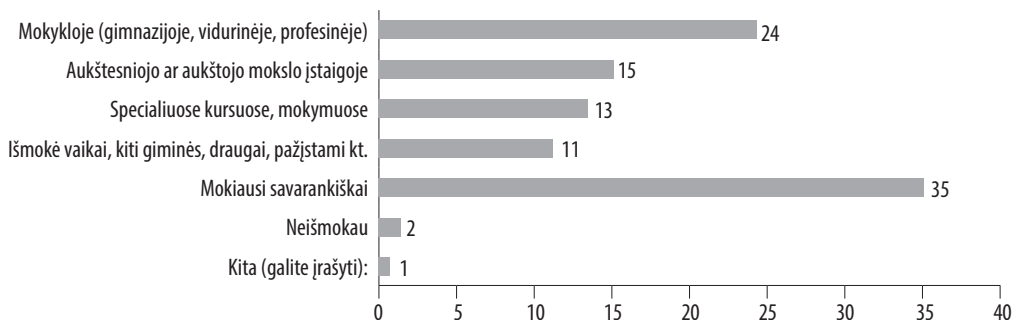
Didžiausias skaičius respondentų labai gerai ir gerai įvertino gebėjimus naudoti informacines technologijas bendraujant (elektroninis paštas, pokalbių programos („Skype“ ir kt.), „Facebook“ ir kitos socialinės svetainės) – 50,5 proc. ir 32,4 proc. ir gebėjimus ieškant ir atrenkant reikalingą informaciją internete – 42,5 proc. ir 38,7 proc. Taip pat gerai įvertinti gebėjimai: paruošti pateiktis (pristatymus) pateikčių programomis; dirbti tekstų redaktorais; pasitelkti informacines paslaugas asmeniniais ir darbo tikslais (e. bankininkystė, internetinė prekyba, žiniasklaida, elektroniniai valdžios vartai: turto, pajamų deklaravimas ir kt.). Taip pat pakankamai gerai respondentai vertino gebėjimą suprasti ir taikyti teines ir etines normas, susijusias su informacinėmis technologijomis. Palyginti su kitais gebėjimais, silpniausiai respondentai įvardino gebėjimus dirbti skaičiuojant ir braižant diagramas skaičiuokle; naudojantis duomenų bazių sistemomis, tačiau vis tiek labai gerai ir gerai įvertinusių procentas gana aukštas.

Respondentų nuomone, jie yra labai gerai ir gerai įvaldę IVT gebėjimus. Ypač geri naudojimosi internetu įgūdžiai. Tai atitinka statistinius duomenis (Barcevičius 2012): 95 proc. 16–74 m. gyventojų nuolat naudojami internetu ne rečiau kaip kartą per savaitę.

Respondentai daugiausia išmoko naudotis kompiuteriu mokydami savarankiškai (35 proc.) ir mokslo įstaigose (24 proc. ir 15 proc.), specialiuose kursuose (13 proc.). Tik keli procentai respondentų nesimokė naudotis kompiuteriu (12.16. pav.).

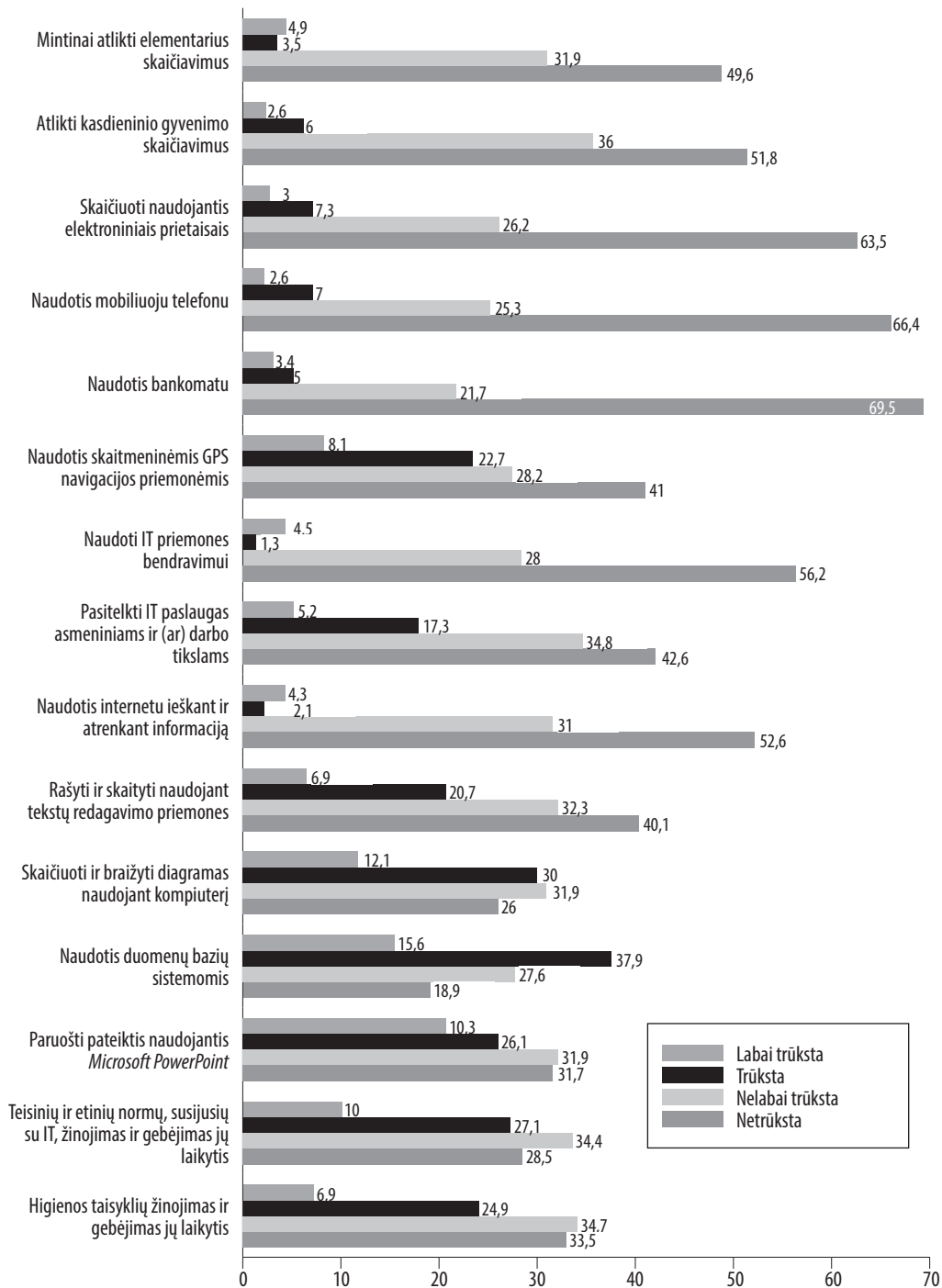

12.15. pav. Gebėjimas naudotis kompiuteriu (proc.).

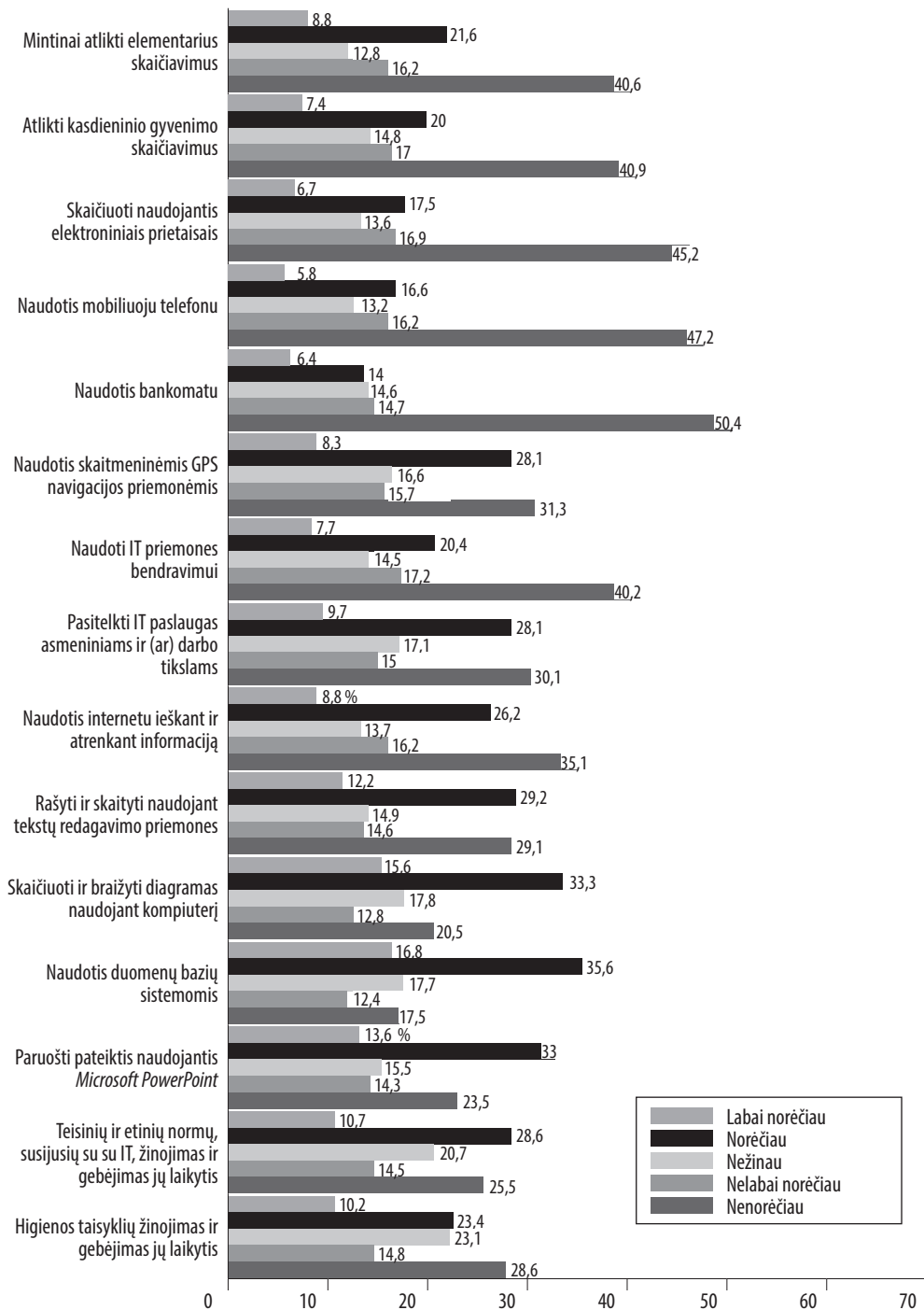

12.16. pav. Naudojimas kompiuteriu (proc.).

Kokių skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimų trūksta

12.17. pav. Informacinės visuomenės technologijų gebėjimų trūkumas (proc.).

Kuriuos iš šių skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimų labiausiai norėtumėte lavinti

12.18. pav. Informacinės visuomenės technologijų gebėjimų lavinimas (proc.).

Respondentai, atsakydami į klausimą, kokių skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimų jiems / joms trūksta, pateikė atsakymus, kurie siejosi su atsakymais į klausimą apie tai, kokius skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimus labiausiai norėtų lavinti (žr. 12.17. pav. ir 12.18. pav.).

Nustatyta, kad 35,5 proc. respondentų labai norėtų ar norėtų lavinti informacinės visuomenės technologijų gebėjimus. Respondentai labiausiai lavintinus išskyrė: gebėjimą pasitelkti informacinių technologijų paslaugas asmeniniams ir (ar) darbo tikslams (e. bankininkystė, internetinė prekyba, žiniasklaida, elektroniniai valdžios vartai: turto, pajamų deklaravimas ir kt.) – 9,7 proc. ir 28,1 proc. (labai norėtų ar norėtų); gebėjimą rašyti ir skaityti naudojant tekstų redaktorių – 12,2 proc. ir 29,2 proc.; gebėjimą skaičiuoti ir braižyti diagramas naudojant skaičiuokles – 15,6 proc. ir 33,3 proc.; gebėjimą naudotis duomenų bazių sistemomis – 16,8 proc. ir 35,6 proc.; gebėjimą paruošti pateiktis – 13,6 proc. ir 33 proc.; gebėjimą naudotis skaitmeninėmis GPS navigacijos priemonėmis – 8,3 proc. ir 28,1 proc.; gebėjimą naudoti informacinių technologijų priemones bendravimui: elektroninis paštas, pokalbių programos („Skype“ ir kt.), socialinės svetainės (*Facebook* ir kt.) – 8,8 proc. ir 26,2 proc.; teisinių ir etinių normų, susijusių su informacinėmis technologijomis, žinojimas ir gebėjimas jų laikytis – 10,7 proc. ir 28,6 proc.; higienos taisyklių žinojimas ir gebėjimas jų laikytis – 10,2 proc. ir 23,4 proc. Tai patvirtina Lietuvos Respublikos Vyriausybės portale *www.ivpk.lt* pateikiamą informaciją apie tai, kad didėja gyventojų, norinčių įgyti kompiuterinį raštingumą, skaičius.

Daugiausia dalyvių naudojami kompiuteriais (įskaitant nešiojamuosius ir planšetinius) (žr. 12.2. lentelę) namuose (63,7 proc. ir 21 proc.) ir darbo vietoje (46,8 proc. ir 11 proc.) tiek kasdien ar kiekvieną darbo dieną, tiek daugumą dienų per savaitę. Daug mažiau respondentų naudojami kompiuteriais kitose aplinkose: konferencijose, viešosiose vietose, kelionėse, pas draugus. Tik 4,6 proc. respondentų nenaudoja kompiuterių namuose.

Vadinasi, galima teigti, kad respondentai dažnai naudojami kompiuteriais, tai atitinka Lietuvos statistikos departamento (2012) duomenis: dauguma (74 proc.) asmenų, kurie 2012 m. naudojami kompiuteriu, naudojami juo kasdien, penktadalis (22 proc.) – bent kartą per savaitę.

Respondentai, atsakydami į klausimą, kokiais tikslais naudojami kompiuteriu?, patvirtino arba nepatvirtino klausimyne nurodytus naudojimosi kompiuteriu tikslus (12.3. lentelė). Didžiausia dalis respondentų naudojami

kompiuteriais kasdien bendraudami (52,8 proc.); darbo tikslais (49,5 proc.); pramogaudami bei laisvalaikiu (49,3 proc.), taip pat gana didelis respondentų skaičius, kurie kompiuteriu naudojasi mokymosi (30,9 proc.) ir buitiniams tikslais (29,7 proc.), skaičiuodami buto mokesčius, pasitelkdami internetinę bankininkystę ir pan.

12.2. lentelė. **Naudojimosi kompiuteriu vieta** (proc.).

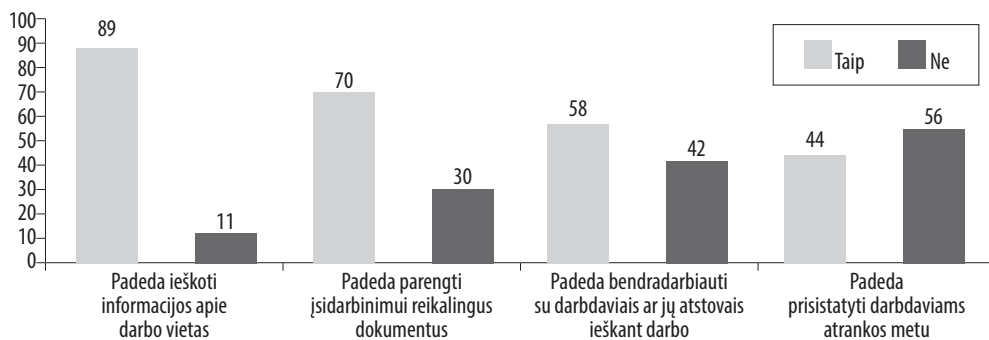
Vieta	Kasdien, kiekvieną darbo dieną	Daugumą dienų per savaitę	1–2 dienas per savaitę, kelias dienas per mėnesį	1–2 dienas per mėnesį ar dar rečiau	Nenaudoju
Darbo vietoje	46,8	11,0	4,9	1,3	35,9
Namuose	63,7	21,0	7,7	3,1	4,6
Posėdžiuose, konferencijose, paskaitose, seminaruose ir pan.	11,6	10,1	7,5	11,9	58,8
Pas draugus, gimines, pažįstamus	13,1	13,0	15,5	19,4	39,0
Viešosiose vietose su kompiuteriais (bibliotekoje, interneto kavinėje ir pan.)	10,4	9,1	9,5	16,7	54,3
Gatvėje, kelionėje, gamtoje ir pan.	11,1	10,8	11,1	18,1	48,9
Kitur (galite įrašyti):	15,9	15,0	9,3	9,3	50,5

12.3. lentelė. **Naudojimosi kompiuteriu tikslai** (proc.).

	Kasdien, kiekvieną darbo dieną	Daugumą dienų per savaitę	1–2 dienas per savaitę, kelis kartus per mėnesį	1–2 dienas per mėnesį ar dar rečiau	Nenaudoju
Darbo tikslais	49,5	15,1	7,8	4,3	23,3
Buitiniams tikslams (skaičiuojant buto mokesčius, internetinėje bankininkystėje ir pan.)	29,7	20,6	21,9	17,4	10,4
Bendravimui	52,8	24,9	10,5	5,7	6,2
Mokymuisi	30,9	24,9	15,7	11,2	17,3
Pramogai, laisvalaikui	49,3	22,1	14,0	6,9	7,6
Kita (galite įrašyti):	21,5	16,1	15,1	7,5	39,8

Galima teigti, kad kompiuteriai tvirtai įsitvirtino tiek asmeniniame gyvenime, tiek darbinėje veikloje, tiek mokantis. Lietuvos politikos ir vadybos instituto pateikti duomenys (Barcevičius 2012) taip pat atspindi išaugusį naudojimąsi kompiuteriu asmeniniams ir darbo tikslams.

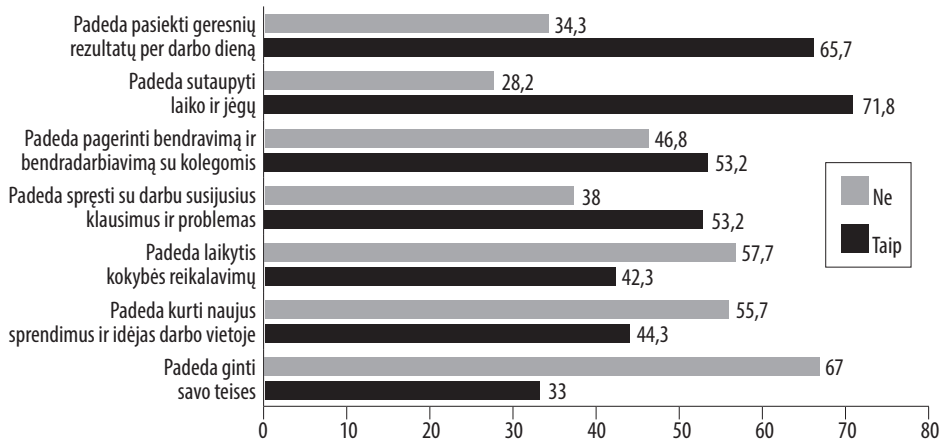
Daugiau kaip pusė (54,3 proc.) respondentų turi išmanųjį telefoną, kurį kasdien ir daugumą dienų per savaitę naudoja, kad galėtų bendrauti (78,6 proc. ir 14,5 proc.); pramogų ir laisvalaikio (58,7 proc. ir 20 proc.), darbo (41,1 proc. ir 16,1 proc.) ir buitiniams (35,4 proc. ir 23,6 proc.) tikslais. Mokymosi tikslais išmaniuoju telefonu kasdien ir daugumą dienų per savaitę naudojasi 28,1 proc. ir 19,8 proc. respondentų. Lietuvos statistikos departamento 2012 m. duomenimis, 95,2 proc. gyventojų naudojami mobiliuoju telefonu.

12.19. pav. Informacinės visuomenės technologijų kompetencijos svarba ieškant darbo (proc.).

Darbo paieška svarbi 73,9 proc. respondentų. Informacinės visuomenės technologijų kompetencija jiems yra labai svarbi (žr. 12.19. pav.), kai reikia ieškoti informacijos apie darbo vietas (89 proc.), parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus (70 proc.), šiek tiek mažiau svarbu bendradarbiaujant su darbdaviais ar jų atstovais ieškant darbo (58 proc.) ir prisistatant darbdaviams atrankos metu (44 proc.). Lietuvos susisiekimo ministerijos Informacinės visuomenės politikos departamento (Liaugminas 2011) pristatyme „Informacinė visuomenė: dabartis ir ateities perspektyvos“ nurodoma, kad 56,7 proc. gyventojų naudojami internetu ieškodami darbo. IVT kompetencijos reikšmingumą taip pat patvirtina Lietuvos darbo biržos ir asociacijos „Langas į ateitį“ atlikto tyrimo rezultatai, kurie rodo, kad įgiję kompiuterinio raštingumo žinių, bedarbiai tampa aktyvesni ieškodami darbo. „Darbo paieška, tiek prisistatymas būsimiems darbdaviams ir tolesnis darbas vyksta aktyviai naudojantis informacinėmis technologijomis, tad šie įgūdžiai jau tapo įprasta raštingumo dalimi –

kaip gebėjimas skaityti ar rašyti“, – sakė korporacijos generalinis direktorius Baltijos šalims Mindaugas Glodas. (Interneto savaitė 2011).

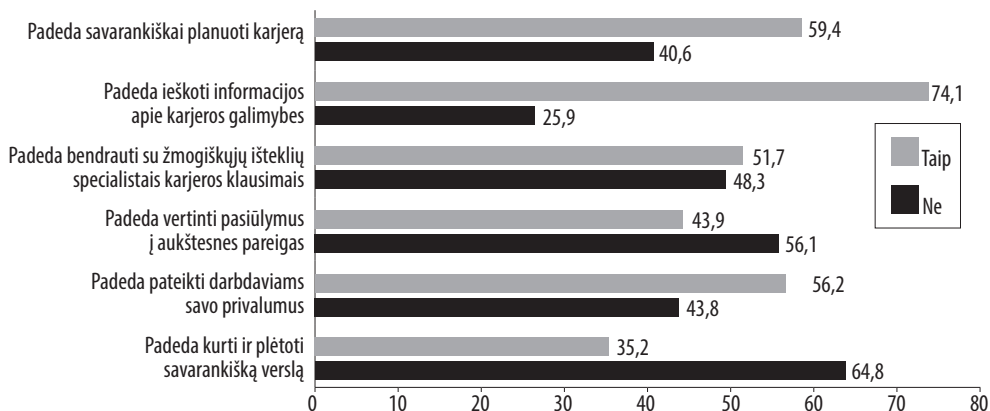
12.20. pav. Informacinės visuomenės technologijų kompetencijos svarba išlaikant darbo vietą (proc.).

Išlaikyti darbo vietą yra svarbu 83,9 proc. respondentų, o informacinės visuomenės technologijų kompetencija daugeliu atvejų padeda išlaikant darbo vietą (12.20. pav.): didžiausiam procentui respondentų – sutaupyti laiko ir jėgų (71,8 proc.); spręsti su darbu susijusius klausimus ir problemas (62 proc.); pasiekti daugiau rezultatų per darbo dieną (65,7 proc.); pagerinti bendravimą ir bendradarbiavimą su kolegomis (53,2 proc.).

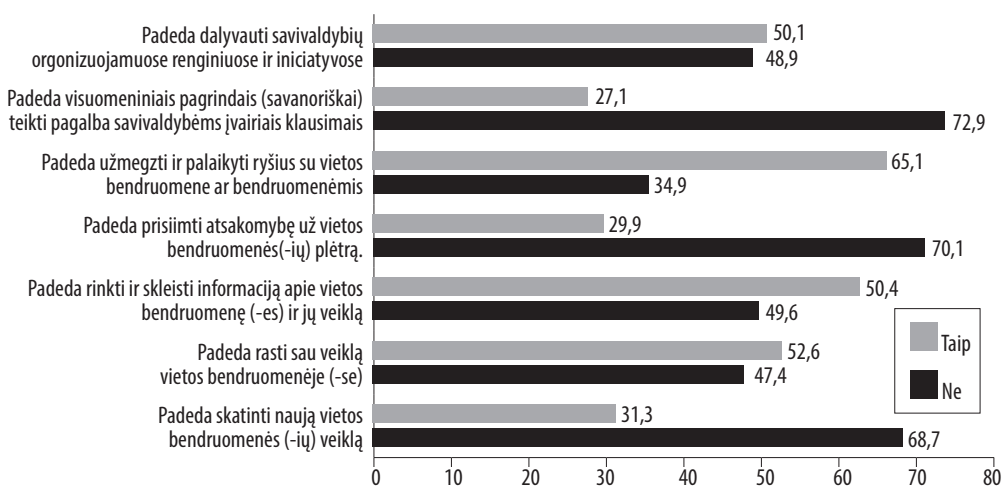
Profesinės karjeros siekia 77,1 proc. respondentų. 74,1 proc. tyrimo dalyvių informacinės visuomenės technologijų kompetencija padeda ieškoti informacijos apie karjeros galimybes; 59,4 proc. – padeda savarankiškai planuoti karjerą; 56,2 proc. – padeda pateikti darbdaviams savo privalumus; 51,7 proc. padeda bendrauti su žmogiškųjų išteklių specialistais karjeros klausimais; 43,9 proc. – padeda vertinti pasiūlymus į aukštesnes pareigas; 35,2 proc. – padeda kurti ir plėtoti savarankišką verslą. Akivaizdu, kad IVT gebėjimai yra svarbūs siekiant profesinės karjeros (12.21. pav.). Lietuvos statistikos departamento 2012 m. duomenimis, kompiuteriais naudojosi 43,1 proc. darbuotojų.

Informacinės visuomenės technologijų kompetencijos svarbą profesinėje veikloje Centrinės ir Rytų Europos šalyse parodo *Microsoft* užsakymu atlikti informacinių technologijų specialistų nuomonės tyrimai (Infobalt 2011): 75 proc. apklaustųjų tvirtino, kad e. įgūdžiai skatina aktyvesnį bendradarbiavimą, o kas antras (53 proc.) iš jų teigė, kad vietiniam verslui e. įgūdžiai suteikia didesnių galimybių kokybiškiau aptarnauti klientus, efektyviau plėtoti verslą ir priimti

daugiau užsakymų; 39 proc. respondentų teigė, kad nepakankamos informacinių ir komunikacijos technologijų žinios trukdo siekti sėkmingos karjeros.

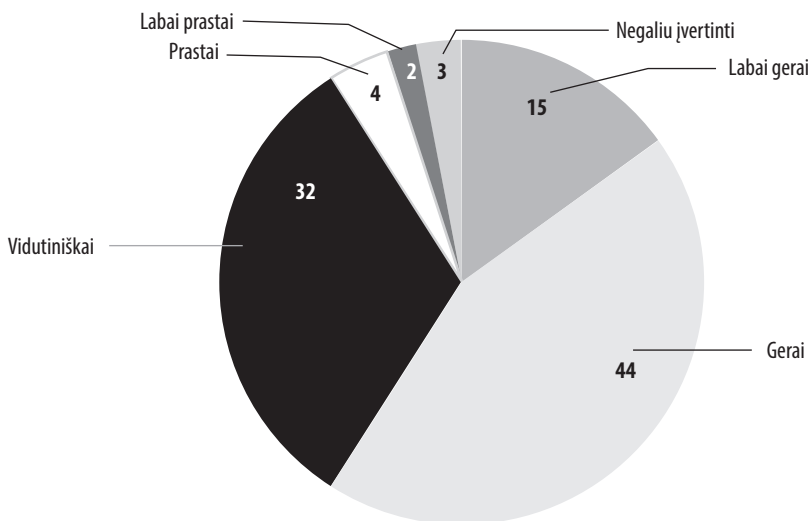

12.21. pav. Informacinės visuomenės technologijų kompetencijos svarba siekiant profesinės karjeros (proc.).

12.22. pav. Informacinės visuomenės technologijų kompetencijos svarba dalyvaujant visuomeninėje veikloje (proc.).

Mažiau kaip pusė (41,8 proc.) tyrimo dalyvių dalyvauja arba planuoja dalyvauti visuomeninėje veikloje. Daugiausia informacinės visuomenės technologijų kompetencija jiems padeda dalyvauti tokiose visuomeninėse veiklose (žr. 12.22. pav.): savivaldybių organizuojamuose renginiuose ir iniciatyvose (50,1 proc.); užmegzti ir palaikyti ryšius su vietos bendruomene ar bendruomenėmis (65,1 proc.); padeda rinkti ir skleisti informaciją apie vietos bendruomenę (-es) ir jų veiklą (50,4 proc.), padeda rasti sau veiklos vietos bendruomenėje (52,6 proc.).

12.23. pav. Informacinės visuomenės technologijų kompetencijos vertinimas.

Respondentai labai gerai (15 proc.) ir gerai (44 proc.) vertina savo informacinės visuomenės technologijų kompetenciją. Tik 6 proc. respondentų ją vertina prastai ar labai prastai (žr. 12.23. pav.).

KORELIACIJOS TARP TEIGINIŲ, APIBŪDINANČIŲ SKAIČIAVIMO IR IVT KOMPETENCIJOS AKTUALUMĄ, PANAUDOJIMĄ IR LAVINIMOSI POREIKIUS

Duomenų analizės metu tikrinta, tarp kurių teiginių, apibūdinančių skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencijos aktualumą, panaudojimą, poreikius ją ugdyti, yra statistiškai reikšmingi ryšiai.

Vertinant **gebėjimus naudotis kompiuteriu**, tarp visų bloko klausimų nustatyta statistiškai reikšmingos koreliacijos ($p < 0,001$).

Nustatyta, kad gebėjimai naudotis kompiuteriu bendraujant (*Facebook*, el. paštas) stipriausiai koreliuoja su gebėjimu naudotis kompiuteriu pasitelkiant informacines paslaugas ($\tau = 0,70$).

Gebėjimai naudotis kompiuteriu pasitelkiant informacines paslaugas asmeniniais ir darbo tikslais stipriausiai koreliuoja su gebėjimu naudotis kompiuteriu bendraujant ($\tau = 0,70$).

Gebėjimas naudotis kompiuteriu ieškant ir atrenkant reikalingą informaciją internete stipriausiai koreliuoja su gebėjimu naudotis kompiuteriu pasitelkiant informacines paslaugas asmeniniais ir darbo tikslais ($\tau = 0,697$). Silpniausiai gebėjimas naudotis kompiuteriu ieškant ir atrenkant reikalingą informaciją koreliuoja su gebėjimu naudotis kompiuteriu naudojantis duomenų bazių sistemomis ($\tau = 0,412$).

Gebėjimas naudotis kompiuteriu rašant ir skaitant, pasitelkus tekstų redaktorių stipriausiai koreliuoja su gebėjimu naudotis kompiuteriu skaičiuojant ir braižant diagramas skaičiuokle ($\tau = 0,702$). Silpniausiai šis gebėjimas koreliuoja su gebėjimu naudotis kompiuteriu suprantant ir taikant darbo su kompiuteriu higienos taisykles ($\tau = 0,467$).

Gebėjimas naudotis kompiuteriu paruošiant pateiktis stipriausiai koreliuoja su gebėjimu naudotis kompiuteriu skaičiuojant ir braižant diagramas skaičiuokle ($\tau = 0,729$).

Darbo su kompiuteriu higienos taisyklių supratimas ir taikymas stipriausiai koreliuoja su darbo su informacinėmis technologijomis teisinių ir etinių normų supratimu ir taikymu ($\tau = 0,557$, $p < 001$).

Vadinasi, galima teigti, kad beveik visais atvejais pastebėta teigiama koreliacija tarp darbo su kompiuteriu gebėjimų. Vieni gebėjimai skatina tobulinti kitus, ypač „giminingi“ gebėjimai: pavyzdžiui, informacijos paieška ir atranka internete bei informacinės paslaugos asmeniniais ir darbo tikslais – e. bankininkystė, internetinė prekyba; respondentai, gebantys naudotis tekstų redaktoriais, geba dirbti ir su kitomis kompiuterinėmis programomis. Silpniausia su visais gebėjimais koreliuoja gebėjimas suprasti ir taikyti darbo su kompiuteriu higienos taisykles.

Tarp visų bloko „**Kokių skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimų Jums trūksta, Jūsų nuomone?**“ klausimų nustatyta statistiškai reikšmingos koreliacijos ($p < 0,001$). Stiprūs koreliaciniai ryšiai pastebėti tarp „giminingų“ gebėjimų:

1. Trūkstant gebėjimų naudoti informacinių technologijų priemones bendravimui, taip pat trūksta gebėjimų pasitelkti informacinių technologijų paslaugas asmeniniams ir (ar) darbo tikslams ($\tau = 0,679$) bei dirbti, naudojantis internetu. Taip pat darbas internete sieja gebėjimų naudotis internetu ieškant ir atrenkant reikalingą informaciją trūkumą ir gebėjimų pasitelkti informacinių technologijų paslaugas asmeniniams ir (ar) darbo tikslams trūkumą ($\tau = 0,653$).

2. Reikšmingi ryšiai nustatyti tarp gebėjimų dirbti su kompiuterinėmis programomis: gebėjimų rašyti ir skaityti, naudojant tekstų redaktorių, trūkumas koreliuoja su ir gebėjimų skaičiuoti ir braižyti diagramas naudojant skaičiuokles trūkumu ($\tau = 0,675$), o gebėjimų skaičiuoti ir braižyti diagramas naudojant skaičiuokles trūkumas koreliuoja su gebėjimų paruošti pateiktis trūkumu ($\tau = 0,679$).
3. Teisinių ir etinių normų, susijusių su informacinėmis technologijomis, žinojimo ir gebėjimo jų laikytis trūkumas stipriausiai koreliuoja su higienos taisyklių žinojimo ir gebėjimas jų laikytis trūkumu ($\tau = 0,596$).

„Kuriuos iš šių skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimų labiausiai norėtumėte lavinti, jei būtų galima?“

Statistinių ryšių analizė rodo teigiamą koreliaciją tarp visų IVT gebėjimų, kuriuos norėtų tobulinti respondentai. Stipriausios koreliacijos aptiktos tarp noro lavinti gebėjimą naudotis internetu ieškant ir atrenkant reikalingą informaciją ir gebėjimą naudoti informacinių technologijų priemonės bendravimui ($\tau = 0,718$) bei noro lavinti gebėjimą pasitelkti informacinių technologijų paslaugas asmeniniams ir (ar) darbo tikslams ($\tau = 0,702$). Taip pat yra susiję norai lavinti gebėjimą rašyti ir skaityti, naudojant tekstų redaktorių, ir gebėjimą skaičiuoti ir braižyti diagramas, naudojant skaičiuokles ($\tau = 0,709$). Stiprios sąsajos tarp norų lavinti gebėjimą paruošti pateiktis ir gebėjimą skaičiuoti ir braižyti diagramas naudojant skaičiuokles ($\tau = 0,694$).

Noras lavinti higienos taisyklių žinojimą ir gebėjimą jų laikytis siejasi su noru įgyti žinių apie teises ir etines normas, susijusias su informacinėmis technologijomis ($\tau = 0,665$, $p < 001$).

Noras lavinti gebėjimą mintinai atlikti elementarius skaičiavimus susijęs su noru lavinti gebėjimą atlikti kasdieninio gyvenimo skaičiavimus ($\tau = 0,831$).

Vadinasi, yra stiprios koreliacijos tarp vienas kitą „rišančių“ gebėjimų: respondentams, norintiems pasitelkti informacinių technologijų paslaugas asmeniniams ir (ar) darbo tikslams, reikalingi gebėjimai naudotis internetu, ieškant ir atrenkant reikalingą informaciją, arba pageidaujantys rašyti ir skaityti, naudojantis tekstų redaktoriais, nori lavinti gebėjimus skaičiuoti ir braižyti diagramas, naudojantis skaičiuoklėmis. Gauti rezultatai rodo teigiamą respondentų požiūrį į informacinės visuomenės technologijų reikšmę ir norą tobulinti IVT gebėjimus.

Tarp visų bloko „Kur ir kaip dažnai Jūs naudojate kompiuteriais, įskaitant nešiojamuosius ir planšetinius?“ klausimų nustatyta statistiškai reikšminga koreliacija ($p < 0,001$). Stipriausiai koreliuoja naudojimas kompiuteriu pas drau-

gus, gimines, pažįstamus ir viešosiose vietose (bibliotekoje, interneto kavinėje ir pan.) ($\tau = 0,542$) ir naudojimasis kompiuteriu pas draugus, gimines, pažįstamus su naudojimusi kompiuteriu gatvėje, kelionėje, gamtoje ir pan. ($\tau = 0,526$) bei naudojimasis kompiuteriu viešosiose vietose (bibliotekoje, interneto kavinėje ir pan.) su naudojimusi kompiuteriu gatvėje, kelionėje, gamtoje ir pan. ($\tau = 0,522$).

Stiprūs koreliaciniai ryšiai aptikti tarp visų bloko „**Kokiais tikslais Jūs naudojate kompiuterį?**“ klausimų. Stipriausiai koreliuoja naudojimasis kompiuteriu bendravimui su naudojimusi kompiuteriu pramogai, laisvalaikiui ($\tau = 0,632$) bei bendravimui su mokymuisi ($\tau = 0,496$). Taip pat nustatyta statistiškai reikšminga koreliacija ($p < 0,001$) tarp bloko „**Kaip dažnai tam tikrais tikslais Jūs naudojate išmaniuoju telefonu?**“ klausimų. Stipriausi ryšiai nustatyti tarp naudojimosi išmaniuoju telefonu buitiniiais tikslais su naudojimusi mokymuisi ($\tau = 0,494$) ir tarp naudojimosi bendravimui su naudojimusi pramogai ir laisvalaikiui ($\tau = 0,407$).

Siekta nustatyti, **kuriais atvejais skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija padeda ieškant darbo**. Tarp visų šio bloko atsakymų nustatyta statistiškai reikšminga koreliacija ($p < 0,001$). Nustatytas teigiamas ryšys tarp teiginių, kad skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija padeda bendradarbiauti su darbdaviais ar jų atstovais ieškant darbo ir padeda prisistatyti darbdaviams atrankos metu ($\tau = 0,522$). Taip pat koreliuoja teiginiai, kad skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija padeda parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus ir prisistatyti darbdaviams atrankos metu ($\tau = 0,444$).

Tarp visų bloko „**Kuriais iš šių atvejų skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija Jums padeda išlaikant darbo vietą?**“ klausimų atsakymų nustatyta statistiškai reikšminga koreliacija ($p < 0,001$). Stipriausiai koreliuoja atsakymai, kad skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija padeda laikytis kokybės reikalavimų, su atsakymais, kad ši kompetencija padeda ginti savo teises ($\tau = 0,465$) ir atsakymai, kad skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija padeda ginti savo teises su atsakymais, kad ši kompetencija padeda kurti naujus sprendimus ir idėjas darbo vietoje ($\tau = 0,461$).

Klausimų bloke „**Kuriais iš šių atvejų skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija Jums padeda siekiant profesinės karjeros?**“ tarp visų klausimų atsakymų taip pat nustatyta statistiškai reikšminga

koreliacija ($p < 0,001$). Aptikti teigiami ryšiai tarp atsakymų, kad skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija padeda vertinant pasiūlymus eiti aukštesnes pareigas ir atsakymų, kad ši kompetencija padeda pateikti darbdaviams savo privalumus ($\tau = 0,445$), bei tarp atsakymų, kad ši kompetencija padeda vertinti pasiūlymus eiti aukštesnes pareigas su atsakymais, kad ji padeda kurti ir plėtoti savarankišką verslą ($\tau = 0,420$).

Statistiškai reikšminga koreliacija (p kinta nuo $p = 0,000$ iki $p = 0,024$) nustatyta tarp bloko „**Kuriais iš šių atvejų skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija Jums padeda dalyvauti visuomeninėje veikloje?**“ klausimų atsakymų. Stipriausias ryšys nustatytas tarp atsakymų, kad skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija padeda visuomeniniais pagrindais (savanoriškai) teikti pagalbą savivaldybėms įvairiais klausimais su atsakymais, kad ši kompetencija padeda prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenės (-ių) plėtrą ($\tau = 0,417$). Respondentų nuomone, IVT kompetencijos padeda prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenės (-ių) plėtrą ir tai koreliuoja su atsakymais, kad šios kompetencijos padeda skatinti naują vietos bendruomenės (-ių) veiklą ($\tau = 0,407$).

KORELIACIJOS TARP RANGINIŲ KINTAMŲJŲ, ATSKLEIDŽIANČIŲ SKIRTINGUS SKAIČIAVIMO IR IVT KOMPETENCIJŲ LAVINIMO, TAIKYMO IR AKTUALUMO KLAUSIMUS

Koreliacijų nustatymui tarp ranginių kintamųjų taikytas Kendall tau b koreliacijos koeficientas. Duomenų analizės metu tikrinta, tarp kurių atsakymų ir atsakymų blokų yra statistiškai reikšmingi ryšiai.

Koreliacija tarp blokų, kad „**Savo gebėjimų naudotis kompiuteriu vertinimas**“ ir „**Kur išmokote naudotis kompiuteriu**“.

Stipriausiai koreliuoja bloko „**Kur išmokote naudotis kompiuteriu**“ atsakymai „Aukštesniojo ar aukštojo mokslo įstaigoje (kolegijoje, universitete ir kt.“ su „**Savo gebėjimų naudotis kompiuteriu vertinimu**“: rašant ir skaitant naudojantis tekstų redaktorais ($\tau = -0,313$), su paruošiant pateiktis (pristatymus) pateikčių programomis ($\tau = -0,295$), su skaičiuojant ir braižant diagramas skaičiuokle ($\tau = -0,285$).

Galima teigti, kad išmokę dirbti kompiuteriu aukštesniojoje ar aukštojoje įstaigoje, gerai vertina savo gebėjimus dirbti su kompiuterinėmis programomis.

Tarp blokų „**Savo gebėjimų naudotis kompiuteriu vertinimas**“ ir „**Kokiais tikslais naudojate kompiuteriu**“ klausimų nustatyta teigiama statistiškai reikšminga koreliacija (visi $p < 0,001$). Stipriausiai koreliuoja:

Gebėjimas naudoti informacinių technologijų priemones bendravimui su Pramogai, laisvalaikiui ($\tau = 0,417$);

Tikslas mokymuisi su gebėjimais paruošti pateiktis (pristatymus) pateikčių programomis ($\tau = 0,395$), su gebėjimais skaičiuoti ir braižyti diagramas skaičiuokle ($\tau = 0,389$).

Pastebima, kad gebėjimai naudotis informacinių technologijų priemonėmis bendravimui padeda naudotis kompiuteriais pramogai, laisvalaikiui, o mokymuisi reikalingi gebėjimai padeda dirbti su skaičiuokle, pateikčių programomis.

Tarp blokų „**Kur išmokote naudotis kompiuteriu**“ ir „**Kokių skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimų trūksta**“ atsakymų statistiškai reikšminga koreliacija nustatyta tarp atsakymų, kad kompiuteriu išmoko naudotis aukštesniojo ar aukštojo mokslo įstaigoje ir atsakymų apie trūkumą gebėjimo rašyti ir skaityti, naudojantis tekstų redaktorius, gebėjimo paruošti pateiktis, naudojantis *Microsoft Power Point* ir pan. ($\tau = 0,249$) ir gebėjimo pasitelkti informacinių technologijų paslaugas asmeniniams ir (ar) darbo tikslams ($\tau = 0,222$, $p < 0,001$).

Teigiamas koreliacinis ryšys rodo, kad išmokusieji naudotis kompiuteriu aukštesniojo ar aukštojo mokslo įstaigoje nori tobulinti IVT gebėjimus, nors savo IVT gebėjimus vertina gerai. Galima daryti išvadą, kad respondentai siekia gilesnių darbo su kompiuterinėmis programomis žinių ir įgūdžių. O neišmokusieji dirbti su kompiuteriu, norėtų tobulinti daugumą IVT gebėjimų.

Nustatyta teigiama koreliacija tarp atsakymų į klausimų blokus „**Kokių IVT gebėjimų trūksta**“ ir „**Kuriuos IVT gebėjimus labiausiai norėtumėte lavinti**“ ($\tau = 0,407$). Tarp visų šių blokų klausimų nustatyta teigiama statistiškai reikšminga koreliacija (visi $p < 0,001$).

Koreliacinė analizė patvirtina aprašomosios statistikos rezultatus, kuriuose atsakymai apie IVT gebėjimų trūkumą siejosi su atsakymais, kokius gebėjimus tobulinti: gebėjimą mintinai atlikti elementarius skaičiavimus ($\tau = 0,516$), gebėjimą naudotis bankomatu ($\tau = 0,435$), gebėjimus naudotis kompiuterinėmis programomis ($\tau = 0,390 - 0,458$).

Svarbu buvo nustatyti, kaip koreliuoja gebėjimų naudotis kompiuteriu vertinimas su darbo paieška, darbo vietos išlaikymu, profesine karjera. Teigiamą IVT gebėjimų įtaka nustatyta visoms šioms veikloms.

Tarp blokų „**Gebėjimų naudotis kompiuteriu**“ ir „**Darbo paieška**“ visų klausimų nustatyta statistiškai reikšminga koreliacija:

Gebėjimas naudotis kompiuteriu (rašant ir skaitant naudojantis tekstų redaktorais) koreliuoja su atsakymais apie tai, kad šis gebėjimas padeda parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus ($\tau = -0,232$), padeda bendradarbiauti su darbdaviais ar jų atstovais ieškant darbo ($\tau = -0,251$);

Gebėjimas naudotis kompiuteriu (paruošiant pateiktis (pristatymus)) koreliuoja su atsakymais, kad šis gebėjimas padeda bendradarbiauti su darbdaviais ar jų atstovais ieškant darbo ($\tau = -0,238$).

Tarp visų blokų „**Gebėjimų naudotis kompiuteriu**“ ir „**Darbo vietos išlaikymas**“ klausimų nustatyta silpna teigiama statistiškai reikšminga koreliacija (visi $p < 0,001$), išskyrus vieną atvejį – naudotis duomenų bazių sistemomis – nekorreliuoja su darbo vietos išlaikymu; ne tarp visų šių blokų „**Gebėjimų naudotis kompiuteriu ir profesinės karjeros siekimas**“ klausimų nustatyta statistiškai reikšminga koreliacija. Stipriausiai statistiškai reikšmingai koreliuoja teiginiai:

„Pasitelkiant informacines paslaugas asmeniniais ir darbo tikslais teiginiai su „Padeda ieškoti informacijos apie karjeros galimybes“ ($\tau = -0,202$) ir su „Padeda vertinti pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas“ ($\tau = -0,188$);

„Padeda savarankiškai planuoti karjerą“ statistiškai reikšmingai koreliuoja su „Rašant ir skaitant su tekstų redaktorais“ ($\tau = -0,185$); „Skaičiuojant ir braižant diagramas skaičiuokle“ ($\tau = -0,194$); „Naudojantis duomenų bazių sistemomis“ ($\tau = -0,231$); „Paruošiant pateiktis (pristatymus) pateikčių programomis.“ ($\tau = -0,195$).

Nustatyta teigiama statistiškai reikšminga koreliacija tarp blokų „**Darbo paieškos svarba**“ ir „**Profesinės karjeros siekimo svarba**“ ($\tau = 0,354$), tarp blokų „**Darbo vietos išlaikymo svarba**“ ir „**Profesinės karjeros siekimo svarba**“ ($\tau = 0,518$). Taigi šie koreliaciniai ryšiai rodo šių veiklų glaudžias sąsajas ir parodo IVT svarbą visoms su profesine karjera ar darbu susijusioms sritims.

Nustatant koreliaciją tarp blokų „**Darbo paieškos svarba**“, „**Darbo vietos išlaikymo svarba**“ ir „**Profesinės karjeros siekimo svarba**“, „**Dalyvavimas visuomeninėje veikloje**“ rasta, kad stipriausia koreliacija yra tarp blokų

„Profesinės karjeros siekimo svarba“ ir „Dalyvavimas visuomeninėje veikloje“ klausimų:

„Padeda kurti ir plėtoti savarankišką verslą“ su „Padeda skatinti naują vietos bendruomenės (-ių) veiklą“ ($\tau = 0,481, p < 0,001$) ir su „Padeda rasti sau veiklą vietos bendruomenėje“ (-se) ($\tau = 0,357, p < 0,001$);

„Padeda pateikti darbdaviams savo privalumus“ su „Padeda rasti sau veiklą vietos bendruomenėje“ (-se) ($\tau = 0,351, p < 0,001$) ir su „Padeda skatinti naują vietos bendruomenės“ (-ių) veiklą ($\tau = 0,328, p < 0,001$);

Padeda vertinti pasiūlymus užimti aukštesnes pareigas su Padeda visuomeniniais pagrindais (savanoriškai) teikti pagalbą savivaldybėms įvairiais klausimais ($\tau = 0,345, p < 0,001$) ir su Padeda skatinti naują vietos bendruomenės (-ių) veiklą ($\tau = 0,547, p < 0,001$).

Nustatyta, kad blokas „**Gebėjimai naudotis kompiuteriu**“ statistiškai reikšmingai koreliuoja su „**Kaip Jūs apskritai vertinate savo skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetenciją?**“ ($\tau = 0,547, p < 0,001$).

Apibendrinus koreliacijų blokų viduje ir tarp blokų rezultatus, galima teigti, kad kai kuriais atvejais koreliacinė analizė patvirtina, kai kuriais atvejais papildo aprašomosios statistikos rezultatus.

Respondentai geriausiai įvertino savo gebėjimus naudotis internetu: bendravimo, darbo ir asmeniniais tikslais, ieškant ir atrenkant informaciją. Šiek tiek prasčiau – darbo su kompiuterinėmis programomis bei higienos ir teisinių normų supratimą ir taikymą. Tarp visų gebėjimų nustatyti ryšiai: kiekvienas iš gebėjimų tarsi papildo ir „stiprina“ vienas kitą, tik higienos, etinių ir teisinių normų supratimas ir taikymas (su šiais gebėjimais nustatytas silpniausias ryšys) neturi įtakos darbo su internetu, kompiuterinėmis programomis gebėjimams.

Respondentams nurodžius, kokius darbo su kompiuteriu gebėjimus norėtų lavinti, koreliacinė analizė „sugrupavo“ lavintinus gebėjimus: norintiems pasitelkti informacinių technologijų paslaugas asmeniniams ir (ar) darbo tikslais reikalingi gebėjimai naudotis internetu ieškant ir atrenkant reikiamą informaciją arba pageidaujantys rašyti ir skaityti, naudojantis tekstų redaktoriais, nori lavinti gebėjimus skaičiuoti ir braižyti diagramas naudojant skaičiuokles. Šie rezultatai bus naudingi organizuojant kursus.

Respondentai naudojami kompiuteriu dažnai ir įvairiais tikslais, kurie siejasi tarpusavyje. Koreliaciniai ryšiai parodė informacinės visuomenės technologijų

kompetencijos glaudžias sąsajas su darbo paieška, darbo vietos išlaikymu, profesinės karjeros siekiu.

Apibendrinus informacinių visuomenės technologijų gebėjimų svarbą ieškant darbo vietos, išlaikant darbo vietą, siekiant profesinės karjeros ir dalyvaujant visuomeninėje veikloje, matyti, kad informacinės visuomenės technologijų gebėjimai yra svarbūs visose srityse. Taigi, šie koreliaciniai ryšiai rodo šių veiklų glaudžias sąsajas ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimų vaidmenį.

Skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencijos tyrimo skirtumai dirbančiųjų, bedarbių ir senjorų atžvilgiu

Tyrinėjant, kokius skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų gebėjimus labiausiai norėtų lavinti tiriamoji grupė, statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Tyrinėjant, kokiais tikslais naudojasi kompiuteriu tyrinėjama grupė, statistiškai reikšmingi skirtumai ($p < 0,05$) nustatyti visiems bloko teiginiams (12.4. lentelė).

12.4. lentelė. **Naudojimosi kompiuteriu tikslai.**

	Darbo tikslais	Buitiniais tikslais	Bendravimui	Mokymuisi	Pramogai, laisvalaikiui	Kita
Chi kvadratas	45,438	14,138	19,260	18,351	40,686	9,994
df	2	2	2	2	2	2
p	< 0,001	< 0,001	< 0,001	< 0,001	< 0,001	< 0,007

12.5. lentelė. **Naudojimosi kompiuteriu tikslai.**

Kokiais tikslais naudojate kompiuteriu?	Atsakymai, nurodantys naudojimosi kompiuteriu tikslą (proc.)	Vidutinis rangas
Darbo tikslais	Dirbantieji	33
	Bedarbiai	45
	Senjorai	22
Buitiniais tikslais	Dirbantieji	33
	Bedarbiai	45
	Senjorai	22
Bendravimui	Dirbantieji	33
	Bedarbiai	45
	Senjorai	22

12.5. lentelės tęsinys

Kokiais tikslais naudojotės kompiuteriu?		Atsakymai, nurodantys naudojimosi kompiuteriu tikslą (proc.)	Vidutinis rangas
Mokymuisi	Dirbantieji	33	224,06
	Bedarbiai	45	261,05
	Senjorai	22	298,65
Pramogai, laisvalaikiui	Dirbantieji	33	248,48
	Bedarbiai	45	229,46
	Senjorai	22	329,46
Kita	Dirbantieji	31	19,44
	Bedarbiai	39	27,79
	Senjorai	30	35,69

Darbo paieškos svarba tyrinėjamai grupei statistiškai reikšmingai skiriasi ($\chi^2 = 115,543$, $p < 0,001$) (12.6. lentelė).

12.6. lentelė. **Darbo paieškos svarba.**

	Dirbantieji (proc.)	Bedarbiai (proc.)	Senjorai (proc.)	Iš viso (proc.)
Taip	62	95	44	72
Ne	38	5	56	28
Iš viso	33	45	22	100

Tyrinėjant, kuriais atvejais skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija padeda ieškant darbo, statistiškai reikšmingi skirtumai nagrinėjamai grupei nerasti.

Darbo vietos išlaikymo svarba statistiškai reikšmingai skiriasi nagrinėjamai grupei ($\chi^2 = 7,414$, $p = 0,025$) (12.7. lentelė).

12.7. lentelė. **Ar Jums svarbu darbo vietos išlaikymas?**

	Dirbantieji (proc.)	Bedarbiai (proc.)	Senjorai (proc.)	Iš viso (proc.)
Taip	82	87	75	83
Ne	18	13	25	17
Iš viso	33	45	22	100

Tyrinėjant, kuriais atvejais skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija padeda išlaikant darbo vietą, tyrinėjamai grupei, statistiškai reikšmingi skirtumai nenustatyti.

Profesinės karjeros siekimo svarba statistiškai reikšmingai skiriasi ($\chi^2 = 28,525$, $p < 0,001$). (12.8. lentelė).

12.8. lentelė. **Profesinės karjeros siekimo svarba.**

	Dirbantieji (proc.)	Bedarbiai (proc.)	Senjorai (proc.)	Iš viso (proc.)
Taip	80	82	58	76
Ne	20	18	42	24
Iš viso	33	45	22	100

Tyrinėjant, kuriais atvejais skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija padeda siekiant profesinės karjeros, statistiškai reikšmingas skirtumas nustatytas tik teiginiui „Padeda ieškoti informacijos apie karjeros galimybes“ ($\chi^2 = 13,55$, $p = 0,001$).

Dalyvavimas arba planavimas dalyvauti visuomeninėje veikloje tyrinėjamoje grupėje statistiškai reikšmingai skiriasi ($\chi^2 = 18,984$, $p < 0,001$).

Tyrinėjant, kuriais atvejais skaičiavimo ir skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencijos kompetencija padeda dalyvauti visuomeninėje veikloje, statistiškai reikšmingi skirtumai nustatyti tik teiginiui „Padeda užmegzti ir palaikyti ryšius su vietos bendruomene ar bendruomenėmis“ ($\chi^2 = 7,646$, $p = 0,022$).

Skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencijos tyrimo skirtumai pagal gyvenamąją vietovę

Gebėjimas naudotis kompiuteriu vertintas rangine skale (1 – „labai gerai“, 5 – „visai nemoku“). Vidutinis rangas (*Mean Rank*) rodo geresnį mokėjimą naudotis kompiuteriu, o rangui didėjant, mokėjimas naudotis kompiuteriu mažėja (žr. 12.9. lentelę).

12.9. lentelė. **Gebėjimas naudotis kompiuteriu.**

IVT gebėjimai	Gyvenamosios vietos tipas	Atsakymai, patvirtinantys gebėjimų naudotis kompiuteriu turėjimą (proc.)	Vidutinis rangas
Bendraujant	Didmiestyje	33	239,72
	Kitame mieste	27	269,49
	Miestelyje	23	265,32
	Kaime	18	300,50

12.9. lentelės tęsinys

IVT gebėjimai	Gyvenamosios vietos tipas	Atsakymai, patvirtinantys gebėjimų naudotis kompiuteriu turėjimą (proc.)	Vidutinis rangas
Pasitelkiant informacines paslaugas asmeniniais ir darbo tikslais	Didmiestyje	12	239,52
	Kitame mieste	9	261,18
	Miestelyje	45	276,82
	Kaime	34	292,36
Rašant ir skaitant tekstų redaktoriams	Didmiestyje	34	233,96
	Kitame mieste	26	261,31
	Miestelyje	23	260,15
	Kaime	18	304,80
Skaičiuojant ir braižant diagramas skaičiuokle	Didmiestyje	34	235,12
	Kitame mieste	26	273,71
	Miestelyje	23	258,55
	Kaime	18	289,39
Paruošiant pateiktis	Didmiestyje	33	230,79
	Kitame mieste	26	273,48
	Miestelyje	23	251,05
	Kaime	18	295,42

IVT gebėjimų trūkumas vertintas naudojant ranginę skalę (1 – „labai trūksta“, 4 – „netrūksta“). Vidutinis rangas (*Mean Rank*) rodo didesnę IVT kompetencijos gebėjimų trūkumą, o rangui didėjant, trūkumas mažėja (žr. 12.10. lentelę).

12.10. lentelė. IVT gebėjimų trūkumas.

IVT gebėjimai	Gyvenamosios vietos tipas	Atsakymai, patvirtinantys gebėjimų trūkumą	Vidutinis rangas
Gebėjimas naudotis bankomatu	Didmiestyje	33	272,70
	Kitame mieste	26	273,71
	Miestelyje	23	249,13
	Kaime	18	224,73
Gebėjimas naudotis skaitmeninėmis GPS navigacijos priemonėmis	Didmiestyje	33	286,99
	Kitame mieste	26	260,84
	Miestelyje	23	245,40
	Kaime	18	238,39
Gebėjimas naudoti informacinių technologijų priemones bendravimui	Didmiestyje	34	285,60
	Kitame mieste	26	263,60
	Miestelyje	23	243,26
	Kaime	17	233,11

12.10. lentelės tęsinys

IVT gebėjimai	Gyvenamosios vietos tipas	Atsakymai, patvirtinantys gebėjimų trūkumą	Vidutinis rangas
Gebėjimas pasitelkti informacinių technologijų paslaugas asmeniniams ir (ar) darbo tikslams	Didmiestyje	33	281,65
	Kitame mieste	26	279,74
	Miestelyje	23	246,57
	Kaime	18	218,16
Gebėjimas naudotis internetu ieškant ir atrenkant reikalingą informaciją	Didmiestyje	33	273,77
	Kitame mieste	26	280,47
	Miestelyje	23	251,33
	Kaime	18	225,91
Gebėjimas rašyti ir skaityti naudojant tekstų redaktorių	Didmiestyje	33	286,84
	Kitame mieste	27	270,30
	Miestelyje	23	252,04
	Kaime	17	209,70
Gebėjimas naudotis duomenų bazių sistemomis	Didmiestyje	33	282,87
	Kitame mieste	27	261,72
	Miestelyje	23	250,83
	Kaime	17	231,41
Gebėjimas paruošti pateiktis	Didmiestyje	34	278,48
	Kitame mieste	25	268,02
	Miestelyje	23	257,98
	Kaime	18	212,65
Teisinių ir etinių normų, susijusių su informacinėmis technologijomis, žinojimas ir gebėjimas jų laikytis	Didmiestyje	34	279,11
	Kitame mieste	26	268,58
	Miestelyje	23	258,16
	Kaime	17	221,22

Tyrinėjant, kaip dažnai tam tikrais tikslais naudojasi išmaniuoju telefonu tyrinėjama grupė, statistiškai reikšmingi skirtumai nenustatyti.

Darbo paieškos svarba tyrinėjamai grupei statistiškai reikšmingai nesisiskiria.

Tyrinėjant, kuriais atvejais skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija padeda ieškant darbo, statistiškai reikšmingi skirtumai nagrinėjamai grupei rasti vienam teiginiui „Padeda parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus“ ($\chi^2 = 9,577$, $p = 0,023$), kur didmiestyje – 82,9 proc., kitame mieste – 72,7 proc., miestelyje – 70,4 proc. ir kaime – 64 proc.

Darbo vietos išlaikymo svarba tyrinėjamai grupei statistiškai reikšmingai nesisiskiria.

Tyrinėjant, kuriais atvejais skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija padeda išlaikant darbo vietą, statistiškai reikšmingi skirtumai nenustatyti.

Profesinės karjeros siekimo svarba statistiškai reikšmingai nesiskiria.

Tyrinėjant, kuriais atvejais skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija padeda siekiant profesinės karjeros, statistiškai reikšmingi skirtumai nustatyti teiginiams:

„Padeda savarankiškai planuoti karjerą“ ($\chi^2 = 11,554$, $p = 0,009$) – nustatyti įdomūs skirtumai: didmiestyje – 69,4 proc. ir kaime – 62 proc. labiausiai IVT kompetencija planuoti karjerą, palyginti su kitu miestu – 49 proc. ir miesteliu – 55,2 proc.

„Padeda ieškoti informacijos apie karjeros galimybes“ ($\chi^2 = 9,097$, $p = 0,028$) didmiestyje – 83 proc. ir kitame mieste – 79,8 proc. skiriasi nuo miestelio ir kaimo – po 69 proc.

„Padeda bendrauti su žmonių išteklių specialistais karjeros klausimais“ ($\chi^2 = 14,362$, $p = 0,002$) skirtumai kaip ir informacijos apie karjeros galimybes atveju;

„Padeda vertinti pasiūlymus eiti aukštesnes pareigas“ ($\chi^2 = 14,826$, $p = 0,002$) išsiskiria rezultatai didmiestyje – 55,8 proc., palyginti su kitais ~36 proc. Galima manyti, kad didmiestyje yra daugiau karjeros galimybių.

„Padeda kurti ir plėtoti savarankišką verslą“ ($\chi^2 = 18,138$, $p < 0,001$) taip pat išsiskiria rezultatai – 46,9 proc., palyginti su kitais ~27 proc. Vėl gi, galima manyti, kad didmiestyje yra daugiau galimybių plėtoti verslą.

Dalyvavimas arba planavimas dalyvauti visuomeninėje veikloje statistiškai reikšmingai nesiskiria.

Tyrinėjant, kuriais atvejais skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetencija padeda dalyvauti visuomeninėje veikloje, statistiškai reikšmingi skirtumai nustatyti teiginiams:

„Padeda visuomeniniais pagrindais (savanoriškai) teikti pagalbą savivaldybėms įvairiais klausimais“ ($\chi^2 = 8,055$, $p = 0,045$) išsiskiria rezultatai kitame mieste – 11,5 proc., palyginti su kitais ~30 proc.

„Padeda prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenės (-ių) plėtrą“ ($\chi^2 = 9,895$, $p = 0,019$) vėl gi išsiskiria rezultatai kitame mieste – 32,7 proc., palyginti su kitais ~57proc.

„Padeda rinkti ir skleisti informaciją apie vietos bendruomenę (-es) ir jų veiklą“ ($\chi^2 = 10,366$, $p = 0,016$) taip pat išsiskiria rezultatai kitame mieste.

Geriausiai savo IVT kompetenciją vertina gyvenantys didmiestyje (vidutinis rangas = 225,91), antroje vietoje gyvenantys miestelyje (Vidutinis rangas = 260,96), po to gyvenantys kitame mieste (Vidutinis rangas = 274,62), o blogiausiai vertina kaimo gyventojai (301,19). SIVT kompetencijos vertinimas ranginis (1 – „labai gerai“, 5 – „labai prastai“), tai reiškia, kad didėjant rangui vertinimas mažėja.

Apibendrinus informacinės visuomenės technologijų kompetencijos vertinimą ir jos reikšmę, trijose tikslinėse grupėse galima pastebėti:

1. Beveik pusė respondentų vertina savo IVT kompetenciją gerai; prastai vertina vos 7 proc.
2. Palyginti blogiau vertinami gebėjimai naudotis skaičiuoklėmis bei duomenų bazių sistemomis, teisinių ir etinių normų, darbo su kompiuteriu higienos žinojimas.
3. Aiški dauguma (apie 75 proc.) respondentų pripažįsta, kad IVT padeda darbe ir profesinėje karjeroje; gerokai mažiau (apie 40 proc.) mano, kad jos padeda visuomeninėje veikloje, susijusioje su savivalda.
4. IVT kompetencija susijusi su verslumo, gimtosios ir užsienio kalbos gebėjimais, su mokėjimu mokytis. Gerėjant šiems gebėjimams, gerėja ir IVT kompetencija.
5. IVT gebėjimai susigrupuoja į du faktorius: gebėjimas naudotis kompiuteriu ir gebėjimas naudotis kitais prietaisais.
6. Sukitomis kompetencijomis ryškiau susijęs gebėjimas naudotis kompiuteriais.
7. Atliktos analizės neparodė žymesnio vyrų ir moterų skirtumo jų IVT kompetencijų vertinimuose.
8. Duomenys taip pat nerodo, kad IVT kompetencijos trūkumas būtų esminė darbo neturėjimo priežastis, palyginus su amžiumi, išsilavinimu, gyvenamąja vieta (tačiau apklausos būdas buvo palankesnis mokantiems naudotis kompiuteriais ir internetu).

13 skyrius

SUAUGUSIŲJŲ MOKYMOSI MOKYTIS KOMPETENCIJOS TYRIMAS

SUAUGUSIŲJŲ MOKYMOSI MOKYTIS KOMPETENCIJOS KIEKYBINIO TYRIMO ORGANIZAVIMAS

Suaugusiųjų mokymosi mokytis kompetencijos tyrime dalyvavo 3 302 respondentai. Iš jų 34 proc. priklauso 40–49 m. amžiaus grupei, 28 proc. – 30–39 m., 24 proc. – 18–29 m., 8 proc. – 50–59 m., 4 proc. – 70 m. ir vyresni, 2 proc. – 60–69 m. Tyrime dalyvavo 82 proc. moterų ir 18 proc. Tyrime dalyvavo 78 proc. dirbančių respondentų, 10 proc. turinčių savo verslą, 8 proc. ieškančių darbo bei 4 proc. tyrime dalyvavusiųjų – senjorai. 86 proc. tyrime dalyvavusiųjų gyvena miestuose, o 14 proc. kaimo gyvenvietėse.

Mokymosi mokytis kompetencijos gebėjimų reikšmingumas

Profesinėje veikloje reikšmingiausias gebėjimas organizuoti savo mokymosi ir veiklos procesą, ką pažymėjo 68 proc. respondentų. 48 proc. tyrimo dalyvių teigė, kad reikšmingas gebėjimas spręsti problemas. 44 proc. dalyvių teigė, kad gebėjimas aptarti (reflektuoti) savo mokymąsi, veiklą reikšminga profesinėje veikloje. Gebėjimą mokytis ir veikti grupėje akcentavo 37 proc. dalyvių. Gebėjimą mokytis ir veikti individualiai pažymėjo 18 proc. dalyvių.

Karjeros siekimas. Gebėjimas mokytis ir veikti individualiai reikšmingas siekiant karjeros – tai akcentavo 25 proc. respondentų. Mokymosi ir veiklos grupėje gebėjimų reikšmingumą siekiant karjeros nurodė apie 14 proc. dalyvių. Aptarti (reflektuoti) savo mokymąsi, veiklą, siekiant karjeros, yra svarbu 8 proc. tyrimo dalyvių, o gebėjimą organizuoti savo mokymosi, veiklos procesą svarbiu nurodė 5 proc. respondentų.

Dalyvavimas visuomeninėje veikloje

Dalyvaujant visuomeninėje veikloje labai reikšmingas gebėjimas mokytis ir veikti grupėje – tai pažymi 38 proc. respondentų. Po 10 proc. tyrimo dalyvių svarbiais įvardina gebėjimus organizuoti savo mokymosi, veiklos procesą; spręsti

problemas; aptarti, reflektuoti savo mokymąsi, veiklą. Individualų mokymąsi ir veiklą pabrėžia tik 3 proc. tyrimo dalyvių.

Asmeninis tobulėjimas

56 proc. tyrimo dalyvių nurodė, kad gebėjimas mokytis ir veikti individualiai yra svarbus asmeniniam tobulėjimui. Po 38 proc. dalyvių pabrėžė gebėjimus spręsti problemas ir aptarti (reflektuoti) mokymąsi ir profesinę veiklą.

Gebėjimas organizuoti savo mokymosi, veiklos procesą, siekiant asmeninio tobulėjimo, yra reikšminga 26 proc. respondentų. Gebėjimas mokytis ir veikti grupėje reikšmingas 12 proc. tyrimo dalyvių.

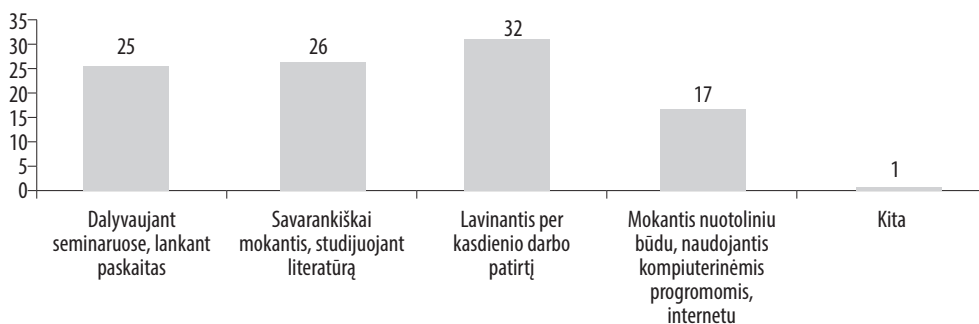
Vadinasi, respondentams gebėjimas organizuoti savo mokymosi, veiklos procesą yra pats svarbiausias profesinės veiklos srityje. Siekiant karjeros svarbiausias gebėjimas mokytis ir veikti individualiai. Dalyvavimui visuomenėje pačiu svarbiausiu nurodomas gebėjimas mokytis, veikti grupėje. Asmeninio tobulėjimo srityje reikšmingiausias gebėjimas mokytis, veikti individualiai.

Mokymosi mokytis kompetencijos vertinimas

Tyrimo dalyviai vertino savo mokymosi mokytis kompetenciją, išskirdami atskirus gebėjimus. Savo gebėjimą mokytis ir veikti individualiai labai gerai įvertino 50 proc. tyrimo dalyvių. Tiek pat, 50 proc. respondentų, labai gerai įvertino savo gebėjimą aptarti, reflektuoti mokymąsi, veiklą. 38 proc. dalyvių labai gerai įvertino gebėjimą organizuoti savo mokymosi, veiklos procesą. 35 proc. respondentų labai gerai vertino savo mokymosi ir veiklos grupėje gebėjimus. Gebėjimą spręsti problemas labai gerai vertino 31 proc. tyrime dalyvavusių žmonių. Po 60 proc. tyrimo dalyvių vidutiniškai vertina tiek savo gebėjimą organizuoti savo mokymosi, veiklos procesą, tiek gebėjimą spręsti problemas. 52 proc. respondentų vidutiniškai vertina gebėjimą mokytis, veikti grupėje. 40 proc. tyrimo dalyvių vidutiniškai vertina gebėjimą mokytis, veikti individualiai. 44 proc. respondentų vidutiniškai vertina savo gebėjimą aptarti, reflektuoti savo mokymąsi, veiklą. 40 proc. tyrimo dalyvių vidutiniškai vertina gebėjimą mokytis, veikti individualiai.

Apie 11 proc. tyrimo dalyvių silpnai vertina savo gebėjimą mokytis ir veikti grupėje, 10 proc. silpnai vertina gebėjimą mokytis, veikti individualiai, po 6 proc. tyrime dalyvavusiųjų silpnai vertina gebėjimą spręsti problemas bei gebėjimą aptarti, reflektuoti savo mokymąsi. Gebėjimą organizuoti savo mokymosi / veiklos procesą silpnai vertina apie 2 proc. respondentų. Tik 2 proc. tyrimo dalyvių nežinojo, kaip vertinti gebėjimą spręsti problemas.

Taigi būtų galima teigti, kad labai gerai tyrimo dalyviai vertina gebėjimą mokytis ir veikti individualiai ir gebėjimą reflektuoti savo mokymąsi, veiklą. Vidutiniškai daugumai sekasi organizuoti savo mokymosi, veiklos procesą; spręsti problemas ir mokytis, veikti grupėje.

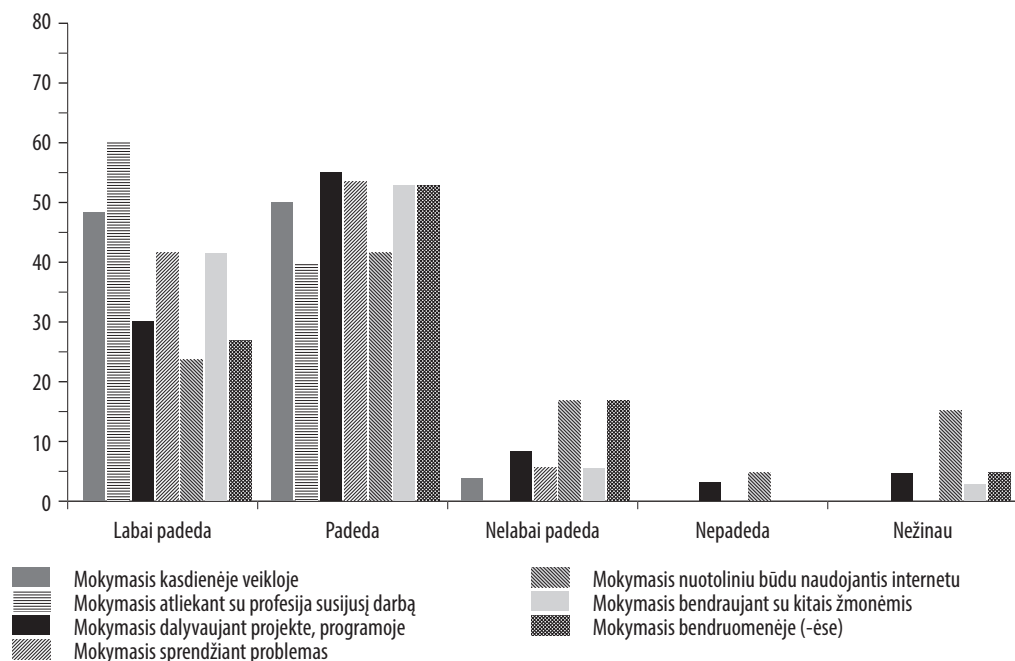
13.1. pav. Mokymasis, siekiant įgyti mokymosi mokyti kompetenciją (proc.).

Mokymasis, siekiant įgyti mokymosi mokyti kompetenciją

Siekdami įgyti mokymosi mokyti kompetenciją daugelis išskyrė lavinimąsi per kasdienio darbo patirtį; savarankišką mokymąsi, studijuojant literatūrą; dalyvavimą seminaruose, lankant paskaitas.

60 proc. tyrimo dalyvių teigė, kad jiems labai padeda mokytis su profesija susijęs darbas. 48 proc. dalyvių labai padeda mokymasis kasdienėje veikloje. 42 proc. labai padeda mokymasis sprendžiant problemas, 41 proc. labai padeda mokymasis bendraujant su kitais žmonėmis, 30 proc. tyrimo dalyvių – mokymasis dalyvaujant projekte, programoje, 27 proc. – mokymasis bendruomenėje, 24 proc. – mokymasis nuotoliniu būdu, naudojantis internetu. 54 proc. tyrimo dalyvių padeda mokymasis dalyvaujant projekte, programoje. 53 proc. mokymasis sprendžiant problemas, po 52 proc. respondentų išskyrė mokymąsi bendraujant su kitais žmonėmis ir mokymąsi bendruomenėje. 41 proc. dalyvių padeda mokymasis nuotoliniu būdu naudojantis internetu. Po 15 proc. respondentų atsakė, kad jiems nelabai padeda mokymasis nuotoliniu būdu naudojantis internetu bei mokymasis bendruomenėje. 8 proc. nelabai padeda mokymasis dalyvaujant projekte, programoje. Tiek mokymasis bendraujant su kitais žmonėmis, tiek mokymasis sprendžiant problemas nelabai padeda 4 proc. tyrimo dalyvių. 2 proc. dalyvių nelabai padeda mokymasis kasdienėje veikloje. Mokymasis nuotoliniu būdu naudojantis internetu nepadeda 4 proc., o mokymasis dalyvaujant projekte, programoje – 2 proc. tyrimo dalyvių. Apie 15 proc. dalyvių nežino, ar mokymasis nuotoliniu būdu naudojantis internetu

jiems padeda, po 4 proc. respondentų negalėjo atsakyti į klausimą, ar jiems padeda mokymasis dalyvaujant projekte, programoje ir mokymasis bendruomenėse, o 2 proc. dalyvių nežinojo, ar padeda mokymasis bendraujant su kitais žmonėmis.

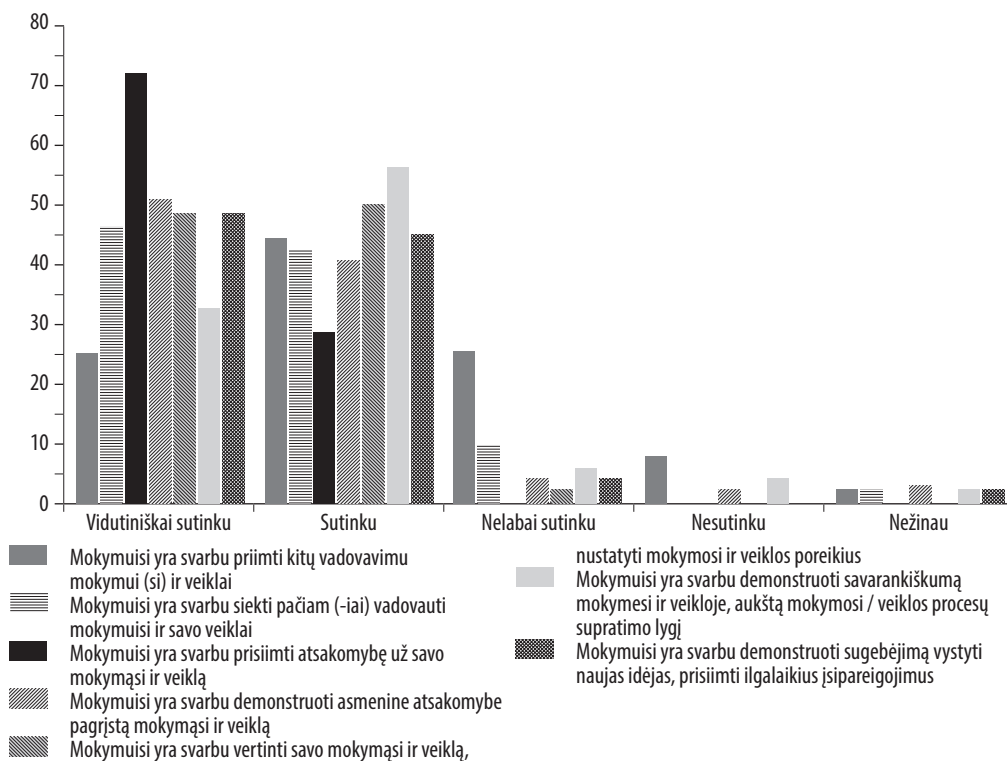

13.2. pav. Mokymosi būdai, padedantys mokytis (proc.).

Aptariant, kaip skirtingi mokymosi būdai padeda mokytis, tyrimo dalyviai pažymėjo, kad labai padeda mokymasis atliekant su profesija susijusį darbą, taip pat mokymasis kasdienėje veikloje. Mokymasis atliekant su profesija susijusį darbą ir mokymasis kasdienėje veikloje gerokai skyrėsi nuo kitų mokymosi būdų kaip labai padedantys mokytis.

72 proc. respondentų visiškai sutinka su teiginiu, kad mokantis yra svarbu priimti atsakomybę už savo mokymąsi ir veiklą. 51 proc. visiškai sutinka su teiginiu, kad mokantis yra svarbu demonstruoti asmenine atsakomybe pagrįstą mokymąsi ir veiklą. Po 48 proc. dalyvių visiškai sutinka, kad mokantis yra svarbu vertinti savo mokymąsi ir veiklą, nustatyti mokymosi ir veiklos poreikius bei demonstruoti sugebėjimą vystyti naujas idėjas, priimti ilgalaikius įsipareigojimus. Apie 46 proc. respondentų visiškai sutinka, kad svarbu siekti pačiam (-iai) vadovauti mokymui(-si) ir savo veiklai. 32 proc. tyrimo dalyvių visiškai sutinka, kad mokantis yra svarbu demonstruoti savarankiškumą mokantis ir veikloje, aukštą mokymosi veiklos procesų supratimo lygį. Apie 24 proc. tyrime dalyvavusiųjų visiškai

sutinka, kad mokantis yra svarbu priimti kitų vadovavimą mokymui (si) ir veiklai. Apie 56 proc. tyrimo dalyvių sutinka, kad mokantis yra svarbu demonstruoti savarankiškumą mokymesi ir veikloje, aukštą mokymosi ir veiklos procesų supratimo lygį. 50 proc. dalyvių sutinka, kad mokantis yra svarbu vertinti savo mokymąsi ir veiklą, nustatyti mokymosi ir veiklos poreikius. 45 proc. sutinka, kad mokantis yra svarbu demonstruoti sugebėjimą vystyti naujas idėjas, priimti ilgalaikius įsipareigojimus. 44 proc. respondentų sutinka, kad yra svarbu priimti kitų vadovavimą mokymui (si) ir veiklai. 42 proc. dalyvių sutinka, kad svarbu siekti pačiam (-iai) vadovauti mokymui (si) ir savo veiklai. 41 proc. dalyvavusiųjų tyrime sutinka, kad yra svarbu demonstruoti asmenine atsakomybe pagrįstą mokymąsi ir veiklą. 28 proc. sutinka, kad yra svarbu priimti atsakomybę už savo mokymąsi ir veiklą. 24 proc. dalyvių nelabai sutinka, kad yra svarbu priimti kitų vadovavimą mokymui (si) ir veiklai. 10 proc. nelabai sutinka, kad svarbu siekti pačiam (-iai) vadovauti mokymui (si) ir savo veiklai. Apie 6 proc. dalyvių nelabai sutinka, kad svarbu demonstruoti savarankiškumą mokymesi ir veikloje, aukštą mokymosi ir veiklos procesų supratimo lygį.

13.3. pav. **Su mokymosi svarba susiję teiginiai** (proc.).

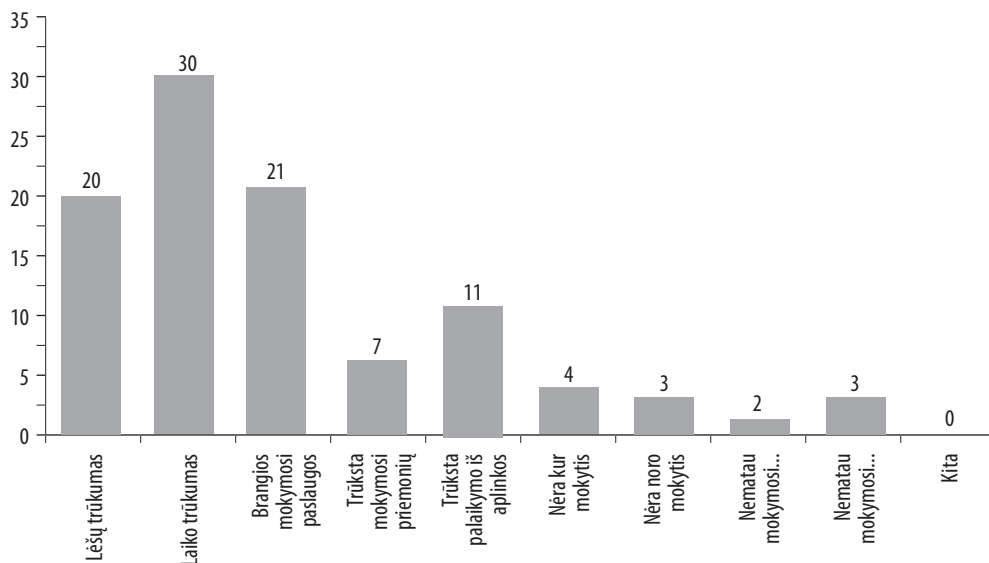
Po 4 proc. respondentų nelabai sutinka, kad mokantis yra svarbu demonstruoti asmenine atsakomybe pagrįstą mokymąsi ir veiklą; demonstruoti sugebėjimą vystyti naujas idėjas, prisiimti ilgalaikius įsipareigojimus. Apie 2 proc. tyrimo dalyvių nelabai sutinka, kad svarbu vertinti savo mokymąsi ir veiklą, nustatyti mokymosi ir veiklos poreikius.

Apie 6 proc. dalyvių nesutinka, kad svarbu priimti kitų vadovavimą mokymui(si) ir veiklai. 4 proc. nesutinka, kad svarbu demonstruoti savarankiškumą mokymesi ir veikloje, aukštą mokymosi / veiklos procesų supratimo lygį. 2 proc. dalyvių nesutinka, kad yra svarbu demonstruoti asmenine atsakomybe pagrįstą mokymąsi ir veiklą.

Po 2 proc. dalyvių atsakė, kad nežino, ar yra svarbu priimti kitų vadovavimą mokymui(si) ir veiklai; ar siekti pačiam (-iai) vadovauti mokymui(si) ir savo veiklai; ar demonstruoti asmenine atsakomybe pagrįstą mokymąsi ir veiklą; taip pat nežino, ar svarbu demonstruoti savarankiškumą mokymesi ir veikloje, aukštą mokymosi ir veiklos procesų supratimo lygį; ar demonstruoti sugebėjimą vystyti naujas idėjas, prisiimti ilgalaikius įsipareigojimus.

Vadinasi, galima teigti, kad didžioji dalis tyrimo dalyvių, kas sudaro 72 proc. respondentų, visiškai sutinka su teiginiu, kad mokantis yra svarbu prisiimti atsakomybę už savo mokymąsi ir veiklą.

Kliūts, su kuriomis susiduriama, lavinant mokymosi mokytiis kompetenciją

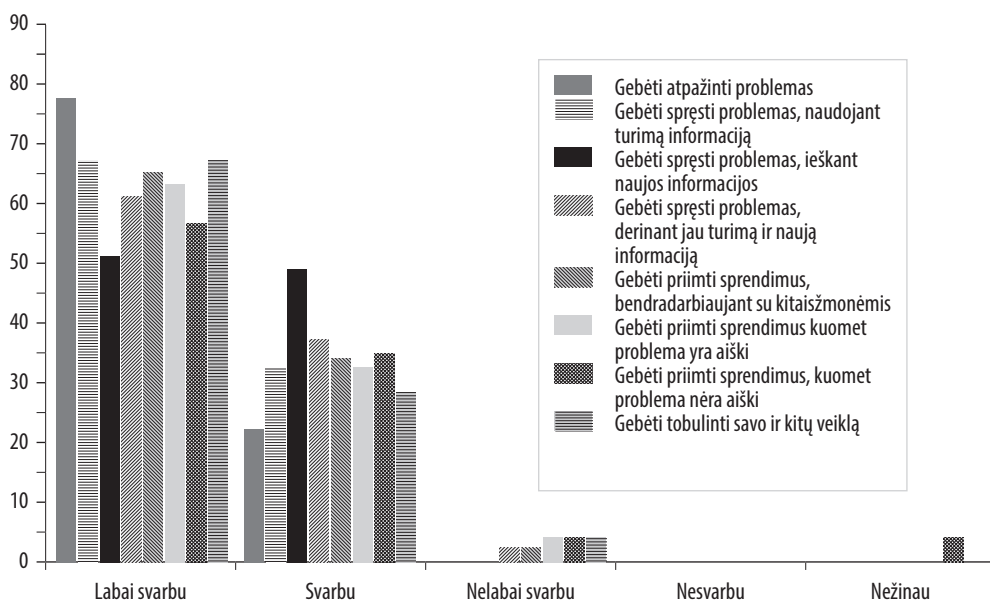

13.4. pav. Kliūts, siekiant lavinti mokymosi mokytiis kompetenciją (proc.).

Laiko trūkumą paminėjo 30 proc. respondentų, ir tai yra dažniausia respondentų minima kliūtis, su kuria susiduriama, lavinant mokymosi mokyti kompetenciją. 21 proc. teigė, kad brangios mokymosi paslaugos, 20 proc. minėjo lėšų trūkumą. 11 proc. respondentų teigė, kad trūksta palaikymo iš aplinkos, 7 proc. – trūksta mokymosi priemonių. 4 proc. teigė, kad nėra kur mokytis, 3 proc., kad nėra noro mokytis, 3 proc. tyrimo dalyvių nemato mokymosi metu įgytų žinių, įgūdžių ir gebėjimų pritaikymo galimybių.

Vadinasi, galima teigti, kad laiko trūkumas – pati didžiausia kliūtis, su kuria susiduriama lavinant mokymosi mokyti kompetenciją, toliau – mokymosi paslaugų brangumas ir lėšų trūkumas.

Gebėjimų svarba sprendžiant problemas

13.5. pav. Gebėjimų svarba sprendžiant problemas (proc.).

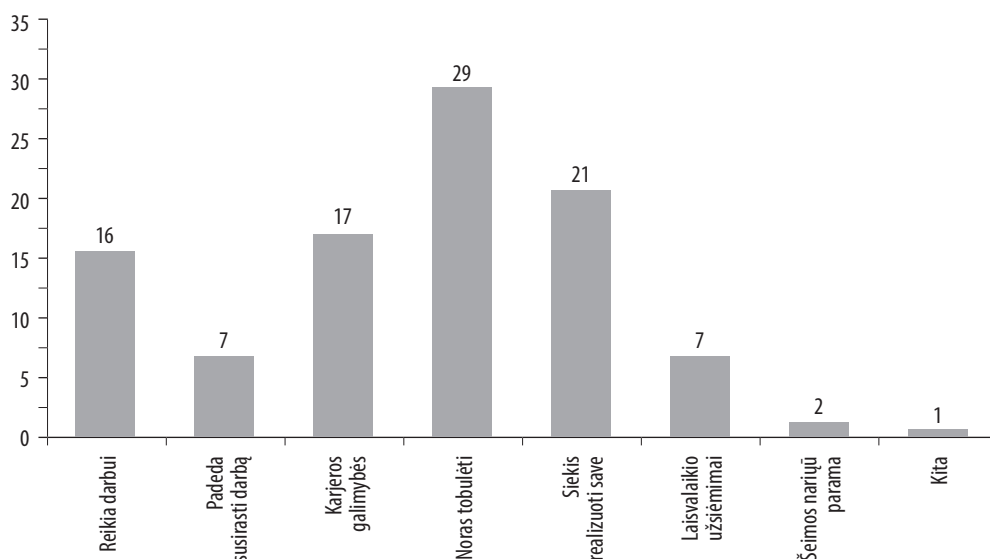
Sprendžiant problemas labai svarbu gebėti jas atpažinti. Tai akcentavo didžioji dalis tyrimo dalyvių – 78 proc. respondentų. 68 proc. dalyvių pabrėžė, kad labai svarbu gebėti spręsti problemas naudojant turimą informaciją, 68 proc. paminėjo kaip labai svarbų gebėjimą tobulinti savo ir kitų veiklą. 64 proc. dalyvių labai svarbiu įvardina gebėjimą priimti sprendimus bendradarbiaujant su kitais žmonėmis. 63 proc. dalyvių teigia, kad labai svarbu gebėti priimti

sprendimus, kai problema yra aiški. 61 proc. mano, kad labai svarbu gebėti spręsti problemas derinant jau turimą ir naują informaciją. 56 proc. apklausos dalyvių mano, kad labai svarbu gebėti priimti sprendimus, kai problema nėra aiški. Apie 50 proc. dalyvių teigia, kad labai svarbu gebėti spręsti problemas ieškant naujos informacijos.

48 proc. tyrimo dalyvių svarbu gebėti spręsti problemas ieškant naujos informacijos. 36 proc. – gebėti spręsti problemas derinant jau turimą ir naują informaciją. 34 proc. svarbu gebėti priimti sprendimus, kai problema nėra aiški. 33 proc. – svarbu priimti sprendimus bendradarbiaujant su kitais žmonėmis. Apie 32 proc. respondentų pažymi, kad svarbu gebėti priimti sprendimus, kai problema yra aiški. 31 proc. tyrimo dalyvių svarbu gebėti spręsti problemas naudojant turimą informaciją, o 28 proc. – gebėjimą tobulinti savo ir kitų veiklą. Apie 4 proc. respondentų nežino, ar gebėti priimti sprendimus, kai problema nėra aiški, yra svarbu sprendžiant problemas. Taigi galima teigti, kad tyrimo dalyviams labai svarbu gebėti atpažinti, gebėti spręsti problemas naudojant turimą informaciją ir gebėti tobulinti savo ir kitų veiklą.

Išskirdami, kas svarbu, tyrimo dalyviai akcentavo gebėjimą spręsti problemas ieškant naujos informacijos.

Mokymosi mokyti kompetencijos lavinimas

13.6. pav. Mokymosi mokyti kompetencijos lavinimas (proc.).

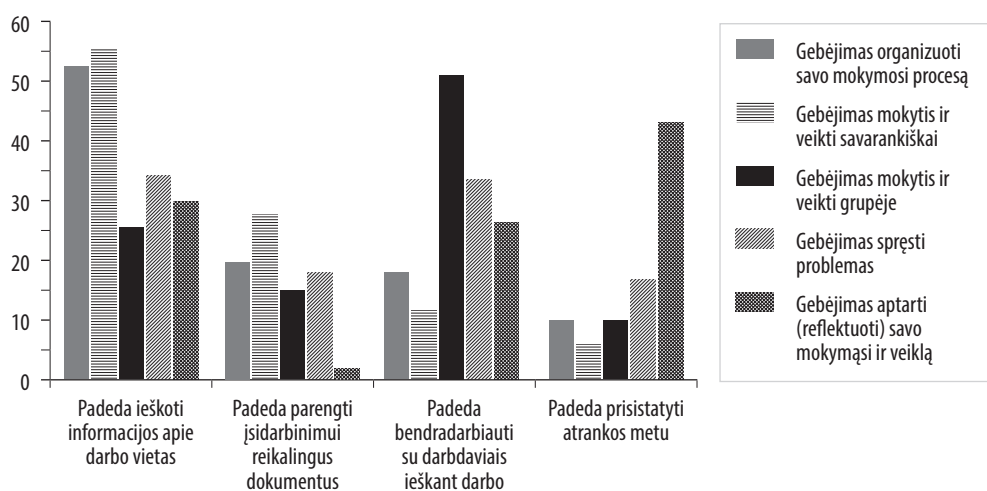
Noras tobulėti yra pagrindinis skatulyks, siekiant lavinti mokymosi mokytiis kompetenciją. Taip pat tyrimo dalyviai akcentavo siekį realizuoti save ir karjeros galimybę kaip padedančius lavinant mokymosi mokytiis kompetenciją.

Mokymosi mokytiis kompetencijos poveikis asmenų profesiniam gyvenimui (įsidarbinimui, užimtumo statusui ir kokybei, kt.)

Darbo vietos paieška

Gebėjimas mokytiis ir veikti savarankiškai padeda ieškoti informacijos apie darbo vietas. Taip teigia 54 proc. respondentų. 53 proc. dalyvių gebėjimas organizuoti savo mokymosi procesą padeda ieškoti informacijos apie darbo vietas. Ieškant informacijos apie darbo vietas taip pat svarbus gebėjimas spręsti problemas, ką teigia 32 proc. dalyvių. 30 proc. mano, kad padeda informacijos apie darbo vietą ieškoti gebėjimas aptarti, reflektuoti savo mokymąsi ir veiklą, o 24 proc. dalyvių nurodo gebėjimą mokytiis ir veikti grupėje.

28 proc. tyrimo dalyvių teigia, kad gebėjimas mokytiis ir veikti savarankiškai padeda parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus. 20 proc. dalyvių teigimu, padeda gebėjimas organizuoti savo mokymosi procesą, 18 proc. respondentų mano, kad padeda gebėjimas spręsti problemas, 14 proc. tyrimo dalyvių teigia, kad gebėjimas mokytiis ir veikti grupėje, 2 proc. respondentų teigimu padeda gebėjimas aptarti, reflektuoti savo mokymąsi ir veiklą.

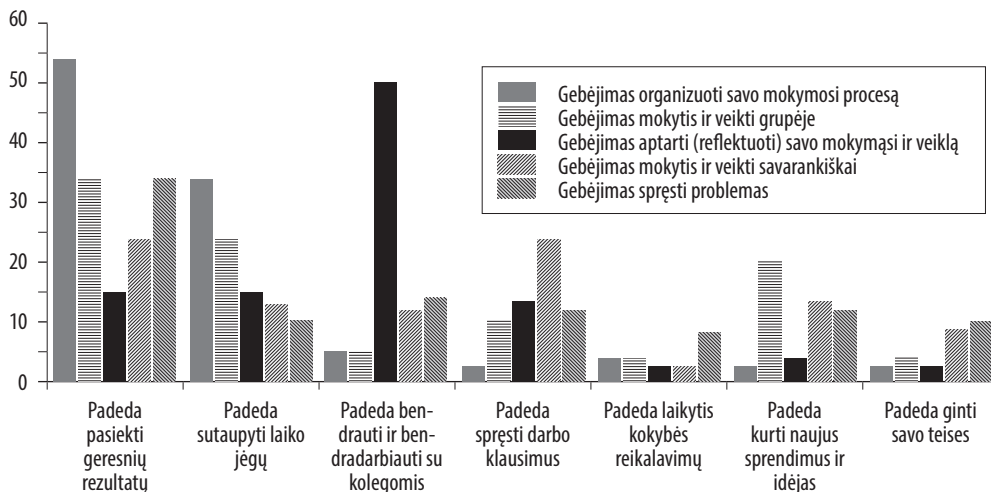
13.7. pav. Mokymosi mokytiis kompetencijos poveikis ieškant darbo (proc.).

Tyrimo dalyviai įvardino šiuos gebėjimus, jų manymu, padedančius bendradarbiauti su darbdaviais ieškant darbo: apie 50 proc. – gebėjimas mokytis ir veikti grupėje; 32 proc. – gebėjimas spręsti problemas; 26 proc. – gebėjimas aptarti, reflektuoti savo mokymąsi ir veiklą; 17 proc. – gebėjimas organizuoti savo mokymosi procesą ir apie 11 proc. – gebėjimas mokytis ir veikti savarankiškai.

Prisistatyti atrankos metu padeda gebėjimas aptarti, reflektuoti savo mokymąsi ir veiklą – taip teigia 42 proc. respondentų; gebėjimas spręsti problemas – teigia 17 proc. dalyvių. Gebėjimą organizuoti savo mokymosi procesą ir gebėjimą mokytis ir veikti grupėje įvardina 10 proc. respondentų, o 6 proc. mano, kad prisistatyti atrankos metu padeda gebėjimas mokytis ir veikti savarankiškai.

Gebėjimas mokytis ir veikti savarankiškai ir gebėjimas organizuoti savo mokymosi procesą yra pagrindiniai dažniausiai minimi gebėjimai, padedantys ieškoti informacijos apie darbo vietas. Gebėjimas mokytis ir veikti savarankiškai svarbus padedant parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus. Gebėjimas mokytis ir veikti grupėje išskiriamas kaip svarbiausias, padedantis bendradarbiauti su darbdaviais ieškant darbo. Gebėjimas aptarti, reflektuoti savo mokymąsi ir veiklą padeda prisistatyti atrankos metu.

Darbo vietos išlaikymas

13.8. pav. Mokymosi mokytis kompetencijos poveikis išlaikant darbo vietą (proc.).

Gebėjimas organizuoti savo mokymosi procesą padeda pasiekti geresnių rezultatų. Taip teigia 53 proc. respondentų. Gebėjimas organizuoti savo mokymosi

procesą padeda sutaupyti laiko ir jėgų, pasak 32 proc. tyrimo dalyvių. 50 proc. tyrimo dalyvių pažymėjo, kad gebėjimas mokytis ir veikti grupėje padeda bendrauti ir bendradarbiauti su kolegomis. 23 proc. respondentų minėjo gebėjimą spręsti problemas, teigdami, kad tai padeda spręsti darbo klausimus.

Naujus sprendimus ir idėjas padeda kurti gebėjimas mokytis ir veikti savarankiškai. Tai pabrėžė 20 proc. dalyvių. 10 proc. respondentų teigia, kad savo teises ginti padeda gebėjimas aptarti, reflektuoti savo mokymąsi, veiklą, 9 proc. mano, kad gebėjimas spręsti problemas.

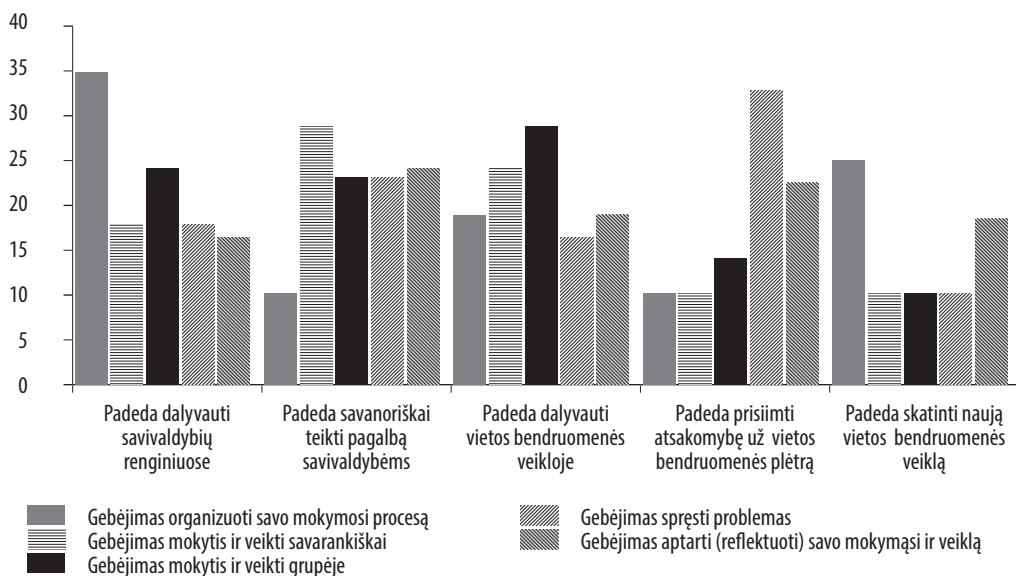
Svarbu paminėti, kad gebėjimas organizuoti savo mokymosi procesą padeda pasiekti geresnių rezultatų, sutaupyti laiko ir jėgų. Gebėjimas mokytis ir veikti grupėje padeda bendrauti ir bendradarbiauti su kolegomis. Gebėjimas spręsti problemas padeda spręsti darbo klausimus. Gebėjimas aptarti, reflektuoti savo mokymąsi, veiklą padeda laikytis kokybės reikalavimų. Gebėjimas mokytis ir veikti savarankiškai padeda kurti naujus sprendimus ir idėjas. Savo teises ginti padeda gebėjimas aptarti, reflektuoti savo mokymąsi, veiklą, ir gebėjimas spręsti problemas.

Dalyvavimas visuomeninėje pilietinėje veikloje

35 proc. respondentų pažymėjo, kad gebėjimas organizuoti savo mokymosi procesą padeda dalyvauti savivaldybių renginiuose. 28 proc. tyrimo dalyvių atsakė, kad gebėjimas mokytis ir veikti savarankiškai padeda savanoriškai teikti pagalbą savivaldybėms.

Gebėjimas mokytis ir veikti grupėje padeda dalyvauti vietos bendruomenės veikloje, tai akcentavo 29 proc. dalyvių. 33 proc. respondentų pažymėjo, kad gebėjimas spręsti problemas padeda prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenės plėtrą. 25 proc. dalyvių tvirtina, kad gebėjimas organizuoti savo mokymosi procesą padeda skatinti naują vietos bendruomenės veiklą.

Apžvelgus galima teigti, kad gebėjimas organizuoti savo mokymosi procesą padeda dalyvauti savivaldybių renginiuose. Gebėjimas mokytis ir veikti savarankiškai padeda savanoriškai teikti pagalbą savivaldybėms. Gebėjimas mokytis ir veikti grupėje padeda dalyvauti vietos bendruomenės veikloje. Gebėjimas spręsti problemas padeda prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenės plėtrą. Gebėjimas organizuoti savo mokymosi procesą padeda skatinti naują vietos bendruomenės veiklą.

13.9. pav. **Mokymosi mokyti kompetencijos poveikis išlaikant darbo vietą asmenų dalyvavimui visuomeninėje veikloje** (proc.).

Gebėjimas organizuoti savo mokymosi, veiklos procesą yra pats svarbiausias profesinės veiklos srityje. Siekiant karjeros, pasak tyrimo dalyvių, svarbiausias gebėjimas mokytis ir veikti individualiai. Dalyvavimui visuomenėje pačiu svarbiausiu nurodomas gebėjimas mokytis, veikti grupėje. Asmeninio tobulėjimo srityje reikšmingiausias gebėjimas mokytis, veikti individualiai.

Labai gerai tyrimo dalyviai vertina gebėjimą mokytis ir veikti individualiai ir gebėjimą reflektuoti savo mokymąsi, veiklą. Vidutiniškai daugumai sekasi organizuoti savo mokymosi, veiklos procesą; spręsti problemas ir mokytis, veikti grupėje.

Siekdami įgyti mokymosi mokyti kompetenciją, daugelis išskyrė lavinimąsi per kasdienio darbo patirtį; savarankišką mokymąsi, studijuojant literatūrą; dalyvavimą seminaruose, lankant paskaitas.

Aptardami, kaip skirtingi mokymosi būdai padeda mokytis, tyrimo dalyviai pažymėjo, kad labai padeda mokymasis atliekant su profesija susijusį darbą, taip pat mokymasis kasdienėje veikloje. Mokymasis atliekant su profesija susijusį darbą ir mokymasis kasdienėje veikloje gerokai skyrėsi nuo kitų mokymosi būdų kaip labai padedantys mokytis. Didžioji dalis tyrimo dalyvių visiškai sutinka su teiginiu, kad mokymuisi yra svarbu prisiimti atsakomybę už savo mokymąsi ir veiklą. Laiko trūkumas – pati didžiausia kliūtis, su kuria susiduriama lavinant mokymosi mokyti kompetenciją, toliau – mokymosi paslaugų brangumas ir lėšų trūkumas.

Tyrimo dalyviams labai svarbu gebėti atpažinti problemas, gebėti spręsti problemas naudojant turimą informaciją ir gebėti tobulinti savo ir kitų veiklą. Išskirdami, kas svarbu, tyrimo dalyviai akcentavo gebėjimą spręsti problemas, ieškant naujos informacijos.

Noras tobulėti yra pagrindinis skatulys, siekiant lavinti mokymosi mokyti kompetenciją. Taip pat tyrimo dalyviai akcentavo siekį realizuoti save ir karjeros galimybę kaip padedančius lavinant mokymosi mokyti kompetenciją. Ieškant darbo vietos, gebėjimas mokyti ir veikti savarankiškai ir gebėjimas organizuoti savo mokymosi procesą yra pagrindiniai dažniausiai minimi gebėjimai, padedantys ieškoti informacijos apie darbo vietas. Gebėjimas mokyti ir veikti savarankiškai svarbus padedant parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus. Gebėjimas mokyti ir veikti grupėje išskiriamas kaip svarbiausias, padedantis bendradarbiauti su darbdaviais ieškant darbo. Gebėjimas aptarti, reflektuoti savo mokymąsi ir veiklą padeda prisistatyti atrankos metu.

Svarbu paminėti, kad gebėjimas organizuoti savo mokymosi procesą padeda pasiekti geresnių rezultatų, padeda sutaupyti laiko ir jėgų. Gebėjimas mokyti ir veikti grupėje padeda bendrauti ir bendradarbiauti su kolegomis. Gebėjimas spręsti problemas padeda spręsti darbo klausimus. Gebėjimas aptarti, reflektuoti savo mokymąsi, veiklą padeda laikytis kokybės reikalavimų. Gebėjimas mokyti ir veikti savarankiškai padeda kurti naujus sprendimus ir idėjas. Savo teises ginti padeda gebėjimas aptarti, reflektuoti savo mokymąsi, veiklą, ir gebėjimas spręsti problemas.

Galima teigti, kad gebėjimas organizuoti savo mokymosi procesą padeda dalyvauti savivaldybių renginiuose. Gebėjimas mokyti ir veikti savarankiškai padeda savanoriškai teikti pagalbą savivaldybėms. Gebėjimas mokyti ir veikti grupėje padeda dalyvauti vietos bendruomenės veikloje. Gebėjimas spręsti problemas padeda prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenės plėtrą. Gebėjimas organizuoti savo mokymosi procesą padeda skatinti naują vietos bendruomenės veiklą.

MOKYMOŠI MOKYTIS KOMPETENCIJOS LAVINIMOSI TYRIMAS

Mokymasis mokyti – tai gebėjimas planuoti ir organizuoti savo mokymąsi, veiksmingai valdant laiką ir informaciją, asmeniškai ir grupėse. Gebama vadovautis turima mokymosi ir veiklos patirtimi, naudojant ir pritaikant žinias ir įgūdžius asmeninėje ir profesinėje veikloje.

Mokymosi mokytis anketą sudaro: mokymosi mokytis kompetencijos aktualumo įvertinimas; darbo paieškos įvertinimas; profesinės karjeros įvertinimas; dalyvavimo visuomeninėje veikloje įvertinimas; mokymosi mokytis kompetencijos lavinimo įvertinimas.

Priemonės klausimai po žvalgomojo tyrimo performuluoti taip, kad būtų suprantami šioms tyrimo grupėms: dirbantiems, bedarbiams ir senjorams.

Tyrimu siekiama sužinoti respondentų nuomonę apie tam tikrų teiginių tinkamumą apibūdinti mokymąsi mokytis (naudojant penkių punktų ranginę skalę: *atsakant sutinku, daugiau sutinku negu nesutinku, nežinau, daugiau nesutinku negu sutinku, nesutinku*). Klausimas, susijęs su teiginiais apie mokymąsi mokytis ir apie tai, kaip gebėjimai padeda mokytis įvairių dalykų, kildinamas iš teorinės dalies, kurioje aprašomi mokymosi mokytis gebėjimai (skyreliai *). Atsakymai pateikiami, naudojant penkių punktų ranginę skalę: *padeda, daugiau padeda negu nepadeda, nežinau, daugiau nepadeda negu padeda, nepadeda*. Trečias šios grupės klausimas apie tai, kaip mokėjimas mokytis padeda ieškant darbo, išlaikant darbo vietą, siekiant profesinės karjeros, dalyvaujant visuomeninėje pilietinėje veikloje. Pateikiami 6 galimi atsakymų variantai: *labai padeda, daugiau padeda nei nepadeda, daugiau nepadeda nei padeda, visiškai nepadeda, nežinau, aš to nedarau, man to nereikia*.

Specialiosios anketos dalyje dar vienas klausimų blokas, skirtas darbo paieškos, darbo vietos išlaikymo aktualumo, profesinės karjeros siekimo, dalyvavimo įvertinimui, pateikiant uždaro pobūdžio klausimus „taip-ne“ bei iš anksto numatytus atsakymų variantus), siekiant, kad skirtingo amžiaus respondentai galėtų pasirinkti tinkamiausią klausimų bloką, praleisdami jiems neaktualių klausimus.

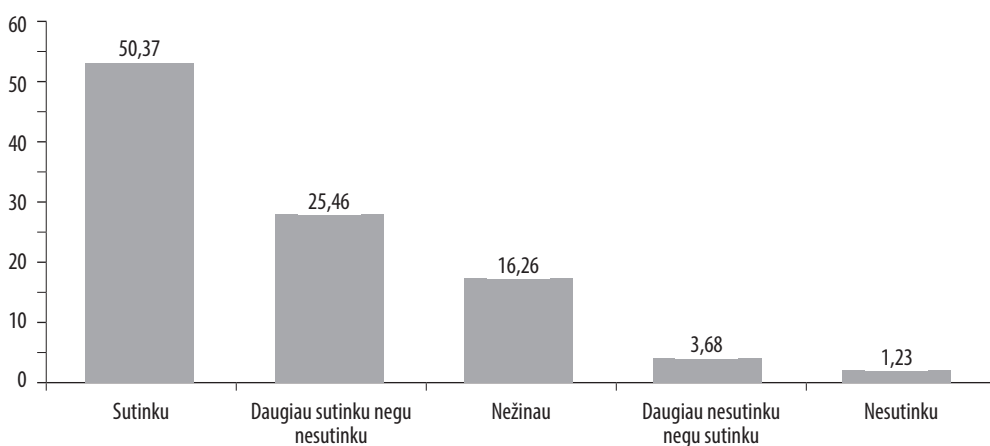
Klausimai kildinami iš teorinės dalies skyrelių.

Mokymosi mokytis kompetencijos aktualumo įvertinimas

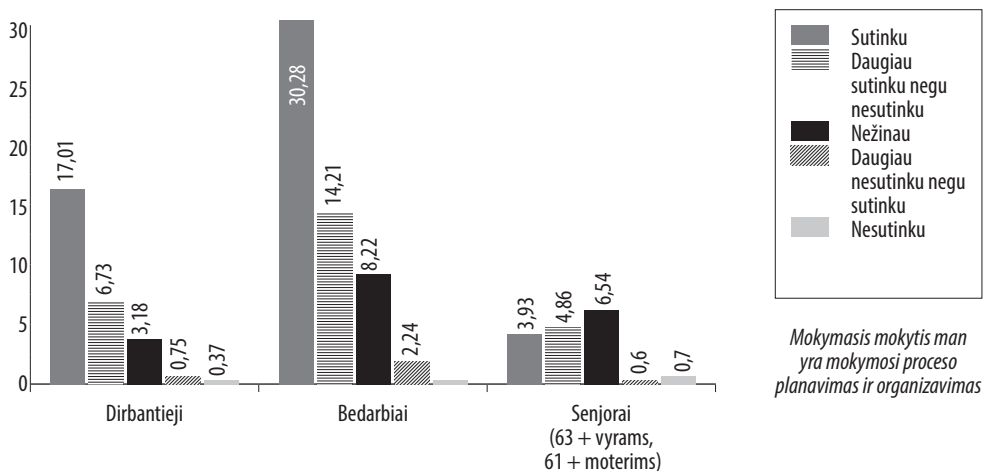
Mokymosi mokytis proceso planavimas. Mokymasis mokytis yra mokymosi proceso planavimas ir organizavimas. Taip mokymąsi mokytis apibrėžė ir su teiginiais sutiko ir daugiau sutiko negu nesutiko apie 79 proc. visų tyrimo dalyvių. 16 proc. respondentų nežinojo, 3,68 proc. daugiau nesutiko negu sutiko, o 1,23 proc. nesutiko, kad mokymasis mokytis yra proceso planavimas ir organizavimas.

Atsakymai tikslinėse grupėse pasiskirstė taip: 60,7 proc. dirbančiųjų, 54,7 proc. bedarbių ir 23,6 proc. senjorų tvirtai įsitikinę, kad mokymasis mokytis yra proceso planavimas; 24,0 proc. dirbančiųjų, 25,7 proc. bedarbių ir 29,2 proc.

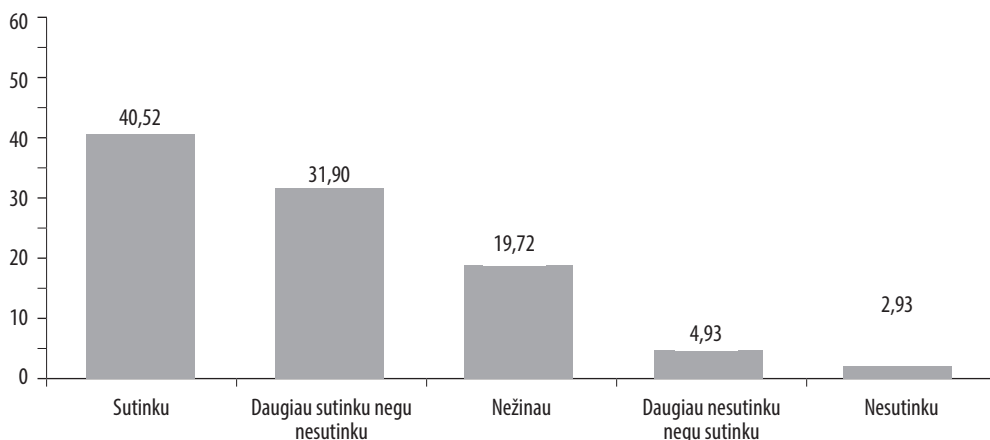
senjorų daugiau ar mažiau sutinka su šiuo teiginiu. 11,3 proc. dirbančiųjų, 14,9 proc. bedarbių ir 39,3 proc. senjorų nežinojo, o 4 proc. dirbančiųjų, 4,8 proc. bedarbių ir 7,9 proc. senjorų daugiau nesutiko negu sutiko ir nesutiko, kad mokymasis mokytis yra mokymosi ar veiklos proceso planavimas. Tad akivaizdu, kad didžioji dalis tyrimo dalyvių mano, kad mokymosi proceso planavimas ir organizavimas yra vienas iš mokymosi mokytis dedamųjų. Suskaičiavus koreliacijas, išryškėjo statistiškai reikšmingi ryšiai tarp tikslinių grupių respondentų atsakymų, siejamų su teiginiais apie mokymąsi mokytis; Kendall tau-b = 0,211; $p < 0,01$.

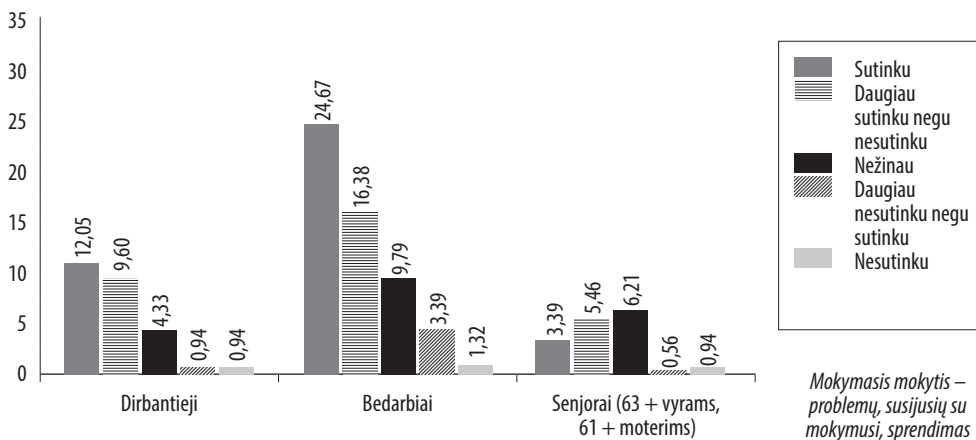
13.10. pav. Teiginiai, kad mokymasis mokytis yra proceso planavimas (proc.).

13.11. pav. Mokymasis mokytis – mokymosi proceso planavimas ir organizavimas (proc.).

13.12. pav. Mokymasis mokytiis – problemų, susijusių su mokymusi, sprendimas (proc.).

13.13. pav. Mokymasis mokytiis – problemų, susijusių su mokymusi, sprendimas (proc.).

44,4 proc. dalyvavusių tyrime bedarbių teigimu, mokymasis mokytiis yra mokymosi proceso planavimas ir organizavimas.

Su tuo sutinka ir daugiau sutinka negu nesutinka 23,8 proc. dirbančiųjų ir 8,8 proc. senjorų. Tad akivaizdu, kad dirbantiesiems ir bedarbiams yra svarbu planuoti ir organizuoti, o senjorams šis gebėjimas neatrodo toks svarbus. Tyrime dalyvavusių senjorų 6,6 proc. nežinojo, ar jiems yra svarbus planavimas ir organizavimas, tai taip pat nebuvo aišku 8,2 proc. bedarbių ir 3,2 proc. dirbančiųjų.

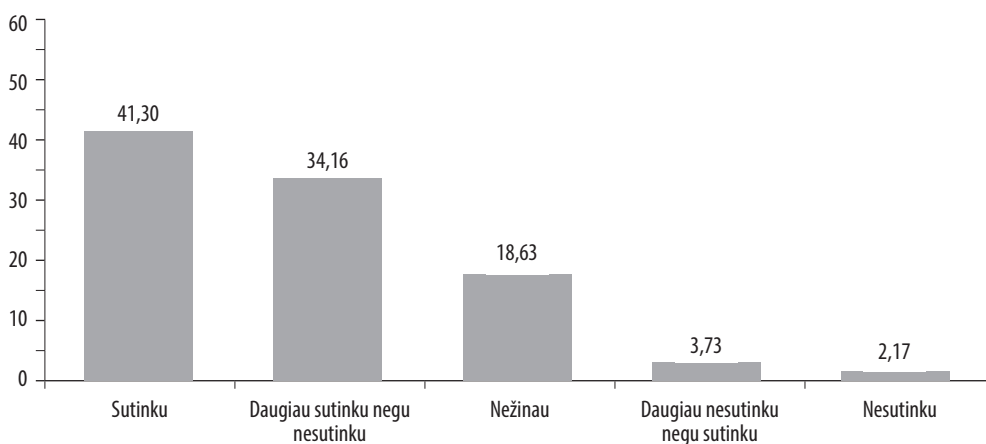
Su teiginiu, kad mokymasis mokytiis yra problemų, susijusių su mokymusi, sprendimas, sutiko bei daugiau sutiko negu nesutiko 72 proc. visų dalyvavusiųjų tyrime.

Su teiginiu, kad mokymasis mokytis – problemų, susijusių su mokymusi sprendimas, sutiko bei daugiau sutiko negu nesutiko 41 proc. bedarbių, 21,7 proc. dirbančiųjų ir 8,9 proc. senjorų, Kendall tau-b = 0,130; $p < 0,01$.

43,2 proc. dirbančiųjų, 44,4 proc. bedarbių ir 20,5 proc. senjorų sutinka, kad mokymasis mokytis yra problemų, susijusių su mokymusi, sprendimas, o 34,5 proc. dirbančiųjų, 29,5 proc. bedarbių, 33,0 proc. senjorų daugiau sutinka negu nesutinka su šiuo teiginiu. Nežinantys, kaip atsakyti, teigė 15,5 proc. dirbančiųjų, 17,6 proc. bedarbių ir 37,5 proc. senjorų. Su teiginiu daugiau nesutinka negu sutinka ar nesutinka 6,8 proc. dirbančiųjų, 8,5 proc. bedarbių, 9,1 proc. senjorų.

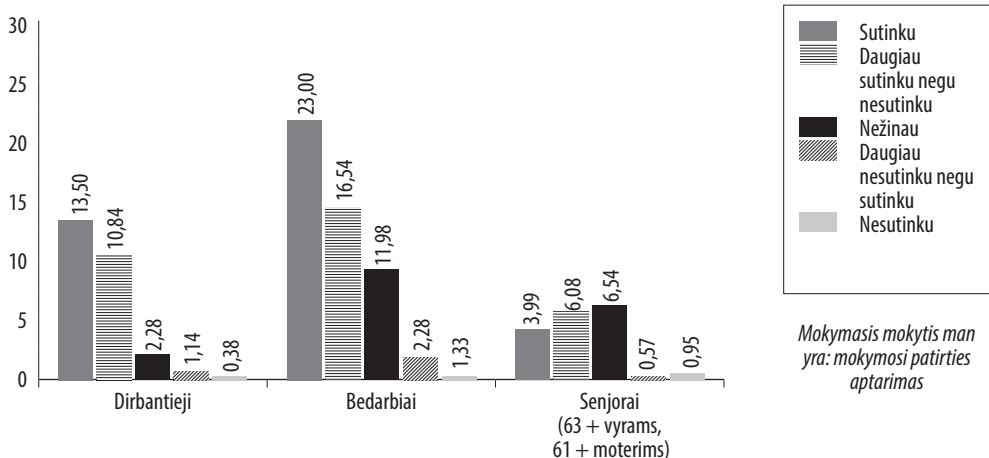
Mokymasis mokytis – mokymosi patirties aptarimas

Mokymasis mokytis yra mokymosi patirties aptarimas, su kuo sutinka bei daugiau sutinka nei nesutinka apie 76 proc. dalyvių.

13.14. pav. Mokymasis mokytis – mokymosi patirties aptarimas (proc.).

Ieškant reikšmingų skirtumų, pastebėta, kad mokymąsi mokytis su mokymosi patirties aptarimu sieja sutikdami bei daugiau sutikdami nei nesutikdami 24 proc. dirbančiųjų, 39,5 proc. bedarbių ir 10,1 proc. tyrime dalyvavusių senjorų. 48,0 proc. dirbančiųjų, 41,6 proc. bedarbių ir 23,9 proc. senjorų, sutinka, kad mokymasis mokytis yra mokymosi patirties aptarimas. 38,5 proc. dirbančiųjų, 30,2 proc. bedarbių 36,4 proc. senjorų daugiau sutinka negu nesutinka, kad mokymasis mokytis yra savo mokymosi patirties aptarimas. Nežinantys teigė 8,1 proc. turinčiųjų darbą, 21,6 proc. – ieškančiųjų darbo ir 30,7 proc. senjorų. Su teiginiu, kad mokymasis mokytis yra savo patirties aptarimas, daugiau nesutiko negu sutiko ir nesutiko 5,5 proc. dirbančiųjų, 6,5 proc. bedarbių ir 9,1 proc. tyrime dalyvavusių senjorų.

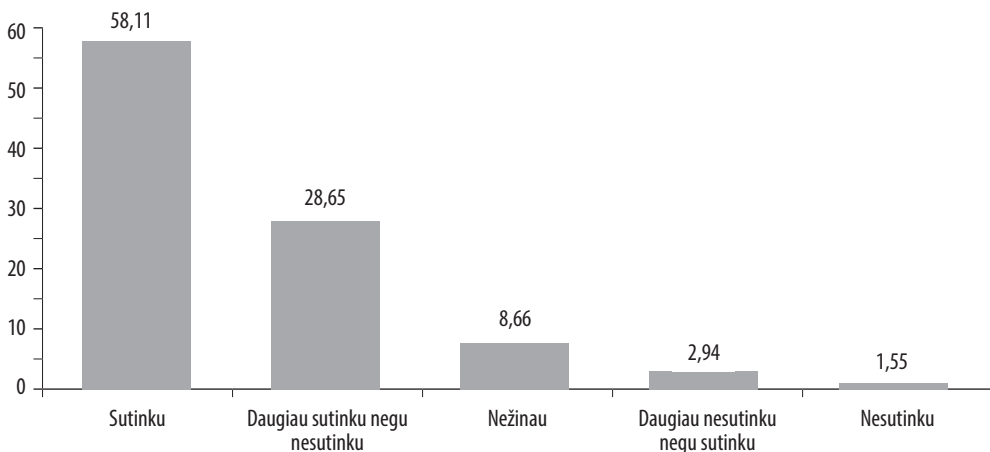

13.15 pav. Mokymasis mokyti – mokymosi patirties aptarimas (proc.).

Mokymasis mokyti yra mokėjimas mokyti savarankiškai

87 proc. dalyvavusiųjų teigimu, o tai sudaro didžiąją dalį atsakymų, patvirtina, kad mokėjimas mokyti savarankiškai yra svarbi mokymosi mokyti sudedamoji dalis.

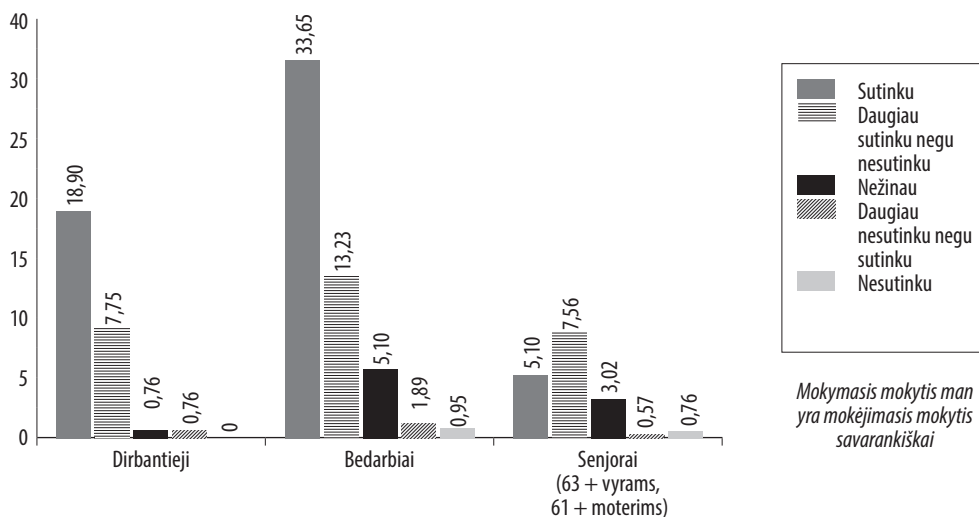
26,7 proc. dirbančiųjų, 46,9 proc. bedarbių ir tik 12,7 proc. senjorų galvoja, kad mokymasis mokyti yra mokėjimas mokyti savarankiškai. Kendall tau-b = 0,212; $p < 0,01$.

13.16 pav. Mokymasis mokyti yra mokėjimas mokyti savarankiškai (proc.).

Su teiginiu, kad mokymąsi mokyti supranta, kaip mokėjimą mokyti savarankiškai, sutinka ir daugiau sutinka negu nesutinka 94,6 proc. dirbančiųjų, 85,6 proc. bedarbių ir 74,4 proc. senjorų. Nežinantys teigia 2,7 proc. turinčių

darbą, 9,3 proc. neturinčių darbo, 17,8 proc. pensinio amžiaus, dalyvavusių tyrime, respondentų. 2,7 proc. dirbančiųjų, 5 proc. bedarbių ir 7,7 proc. senjorų daugiau nesutinka negu sutinka bei nesutinka, kad mokymasis mokyti – mokėjimas mokyti savarankiškai.

13.17. pav. Mokymasis mokyti – mokymasis savarankiškai (proc.).

Mokymasis mokyti – savo vertybių panaudojimas

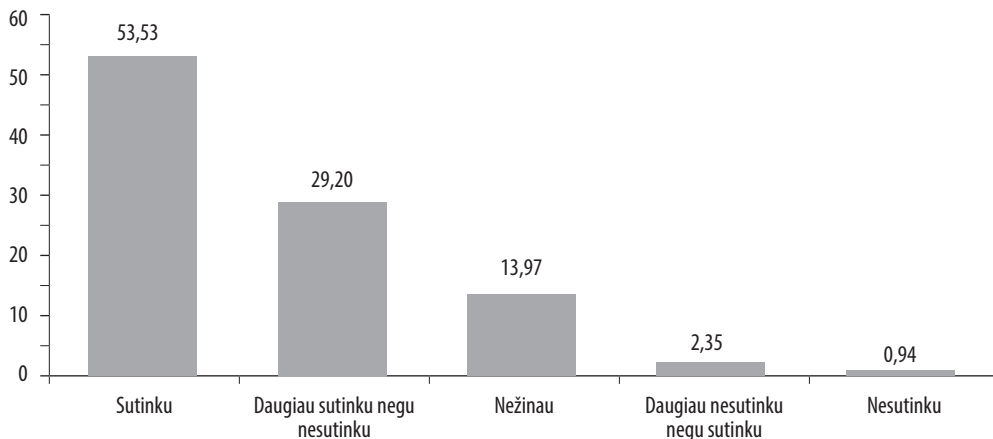
Viena iš mokymosi mokyti dedamųjų yra savo vertybių mokymosi procese pritaikymas.

Tuo neleidžia suabejoti 85,5 proc. dalyvių nuomonė, ką pagrindžia Kendall tau-b = 0,150; $p < 0,01$.

60,8 proc. dirbančiųjų, 53,3 proc. bedarbių ir 36,4 proc. senjorų sutinka, kad mokymasis mokyti yra mokėjimas pritaikyti savo vertybes. Su tuo pačiu teiginiu daugiau sutinka negu nesutinka 25,7 proc. turinčių darbą respondentų, 25,7 proc. neturinčių darbo ir 30,7 proc. senjorų. Respondentų, nežinojusių, kaip atsakyti į šį klausimą, balsai pasiskirstė taip: 11,5 proc. dirbančiųjų, 13,5 proc. bedarbių ir 29,5 proc. senjorų teigia nežinantys, ar mokymasis mokyti yra mokėjimas pritaikyti savo vertybes.

Su teiginiu, kad viena iš mokymosi mokyti dedamųjų yra mokėjimas pritaikyti savo vertybes, daugiau nesutiko negu sutiko 1,4 proc. dirbančių, 2,4 proc. nedirbančių ir 2,3 proc. pensinio amžiaus respondentų. Visiškai su šiuo teiginiu nesutiko 0,7 proc. dirbančiųjų, 1,4 proc. bedarbių ir 1,1 proc. senjorų.

24,4 proc. dirbančiųjų, 39,4 proc. bedarbių ir 11,3 proc. senjorų teigė, kad vertybių panaudojimas labai svarbus kalbant apie mokymąsi mokytis.

13.18. pav. **Mokymasis mokytis – savo vertybių panaudojimas** (proc.).

Mokymasis mokytis yra mokėjimas mokytis bendradarbiaujant su kitais.

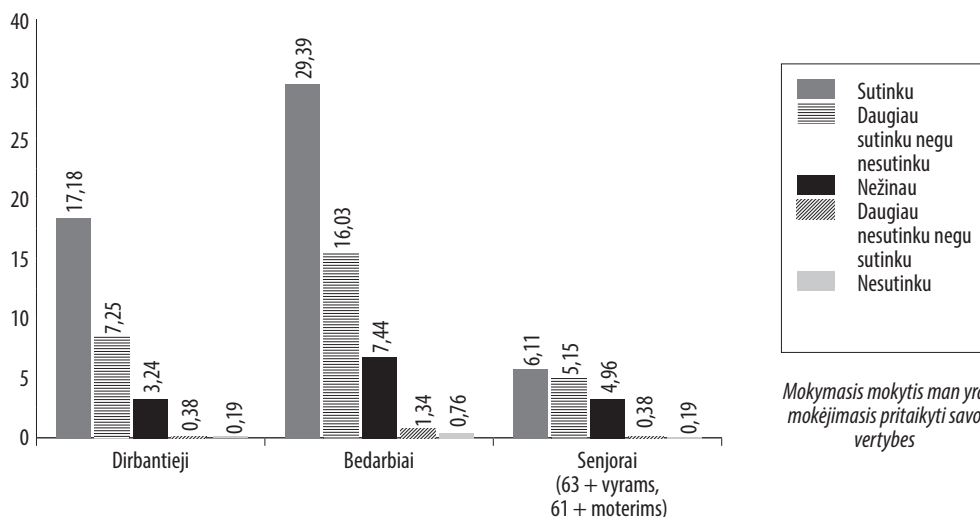
Su šiuo teiginiu sutiko 87,2 proc. dalyvių.

Tyrimo rezultatai patvirtina, kad 25,3 proc. dirbančiųjų, 46,9 proc. bedarbių ir 12,2 proc. senjorų sutinka bei daugiau sutinka negu nesutinka, kad bendradarbiavimas su kitais svarbus bei daugiau svarbus negu nesvarbus, ir įvardina mokymąsi mokytis kaip mokėjimą mokytis bendradarbiaujant su kitais. Kendall tau-b = 0,122; $p < 0,01$.

61,2 proc. dirbančiųjų respondentų, 58,4 proc. nedirbančiųjų ir 42,0 proc. senjorų sutinka, kad mokymasis mokytis yra mokėjimas mokytis su kitais bendradarbiaujant. 29,3 proc. dirbančiųjų, 26,5 proc. bedarbių ir 30,7 proc. senjorų daugiau sutiko negu nesutiko, kad mokėjimas mokytis su kitais bendradarbiaujant yra viena iš mokymosi mokytis kompetencijos dedamųjų.

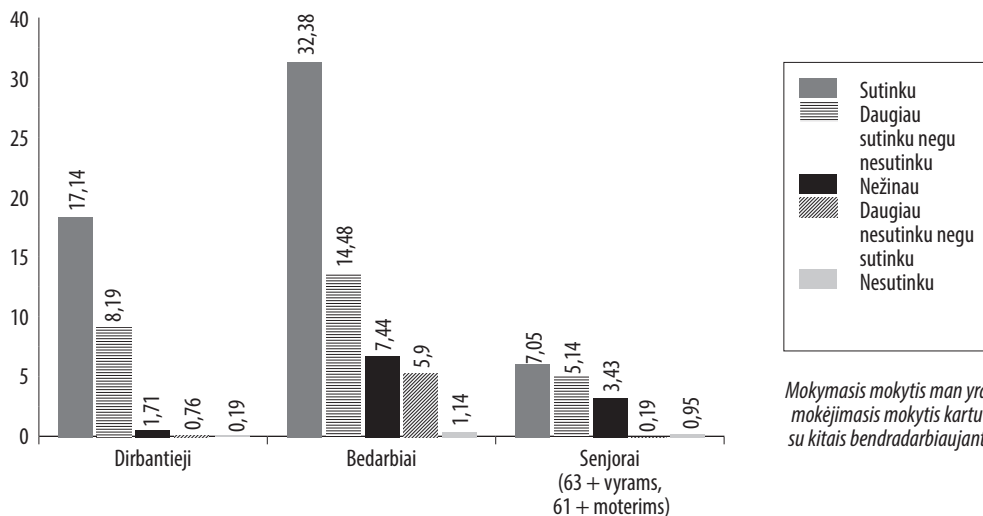
6,1 proc. turinčių darbą tyrimo dalyvių, 10,7 proc. bedarbių, 20,5 proc. senjorų nežinojo, ar mokymasis mokytis yra mokėjimas mokytis kartu su kitais. 2,7 proc. dirbančiųjų, 2,4 proc. bedarbių ir 1,1 proc. pensinio amžiaus žmonių daugiau nesutinka negu sutinka, kad mokymasis mokytis yra mokėjimas mokytis bendradarbiaujant. 0,7 proc. dirbančiųjų respondentų, 2,1 proc. bedarbių ir 5,7 proc. senjorų nesutinka, kad mokymasis mokytis yra mokėjimas mokytis kartu su kitais bendradarbiaujant.

Mokymasis mokytis yra savo asmeninių savybių panaudojimas. 86,1 proc. tyrimo dalyvių mano, kad mokymasis mokytis yra savo asmeninių savybių panaudojimas.

Mokymasis mokytis man yra mokėjimasis pritaikyti savo vertybes

13.19. pav. Mokymasis mokytis – savo vertybių pritaikymas (proc.).

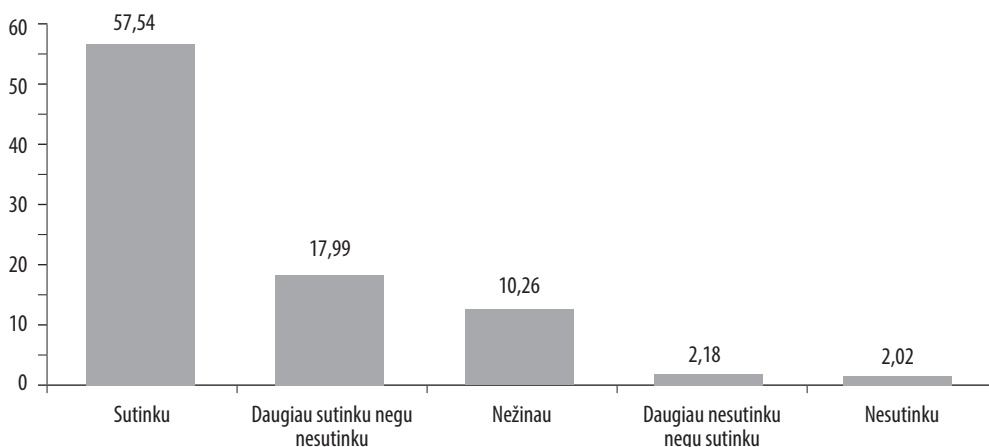
Mokymasis mokytis man yra mokėjimasis mokytis kartu su kitais bendradarbiaujant

13.20. pav. Mokymasis mokytis yra mokėjimasis mokytis bendradarbiaujant su kitais (proc.).

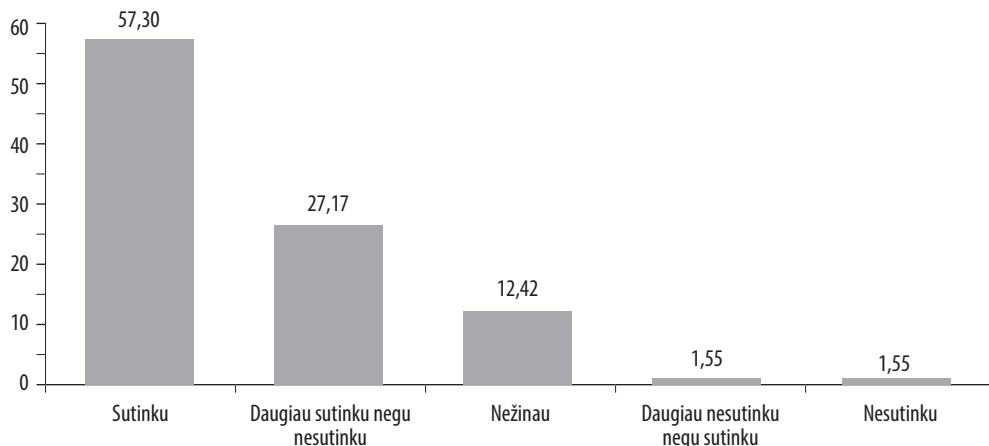
Tarp atsakiusiųjų, kad mokymasis mokytis yra savo asmeninių savybių panaudojimas, yra 25,3 proc. dirbančiųjų, 47 proc. bedarbių ir 11,4 proc. senjorų. Kendall tau-b = 0,158; $p < 0,01$.

Apie asmeninių savybių, kaip mokymosi mokytis vieną dedamųjų, pasisakė ir su teiginiu, kad mokymasis mokytis yra asmeninių savybių panaudo-

įmanoma sutikti ir daugiau sutikti negu nesutikti 89,2 proc. dirbančiųjų, 84,9 proc. bedarbių ir 69,7 proc. senjorų, dalyvavusių tyrime. Atsakymo nežinojo 9,4 proc. dirbančiųjų, 12,3 proc. bedarbių ir 24,4 proc. senjorų. Su teiginiu daugiau nesutikti negu sutikti ir nesutikti 1,4 proc. dirbančiųjų tyrimo dalyvių, 2,7 proc. bedarbių ir 8,7 proc. senjorų. Kad mokymasis mokytis – tai gebėjimas pritaikyti savo žinias teigia 93,1 proc. tyrimo dalyvių.

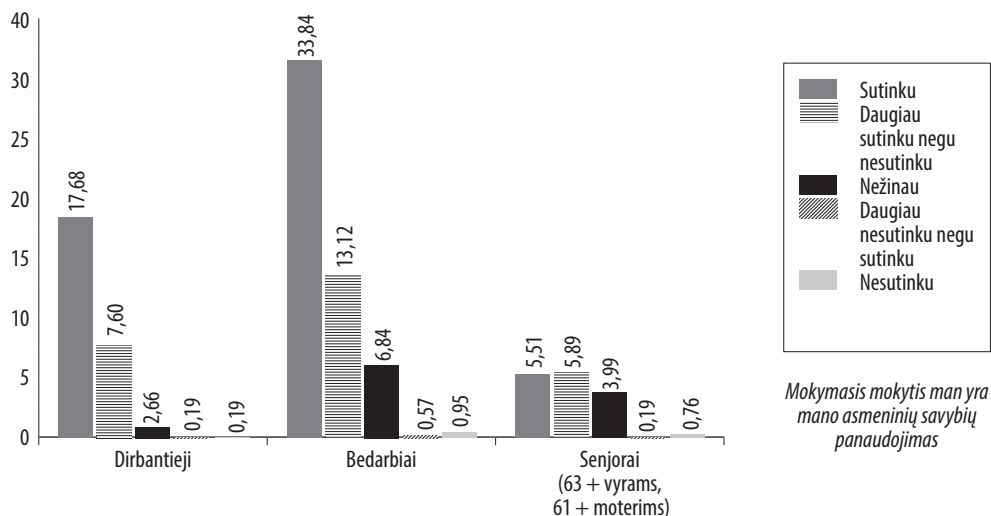

13.21. pav. Mokymasis mokytis bendradarbiaujant su kitais (proc.).

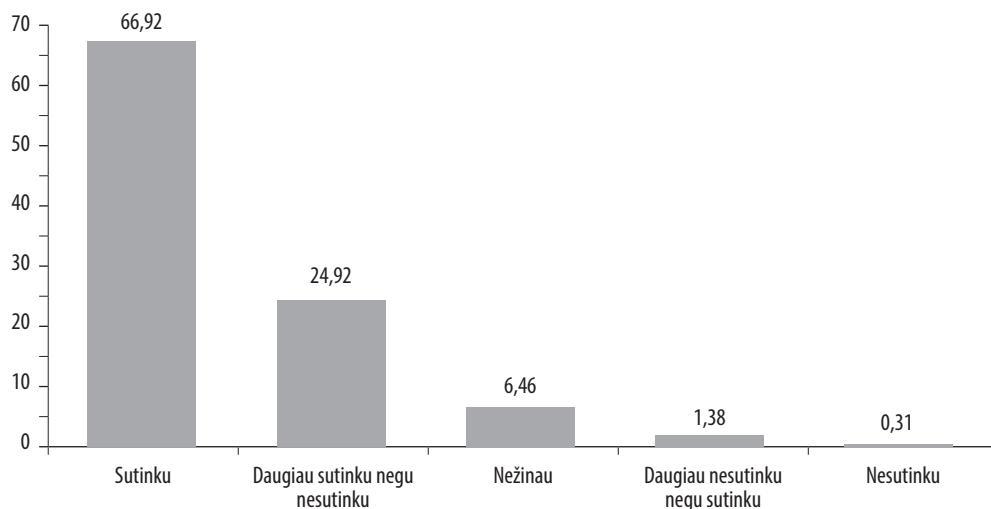

13.22. pav. Mokymasis mokytis yra savo asmeninių savybių panaudojimas (proc.).

Su teiginiu, kad mokymasis mokytis yra savo žinių pritaikymas, sutinka 26,4 proc. dirbančiųjų, 50,1 proc. bedarbių ir 14,5 proc. senjorų; ką patvirtina Kendall tau-b = 0,148; $p < 0,01$.

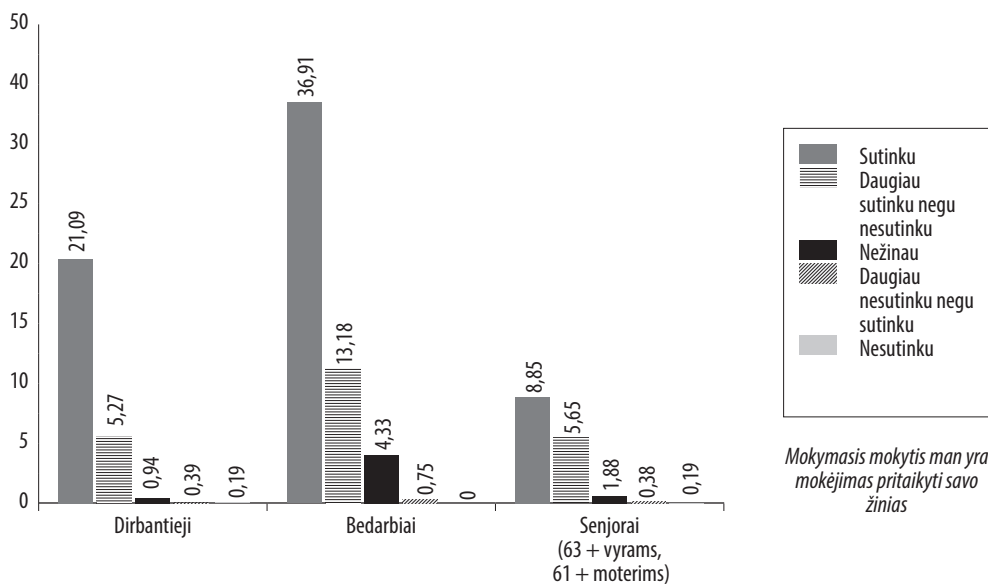

13.23. pav. Mokymasis mokytis – savo asmeninių savybių panaudojimas (proc.).

13.24. pav. Mokymasis mokytis yra pritaikyti savo žinių pritaikymas (proc.).

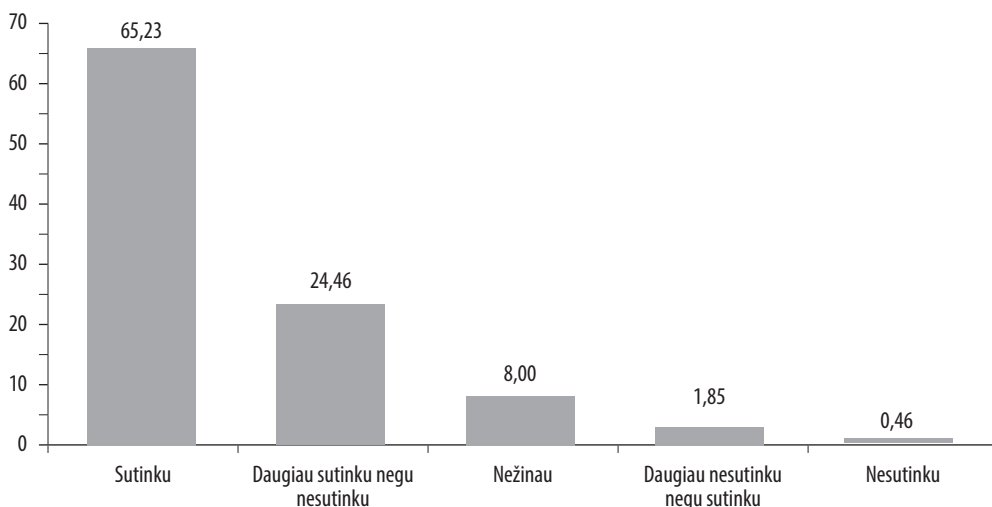
Mokymasis mokytis yra pritaikyti savo žinias – taip mano ir su teiginiu sutinka ir daugiau sutinka negu nesutinka tyrimo dalyviai: 94,6 proc. dirbančiųjų, 90,8 proc. bedarbių ir 85,5 proc. senjorų. Apie mokymosi mokyti dedamąją – savo žinių pritaikymą – negalėjo atsakyti, nes nežinojo, 3,4 proc. dirbančiųjų, 7,8 proc. bedarbių ir 11,1 proc. senjorų. Su teiginiu, kad mokymasis mokytis yra pritaikyti savo žinias, daugiau nesutiko negu sutiko ir nesutiko 2,1 proc. dirbančiųjų, 1,4 proc. bedarbių ir 3,3 proc. senjorų.

13.25. pav. Mokymasis mokyti – žinių pritaikymas (proc.).

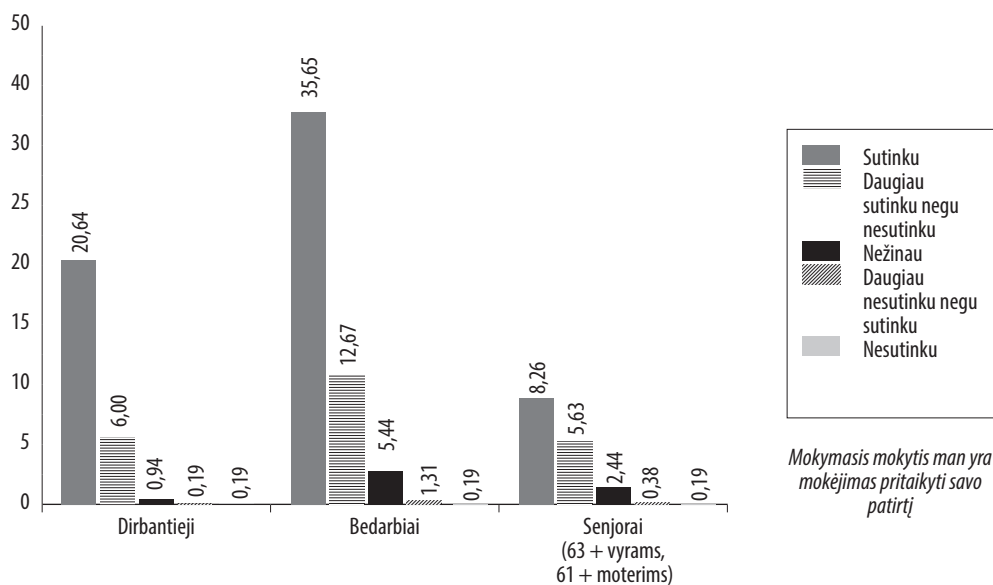
Mokymasis mokyti – savo patirties pritaikymas

90,6 proc. tyrime dalyvavusiųjų teigimu, mokymasis mokyti yra gebėjimas pritaikyti savo patirtį.

13.26. pav. Mokymasis mokyti – savo patirties pritaikymas (proc.).

26,6 proc. dirbančiųjų, 48,2 proc. bedarbių ir 13,9 proc. senjorų teigimu, savo patirties pritaikymas yra svarbu ir mokymasis mokyti yra savo patirties pritaikymas; Kendall tau-b = 0,159; $p < 0,01$.

13.27. pav. Mokymasis mokytis – savo patirties pritaikymas (proc.).

Kad mokymasis mokytis yra savo patirties pritaikymas teigia 73,8 proc., pritaria 73,8 proc. dirbančiųjų, 64,4 proc. bedarbių ir 48,9 proc. senjorų. Su teiginiu daugiau sutinka negu nesutinka 21,5 proc. tyrime dalyvavusių dirbančiųjų, 23,1 proc. neturinčių darbo ir 33,3 proc. pensinio amžiaus respondentų. Apie tai nežinojo 3,4 proc. dirbančiųjų, 9,8 proc. bedarbių ir 14,4 proc. senjorų, o 1,4 proc. dirbančių, 2,7 proc. nedirbančių ir 3,3 proc. senjorų daugiau nesutiko negu sutiko ir nesutiko, kad savo patirties pritaikymas yra viena iš mokymosi mokytis komponentų.

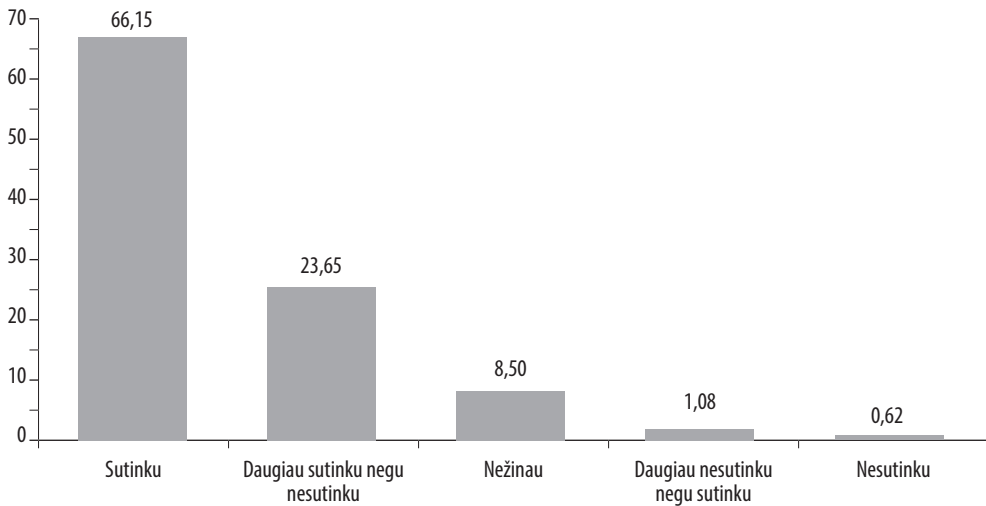
Mokymasis mokytis – gebėjimas pasinaudoti turimais įgūdžiais

Mokymasis mokytis yra gebėjimas pasinaudoti turimais įgūdžiais, ką pabrėžia 92,5 proc. tyrimo dalyvių.

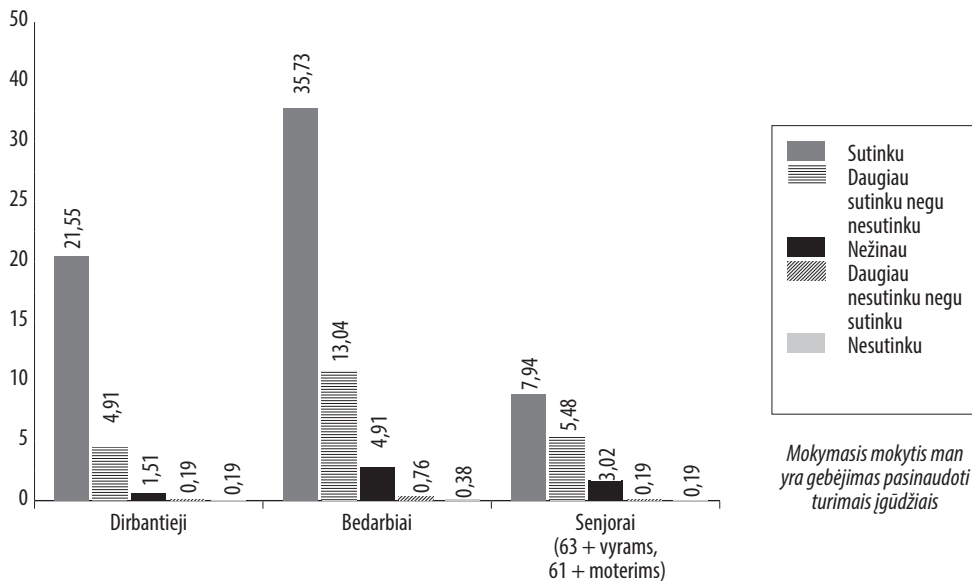
26,5 proc. dirbančiųjų, 48,8 proc. bedarbių ir 13,4 proc. senjorų gebėjimas pasinaudoti turimais įgūdžiais yra viena iš mokymosi mokytis sudedamųjų dalių. Tai parodo Kendall tau-b = 0,179; $p < 0,01$.

76,0 proc. dirbančių respondentų, 64,9 proc. bedarbių ir 47,2 proc. senjorų teigimu, mokymasis mokytis yra gebėjimas pasinaudoti savo turimais įgūdžiais.

17,3 proc. darbą turinčių tyrimo dalyvių, 24,1 proc. bedarbių ir 32,6 proc. senjorų daugiau sutikdami negu nesutikdami teigė, kad gebėjimas pasinaudoti savo turimais įgūdžiais yra viena iš mokymosi mokytis dedamųjų. Nežinantys teigė 32,2 proc. respondentų, iš jų – 5,3 proc. dirbančiųjų, 8,9 proc. neturinčių darbo ir 18,0 proc. senjorų.

13.28. pav. Mokymasis mokytiis – gebėjimas pasinaudoti turimais įgūdžiais (proc.).

13.29. pav. Mokymasis mokytiis – gebėjimas pasinaudoti turimais įgūdžiais (proc.).

1,4 proc. dirbančiųjų, 2,1 proc. bedarbių ir 2,2 proc. pensinio amžiaus tyrimo dalyvių nuomone, gebėjimas pasinaudoti savo turimais įgūdžiais nėra svarbu, ką dalyviai parodė daugiau nesutikdami negu sutikdami ir nesutikdami su teiginiu.

Apibendrinimas

Didžioji dalis tyrimo dalyvių, atitinkamai dirbantieji, bedarbiai ir senjorai, išskyrė šias mokymosi mokyti dedamąsias (šiuos mokymosi mokyti komponentus):

- mokymosi proceso planavimą ir organizavimą;
- problemų, susijusių su mokymusi, sprendimą;
- mokymosi patirties aptarimą;
- savo asmeninių savybių panaudojimą;
- mokėjimą mokyti savarankiškai;
- mokėjimą mokyti bendradarbiaujant su kitais;
- mokėjimą panaudoti savo vertybes;
- mokėjimą pritaikyti savo žinias;
- mokėjimą pasinaudoti turimais įgūdžiais.

MOKYMO SI MOKYTIS KOMPETENCIJA DARBO VIETOS PAIEŠKAI

Informacijos apie darbo vietą paieška

Iš lentelės matyti koreliacijų stiprumas tarp teiginių. Klausimas „Kuriais iš šių atvejų mokymosi mokyti kompetencija Jums padeda ieškant darbo?“ tyrime dalyvavusiems respondentams siejosi su teiginiais, pateiktais lentelėje:

13.1. lentelė. **Darbo vietos paieška.**

Teiginiai	1	2	3	4
1. Padeda ieškoti informacijos apie darbo vietas	–			
2. Padeda parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus (gyvenimo aprašymą, motyvacinį laišką ir pan.)	0,503**	–		
3. Padeda bendradarbiauti su darbdaviais ar jų atstovais ieškant darbo	0,472**	0,616**	–	
4. Padeda prisistatyti darbdaviams atrankos metu	0,522**	0,633**	0,580**	–

Tarp teiginių yra gana stiprūs koreliaciniai ryšiai.

Teiginys, kad mokymosi mokyti kompetencija padeda ieškant darbo, padeda ieškoti informacijos apie darbo vietas, siejasi su teiginiu „padeda parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus“ (gyvenimo aprašymą, motyvacinį laišką

ir pan.); Kendall tau-b = 0,503; $p < 0,01$. Teiginys „padeda ieškoti informacijos apie darbo vietas“ siejasi ir su šiais teiginiais: „padeda bendradarbiauti su darbdaviais ar jų atstovais ieškant darbo“; „padeda prisistatyti darbdaviams atrankos metu“.

„Padeda parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus“ (gyvenimo aprašymą, motyvacinę laišką ir pan.) gana stipriai siejasi su „padeda prisistatyti darbdaviams atrankos metu“; Kendall tau-b = 0,633, $p < 0,01$.

Visi paminėti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp teiginių rodo, kad mokymosi mokyti kompetencija vaidina gana svarbų vaidmenį ieškant darbo.

MOKYMO SI MOKYTIS KOMPETENCIJA IŠLAIKANT DARBO VIETĄ

Klausimas, kuriais iš šių atvejų mokymosi mokyti kompetencija Jums padeda išlaikant darbo vietą, dalyvavusiesiems tyrime pasirodė reikšmingas. Atsakymai pateikti 13.2 lentelėje.

13.2. lentelė. Darbo vietos išlaikymas.

Teiginiai	1	2	3	4	5	6	7
1. Padeda pasiekti didesnių rezultatų per darbo dieną	–						
2. Padeda sutaupyti laiko ir jėgų	0,437**	–					
3. Padeda pagerinti bendravimą ir bendradarbiavimą su kolegomis	0,514**	0,397**	–				
4. Padeda spręsti su darbu susijusius klausimus ir problemas	0,515**	0,375**	0,449**	–			
5. Padeda laikytis reikalavimų kokybei	0,433**	0,479**	0,420**	0,463**	–		
6. Padeda kurti naujus sprendimus ir idėjas darbo vietoje	0,533**	0,419**	0,425**	0,557**	0,529**	–	
7. Padeda ginti savo teises	0,394**	0,432**	0,447**	0,451**	0,545**	0,488**	–

Didesnių rezultatų darbo dienos metu padeda pasiekti naujų idėjų ir sprendimų darbo vietoje taikymas, ką parodo ir koreliacijos koeficientas Kendall tau-b = 0,533, $p < 0,01$. Su darbu susijusių klausimų ir problemų sprendimas padeda pasiekti didesnių rezultatų per darbo dieną Kendall tau-b = 0,515, $p < 0,01$. Taip pat bendravimas ir bendradarbiavimas su kolegomis padeda pasiekti geresnių rezultatų per darbo dieną, Kendall tau-b = 0,514, $p < 0,01$.

Kokybės reikalavimų laikymasis taip pat padeda išlaikant darbo vietą, kas padeda pasiekti didesnių rezultatų per darbo dieną Kendall tau-b = 0,394, $p < 0,01$. Savo teisių darbe gynimas taip pat leidžia siekti naujų sprendimų ir idėjų darbo vietoje, Kendall tau-b = 0,488; $p < 0,01$; padeda laikytis kokybės reikalavimų, Kendall tau-b = 0,545, $p < 0,01$. Pasiiekti geresni rezultatai per darbo dieną ateityje padeda sutaupyti laiko ir jėgų, Kendall tau-b = 0,437, $p < 0,01$. Padeda kurti naujus sprendimus ir idėjas darbo vietoje, padeda spręsti su darbu susijusius klausimus ir problemas, Kendall tau-b = 0,557, $p < 0,01$.

MOKYMO SI MOKYTIS KOMPETENCIJA SIEKIANT PROFESINĖS KARJEROS

Tyrimo dalyvių atsakymai į klausimą „Kuriais iš šių atvejų mokymosi mokyti kompetencija Jums padeda siekiant profesinės karjeros?“ pateikti 13.3 lentelėje

13.3. lentelė. **Profesinės karjeros siekimas.**

Teiginiai	1	2	3	4	5	6
1. Padeda savarankiškai planuoti karjerą	–					
2. Padeda ieškoti informacijos apie karjeros galimybes	0,492**	–				
3. Padeda bendrauti su žmonių išteklių specialistais karjeros klausimais	0,418**	0,470**	–			
4. Padeda vertinti pasiūlymus į aukštesnes pareigas	0,502**	0,510**	0,457**	–		
5. Padeda pateikti darbdaviams savo privalumus	0,439**	0,604**	0,492**	0,556**	–	
6. Padeda kurti ir plėtoti savarankišką verslą	0,547**	0,409**	0,444**	0,485**	0,487**	–

Yra ryšys tarp savarankiško karjeros planavimo ir informacijos apie karjeros galimybes paieškos, ką parodo koreliacijos koeficientas Kendall tau-b = 0,492, $p < 0,01$. Taip pat yra koreliacinis ryšys tarp teiginių „padeda ieškoti informacijos apie karjeros galimybes bei padeda bendrauti su žmonių išteklių specialistais karjeros klausimais“, Kendall tau-b = 0,470, $p < 0,01$. Bendravimas su žmonių išteklių specialistais karjeros klausimais padeda pateikti darbdaviams savo privalumus, Kendall tau-b = 0,457, $p < 0,01$. Pateikus darbdaviams savo privalumus, atsiranda galimybė ieškoti informacijos apie karjeros galimybes, Kendall

tau-b = 0,604, $p < 0,01$. Pateikus darbdaviams savo privalumus atsiranda galimybė vertinti pasiūlymus į aukštesnes pareigas, Kendall tau-b = 0,556, $p < 0,01$.

Pateikus darbdaviams savo privalumus, atsiranda galimybė kurti ir plėtoti savarankišką verslą, Kendall tau-b = 0,487, $p < 0,01$.

Dalyvavimas visuomeninėje veikloje

13.4. lentelė. **Dalyvavimas visuomeninėje veikloje.**

Teiginiai	1	2	3	4	5	6	7
1. Padeda dalyvauti savivaldybių renginiuose iniciatyvose	–						
2. Padeda visuomeniniais pagrindais (savanoriškai) teikti pagalbą savivaldybėms įvairiais klausimais	0,559**	–					
3. Padeda užmegzti ir palaikyti ryšius su vietos bendruomene ar bendruomenėmis	0,533**	0,546**	–				
4. Padeda prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenės (-ių) plėtrą	0,579**	0,603**	0,567**	–			
5. Padeda rinkti ir skleisti informaciją apie vietos bendruomenę (-es) ir jų veiklą	0,522**	0,581**	0,633**	0,585**	–		
6. Padeda rasti sau veiklą vietos bendruomenėje (-se)	0,466**	0,525**	0,609**	0,533**	0,588**	–	
7. Padeda skatinti naują vietos bendruomenės (-ių) veiklą	0,629**	0,577**	0,575**	0,677**	0,652**	0,595**	–

Rezultatai išryškino mokymosi mokyti kompetencijos svarbą dalyvaujant visuomeninėje veikloje. Tyrimo dalyvių atsakymai į klausimą, kuriais iš šių atvejų mokymosi mokyti kompetencija Jums padeda dalyvaujant visuomeninėje veikloje, pasiskirstė taip:

padeda prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenės(-ių) plėtrą ir savanoriškai teikti pagalbą savivaldybėms įvairiais klausimais Kendall tau-b = 0,603, $p < 0,01$;

padeda dalyvauti savivaldybių renginiuose ir iniciatyvose, kas padeda skatinti naują vietos bendruomenės (-ių) veiklą, Kendall tau-b = 0,629, $p < 0,01$;

padeda dalyvauti savivaldybių renginiuose ir iniciatyvose, kas padeda visuomeniniais pagrindais (savanoriškai) teikti pagalbą savivaldybėms įvairiais klausimais, Kendall tau-b = 0,559, $p < 0,01$;

dalyvavimas savivaldybių renginiuose ir iniciatyvose, padeda prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenės (-ių) plėtrą, Kendall tau-b = 0,533, $p < 0,01$;

atsakomybės už vietos bendruomenės (-ių) plėtrą prisiėmimas padeda dalyvauti savivaldybių renginiuose, įvairiose iniciatyvose, Kendall tau-b = 0,579, $p < 0,01$;

padeda rinkti ir skleisti informaciją apie vietos bendruomenę(-es) ir jų veiklą bei padeda skatinti naują vietos bendruomenės (-ių) veiklą, Kendall tau-b = 0,652, , p < 0,01;

padeda užmegzti ir palaikyti ryšius su vietos bendruomene ar bendruomenėmis, o tai padeda rasti sau veiklą vietos bendruomenėje (-se), Kendall tau-b = 0,609, p < 0,01;

padeda skatinti naują vietos bendruomenės(-ių) veiklą, o tai padeda prisiimti atsakomybę už vietos bendruomenės (-ių) plėtrą, Kendall tau-b = 0,677, p < 0,01;

padeda rinkti ir skleisti informaciją apie vietos bendruomenę (-es) ir jų veiklą bei padeda visuomeniniais pagrindais (savanoriškai) teikti pagalbą savivaldybėms įvairiais klausimais, Kendall tau-b = 0,581, p < 0,01.

Mokymosi mokyti kompetencijos įgijimo būdai

Lentelėje patektos koreliacijos koeficiento Kendall tau-b reikšmės, pagrindžiančios stiprumą tarp teiginių apie mokymosi mokyti kompetencijos įgijimo būdus, kai p < 0,01.

13.5. lentelė. **Mokymosi mokyti kompetencijos įgijimo būdai.**

Teiginiai	1	2	3	4	5	6	7
1. Svarbu, kad šalia būtų žmogus, kuris padėtų mokyti, suteiktų žinių	–						
2. Svarbu, kad aš padėdų kitiems mokyti, suteikiu žinių	0,372**	–					
3. Svarbu nustatyti savo mokymosi poreikius	0,268**	0,340**	–				
4. Svarbu prisiimti atsakomybę už savo mokymąsi	0,296**	0,353**	0,620**	–			
5. Svarbu vertinti savo mokymąsi	0,345**	0,364**	0,583**	0,669**	–		
6. Svarbu mokėti savarankiškai mokyti, parodyti aukštą supratimo lygį	0,239**	0,422**	0,472**	0,543**	0,555**	–	
7. Svarbu parodyti sugebėjimą vystyti naujas idėjas, prisiimti ilgalaikius įsipareigojimus	0,253**	0,386**	0,489**	0,504**	0,534**	0,644**	–

Svarbu, kad šalia būtų žmogus, kuris padėtų mokyti, suteiktų žinių ir svarbu, kad aš padėdų kitiems mokyti, suteikiu žinių, Kendall tau-b = 0,372, p < 0,01. Svarbu, kad šalia būtų žmogus, kuris padėtų mokyti, suteiktų žinių bei svarbu vertinti savo mokymąsi, Kendall tau-b = 0,345, p < 0,01.

Svarbu, kad aš padedu kitiems mokytis, suteikiu žinių ir svarbu mokėti savarankiškai mokytis, parodant aukštą supratimo lygį, Kendall tau-b = 0,422, $p < 0,01$. Svarbu prisiimti atsakomybę už savo mokymąsi bei svarbu vertinti savo mokymąsi, Kendall tau-b = 0,669, $p < 0,01$. Svarbu vertinti savo mokymąsi ir svarbu mokėti savarankiškai mokytis, parodant aukštą supratimo lygį, Kendall tau-b = 0,555, $p < 0,01$. Svarbu mokėti savarankiškai mokytis, parodant aukštą supratimo lygį, ir svarbu parodyti sugebėjimą vystyti naujas idėjas, prisiimti ilgalaikius įsipareigojimus, Kendall tau-b = 0,644, $p < 0,01$.

Svarbu prisiimti atsakomybę už savo mokymąsi bei svarbu nustatyti savo mokymosi poreikius Kendall tau-b = 0,620, $p < 0,01$. Svarbu prisiimti atsakomybę už savo mokymąsi bei svarbu mokėti savarankiškai mokytis, parodant aukštą supratimo lygį, Kendall tau-b = 0,543, $p < 0,01$.

Mokymosi mokytis gebėjimų lavinimas

Mokymosi proceso organizavimas ir individualus mokymasis siejasi, ką parodo statistinis reikšmingumas tarp teiginių, Kendall tau-b = 0,634, $p < 0,01$.

13.6. lentelė. Mokymosi mokytis gebėjimų lavinimas.

Klausimas	1	2	3	4	5	6
1. Ar sutinkate, kad galėtų būti lavinami šie Jūsų mokymosi mokytis kompetencijos gebėjimai? Organizuoti savo mokymosi procesą	–					
2. Mokyti individualiai	0,634**	–				
3. Mokyti grupėje	0,544**	0,603**	–			
4. Mokyti spręsti problemas	0,529**	0,526**	0,683**	–		
5. Aptarti savo mokymąsi	0,559**	0,470**	0,612**	0,597**	–	
6. Kita	0,653**	0,618**	0,497**	0,465**	0,809**	–

Teiginiai organizuoti savo mokymosi procesą ir mokytis grupėje taip pat susiję, Kendall tau-b = 0,544, $p < 0,01$. Yra sąsaja tarp mokymosi proceso organizavimo ir mokymosi spręsti problemas, Kendall tau-b = 0,529, $p < 0,01$. Statistiškai reikšmingai susiję mokymosi proceso organizavimas ir mokymosi aptarimas, Kendall tau-b = 0,559, $p < 0,01$. Akivaizdus koreliacinis ryšys yra tarp teiginių mokytis spręsti problemas ir mokytis grupėje, Kendall tau-b =

0,68, $p < 0,01$. Vertinant koreliacinius ryšius tarp teiginių, išryškėjo stiprus ryšys tarp aptarti savo mokymąsi bei naudoti kitus mokymosi mokytis kompetencijos lavinimo būdus, Kendall tau-b = 0,809, $p < 0,01$. Mokytiis grupėje ir mokytis individualiai stipriai siejasi, Kendall tau-b = 0,603, $p < 0,01$. Mokytiis spręsti problemas bei mokytis individualiai, teiginiai siejasi, ką parodo ir Kendall tau-b = 0,526, $p < 0,01$. Išryškėjo ir ryšys tarp šių teiginių: aptarti savo mokymąsi ir mokytis individualiai, kas patvirtina, kad yra svarbu aptarti savo mokymąsi ir mokantis individualiai, Kendall tau-b = 0,470, $p < 0,01$.

Apibendrinimas

Mokymosi mokytis kompetencija, tyrime dalyvavusių respondentų nuomone, vaidina svarbų vaidmenį:

- ieškant darbo;
- išlaikant darbo vietą;
- siekiant profesinės karjeros;
- dalyvaujant profesinėje veikloje.

Išryškėjo itin reikšmingi koreliaciniai ryšiai tarp teiginių, sietinų su mokymosi mokytis kompetencijos įgijimo būdais: respondentams svarbu prisiimti atsakomybę už savo mokymąsi. Atsakomybės už mokymąsi prisiėmimas sietinas su mokymosi poreikių nustatymo svarba bei savo mokymosi vertinimu.

Išryškėjo koreliaciniai ryšiai tarp sugebėjimo vystyti naujas idėjas, prisiimti ilgalaikius įsipareigojimus bei mokėti savarankiškai mokytis, parodant aukštą supratimo lygį. Tai patvirtino respondentai visose trijose, dirbančiųjų, bedarbių ir senjorų, grupėse.

Atskleisdami mokymosi mokytis gebėjimų lavinimą, respondentai pabrėžė mokymosi spręsti problemas svarbą, veikiant grupėje. Taip pat tyrimo dalyviai akcentavo mokymosi organizavimo svarbą, tiek mokantis veikiant individualiai, tiek mokantis, dirbant grupėje. Taip pat išryškėjo tai, kad mokymasis grupėje sietinas su individualiu mokymusi, kas siejama su prasmingu mokymosi mokytis gebėjimų lavinimu.

IŠVADOS

Bendrujų gebėjimų ir bendrujų kompetencijų sampratos apibrėžtį determinuoja esminiai bendrujų gebėjimų ir kompetencijų apibūdinimai: 1) *turinio universalumas*, kuris pasireiškia šių gebėjimų ir kompetencijų pritaikymu įvairiose profesinės, visuomeninės veiklos ir asmeninio gyvenimo bei tobulėjimo situacijose ir kontekstuose; 2) *turinio lankstumas ir kintamumas* – bendrujų kompetencijų turinį sudaro įvairūs komponentai (žinios, gebėjimai, įgūdžiai), kurių turinys nėra griežtai struktūruotas ir pasižymi dinamiška kaita; 3) reikšmingumas *profesiniam, socialiniam mobilumui ir socialinei sanglaudai* – bendrujų kompetencijų lavinimas (ypač mokymosi mokytis kompetencijos) sukuria svarias prielaidas žmogiškojo kapitalo plėtrai ir jo turinio adaptavimui prie veiklos pasaulio poreikių. Bendrujų kompetencijų taikymo sritis ir galimybes lemia verslo įmonių bei organizacijų taikomos žmonių išteklių valdymo ir vystymo strategijos, profesinio rengimo instituciniai modeliai, darbo rinkos, ūkio plėtros ir švietimo bei profesinio rengimo politika, visuomenės, piliečių požiūris į profesinio ir asmeninio tobulėjimo kelius. Bendrosios kompetencijos vaidina svarbų vaidmenį dirbančiųjų ir besimokančiųjų profesinio ir geografinio judumo srityje, todėl yra reikšmingas tarptautinės darbo jėgos migracijos veiksnys.

Bendrujų kompetencijų skirstymą į tipus lemia įvairūs tikslai ir aplinkybės: 1) bendrujų kompetencijų moksliniai tyrimai, reikalaujantys „katalogizuoti“ ir „kategorizuoti“ bendrąsias kompetencijas, priklausomai nuo tyrimo tikslo ir objekto; 2) bendrujų kompetencijų „valdymas“ ir reguliavimas įvairiais taikomojo pobūdžio tikslais, pradedant nuo kvalifikacijų sistemų ir sandarų diegimo, kompetencijų ir kvalifikacijų tarptautinio lyginimo ir baigiant mokymo ir studijų programų rengimu ir įgyvendinimu. Pažymėtina, kad bendrujų kompetencijų skirstymas į tipus pasižymi gana didele įvairove, tačiau savo turiniu šios tipologijos yra gana panašios.

Kalbinė komunikacinė kompetencija susideda iš kelių komponentų: lingvistinio, sociolingvistinio, pragmatinio. Vienas svarbiausių kalbinės komunikacinės kompetencijos elementų yra vertybinės nuostatos, požiūriai arba jų

sistema, kuri yra tarsi atspirties taškas, gebėjimams ugdyti ir žinioms plėsti. Tarpkultūrinis aspektas yra pamatinis bendravimo užsienio kalbomis kompetencijos komponentas. Todėl kultūrų įvairovės ir tarpkultūrinio bendravimo ir bendradarbiavimo poreikio pripažinimas yra neatskiriama kalbinės veiklos dalis. Bendravimo gimtąja kalba kompetencija yra gebėjimai žodžiu ir raštu reikšti ir aiškinti sąvokas, mintis, jausmus, faktus ir nuomones ir bendrauti įvairioje socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje. Ši kompetencija apima kalbėjimą, skaitymą, klausymą ir rašymą ir reikalauja žodyno ir gramatikos žinių, literatūrinių ir neliteratūrinių tekstų žinojimo (Europos orientaciniai metmenys 2006). Bendravimo užsienio kalbomis kompetencija – įgūdžiai suprasti, reikšti ir aiškinti sąvokas, mintis, jausmus, faktus ir nuomones raštu ir žodžiu mokantis, darbe, namuose, leidžiant laisvalaikį pagal kiekvieno asmens siekius ir norus. Bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis kompetencijos apima lingvistinės, komunikacinės, tarpkultūrinės kompetencijos elementus. Bendravimo kompetencija gali reikštis įvairiuose kontekstuose: asmeniniame, profesiniame, socialiniame, mokymosi.

Kultūrinis sąmoningumas yra suvokiamas kaip asmens kompetencija, kuri reiškiasi mokėjimu pripažinti, gerbti, saugoti kultūrinę įvairovę ir dalyvauti socialiai vertingoje kultūrinės raiškos veikloje. Ši samprata siejama su ugdymu kultūroje, kuris apima žmogaus žinias, tikėjimą, meną, moralę, įstatymus, papročius ir visa kita, ką žmogus įgyja, būdamas visuomenės dalimi. Asmens saviugda, kaip sudedamoji ugdymo proceso dalis, yra labai svarbi kultūrinio sąmoningumo ugdymui. Asmens poreikis ugdytis ir skatinti sąmoningumą atsiranda tik tuomet, kai jis nėra patenkintas esama padėtimi ir siekia pokyčių. *Kūrybinė raiška* leidžia žmogui, naudojant savo gebėjimus, atrasti naujus ir originalius sprendimus, daryti ką nors unikalaus, atrasti naujų darinių, naudotis platesne nei duota informacija, nekonvencionaliai mąstyti, valdyti situacijas, tobulinti ar keisti pasaulį, kad šis geriau atitiktų žmonių poreikius. Kūrybiškumo raiška žmogaus gyvenime yra būtina, o menas padeda ugdyti kūrybiškumo kompetenciją. Visas ugdymo procesas turi vykti, remiantis meniniu procesu, nes tai jausmų ir kūrybiškumo išlaisvinimas. Menų naudojimas gyvenimiškose situacijose leidžia pajusti mus supančią harmoniją, suvokti aplinką visais mums duotais jautimais, tapti jautresniais, pastabesniais, dėmesingais, gailėstingais ir kuriančiais. Menas ragina keisti savo sampratą, nekreipiant dėmesio į galimus sunkumus. Meninėje kūryboje žmonės patiria visišką laisvę. Kūrybiškumas

kasdieniame gyvenime įgalina išlaisvinti pasikartojančias emocijas, spręsti problemas ir krizes, ieškoti ir atrasti alternatyvių, pagarbių sau ir kitiems priemonių. Interaktyvūs metodai didina galimybes įsitvirtinti darbo rinkoje. Aktyvių metodų taikymas veda į asmeninį ir profesinį augimą, siekiant įgyti geresnių kompetencijų profesiniuose ir asmeniniuose santykiuose.

Verslumo kompetencija pasižymi turinio ir taikymo prieštaravimais, kuriuos lemia šios kompetencijos turinio įvairovė, santykis tarp ugdomų ir įgimtų elementų, ir labai skirtingai apibrėžiama bei kintanti taikymo sritis, sukuriant įtampą tarp specializuoto šios kompetencijos taikymo verslo praktikoje (kai verslumo kompetencija tampa esminiu verslininko atributu) bei plataus šios kompetencijos taikymo įvairiose profesinės, visuomeninės-pilietinės veiklos ir asmeninio gyvenimo srityse. Vienas esminių verslumo kompetencijos elementų yra gebėjimas kurti pridėtinę ekonominę vertę. Todėl verslumo kompetencija gali būti traktuojama kaip žmogiškojo kapitalo elementas, kuris yra reikšmingas verslo objektų konkurencingumui ir šalies ekonomikos plėtrai, piliečių užimtumui ir socialinės sanglaudos skatinimui, pilietiniam aktyvumui ir socialinių inovacijų sklaidai visuomenėje.

Informacinės visuomenės technologijos yra persmelkusios visas žmogaus gyvenimo sritis. Informacinės ir telekomunikacinės technologijos daro įtaką viešojo administravimo sektoriui bei visiems politiniams, teisiniams, ekonominiams, socialiniams ir kultūriniais procesams. Plėtojant informacinės visuomenės technologijas, kuriant naujas ir tobulinant jau sukurtas programines priemones, pasiekama vis naujų laimėjimų. Tai lemia *informacinės visuomenės technologijų naudojimo kompetencijų* universalumą, kuris reiškiasi būtent per šių kompetencijų taikymo tarpsritiškumą. Savo turiniu informacinės visuomenės technologijų taikymo kompetencijos glaudžiai siejasi su dalykinėmis kompetencijomis. Todėl informacinės visuomenės technologijų kompetencijos yra reikšmingos ir jų lavinimas yra svarbus veiksnys, kuris suteikia galimybių įsitvirtinti darbo rinkoje, kurti pridėtinę vertę versle ir būti aktyviu piliečiu. Informacinė visuomenė siejama su viešojo administravimo sistemos modernizavimu, viešųjų paslaugų perkėlimu į elektroninę erdvę, žinių ekonomikos ir informacinėmis technologinėmis grindžiamos ekonomikos plėtra.

Vienodų galimybių, socialinės sanglaudos ir aktyvaus pilietiškumo skatinimas yra prioritetiniai uždaviniai ne tik europiniame, bet ir pasauliniame kontekste. Švietimas ir mokymasis turėtų sudaryti galimybes visiems piliečiams tobulinti

įgūdžius ir įgyti mokymosi mokytis kompetenciją, svarbią įsidarbinant, išlaikant darbingumą ir siekiant toliau mokytis visą gyvenimą, kas skatintų aktyvų pilietiškumą ir kultūrų dialogą. Švietimo trūkumas turėtų būti mažinamas, naudojant aukštos kokybės įtraukimą į mokymosi procesą. Mokymosi mokytis kompetencija apima platų kontekstą, pabrėžiant besimokančiojo gebėjimą planuoti ir organizuoti mokymosi procesą, veiklą; gebėjimą spręsti problemas; gebėjimą reflektuoti savo mokymąsi ir veiklą; gebėjimą mokytis ir veikti savarankiškai; gebėjimą mokytis individualiai ir bendradarbiaujant su kitais. Mokymasis mokytis reiškia asmens gebėjimą atkakliai mokytis, organizuoti savo mokymąsi, įskaitant mokymąsi veiksmingai valdyti laiką ir informaciją, asmeniškai ir grupėse.

Dauguma respondentų savo bendravimo gimtąja kalba kompetenciją vertina gerai arba labai gerai. Pagal keturias dimensijas (darbo paieška, darbo vietos išlaikymas, profesinė karjera, visuomeninė ir pilietinė veikla), kuriose vertintos bendravimo gimtąja ir užsienio kalba kompetencijos, išryškėjo didesnė gimtosios kalbos gebėjimų svarba nei užsienio kalbų gebėjimai.

Didžioji respondentų dauguma pasisakė, kad gimtosios kalbos gebėjimai labai padeda arba padeda darbo vietos paieškai. Užsienio kalbų gebėjimai, respondentų nuomone, yra mažiau reikšmingi. Nustatyta, kad užsienio kalbų gebėjimų panaudojimas darbo paieškos ir įsidarbinimo srityse respondentams yra daug mažiau svarbus, ir tai yra susiję su tuo, kad dauguma respondentų darbo ieško Lietuvoje.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad gimtosios kalbos gebėjimai taip pat yra svarbesni, siekiant išlaikyti esamą darbo vietą, todėl daroma prielaida, kad tyrimo dalyviai dirba Lietuvoje arba sieja savo darbinę veiklą su šia šalimi. Lyginant respondentų požiūrį į bendravimo gimtąja kalba ir bendravimo užsienio kalbomis gebėjimų vaidmenį siekiant karjeros, taip pat išryškėjo didesnė gimtosios kalbos gebėjimų svarba.

Respondentų išsilavinimas neturi didelės reikšmės jų motyvams tobulinti gimtosios ir užsienio kalbų kompetencijas. Tarp užsienio kalbas lavinti labiausiai skatinančių veiksnių dominuoja noras tobulėti ir karjeros galimybės. Daugiausia respondentų kalbų mokosi savarankiškai. Laiko ir motyvacijos trūkumas yra pagrindinės priežastys, trukdančios tobulinti gimtąją ir mokytis užsienio kalbų. Priimtini šios kompetencijos lavinimo būdai – paskaitų ir seminarų lankymas (jaunieji respondentai renkasi mokymąsi universitete ar kolegijoje), nuotolinis mokymasis.

Beveik visais atvejais pastebėta teigiama koreliacija tarp gebėjimų bendrauti įvairiomis kalbomis. Vienos užsienio kalbos mokėjimas gali paskatinti mokytis kitos kalbos. Antros ar trečios kalbos mokymasis gali būti lengvesnis procesas, kadangi asmuo jau turi supratimą apie tam tikras kalbines kategorijas, kalbines struktūras. Šią bendrą kalbos fenomeno sampratą jis gali pritaikyti mokydamas naujos kalbos. Ir tam procesui svarbu panaudoti jau turimas anksčiau išmoktos kalbos žinias ir gebėjimus.

Rastas koreliacinis ryšys tarp užsienio kalbų svarbos tam tikroms veikloms darbo paieškoje: 1) bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimai padeda: parengti įsidarbinimui reikalingus dokumentus; 2) bendrauti su darbdaviais ieškant darbo; 3) bendravimo kitomis / užsienio kalbomis gebėjimai padeda prisistatyti atrankos metu.

Koreliacinė analizė pagal išsilavinimą atskleidė, kad didėjant išsilavinimui, didėja gimtosios ir užsienio kalbų kompetencijų vertinimas ir labiau suprantama šių kompetencijų svarba ieškant darbo, parama darbo veiklų atlikimui bei poreikis jas lavinti.

Koreliacinė analizė pagal gyvenamąją vietą atskleidė didmiesčių gyventojų palankesnę požiūrį į gimtosios ir užsienio kalbų kompetencijų svarbą, poreikį mokytis užsienio kalbų bei lavinti jau žinomas kalbas.

Kultūrinio sąmoningumo kompetencija, kuri šiame tyrime suprantama kaip gebėjimas, leidžiantis plėtoti meninę saviraišką vertinant pomėgius, atskleidžia jų aktualumą profesinėje ir visuomeninėje veikloje bei kultūriniam gyvenime. Meno pajautimas skatina ir padeda nuolat lavinti kultūrinio sąmoningumo kompetenciją, o tai leidžia save realizuoti sprendžiant darbo uždavinius, siekiant karjeros, dalyvaujant visuomeninėje, kultūrinėje veikloje bei asmeniškai tobulėjant. Nepriklausomai nuo pasirinkto lavinimosi būdo, kultūrinio išprusimo, gebėjimo lavinimas pasitelkiant meną ugdo asmenybę, gebančią bendrauti, analizuoti, pritaikančią prie kintančių darbo ar asmeninio gyvenimo sąlygų.

Verslumo kompetencijos lavinimo tyrimas atskleidė, kad didžioji dalis tyrimo dalyvių save įvertino kaip vidutiniškai verslius. Greičiausiai todėl didesnė dalis dalyvavusiųjų tyrime gana aktyviai pasisakė esant galimybei norintys lavinti šiuos savo gebėjimus: tikslo siekimo gebėjimą, organizuotumą, įžvalgumą, finansinių ir veiklos galimybių matymą, verslo idėjų generavimą, lyderystę, pozityvųjį mąstymą, ryžtingumą, pasitikėjimą savimi, savo stipriųjų pusių pažinimą ir realizavimą, iniciatyvumą, kūrybiškumą, sprendimų priėmimą, atsakomybę.

Analizuojant sąsajas tarp tyrimo dalyvių savo verslumo įvertinimo ir skaičiavimuose gauto asmeninio verslumo kompetencijos vertinimo pastebėtas labai glaudus ryšys. Asmeninio verslumo vertinimo pagal pateiktus faktorius rezultatai patvirtina, kad tie respondentai, kurie save vertina vidutiniškai versliais, versliais ir labai versliais išties pasižymi aukštu verslumo lygiu. Stipriausios koreliacijos, vertinant savo verslumą, buvo pastebėtos su naujų galimybių matymu, bendradarbiavimo santykių ir planavimo ir organizavimo faktoriais.

Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad daugumai tyrimo dalyvių verslumo kompetencija yra svarbi arba labai svarbi profesinėje veikloje, siekiant karjeros, vykdant visuomenines pareigas ar asmeniškai tobulėjant. Respondentai mano, kad verslumo kompetencijos gebėjimų lavinimas jiems gali padėti būti aktyvesniems, kūrybiškesniems, geriau atlikti jiems priskirtus darbo uždavinius ar veiklas ir siekti tiek profesinio, tiek ir asmeninio tobulėjimo.

Analizuojant verslumo kompetencijos svarbą ieškant darbo, išlaikant darbo vietas, siekiant profesinės karjeros bei vykdant ar planuojant visuomenines veiklas respondentai daugiausiai nurodė verslumo kompetencijos svarbą siekiant išlaikyti darbo vietą. O mažiausiai svarbi verslumo kompetencija tyrimo dalyviams pasirodė dalyvaujant visuomeninėje veikloje ar ją planuojant.

Apibendrinant verslumo kompetencijos gebėjimus demografinių rodiklių požiūriu išryškėjo, kad tyrimo dalyviai, turintys aukštesnį išsilavinimą bei gyvenantys didžiuosiuose miestuose dažniausiai turi geresnius verslumo faktorių įvertinimus. Tokie tyrimo rezultatai rodo, kad yra tikslinga labiau atkreipti dėmesį išplėsti galimybes lavinti verslumo kompetenciją tiems žmonėms, kurie gyvena labiau nuo didžiųjų miestų nutolusiose vietovėse ir turi įgiję žemesnį išsilavinimą. Vyrams yra tikslinga labiau lavinti kokybės, kruopštumo, išbaigtumo siekimą, o moterims – veiklumą bei iniciatyvą.

Taip pat tyrimo rezultatai parodė, kad jaunoji karta yra aktyvesnė, greičiau užmezga naujus ryšius ir pasižymi geresniais planavimo ir organizavimo gebėjimais. Moterų verslumo skatinimas yra itin reikšmingas, atsižvelgiant į aukštesnį moterų nedarbą.

Todėl verslumo gebėjimus svarbu lavinti ir jaunimui, ir vyresniosios kartos atstovams: jaunajai kartai šie gebėjimai padeda įsitvirtinti darbo rinkoje ir neatsilikti nuo pasaulyje vykstančių pokyčių ir nuolatinės kaitos, o vyresniajai kartai padeda išlikti aktyviai ši aktyvaus senėjimo laiką tobulinant gebėjimus ir mokantis visą gyvenimą.

Daugiau kaip pusė respondentų gerai vertina savo skaičiavimo ir informacinės visuomenės technologijų kompetenciją ir beveik pusė jų norėtų juos lavinti. Labiausiai IVT gebėjimus lavinti skatina tai, kad šių gebėjimų reikia tiesiogiam darbui, norui tobulėti, mokymuisi.

Tyrimas atskleidė, kad įvairių socialinių grupių atstovams trūksta gebėjimų naudotis duomenų bazių sistemomis, skaičiuoklėmis, teisinių ir etinių normų, higienos taisyklių žinojimo.

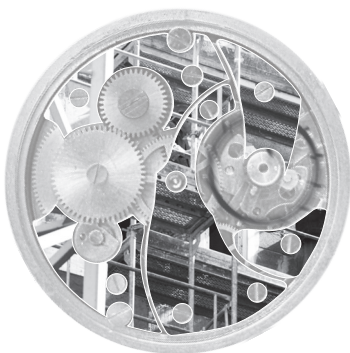
Rezultatai parodė, kad IVT kompetencija yra svarbesnė siekiant profesinės karjeros, išlaikant darbo vietą, mažiau svarbi visuomeninėje veikloje. Koreliaciniai ryšiai rodo šių veiklų glaudžias sąsajas ir informacinės visuomenės technologijų kompetencijos svarbą visoms su profesine karjera ar darbu susijusioms sritims.

Vyrai ir moterys savo informacinės visuomenės technologijų kompetenciją vertina panašiai, nors esama ir tam tikrų skirtumų. Tyrimo rezultatai rodo, kad dirbančiųjų IVT kompetencijos yra labiau išlavintos negu senjorų, tačiau dirbančiųjų ir bedarbių IVT kompetencijų skirtumai yra daug mažesni arba jų visai nepastebėta. Blogiau savo IVT kompetenciją vertina kaimo gyventojai, geriausiai vertina gyvenantys didmiesčiuose. Šiai grupei mažiausiai trūksta IVT gebėjimų. Darbo paieškos, darbo vietos išlaikymo, profesinės karjeros siekimo svarba šioje grupėje nesiskiria.

Analizuojant *mokymosi mokytis kompetencijos* svarbą, tyrime dalyvavusių respondentų nuomone, ši kompetencija vaidina svarbų vaidmenį ieškant darbo, išlaikant darbo vietą, siekiant profesinės karjeros ir dalyvaujant profesinėje veikloje.

Veikla grupėje sietina su mokymosi mokytis gebėjimų lavinimu. Respondentai pabrėžė mokymosi spręsti problemas svarbą veikiant grupėje. Taip pat akcentuojama mokymosi organizavimo svarba, tiek mokantis veikti individualiai, tiek mokantis bei dirbant grupėje. Mokymąsi grupėje respondentai siejo su individualiu mokymusi ir prasmingu mokymosi mokytis gebėjimų lavinimu.

DEVELOPMENT OF ADULT GENERIC COMPETENCES

SUMMARY

Empirical study was conducted by preparing 6 questionnaires (Annex No. 1) and surveying about 8 000 adults – employees, job seekers and retired persons. The survey was executed in 2 stages: the pilot survey was carried out to verify the validity and reliability of the questionnaires by involving 1 104 respondents and the main survey was carried out later the 7 047 completed questionnaires.

The main findings of the research

The concepts of the key competences are defined by indicating their essential features and characteristics: 1) *universal character of contents* characterised by their application in different situations and professional, social and personal life contexts; 2) *flexibility and changeability of contents* – key competences are composed of different components (knowledge, skills, abilities, values and attitudes) having no strict structuring of their contents and subjected to dynamic change; 3) *importance for professional, social mobility and social cohesion* – development of key competences (especially learning to learn competence) creates important preconditions for human capital development and adjustment of its contents to the needs of the world of work. The possibilities of application of key competences are influenced by the human resource management and development strategies of enterprises, institutional models of education systems, policies of labour market, economic development, education and vocational training, attitudes of society and citizens to the existing pathways of professional and personal development. Key competences play an important role in the field of professional and geographical mobility of employees and learners and that makes them important factor of the international migration of workforce.

Typologies of key competences have originated from the different goals and conditions: 1) scientific research of key competences requires to “catalogue” and to categorise key competences referring to the goal and scope of the research;

2) regulation and management of the provision of key competences for various reasons starting from the implementation and development of qualifications systems and frameworks, international comparison of competences and qualifications and ending with the curriculum design in general, vocational and higher education. The typologies of key competences are very diverse, but at the same time they are quite similar.

Competence of language communication consists of several components: linguistic, sociolinguistic and pragmatic. The core elements of language communication competence are values, attitudes and their systems that create the reference point for development of the other skills and acquisition of knowledge. Intercultural aspect is the background component of the communication in foreign languages. Therefore, the recognition of the cultural diversity and the need of intercultural communication and cooperation are inseparable parts of any linguistic activity. The competence of communication in the mother tongue comprises the abilities to express orally and in written form the concepts, ideas, feelings, facts and opinions and to communicate them in the different social and cultural environments. This competence comprises speaking, reading, listening and writing skills and requires the knowledge of vocabulary and grammar, as well as awareness of different registers of literary and non-literary texts (European target milestones, 2006). The competence of communication in foreign languages is composed of the skills to understand, express and explain the concepts, ideas, feelings, facts and opinions in both oral and written form in the situations of learning, work, leisure, etc. Competences of communication in the mother tongue and foreign languages embrace the elements of linguistic, communication, intercultural competences. Communication competence can be applied in different contexts – personal, professional, social, educational, etc. for a variety of individual needs.

Cultural awareness competence is defined as the ability to recognise, respect and protect cultural variety by participating in the socially valuable cultural activities. This concept is related to the cultural education which comprises the knowledge, religion, art, moral, laws, traditions and other elements acquired by the members of society. Personal self-development is a very important component of education process, especially for the development of cultural awareness. Personal need to develop and enhance awareness emerges only in the situations of discontent with the current situation and strive of changes. Creative expres-

sion permits to person to discover new and original solutions, to make something unique, to discover new phenomena, to use wider information, to think in the original way, to manage different situations and to improve the world by seeking to make it better fit for the needs of people. Expression of creativity is necessary for the human life and art facilitates development of creativity. Applying of art as the background of education process permits to liberate the feelings and creativity of learners. Applying of arts in the everyday life situations allows feeling the harmony of surrounding world, to perceive the environment with the all feelings, to become more sensitive, attentive, merciful and creative. Art requires to change the concept of the self by ignoring possible difficulties. Artistic and creative work allows feeling the complete, absolute freedom. Therefore, creativity in everyday life enables to liberate repeating emotions, to solve problems and crises, to search and find alternative measures and solutions with respect to self and others. Interactive and creative learning also increases the employability and employment possibilities, leading to personal and professional development.

Entrepreneurship competence is characterised by contradictions between its contents and application. The contradictions are caused by a variety of contents and the relationship between the innate and developed components of the competence. There are different definitions of entrepreneurship competence depending on the field of its application. This creates tension between the narrowly specialised application of this competence in business practices (when entrepreneurship is treated as essential attribute of businessmen) and a wider application of the competence in different fields of professional, social, civic and personal life. One of the essential elements of the entrepreneurship competence is the ability to create added economic value. This characteristic allows to treat the competence as an element of human capital, important for the competitiveness of businesses and national economy, employment of citizens and enhancement of social cohesion, civic engagement and spread of social innovations.

Information society technologies competence are spread in all fields of human life. They make a big influence on the public administration sector and political, legislative, economic, social and cultural processes. Development of information society technologies is marked by constant novelties and innovations, as well as by new software creation and development of the existing one. They foster universal character of the competences of application of information society

technologies, because these competences are applied in the different fields. Competences of application of information society technologies are closely related to the functional competences. Therefore these competences and their development are important factors of employability, employment, economic development and active citizenship. Information society is related to the modernization of the system of public administration, transferring of the public services to the electronic area, development of the knowledge and IT based economy.

Promotion and enhancement of equal opportunities, social cohesion and active citizenship are priorities not only in the European but also in the global context. Education and learning should provide possibilities for all citizens to develop their skills and acquire learning competence, which is important for employment, sustaining workplaces and seeking of further learning and skills development. Lack of provision of education should be compensated by more intensive and wide involvement of population into different independent learning activities. Learning to learn competence involves such abilities as: planning, organizing learning process, problem solving, reflecting upon one's own learning, as well as learning and acting autonomously, learning individually and in a team. Learning to learn means a person's ability to learn purposefully, to organise independent and team learning process, including time and information management.

The survey on *competences of communication in mother tongue and foreign languages* disclosed, that:

- The majority of respondents positively or very positively evaluated their competence of communication in the native language. Referring to the four application dimensions of communication competences (job search, sustaining of employment, professional career, social and civic activities) respondents indicated bigger importance of communication in the native language than in foreign languages.
- The majority of respondents claimed, that their native language skills are very helpful in job search. Respectively, the competence of communication in foreign languages is less important in this field. The competence of communication in mother tongue is the most helpful in search of information on employment possibilities, preparation of documents needed for job applications, communication with employers in job search and self-presentation in selection and recruitment process. The importance of the competence of communication in foreign language in these fields is less evident, because the majority of the researched sample is looking for a job in Lithuania.

- The research results also disclosed higher relevance of the communication competence in native language as compared to the competence of communication in foreign languages in the area of sustaining employment due to the fact that the respondents work in Lithuania. A similar trend in evaluation of importance of communication competences was observed in the field of professional career, grounding on the fact that the absolute majority of the research participants plan their career in Lithuania. As far as half of the respondents do not participate in social and civic activities. Therefore, the overall importance of communication competences in these fields is not high.
- A big share of the respondents indicated their interest in development of the communicative competence in the mother tongue. The finding implies the lack of development possibilities of the competence. The surveyed participants are also inclined to develop their competence of communication in foreign languages: English, German, French, Spanish and Russian in particular. Their preferences in learning foreign languages are development of vocabulary and oral communication skills.
- The most important factors that encourage learning languages and fostering communication competence are the need of the competences for work, positive influence of these competences for employment and career opportunities. The respondents' education level does not correlate with their motivation to develop communication competences in native and foreign languages. The most important factors enhancing development of communication competence in foreign languages are personal development and career opportunities. The competence of communication in the mother tongue is mostly developed independently. The major obstacles in development of language communication competences is the lack of time and motivation, as well as high costs of learning services. The most acceptable ways of the competence development are attendance of lectures and seminars (young respondents prefer studies at higher education institutions), distant learning, as well as language courses being in the third position. The lower share of respondents prefer to develop these competences on the job, in the educational institution, local community or on individual basis.

Correlation analysis disclosed, that:

- The competence of communication in the mother tongue positively correlates to each other, independently from the indicated native language.
- Almost all correlations of the development of competence of communication in foreign languages are positive. A positive correlation is identified between learning Scandinavian languages, the Lithuanian language and French.
- A negative correlation is observed between the command of English and Russian skills, indicating that the respondents with communication skills in Russian do not know English and vice versus. In most cases a positive

correlation is observed between skills of communication in different languages. Having knowledge and skills to communicate in one foreign language can facilitate learning other languages. Learning a second or third foreign language can be easier due to learners' awareness of certain linguistic categories and structures which can be applied while learning a new language.

- A correlation has been found between the competence of communication in foreign languages and job search activities: the competence of communication in foreign languages helps to prepare documents for job search and employment, to communicate with employers and present him/herself in the process of selection and recruitment.

Analysis of correlations according to the research target groups and according to defined factors disclosed, that:

- There is a difference between the attitudes and communication competences of the younger respondents (employed and unemployed) and surveyed retired persons. The retired persons' communication competence in English is considerably lower compared to the other two groups.
- No significant statistical difference is found relating to the importance of the communication competence in foreign languages for the areas of job search, sustaining employment, seeking professional career, as well as for the participation in social and civic activities as comparing the different target groups.
- The importance of the communication competences in native and foreign languages is rising agreeably to the respondents' higher education level; respectively, rating of the competence importance in job search, professional activities is higher, as well as higher education level determines a greater need for the competence development.
- The city residents claim a more positive attitude to the importance of language communication competences. They also indicate a bigger need to learn foreign languages and develop acquired knowledge and skills.

The results of the survey revealed, that the *competence of cultural awareness* is the most helpful in communication with employers and their representatives in job search. It is also helpful for presenting oneself to employers during the selection and recruitment process. This competence is a bit less helpful in search of information about available job positions and preparation of the documents needed for employment.

The majority of respondents indicated the average level of development of their *entrepreneurship competence*. This is one of the reasons why majority of respondents also declared their intentions to develop this competence upon the possibility. They stressed the interest in development of the skills in the achieve-

ment of objectives, self-organisation, noticing of financial and economic possibilities for new activities, generation of new business ideas, leadership, positive thinking, goal orientation, self-confidence, awareness and realisation of personal strengths, initiative taking, creativity, decision making skills and responsibility.

A close relationship is found between the evaluation of the level of entrepreneurship and the range of entrepreneurship competence of respondents. The respondents who claim to be entrepreneurial, also indicate high level of entrepreneurship competence according to provided factors. The strongest correlations in the evaluation of entrepreneurship level were noticed with the abilities to see new possibilities, communication competence and planning-organisation competence factors. The weakest correlation in the evaluation of entrepreneurship level is with the factor of initiative taking and responsibility.

Entrepreneurship competence is seen as important for the professional activity, career, execution of social obligations and personal development. The respondents indicate that development of entrepreneurship competence can be helpful in making them more active, creative, improve the performance of their work tasks and activities, and facilitate their professional and personal development. The respondents especially stress importance of entrepreneurship competence for sustaining of employment. This competence was indicated as the least important for the participation in social activities or their planning.

The survey participants who have higher level of education and live in big cities usually have better evaluation of the factors of entrepreneurship. This finding indicates the need to pay more attention to the accessibility of entrepreneurship competence development for people living in a more remote regions and having lower educational attainments. The surveyed men seek to develop the skills related to quality assurance and thoroughness in execution, whereas women are more interested in proactiveness and motivation to act.

Despite comparatively high level of youth unemployment young people are more active in business, more keen in establishing new business relationships and have better developed planning and organising skills. Taking into consideration higher level of unemployment amongst women, the development of entrepreneurship of women is very important. Entrepreneurship competences help young people to strengthen their positions in the labour market and career, while for the senior generation this competence helps to remain active and to develop skills.

Information society technologies competence and its development is a decisive factor in the lifelong learning process, providing possibilities to get employed in the labour market, to get integrated into the social life and active citizenship.

Information society technologies competence is mostly used for professional activity and personal development.

More than a half of respondents evaluate their information society technology competence well and almost half of them would like to acquire or develop IST competence. IST competence is mostly encouraged to be developed by the fact that these skills are required to direct work, personal development, studying.

The ability to use database systems, spreadsheets, knowledge of legal and ethical standards and rules of hygiene is evaluated worse.

Almost a hundred per cent use of a computer at home for the purpose of communication, entertainment and leisure, household purposes encourages to gain more skills in working with e-services, communicating in social networks, knowing the legal and ethical standards. Correlation analysis “regrouped” capacity: wanting to use information technology services for personal and/or business purposes requires the ability to use the Internet for finding and selecting relevant information or wishing to read and write, using a text editor, wants to develop the capacity to calculate and draw diagrams using spreadsheets.

General trends in the country and the performed research revealed that IST competence is very important to adults’ personal, social and professional activities. The results showed that IST competence is more important achieving career goals and at work, and less important for social activities. Correlation shows the close links between these activities and an important role of information society technology competence in these activities.

Men and women evaluate their information society technology competence equally, but women are more active in all activities, they use computers more versatile and for different purposes.

Comparing employed, unemployed and seniors – seniors have poorer information society technology competence. Seniors are also less active in participation in different activities. But seniors want to stay in labour market, to participate in both professional and social activities. The employed are best appreciated by IST. They most often use computers for different purposes. Keep-

ing the work place, professional career or participating in social activities among the employed, the unemployed and seniors distinct differences were not found.

Demographic point of view, the biggest differences between respondents living in a big city, in other city, town and village seen in the village. The village residents claim the least positive attitude to the importance of IST competence. The big city residents appreciate the best IST competence. No significant statistical difference is found relating to the importance of the IST competence for the areas of job search, sustaining employment, seeking professional career in this target group.

It can be stated that information society technology competence and its development is an important factor which provides possibilities to study, enter the labour market, be an active citizen.

Referring to the importance of *learning to learn competence*, the survey participants indicated important roles of this competence played in the job search, sustaining of employment positions, working and seeking of professional career. Strong correlations were found between the statements on the ways of acquisition and development of this competence. Respondents stressed the importance of taking responsibility for learning, which was related to the importance of identification of learning needs and assessment of learning effectiveness.

A correlation between ability to develop new ideas, take long-term obligations and to learn independently demonstrating high level of understanding was found. It was confirmed by the survey participants' answers from all three groups.

Development of learning to learn competence is also related to the activities in the group. Respondents indicated importance of learning competence in performance of group activities. Importance of the organisation of learning in the individual and collective learning activities was also stressed. Learning in the group strongly correlates with the individual learning and purposeful development of learning competence.

LITERATŪRA

- 2013 m. Europos Komisijos komunikatas – veiksmų planas „Verslumas 2020“ [žiūrėta 2013 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ukmin.lt/web/lt/verslo_aplinka/smulkaus-ir-vidutinio-verslo-politika/verslumo-skatinimas/Europos_Komisijos_komunikatas>.
- 2014–2020 m. nacionalinės pažangos programa [žiūrėta 2013 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=439028&p_query=&p_tr2=2>.
- A Guide to Formulating Degree Programme profiles. 2010. Neredaguotas vertimas (lietuvių k.). *Including Programme Competences and Programme Learning Outcomes*. LOKHOFF, J.; et al. (eds.). Bilbao, Groningen and the Hague.
- ADLER, N. J. 2006. The arts & leadership: Now that we can do anything, what will we do? *Academy of Management Learning & Education*, 5 (4), p. 486–499.
- ALA-MUTKA, K. 2011. *Mapping Digital Competence: Towards a Conceptual Understanding* [žiūrėta 2015 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://ftp.jrc.es/EURdoc/JRC67075_TN.pdf>.
- ALLAIS, S. 2012. Claims vs. practicalities: lessons about using learning Outcomes. *Journal of Education and Work*, 25 (3), p. 331–354. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.1080/13639080.2012.687570>>.
- AMANKAVIČIENĖ, S. 2005. *Informacinių technologijų plėtra Lietuvoje: socialinis aspektas*: magistrinis darbas. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
- ANDERSON, P. 2007. What is Web 2.0? Ideas, technologies and implications for education. *JISC Technology and Standards watch* [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <<http://21stcenturywalton.pbwo.rks.com/f/What+is+Web+2.0.pdf>>.
- AUGUSTINAS, P.; & PETRAUSKAS, R. 2010. *Pilietinių technologijų vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje. Socialinės technologijos'10. Iššūkiai, galimybės, sprendimai*: konferencijos medžiaga. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 205–212.
- AVIRAM, R.; & ESHET-ALKALAI, Y. 2006. Towards a theory of digital literacy: three scenarios for the next steps. *European Journal of Open Distance E-Learning*, [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <http://www.eurodl.org/materials/contrib/2006/Aharon_Aviram.htm>.
- BADWEN, D.; & ROBINSON, L. 2002. *Promoting Literacy in Digital Age: Approaches to training to training for information Literacy* [žiūrėta 2014 m. sausio 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.wibtoolkit.net/resources/documents/s9.pdf>>.
- BALEŽENTIS, A. 2008. Inovatyviųjų mokymo formų ir metodų taikymo galimybės žmogiškųjų išteklių vadyboje. *Viešoji politika ir administravimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 26, p. 97–104.
- BANDURA, A. 2001. Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52, p. 1–26.
- BARANAUSKIENĖ, R. 2002. *Aukštojo mokslo paradigmos virsmas ir jo raiška taikant studijų reflektvumą praktiką*: daktaro disertacijos santrauka. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- BARCEVIČIUS, E. 2012. *Lietuvos informacinės visuomenės plėtros tendencijų ir prioritetų 2014–2020 m. vertinimas* [interaktyvus]. [Vilnius]: Viešosios politikos ir vadybos institutas [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ivpk.lt/uploads/Tendencijos%20ir%20prioritetai/Rekomendacijos%202002-04-16%20FIN.pdf>>.
- BARNETT, R. 1994. *The Limits of Competence*. Buckingham: Open University Press, SRHE.
- BAZIUKA, D.; & JUŠČENKO, N. 2011. *Nuotolinis mokymas(is) kaip studijų proceso Klaipėdos universitete paramos šaltinis. Aukštasis mokslas: IKT diegimo projektai*: konferencijos medžiaga. Kaunas.

- BECKETT, D.; & HAGER, P. 2002. *Life, work and learning: practice in postmodernity*. London; New York (N.Y.): Routledge.
- BELANGER, P. 2011. *Theories in adult learning and education*. Farmington Hills (Mich): B. Budrich. *Bendrieji Europos kalbų mokymosi, mokymo ir vertinimo metmenys*. 2008. Versta iš: *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Council of Europe, Cambridge University Press, 2002. Vilnius.
- BERGEVOET, L.; MULDER, M.; & WOERKUM, V. 2005. Identification and measurement of competences of entrepreneurs in agribusiness. In BATTERINK, M.; CIJSOUW, R.; MOONEN, H.; & TERLOUW, P. (eds.). *Selected papers from the 8th Ph.D. Conference on Business Economics, Management and Organization Science: PREBEM/NOBEM*, Enschede, p. 81–95.
- BERLYNE, D. 2012. *Conflict, Arousal, & Curiosity*. New York: McGraw-Hill, 1960. In BHATIA, T. K.; & RITCHIE, W. C. (eds.). *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism*. John Wiley & Sons Publication.
- BETHLEHEM, J.; COBBEN, F.; & SCHOUTEN, B. 2009. *Indicators for the Representativeness of Survey Response*. Statistics Canada's International Symposium Series: Proceedings, Symposium 2008: Data Collection: Challenges, Achievements and New Directions.
- BIRD, B. 1995. Towards a theory of entrepreneurial competency. In KATZ, J. A.; & BROCKHAUS, R. H. (eds.) *Advances on Entrepreneurship, Firm Emergence and Growth*. Greenwich, Conn: JAI Press, p. 51–72.
- BIRD, B. 1988. Implementing entrepreneurial ideas: The case for intention. *Academy of Management Review*, 13 (3), p. 442–453.
- BITINAS, B. *Hodegetika. Auklėjimo teorija ir technologijos*. Vilnius: Kronta, 2004.
- BIŽYS, N.; LINKAITYTE, G.; & VALIUŠKEVIČIŪTĖ, A. 1996. *Pamokos mokytojui*. Vilnius: Margi raštai.
- BJERKNES, E.; ir kt. 2003. *Mokymasis ir konsultavimas: mokymasis per patirtį: reflektuojanti mentorystė ir kitos konsultavimo strategijos: įvairūs konsultavimo planavimo ir organizavimo modeliai: supratimas ir bendravimas konsultuojant: profesijos ir bendrojo lavinimo mokytojų, ypač tiems, kurie dalyvauja mokytojų rengime./ INGLAR, T. (ed.); BJERKNES, E.; LAPPEN, R.; & TOBIASSEN, T. [iš anglų kalbos vertė Vaiva Zuzevičiūtė]*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- BLATNER, A.; & WIENER, D. J. 2007. *Interactive and improvisational drama: Varieties of applied theatre and performance*. Bloomington, Indiana: iUniverse.
- BOAL, A. 2000. *Theater of the Oppressed*. London: Pluto Press.
- BOUD, D.; & MOLLOY, E. (eds.) 2013. *Feedback in higher and professional education: understanding it and doing it well*. London; New York (N.Y.): Routledge.
- BOYATZIS, R. E. 1982. *The Competent Manager: A Model for Effective Performance*. New York: Wiley.
- BROCKMANN, M.; CLARKE, L.; & WINCH, C. 2008. Knowledge, skills, competence: European divergences in vocational education and training (VET) – the English, German and Dutch cases. *Oxford Review of Education*, 34 (5), p. 547–567. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.1080/03054980701782098>>.
- BROOK, P. 1992. *Tuščia erdvė*. Vilnius: Scena.
- BROOM, L. 1992. *Esminiai tekstai ir pavyzdžiai. Sociologija*. Kaunas: VDU, p. 356.
- BROPHY, M.; & KIELY, T. 2002. Competencies: a new sector. *Journal of European Industrial Training*, 26 (2; 3; 4), p. 165–176.
- BROWN, T. A. 2006. *Confirmatory Factor Analysis for Applied Research*. New York and London: The Guilford Press.

- BROWN, P.; & HESKETH, A. 2004. *The Mismanagement of Talent. Employability and Jobs in the Knowledge Economy*. Oxford: Oxford University Press.
- BROWN, P.; GREEN, A.; & LAUDER, H. 2001. *High Skills. Globalization, Competitiveness, and Skill Formation*. Oxford: Oxford University Press.
- BROWN, P.; LAUDER, H.; & ASHTON, D. 2011. *Global Auction. The Broken Promises of Education, Jobs, and Incomes*. Oxford: Oxford University Press.
- BRUCE, Ch. S. 2008. *Informed learning*. Chicago: Association of College and Research Libraries / American Library Association [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <<http://eprints.qut.edu.au/17988/>>.
- BUBNYS, R. 2012. *Reflektyvaus mokymo(si) metodų diegimo aukštojoje mokykloje metodika: refleksija kaip besimokančiųjų asmeninės ir profesinės raidos didaktinis metodas*. Šiauliai: Šiaulių valstybinė kolegija, 124, [1] p.
- BUBNYS, R.; & ŽYDŽIŪNAITĖ, V. 2012. *Reflektyvusis mokymas(is) aukštosios mokyklos edukacinėje aplinkoje: dėstytojų mokymo patirtys*: mokslo studija. Šiauliai: Lucilijus, p. 143.
- BUČAITĖ-VILKĖ, J.; PURVANECKIENĖ, G.; VAITKEVIČIUS, R.; & TEREŠKINAS, A. 2012. *Lyčių politika ir gimstamumo ateitis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- BULAJEVA, T. 2007. Suaugusiųjų ugdymas: kritinio sąmoningumo link. *Logos*, 50 (1), p. 167–175 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://litlogos.eu/L50/logos50_bulajeva.pdf>.
- BURNISKE, R. W. 2000. *Literacy in the cyberage: Composing ourselves online* [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <[http://www.thefreelibrary.com/Burniske,+R.+W.+\(2000\).+Literacy+in+the+cyberage%3A+Composing+ourselves...-a091271762](http://www.thefreelibrary.com/Burniske,+R.+W.+(2000).+Literacy+in+the+cyberage%3A+Composing+ourselves...-a091271762)>.
- Business Platform for Multilingualism*. 2011. Report for the period September 2009 – June 2011.
- BUTKEVIČIENĖ, E. 2006. *Informacinių technologijų sklaida kaimo bendruomenėse. Lietuvos atvejis*: daktaro disertacija. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
- BUTRIMĖ, E. 2012. *Elektroninis mokymas(is) kaip sociokultūrinės sistemos fenomenas universitetinėse studijose*: daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- BYRAM M.; GRIBKOVA B.; & STARKEY, H. 2002. *Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching: a Practical Introduction for teachers*. Strasbourg: the Council of Europe.
- BYRAM, M. 1997. *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters.
- CAPALDO, G.; IANDOLI, L.; & PONSIGLIONE, Ch. 2004. *Entrepreneurial competencies and training needs of small firms: A methodological approach*: 14 th Annual IntEnt Conference. University of Napoli Federico II (Italy), 4–7 July, 2004.
- CHAPMAN, E.; & O'NEILL, M. 2010. Defining and Assessing Generic Competencies in Australian Universities: Ongoing Challenges. *Education Research and Perspectives. Special Issue on Generic Competencies in Higher Education*, June, 37 (1), p. 105–123.
- CHODZKIENĖ, L. 2012. *Europos Sąjungos pedagogų tarpkultūrinė komunikacinė kompetencija ir jos tobulėjimo socioedukaciniai veiksniai*: daktaro disertacija. Vilnius: Edukologija.
- CLAYTON, B.; FISHER, T.; HARRIS, R.; BATEMAN, A.; & BROWN, M. 2008. *Structures and cultures: a review of a literature*. Australian government.
- COCONETE, D. E.; MOGUILINAIA, N. A.; CROSS, R. B. M.; DE SOUZA, P. E.; & SANKARA NARAYANAN, E. M. Creativity. 2003. *A Catalyst for Technological Innovation*. Emerging Technologies Research Centre.

- COHEN, L.; MANION, L.; & MORRISON, K. 2007. *Research methods in education*. London. cultures. New York.
- Commission of the European Communities. 2000. *A Memorandum on Lifelong Learning*. Brussels.
- Communication from the Commission of the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Entrepreneurship 2020 action plan. Reigniting the Entrepreneurial Spirit in Europe. 2013. Brussels, 9.1. COM (2012) 795 final [žiūrėta 2013 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0795:FIN:en:PDF>>.
- Communication of 2008 on Multilingualism: an Asset for Europe and a Shared Commitment, COM (2008) 566 [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/com/2008_0566_en.pdf>.
- Concept Document of the Commission Expert Group on „Key competencies“. 2002. Brussels.
- Council of Europe. 2007. *From Linguistic Diversity to Plurilingual Education: Guide for the Development of Language Education Policies in Europe*. Executive Version.
- Council of Europe. *European Language Portfolio* [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.coe.int/t/dg4/education/elp/>>.
- Council of Europe. 2010. *Guide for the development and implementation of curricula for plurilingual and intercultural education*.
- ČEREDAITĖ, A. 2006. Teatro metodų taikymas asmenybei ugdyti. *Kultūros aktualijos*, 2 (49), p. 10–14.
- DAGIENĖ, V. 2007. *Informacinės mokymo technologijos: mokymo priemonė magistrantūros studijų programos „Matematikos ir informatikos dėstymas“ studentams*. Vilnius.
- DAGIENĖ, V.; GRIGAS, G.; & JEVSIKOVA, T. 2008. *Enciklopedinis kompiuterijos žodynas*. Matematikos ir informatikos institutas. 2-asis papildytas leidimas. Vilnius: TEV.
- DAGIENĖ, V.; & ŽANDARIS, A. 2011. *Informatika. Informacijos technologijos*. Vilnius: leidykla TEV.
- DEARDORFF, D. K. 2004. *The Identification and Assessment of Interpretationalization at Institutions of Higher Education in the United States*: daktaro disertacija. Raleigh: North Carolina. Prieiga per internetą: <<http://repository.lib.nesu.edu/ir/bitstream/1840.16/5733/1/etd.pdf>>.
- DEARDORFF, D. K. 2011. Intercultural Competence in Foreign Language Classrooms: A Framework and Implications. Intercultural Competence: Concepts, Challenges, Evaluations. In HARDEN, T.; & WITTE, A. (eds.). *Intercultural Studies and Foreign Language Learning*. Oxford: Peter Lang. eBook, p. 37–54.
- Deutscher Qualifikationsrahmen für lebenslanges Lernen verabschiedet vom Arbeitskreis Deutscher Qualifikationsrahmen (AK DQR) am 22. März 2011*. Prieiga per internetą: <http://www.deutscherqualifikationsrahmen.de/de/der_dqr/stand_der_umsetzung/>.
- Developing student autonomy in learning*. 1981. BOUD, David (ed.). London: Kogan Page; New York [N.Y.]: Nichols.
- DEWEY, J. 1930. Conduct and experience. In *Psychologies of 1930*, p. 410–429.
- Digital transformation. 2007. A framework for ICT literacy: A report of the international ICT literacy panel [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ets.org>>.
- DOWNES, S. 2007. Learning networks in practice. *Emerging Technologies for Learning*. 2. National Research Council of Canada. British Educational Communications and Technology Agency (Becta) [žiūrėta 2010 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://partners.becta.org.uk/page_documents/research/emerging_technologies07_chapter2.pdf>.

- DRIESSEN, M. P.; & ZWART, P. S. 2010. *The entrepreneurial Scan Measuring Characteristics and Traits of Entrepreneurs* [žiūrėta 2013 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.entrepreneurscan.com/wp-content/uploads/2010/10/E-Scan-MAB-Article-UK.pdf>>.
- Dublin descriptors for Short Cycle, First Cycle, Second Cycle and Third Cycle Awards. 2004.
- DUBS, R. 1998. Mokymas ir mokymasis – tarpusavio sąveika. *Profesinis rengimas. Tyrimai ir realijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1.
- DUDAITĖ, J., & ŽIBĖNIENĖ, G. 2012. Verslumo edukologijos studijų programą įgyvendinančių dėstytojų samprata apie verslumą ir verslumo ugdymą. *Socialinis darbas: mokslo darbai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 11 (1), p. 165–176.
- DUFFELMEYER, B. B. 2002. Critical work in first-year composition: Computers, pedagogy, and research. *Pedagogy: Critical Approaches to Teaching Literature, Language, Composition, and Culture*, 2 (3), p. 357–374 [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <<http://www.deepdyve.com/lp/duke-university-press/critical-work-in-first-year-composition-computers-pedagogy-and-um7E170xmN>>.
- ECO, U. 2004. *Atviras kūrinys. Forma ir neapibrėžtumas šiuolaikinėje poetikoje*. Vilnius: Tyto alba.
- EDMONDSON, D. R.; BOYER, S., L.; & ARTIS, A. B. 2011. *Applying Self-Directed Learning to Marketing Education*: Marketing Management Association Summer Conference, July.
- EDMONDSON, D. R.; BOYER, S. L.; & ARTIS, A. B. 2012. Self-Directed Learning: A Meta-Analytical Review of Adult Learning Constructs. *International Journal of Educational Research*, Spring, 7 (1), p. 40–48.
- Education and Training 2020 (ET2020)*. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/general_framework/ef0016_en.htm>.
- EISENBERG, M. Information Literacy: Essential Skills for the Information Age. 2008. *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, 28 (2), p. 39–47 [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/contentdelivery/servlet/ERICServlet?accno=ED427780.ene_Petrauskas_LIKS.doc>.
- Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija*. 2004, p. 2–5 [žiūrėta 2013 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/web/lt/pranesimai_spaudai/patvirtinta-ekonominio-rastingumo-ir-verslumo-ugdymo-strategija>.
- ELAN: *Effects on the European Economy of Shortages of Foreign Language Skills in Enterprise*. 2007 [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/doc421_en.pdf>.
- ERSTAD, O. 2010. Educating the Digital Generation. *Nordic Journal of Digital Literacy*, 1, p. 56–70.
- ESTEVEZ-ABE, M.; IVERSEN, T. & SOSKICE, D. 2001. Social protection and the formation of skills: A reinterpretation of the welfare state. In HALL, P. A.; & SOSKICE, D. (eds.). *Varieties of capitalism: The institutional foundations of comparative advantage*. Oxford, UK: Oxford University Press, p. 145–183.
- European Commission. 2008. *Languages mean Business Companies work better with languages. Recommendations from the Business Forum for Multilingualism established by the European Commission*. Luxembourg.
- European Council. 2002. *Presidency Conclusions*. Barcelona European Council [žiūrėta 2013 m. spalio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/71025.pdf>.
- Europos Komisija. 2007. Bendrieji visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimai. *Europos orientaciniai metmenys*. Liuksemburgas: Europos Bendrijų oficialiųjų leidinių biuras [žiūrėta 2013 m. spalio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_lt.pdf>.

- Europos Komisija. Švietimo ir kultūros generalinis direktoratas. Visą gyvenimą trunkantis mokymasis: politika ir programa Mokyklinis ugdymas; „Comenius“ konsultacinio dokumento, skirto ES pirmininkaujantios Belgijos organizuojamam mokyklinio ugdymo generalinių direktorių susitikimui, projektas. 2010 m. liepos 8 d. Bendrųjų kompetencijų vertinimas [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.bmt.smm.lt/wp-content/uploads/2009/09/10_10_12_-_Assessment_of_KC_Belgium2010_LT.pdf>.
- Europos Komisijos komunikatas „Daugiakalbystė – Europos turtas ir bendras rūpestis“. 2008. Bendrijos veiksmų daugiakalbystės srityje aprašas ir internetinės konsultacijos su visuomene rezultatai. Briuselis.
- Europos Komisijos komunikatas „Bendrosios kompetencijos kintančiame pasaulyje: pažanga siekiant Lisabonos tikslų švietimo ir mokymo srityje: įgyvendinimo Europos ir nacionaliniu lygiu analizė“. 2009. Briuselis.
- Europos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir Socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Švietimo persvarstymas. 2012. Investavimas į gebėjimus siekiant geresnių socialinių ir ekonominių rezultatų“. Strasbūras.
- Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacija dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų. 2005. Aiškinamasis memorandumas.
- Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacija dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų, 2006 m. gruodžio 18 d. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:lt:PDF>>.
- Europos Tarybos išvados 2009 m. gegužės 12 d. „Dėl Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje strateginės programos (ET 2020), (2009/C119/02) [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:L T:PDF>>.
- FALTIN, G. 2005. Für eine Kultur des Unternehmerischen. Entrepreneurship als Qualifikation der Zukunft. In BUCHER, Z.; LAUERMANN, K.; & WALCHER, E., (eds.), *Leistung–Lust & Last. Erziehen in einer Wettbewerbsgesellschaft*. Wien: einer öbv & hpt.
- FOREST, J. F. 2003. *Teaching cultural perspectives to future army officers at West Point*, p. 1–22.
- FOSMIRE, M.; & MACKLIN, A. 2002. Riding the active learning wave: Problem-based learning as a catalyst for creating faculty-librarian instructional partnerships. *Issues in Science and Technology Librarianship*, Spring, 34 [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <<http://www.islt.org/02-spring/article2.html>>.
- FREIRE, P. 1970. *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Seabury.
- FREIRE, P. 2004. *EPZ Pedagogy of Hope: Reliving Pedagogy of the Oppressed*. London: Continuum.
- FULLER, A.; UNWIN, L.; FELSTEAD, A.; & JEWSON, N. 2007. Creating and using knowledge: an analysis of the differentiated nature of workplace learning environments. *British Educational Research Journal*.
- GARRIDO, C.; & A'LVAREZ, I. 2006. Language teacher education for intercultural understanding. *European Journal of Teacher Education*, May, 29 (2), p. 163–179.
- GEDVILIENĖ G.; & STANIULEVIČIENĖ, D. 2011. Studentų reflektvyioji praktika Vytauto Didžiojo Universitete. Šiuolaikinio specialisto kompetencijos: teorijos ir praktikos dermė: 5-osios tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos straipsnių rinkinys. / *Competence of Contemporary Specialists: the Unity of Theory and Practice: 5th international conference selected papers*. Kaunas: Kauno kolegija, D. 1, p. 83–89.
- GEDVILIENĖ, G.; & KARASEVIČIŪTĖ, S. 2012. *Suaugusiųjų požiūris į IKT žinių visuomenėje* [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <<http://www.akolegija.lt/library/fls1/1350286760.pdf>>.

- GEDVILIENĖ, G.; & STANIULEVIČIENĖ, D. 2012. Probleminis mokymasis studentų reflektyviosios praktikos metu: patirtis Vytauto Didžiojo universitete. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos. / Vocational education: research and reality*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 23, p. 52–62.
- GEDVILIENĖ, G.; & VAIČIŪNIENĖ, V. 2009. Informacinio raštingumo kompetencijos – universitetinių studijų kokybės prielaida / Information literacy competencies as prerequisite for quality in university studies. *Aukštojo mokslo kokybė*, 3. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- GENIUŠAS, J. 1992. Vaikų teatras – žaidimų organizatorius. *Rinktiniai pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa.
- GEORGE, J. S.; SCHWAGER, S.; & CANAVAN, F. 1998. A guide to drama based training. *Employment Relations Today*, 25 (4), p. 73–81.
- GIBB, S. 2004. Arts-based training in management development: the use of improvisational theatre. *Journal of Management Development*, 23 (1/S), p. 741–750.
- Global Information Technology Report*. 2012. [žiūrėta 2015 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.teo.lt/uzsienionaujienos/4130>>.
- GLOSIENĖ, A. 2006. Akademinės bendruomenės informacinės kompetencijos ugdymas: po dvidešimties metų. *Knygotyra*, 47, p. 186–203.
- GORDON J.; REY, O.; SIEWIOREK, A.; VIVITSOU M.; & von REIS SAARI, J. *KeyCoNet 2012 Literature review: Key competence development in school education in Europe* [žiūrėta 2013 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://keyconet.eun.org/c/document_library/get_file?uuid=3aa9009c-cb63-494f-81fe-024fde000111&groupId=11028>.
- GREEN, F. 2013. *Skills and Skilled Work. An Economic and Social Analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Green Paper Entrepreneurship in Europe Brussels, 21.1.2003 COM(2003) 27 final, 5 L. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_0027en01.pdf>
- GREENE, C. L. 2006. *Entrepreneurship: ideas in action*. South-Western/Thomson.
- GREGG, D. G. 2010. Designing for collective intelligence. *Communications of the ACM*. Is. 4, April, 53, p. 134–138 [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <doi>10.1145/1721654.1721691<.
- GROVES, R. 2006. Nonresponse Rates and Nonresponse Bias in Household Surveys. *Public Opinion Quarterly*, Special Issue 70 (5), p. 646–675.
- GROVES, R.; & COOPER, M. 1998. *Nonresponse in Household Interview Survey*. New York: Wiley.
- GUDAUSKAS, R. 2004. Valstybės žinių ekonomikos politika: žinių vadyba ir antreprenerystė. *Informacijos mokslai*, 31, p. 18–34.
- GUOBYŠ, A. 2001. *Lietuvių teatro mokyklos: XX amžiaus pirmoji pusė*. Vilnius: leidybos centras.
- HALPERN, B. L.; & LUBAR, K. 2004. *Leadership presence: Dramatic techniques to reach out, motivate, and inspire*. New York: Gotham.
- HAMILTON, R. T.; & HARPER, D. A. 1994. The Entrepreneur in Theory and Practice. *Journal of Economic Studies*, 21 (6), p. 3–18. MCB University Press. Prieiga per internetą: <http://dl.wecouncil.com/Octal/db/Files/1009880882_Session%201%20-%20The%20Entrepreneur%20in%20Theory%20and%20Practice.pdf>.
- HAN, S. (ed.) 2010. *Managing and developing core competences in a learning society*. Seoul: Seoul National University Press.
- HARDEN, T. 2011. The Perception of Competence: A History of a Peculiar Development of Concepts. Intercultural Competence: Concepts, Challenges, Evaluations. In HARDEN, T., WITTE, A. (eds.) *Intercultural Studies and Foreign Language Learning*. Oxford: Peter Lang. eBook, p. 75–87.

- HARDEN, T.; & WITTE, A. 2008. *Intercultural Competence: Concepts, Challenges, Evaluations*. Ebsco publishing. eBook collection.
- HAUTAMÄKI, J.; ARINEN, P.; ERONEN, S.; et al. 2000. Drama's Ways of Learning. *Research in drama Education*, 5 (1), p. 45–62.
- Hermann International. 2009. [interaktyvus] University of Maine: Developing Innovative Thinkers and Industry Pioneers for a Rapidly Changing World. Herman International, Inc. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.hbdi.com/Resources/CaseStudies/index.cfm>>.
- HERRING, J. E. 1988. *Informacinių įgūdžių ugdymas mokykloje*. Vilnius.
- HERRMANN, N. 1996. *The whole brain business book*. McGraw-Hill, New York.
- HODGE, L.; et al. 2011. Revisiting 'how we learn' in academia: practice-based learning. *Studies in Higher Education*. Society for Research into Higher Education. Routledge, 36 (2), p. 167–183.
- HOFSTEDE, G.; & HOFSTEDE, G. J. 2005. Cultures and organizations. *Software of the mind, 2nd edn*. London: McGraw-Hill.
- HOLLIDAY, A.; HYDE, M.; & KULLMAN, J. 2004. *Intercultural Communication*. London and New York: Routledge.
- HOLLIS, M. 2000. *Socialinių mokslų filosofija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- HOSKINS B.; & CRICK R. D. 2010. Competences for Learning to Learn and Active Citizenship: different currencies or two sides of the same coin? *European Journal of Education*, 1s 1, March, 45, p. 121–137.
- HYMES, D., H. 1971. On Communicative Competence. In PRIDE, J. B.; & HOLMES J. (eds.). *Sociolinguistics*. London: Penguin Books Inc.
- ILLERIS, K. (ed.). 2009. *Contemporary Theories of Learning*. Routledge. Tsyloe and Francis Group. London and New York.
- ILOMÄKI L.; KANTOSALO A.; & LAKKALA, M. 2012. *Skaitmeninė kompetencija, kas tai?* [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <http://linked.eun.org/c/document_library/get_file?p_l_id=22957&folderId=22067&name=DLFE-807.pdf>.
- Infobalt. 2011. *E. įgūdžiai padeda europiečiams įsidarbinti ir sėkmingiau plėtoti verslą. Informacinės technologijos Lietuvoje*. Lietuvos statistikos departamentas, Vilnius. Prieiga per internetą: <<http://archyvas.infobalt.lt/main.php?&i=8203>>.
- Informacinės technologijos Lietuvoje 2014. Lietuvos statistikos departamentas. [žiūrėta 2015 m. sausio mėn.]. Prieiga per internetą: <http://www.ivpk.lt/uploads/Informacinės_proc.20technologijos_proc.20Lietuvoje_proc.202014.pdf>.
- INGLAR, T.; BJERKNES, E.; LAPPEN, & E.; TOBIASSEN, T. (red.). 2003. *Mokymasis ir konsultavimas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Innovation Management Building Competitive Skills in SME's (1999) European Commission. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.cordis.lu/innovation-policy/studies/im_study1.htm>.
- International Statistical Review, 47, p. 111–127.
- International Statistical Review, 47, p. 13–24.
- JACKON, T. 1993. *Learning through Theatre: New Perspectives on Theatre in Education. Second edition*. London and New York: Routledge.
- JAKŠTIENĖ, V. 2012. *Universiteto dėstytojo informacinių ir komunikacinių technologijų kompetencijos raiška fizinių ir socialinių mokslų studijose*: daktaro disertacija. Kaunas: KTU.

- JAKUBĖ, A.; & JUOZAITIS, A. M. 2012. *Bendrujų kompetencijų ugdymas aukštojoje mokykloje. Metodinės rekomendacijos*. Vilnius: Vilniaus universitetas [žiūrėta 2013 m. birželio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www4066.vu.lt/Files/File/Bendruju_kompetenciju_ugdymas.pdf>.
- JANILIONIS V.; et al. 2005. *Nuotolinių studijų kokybės vertinimo Lietuvos ir užsienio aukštosiose mokyklose analizė*. VšĮ „Viešosios politikos ir vadybos institutas“ [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <http://www.skvc.lt/downloads/nuotol/NS_ANALIZE.pdf>.
- JANSSENS, J. 2002. *Innovations in Lifelong Learning. Capitalising on ADAPT*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- JARVIS, P.; HOLFORD, J.; & GRIFFIN, C. 1998. *The theory and practice of learning*. London: Kogan.
- JARVIS, P.; HOLFORD, J.; & GRIFFIN, C. 1998. *Patirtinio mokymosi tipologija*.
- JOCKUS, A. 2011. Kompiuterinis raštingumas darbo negarantuoja. *Lietuvos žinios*, 7 (47).
- JOHNSON, D. W.; JOHNSON, R. T.; & SMITH, K. A. 1991. *Active Learning: Cooperation in the College Classroom*. Interaction Book Company. USA.
- JOVAIŠA, L. 1998. *Apie mūsų būtį*. Vilnius: Agora.
- JOVAIŠA, L. 2002. *Edukologijos įvadas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 137 p.
- JOVAIŠA, T. 2007. *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- JOVAIŠA, T.; & SHAW, S. 1998. Žvilgsnis į bendrujų kompetencijų ugdymą Rytų ir Centrinėje Europoje. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, 1, p. 30–47.
- JUCEVIČIENĖ, P. 1997. *Lietuvos aukštasis mokslas. Quis es? Quo vadis? Studijos aukštojoje mokykloje: konferencijos pranešimų medžiaga*.
- Kaip padidinti suaugusiųjų mokymosi galimybes?* 2007. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
- KANKEVIČIENĖ, L. 2011. *Informacinės visuomenės technologijų integravimas modernizuojant kolegines studijas: daktaro disertacija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- KASWORM, C. E.; et al. 2010. *Handbook of Adult and Continuing Education*. USA: Sage Publications.
- KAZRAGYTĖ, V. 2008. *Priešmokyklinio amžiaus vaikų vaidybos gebėjimų ugdymas: mokslinė monografija*. Teatro edukologija. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 192 p.
- Key competencies: A developing concept in general compulsory education*. 2002. Brussels: Eurydice.
- KELLY, A. 2001. The Evolution of Key Skills: Towards a Tawney Paradigm. *Journal of Vocational Education & Training*, 53 (1), p. 21–36.
- KEPALAITĖ, A. 2008. *Grupės ir grupiniai procesai: mokomoji knyga*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- KIGGUNDU, M. N. 2002. Entrepreneurs and Entrepreneurship in Africa: what is known and what needs to be done. *Journal of Development Entrepreneurship*, 7 (3), p. 239–258.
- KIRIKOVA, L. Šeimos gydytojų profesinio rengimo modeliavimas: daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2006.
- KLINE, R. B. 2011. *Principles and Practice of Structural Equation Modeling* (3rd ed.). The Guilford Press, New York & London.
- KNOWLES, M. S. 1975. *Self-directed Learning: a guide for Learners and Teachers*. New York: Association Press.
- KOLB, D. A. 1984. *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. New Jersey: Prentice-Hall Englewood Cliffs.

- KOLBERGYTĖ, A.; & INDRAŠIENĖ, V. 2012. Sąmoningumo ugdymo akcentai: požiūriai ir interpretacijos. *Socialinis darbas: mokslo darbai*, 11 (2), p. 421–432.
- Kompetencijų ugdymas. Metodinė svetainė [žiūrėta 2013 m. liepos 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ugdome.lt/kompetencijos5-8/apie-svetaine/>>.
- KOPPETT, K. 2012. *Training to imagine: practical improvisational theatre techniques for trainers and managers to enhance creativity, teamwork, leadership, and learning*. Sterling, Virginia: Stylus Pub Llc.
- KRAJUTAITYTĖ, L. 2002. *Aukštojo mokslo demokratiškumo pagrindai*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
- KRUSKAL, W. H.; & MOSTELLER, F. 1979a. Representative Sampling. In *Nonscientific Literature*.
- KRUSKAL, W. H.; & MOSTELLER, F. 1979b. Representative Sampling. In *Nonscientific literature*.
- KVIETKAUSKAS, V. 1985. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius. Vyriausioji enciklopedijų redakcija.
- LAAN, R.; DRIESSEN, M.; & ZWART, P. *Entrepreneur Scan identifies potential fast growers* [žiūrėta 2013 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.entrepreneurconsultancy.nl/wp-content/uploads/2010/01/Entrepreneur-Scan-identifies-potential-fast-growers.pdf>>.
- LAGUADOR, J. M. 2013. A correlation study of personal entrepreneurial competency and the academic performance in operations management of business administration students. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, May, 3 (5), p. 61.
- Languages for Jobs*. 2011. Providing Multilingual Communication Skills for the Labour Market Report from the Thematic Working Group „Languages for Jobs“. European Strategic Framework for Education and Training (ET 2020) [žiūrėta 2013 m. birželio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/languages/pdf/languages-for-jobs-report_en.pdf>.
- LAUŽACKAS, R.; STASIŪNAITIENĖ, E.; & TERSEVIČIENĖ, M. 2005. *Kompetencijų vertinimas neformaliajame ir savaiminiame mokymesi*: monografija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- LAUŽACKAS, R.; TUTLYS, V.; & SPUDYTĖ, I. 2009. Evolution of competence concept in Lithuania: from VET reform to development of National Qualifications System. *Journal of European Industrial Training*, 33 (8/9), p. 800–816.
- LAUŽACKAS, R. 2005. *Profesinio rengimo metodologija*: monografija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- LAUŽACKAS, R. 2005. *Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- LAVE J.; & WENGER E. 1991. *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. USA: Cambridge University Press.
- Le DEIST, F.; & WINTERTON, J. 2005. *What is competence? Human Resource Development*.
- LEKAVIČIENĖ, R.; VASILIAUSKAITĖ, Z.; MATULIENĖ, G.; et al. 2007. *Psichologija šiandien*. Kaunas: Technologija.
- LENS, K. 2005. Music works: Music for adult English language learners. *New Directions for Adult and Continuing Education*, Fall, 107, p. 13–21.
- LEPAITĖ, D. 2003. *Kompetencijų plėtojančių studijų programų lygio nustatymo metodologija*: monografija. Kaunas: Technologija, p. 193.
- LEWIS, G. 2006. *Developing soldiers cultural competency*. U.S. Army War College Pennsylvania 17013.
- LIAUGMINAS, G. 2001. *Informacinė visuomenė: dabartis ir ateities perspektyvos*. Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerija, [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <https://www.litnet.lt/dvidesimtmetis/images/konf_20mecio/IV_dabartis_ir_perspektyvos.pdf>.

- Lietuvos statistikos departamentas. 2012. *Informacinės technologijos Lietuvoje*. Vilnius.
- Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ [žiūrėta 2013 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrv.lt/bylos/veikla/2030.pdf>>.
- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija [interaktyvus]. *Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija*, 2004 m. [žiūrėta 2013 m. birželio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.dok_priedas_pdf?p_id=6570>.
- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. *Vidurinio ugdymo bendrosios programos: Kalbų ugdymo bendroji programa* [žiūrėta 2013 m. birželio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt/web/lt/smm-svietimas/svietimas-vidurinis-ugdymas>>.
- Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*, 2011 [žiūrėta 2013 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.sac.smm.lt/images/file/e_biblioteka/Lietuvos%20Respublikos%20svietimo%20istatymas.pdf>.
- LIPINSKIENĖ, D. 2002. *Edukacinė studentą įgalinanti studijuoti aplinka*: daktaro disertacija. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
- Lisabonos Strategija [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <<http://www.europarl.europa.eu/highlights/lt/1001.html>>.
- LYDEKA, Z.; & BAREIŠIS, V. 2005. Žinių valdymo modeliavimas, orientuojantis į individualių žinių tapumą organizacinėmis. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 33.
- LOPEZ, D. M. *Theories of Entrepreneurship* [žiūrėta 2013 m. lapkričio 29 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.scribd.com/doc/69716531/Theories-of-Entrepreneurship>>.
- LUKOŠIENĖ, D. 2007. Vertybių ugdymas – asmens profesinės ir dvasinės raidos pamatas. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos.*, 13, p. 142–151 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://esf.vdu.lt/esf/esf0013/downloads/str11.pdf>>.
- LUKOŠUNIENĖ, V.; & BARKAUSKAITĖ, M. 2013. *Pedagogy Studies / Pedagogika*, 110, p. 41–48.
- LUKOŠUNIENĖ, V.; VARGALYTĖ, R.; & LIBIKAS, M. 2009. *Suaugusiųjų mokymo(si) pagrindai bibliotekų darbuotojams*: metodinė medžiaga. Skaitiniai. Vilnius [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <http://www.bibliotekospazangai.lt/mokomoji_medziaga/Mokymosi%20leidinys%20_Suaugusiu_ju_mokymai_bibliotekose_su%20virseliais.pdf>.
- LUKOŠUNIENĖ, V. 2011. Refleksija kaip integrali mokymosi mokytis kompetencijos dalis. *Pedagogika*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, t. 110, p. 41–48.
- LUSTIG, M. W.; & KOESTER, J. 1999. *Intercultural competence: Interpersonal communication across cultures*. New York: Longman M., Pakaslahti, L., Rantanen, P. & Scheinin, P. (2002). *Assessing Learning-to-Learn: A Framework*. Helsinki: Centre for Educational Assessment, Helsinki University / National Board of Education.
- MACEINA, A. *Raštai*. T. VIII. (Sud. A. Rybelis). Vilnius: Mintis, 1987–2002. (Iš Lietuvos filosofijos palikimo: LFP) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://maceina.lt/pdf/ugdymofilosofija.pdf>>.
- MALE, S. A. 2010. Generic engineering competencies: a review and modelling approach. *Education Research and Perspectives*, 37 (1), p. 25–51.
- MAN, T. W. Y.; LAU, T.; & CHAN, K. F. 2002. The competitiveness of small and medium enterprises a conceptualization with focus on entrepreneurial competencies. *Journal of Business Venturing*, 17 (2), p. 123–142.
- MATONIS, V. 2000. Meninis ugdymas nūdienėje kultūroje. Šiuolaikinės meninio ugdymo koncepcijos: meninio ugdymo teorija JAV. Sud. V. Matonis. 2000–, Vilnius: Enciklopedija, p. 7–23.
- MATONIS, V. 2000. Šiuolaikinės meninio ugdymo koncepcijos. 2000–, Vilnius: Enciklopedija.

- MATTHEWS, J. H. 2007. *Creativity & Entrepreneurship: Potential Partners or Distant Cousins? Proceedings Managing Our Intellectual and Social Capital: 21st ANZAM 2007 Conference*, p. 1–17, Sydney, Australia.
- MAŽEIKIENĖ, N.; & LENKAUSKAITĖ, J. 2011. *Probleminis mokymasis aukštojoje mokykloje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- MAŽEIKIENĖ, N.; & LOHER, D. 2008. Competence of University Teachers and Graduate Students for International Co-operation. *Socialiniai mokslai*, 2 (60), p. 48–65.
- McCASLIN, N. 1996. *Creative drama in the Classroom and Beyond*. New York: Longman.
- MEGGINSON, D.; & CLUTTERBUCK, D. 2005. *Techniques for coaching and mentoring*. Elsevier: Butterworth-Heinemann.
- MERRIAM, S.; & CAFFARELLA, R. 1999. *Learning in Adulthood: A Comprehensive Guide*. San Francisco: Jossey-Bass.
- MEZIROW, J. 1981. A Critical Theory of Adult Learning and Education. *Adult Education*, 32, p. 3–27.
- MEZIROW, J. 1991. *Transformative Dimensions of Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- MISEVIČIUS, A. 2000. *Informacinė visuomenė: dabartis ir perspektyvos* [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <<http://ausis.gf.vu.lt/mg/nr/2000/02/2infov.html>>.
- MOCKLER, R. J. 2002. Using the arts to acquire and enhance management skills. *Journal of Management Education*, 26 (5), p. 574.
- Mokymasis visą gyvenimą – žinioms, kūrybiškumui ir naujovėms skatinti*. 2008. Brdo, Slovėnijoje, konferencijos Grindžiamasis dokumentas [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <http://www.mss.gov.si/en/zakonodaja_in_dokumenti/events/conference_promoting_innovation_and_creativity>.
- Mokymosi visą gyvenimą memorandumas*. 2001. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacija. Vilnius: UAB Logotipas, 48 p.
- MONROE, M. C.; & ADAMS, D. C. 2012. Increasing Response Rates to Web-Based Surveys. *Journal of Extension*, December, 50 (6), Article 6TOT7, Tools of the Trade.
- MORENO, J. L.; & FOX, J. 1987. *The essential Moreno: Writings on psychodrama, group method, and spontaneity*. New York: Springer Publishing Company.
- MOTEKAITYTĖ, V.; & DRĄSUTIS, S. 2005. Efektyvus suaugusiųjų švietimo vystymas ir svarba mokymosi visą gyvenimą kontekste. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
- McBER and Company. 1986. *Entrepreneurship and small-entreprise development*. Submitted to The United States Agency for International Development. Washington, D.C.20523. Boston, Massachusetts.
- MULLEN, C. A. 1999. Reaching inside-out: Arts-based educational programming for incarcerated women. *Studies in Art Education*, 40 (2), p. 143–161.
- NAZARI, A. 2007. EFL Teachers' Perception of the Concept of Communicative Competence. *ELT Journal*. Oxford University Press, July, 61 (3).
- Nevinskaitė, L. 2011. *Šiuolaikinės medijos ir masinės komunikacijos teorijos: mokomoji knyga*. Vilnius.
- NEWEN, A.; & von SAVIGNY, E. 1999. *Įvadas į analitinę filosofiją*. Vilnius: Baltos lankos.
- NISSLEY, N. 2002. Arts-based learning in management education. In WANKEL, C.; & DeFILLIPPI, R. (eds.), *Rethinking Management Education for the 21st Century*. Charlotte, NC: Information Age Publishing, p. 27–61.
- NISSLEY, N.; TAYLOR, S. S.; & HOUDEN, L. 2004. The politics of performance in organizational theatre-based training and interventions. *Organization Studies*, 25 (5), p. 817.

- NOBLE, S. E. 2005. Mental illness through popular theater: Performing (in) sanely. *New Directions for Adult and Continuing Education*, Fall, 107, p. 45–53.
- NYSTROM, H. 1993. Creativity and Entrepreneurship. *Creativity and Innovation Management*, 2 (4), p. 237–242 [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://unesco.lt/index.php?url=meninis-ugdymas-kurybingumo-Skatinimas>>.
- O'NEILL, C. 1995. *Drama Worlds: A Framework for Process Drama*. – Portsmouth. New York: Heinemann.
- OHARA, Y. 1998. *Participation and citizenship: training for minority youth projects in Europe*. Strasbourg: Council of Europe, p. 9–10.
- OLIVIER, R. 2001. *Inspirational leadership*. Rollinsford, NH: Spiro Press.
- OLIVIER, R.; & JANNI, N. 2004. *Peak performance presentations: Transforming your business impact using skills and techniques from theatre*. London: Spiro Press.
- OSTERMAN, K. F.; & KOTTKAMP, R. B. 2004. *Reflective practice for educators: professional development to improve student learning*. Thousand Oaks (Calif.): Corwin Press.
- OTAS, A.; & TELEŠIUS, E. 2004. Kompiuterinio raštingumo ugdymas Lietuvoje. *Informacijos mokslai: mokslo darbai*. Vilnius: Vilniaus universitetas, t. 31, p. 46–54.
- OWENS, A.; & BARBER, K. 2006. *Proceso drama: dramos darbai*. Pirma knyga. 2006–, Vilnius: Kronta.
- OZMON, H. A.; & Craver, S. M. 1996. *Filosofiniai ugdymo pagrindai*. Vilnius: Leidybos centras.
- Pagrindinių elektroninių viešųjų ir administracinių paslaugų ir jų naudojimo ataskaita*. 2012. Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Susisiekimo ministerijos [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <http://www.ivpk.lt/uploads/Leidiniai/Pagrindines%20paslaugos_leidiny_2013.pdf>.
- PABEDINSKAITĖ, A.; & DERŽANAUSKIENĖ, G. 2006. Lietuvos informacinės visuomenės plėtros rodiklių analizė. *Tiltai*. Klaipėdos universitetas, 1 (34).
- PAULSTON, Ch. B. 1992. *Linguistic and Communicative Competence: Topics in ESL Multilingual Matters*. Bristol: Longdunn Press, 145 p.
- Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija* (Komisijos komunikatas. 2020. Europa, Briuselis, 3.3.2010 KOM(2010) [žiūrėta 2013 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:LT:PDF>>.
- PEČELIŪNAITĖ, A. 2006. Tradicinės paskaitos virsmas į konstruktyviąją interaktyvioje aplinkoje. *Acta paedagogica Vilnensia: mokslo darbai*, t. 16, p. 190–200.
- POLLARD, A. 2006. *Refleksyvusis mokymas: veiksminga ir duomenimis paremta profesinė praktika*. Vilnius: Garnelis.
- PORTO, M. 2009. Culturally responsive L2 education: an awareness-raising proposal. *ELT Journal. Education Research Complete*, 64 (1), p. 45–53.
- PRENTKI, T. 1998. Incorporating the tools of creativity into quality management. *Quality Progress*, March, 31.
- Profesinis rengimas ir verslumas*. 2009. Ekspertų grupės galutinė ataskaita [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/smes/vocational/entr_voca_lt.pdf>.
- Psichologijos žodynas*. 1993. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- PUKELIS, K. 1995. *Mokytojų rengimas ir tautos kultūra*. Kaunas: Aušra.
- PUKELIS, K. 1998. *Mokytojų rengimas ir filosofinės studijos*. Kaunas: Versmė.

- PUKEVIČIŪTĖ, V. J. 2009. *Mokinių ir studentų mokymosi mokyti kompetencijos raiška ir ugdymo strategijos užsienio kalbos pagrindu*: daktaro disertacija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- RAŽAITYTĖ, V. 2014. Moters ir vyro galimybės darbe: kuriam suteikiama daugiau šansų. *LRT radijo laida „Ryto garsai“*, www.lrt.lt, 2014 m. rugsėjo 6 d., 12:19.
- READ, H. 1945. *Education thought Art*. New York: Panteon Books.
- RITTENBERG, M. 1994. *Active Communicating Survival Kit*. Berkeley, CA: Corporate Scenes.
- RITTENBERG, M. 2007. *The Art of Leadership Presence*. Berkeley, CA: Corporate Scenes.
- RITTENBERG, M. 2010. *Leader as Coach*. [Training Manual]. Berkeley, CA: Corporate Scenes.
- ROBERTS, B. W.; BOGG, T.; WALTON, K.; CHERNYSHENKO, O.; & STARK, S. 2004. A lexical approach to identifying the lower-order structure of conscientiousness. *Journal of Research in Personality*, 38, p. 164–178 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://dl.dropbox.com/u/46388790/my%20pubs/lexical%20conscientiousnes%20paper%2C%203-3-04.pdf>>.
- ROFFEY-BARENTSEN, J. 2013. Reflective practice in education and training / Jodi Roffey-Barentsen, Richard Malthouse. 2nd ed. Los Angeles (Calif.) [etc.]: Sage, 2013. x, 109 p.; The Sage Handbook of Mentoring and Coaching in Education. (2012). Los Angeles (Calif.): Sage.
- ROPER, B.; & DAVIS, D. 2000. Howard Gardner: Knowledge. Learning and Development in Drama and Arts Education. *Research in drama Education*, 5 (2), p. 217–233.
- RUTKAUSKIENĖ, D.; GUDONIENĖ, D.; AFONINAS, A.; CIBULSKIS, G.; & KARAZINAS, E. 2013. *Saitynas 2,0 ir Atvirieji švietimo išteklių mokomoji knyga*. Kaunas: Technologija.
- RUTKAUSKIENĖ, D. 2000. *Atvirojo ir distancinio mokymosi vaidmuo kuriant informacijos visuomenę Lietuvoje*: daktaro disertacija. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
- RUTKAUSKIENĖ, D.; BUTKEVIČIENĖ, E.; & VAIDELYTĖ, E. E. 2011. *Mokymasis nevalstybinio švietimo sektoriuje: patirtys ir lūkesčiai*. Kaunas.
- RUTKAUSKIENĖ, D.; GUDONIENĖ, D.; MUŠANKOVIENĖ, V.; & PETRAUSKIENĖ, R. 2012. Inovatyvios technologijos mišraus ir e. mokymosi įgyvendinimui mokymo institucijose. Inžinerinės ir edukacinės technologijos. *Mokslo straipsnių žurnalas*. Kaunas: UAB „Dakra“.
- RUTKAUSKIENĖ, D.; LENKEVIČIUS, A.; TARGAMADŽĖ, A.; VOLUNGEVIČIENĖ, A.; POCIŪTĖ, E.; DĖMĖNIENĖ, A.; & KELMIENĖ, V. 2007. *Nuotolinio mokymosi dėstytojo vadovas*: mokomoji knyga. Kaunas: „Technologija“.
- RUTKAUSKIENĖ, D.; POCIŪTĖ, E.; TARGAMADŽĖ, A.; & STRIČKA, M. 2006. *Lietuvos virtualus universitetas*. Kaunas [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <<http://distance.ktu.lt/livun/>>.
- RUTKAUSKIENĖ, D.; TARGAMADŽĖ, A.; KOVERTAITĖ, V. R.; & et al. 2003. *Nuotolinis mokymasis*. Kaunas: Technologija, 255 p.
- RUTKAUSKIENĖ, D.; & GUDONIENĖ, D. 2010. *Socialinė tinklaveika: tendencijos ir iššūkiai*. [Konferencijos pranešimų medžiaga].
- RUTKIENĖ, A.; & TERESEVIČIENĖ, M. 2011. Andragogų profesinis tobulėjimas. Grundtvig programos patirtis. *Profesinis rengimas: Tyrimai ir realijos*, 21.
- RUTKIENĖ, A. 2008. *Edukologinio eksperimento tinkamumo ir patikimumo planavimas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- SALIENĖ, V. 2009. Lietuvių kalbos ugdymas: Žinios, mokėjimai, kompetencijos. *Pedagogika*, 95, p. 139–145.
- SANCHEZ, A. V.; RUIZ, M. P. (eds.); & et al. 2008. *Competence-based learning: a proposal for the assessment of generic competences*. Bilbao: University of Deusto. 334 p.

- SAVICKAITĖ, A. 1990. *Aktorius sceniniai gabumai*. Vilnius: Vaga.
- SAVIN-BADEN, M. 2000. *Problem-based learning in higher education: untold stories*. Buckingham: Open University Press, 8, 161 p.
- SCHAEFER, H. 2009. Development of competencies and teaching-learning arrangements in higher education: findings from. In *Higher Education*. Taylor and Francis Group, September, 34 (6), p. 677–697.
- SCHEIN, E. 2004. Organizational culture and leadership. San Francisco. Schonmann Sh. (2005). „Master“ versus „Servant“: Contradictions in Drama and Theatre Education. *Journal of Aesthetic Education*, Winter, 39 (4), p. 31–39.
- SCHON, D. A. 1987. *Educating the reflective practitioner: toward a new design for teaching and learning in the professions*. San Francisco (Calif.): Jossey-Bass.
- SCHUMPETER, J. 1934. *The theory of economic development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- SCHUMPETER, J. 1947. *Capitalism, socialism, and democracy*. New York: Harper.
- SEEL, R. 2000. Culture and complexity: New insights on organizational change. *Organizations and people*, 7 (2), p. 2–9.
- SEFERATZI, E. 2000. *Creativity*. Europos Komisijos finansuojamas projektas – INNOREGIO: dissemination of innovation and knowledge management techniques.
- SERCU, L.; & BANDURA, E. 2005. *Foreign Language Teachers and Intercultural Competence: An International Investigation in Languages for Intercultural Communication and Education*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd. ebook.
- SERFATS, A. 1998. *Thinking as Communicating: Human Development, the Growth of Discourses, and Mathematizing (Learning in Doing: Social, Cognitive and Computational Perspectives)*. USA: Cambridge University Press.
- SHELTON, K. 1999. *Galvojant apie refleksiją*. Rankr. VDU PRSC.
- SIKORA, A. 2004. *Susitikimai su filosofija: nuo Herakleito iki Huserlio*. Vilnius: Alma litera.
- SIMONS, R.-J.; van der LINDEN, J.; & DUFFY, T. 2000. *New Learning*. Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- SPÖTTL, G. 2013. Permeability between VET and higher education – a way of human resource development. *European Journal of Training and Development*. Emerald Group Publishing Limited, 37 (5). p. 454–471.
- SPÖTTL, G.; & RUTH, K. 2011. *ECVET – Kompatibilität von Kompetenzen im Kfz-Sektor/ ECVET – Compatibility of Competences in the Automotive Sector*. Nationale Agentur Bildung für Europa beim Bundesinstitut für Berufsbildung. Bremen.
- STANIULEVIČIENĖ, D. 2008. *Socialinio darbo mentoriaus veiklos sritys ir kompetencijos: magistro darbas*. Vad. Stasiūnaitienė, E. Kaunas: VDU.
- STEED, R. 2005. The play's the thing: using interactive drama in leadership development. *The Journal of Business Strategy*, 2 (5), p. 48–52.
- STOOP, I.; MATSUO, H.; KOCH, A.; & BILLIET, J. 2010. Paradata in the European Social Survey: studying nonresponse and adjusting for bias. In *Joint Statistical Meeting*. Proceedings Section on Survey Research Methods, p. 407–421. Alexandria, Va.: American Statistical Association [žiūrėta 2015 m. kovo 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.amstat.org/sections/srms/proceedings/y2010/Files/306145_55947.pdf>.
- STOUT-ROSTRON, S.; van RENSBURG, M. J.; & SAMPAIO, D. M. *Business Coaching Wisdom and Practice: Unlocking the Secrets of Business Coaching: Randburg: Knowres*, 2009b.

- STRAKA, G. A. 2005. Von der Klassifikation von Lernstrategien im Rahmen selbstgesteuerten Lernens zur mehrdimensionalen und regulierten Handlungsepisode. *ITB Forschungsberichte*. Bremen: ITB, 18.
- STREECK, W. 2011. *Skills and Politics: General and Specific*. MPIfG Discussion Paper 11/1. Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, Köln.
- STRIPEIKIS, O. 2008. *Antrepreneriškumo formavimas Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo įmonėse*: daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- STROHNER, H.; & RICKHEIT, G. 2008. *Handbook of Communication Competence*. Ebsco publishing: eBook Collection.
- STURIENĖ, R.; & KUBILIŪNAS, R. 2008 (?). *Inovatyviųjų mokymo formų ir metodų taikymo galimybės žmogiškųjų išteklių vadyboje* [žiūrėta 2013 m. gruodžio mėn.]. Prieiga per internetą: <<http://www.akolegija.lt/library/fls1/1350286865.pdf>>.
- SULLIVAN, G. 2005. *Art practice as research: Inquiry in the visual arts*. Thousand Oaks, London: Sage Publication, SAGE.
- SULLIVAN, A. M. 2005. Lessons from the anhinga trail: Poetry and teaching. *New Directions for Adult and Continuing Education*, Fall, 107, p. 23–32.
- ŠAPARNIENĖ, D.; & ŠAPARNIS, G. 2003. Kompiuterinis raštingumas: definicija ir turinys. *Pedagogika*, 69.
- ŠERMUKŠNYTĖ, L. 1996. *Visuomenės ir švietimo sistemos sąveika. Socialiniai mokslai šiuolaikinei Lietuvai*. Kaunas: Technologija, p. 124–129.
- ŠVEIKAUSKAS, V. 2005. Probleminio mokymosi ypatybės studijuojant mediciną. *Medicina*, 41 (10), p. 885–891.
- TABACHNIK, B. G.; & FIDELL, L. S. 2007. *Using Multivariate Statistics* (5th ed.). Pearson Education, p. 607–675.
- TAUTKEVIČIENĖ, G. 2010. Tyrėjų informacinė kompetencija ir jos ugdymo strategijos. *Socialiniai mokslai*, 2 (68), p. 95.
- TAYLOR, B. 2012. *Are you learning as fast as the World is changing?* Prieiga per internetą: <<https://hbr.org/2012/01/are-you-learning-as-fast-as-th>>.
- TAYLOT, P. 2003. *Applied Theatre Creating Transformative Encounters in the Community*.
- TERESEVIČIENĖ, M. 2012. *Informacinės technologijos ugdymo procese*: mokomoji knyga. Kaunas: VšĮ „Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras“.
- TERESEVIČIENĖ, M.; & GEDVILIENĖ, G. 2003. *Mokymasis grupėse ir asmenybės kaita*. Kaunas: VDU leidykla.
- TERESEVIČIENĖ, M.; OLDROYD, D.; & GEDVILIENĖ, G. 2004. *Suaugusiųjų mokymasis: andragogikos didaktikos pagrindai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- TERESEVIČIENĖ, M.; RUTKAUSKIENĖ, D.; VOLUNGEVIČIENĖ, A.; ZUZEVIČIŪTĖ, V.; RUTKIENĖ, A.; & TARGAMADŽĖ, A. 2008. *Nuotolinio mokymo(si) taikymo galimybės tęstinio profesinio mokymo plėtrai skatinti*: mokslo studija. Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas, 132 p.
- The commission's green paper: entrepreneurship in europession 2002–03 34th Report. Prieiga per internetą: <<http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200203/ldselect/ldcom/142/142.pdf>>.
- The Key Competences for Lifelong Learning – A European Framework. Recommendation of the European Parliament and of the Council. 18 December 2007. Belgium: European Communities [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_en.pdf>.
- The key competencies in a knowledge – based economy: a first step towards selection, definition and description. A proposal by the working group on key competencies, setu p by the European

- Commission in the framework of the „Objectives report“. Concept document of the Commission expert group on „Key competencies“ – 27 March 2002.
- THELEN, K.; & BUSEMEYER, M. R. 2011. Institutional Change in German Vocational Training: From Collectivism towards Segmentalism. In: BUSEMEYER, M. R., TRAMPUSH C. (eds.). *The Political Economy of Collective Skill Formation*. Oxford University Press: Oxford.
- THOMAS, R. E. 1997. Problem-based learning: Measurable outcomes. *Medical Education*, 31 (5), p. 320–329.
- TIMMONS, J. 1989. *The Entrepreneurial Mind*. Andover MA: Brick Nouse Publishing.
- TIMMONS, J. 1994. *New Venture creation*. Boston MA: Irwin.
- TIMMONS, J. 1994. Opportunity recognition: The search for higher potential ventures. In BYGRAVE, W. D. (ed.), *The portable MBA in entrepreneurship*. New York: Wiley.
- TORRANCE, E. P.; & MOURAD, S. 1978a. Some creativity and style of learning and thinking correlates of Guglielmino's Self-Directed Learning Readiness Scale. *Psychological Reports*, 43, p. 1167–1171.
- TORRANCE, E. P.; & MOURAD, S. 1978b. Self-directed learning readiness skills of gifted students and their relationships to thinking creatively about the future. *The Gifted Child Quarterly*, 22, p. 180–186.
- „Tuning“ projektas: Europos švietimo struktūrų suderinamumas [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.slideshare.net/smpf/tuning-europos-vietimo-struktr-derm-europoje1672356>>.
- TUPIKIENĖ, L. 1988. Mokykla ir teatras. *Straipsnių rinkinys*. Kaunas: Šviesa.
- VAIČIŪNIENĖ, V.; MAŽEIKIENĖ, V.; & OLEŠKEVIČIENĖ, G. V. 2013. *Social Media in Adult Education: mokslo studija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- VALANTINAS, A. 2009. *Socialinis emocinis ugdymas. Kas tai? Kuo gali mums padėti?* Švietimo problemos analizė. Švietimo ir mokslo ministerija [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt/svietimobukle/docs/pranalize/Svprob10Socialinis%20emocinis%20ugdymas.pdf>>.
- VALAVIČIUS, E.; ŠIŠKEVIČIŪTĖ, D.; & MILIAUSKAITĖ, J. 2009. Kompiuterinio raštingumo žinių pokyčiai. *Informacijos mokslai*. Vilnius: Vilniaus universitetas, t. 50.
- Valstybinė švietimo 2013–2022 m. strategija*. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/451_f91e8f0a036e87d0634760f97ba07225.pdf>.
- Verslas IN. Verslo edukacijos portalas. Verslumas. 2013 m. sausio 1 d. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.verslas.in/terminas/verslumas/>>.
- Verslumo ugdymas*. 2006. Ekonominio švietimo sklaidos centras [žiūrėta 2013 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.essc.lt/get.php?f.875>>.
- VISOCKIENĖ, O.; & ŠIAUČIUKĖNIENĖ, L. 2000. Kritinio mąstymo ugdymo būdų pagrindimas konstruktyvizmo teorijos požiūriu. *Socialiniai mokslai*, 3 (24), p. 147–156 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/archive/pdf/2000%203%20%2824%29/14%20Visockiene,Siauciukeniene.pdf>>.
- VOLUNGEVIČIENĖ, A.; & TERESEVIČIENĖ, M. 2011. *Technologijomis grindžiamo mokymosi turinio kokybės vertinimas*: monografija. Kaunas: UAB „Morkūnas ir Ko“.
- WAGNER, B. J. 1998. A Theoretical Framework for Educational Drama. *Educational Drama and Language Arts: What Research Shows*. WAGNER, B. J. (ed.). Porst month, New York: Heinemann, p. 15–33.
- WAY, B. 1967. *Development through Drama*. London: Longman.
- Webster, F. 1975. *Theories of the Information Society*. London: Rout lender.

- WENGER, E. 1998. *Communities of Practice: learning, meaning and identity*. Cambridge: Cambridge University.
- WESLEY, S. L. 2005. Role of arts participation in adult learning about multicultural diversity. Ed.D. dissertation, Columbia University Teachers College, United States, New York. Retrieved January 11, 2008, from ProQuest Digital Dissertations database. (Publication No. AAT 3175740).
- What is Entrepreneurship? A Look at Theory* [žiūrėta 2013 m. lapkričio 29 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.brighthub.com/office/entrepreneurs/articles/78364.aspx>>.
- WINSTON, J. 2002. Drama, Spirituality and the Curriculum. *International Journal of Children's Spirituality*, 7 (3), p. 241–255.
- WINTERTON, J. 2007. Building Social Dialogue over Training and Learning: European and national developments. In: *European Journal of industrial relations*, 13; 2817; Sage publication, [žiūrėta 2009 m. sausio 15 d.]. Prieiga prie interneto: <www.ejd.sagepub.com/cgi/content/>.
- WINTERTON, J. 2009. Competence across Europe: highest common factor or lowest common denominator? *Journal of European Industrial Training*, 33 (8/9), p. 681–700.
- WITTE, A. 2011. On the Teachability and Learnability of Intercultural Competence: Developing Facets of the Intercultural Competence: Concepts, Challenges, Evaluations. Eds. Harden, Th., Witte, A. *Intercultural Studies and Foreign Language Learning*. Oxford: Peter Lang, eBook, p. 89–107.
- YOUNG, J.; & CHAPMAN, E. 2010. Generic Competency Frameworks: A Brief Historical Overview. *Education Research and Perspectives*. University of Western Australia, 37 (1).
- ZARIFIAN, P. 2004. *Le modèle de la compétence. Trajectoire historique, enjeux actuels et propositions*. Editions Liaisons. Rueil-Malmaison.
- ZUJYTĖ, A. 2005. *18–22 metų rizikos grupės paauglių resocializacija taikant psichodramos elementus*: magistro darbas. Socialiniai mokslai, edukologija (07 S). Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
- ZUZEVIČIŪTĖ, V.; & TERESEVIČIENĖ, M. 2008. *Suaugusiųjų mokymasis. Andragoginės veiklos perspektyva*: mokslo studija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- ŽEMAITAITYTĖ, I. 2001. *Neformalusis suaugusiųjų švietimas kaip besimokančios visuomenės veiksnys*: daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Priedai

1 PRIEDAS

Lietuvos
mokslo
taryba

VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS
MCMXXII

**Gerbiamas Respondente,
Gerbiama Respondente,**

Kviečiame Jus dalyvauti Lietuvos mokslo tarybos projekto „*Suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų lavinimo tyrimų ir plėtros platforma*“ Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-03-073 nacionaliniame tyrime, kurį vykdo Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakulteto Edukologijos katedros tyrėjai. Mokslinio tyrimo **tikslas** yra atskleisti suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų būklę Lietuvoje. Tyrimo **paskirtis** – išsiaiškinti bendrųjų kompetencijų poreikius, esamą situaciją, problemas ir trūkumus. Tyrimo **rezultatai** bus panaudoti kuriant praktines priemones suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų lavinimui.

Bendrosios kompetencijos (BK) – tai visą gyvenimą ugdomi kalbiniai, mokymosi mokyti, verslumo, problemų sprendimo, informacinio-technologinio raštingumo, pilietinio ir kultūrinio sąmoningumo gebėjimai.

*Pagarbiai
projekto koordinatore prof. dr. Genutė Gedvilienė*

I. DEMOGRAFINIAI DUOMENYS

1. Kiek Jums metų? (rašykite).....

2. Jūsų lytis: (pažymėkite Jums tinkamą variantą)		3. Šeimyninė padėtis (pažymėkite Jums tinkamą variantą)	4. Jūs gyvenate (pažymėkite Jums tinkamą variantą)
vyras		Vedęs / ištekėjusi	Didmiestyje (Vilnius,
moteris		Viengungis / netekėjusi	Kaunas, Šiauliai, Klaipėda, Panevėžys)
		Išsiskyręs (- usi)	Kitame mieste
		Našlys (-ė) Gyvenu atskirai	Miestelyje
		Gyvenu partnerystėje	Kaime
		Kita (rašykite).....	Kita (rašykite).....

5. Išsilavinimas (pažymėkite Jums tinkamą variantą)		6. Užimtumo statusas (pažymėkite Jums tinkamus variantus)	
Pagrindinis		Tarnautojas	
Nebaigtas vidurinis		Esu samdomas darbuotojas	
Vidurinis		Turiu savo verslą	
Profesinis		Nereguliariai dirbantis	
Aukštesnysis		Šiuo metu ieškau darbo (bedarbis)	
Auštasis neuniversitetinis		Esu dirbantis pensininkas	
Aukštasis, bakalauro kv. laipsnis		Nedirbantis pensininkas	
Magistro kv. laipsnis arba jam prilygstantis		Kita (rašykite)	
Mokslų daktaras			
Kita (rašykite)			

7. Jūsų gyvenamosios vietos savivaldybė (rašykite).....

II. BENDROSIOS KOMPETENCIJOS

1. Ar svarbu bendrąsias kompetencijas Jums taikyti šiose srityse? Pažymėkite Jums tinkamiausią variantą kiekvienai sričiai.

Taikymo sritys	Labai svarbu	Svarbu	Nelabai svarbu	Nesvarbu
Profesinė veikla, darbo uždavinių sprendimas				
Karjeros siekimas				
Visuomeninių pareigų vykdymas				
Asmeninis tobulėjimas				

2. Kiek jums svarbios bendrosios kompetencijos: darbe, siekiant karjeros, visuomeninėje ir asmeninėje veiklose?

Pažymėkite Jums tinkamiausią variantą kiekvienai kompetencijai.

Kompetencijos	Labai svarbu	Svarbu	Nelabai svarbu	Nesvarbu
Bendravimas gimtąja kalba				
Bendravimas užsienio kalbomis				
Elementarūs matematiniai gebėjimai				
Kompiuterinis ir skaitmeninis raštingumas				
Mokymasis mokytis				
Socialiniai ir pilietiniai gebėjimai				
Iniciatyva ir verslumas				
Kultūrinis sąmoningumas ir raiška				

3. Kaip dažnai naudojate šiuos būdus bendrųjų kompetencijų lavinimui?

Pažymėkite Jums tinkamiausią variantą kiekvienam būdai.

Būdai	Dažnai	Kartais	Labai retai	Niekada
Dalyvauju seminaruose, grupiniuose užsiėmimuose				
Lankau paskaitas				
Mokausi savarankiškai				
Mokausi ar studijuojau nuotoliniu (distanciniu) būdu				
Mokausi naudodamasis kompiuterinėmis programomis ir internetu				
Mokausi naudodamasis televizija ir radiju				
Studijuojau literatūrą				
Lavinuosi per kasdieninę veiklą				
Kita (įrašykite)				

4. Bendrųjų kompetencijų lavinimą skatina įvairūs veiksniai. Prašome įvertinti, kiek Jums yra svarbūs žemiau išvardinti veiksniai lavinant bendrąsias kompetencijas?

Pažymėkite Jums tinkamiausią variantą kiekvienam veiksniai

Veiksniai, skatinantys lavinti bendrąsias kompetencijas	Labai svarbu	Svarbu	Nelabai svarbu	Nesvarbu	Nežinau
Kasdienio darbo poreikiai					
Naujo darbo paieška					
Karjeros siekimas					
Noras tobulėti					
Siekis realizuoti save					

Lentelės tęsinys

Veiksniai, skatinantys lavinti bendrąsias kompetencijas	Labai svarbu	Svarbu	Nelabai svarbu	Nesvarbu	Nežinau
Visuomenės ir draugų parama					
Noras būti naudingų šeimai					
Noras būti naudingų kitiems					
Šeimos narių parama					
Laisvalaikio užsiėmimai					
Kita (įrašykite)					

5. Kaip dažnai Jums žemiau išvardintos kliūtys trukdo lavinti bendrąsias kompetencijas?

Pažymėkite Jums tinkamiausią variantą kiekvienai lavinimo kliūčiai

Lavinimo kliūtys	Dažnai	Kartais	Labai retai	Niekada
Lėšų trūkumas				
Laiko trūkumas				
Per brangios mokymosi paslaugos				
Trūksta darbovietės paramos				
Trūksta šeimos paramos				
Nėra kur mokytis				
Nežinau kaip ir kur mokytis				
Nėra noro mokytis				
Nematau mokymosi prasmės				
Trukdo asmeninės savybės (tingėjimas, neorganizuotumas)				
Kita (įrašykite)				

Visos anketos: <http://sbk.vdu.lt/anketos/>

BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ IR DEMOGRAFINIŲ DUOMENŲ ANKETOS PRIEDAS

1 priedo 1 lentelė. **Kintamieji, iš kurių susideda bendrųjų svarbą veiklos srityse apibendrinantis faktorius** (faktorijų matrica).

Veiklos sritis	Koeficientas faktoriuje
Profesinė veikla, darbo uždavinių sprendimas	0,741
Karjeros siekimas	0,726
Asmeninis tobulėjimas	0,678
Visuomeninių pareigų vykdymas	0,633

1 priedo 2 lentelė. **Kintamieji, iš kurių susideda konkrečių kompetencijų svarbą apibendrinantis faktorius** (faktorijų matrica).

Kompetencijos svarba	Koeficientas faktoriuje
Socialiniai ir pilietiniai gebėjimai	0,758
Mokymasis mokytis	0,754
Kultūrinis sąmoningumas ir raiška	0,714
Kompiuterinis ir skaitmeninis raštingumas	0,680
Iniciatyva ir verslumas	0,673
Elementarūs matematiniai gebėjimai	0,568
Bendravimas užsienio kalbomis	0,556
Bendravimas gimtąja kalba	0,426

1 priedo 3 lentelė. **Kintamieji, iš kurių susideda kompetencijų lavinimo būdų faktoriai** (modelio matrica).

Lavinimo būdo dažnumas	1 faktorius	2 faktorius
Mokausi savarankiškai	0,676	-0,106
Studijuojau literatūrą	0,660	
Lavinuosi per kasdieninę veiklą	0,655	
Mokausi naudodamasis kompiuterinėmis programomis ir internetu	0,644	
Mokausi naudodamasis televizija ir radiju	0,425	
Lankau paskaitas	-0,116	-0,996
Dalyvauju seminaruose, grupiniuose užsiėmimuose	0,218	-0,520
Mokausi ar studijuojau nuotoliniu (distanciniu) būdu	0,234	-0,349

Pirmasis faktorius yra individualūs lavinimosi būdai. Įvertinus klausimų kryptį, matyti, kad jo reikšmės didėjimas reiškia šių būdų naudojimo dažnumo mažėjimą. Antrasis faktorius yra grupiniai, kolektyviniai lavinimosi būdai. Jo reikšmės didėjimas reiškia šių būdų naudojimo dažnumo didėjimą.

1 priedo 4 lentelė. **Kintamieji, iš kurių susideda kompetencijų lavinimo veiksmų faktoriai** (modelio matrica).

Kiek Jums yra svarbūs išvardinti veiksniai lavinant bendrąsias kompetencijas?	1 faktorius	2 faktorius
Noras būti naudingų šeimai	0,853	
Šeimos narių parama	0,763	
Noras būti naudingų kitiems	0,733	
Visuomenės ir draugų parama	0,674	0,101
Laisvalaikio užsiėmimai	0,482	0,127
Karjeros siekimas	-0,149	0,864
Noras tobulėti		0,770
Siekis realizuoti save	0,177	0,665
Naujo darbo paieška		0,527
Kasdieninio darbo poreikiai	0,200	0,331

Pirmasis faktorius labiausiai susijęs su šeima, visuomene, draugais, nauda kitiems.

Antrasis faktorius labiausiai susijęs su nauda sau.

1 priedo 5 lentelė. **Kintamieji, iš kurių susideda kompetencijų lavinimo kliūčių faktoriai** (modelio matrica).

KL5. Kaip dažnai jums trukdo lavinti bendrąsias kompetencijas tai, kad:	1 faktorius	2 faktorius
nėra noro mokytis?	0,834	-0,128
nematau mokymosi prasmės?	0,791	
nežinau kaip ir kur mokytis?	0,691	0,100
asmeninės savybės (tingėjimas, neorganizuotumas)?	0,686	-0,127
nėra kur mokytis?	0,559	0,173
trūksta šeimos paramos?	0,416	0,199
per brangios mokymosi paslaugos?		0,761
lėšų trūkumas?		0,741

Pirmasis faktorius susijęs daugiausia su asmeninėmis kliūtėmis.

Antrasis faktorius susijęs su lėšų trūkumu.

1 priedo 6 lentelė. Bendrųjų kompetencijų faktorių klasterinė analizė. Kintamųjų svarbos lentelė.

Clusters

Input (Predictor) Importance

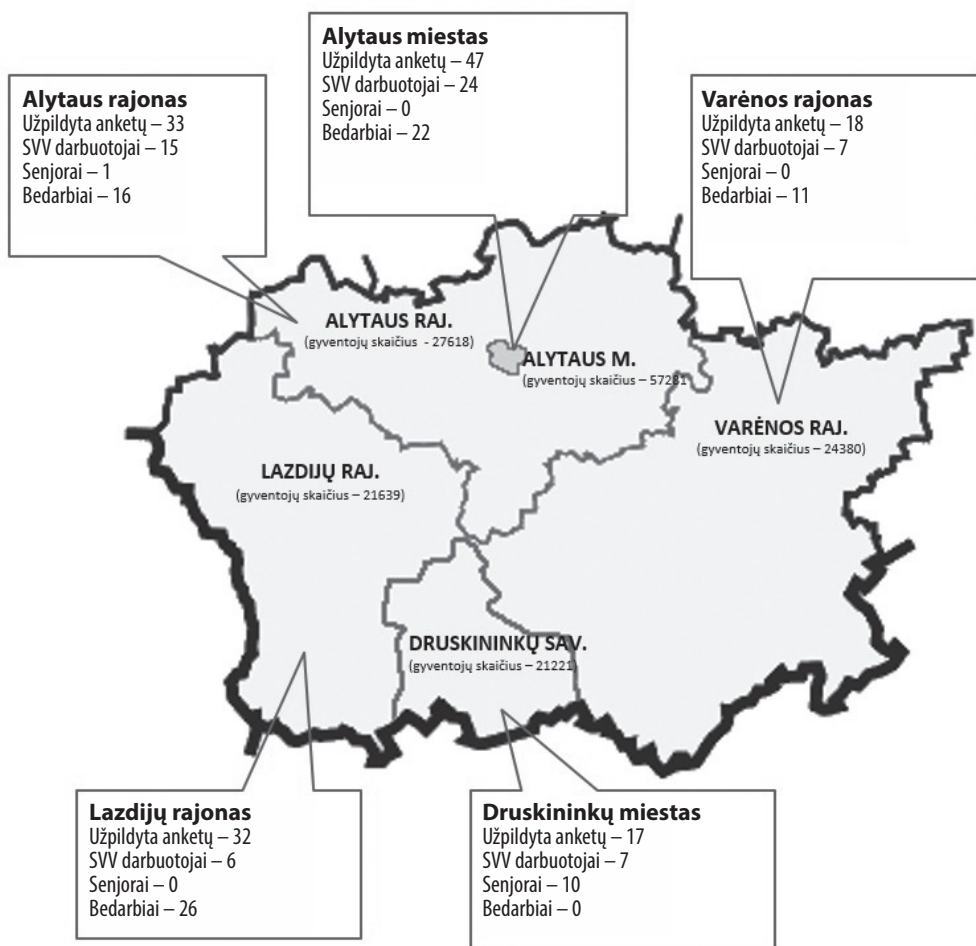

	2	1
Dydis	54,5 proc. (1239)	45,5 proc. (1034)
Kintamieji	BK faktorius. Asmeninių veiksnų svarba. Mažiau-svarbiau 0,49	BK faktorius. Asmeninių veiksnų svarba. Mažiau-svarbiau – 0,72
	BK faktorius. Socialinių veiksnų svarba. Mažiau-svarbiau 0,47	BK faktorius. Socialinių veiksnų svarba. Mažiau-svarbiau – 0,63
	BK faktorius. Svarba veikloje. Mažiau-svarbiau 0,32	BK faktorius. Svarba veikloje. Mažiau-svarbiau – 0,63
	BK faktorius. Kompetencijų svarba Mažiau-svarbiau 0,34	BK faktorius. Kompetencijų svarba. Mažiau-svarbiau – 0,63
	BK faktorius. Individualūs lavinimo būdai. Mažiau-dažniau 0,26	BK faktorius. Individualūs lavinimo būdai. Mažiau-dažniau – 0,49
	BK faktorius. Trukdo asmeninės priežastys. Mažiau-dažniau – 0,29	BK faktorius. Trukdo asmeninės priežastys. Mažiau-dažniau – 0,43
	BK faktorius. Kolektyviniai lavinimo būdai. Mažiau-rečiau – 0,23	BK faktorius. Kolektyviniai lavinimo būdai. Mažiau-rečiau – 0,38
	BK faktorius. Trukdo finansai. Mažiau-dažniau – 0,01	BK faktorius. Trukdo finansai. Mažiau-dažniau – 0,05

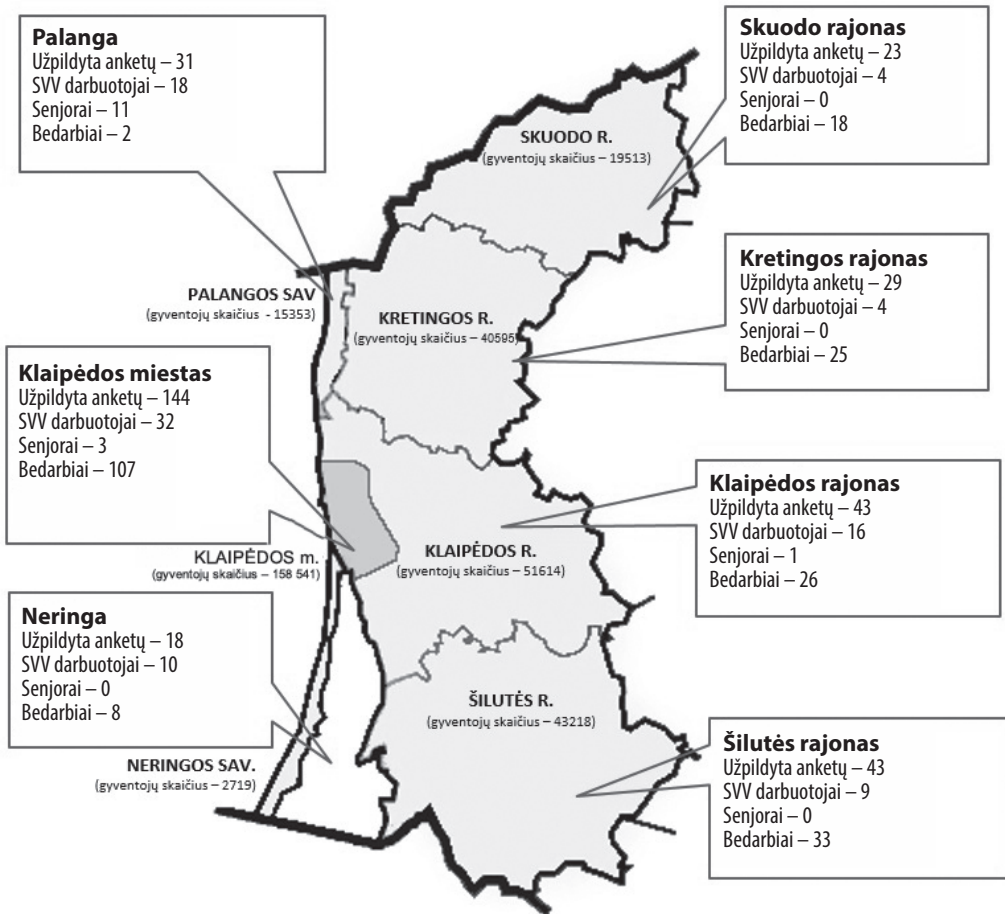
2 PRIEDAS

ANKETŲ SKAIČIAI APSKRITYSE IR JŲ SAVIVALDYBĖSE

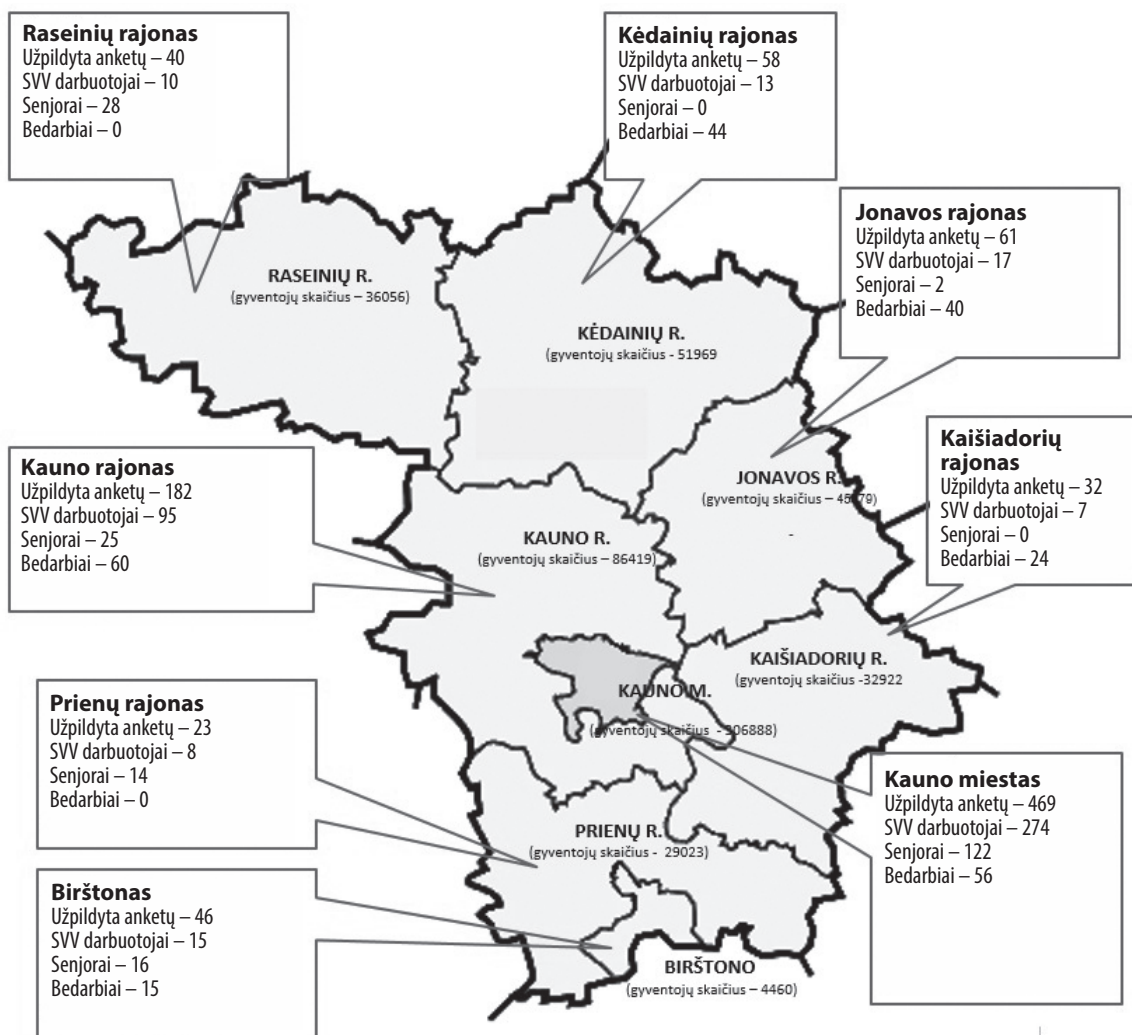
Alytaus apskritis

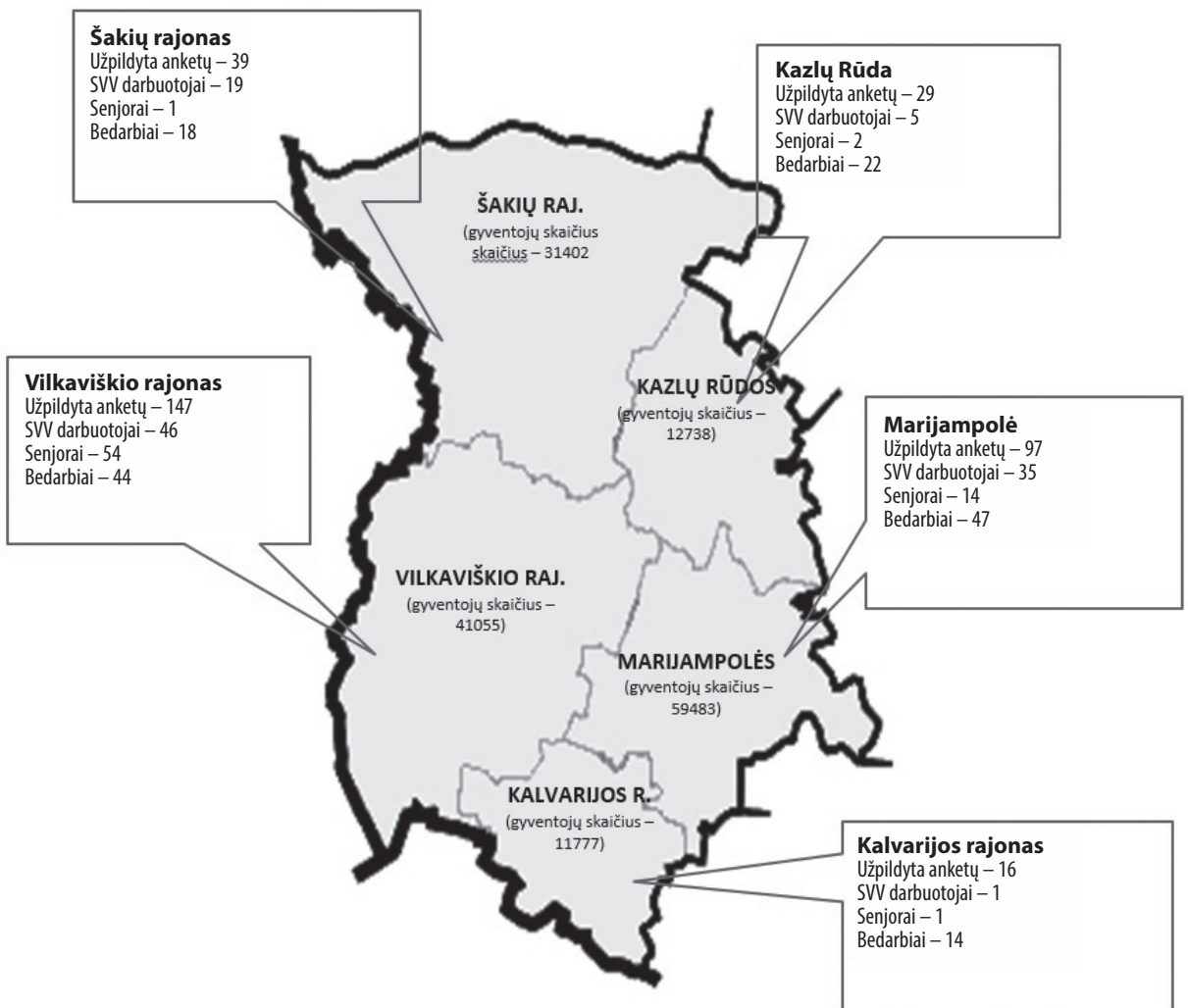
Klaipėdos apskritis

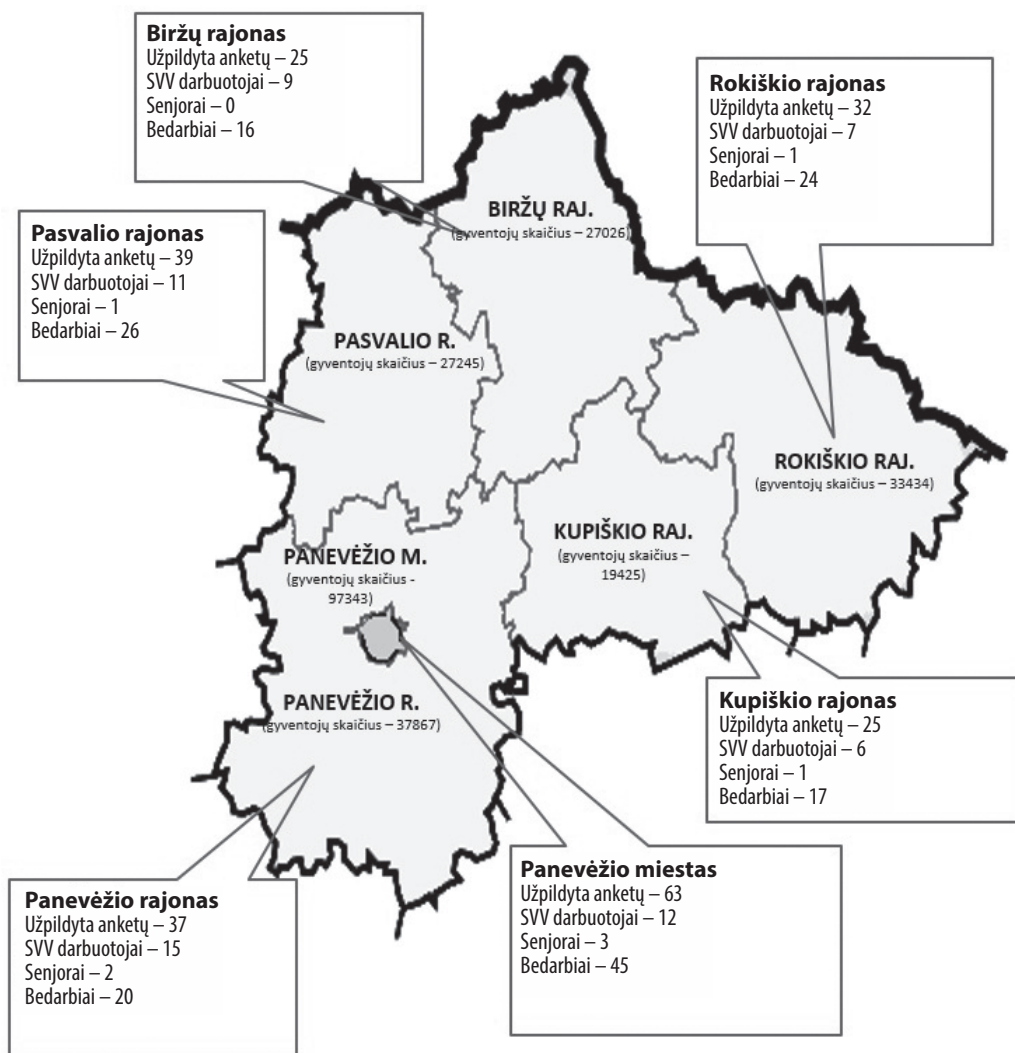
Kauno apskritis

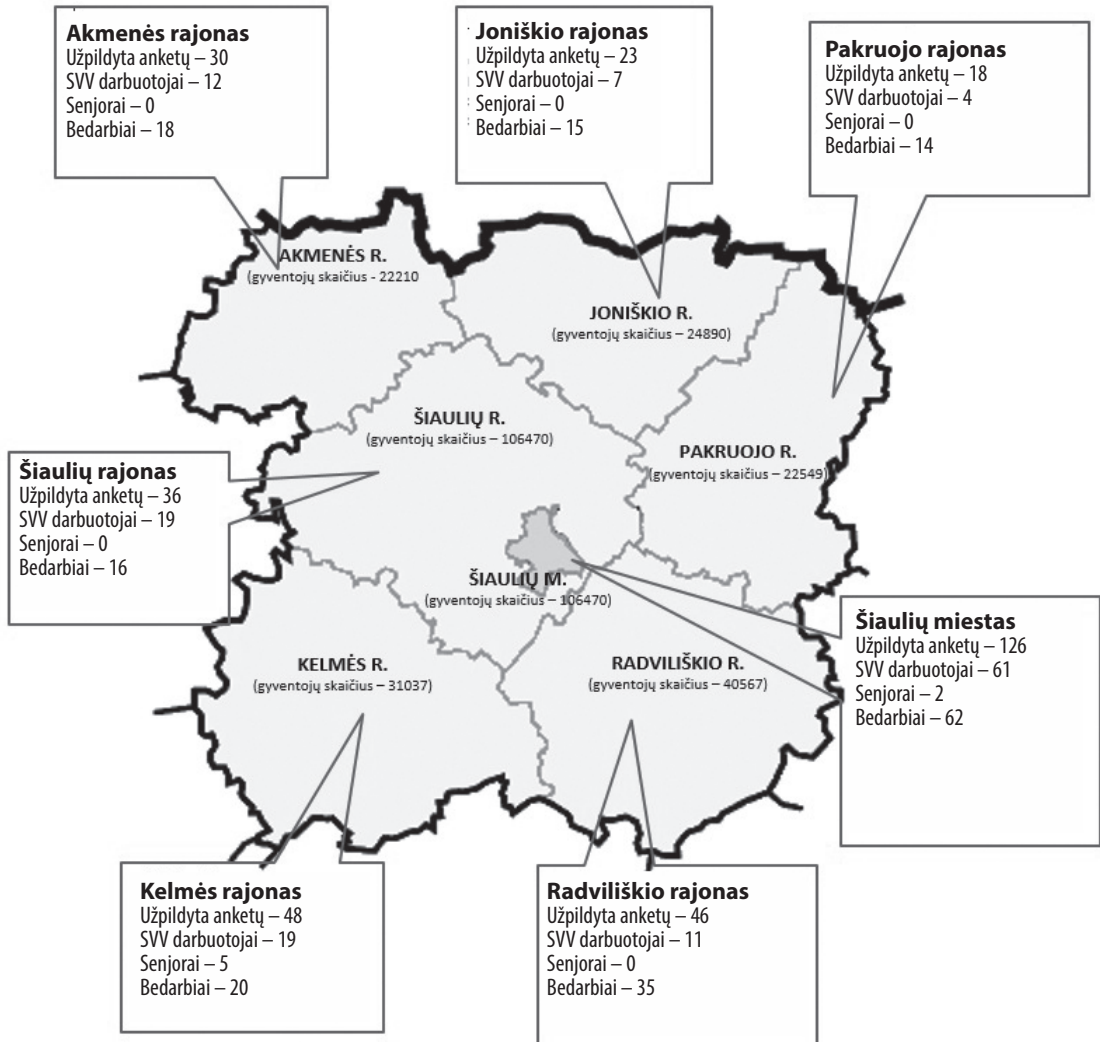
Marijampolės apskritis

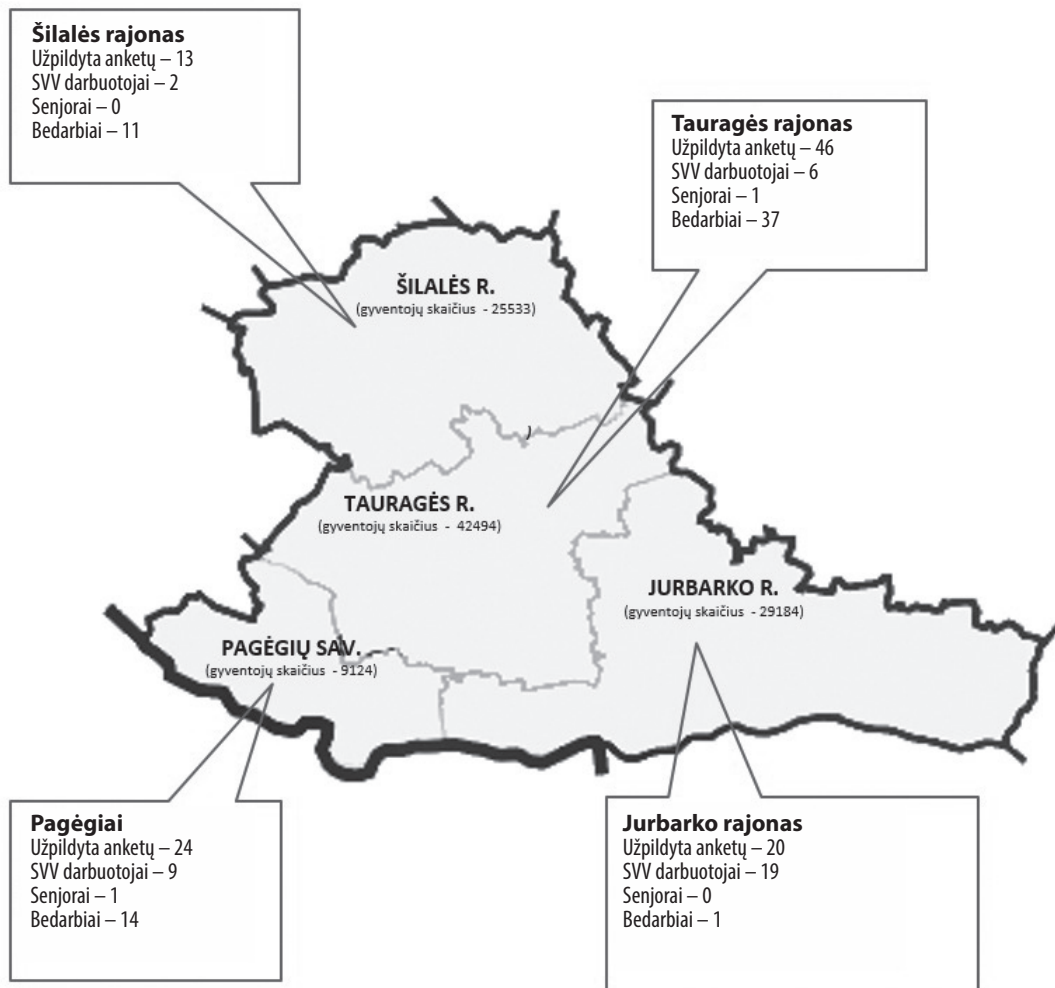
Panevėžio apskritis

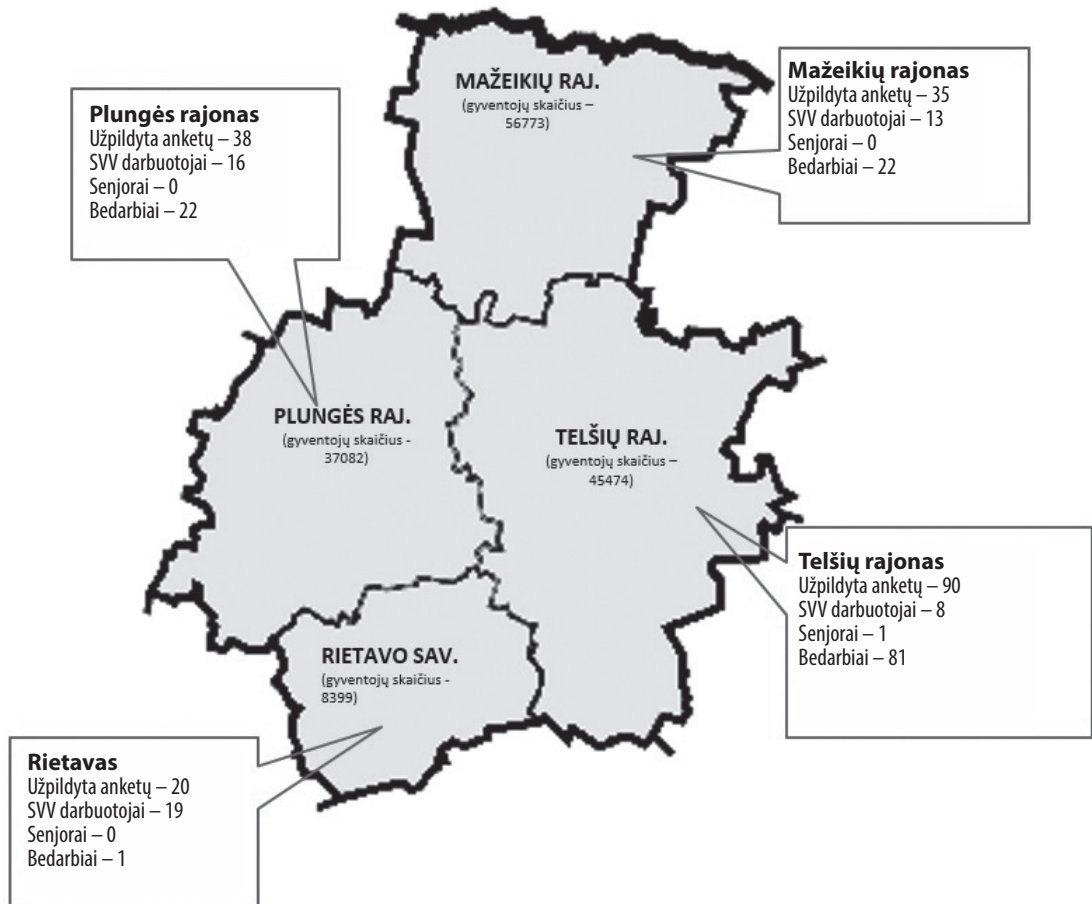
Šiaulių apskritis

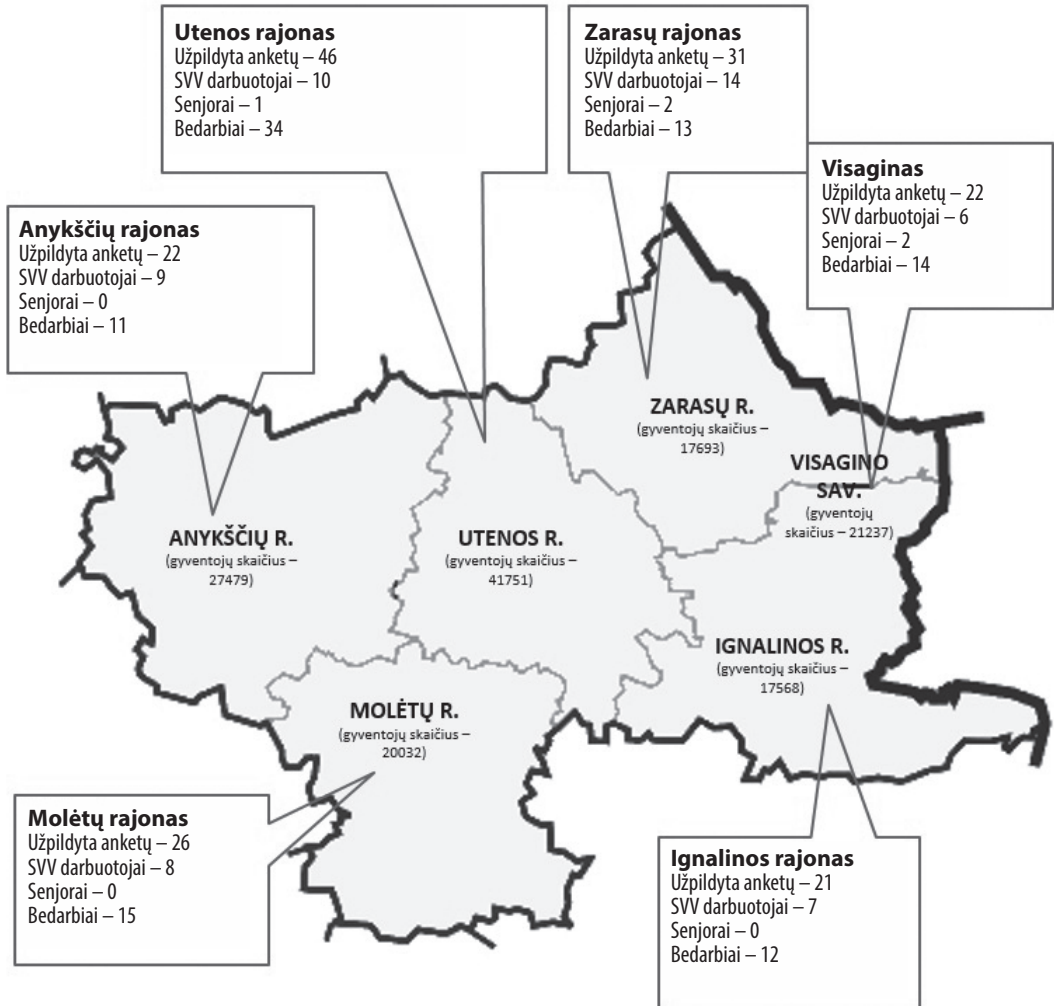
Tauragės apskritis

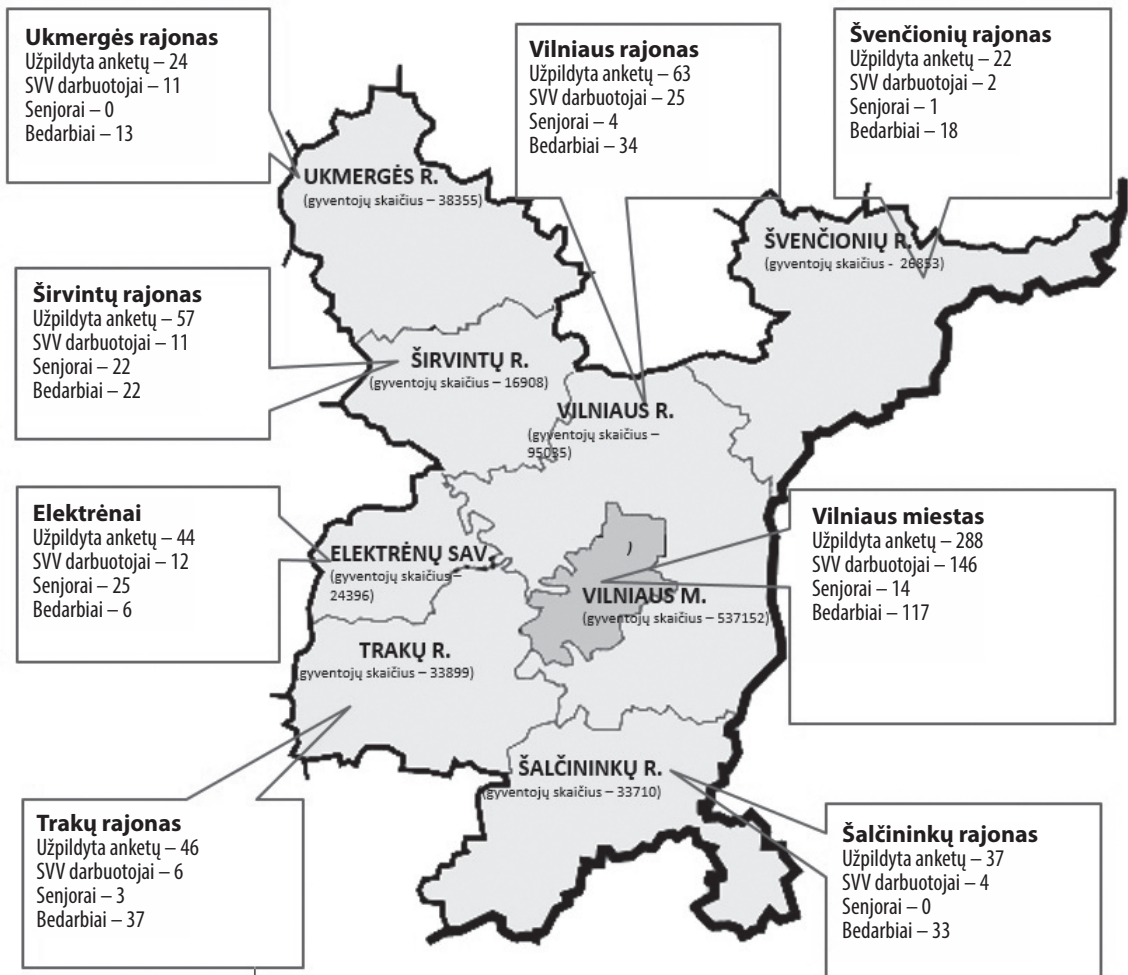
Telšių apskritis

Utenos apskritis

Vilniaus apskritis

2 priedo 1 lentelė. Atsakiusių užimtumas pagal savivaldybes procentais.

Savivaldybė	Tarnautojas	Samdomas darbuotojas	Turiu savo verslą	Nereguliariai dirbantis	Šiuo metu ieškau darbo (bedarbis)	Dirbantis pensininkas	Nedirbantis pensininkas	Kita	Atsakė
Vilniaus miesto	11,5	14,2	19,8	8,3	43,8	2,4	2,1	4,9	288
Kauno miesto	18,3	23,7	13,9	6,4	29,2	6,0	5,5	5,3	469
Klaipėdos miesto	4,2	7,6	4,9	5,6	75,0	0,0	2,1	3,5	144
Šiaulių miesto	11,1	24,6	7,1	9,5	53,2	1,6	0,0	3,2	126
Panevėžio miesto	7,9	4,8	7,9	0,0	74,6	3,2	1,6	3,2	63
Vilniaus rajono	11,1	19,0	1,6	12,7	57,1	1,6	1,6	7,9	63
Kauno rajono	32,4	12,6	5,5	4,9	34,1	4,4	7,1	2,7	182
Marijampolės	14,4	10,3	8,2	2,1	51,5	6,2	10,3	2,1	97
Akmenės rajono	13,3	13,3	3,3	10,0	60,0	0,0	0,0	0,0	30
Alytaus miesto	23,4	14,9	6,4	12,8	48,9	0,0	0,0	2,1	47
Alytaus rajono	12,1	9,1	9,1	15,2	54,5	3,0	0,0	18,2	33
Anykščių rajono	22,7	13,6	4,5	4,5	50,0	0,0	0,0	9,1	22
Biržų rajono	4,0	12,0	8,0	12,0	72,0	0,0	0,0	0,0	25
Elektrėnų	9,1	4,5	18,2	2,3	13,6	6,8	47,7	6,8	44
Ignalinos rajono	0,0	0,0	19,0	14,3	57,1	0,0	0,0	14,3	21
Jonavos rajono	9,8	11,5	4,9	3,3	67,2	1,6	1,6	6,6	61
Joniškio rajono	4,3	17,4	0,0	8,7	69,6	0,0	0,0	4,3	23
Jurbarko rajono	10,0	15,0	70,0	0,0	10,0	0,0	0,0	0,0	20
Kaišiadorių rajono	3,1	12,5	6,3	3,1	75,0	0,0	0,0	6,3	32
Kelmės rajono	12,5	12,5	8,3	8,3	43,8	6,3	8,3	8,3	48
Kėdainių rajono	5,2	10,3	1,7	5,2	75,9	0,0	0,0	3,4	58
Klaipėdos rajono	11,6	11,6	2,3	14,0	65,1	0,0	0,0	7,0	43
Kretingos rajono	6,9	0,0	3,4	3,4	89,7	0,0	0,0	0,0	29
Kupiškio rajono	0,0	8,0	8,0	12,0	76,0	0,0	4,0	4,0	25
Lazdijų rajono	6,3	9,4	3,1	0,0	84,4	0,0	0,0	3,1	32
Mažeikių rajono	11,4	14,3	8,6	2,9	65,7	0,0	0,0	2,9	35
Molėtų rajono	3,8	19,2	7,7	0,0	65,4	0,0	0,0	11,5	26
Pakruojo rajono	0,0	5,6	11,1	11,1	77,8	0,0	0,0	0,0	18
Panevėžio rajono	12,8	7,7	10,3	10,3	53,8	2,6	0,0	10,3	39
Pasvalio rajono	10,3	12,8	7,7	2,6	69,2	0,0	0,0	2,6	39

Lentelės tęsinys

Savinvaldybė	Tarnautojas	Samdomas darbuotojas	Turiu savo verslą	Nereguliariai dirbantis	Šiuo metu ieškau darbo (bedarbis)	Dirbantis pensininkas	Nedirbantis pensininkas	Kita	Atsakė
Plungės rajono	10,5	23,7	2,6	5,3	63,2	0,0	0,0	0,0	38
Prienų rajono	4,3	17,4	8,7	4,3	69,6	0,0	0,0	13,0	23
Radvilišio rajono	2,2	8,7	8,7	6,5	82,6	0,0	0,0	0,0	46
Raseinių rajono	5,0	17,5	5,0	2,5	75,0	0,0	0,0	7,5	40
Rokiškio rajono	18,8	3,1	3,1	3,1	75,0	0,0	0,0	0,0	32
Skuodo rajono	4,3	4,3	4,3	4,3	78,3	0,0	0,0	4,3	23
Šakių rajono	10,3	17,9	7,7	10,3	51,3	5,1	0,0	2,6	39
Šalčininkų rajono	0,0	2,7	2,7	5,4	89,2	0,0	0,0	0,0	37
Šiaulių rajono	22,2	22,2	5,6	2,8	47,2	0,0	0,0	5,6	36
Šilalės rajono	0,0	0,0	7,7	7,7	84,6	0,0	0,0	7,7	13
Šilutės rajono	0,0	0,0	4,7	18,6	76,7	0,0	0,0	2,3	43
Širvintų rajono	5,3	7,0	7,0	5,3	40,4	14,0	19,3	3,5	57
Švenčionių rajono	0,0	9,1	9,1	0,0	81,8	4,5	0,0	9,1	22
Tauragės rajono	0,0	4,3	4,3	2,2	80,4	4,3	0,0	8,7	46
Telšių rajono	3,3	2,2	3,3	1,1	91,1	1,1	0,0	0,0	90
Trakų rajono	4,3	8,7	6,5	0,0	80,4	4,3	2,2	0,0	46
Ukmergės rajono	0,0	25,0	4,2	25,0	66,7	0,0	0,0	0,0	24
Utenos rajono	4,3	10,9	2,2	8,7	76,1	0,0	0,0	2,2	46
Varėnos rajono	33,3	0,0	5,6	0,0	61,1	0,0	0,0	0,0	18
Vilkaviškio rajono	8,8	8,8	10,9	9,5	33,3	19,0	10,2	3,4	147
Zarasų rajono	6,5	25,8	9,7	16,1	41,9	0,0	3,2	9,7	31
Birštono	10,9	10,9	6,5	4,3	32,6	8,7	26,1	0,0	46
Druskininkų	17,6	11,8	0,0	11,8	58,8	0,0	0,0	0,0	17
Kalvarijos	0,0	6,3	0,0	6,3	87,5	0,0	0,0	6,3	16
Kazlų Rūdos	10,3	0,0	10,3	0,0	75,9	3,4	3,4	0,0	29
Neringos	0,0	0,0	55,6	0,0	44,4	0,0	0,0	0,0	18
Pagėgių	0,0	8,3	45,8	8,3	37,5	0,0	4,2	0,0	24
Palangos miesto	3,2	6,5	41,9	6,5	9,7	19,4	12,9	0,0	31
Rietavo	5,0	5,0	85,0	0,0	5,0	0,0	0,0	0,0	20
Visagino	13,6	4,5	9,1	4,5	68,2	4,5	0,0	0,0	22
Iš viso:					3 302				

Su-01 **Genutė Gedvilienė, Virginija Bortkevičienė, Vidmantas Tūtlys, Vilhelmina Vaičiūnienė, Egidijus Stancikas, Dalia Staniulevičienė, Vita Krivickienė, Raimundas Vaitkevičius, Paulius Gedvilas**

Suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų plėtra. Mokslo monografija. / Genutė Gedvilienė, Virginija Bortkevičienė, Vidmantas Tūtlys, Vilhelmina Vaičiūnienė, Egidijus Stancikas, Dalia Staniulevičienė, Vita Krivickienė, Raimundas Vaitkevičius, Paulius Gedvilas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas; Vilnius: Versus aureus, 2015. – 436 p.

ISBN 978-609-467-144-9 (spausdintas)

ISBN 978-9955-34-571-8 (spausdintas)

ISBN 978-609-467-145-6 (internetinis)

ISBN 978-9955-34-572-5 (internetinis)

Monografijoje pristatomi suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų lavinimo Lietuvoje tyrimo, atlikto įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuotą projektą „Suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų lavinimo platforma“, rezultatai. Tyrimo tikslas yra holistiškai iširti ir įvertinti suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų lavinimą Lietuvoje. Tyrimo metu buvo analizuojamas bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis, kultūrinio sąmoningumo, verslumo, informacinės visuomenės technologijų taikymo mokymosi mokytis kompetencijų lavinimas. Tyrimas atskleidė didėjančią šių kompetencijų plėtros svarbą suaugusiųjų užimtumui, darbo vietų išlaikymui, karjerai, pilietiniam gyvenimui ir asmeniniam tobulėjimui bei augantį šių kompetencijų reikšmingumo supratimą.

UDK 374.7(474.5)

Genutė Gedvilienė, Virginija Bortkevičienė, Vidmantas Tūtlys,
Vilhelmina Vaičiūnienė, Egidijus Stancikas, Dalia Staniulevičienė,
Vita Krivickienė, Raimundas Vaitkevičius, Paulius Gedvilas

SUAUGUSIŲJŲ BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ PLĖTRA

Mokslo monografija

2015 06 01. Tiražas 50 egz. Užsakymo Nr. K15-026

Kalbos redaktorė *Žydrė Švobienė*
Viršelio dailininkas ir maketuotojas *Rimantas Tumasonis*

Išleido:

Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 58, 44248 Kaunas
www.vdu.lt | leidyba@bibl.vdu.lt

„Versus aureus“ leidykla
Rūdninkų g. 10, 01135 Vilnius
www.versus.lt | info@versus.lt